

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΑΣΙΑΣ ΚΑΙ
Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ**

ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΧΙΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2021

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΑΣΙΑΣ ΚΑΙ
Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ**

ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΧΙΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2021

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ ΚΑΙ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Η Γεωπολιτική της Ευρασίας και η ανάπτυξη της Ρωσίας
Δημήτριος Γ. Κωστόπουλος

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Καρκαζής Ιωάννης, Καθηγητής

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

1. Καρκαζής Ιωάννης, Καθηγητής
2. Νικητάκος Νικήτας, Καθηγητής
3. Σιούσιουρας Πέτρος, Καθηγητής

Στην σύζυγό μου Λένα
και στην κόρη μου Κατερίνα.

Πρόλογος

Η παρούσα διδακτορική διατριβή, εκπονήθηκε στο Τμήμα Ναυτιλίας και Επιχειρηματικών Υπηρεσιών του Πανεπιστημίου Αιγαίου τη χρονική περίοδο 2015 – 2020.

Αντικείμενο της διατριβής είναι η εξέταση της γεωπολιτικής σημασίας της περιοχής της Ευρασίας, και η προσπάθεια ανάδυσης της Ρωσίας στην διεθνή σκηνή, ως σημαντικού δρώντος, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Στο αρχικό μέρος της διατριβής παρουσιάζεται η γεωπολιτική σημασία της περιοχής της Ευρασίας, σε σχέση με τις σημαντικότερες Σχολές γεωπολιτικής, οι οποίες διατηρούν ακόμα και σήμερα την αξία τους στην προσπάθεια ερμηνείας της συμπεριφοράς των διεθνών δρώντων.

Ακολούθως εξετάζονται οι προσπάθειες του «νέου» ρωσικού κράτους από την ίδρυσή του το 1991 έως σήμερα, σε διάφορους κρίσιμους και αντιπροσωπευτικούς τομείς στις σχέσεις του με τα άλλα κράτη, με στόχο την ανάκτηση του κύρους και την αποκατάσταση της Ρωσίας ως Μεγάλης Δύναμης.

Στόχος των προσπαθειών αυτών, είναι η εκπλήρωση δύο σημαντικών αντικειμενικών στόχων: της επανεμφάνισης της Ρωσίας ως Περιφερειακής Υπερδύναμης στον πρώην σοβιετικό χώρο, και της διεθνούς αναγνώρισης της ως ισότιμου εταίρου στις σχέσεις της με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις. Όλες αυτές οι δράσεις και ενέργειες, έχουν ως εφελτήριο την περιοχή της Ευρασίας, η γεωπολιτική σημασία της οποίας έχει αναβαθμιστεί τις τελευταίες δεκαετίες, και τα πλεονεκτήματα της οποίας εκμεταλλεύεται η Ρωσία στην προσπάθεια της ανάδυσής της στη διεθνή σκηνή.

Επιβλέπων καθηγητής για τη συγγραφή της διδακτορικής διατριβής ήταν ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αιγαίου κ. Γιάννης Καρκαζής, στον οποίο εκφράζω

ιδιαίτερες ευχαριστίες για την ανάθεση της εργασίας αυτής, καθώς και της εμπιστοσύνης που μου έδειξε, ώστε να ασχοληθώ με ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον, διδακτικό και επίκαιρο θέμα, καθώς και για τη μεγάλη υποστήριξη και πολύτιμη καθοδήγηση που μου παρείχε κατά τη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες επίσης εκφράζω στον Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αιγαίου Πέτρο Σιούσιουρα, ο οποίος ήταν ανά πάσα στιγμή διαθέσιμος να επιλύσει κάθε απορία και προβληματισμό μου σχετικά με την πρόοδο της εργασίας. Τέλος στις ευχαριστίες μου δεν θα μπορούσα να παραλείψω την σύζυγό μου Λένα για την αμέριστη συμπαράστασή της τις ατέλειωτες ώρες ενασχόλησής μου με τη διατριβή, καθώς και την κόρη μου Κατερίνα, η συμβολή της οποίας στην τελική μορφοποίηση της εργασίας ήταν καθοριστική.

Δημήτρης Κωστόπουλος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΑΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ
ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Επιβλέπων: Καρκαζής Ιωάννης, Καθηγητής

Συμβουλευτική Επιτροπή: Καρκαζής Ιωάννης, Καθηγητής

Νικητάκος Νικήτας, Καθηγητής

Σιούσιουρας Πέτρος, Καθηγητής

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας Διδακτορικής Διατριβής είναι η παρουσίαση της γεωπολιτικής σημασίας της Ευρασίας μέσα από τις διάφορες σχολές σκέψης, όπως αυτές διατυπώθηκαν από τους διάφορους θεωρητικούς, και η εφαρμογή τους στη σύγχρονη εποχή μέσα από τις αλλαγές που βίωσε η διεθνής κοινωνία με την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Παράλληλα εξετάζεται η εξελικτική πορεία της Ρωσικής Ομοσπονδίας, κατά τη διάρκεια των τριών δεκαετιών από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 έως σήμερα, και η ανάδυσή της στον Ευρασιατικό και διεθνή χώρο γενικότερα.

Από την εμφάνιση της γεωπολιτικής στις αρχές του 20ου αιώνα, οι θεωρητικοί του είδους προσπάθησαν να ερμηνεύσουν και αν είναι δυνατό να προβλέψουν την συμπεριφορά των κρατών για την επίτευξη των εθνικών τους στόχων. Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα έλαβαν χώρα σημαντικά γεγονότα, με κυριότερα τους δύο παγκόσμιους πολέμους, σε σημείο η περίοδος αυτή να μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο αιώνας της γεωπολιτικής. Η υιοθέτηση από τη ναζιστική Γερμανία ορισμένων γεωπολιτικών θεωριών, δημιούργησε «άσχημο όνομα» γύρω από τη γεωπολιτική, αλλά ταυτόχρονα επιβεβαίωσε και τη σημασία της στην ερμηνεία των σχέσεων μεταξύ των κρατών. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου η γεωπολιτική χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τον αέναο αγώνα μεταξύ των δύο αντίπαλων συνασπισμών, ενώ στη σημερινή μεταψυχροπολεμική εποχή εξακολουθεί να είναι επίκαιρη και αποκαλυπτική, καθώς ο αγώνας για την «ισχύ» και τον «χώρο» συνεχίζει να υφίσταται και να επηρεάζει καθοριστικά τις διεθνείς σχέσεις.

Στα τέλη του 20^{ου} και τις αρχές του 21ου αιώνα, ο γεωπολιτικός προβληματισμός εμπλουτίστηκε και με άλλα στοιχεία, χαρακτηριστικά της σύγχρονης εποχής όπως οι εθνοτικές και θρησκευτικές συγκρούσεις, τα κοινωνικά κινήματα, οι παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις, η ανεξέλεγκτη χρήση του διαδικτύου, η παράνομη μετανάστευση, ακόμα και η υπερθέρμανση του πλανήτη. Στη «μεταψυχροπολεμική» εποχή που ακολούθησε την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, η γεωπολιτική συνεχίζει να είναι επίκαιρη αφού ο αγώνας με όποια μορφή και αν διεξάγεται, έχει σαν στόχο την επιβολή της «ισχύος» και την επικράτηση σε συγκεκριμένο «χώρο».

Κοινό σημείο όλων των σχολών γεωπολιτικής σκέψης αποτελεί η περιοχή της Ευρασίας. Η «Παγκόσμια Νήσος» του Mackinder αλλά και ο «δακτύλιος» του Spykman, είχαν σαν αντικείμενο εξέτασης τον έλεγχο της Ευρασίας, καταλήγοντας και οι δύο στο συμπέρασμα ότι «αυτός που εξουσιάζει την Ευρασία ελέγχει τον κόσμο ολόκληρο». Η γεωπολιτική σημασία λοιπόν της Ευρασίας είναι τεράστια και γίνεται ακόμα πιο ενδιαφέρουσα επειδή για την κυριαρχία της είναι απαραίτητη η κυριαρχία της ευρασιατικής ενδοχώρας (Heartland), στην οποία βρισκόταν η Σοβιετική Ένωση και

σήμερα η Ρωσία. Ανάλογες ιδέες αναπτύχθηκαν και από τη γερμανική γεωπολιτική σχολή, με τον Karl Haushofer να υποστηρίζει ότι ο «ζωτικός χώρος» που αντιστοιχεί στη Ρωσία είναι αυτός της Ευρασίας.

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η ρωσική γεωπολιτική προσέγγιση, η οποία υποστηρίζει τον ιδιαίτερο Ευρασιατικό ρόλο της χώρας και στην οποία συχνά εντοπίζεται ο Ρωσοκεντρισμός. Η σύγχρονη Ρωσία αντιλαμβανόμενη το σημαντικό ρόλο της γεωπολιτικής, προσπαθεί να εκμεταλλευτεί τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα και να επιβιώσει στο σύγχρονο περιβάλλον. Η θέση της στην Ευρασία της προσφέρει ταυτόχρονα πλεονεκτήματα αλλά και μειονεκτήματα. Τα πλεονεκτήματα αφορούν την «προνομιακή» γεωγραφική της θέση στην «Heartland» και τα τεράστια αποθέματα φυσικών πόρων, ενώ τα μειονεκτήματα αφορούν την εξασφάλιση της ασφάλειάς της τόσο εξ αιτίας της μεγάλης έκτασης των συνόρων της, όσο και έναντι της επιβουλής κυρίως της Δύσης για τον περιορισμό της.

Κοινό σημείο της γεωπολιτικής σημασίας της Ευρασίας τόσο για τη Δύση όσο και για τη Ρωσία αποτελεί η πρόσβαση στις θάλασσες. Σύμφωνα με την αγγλοσαξονική θεωρία είναι απαραίτητη προϋπόθεση η ανάσχεση της Heartland, έτσι ώστε να εμποδιστεί η απρόσκοπτη πρόσβαση της στη θάλασσα. Από την άλλη πλευρά η έξοδος της Ρωσίας στις «θερμές θάλασσες» είναι ζωτικής σημασίας τόσο για την οικονομία όσο και για την ασφάλειά της. Αποτέλεσμα των επιδιώξεων αυτών, του περιορισμού δηλαδή για τη μία πλευρά και της ελευθερίας πρόσβασης για την άλλη, ήταν μια σειρά συγκρούσεων κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Στη σύγχρονη εποχή οι επιδιώξεις αυτές συνεχίζουν να υφίστανται αλλά με τη μορφή κυρίως «οικονομικού πολέμου», κυρώσεων και πολιτικών. Έτσι η γεωπολιτική περιλαμβάνει πλέον και τη γεωοικονομία.

Η Ευρασία συνεχίζει να αποτελεί πόλο έλξης της διεθνούς πολιτικής, με τις κλασσικές θεωρίες της γεωπολιτικής να συνεχίζουν να είναι επίκαιρες. Στην περιοχή της

Ευρασίας λαμβάνει χώρα ένας αέναος αγώνας μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων της Δύσης οι οποίες προσπαθούν να αποδυναμώσουν τη Ρωσία από το συγκριτικό της πλεονέκτημα και εν συνεχεία να την απομονώσουν, και της Ρωσίας η οποία προσπαθεί να διαρρήξει τον δακτύλιο που θα την απομονώσει, και να διατηρήσει ανοικτές τις οδούς προς τις θερμές θάλασσες αποφεύγοντας τον εγκλωβισμό. Η θεωρία του δακτυλίου «Rimland» συνεχίζει να είναι επίκαιρη και να καθορίζει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών.

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή ο αποκλεισμός της Ρωσίας δεν επιχειρείται με ναυτικές ή χερσαίες δυνάμεις, αλλά κυρίως με την πολιτική. Η περικύκλωση και απομόνωση της Ρωσίας επιχειρείται μέσω της παρότρυνσης των γειτονικών κρατών που περιβάλλουν τα ρωσικά σύνορα για προσχώρηση στους δυτικούς θεσμούς. Ο αντικειμενικός σκοπός των «χρωματιστών επαναστάσεων» και των αγώνων για την «αποκατάσταση» της δημοκρατίας στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες και τα κράτη του πρώην Συμφώνου της Βαρσοβίας, δεν είναι ανθρωπιστικός αλλά πρωτίστως πολιτικός. Οι πόλεμοι της Γεωργίας, της Ουκρανίας αλλά και οι «παγωμένες συγκρούσεις», είναι ανάλογες των συγκρούσεων της περιόδου του ψυχρού πολέμου.

Αναπόσπαστο τμήμα της Ευρασίας, με πρωταγωνιστικό ρόλο στις διάφορες θεωρίες της γεωπολιτικής που αναφέρθηκαν ανωτέρω, αποτελεί η Ρωσία. Η Ρωσική ομοσπονδία, διαδέχθηκε τη Σοβιετική Ένωση μετά την κατάρρευση της τελευταίας το 1991, προκαλώντας γεωπολιτικές ανακατατάξεις τα αποτελέσματα των οποίων έγιναν αισθητά και πέραν των συνόρων της πρώην ΕΣΣΔ. Στην έναρξη της τελευταίας δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα, η διεθνής κοινωνία βίωσε σημαντικές αλλαγές αναφορικά με την επικρατούσα ισορροπία δυνάμεων και κατ' επέκταση τη διεθνή τάξη. Το ψυχροπολεμικό διπολικό σύστημα ΗΠΑ Σοβιετικής Ένωσης, έδωσε τη θέση του στο μονοπολικό σύστημα και τη μονοκρατορία των ΗΠΑ, δημιουργώντας της αίσθηση ότι η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης ήταν ο προάγγελος μιας νέας εποχής σταθερότητας και ειρήνης.

Η «νέα» Ρωσία αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα επιβίωσης, και δεν θύμιζε σε τίποτα την κραταιά Σοβιετική Ένωση, αφού βρισκόταν στα πρόθυρα της χρεωκοπίας, συρρικνωμένη σημαντικά τόσο γεωγραφικά όσο και δημογραφικά. Η Δύση ικανοποιημένη από την επικράτησή της έναντι του Ανατολικού Συνασπισμού, πίστευε ότι το πρόβλημα με τη Ρωσία είχε λυθεί οριστικά, και ότι οι συνθήκες ήταν κατάλληλες για την ένταξή της στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Αυτό θα ήταν και το τελειωτικό χτύπημα, αφού η Ρωσία πλέον θα ακολουθούσε ευρωπαϊκή πορεία, εντασσόμενη στο δυτικό πολιτικό και οικονομικό σύστημα.

Ωστόσο τα πράγματα εξελίχθηκαν τελείως διαφορετικά. Μετά την πρώτη δεκαετία κατά τη διάρκεια της οποίας η Ρωσία κατόρθωσε να ορθοποδήσει οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά, εκμεταλλευόμενη τις διεθνείς συγκυρίες στον τομέα των υδρογονανθράκων, και καθοδηγούμενη από την ισχυρή προσωπικότητα του Προέδρου Putin, άρχισε να εμφανίζεται ολοένα και περισσότερο στη διεθνή σκηνή. Η ρωσική ηγεσία απογοητευμένη από τη στάση της Δύσης, και αντιλαμβανόμενη ότι τα κίνητρά της συνέχιζαν να κινούνται προς την κατεύθυνση της απομόνωσής της, «παραιτήθηκε» της ευρωπαϊκής της πορείας, ακολουθώντας τον δικό της ιδιαίτερο Ευρασιατικό ρόλο.

Με την άνεση που της παρέχουν τα τεράστια αποθέματα φυσικών πόρων, η Ρωσία κατόρθωσε να βγει από την αφάνεια, διεκδικώντας ένα σημαντικό ρόλο στην διεθνή τάξη την οποία και αμφισβητεί. Η ρωσική ηγεσία αφού εξασφάλισε την εσωτερική σταθερότητα, επανήλθε στο προσκήνιο διεκδικώντας μια θέση μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Στο πλαίσιο των προσπαθειών αυτών εφαρμόζει πολιτικές ανάλογες με τους αποδέκτες, πιστή πάντα στη θεωρία των σφαιρών επιρροής. Δεν αρκείται στον ρόλο της περιφερειακής δύναμης, θεωρώντας ότι τα εθνικά συμφέροντα αλλά και το κύρος της εκτείνονται πέρα από αυτήν.

Σε πρώτη φάση η Ρωσία προσπάθησε να διατηρήσει την επιρροή της στα κράτη του πρώην σοβιετικού χώρου, υποστηρίζοντας φιλορωσικά κόμματα και χρησιμοποιώντας την ενέργεια σαν όπλο της εξωτερικής της πολιτικής. Η προσπάθεια αυτή είχε σαν στόχο και την αναχαίτιση της Δύσης η οποία πλησίαζε ολοένα και περισσότερο τα σύνορά της εντάσσοντας στους κόλπους της μέσω των οικονομικών και αμυντικών θεσμών της τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Για την υποστήριξη των εθνικών της συμφερόντων, η Ρωσία δεν δίστασε να δράσει δυναμικά, όπως στην περίπτωση της Γεωργίας και της Ουκρανίας, αποδεικνύοντας ότι είναι διατεθειμένη να χρησιμοποιήσει κάθε μέσο και επιβεβαιώνοντας τη ρήση του Θουκυδίδη ότι «ο ισχυρός επιβάλλει ότι του επιτρέπει η δύναμή του και ο αδύνατος υποχωρεί όσο του το επιβάλλει η αδυναμία του».

Με μια σχετικά σταθερή οικονομία και με εκσυγχρονισμένες ένοπλες δυνάμεις, η Ρωσία διεκδικεί δυναμικά έναν πιο ενεργό ρόλο στις διεθνείς εξελίξεις. Μέσω της πολιτικής των αγωγών, έχει κατορθώσει να καθιερωθεί σαν σημαντικός ενεργειακός παράγοντας, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ασία. Η Ρωσική εξωτερική πολιτική φαίνεται να λαμβάνει υπόψη της τα σφάλματα του σοβιετικού και του πρώιμου ρωσικού παρελθόντος, και προχωρώντας με αργά αλλά σταθερά βήματα οικοδομεί σχέσεις και εξαρτήσεις που της επιτρέπουν να εδραιωθεί σαν ρυθμιστικός παράγοντας σε κρίσιμες περιοχές του πλανήτη.

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η στρατηγικής σημασίας Σινο-Ρωσική συνεργασία, με τη στροφή της Ρωσίας προς την Ασία. Ωστόσο αυτό που έδωσε ώθηση στη ρωσική ηγεσία για την επίτευξη του στόχου καθιέρωσης της χώρας ως μεγάλης δύναμης, ήταν η επιτυχία των επιχειρήσεων στη Συρία. Με τις επιχειρήσεις αυτές, οι οποίες ήταν και οι πρώτες πέραν των συνόρων της πρώην σοβιετικής επικράτειας μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η ρωσική ηγεσία έστειλε το μήνυμα ότι η Ρωσία επέστρεψε δυνατώτερη τόσο στρατιωτικά όσο και πολιτικά. Το κενό εξουσίας που δημιούργησε η πολιτική Trump στην περιοχή, έδωσε την ευκαιρία στη Μόσχα να εμφανιστεί ως περισσότερο αξιόπιστη αλλά και αποτελεσματική.

Η επανεμφάνιση της Ρωσίας στον ευρασιατικό και διεθνή χώρο γενικότερα, έδωσε νέα ώθηση στη γεωπολιτική εξέταση των πραγμάτων στη μεταψυχροπολεμική εποχή. Η νέας μορφής αντιπαλότητα μεταξύ του μονοπολικού συστήματος των ΗΠΑ και του επιδιωκόμενου πολυπολικού της Ρωσίας, δημιουργεί νέα δεδομένα και νέες διακρατικές σχέσεις μεταβάλλοντας τις ισορροπίες ισχύος. Ο αναδύμενος σύνθετος κόσμος της Κεντρικής Ευρασίας, επιδιώκει να μετασηματιστεί, αναδιατάσσοντας συμμαχίες και σχέσεις, σε απάντηση τόσο στην περιφερειακή όσο και στην παγκόσμια επικρατούσα τάξη.

Σε αυτές τις σημαντικές αλλαγές που λαμβάνουν χώρα, η Ρωσία προσαρμόζεται κατάλληλα, δημιουργώντας και προωθώντας νέες περιφερειακές πρωτοβουλίες ολοκλήρωσης, συχνά στο πρότυπο των αντίστοιχων δυτικών, με στόχο την αναδιαμόρφωση της διεθνούς τάξης. *Τρεις δεκαετίες μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, η ιδεολογική αντιπαράθεση της εποχής του ψυχρού πολέμου, έχει δώσει τη θέση της στον πολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των υποστηρικτών του «μονοπολικού» και του «πολυπολικού» διεθνούς συστήματος.* Η Ρωσία αναδύμενη στον Ευρασιατικό χώρο φαίνεται να επαληθεύει τις προβλέψεις των γεωπολιτικών των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

UNIVERSITY OF THE AGEAN
SCHOOL OF BUSINESS
DEPARTEMENT OF SHIPPING, TRADE AND TRANSPORT
DOCTORAL DISSERTATION
GEOPOLITICS OF EURASIA AND THE EMERGENCE OF RUSSIA
KOSTOPOULOS DIMITRIOS

Supervisor: Karkazis Ioannis, Professor

Advisory Committee: Karkazis Ioannis, Professor

Nikitakos Nikitas, Professor

Siousiouras Petros, Professor

Abstract

The purpose of this Dissertation, is to present the geopolitical significance of Eurasia, through the theories that expressed by various schools of thought, as those formulated by various theorists, and their application in contemporary time, taking into consideration the changes experienced by the international community after the collapse of Soviet Union. Concurrently, the evolutionary course of the Russian Federation during the three decades since the dissolution of the Soviet Union in 1991, and its emergence in the Eurasian and international space in general is examined.

Since the advent of geopolitics in the early 20th century, theorists have sought to interpret and if possible, to predict the behavior of states in order to achieve their national

goals. During the 20th century, important events took place, mainly the two world wars, to the point that this period can be characterized as “the century of geopolitics”. The adoption by Nazi Germany of certain geopolitical theories, hurt geopolitics’ reputation, but at the same time confirmed its importance in the interpretation of relations among states. During the Cold War, geopolitics was used to describe the perpetual struggle between the two rival coalitions, while in the post-Cold War era it is still relevant and revealing, since the struggle for "power" and "space" continues to exist and to have a decisive influence on international relations.

At the end of the 20th and the beginning of the 21st, geopolitical thinking was enriched by other elements, characteristic of the contemporary era such as ethnic and religious conflicts, social movements, global economic crises, uncontrolled use of the internet, illegal immigration, even global warming. In the "post-Cold War" era that followed the collapse of the Soviet Union, geopolitics continues to be relevant since the struggle, in whatever form it takes, aims to impose "power" and be prevailed in a specific "space".

Common point in all schools of geopolitical thought is the region of Eurasia. Mackinder's "World Island" and Spykman's "Rimland" targeted Eurasia, because they both concluded that "he who rules Eurasia controls the whole world." The geopolitical significance of Eurasia is therefore enormous and becomes even more interesting because domination over it, presupposes domination over the Eurasian hinterland (Heartland), in which the Soviet Union was located and today is Russia. Similar ideas were developed by the German School of Geopolitics, with Karl Haushofer arguing that the "living space" corresponding to Russia is that of Eurasia.

The Russian geopolitical approach is referred in a similar way, arguing the special Eurasian role of the country and in which “Russocentrism” is often present. Contemporary Russia, realizing the important role of geopolitics, tries to take advantage of its comparative advantages in order to survive in the modern environment. Its position in Eurasia offers

both advantages and disadvantages. The advantages concern its "privileged" geographical position in "Heartland" and the huge reserves of natural resources, while the disadvantages concern the security of both its long borders, and against the isolationism that attempted by the West.

A common point on Eurasian geopolitical importance for both the West and Russia, is the access to the seas. According to Anglo-Saxon theory, Heartlands' containment is a necessary condition, in order to prevent its unimpeded access to the sea. On the other hand, Russia's access to the "warm seas" is vital for both its economy and its security. The result of these aspirations, meaning the containment for one side and freedom of access for the other, was a series of conflicts during the Cold War. In contemporary times, these aspirations continue to exist but mainly in the form of "economic war", sanctions and policies. Therefore, the new element of geoeconomics added to geopolitics.

Eurasia continues to be attractant in international politics, with classical theories of geopolitics continuing to be relevant. In the region of Eurasia there is an endless struggle between the great powers of the West, which are trying to weaken Russia from its comparative advantage and then isolate it, and Russia which is trying to break the ring that will isolate it, and keep the sea ways that ensure access to warm seas open, while avoiding entrapment. The "Rimland" theory continues to be relevant and determines relations among states.

In the post-Cold War era, the blockade of Russia is not attempted by naval or land forces, but mainly by politics. The encirclement and isolation of Russia is attempted through the encouragement of neighboring states surrounding the Russian border to join the Western institutions. The color revolutions and the struggles for the "restoration" of democracy in the former Soviet republics and the states of the former Warsaw Pact, are mainly targeting towards the isolation of Russia. The wars in Georgia and Ukraine, as well as the frozen conflicts, are similar to the conflicts of the Cold War period.

Russia is an integral part of Eurasia, with a leading role among the various theories of geopolitics mentioned above. Russian Federation succeeded the Soviet Union after its collapse in 1991, causing geopolitical upheavals whose effects were spread beyond the borders of the former USSR. At the beginning of the last decade of the 20th century, the international community experienced significant changes in terms of the prevailing balance of power and consequently the international order. USA-USSR bipolar system of the Cold War period, replaced by the unipolar under the US hegemony, giving a sense that the dissolution of the Soviet Union, was the starting point of a new era of stability and peace.

The "new" Russia was facing serious problems, and bore no resemblance to the then strong Soviet Union, as it was on the verge of bankruptcy, and now was significantly both geographically and demographically shrunk. The West, satisfied with its dominance over the Eastern Coalition, believed that the problem with Russia had been finally resolved, and that the conditions were right for it to join the European family. This would be the final blow, as Russia would now follow a European course, integrating into the Western political and economic system.

However, things turned out completely differently. After the first decade during which Russia managed to stand on its own economically, politically and socially, taking advantage of hydrocarbon high prices, and guided by the strong personality of President Putin, it began to appear more and more active on the international stage. The Russian leadership, disappointed by the attitude of the West, and realizing that its motives continued to move in the direction of its isolation, "gave up" its European course, following its own special Eurasian role.

With the comfort provided by its vast reserves of natural resources, Russia has emerged from obscurity, claiming an important role in the disputed international order. After securing internal stability, the Russian leadership returned to the forefront, claiming a place among the great powers. In the context of these efforts, it implements policies adapted to the peculiarities of every situation, following always its favorite theory of

spheres of influence. Russia is not satisfied to play the role of a regional power, considering that its national interests and prestige extend beyond it.

At first, Russia sought to maintain its influence on the countries of the former Soviet Union by supporting pro-Russian parties and using energy as a tool of its foreign policy. This effort was also aimed at deterring the West, which was getting closer and closer to its borders, integrating the former Soviet republics within its economic and defense institutions. In support of its national interests, Russia has not hesitated to act vigorously, as was the case of Georgia and Ukraine, proving that it is willing to use any means and confirming Thucydides' statement that "*Right...is only in question between equals in power... the strong do what they can and the weak suffer what they must,*".

With a relatively stable economy and modernized armed forces, Russia is vigorously claiming a more active role in international issues. Through pipeline policy, it has established itself as an important energy player, both in Europe and Asia. Russia's foreign policy seems to take into account the mistakes of the Soviet and early Russian past, and by moving slowly but steadily it builds relationships and dependencies that allow it to establish itself as a major mediator in critical areas of the world.

In the above mentioned concept, is included the strategically important Sino-Russian cooperation, according to its policy "turn to Asia". However, what gave impetus to the Russian leadership to achieve the goal of establishing the country as a great power was the success of operations in Syria. With these operations, which were the first beyond the borders of the USSR after the dissolution of the Soviet Union, the Russian leadership sent a message that Russia had returned stronger both militarily and politically. The power vacuum created by Trump's policy in the region has given Moscow the opportunity to appear more credible and effective.

The re-emergence of Russia in Eurasia and the international arena in general, gave a new impetus to the geopolitical consideration of international issues in the post-Cold War era. The new form of rivalry between the US unipolar system and Russia's intended

multipolar, is creating new outputs and new transnational relations by altering the balance of power. The emerging complex world of Central Eurasia seeks to transform, rearranging alliances and relations, in response to both regional and global order.

Within these important changes that are taking place, Russia is adapting appropriately, creating and promoting new regional integration initiatives, often modeled on those of the West, with the aim of reshaping the international order. Three decades after the collapse of the Soviet Union, the ideological confrontation of the Cold War era has given way to political rivalry between supporters of the "unipolar" and "multipolar" international system. Emerging Russia in the Eurasian space seems to be verifying the geopolitical predictions of the early 20th century.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
Δημοσιεύσεις	7
1. Γεωπολιτική.....	7
1.1 Ορισμός – Πεδίο Εφαρμογής	7
1.2 Εμφάνιση Γεωπολιτικής.....	9
1.3 Σκοπός της Γεωπολιτικής.....	11
1.4 Γεωπολιτικές Σχολές Σκέψης.....	13
1.4.1 Αγγλοσαξονική Σχολή	14
1.4.2 Γερμανική Σχολή Γεωπολιτικής (GEOPOLITIK)	23
1.4.3 Γαλλική Σχολή.	28
1.4.4 Συμπεράσματα.....	29
1.5 Η Ρωσική Γεωπολιτική Σκέψη.....	32
1.5.1 Η Εμφάνιση της Ρωσικής Γεωπολιτικής Σκέψης.....	34
1.5.2 Ευρασιανισμός	36
1.5.3 Ο Πανσλαβισμός	38
1.5.4 Νέο-Ευρασιανισμός.....	40
1.5.5 Συμπεράσματα.....	43
1.6 Η Κλασική Γεωπολιτική και η Σύγχρονη Ρωσία.....	48
1.6.1 Η σύγχρονη Ρωσία και η Rimland	54

2. Η Επάνοδος της Ρωσίας στη Διεθνή Σκηνή	69
2.1 Κεντρική Ασία.....	70
2.1.1 Καζακστάν	75
2.1.2 Ουζμπεκιστάν.....	80
2.1.3 Τουρκμενιστάν	84
2.1.4 Κιργιστάν	89
2.1.5 Τατζικιστάν	96
2.1.6 Συμπεράσματα.....	100
2.2 Η Ρωσία στα Βαλκάνια	107
2.2.1 Η Ρωσία στα Δυτικά Βαλκάνια.....	114
2.2.2 Ρωσική Εξωτερική Πολιτική και Βαλκάνια.....	118
2.3 Εργαλεία της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής στα Βαλκάνια.....	122
2.3.1 Ασφάλεια.....	125
2.3.2 Οικονομία και Ενέργεια	134
2.3.3 Σερβία.....	136
2.3.4 Μαυροβούνιο	138
2.3.5 Βοσνία Ερζεγοβίνη	140
2.3.6 Βόρεια Μακεδονία	141
2.3.7 Σλοβενία	143
2.3.8 Κροατία	145
2.3.9 Ο Επηρεασμός της Κοινής Γνώμης	147
2.3.10 Συμπεράσματα.....	153
2.4 Μέση Ανατολή	160

2.4.1	Η Ρωσική αυτοκρατορία και η Μέση Ανατολή.....	163
2.4.2	Η Σοβιετική Περίοδος.....	166
2.4.3	Η Μετα-Σοβιετική Ρωσία στη Μέση Ανατολή.....	171
2.4.4	Η Επιστροφή στη Μεσόγειο.....	186
2.5	Η Στροφή προς την Ανατολή.....	195
2.5.1	Η Σινο-Ρωσική (επανα)Προσέγγιση.....	197
2.5.2	Η Στροφή προς την Ασία.....	204
2.5.3	Συμπεράσματα.....	211
2.6	Οι «Ιδιαίτερες» Σχέσεις της Ρωσίας.....	217
2.6.1	Η Γερμανική «Υποστήριξη».....	220
2.6.2	Ο Τουρκικός Παράγοντας.....	234
2.6.3	Ο ρόλος των Κούρδων.....	253
3.	Εξωτερική Πολιτική.....	272
3.1	Μέθοδοι και Εργαλεία της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής.....	272
3.1.1	Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία.....	273
3.1.2	Η ROC στη Μετασοβιετική Εποχή.....	277
3.1.3	Η ρόλος της ROC στην Ουκρανική Κρίση.....	285
3.1.4	Συνέπειες της Θρησκευτικής Σύγκρουσης.....	288
3.1.5	Η Ήπια Ισχύς της ROC.....	291
3.2	Επιχειρήσεις Πολιτικής Επιρροής.....	296
3.2.1	Το Διαδίκτυο ως όπλο.....	298
3.2.2	Προσαρμοσμένες Πολιτικές.....	302
3.2.3	Η Ρωσική Προπαγάνδα.....	305

3.3 Το Φυσικό Αέριο και η Πολιτική των Αγωγών	310
3.3.1 Οι Αγωγοί Φυσικού Αερίου	312
3.3.2 Η Πολιτική των Αγωγών.....	324
3.4 Η Ρωσική Αρκτική	330
3.4.1 Η «ανακάλυψη» της Αρκτικής.....	331
3.4.2 Η σπουδαιότητα της Αρκτικής.....	334
3.4.3 Η Διαδρομή της Βόρειας Θαλάσσιας.....	338
3.4.4 Η Αρκτική Στρατηγική.....	342
3.4.5 Η γεωπολιτική αξία της Αρκτικής	345
3.5 Η Πολιτική της «Ευρύτερης Ευρασίας»	351
3.6 Ο Ρεαλισμός στη Ρωσική Εξωτερική Πολιτική	358
4. Οικονομία – Ένοπλες δυνάμεις	369
4.1 Η Ρωσική Οικονομία.....	370
4.1.1 Πιστοληπτική Ικανότητα.....	374
4.1.2 ΑΕΠ.....	376
4.1.3 Πληθωρισμός	383
4.1.4 Η Ρωσία και οι οικονομίες της περιοχής.....	385
4.1.5 Συμπεράσματα.....	391
4.2 Ρωσικές Ένοπλες Δυνάμεις.....	394
4.2.1 Οι ΕΔ στη Μετασοβιετική Περίοδο.....	395
4.2.2 Η Αναδιάρθρωση των ΕΔ	400
4.2.3 Οι Ένοπλες Δυνάμεις της Ρωσικής Ομοσπονδίας	408
4.2.4 Χερσαίες Δυνάμεις.....	409

4.2.5 Πολεμική Αεροπορία	410
4.2.6 Πολεμικό Ναυτικό	412
4.2.7 Πυρηνικό Οπλοστάσιο	413
4.2.8 Η Εμπλοκή στη Συρία	416
4.2.9 Συμπεράσματα.....	420
5. Συμπεράσματα	425
5.1 Η Ανάδειξη της Ευρασίας και η θέση της Ρωσίας σε αυτήν	425
5.2 Η Ρωσία Υπέρ του Πολυπολικού Συστήματος	435
5.3 Η Ανάδυση της Ρωσίας στον Ευρασιατικό χώρο	445
5.3.1 Η εμφάνιση της «νέας» Ρωσίας	445
5.3.2 Η Κρίση Εθνικής Ταυτότητας.....	448
5.3.3 Ο Πραγματιστής Putin	451
5.3.4 Η Ρωσική Ανασφάλεια.....	453
5.3.5 Η «Έξοδος» της Ρωσίας.....	458
Βιβλιογραφία	
Διεθνής Βιβλιογραφία	466
Ελληνική Βιβλιογραφία	486
Επιστημονικά Περιοδικά.....	488
Επίσημες Εκθέσεις	493
Διαδικτυακές Πηγές	494

Εισαγωγή

Αν το τέλος του 20^{ου} αιώνα χαρακτηρίστηκε από την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού με τη διάλυση της ΕΣΣΔ, η έλευση του 21^{ου} αιώνα και ιδιαίτερα η δεύτερη δεκαετία του θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η περίοδος αναβίωσης και επανόδου της Ρωσίας στη διεθνή πολιτική σκηνή. Μπορεί η Ρωσική Ομοσπονδία να αναδύθηκε μέσα από τα ερείπια της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, όμως πρόκειται για μια χώρα με μεγάλη ιστορία, η οποία έχει γνωρίσει περιόδους δόξας αλλά και περιόδους αναδίπλωσης και περιορισμού.

Κατά τη διάρκεια των δώδεκα και πλέον αιώνων ύπαρξής της ως κράτος, η Ρωσία και ο λαός της διήλθαν από διάφορες περιόδους κατά τη διάρκεια των οποίων άλλαξαν την ονομασία τους, διαφοροποίησαν την εθνική τους ταυτότητα και ταλαντεύτηκαν αναφορικά με τον προσανατολισμό μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Ωστόσο οι «αλλαγές» αυτές, όσο σημαντικές και αν ήταν, δεν ριζώθηκαν μόνιμα στο υποσυνείδητο του ρωσικού λαού, ο οποίος διατήρησε τα βασικά του χαρακτηριστικά. Αυτά τα χαρακτηριστικά του επέτρεψαν να ανασυγκροτηθεί και να αναδυθεί εκ νέου στη διεθνή πολιτική σκηνή, σε μια περίοδο που όλοι πίστευαν ότι το θέμα Ρωσία είχε λάβει τέλος.

Ένα από τα χαρακτηριστικά αυτά είναι και η αντίληψη για τη «διαφορετικότητα» του ρωσικού λαού, και την ειδική αποστολή που θεωρεί ότι έχει, οι ρίζες της οποίας βρίσκονται στον 14^ο αιώνα. Η αρχικά μικρή πόλη της Μόσχας, την περίοδο εκείνη έγινε η έδρα των Ορθόδοξων μητροπολιτών όλης της Ρωσίας, αρχίζοντας να συγκεντρώνει ρωσικά εδάφη γύρω της. Τον επόμενο αιώνα η Ρωσία ήταν ήδη ένα συγκεντρωτικό κράτος, έντονα ορθόδοξο, και ουσιαστικά απομονωμένο μεταξύ των μουσουλμανικών χανάτων στα ανατολικά και νότια, και των καθολικών βασιλείων στα δυτικά.

Καθώς η χώρα μεγάλωνε και γινόταν ισχυρότερη, ανέπτυξε τη δική της ιδιαίτερη «μοναδικότητα», και όντας το μοναδικό ανεξάρτητο Ορθόδοξο κράτος, θεωρούσε τον εαυτό του ως τον νόμιμο κληρονόμο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, την «Τρίτη Ρώμη». Οι ηγεμόνες του οι οποίοι υιοθέτησαν τον τίτλο του τσάρου (Caesar), καθώς και οι θρησκευτικοί ηγέτες οι οποίοι έγιναν πατριάρχες, δεν δέχτηκαν καμία ανώτερη εξουσία στη γη, αντίληψη η οποία τηρουμένων των αναλογιών διατηρείται έως σήμερα.

Έτσι η αντίληψη για αυτή τη διαφορετικότητα, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην πεποίθησή ότι η Ρωσία διαθέτει το χάρισμα μιας αληθινής θρησκευτικής πίστης, γεγονός το οποίο ενισχύθηκε από την επιτυχημένη υπεράσπιση της κρατικής κυριαρχίας, παρά το γεγονός ότι όλα γύρω είχαν διαλυθεί. Η εξέλιξη αυτή ήρθε να επιβεβαιώσει την αντίληψη για τη Ρωσία ως σημαντικού παγκόσμιου παράγοντα, ο οποίος δεν υποτάσσεται σε μια διεθνή τάξη, τους όρους της οποίας έχουν θέσει άλλοι.

Η Ρωσική Ομοσπονδία, ως υφιστάμενη μορφή του ρωσικού κράτους, ξεκίνησε το 1991 ως μια χώρα η οποία επιθυμούσε να ενταχθεί στη δυτική δημοκρατική φιλελεύθερη τάξη. Εμφανιζόταν πρόθυμη να ενταχθεί στη δυτική ολοκλήρωση, να αναπτύξει ιδιαίτερες σχέσεις με το ΝΑΤΟ, και να αποτελέσει μέρος μιας Ευρύτερης Ευρώπης με επίκεντρο την ΕΕ. Ωστόσο η προσπάθεια αυτή δεν ευδοκίμησε, καθόσον η πολιτική του Προέδρου Βλαντιμίρ Πούτιν και των ρωσικών ελίτ γενικότερα ήταν προσανατολισμένη στην επιστροφή της χώρας στο καθεστώς της μεγάλης δύναμης με παγκόσμιες φιλοδοξίες, στάση η οποία έφερε τη χώρα απέναντι στις ΗΠΑ και τη Δύση γενικότερα.

Η οριστική ρήξη σημειώθηκε με την κρίση της Ουκρανίας το 2014, με την Ρωσία αφενός να απομακρύνεται από την ήδη αδρανή ατζέντα της Δυτικής ολοκλήρωσης, και αφετέρου να επανέρχεται στις επιδιώξεις της για επανένταξη των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών γύρω από αυτήν. Η Ρωσία για άλλη μια φορά με τη στάση της επαναπροσδιορίστηκε ως αυτόνομο, αυτόρκες, ανεξάρτητο και αδέσμευτο από κάθε είδους αρχές και με αυτοκρατορική συμπεριφορά κράτος στο κέντρο της Ευρασίας. Πρόκειται για μια Ρωσία η οποία δεν είναι ούτε Δυτική ούτε και Ασιατική, αλλά μια

μεγάλη κατά την άποψή της χώρα, η οποία προωθεί και υπερασπίζεται τα εθνικά της συμφέροντα, και είναι υπέρ ενός πολυπολικού παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος.

Πρόκειται για μια περιφερειακή δύναμη η οποία επιστρέφει ως παγκόσμια δύναμη, επιδιώκοντας να αναπτύξει σχέσεις «ηγέτη – υποτελούς» με τις πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες ιδιαίτερα της Κεντρικής Ασίας, μέσω μιας τελωνειακής ένωσης και ενός οργανισμού συλλογικής ασφάλειας. Οι Ρώσοι πολιτικοί επιδιώκουν την καθιέρωση μιας «Ευρασιατικής Ένωσης» μέσω της οποίας θα αναπτυχθούν στενοί δεσμοί συνεργασίας με τα κράτη αυτά στους στρατηγικούς τομείς της οικονομίας και της ασφάλειας.

Μια τέτοια εξέλιξη θα ενισχύσει σημαντικά τη ρωσική οικονομική και εξωτερική πολιτική, η οποία σε συνδυασμό με τον εκσυγχρονισμό των αμυντικών δυνατοτήτων της χώρας θα αυξήσει και τη στρατιωτική της επιρροή στην περιοχή. Σημαντικό στοιχείο της εθνικής οικονομίας της Ρωσίας αποτελούν οι φυσικοί πόροι, οι οποίοι αποτελούν και τη βάση των εσόδων για την ικανοποίηση των εθνικών επιδιώξεων. Η οικονομία της Ρωσίας, παρότι βασίζεται σε ένα προϊόν (single product economy), έχει επιβιώσει με σχετικά μικρές απώλειες από την παγκόσμια κρίση, με τους αναλυτές της ενεργειακής βιομηχανίας να υποστηρίζουν ότι έως το 2030 μέχρι και το 20% του φυσικού αερίου της Ευρώπης θα μπορούσε να ελεγχθεί από τη Ρωσία.

Μέσα στις τελευταίες τρεις δεκαετίες, σημειώθηκαν τεράστιες αλλαγές, με τη Ρωσία να απασχολεί και πάλι την παγκόσμια τάξη με τις επιδιώξεις της. Η σχέση της με τη Δύση απασχόλησαν μεγάλο μέρος του εικοστού αιώνα, και τώρα στον εικοστό πρώτο συνεχίζει να κάνει το ίδιο αλλά με διαφορετικό τρόπο. Η σχέση αυτές περιλαμβάνουν μια σειρά από αναδυόμενα ζητήματα σε διάφορους τομείς και κυρίως σε αυτούς της τεχνολογίας, της εθνικής άμυνας και της διεθνούς ασφάλειας, στους οποίους η Μόσχα διεκδικεί πρωταγωνιστικό ρόλο.

Σκοπός και Ερευνητική Υπόθεση

Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι η μελέτη της γεωπολιτικής σπουδαιότητας της Ευρασίας, μέσα από τις κλασσικές θεωρίες που αναπτύχθηκαν τόσο στη Δύση όσο και στη Ρωσία, καθώς και η εξέταση της στάσης, των μεθόδων και των «εργαλείων» της ρωσικής ηγεσίας, με τη βοήθεια των οποίων κατόρθωσε να αναδυθεί η χώρα μέσα σε ένα νέο και πρωτόγνωρο γεωπολιτικό περιβάλλον, και να εξελιχθεί σε μια υπολογίσιμη εν δυνάμει μεγάλη δύναμη.

Το ερώτημα στο οποίο απαντά η παρούσα διατριβή, είναι: «Ποια είναι η πολιτική, και με ποιους τρόπους και μεθοδεύσεις η Ρωσική ηγεσία κατόρθωσε να ξεπεράσει το σοκ της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης, και να επανέλθει με νέα (κρατική) μορφή στη διεθνή σκηνή, αναδυόμενη ως μεγάλη δύναμη. Η συμβολή της οικονομίας και των Ενόπλων Δυνάμεων στην προσπάθεια αυτή».

Δομή και Περιεχόμενο της Διατριβής

Η παρούσα Διατριβή είναι δομημένη σε πέντε κεφάλαια. Μέσα από τα κεφάλαια αυτά, εξετάζεται η Γεωπολιτική, η επάνοδος της Ρωσίας στη Διεθνή Σκηνή, ο ρόλος της εξωτερικής πολιτικής της χώρας στη γενικότερη προσπάθεια, η συμβολή της οικονομίας και των Ενόπλων Δυνάμεων και τέλος εξάγονται συμπεράσματα. Πιο συγκεκριμένα:

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται ανάλυση της έννοιας της γεωπολιτικής, καθώς και των αντιπροσωπευτικών γεωπολιτικών σχολών σκέψης. Ιδιαίτερο μέρος του κεφαλαίου αυτού καταλαμβάνει η Ρωσική γεωπολιτική σκέψη και ιδιαίτερα οι σύγχρονες τάσεις της. Στο τέλος του κεφαλαίου αυτού, αναλύεται πως η κλασσική γεωπολιτική θεωρία έχει εφαρμογή στη σύγχρονη Ρωσία, και πως η τελευταία προσπαθεί να αποφύγει μια στρατηγική περικύκλωση η οποία θα ήταν μοιραία για την επιβίωσή της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η επάνοδος της Ρωσίας στη διεθνή σκηνή, εξετάζοντας την επιστροφή και την προσπάθεια εμπλοκής της στα τεκταινόμενα στην Κεντρική Ασία, στα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή. Στο κεφάλαιο αυτό αναλύεται επίσης η στροφή της Μόσχας προς την Ανατολή, καθώς και οι ιδιαίτερες σχέσεις και συμπεριφορά της με «εταίρους» όπως η Γερμανία, η Τουρκία και οι Κούρδοι, με στόχο την εκπλήρωση των εθνικών συμφερόντων της.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται ο τρόπος και οι μέθοδοι με τον οποίο η Ρωσική εξωτερική πολιτική επιδιώκει την ικανοποίηση των εθνικών στόχων και επιδιώξεων. Εξετάζονται και αναλύονται τα εργαλεία της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, οι μέθοδοι για τον επηρεασμό της κοινής γνώμης, καθώς και η χρήση της ενέργειας ως όπλου ήπιας ισχύος. Τέλος εξετάζεται η πολιτική της Ευρύτερης Ευρασίας, και επιχειρείται μια ερμηνεία της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής μέσω της θεωρίας του ρεαλισμού.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα σημαντικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν μια μεγάλη δύναμη, την εθνική οικονομία και τις ένοπλες δυνάμεις. Εξετάζεται χρονολογικά πως τόσο η ρωσική οικονομία όσο και οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις κατόρθωσαν μέσα σε τρεις δεκαετίες να «ξεφύγουν» από τον κίνδυνο της διάλυσης και να εξελιχθούν σε σημαντικούς παράγοντες παγκοσμίου εμβέλειας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα αναφορικά με την ανάδειξη της Ευρασίας και τη θέση της Ρωσίας σε αυτήν. Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία και τις αναλύσεις των προηγούμενων τεσσάρων κεφαλαίων, εξάγονται συμπεράσματα σχετικά με την ανάδυση της Ρωσίας στη σημαντική από γεωπολιτική άποψη Ευρασία, καθώς και την επιδιωκόμενη θέση της χώρας στην παγκόσμια σκηνή.

Προστιθέμενη Αξία

Η κατανόηση της σύγχρονης ρωσικής πραγματικότητας, με τα προβλήματα, τις επιτυχίες και τις προκλήσεις της, θα βοηθήσουν στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο επιβιώνει και λειτουργεί η χώρα. Η διατριβή αποτελεί ένα επιπλέον εργαλείο για τη μελέτη και κατανόηση της συμπεριφοράς της μετα-ψυχροπολεμικής Ρωσίας, και εκτιμάται ότι είναι σημαντική για όσους επιθυμούν να ασχοληθούν με τις εξελίξεις σε μια χώρα η οποία αποτελεί έναν ολοένα και σημαντικότερο παράγοντα της παγκόσμιας κοινότητας. Η προστιθέμενη αξία της παρούσας διατριβής, έγκειται στη συμβολή της, μέσω της ανάλυσης, περιγραφής και εξαγωγής συμπερασμάτων για την εξελικτική πορεία της Ρωσικής Ομοσπονδίας από την αφάνεια του 1991, στην υπολογίσιμη Ρωσία του 21^{ου} αιώνα, στην προσπάθεια κάθε μελλοντικού μελετητή σχετικά με την περαιτέρω εξέλιξη της Ρωσίας στο παγκόσμιο γίγνεσθαι.

Κεφάλαιο 1

Γεωπολιτική

1.1 Ορισμός – Πεδίο Εφαρμογής

Σύμφωνα με τον Αμερικανό ανθρωπογεωγράφο Saul Bernard Cohen, ως γεωπολιτική ορίζεται η ανάλυση της αλληλεπίδρασης του γεωγραφικού περιβάλλοντος και της αντίληψής του από την μια πλευρά, και των πολιτικών διεργασιών από την άλλη¹. Η σχέση της γεωγραφίας με την πολιτική, είναι και η αιτία που ο όρος «Γεωπολιτική» χρησιμοποιείται ευρέως στον πολιτικό λόγο στη σύγχρονη εποχή. Ακόμα και αν δεν γίνεται σωστή χρήση του όρου, η συχνή και μόνο επίκλησή του υποδηλώνει την ύπαρξη συνθηκών και εξελίξεων σε διεθνές επίπεδο, τα οποία επηρεάζουν ή μπορούν να επηρεάσουν τις σχέσεις των κρατών. Η χρήση της έννοιας της Γεωπολιτικής, δεν γίνεται πάντα με την ακαδημαϊκή της έννοια, αλλά συχνά χρησιμοποιείται, ιδιαίτερα από τον τύπο, για να δηλώσει την άσκηση της πολιτικής μιας χώρας, συχνά υπό όρους ισχύος, για μια συγκεκριμένη περιοχή, όχι απαραίτητα στο εγγύς περιβάλλον της.

Η επίκληση της Γεωπολιτικής συχνά γίνεται σκόπιμα για τη δημιουργία εντυπώσεων, αλλά ακόμα και από άγνοια. Ακόμα και οι πολιτικοί στις ομιλίες ή τις αναλύσεις τους, αρέσκονται να χρησιμοποιούν τον όρο, θεωρώντας ότι αφ' ενός δίνει κύρος στις δηλώσεις τους και αφετέρου δικαιολογεί τις πράξεις και ενέργειές τους, αφού όλα τα ζητήματα που άπτονται της οικονομίας και της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους, έχουν γεωπολιτικές επιπτώσεις και προεκτάσεις, ιδιαίτερα στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο διεθνές περιβάλλον. Εξάλλου, ένας από τους στόχους της γεωπολιτικής, είναι να δώσει έμφαση στο ότι η πολιτική υπεροχή είναι θέμα όχι απλά

¹ Saul Bernard Cohen, *Geopolitics of the World System*, Rowman & Littlefield Publishers, New York, 2003, p.12.

κατοχής ισχύος υπό την έννοια υλικών ή ανθρώπινων πόρων, αλλά επίσης του γεωγραφικού πλαισίου μέσα στο οποίο η ισχύς αυτή ασκείται².

Η γεωγραφία κάθε τόπου, δηλαδή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνθέτουν τη θέση του στο χώρο, όπως η γεωγραφική θέση σε σχέση με άλλους, τα φυσικά σύνορα, η μορφολογία του εδάφους, η πρόσβαση ή μη σε ανοικτή θάλασσα, οι φυσικοί πόροι, το μέγεθος, το κλίμα, το υπέδαφος, αποτελούσαν ανέκαθεν στοιχεία τα οποία καθόριζαν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών. Το ζήτημα αυτό, δηλαδή της πολιτικής διάστασης της γεωγραφίας, απασχόλησε αρχικά από την ελληνική αρχαιότητα τον Ηρόδοτο και τον Αριστοτέλη³, αλλά και αργότερα στην περίοδο του Διαφωτισμού τον Montesquieu, και τον Γάλλο φιλόσοφο του Διαφωτισμού και πολιτικό Turgot⁴.

Η γεωπολιτική εξετάζει το κράτος ως γεωγραφικό οργανισμό, ο οποίος κάνοντας ιδιοφυή χρήση των συνιστωσών που τον προσδιορίζουν (γεωγραφική θέση, φυσικοί πόροι, πληθυσμός), θα μπορούσε να μεγιστοποιήσει την ισχύ του φθάνοντας στο σημείο να πετύχει ακόμα και την κυριαρχία του⁵. Όπως υποστήριζε ο Πάνος Παμπούκης, ένας από τους εισηγητές της γεωπολιτικής σκέψης στην μεσοπολεμική Ελλάδα: «Η γεωπολιτική διαπιστώνει τον σύνδεσμο και την εξάρτηση των πολιτικών γεγονότων από τους γεωγραφικούς όρους μιας χώρας, δια μέσου της ιστορικής της εξέλιξης»⁶.

² Colin S. Gray and Geoffrey Sloan (eds), *Geopolitics, Geography and Strategy*, Routledge, New York, 2013, p.2.

³ Kurt A. Raaflaub and Richard J. A. Talber, *Geography and Ethnography: Perceptions of the World in Pre-Modern Societies*, Blackwell Publishing, Chichester UK, 2010, pp.203-212.

⁴ David N. Livingstone, Charles W. J. Withers, *Geography and Enlightenment*, University of Chicago Press, Chicago, 1999, p.130.

⁵ Σιούσιουρας Πέτρος, *Γεωπολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων: Από τον Α ΠΠ στην Κοινωνία των Εθνών*, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 2011, σ.11.

⁶ Πάνος Παμπούκης, *Γεωπολιτική Θεώρησης του Νέου Ελληνισμού*, Αρχείον Οικονομικών και Κοινωνικών Ερευνών, τομ.19, τεύχος Α', 1939, σελ.4.

1.2 Εμφάνιση Γεωπολιτικής

Παρά το γεγονός ότι στα κείμενα του Αριστοτέλη, του Κομφούκιου και του Μακιαβέλι, ανευρίσκονται σποραδικά ψήγματα γεωπολιτικής, η εμφάνισή της με την σύγχρονη έννοια έγινε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, με τον καπιταλισμό, την οικονομική αλληλεξάρτηση των κρατών και τον πολιτικό τους κατακερματισμό να οριοθετούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή κινείται⁷. Πράγματι ο όρος "γεωπολιτική" σαν επιστημονικός όρος εισήχθη το 1899 από τον Σουηδό πολιτικό και πολιτικό επιστήμονα Rudolf Kjellén, μαθητή του γεωγράφου και θεωρούμενου ως πατέρα της γεωπολιτικής Friedrich Ratzel.

Ως επιστήμη, η γεωπολιτική δημιουργήθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα και στη συνέχεια διαδόθηκε στην κεντρική Ευρώπη κατά το διάστημα του μεσοπολέμου. Η γεωπολιτική από την εμφάνισή της σαν όρος το 1899 έως σήμερα, έχει περάσει από διάφορες φάσεις, αντιπροσωπεύοντας διαφορετικά πράγματα σε κάθε εποχή, ανάλογα με τον τόπο, τον χρόνο και τους ανθρώπους. Παρά τις διαφορετικές αντιλήψεις όμως, θα μπορούσε κανείς να πει ότι σε όλες της τις μορφές, αναφέρεται στη θεωρία και την πρακτική των πολιτικών σε παγκόσμια κλίμακα, με ιδιαίτερη έμφαση στη γεωγραφία, και στο πως αυτή εμπλέκεται με την πολιτική⁸.

Η γεωπολιτική μπορεί να θεωρηθεί ως η παλαιότερη θεωρητική σχολή διεθνών σχέσεων. Είναι ένας κλάδος στον οποίο οι τομείς της γεωγραφίας, των πολιτικών επιστημών και της ιστορίας, μελετούν τις επιπτώσεις των γεωγραφικών παραγόντων στην πολιτική. Για το λόγο αυτό εκφράστηκαν κατά καιρούς διάφορες προσεγγίσεις ανάλογα με το πλαίσιο ανάλυσης και τη βαρύτητα σε κάποιο συγκεκριμένο τομέα. Ο ειδικός σε

⁷ Πέτρος Σιούσιουρας, *Γεωπολιτική και Ζωτικός Χώρος: Η Μικρασιατική Εκστρατεία και ο Ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 2012, σελ. 45-46

⁸ Jason Dittmer, Joanne Sharp (eds), *Geopolitics: An Introductory Reader*, Routledge, New York, 2014, p.3.

θέματα εθνικής ασφάλειας Robert Kaplan, υποστηρίζει την ντετερμινιστική προσέγγιση της γεωπολιτικής, εκφράζοντας την άποψη ότι η γεωπολιτική και ο ανταγωνισμός για απόκτηση εδαφών είναι αέναος⁹.

Ο διακεκριμένος καθηγητής πολιτικής γεωγραφίας στο πανεπιστήμιο της Γιούτα Colin Flint, αναφέρει ότι η γεωπολιτική είναι συστατικό της ανθρώπινης γεωγραφίας¹⁰. Ο Devetak περιγράφει την Γεωπολιτική σαν τη μελέτη των επιπτώσεων της γεωγραφίας στη διεθνή πολιτική και στις διεθνείς σχέσεις, η οποία συχνά συνδέεται στενά με την ισορροπία ισχύος¹¹. Για τον Geoffrey Parker, γεωπολιτική είναι «η μελέτη των διεθνών σχέσεων από χωροταξική ή γεωγραφική σκοπιά»¹². Όπως αναφέρει ο Thackrah: «Γεωπολιτική είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ γεωγραφικών παραγόντων και πολιτικής, όπως γίνεται αντιληπτό ιδιαίτερα στη διεθνή πολιτική και την πολιτική γεωγραφία. Η παγκοσμιοποίηση έχει επίδραση στη γεωπολιτική, καθώς γεγονότα σε κάποιο μέρος του κόσμου, μπορούν να έχουν σημαντική επίδραση σε κάποιο άλλο»¹³.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, ο όρος γεωπολιτική έχει περιλάβει και την έρευνα για στρατηγικά αποθέματα ορυκτών πόρων σε παγκόσμιο επίπεδο. Με το χαρακτηριστικό αυτό επιβεβαιώνεται η στενή σχέση της γεωγραφίας με τη διεθνή πολιτική αλλά και την οικονομία. Σχεδόν όλες οι συγκρούσεις και εντάσεις ανά τον κόσμο έχουν στη βάση τους οικονομικά κίνητρα. Τα κίνητρα αυτά προϋποθέτουν ή απαιτούν τον έλεγχο φυσικών πόρων με σημαντικά αποθέματα, χερσαίων ή θαλάσσιων στρατηγικών οδών για τη διεξαγωγή εμπορίου, εξασφάλιση πρόσβασης για τον έλεγχο της ενεργειακής ή άλλου είδους εξάρτησης άλλων κρατών, και φιλικά προσκείμενα καθεστώτα στις περιοχές

⁹ Robert Kaplan, *The Revenge of Geography*, Random House, New York, 2012, p.88.

¹⁰ Colin Flint, *Introduction to Geopolitics*, Routledge, New York, 2017, p.2.

¹¹ Devetak et al. (eds), *An Introduction to International Relations*, Cambridge Univ. Press, New York, 2012, p.492.

¹² Geoffrey Parker, *Geopolitics: Past, Present and Future*, Printer, London, 1998, p.5.

¹³ John Richard Thackrah, *Routledge Companion to Military Conflict Since 1945*, Routledge, NY, 2009, pp 81-82.

ενδιαφέροντος. Στη σύγχρονη εποχή, η ενέργεια είναι ένας σημαντικός παράγοντας για την παγκόσμια οικονομία και επομένως ο έλεγχός της προσφέρει μοναδικά πλεονεκτήματα. Στην σημερινή παγκοσμιοποιημένη οικονομία, ο ανταγωνισμός για τον έλεγχο, την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και τη διακίνηση των προϊόντων τους (υδρογονάνθρακες) είναι μεγαλύτερος και εντονότερος παρά ποτέ.

1.3 Σκοπός της Γεωπολιτικής

Με τις υφιστάμενες συνθήκες σε παγκόσμιο επίπεδο, η γεωπολιτική έχει αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία, και χρησιμοποιείται ως μέθοδος μελέτης της εξωτερικής πολιτικής των διεθνών δρώντων. Σκοπός της είναι η ερμηνεία και η κατανόηση της πολιτικής συμπεριφοράς των εμπλεκομένων, σε σχέση πάντα με τις γεωγραφικές ιδιαιτερότητες που επηρεάζουν τα συμφέροντα τους. Τα συμφέροντα αυτά έχουν άμεση σχέση με τις γεωγραφικές ιδιαιτερότητες της περιοχής ενδιαφέροντος, προσφέροντας πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα ανάλογα με την οπτική γωνία του παρατηρητή. Πλεονεκτικά λειτουργούν όταν προσφέρουν στον «ιδιοκτήτη» τους συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι άλλων, τα οποία μπορούν να συμβάλλουν αποφασιστικά στην ευημερία τους (φυσικοί πόροι, γόνιμα εδάφη, φυσική προστασία, θαλάσσιες ή χερσαίες οδοί, υδάτινοι πόροι, ευνοϊκό κλίμα κλπ), αρκεί να διαθέτουν τη δύναμη να τα υποστηρίξουν. Μειονεκτικά λειτουργούν αν τα συγκριτικά αυτά πλεονεκτήματα αποτελούν το μήλο της έριδος μεταξύ κρατικών δρώντων διεθνούς εμβέλειας, αμφισβητούνται από ισχυρότερους μνηστήρες και ταυτόχρονα ο «ιδιοκτήτης» είναι αδύναμος λόγω μεγέθους ή οικονομικής κατάστασης να τα υπερασπιστεί.

Η γεωπολιτική πολιτικά επικεντρώνεται στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας σε σχέση πάντα με το γεωγραφικό χώρο, ενώ ακαδημαϊκά μελετά και αναλύει την ιστορία και την κοινωνική επιστήμη με αναφορά στη γεωγραφία σε σχέση με την πολιτική.

Αντικείμενο της είναι η εξέταση του εδάφους, της ισχύος και της σύγκρουσης μεταξύ των κρατών, με τον έλεγχο των εδαφών να έχει την πρωτοκαθεδρία, και με τη σχέση «απόκτηση εδαφών – ισχύς» να λειτουργεί αμφίδρομα¹⁴. Η μελέτη της γεωπολιτικής περιλαμβάνει τη μελέτη του συνόλου των σχέσεων μεταξύ των συμφερόντων των διεθνών πολιτικών δρώντων, με εστίαση σε μια συγκεκριμένη περιοχή, χώρο, γεωγραφικό στοιχείο ή οδούς, τα οποία δημιουργούν ένα γεωπολιτικό σύστημα¹⁵. Είναι πολυδιάστατη και καλύπτει όλες τις πτυχές των κοινωνικών επιστημών, με ιδιαίτερη έμφαση στην πολιτική γεωγραφία, τις διεθνείς σχέσεις, τις εδαφικές διαστάσεις της πολιτικής επιστήμης και του διεθνούς δικαίου, επηρεάζοντας άμεσα και έμμεσα τις επιχειρήσεις και τις οικονομίες¹⁶.

Επιπλέον η γεωπολιτική προσφέρει έναν αξιόπιστο οδηγό της μορφολογίας της γης χρησιμοποιώντας γεωγραφικές περιγραφές και μεταφορές όπως «Σιδηρούν Παραπέτασμα», «Τρίτος Κόσμος» και «Κράτη Παρίες», τα οποία περιέχουν γεωγραφικό προσδιορισμό αλλά ταυτόχρονα βοηθούν στη δημιουργία ενός απλού μοντέλου του κόσμου το οποίο στη συνέχεια χρησιμοποιείται συμβουλευτικά για την ενημέρωση των διαμορφωτών εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας¹⁷. Η γεωπολιτική διεκδικεί να κατανοήσει τις διεθνείς σχέσεις από μια αντικειμενική σκοπιά, από την οποία μπορεί ταυτόχρονα να παρατηρεί τα πάντα, όμως στην πραγματικότητα η σκοπιά αυτή συνδέεται με συγκεκριμένα πολιτικά, στρατηγικά, στρατιωτικά και εθνικά συμφέροντα¹⁸. Ασχολείται με σχέσεις μεταξύ ανθρώπων ή πολιτικών μορφωμάτων, που ερίζουν περί το πεπερασμένο του πλανήτη, περί την πεπερασμένη εδαφική έκταση του πλανήτη και περί τους πεπερασμένους πόρους του πλανήτη¹⁹.

¹⁴ Πέτρος Σιούσιουρας, Γεωπολιτική και Ζωτικός Χώρος: Η Μικρασιατική Εκστρατεία και ο Ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων, Ο.π., σελ 44.

¹⁵ Vladimir Toncea, 2006, "Geopolitical evolution of borders in Danube Basin.

¹⁶ Munoz J. Mark, *The Handbook of the Geopolitics of Business*, Edward Elgar Publishing, UK, 2013.

¹⁷ Klaus Dodds, *Geopolitics: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, GB, 2007, p.4.

¹⁸ Jason Dittmer, Joanne Sharp (eds), *Geopolitics: An Introductory Reader*, Routledge, New York, 2014, p.2.33

¹⁹ Κώστας Βέργος, *Γεωπολιτική των Εθνών και της Παγκοσμιοποίησης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σελ.49

Στοιχεία της γεωπολιτικής σκέψης εντοπίζονται στον Αριστοτέλη, στον Στράβωνα, στο Γάλλο πολιτικό φιλόσοφο Jean Bodin, τον Μοντεσκιέ, τον Κάντ και τον Hegel. Οι θεμελιωτές ωστόσο της σύγχρονης γεωπολιτικής ήταν ο Ratzel, ο Mackinder, ο Kjellen, ο Bowman και ο Mahan. Στα έργα όλων αυτών, στα οποία είναι εμφανής η επιρροή του κοινωνικού δαρβινισμού, αντικατοπτρίζονται οι τάσεις της εποχής με τον έντονο εθνικισμό, τον κρατικό επεκτατισμό και την αποικιοκρατία²⁰. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η γεωπολιτική είναι ένα είδος ισχύος/γνώσης που ασχολείται με την προαγωγή του κρατικού επεκτατισμού και την ασφάλεια των αυτοκρατοριών²¹.

1.4 Γεωπολιτικές Σχολές Σκέψης

Οι προσεγγίσεις και οι γεωπολιτικές θεωρίες των ανωτέρω θεωρητικών, δημιούργησαν σχολές σκέψης οι οποίες, ανάλογα με τις εποχές, επηρέασαν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό την εξωτερική πολιτική των κρατικών δρώντων που εκπροσωπούσαν ή απευθύνονταν. Σχεδόν σε κάθε χώρα αναπτύχθηκαν γεωπολιτικές θεωρίες και απόψεις, όμως οι κυριότερες εξ αυτών ήταν η Αγγλοσαξονική, η Γερμανική και η Γαλλική Σχολή, ενώ και στη Ρωσία εμφανίστηκαν αντίστοιχοι θεωρητικοί και στοχαστές, οι οποίοι επηρέασαν και συνεχίζουν να επηρεάζουν την πορεία και την προοπτική της χώρας. Σε όλες αυτές τις γεωπολιτικές σχολές, η περιοχή της Ευρασίας κατέχει κύρια θέση, εστιάζοντας στους παράγοντες οι οποίοι θα μπορούσαν να οδηγήσουν στον έλεγχό της. Στον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι θεμελιωτές της γεωπολιτικής δημιούργησαν μια κοσμοθεωρία στην οποία η ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων θεωρείτο

²⁰ Saul Bernard Cohen, *Geopolitics of the World System*, Rowman & Littlefield Publishers, Oxford UK, 2003, p.12.

²¹ Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge (eds), *The Geopolitics Reader*, Routledge, London, 1998, p.4.

αναμενόμενη, με ορισμένους να υποστηρίζουν ότι ήταν αναγκαία και εγγενώς ανθρώπινη²².

1.4.1 Αγγλοσαξονική Σχολή

Η συμβολή των διανοούμενων της Αγγλοσαξονικής γεωπολιτικής σχολής στην κατανόηση της διεθνούς πολιτικής, θεωρείται θεμελιώδης καθόσον βοηθά στην ερμηνεία των τάσεων της διεθνούς πολιτικής ακόμα και σήμερα. Ως πρώτος μελετητής της γεωπολιτικής στον αγγλοσαξονικό χώρο θεωρείται ο ιστορικός και αξιωματικός του Πολεμικού Ναυτικού των ΗΠΑ Alfred Thayer Mahan (1840 - 1914), τον οποίο ο John Keegan ονόμασε ως τον «σημαντικότερο Αμερικανό στρατηγό του 19^{ου} αιώνα»²³. Στο βιβλίο του «*The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*» εκφράζει το θαυμασμό του για τη βρετανική θαλάσσια ισχύ ως παγκόσμια δύναμη, δίνοντας έμφαση στον έλεγχο που ασκούσε μέσω του ισχυρού ναυτικού της, αλλά και των σταθμών της ανά τον κόσμο.

Ο Mahan πίστευε ότι το εθνικό μεγαλείο συνδέεται άρρηκτα με τη θάλασσα, και μάλιστα με την εμπορική της χρήση στην ειρήνη, και τον έλεγχο της στον πόλεμο. Η άποψη που διατύπωσε ο Mahan για τη δημιουργία ισχυρού κράτους, είναι η ανάπτυξη ισχυρού στόλου, η απόκτηση υπερπόντιων βάσεων στρατηγικής σημασίας και η ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων σε ευρεία κλίμακα²⁴. Το θεωρητικό πλαίσιο του Mahan προήλθε από τον Antoine-Henri Jomini, με έμφαση στα στρατηγικά σημεία όπως τα στενά διέλευσης (chockpoints), τα κανάλια και οι σταθμοί ανεφοδιασμού άνθρακα (το καύσιμο της εποχής), καθώς και τα μετρήσιμα επίπεδα μαχητικής ισχύος ενός στόλου.

²² Jason Dittmer and Jo Sharp, *Geopolitics: An Introductory Reader*, Routledge, New York, 2014, p.2.

²³ John Keegan, *The American Civil War*, Knopf, New York, 2009, p.272.

²⁴ Κ. Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ.186.

Σύμφωνα με τον Mahan, για να διαθέτει ένα έθνος ναυτική ισχύ απαιτούνται έξι προϋποθέσεις: Πλεονεκτική γεωγραφική θέση, φυσική διαμόρφωση, γεωγραφική έκταση, μέγεθος πληθυσμού, εθνικός χαρακτήρας και χαρακτήρας κυβέρνησης²⁵. Βασιζόμενη σε μεγάλο βαθμό σε αυτούς τους παράγοντες, ο Mahan οραματίστηκε τις Ηνωμένες Πολιτείες ως τον γεωπολιτικό διάδοχο της Βρετανικής Αυτοκρατορίας²⁶. Θεωρώντας το Βόρειο ημισφαίριο ως θεμελιώδες για την παγκόσμια ηγεμονία, υποστήριξε ότι η Ευρασία ήταν το πιο σημαντικό στοιχείο σε αυτήν και αναγνωρίζοντας τη Ρωσία ως την κυρίαρχη ασιατική χερσαία δύναμη, πίστευε ότι βρίσκεται σε μειονεκτική θέση γιατί κατά την άποψή του η χερσαία κίνηση υστερούσε έναντι της θαλάσσιας.

Σύμφωνα με τον αγγλοσάξονα γεωπολιτικό, η κρίσιμη ζώνη συγκρούσεων βρίσκεται μεταξύ του 30^{ου} και 40^{ου} παραλλήλου στην Ασία²⁷, όπου η συναντώνται η χερσαία δύναμη της Ρωσίας με τη βρετανική ναυτική δύναμη και η οποία εκτείνεται από τη Μικρά Ασία έως την Ιαπωνία²⁸. Στη ζώνη αυτή επιβιώνουν ανεξάρτητες χώρες όπως η Τουρκία, η Περσία, το Αφγανιστάν, η Κίνα και η Ιαπωνία, τις οποίες θεωρούσε ότι ευρίσκονταν ανάμεσα στις δύο μεγάλες δυνάμεις της εποχής Βρετανία και Ρωσία. Από τις δύο ο Mahan θεωρούσε πιο απειλητική για την τύχη της Κεντρικής Ασίας τη Ρωσία. Εντυπωσιασμένος από το διηπειρωτικό μέγεθος της Ρωσίας, καθώς και τη γεωγραφικά ευνοϊκή της θέση για ενδεχόμενη επέκταση προς Νότο, υποστήριξε ότι η παγκόσμια κυριαρχία θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω μιας Αμερικανο-Βρετανικής συμμαχίας που θα επιχειρούν από βάσεις «κλειδιά» που θα περιβάλλουν την Ευρασία²⁹. Ο Mahan πίστευε

²⁵ Kevin L. Falk, *Why Nations Put to Sea: Technology and the Changing Character of Sea Power in the Twenty – First Century*, Taylor & Francis, New York, 2000, p.16

²⁶ Mahan Alfred Thayer, *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, Dover Publications 2012, p.22-77.

²⁷ Bharat Verma, “South Asian Region”, *Indian Defence Review*, April-June 2007, Vol 22(2), p.36.

²⁸ Alfred Thayer Mahan, *The Problem of Asia and the Effects upon International Politics*, Kennikat Press, Washington DC, 1920, p 26-27.

²⁹ Alfred Thayer Mahan, *The Problem of Asia and the Effects upon International Politics*, Kennikat Press, Washington and London, 1920, pp. 25-27.

ότι η πίεση στα «πλευρά» της Ασίας θα μπορούσε να ήταν η μόνη βιώσιμη στρατηγική που θα μπορούσαν να ακολουθήσουν οι θαλάσσιες δυνάμεις³⁰.

Ωστόσο κύριος θεμελιωτής της αγγλοσαξονικής σχολής γεωπολιτικής, είναι ο γεωγράφος, ακαδημαϊκός και πολιτικός Sir Halford John Mackinder (1861 - 1947). Ο Mackinder θεωρείται ως ένας από τους ιδρυτές της γεωπολιτικής και της γεωστρατηγικής, αν και ποτέ του δεν χρησιμοποίησε τον όρο αυτό³¹. Το 1904, ο Mackinder δημοσίευσε ένα κείμενο με τίτλο "Ο γεωγραφικός άξονας της ιστορίας" (The geographical pivot of history), όπου διατύπωνε τη θεωρία της Κεντρικής Γης (Heartland)³². Ο Mackinder, σε αντίθεση με τον Mahan, δεν ήταν αισιόδοξος για το μέλλον των ναυτικών δυνάμεων και στο κείμενο αυτό, απεικόνιζε την ιστορία σαν μια πάλη μεταξύ χερσαίων και θαλάσσιων δυνάμεων. Υποστήριζε ότι στην «Κολομβιανή» εποχή οι Δυτικοευρωπαίοι είχαν επικρατήσει στον κόσμο χρησιμοποιώντας τις ναυτικές δυνάμεις, ενώ στην «Μετακολομβιανή» εποχή που ακολουθούσε, η κατάσταση θα ανατρεπόταν υπέρ της χερσαίας δύναμης βασισμένης στα εδάφη της Ευρασίας³³.

Σύμφωνα με τον Mackinder, η επιφάνεια της γης μπορεί να διαιρεθεί στην Παγκόσμια Νήσο και στα Παράκτια και Απομακρυσμένα νησιά. Ο Mackinder διέκρινε στην υδρόγειο την «Περιοχή Άξονα» (pivot area) η οποία αποτελείται από την χερσαία μάζα της Ευρασίας, το «εσωτερικό τόξο» (inner crescent) που αποτελείται από τη Γερμανία, την Αυστρία, την Τουρκία, την Ινδία και την Κίνα, και το «εξωτερικό τόξο» (outer crescent) που αποτελείται από τα εδάφη της Μ. Βρετανίας, της Νοτίου Αφρικής,

³⁰ Peter Baofu, *The Future of Post-Human War and Peace*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2010, p.137.

³¹ John A. Agnew, Virginie Mamadouh, Anna Secor and Joanne Sharp, *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*, John Wiley & Sons, West Sussex UK, 2017, p.221.

³² H.J. Mackinder, "The geographical pivot of history", *Geographical Journal*, No.4, April 1904, Vol.XXIII, pp. 421–437.

³³ Brian Blouet, *Global Geostrategy: Mackinder and the Defence of the West*, Frank Cass, New York, 2005, p.1.

της Αυστραλίας, των ΗΠΑ, του Καναδά και της Ιαπωνίας³⁴ (εικόνα 1.1). Πρώτος ο Mackinder χρησιμοποίησε τον όρο «παγκόσμια νήσος», τον οποίο αργότερα τροποποίησε ως «Καρδιά της Γης», η οποία περιλαμβάνει τη Γερμανία, την Ανατολική Ευρώπη και την Ευρωπαϊκή Ρωσία, περιοχές με μεγάλη έκταση και φυσική προστασία από τον Αρκτικό Βορά³⁵. Σύμφωνα με τη θεωρία, η Παγκόσμια Νήσος αποτελείται από τις αλληλοσυνδεόμενες ηπείρους της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής, και ήταν ο μεγαλύτερος, πολυπληθέστερος και πλουσιότερος από όλους τους δυνατούς συνδυασμούς γης.

Κατά τον Βρετανό γεωγράφο, η «Περιοχή Άξονας» (Pivot) όπως αρχικά την είχε ονομάσει, βρίσκεται στο κέντρο της Παγκόσμιας νήσου, και ήταν το κεντρικό τμήμα της Ευρασίας το οποίο ήταν απροσπέλαστο και απρόσιτο από τις ναυτικές δυνάμεις. Η «Κεντρική γη» του Mackinder ήταν η περιοχή που τότε κυβερνούσε η Ρωσική Αυτοκρατορία και στη συνέχεια η Σοβιετική Ένωση, πλην της περιοχής της χερσονήσου Kamchatka, η οποία βρίσκεται στο ανατολικότερο μέρος της Ρωσίας, κοντά στις Αλεούτιες και Κουρίλλες νήσους. Το 1919, ο Mackinder συνόψισε τη θεωρία του με το εξής απόφθεγμα: «Όποιος κυβερνά την Ανατολική Ευρώπη ελέγχει την Κεντρική Γη. Όποιος κυβερνά την Κεντρική Γη, ελέγχει την Παγκόσμια Νήσο. Όποιος κυριαρχεί στην Παγκόσμια Νήσο ελέγχει ολόκληρο τον Κόσμο»³⁶.

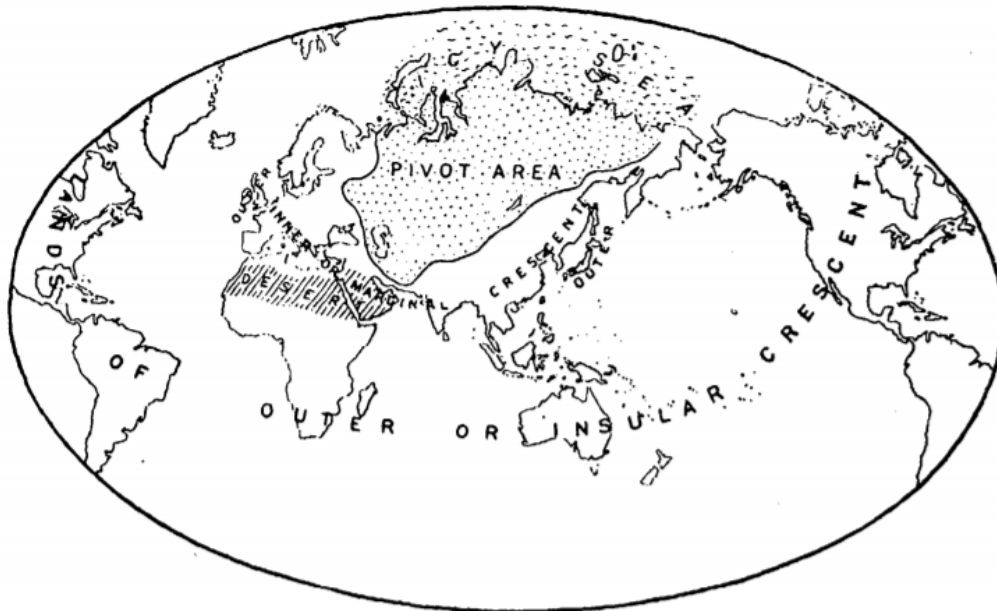
Κατά τον Βρετανό γεωγράφο, η ισχυροποίηση της Κεντρικής Γης, η οποία θα είχε σαν αποτέλεσμα την επέκτασή της στα περιφερειακά εδάφη της Ευρασίας, θα της επέτρεπε τη χρήση τεράστιων πόρων, καθιστώντας της εν δυνάμει αυτοκρατορία. Αυτό θα

³⁴ Sir Halford Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, National Defence University Press, Washington DC, 1942, pp.188-193.

³⁵ Πέτρος Σιούσιουρας, *Γεωπολιτική και Ζωτικός Χώρος: Η Μικρασιατική Εκστρατεία και ο Ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, Ο.π., σελ 61.

³⁶ H. J. Mackinder, “Democratic Ideals and Reality”, Constable and Company Ltd, London, 1919, p. 194.

συνέβαινε ιδιαίτερα αν η Γερμανία συμμαχούσε με τη Ρωσία³⁷. Με αυτή την προειδοποίηση ο Mackinder συνιστούσε τη δημιουργία ισχυρών συμμαχιών ιδιαίτερα των μεγάλων δυνάμεων και συνεχή επαγρύπνηση μπροστά στον γερμανικό και ρωσικό κίνδυνο πλήρους ελέγχου της Κεντρικής Γης.

Εικόνα 1.1

Περιοχή «Άξονας», Εσωτερικό και Εξωτερικό «τόξο».

Πηγή: H. J. Mackinder, "Democratic Ideals and Reality", NDU Press, Washington DC, 1942, p.190

Μια άλλη προσωπικότητα που επηρέασε την αμερικανική γεωπολιτική σκέψη ήταν ο Αμερικανός πολιτικός επιστήμονας Nicholas John Spykman (1893 - 1943). Ως καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο Yale, θεωρώντας ότι η γεωπολιτική ήταν

³⁷ H. J. Mackinder, *The Geographical Pivot of History*, The Geographical Journal, Vol. 23, No.4, April 1904, p.436

αδύνατη χωρίς γεωγραφική κατανόηση, είχε ως βασική επιδίωξη να καταστήσει τους σπουδαστές του γνώστες της γεωγραφίας. Για τη συμβολή του στη γεωπολιτική και τη γεωστρατηγική, έμεινε γνωστός ως "ο ανάδοχος της ανάσχεσης"³⁸. Το έργο του «Η Αμερικανική Στρατηγική στην Παγκόσμια Πολιτική», δημοσιεύθηκε το 1942, λίγο μετά την είσοδο των Ηνωμένων Πολιτειών στον Β΄ ΠΠ.

Ο Spykman, ανησυχώντας για την ισορροπία δυνάμεων, υποστήριζε ότι ο απομονωτισμός τον οποίο ακολουθούσαν οι ΗΠΑ για την προστασία τους βασιζόμενες στους ωκεανούς, αργά ή γρήγορα θα αποτύγχανε. Στην «Γεωγραφία της Ειρήνης», έργο το οποίο δημοσιεύθηκε μετά το θάνατο του, ο Spykman εξηγούσε τη γεωστρατηγική του και υποστήριζε ότι η ισορροπία δυνάμεων στην Ευρασία επηρέαζε άμεσα την αμερικανική ασφάλεια. Επειδή θεωρούσε τη γεωγραφία ως τον πιο θεμελιώδη παράγοντα, στα έργα του για τη γεωγραφία και την εξωτερική πολιτική χαρακτηρίζεται ως «γεωγραφικός ντετερμινιστής»³⁹.

Ο Nicholas Spykman επηρεάστηκε τόσο από τον Αμερικανό Alfred Mahan όσο και από τον Βρετανό Halford Mackinder, ασκώντας ωστόσο κριτική ιδιαίτερα στον δεύτερο. Το έργο του βασίζεται σε παραδοχές παρόμοιες με του Mackinder, για την ενότητα της παγκόσμιας πολιτικής και την ενότητα της παγκόσμιας θάλασσας, αλλά επεκτείνεται ώστε να περιλαμβάνει και την ενότητα του αέρα. Συμφωνεί σε γενικές γραμμές με τη διαίρεση του κόσμου του Mackinder, μετονομάζοντας όμως κάποιες από τις περιοχές. Έτσι ο κόσμος κατά Spykman, διαιρείται στην «Κεντρική Γη» και στα «περιφερειακά εδάφη» ή «Στεφάνη» (η Rimland του Spykman ή το εσωτερικό τόξο του Mackinder). Η «Rimland» του Spykman (εικόνα 1.2), περιλάμβανε τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, της Μέσης Ανατολής, της ΝΔ Ασίας, της Κίνας και της Άπω Ανατολής, οι οποίες συνδυαζόμενες με

³⁸ Jeffrey H. Norwitz, *Armed groups: Studies in National Security, Counterterrorism, and Counterinsurgency*, US Naval War College, Newport RI, 2008, p.147.

³⁹ Colin S. Gray, *Strategy and Politics*, Routledge, New York, 2016, p.79.

τα παράκτια νησιά της Μ Βρετανίας και της Ιαπωνίας, κατείχαν μεγαλύτερους βιομηχανικούς πόρους και ανθρώπινο δυναμικό από την «Κεντρική Γη»⁴⁰.

Για τον Spykman η «Κεντρική Γη» εμφανίζεται λιγότερο σημαντική από την «Στεφάνη» και ήταν πεπεισμένος ότι ένας συνδυασμός χερσαίων και θαλάσσιων δυνάμεων ο οποίος θα μπορεί να ελέγχει την «Rimland», θα μπορούσε με μεγάλη πιθανότητα να ελέγχει τις «ζωτικής σημασίας παγκόσμιες σχέσεις ισχύος»⁴¹. Αν και θεωρεί πλεονέκτημα τη στρατηγική σημασία του θαλάσσιου χώρου όπως ο Mackinder, εν τούτοις δεν τον θεωρεί ως μια περιοχή που μπορεί να ενοποιηθεί με την ισχυρή υποδομή μεταφορών ή επικοινωνιών στο εγγύς μέλλον. Ο Spykman συμφωνεί ότι η «Κεντρική Γη» προσφέρει μια μοναδικά αμυντική θέση, αλλά αυτό που έχει σημασία είναι ποιος την κυβερνά.

Ο Spykman υποστηρίζει ότι ενώ η ΕΣΣΔ περιλάμβανε μεγάλη έκταση γης, το καλλιεργήσιμο τμήμα της εντοπίζεται σε μικρό μέρος της επικράτειάς της, κυρίως δυτικά. Πράγματι, οι πρώτες ύλες της Σοβιετικής Ένωσης βρίσκονταν σε μεγάλο βαθμό στα δυτικά της οροσειράς των Ουραλίων. Με δεδομένο ότι το πολιτικό και ουσιαστικό κέντρο βάρους βρισκόταν στο δυτικό τμήμα της ΕΣΣΔ, ο Spykman βλέπει ελάχιστη πιθανότητα οι Σοβιετικοί να ασκήσουν μεγάλη εξουσία στην Κεντρική Ασία. Παρόλα αυτά, η Σοβιετική Ένωση θα παραμείνει η μεγαλύτερη χερσαία δύναμη στην Ασία, και ως τέτοια θα μπορούσε να συμβάλλει στη διατήρηση της ειρήνης ή να αποτελεί πρόβλημα.

⁴⁰ Nicholas John Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Transaction Publishers, London, 2008, p.xxvii.

⁴¹ Ramesh Dutta Dikshit, *Political Geography 3E*, Tata McGraw-Hill Education, New Delhi, 1999, p.197.

Εικόνα 1.2

Η Rimland και η Heartland του Spykman

Πηγή: Journal of Military and Strategic Studies, Vol.15, issue 4, 2014

Σύμφωνα με τη θεωρία του Spykman, το χαρακτηριστικό της Rimland, που καθορίζει τη σημασία της είναι η θέση της ως ενδιάμεση περιοχή μεταξύ της «Κεντρικής Γης» και των περιθωριακών θαλάσσιων δυνάμεων. Από αυτό το γεγονός προκύπτει και το πρόβλημα ασφάλειάς της, αφού θα πρέπει να μεριμνά για την άμυνά της και από τις δύο πλευρές. Είναι η «Στεφάνη» (Rimland), υποστηρίζει ο Spykman, το κλειδί για την κυριαρχία στην Ευρασία, με την αντίληψη αυτή να είναι πλησιέστερα στην

"αμφισβητήσιμη ζώνη" του Mahan (μεταξύ 30^{ου} και 40^{ου} παράλληλου)⁴², παρά στο εσωτερικό ή περιθωριακό τόξο του Mackinder⁴³.

Ο Spykman διαφέρει από τον Mackinder, ο οποίος θεωρεί τους Ευρασιατικούς πολέμους ως ιστορική αρένα μεταξύ των χερσαίων δυνάμεων της «Κεντρικής Καρδιάς» (Heartland) και των θαλάσσιων δυνάμεων για τον έλεγχο της «Στεφάνης» (Rimland), δηλώνοντας ότι η Ευρασιατική διαμάχη δεν ήταν οι θαλάσσιες εναντίον των χερσαίων δυνάμεων, αλλά η πρόληψη οποιασδήποτε δύναμης να κυριαρχήσει στη «Στεφάνη». Για τον λόγο αυτό διαφωνεί με την ρήση του Mackinder την οποία επαναπροσδιορίζει ως εξής: «Όποιος ελέγχει τη Στεφάνη κυβερνά την Ευρασία και Όποιος κυβερνά την Ευρασία ελέγχει τις τύχες του κόσμου». Επομένως, η βρετανική, η ρωσική και η αμερικανική ισχύς θα διαδραματίσουν τους βασικούς ρόλους στον έλεγχο του ευρωπαϊκού παράκτιου χώρου και εκεί εντοπίζονται οι βασικές σχέσεις ισχύος του κόσμου.

Ο Spykman είδε τη θεωρία του να επαληθεύεται δύο φορές, καθώς οι ΗΠΑ ενεπλάκησαν σε δύο παγκόσμιους πολέμους, με αντικειμενικό σκοπό την αποτροπή της κυριαρχίας των αντιπάλων τους επί της Ευρασίας⁴⁴. Η μεγάλη χερσαία δύναμη Ρωσία, η οποία ταυτίζεται εξ ολοκλήρου με την Ευρασιατική «Κεντρική Γη», περιβάλλεται από έναν γεωγραφικό δακτύλιο σημαντικής γεωστρατηγικής σημασίας (Rimland) έχοντας την Δυτική Ευρώπη και τη Μεσόγειο ως έναν πόλο, και εκτεινόμενος μέσω της Μέσης Ανατολής, Ινδίας και ΝΑ Ασίας προς τον δεύτερο της πόλο, τα νησιά της Ιαπωνίας⁴⁵. Αυτό που επιζητούν οι εμπλεκόμενοι στην περιοχή, είναι η κυριαρχία της Rimland. Με τη

⁴² Debated and debatable zone

⁴³ Alexandros Petersen, *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*, California Praeger, Santa Barbara, 2011, p.27.

⁴⁴ Πέτρος Σιούσιουρας, *Γεωπολιτική και Ζωτικός Χώρος: Η Μικρασιατική Εκστρατεία και ο Ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, Ο.π., σελ 68.

⁴⁵ John Karkazis, *The Pursuit of a New Order in Europe and the Middle East*, Middle East Forum, Issue 10, June 2012, p.5.

θεωρία του αυτή ο Nicholas Spykman, έθεσε τις βάσεις για τη μετέπειτα πολιτική της «ανάσχεσης» της «σοβιετικής απειλής» που ανέπτυξε ο Kennan⁴⁶.

1.4.2 Γερμανική Σχολή Γεωπολιτικής (GEOPOLITIK)

Η γερμανική γεωπολιτική σχολή σκέψης συνοψίζεται στον όρο Geopolitik. Οι βασικότεροι εκπρόσωποι της geopolitik είναι οι Friedrich Ratzel, Rudolf Kjellen, Oswald Spengler, Alexander Humboldt, Karl Ritter και ο Karl Haushofer. Η γερμανική σχολή χαρακτηρίζεται από μια οραματιστική τάση με τον θεωρητικό να φαντάζεται πώς θα ήθελε ο κόσμος να ήταν και χρησιμοποιεί την γεωπολιτική προς επίτευξη του οράματος αυτού. Ο Ratzel φαντάζεται τα κράτη ως ζωντανούς οργανισμούς και ο Haushofer οραματίζεται έναν κόσμο χωρισμένο σε σφαίρες επιρροής.

Πατέρας της γερμανικής γεωπολιτικής, γνωστής αργότερα ως Geopolitik, θεωρείται ο γεωγράφος Friedrich Ratzel (1844-1904). Ο Ratzel εισήγαγε την παράμετρο του «χώρου» και της «γεωγραφίας» στην πολιτική και στα θέματα του κράτους, και έδωσε τις βάσεις πάνω στις οποίες στηρίχτηκαν όλοι οι μεταγενέστεροι γεωπολιτικοί αναλυτές. Ο Γερμανός γεωγράφος αναγνωρίζει την αξία της χωρικής διάστασης δίνοντας έμφαση στις μεταφορές και στην προκύπτουσα έννοια της κυκλοφορίας (verkehr) που δίνει μια δυναμική στην ανάλυση⁴⁷.

Επηρεασμένος από τις θεωρίες της εξέλιξης των ειδών του Δαρβίνου, από τον κοινωνικό δαρβινισμό και από τις θέσεις του ζωολόγου Haeckel, παρομοίωνε τα κράτη με

⁴⁶ Lassi Heininen, “Arctic Geopolitics from classical to critical approach—importance of immaterial factors”, *Geography, Environment, Sustainability* 2018, Vol.11, No 1, p.176.

⁴⁷ Alexandros Stogiannos, *The Genesis of Geopolitics and Friedrich Ratzel*, Springer, Cham SW, 2013, pp.108-109.

τους ζωντανούς οργανισμούς οι οποίοι ιδρύονται (γεννώνται), εξελίσσονται, ακμάζουν (ζουν), παρακμάζουν (γερνούν) και διαλύονται (πεθαίνουν). Υποστήριξε ότι η ανάπτυξη των κρατών (ως οργανισμών) είναι προκαθορισμένη και διέπεται από νόμους στους οποίους επεμβαίνει η ανθρώπινη επιλογή και πράξη. Το γεωγραφικό και ιστορικό περιβάλλον χαρακτηρίζει τους ανθρώπους, που κατάγονται από το συγκεκριμένο χώρο (κράτος).

Επηρεασμένος από τον Αμερικανό γεωπολιτικό Mahan, ο Ratzel έγραψε για τις προσδοκίες της εμβέλειας του γερμανικού ναυτικού, εστιάζοντας στον έλεγχο του θαλάσσιου εμπορίου από τη γερμανική ναυτική ισχύ, καθώς το κέρδος από το εμπόριο θα εγγυάτο τη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας⁴⁸. Με βάση την ισχύ, ένα ισχυρό κράτος επιτυγχάνει να κυριαρχήσει στην περιοχή του και επιπλέον έχει ανάγκη από όλο και ευρύτερο «ζωτικό χώρο» (Lebensraum) για να θρέψει τον αυξανόμενο πληθυσμό του, και να αναπτύξει τη ζωτικότητα και τον πολιτισμό του⁴⁹.

Κατά τον Ratzel, η αναζήτηση ζωτικού χώρου διαφοροποιεί τα ισχυρά από τα ασθενή κράτη, με τα τελευταία να είναι καταδικασμένα να εξαφανιστούν⁵⁰. Ένα αδύναμο κράτος μπορεί να οδηγηθεί σε αποδυνάμωση, μαρασμό, ακόμα και σε εξαφάνιση. Οι χώρες που ενώ είναι ισχυρές δεν έχουν στη διάθεσή τους μεγάλο φυσικό χώρο, όπως η Κίνα, η Ρωσία ή οι ΗΠΑ, θα πρέπει να τον αποκτήσουν επεκτείνοντας τα σύνορά τους, καθώς και με τη δημιουργία ισχυρού στρατού και ισχυρού εμπορικού και πολεμικού ναυτικού⁵¹.

⁴⁸ Martin Jones, Rhys Jones, Michael Woods, Mark Whitehead, Deborah Dixon and Matthew Hannah, *An Introduction to Political Geography: Space, Place and Politics*, Routledge, New York, 2014, p.192.

⁴⁹ A. E. Samaan, *From a Race of Masters to a Master Race: 1948 to 1848*, A.E. Samaan, New York, 2013, p.378.

⁵⁰ Πέτρος Σιούσιουρας, *Γεωπολιτική και Ζωτικός Χώρος: Η Μικρασιατική Εκστρατεία και ο Ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, Ο.π., σελ 47

⁵¹ Parker G. Ó Tuathail, *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, Routledge, London, 1996.

Μαθητής του Ratzel ήταν ο Johan Rudolf Kjellén (1864 - 1922), Σουηδός πολιτικός και πολιτικός επιστήμονας, ο οποίος εφάρμοσε για πρώτη φορά τον όρο «γεωπολιτική». Το έργο του επηρεάστηκε από τον Friedrich Ratzel και μαζί με τον Alexander von Humboldt, τον Carl Ritter και τον Ratzel, έθεσε τα θεμέλια για τη γερμανική γεωπολιτική, την οποία αργότερα θα υπερασπιζόταν ο στρατηγός Karl Haushofer. Τα βασικά στοιχεία των ιδεών του, παρουσιάστηκαν το 1900 στο βιβλίο του «Εισαγωγή στη Σουηδική Γεωγραφία» (Introduction to Swedish Geography). Στο έργο του «Η κατάσταση της ζωής» (Staten som livsform), που δημοσιεύθηκε το 1916 και θεωρείται ως το σημαντικότερο βιβλίο του σχετικά με τη θεωρία του κράτους, ισχυρίστηκε ότι το κράτος απαρτίζεται από πέντε κύριες πτυχές που πρέπει να γίνουν αντικείμενα μελέτης πέντε διαφορετικών πολιτικών επιστημονικών κλάδων.

Ο Kjellén αμφισβήτησε τον αποκλειστικά νομικό χαρακτηρισμό των κρατών, ισχυριζόμενος ότι κράτος και κοινωνία δεν είναι αντίθετα αλλά σύνθεση και των δύο στοιχείων. Το κράτος έχει ευθύνη για το νόμο και την τάξη, αλλά και για την κοινωνική πρόνοια / πρόοδο και την οικονομική ευημερία / πρόοδο. Ο γερμανόφιλος Kjellen, ανησυχώντας για την έλευση ενός καταστροφικού ευρωπαϊκού πολέμου και για την τύχη της μικρής χώρας του, υποστήριξε την επικράτηση ενός μεγάλου κράτους, μιας ειρηνόφιλης Γερμανίας στην Κεντρική Ευρώπη, που θα λειτουργούσε ως προστάτης των μικρών χωρών, όπως της Σουηδίας. Επίσης υποστήριξε ότι η Γερμανία, για να αναπτυχθεί, χρειαζόταν να έχει υπό τον έλεγχό της εκτός από την κεντρική Ευρώπη και άλλες περιοχές, όπως η νοτιοανατολική Ευρώπη, η Εγγύς Ανατολή και η Αφρική⁵².

Ο Γερμανός στρατηγός, καθηγητής, γεωγράφος και πολιτικός Karl Haushofer (1869-1946), έρχεται να συνεχίσει την γεωπολιτική παράδοση του Ratzel. Ο Haushofer

⁵² Αλέξης Ηρακλείδης, *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική*, ΣΕΑΒ, Ζωγράφου, 2015, σ.220.

ανέπτυξε τις ιδέες του για την γεωπολιτική επηρεαζόμενος από πολλές πηγές μεταξύ των οποίων ο Oswald Spengler, ο Alexander Humboldt, ο Karl Ritter, ο Friedrich Ratzel, ο Rudolf Kjellén και ο Halford J. Mackinder⁵³. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, οι γεωπολιτικές θεωρίες ιδιαίτερα των Kjellen, Ratzel και Mackinder, υιοθετήθηκαν από τον Γερμανό γεωγράφο και πρώην στρατηγό ο οποίος πεπεισμένος ότι ήταν πεπρωμένο της Γερμανίας να ηγηθεί όλης της Ευρώπης, έθεσε στη διάθεση των Γερμανών πολιτικών του Τρίτου Ράιχ το ακαδημαϊκό πλαίσιο για τις επεκτατικές βλέψεις τους⁵⁴.

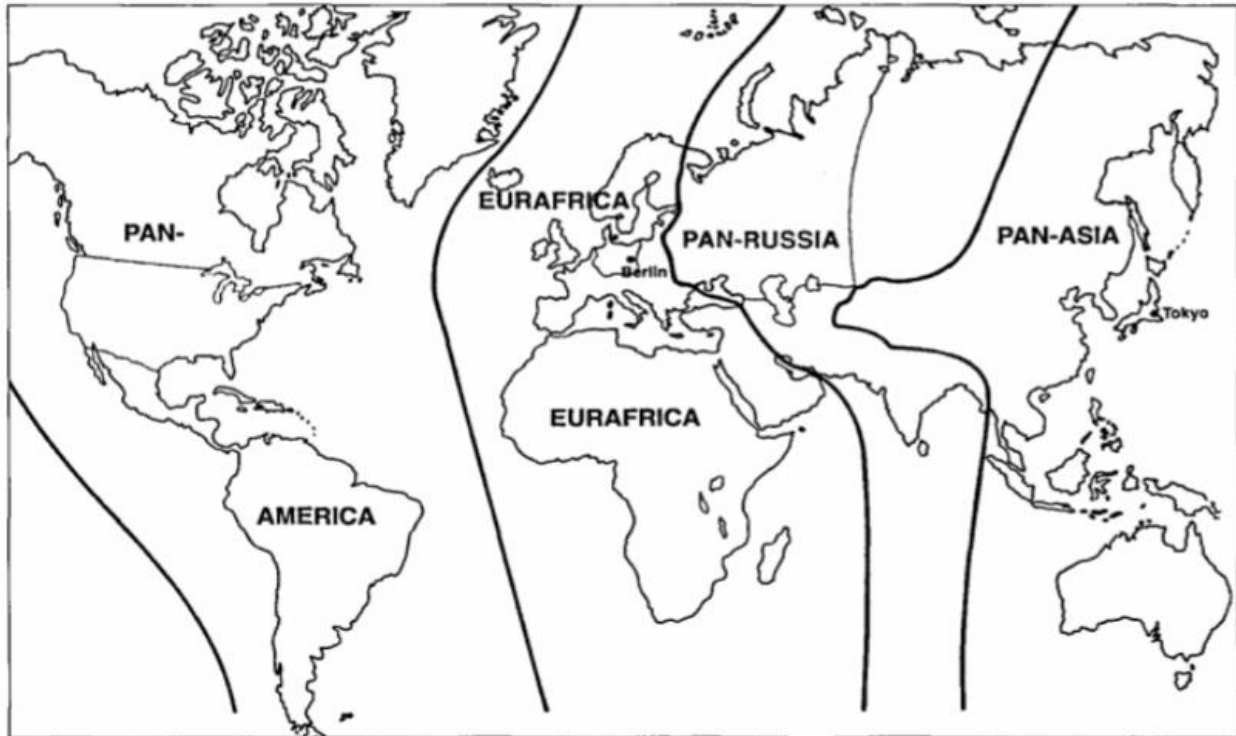
Ο Haushoffer αξιοποιεί την έννοια του ζωτικού χώρου και υποστηρίζει ότι τα σύνορα μεταξύ κρατών δεν αποτελούν χαράξεις νομικής φύσεως, αλλά στρατηγικούς στόχους ύπαρξης σε έναν περιορισμένης έκτασης πλανήτη. Τα σύνορα μπορούν να διαστέλλονται και να συστέλλονται ανάλογα με τη δυναμική του κάθε κράτους-οργανισμού. Για τον Haushoffer, η γεωπολιτική πρέπει να συμβάλλει στην ανάδειξη στο διεθνές προσκήνιο ενός περιορισμένου αριθμού κρατών διεθνούς ακτινοβολίας, καθένα από τα οποία θα κυριαρχούσε σε μία συγκεκριμένη «παν-περιφέρεια» (pan-region), με κατεύθυνση Βορρά-Νότου⁵⁵. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, οι ΗΠΑ θα κυριαρχούσαν στην αμερικανική ήπειρο, η Γερμανία θα αναλάμβανε την ζώνη Ευρώπης-Αφρικής, η Ρωσία την Κεντρική Ασία και την ινδική υπο-ήπειρο, ενώ, τέλος, η Ιαπωνία θα επιβαλλόταν στην Ανατολική Ασία και στον Ειρηνικό Ωκεανό⁵⁶. Οι «παν-περιφέρειες» αυτές θα έφερναν σε ισορροπία την υφήλιο και την παγκόσμια κατανομή της ισχύος και θα ήταν εσωτερικά αυτάρκεις (εικόνα 1.3).

⁵³ Saul Bernard Cohen, *Geopolitics of the World System*, Rowman and Littlefield Publishers Inc, Boston, 2003, pp. 21–23.

⁵⁴ Richard J. Samuels, *Encyclopedia of United States National Security Vol 1*, Sage Pub, London, 2006, p.289.

⁵⁵ Colin Flint and Peter Taylor, *Political Geography: World-economy, Nation-state and Locality*, Routledge, New York, 2014, p.5.

⁵⁶ Guy Labuerie, “The Oceans and Geopolitics”, *US Naval War College Review* Vol 46/3, Summer 1993, p.97.

Εικόνα 1.3

Η διαίρεση του κόσμου σύμφωνα με το δόγμα του Haushofer

Πηγή: Karl Haushofer, *Geopolitic der Pan-Ideen* (Berlin: Zentral 1931)

Με την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία την δεκαετία του 1930, η σχολή γεωπολιτικής του Haushofer έλαβε μεγάλη υποστήριξη από τους Ναζί. Πολλές από τις ιδέες που αναγράφει στο βιβλίο του «*Mein Kampf*» ο Χίτλερ, μοιάζουν πολύ με αυτές του Haushofer⁵⁷. Με τις παραπάνω απόψεις του, και με την προϋπόθεση μιας συμμαχίας μεταξύ των δύο ηγετικών δυνάμεων Γερμανίας και Ρωσίας που θα ανταγωνίζονταν την αγγλοαμερικανική ισχύ, ο Haushofer θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως υποστηρικτής του

⁵⁷ George W. White, *Nation, State, and Territory: Origins, Evolutions, and Relationships*, Vol 1, Rowman & Littlefield, New York, 2004, p.232

Ευρασιανισμού. Οι απόψεις του φάνηκε αρχικά να υλοποιούνται με την υπογραφή του συμφώνου Molotov - Ribbentrop⁵⁸, όμως καταρρίφθηκαν δύο χρόνια αργότερα με την επιχείρηση Μπαρμπαρόσα και την εισβολή στη Σοβιετική Ένωση.

1.4.3 Γαλλική Σχολή.

Τα γαλλικά γεωπολιτικά δόγματα βρίσκονται σε αντίθεση με τη γερμανική γεωπολιτική και απορρίπτουν την ιδέα μιας σταθερής γεωγραφίας. Σε αντίδραση των ιδιαίτερα ντετερμινιστικών ιδεών της γερμανικής σχολής, αναπτύχθηκε η γαλλική σχολή της «ανθρώπινης γεωγραφίας», που τεκμηριώθηκε από τον Vidal de la Blache και τον Jean Brunhes⁵⁹. Έτσι η γαλλική γεωγραφία επικεντρώνεται στην εξέλιξη των πολυμορφικών περιοχών ως αποτέλεσμα των ενεργειών της ανθρωπότητας.

Ο Γάλλος γεωγράφος Paul Vidal de La Blache (1845-1918) θεωρείται ο ιδρυτής της σύγχρονης γαλλικής γεωγραφίας, αλλά και ο ιδρυτής της Γαλλικής Σχολής Γεωπολιτικής. Συνέλαβε την ιδέα των «τρόπων ζωής» (*genre de vie*), σύμφωνα με την οποία ο τρόπος ζωής μιας συγκεκριμένης περιοχής αντανακλά τις οικονομικές, κοινωνικές, ιδεολογικές και ψυχολογικές ταυτότητες που αποτυπώνονται σε αυτήν⁶⁰.

Ο Jean Brunhes το 1912 όρισε την «ανθρώπινη γεωγραφία» ως τη μελέτη της σχέσης μεταξύ ανθρωπίνων δραστηριοτήτων και γεωγραφικών φαινομένων⁶¹. Στα μέσα

⁵⁸ Το σύμφωνο Molotov-Ribbentrop ήταν ένα σύμφωνο μη επίθεσης μεταξύ της Ναζιστικής Γερμανίας και της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία υπογράφηκε στη Μόσχα στις 23 Αυγούστου 1939 και επέτρεψε στις δύο αυτές δυνάμεις να χωρίσουν την Πολωνία μεταξύ τους.

⁵⁹ M. Duverger, *The Study of Politics*, Springer Science & Business Media, New York, 2012, p.24.

⁶⁰ Gary S. Dunbar, *Modern Geography: An Encyclopaedic Survey*, Routledge, New York, 2016, p.57.

⁶¹ Omnia El Shakry, *The Great Social Laboratory: Subjects of Knowledge in Colonial and Postcolonial Egypt*, Stanford University Press, Stanford California, 2007, p.106.

της δεκαετίας του '70, ο Γάλλος γεωγράφος Yves Lacoste, ίδρυσε το Γαλλικό Ινστιτούτο Γεωπολιτικής (Institut Français de Géopolitique). Στο έργο του, ο Lacoste έθεσε ένα σύστημα ακαδημαϊκής αρχής σύμφωνα με το οποίο κάθε ζήτημα (συγκρουσιακή κατάσταση, είτε τοπική είτε παγκόσμια) πρέπει να γίνει αντιληπτή μέσω τριών βασικών αντιλήψεων: της Εκπροσώπησης, της Διαχρονικότητας και της Διατοπικότητας (Representation, Diachronie, Diatopie)⁶².

Η γαλλική παραδοσιακή γεωπολιτική σκέψη διαφέρει από αυτήν της Βρετανίας. Οι Γάλλοι γεωπολιτικοί μπορούν να γίνουν καλύτερα κατανοητοί αν η Γαλλία τοποθετηθεί στο πλαίσιο του Mackinder, αναφορικά με τις συγκρούσεις μεταξύ χερσαίων και θαλάσσιων δυνάμεων. Θεωρώντας τη Γερμανία και τη Ρωσία ως τις μεγαλύτερες χερσαίες δυνάμεις, και τη Μεγάλη Βρετανία με τις ΗΠΑ τις μεγαλύτερες ναυτικές, η Γαλλία βρίσκεται στη μέση. Πρόκειται δηλαδή για τη μόνη ευρωπαϊκή δύναμη η οποία βρίσκεται στα όρια της Κεντρικής Γης και του «Τόξου». Έτσι οι Γάλλοι εκλάμβαναν τη Γερμανική αντίληψη της εδαφικής επέκτασης με καχυποψία και ανησυχία, ενώ υποστήριζαν σθεναρά διεθνείς προσπάθειες για διαπραγμάτευση διεθνών διαφορών μέσω επίσημων οργανισμών όπως η Κοινότητα των Εθνών⁶³.

1.4.4 Συμπεράσματα

Από την εμφάνιση της γεωπολιτικής στις αρχές του 20ου αιώνα, οι θεωρητικοί και στοχαστές τόσο της Δύσης όσο και της Ρωσίας, προσπάθησαν να ερμηνεύσουν και σε κάποιο βαθμό να προβλέψουν την συμπεριφορά των κρατών για την επίτευξη των εθνικών τους στόχων. Οι στόχοι αυτοί άλλοτε αποσκοπούσαν στην άμυνα και την επιβίωση του

⁶² Berthold Oyangandji Dimandja, *Essentiel de la géopolitique*, Editions L' Harmattan, Paris, 2017, p.16.

⁶³ Kathleen E Braden, Fred M Shelley, *Engaging Geopolitics*, Routledge, New York, 2014, p.14.

κράτους, και άλλοτε στην επέκταση για την απόκτηση εδαφών και την εκμετάλλευση φυσικών πόρων. Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα έλαβαν χώρα σημαντικά γεγονότα, σε σημείο που η περίοδος αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο αιώνας της γεωπολιτικής. Στον αιώνα αυτό, έλαβαν χώρα δύο παγκόσμιοι πόλεμοι και εκατοντάδες συγκρούσεις περιφερειακού ή τοπικού χαρακτήρα, επιβεβαιώνοντας ότι η γεωπολιτική εκφράζει τον αγώνα των κρατών για την ισχύ και τον χώρο. Δηλαδή για την επιβολή ή απόκτηση ισχύος και την επικράτηση η επέκταση μέσω αυτής σε κάποια εδαφική περιοχή.

Η άνοδος του ναζισμού στη Γερμανία και η υιοθέτηση από τον Χίτλερ ορισμένων γεωπολιτικών θεωριών, μπορεί να δημιούργησε «κακό όνομα» στη γεωπολιτική, όμως από την άλλη πλευρά επιβεβαίωσε τη σημασία της στην ερμηνεία των σχέσεων μεταξύ των κρατών. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου και ιδιαίτερα της τελευταίας περιόδου αυτού, η γεωπολιτική χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τον αέναο αγώνα μεταξύ των δύο αντίπαλων συνασπισμών: της καπιταλιστικής Δύσης και της Σοβιετικής Ανατολής που τελικά κατέληξε με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Στον σημερινό μεταψυχροπολεμικό κόσμο, η γεωπολιτική εξακολουθεί να είναι επίκαιρη και αποκαλυπτική, καθώς ο αγώνας για την «ισχύ» και τον «χώρο» συνεχίζει να υφίσταται και να διαμορφώνει τη σύγχρονη κοινωνία και τις σχέσεις των κρατών.

Στα τέλη του 20^{ου} και τις αρχές του 21ου αιώνα, ο γεωπολιτικός προβληματισμός περιλαμβάνει και άλλα θέματα τα οποία είτε δεν υπήρχαν είτε είχαν θεωρηθεί δευτερεύουσας σημασίας κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Η γεωπολιτική στη σύγχρονη εποχή είναι πιο σύνθετη αφού επηρεάζεται από παράγοντες όπως οι πολιτισμικές, εθνοτικές ή θρησκευτικές συγκρούσεις, τα κοινωνικά κινήματα και αγώνες, οι παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις, η ανεξέλεγκτη χρήση του διαδικτύου, η παράνομη μετανάστευση, ακόμα και η υπερθέρμανση του πλανήτη. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης σήμανε την αρχή μιας νέας εποχής η οποία συνεχίζει να αποκαλείται

«μεταψυχροπολεμική». Σε αυτή τη μεταψυχροπολεμική εποχή, μπορεί οι προκλήσεις και οι αιτίες που επηρεάζουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών να είναι διαφορετικές στη φύση τους, ωστόσο η γεωπολιτική είναι πάντα επίκαιρη αφού τελικά ο αγώνας με όποια μορφή και αν διεξάγεται, έχει σαν στόχο και επιδίωξη την επιβολή ή την απόκτηση της «ισχύος» και την επικράτηση σε συγκεκριμένο «χώρο».

Ο πολιτικός γεωγράφος John A. Agnew στο βιβλίο του «Geopolitics: Re-Visioning World Politics» αναγνωρίζει τρεις «Εποχές της Γεωπολιτικής»: την «πολιτισμική γεωπολιτική» του τέλους του 18^{ου} και αρχών του 19^{ου} αιώνα κατά τη διάρκεια της οποίας η μοναδικότητα του ευρωπαϊκού πολιτισμού διαδραμάτιζε κεντρικό ρόλο συγκρινόμενη με τον «νέο κόσμο», την «πολιτογραφημένη γεωπολιτική» του τέλους του 19^{ου} έως το 1945 κατά τη διάρκεια της οποίας ο «φυσικός» χαρακτήρας των κρατών ως «αρπακτικά» και ανταγωνιστικά κατείχαν κύρια θέση, και την «ιδεολογική πολιτική» της περιόδου του ψυχρού πολέμου, βασισμένη στη διαίρεση του κόσμου σε δύο ανταγωνιστικές ιδεολογίες, αναφορικά με την οργάνωση της πολιτικής και οικονομικής ζωής⁶⁴. Τριάντα χρόνια μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, η ιδεολογική αντιπαράθεση έχει δώσει τη θέση της στον πολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των υποστηρικτών του «μονοπολικού» και του «πολυπολικού» διεθνούς συστήματος. Η Ρωσία αναδυόμενη στον Ευρασιατικό χώρο φαίνεται να επαληθεύει τις προβλέψεις των γεωπολιτικών των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

⁶⁴ John Agnew, *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*, Routledge, New York, 1998, p.12.

1.5 Η Ρωσική Γεωπολιτική Σκέψη

Από το χώρο της γεωπολιτικής σκέψης δεν θα μπορούσε να λείπει και η ρωσική αντίληψη για τη χώρα και τη θέση της στον κόσμο. Οι Ρώσοι ακαδημαϊκοί και στοχαστές, έχουν εκφράσει τις δικές τους αντιλήψεις και απόψεις, συχνά αντικρουόμενες και αντιφατικές, αλλά με κοινό παρονομαστή πάντα τη «Μεγάλη Ρωσία». Η ιστορία της ρωσικής γεωπολιτικής σκέψης χρονολογείται από τον 19ο αιώνα, αν και στοιχεία γεωπολιτικής συναντώνται σε έργα Ρώσων στοχαστών της προηγούμενης περιόδου. Οι πρώτες γεωπολιτικές σκέψεις και προβληματισμοί, προήλθαν κυρίως από τους κύκλους των φιλοσόφων, γεωγράφων και ιστορικών, με τους τελευταίους να θεωρούνται οι ιδρυτές της ρωσικής γεωπολιτικής, αφού για τη διατύπωση των πρώτων ρωσικών γεωπολιτικών δογμάτων χρησιμοποιήθηκαν κυρίως γνώσεις ιστορίας.

Η Ρωσία υπερηφανεύεται ότι έχει μακρά παράδοση στη γεωπολιτική σκέψη, η οποία στηρίζεται σε τέσσερις κεντρικούς πυλώνες⁶⁵: Ο πρώτος και παλαιότερος εντοπίζεται πίσω στην περίοδο της πτώσης της Κωνσταντινούπολης, και τον επακόλουθο αυτοπροσδιορισμό της Μόσχας ως «Τρίτη Ρώμη». Ο δεύτερος προέρχεται από την εποχή του μεσοπολέμου, όταν οι Ρώσοι μετανάστες λόγω του εμφυλίου, διακήρυξαν την έννοια του «Ευρασιανισμού», η οποία υιοθετήθηκε και τροποποιήθηκε από πολλούς στοχαστές στη σύγχρονη Ρωσία. Τρίτος πυλώνας είναι ο «Ρωσικός δυτικισμός», που εκφράζει την άποψη ότι η Ρωσία θα πρέπει να μοιάσει ή να προσκολληθεί στη Δύση, άποψη η οποία πηγάζει από την εποχή της βασιλείας του Μεγάλου Πέτρου. Τελευταίος πυλώνας είναι η εθνικότητα και η γλώσσα, στοιχεία τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τη ρωσική εξωτερική πολιτική για να ενώσουν όλους τους Ρώσους ή ακόμα και όλους τους Σλάβους.

⁶⁵ Lukas Milevski, *The West's East: Contemporary Baltic Defense in Strategic Perspective*, Oxford University Press, New York, 2018, p.118.

Η γεωπολιτική έγινε και πάλι δημοφιλής στη Ρωσία, επανερχόμενη στις συζητήσεις στον ακαδημαϊκό χώρο μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, τα συναισθήματα του ρωσικού λαού αναφορικά με τη θέση της χώρας τους στον κόσμο ήταν ανάμεικτα, κυμαινόμενα από αισιόδοξα για ταχεία επιστροφή της χώρας στο καθεστώς της μεγάλης δύναμης, έως απαισιόδοξα συνοδευόμενα από αισθήματα κατωτερότητας λόγω της δεινής πολιτικής και οικονομικής κατάστασης που ακολούθησε. Αυτό οφειλόταν κυρίως στη σημαντική μείωση του εδαφικού και δημογραφικού δυναμικού της Ρωσίας, σε σχέση με την προκάτοχό της ΕΣΣΔ, στοιχεία τα οποία είχαν σημαντικό αρνητικό αντίκτυπο στα συναισθήματα μιας ολόκληρης γενιάς Ρώσων, η οποία γεννήθηκε και μεγάλωσε σε μια χώρα η οποία δεν έχει καμιά σχέση με τη σημερινή.

Τα αισθήματα αυτά εκφράστηκαν και στη σύγχρονη ρωσική γεωπολιτική σκέψη, η οποία αντιδρώντας στη νέα μεταβαλλόμενη κατάσταση, διατύπωσε θέσεις και γεωπολιτικές φιλοδοξίες, επηρεάζοντας σε μικρό ή μεγάλο βαθμό τις αποφάσεις των Ρώσων πολιτικών. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90, η ρωσική γεωπολιτική σκέψη επιδιώκει να διαμορφώσει μια νέα αντίληψη η οποία θα εξηγούσε τη θέση και τον ρόλο της Ρωσίας στον κόσμο, και θα προσδιόριζε τις επιδιώξεις για το μέλλον. Με άλλα λόγια, η σύγχρονη ρωσική γεωπολιτική, επιχειρώντας να επουλώσει τα τραύματα του τέλους του περασμένου αιώνα, επιδιώκει να απαντήσει στο ερώτημα «ποια είναι η Ρωσία σήμερα» και ποια είναι η μελλοντική της πορεία στη διεθνή σκηνή.

Στο πλαίσιο των γεωπολιτικών επιδιώξεων, εντάσσεται και η προσάρτηση της Κριμαίας το 2014, γεγονός το οποίο αποτέλεσε άλλη μια αφορμή για ακαδημαϊκό διάλογο αναφορικά με τους γεωπολιτικούς παράγοντες και τον ρόλο τους στην παγκόσμια πολιτική. Για να κατανοηθεί πως αντιλαμβάνονται οι Ρώσοι γεωπολιτικοί το ρόλο της

χώρας τους στις διεθνείς σχέσεις, η Ρωσική Γεωπολιτική Σκέψη εξετάζεται ως ξεχωριστή ενότητα από τις άλλες γεωπολιτικές σχολές που αναφέρθηκαν.

1.5.1 Η Εμφάνιση της Ρωσικής Γεωπολιτικής Σκέψης

Η ρωσική γεωπολιτική σχολή σκέψης, εμφανίστηκε στη Ρωσία πολύ αργότερα από τις αντίστοιχες θεωρίες στη Δύση. Ωστόσο η πρώτη καταγεγραμμένη γεωπολιτική αναφορά εντοπίζεται στο 1510, όταν σύμφωνα με εκκλησιαστικά έγγραφα ο καλόγερος Φιλόθεος (Filofei), από το μοναστήρι Spazo-Elizarova στο Pskov, διατύπωσε την έννοια για την «*Tretyi Rim*» (Τρίτη Ρώμη)⁶⁶. Η πεποίθηση αυτή, έχει καταστεί καθοριστικό στοιχείο της ρωσικής εθνικής ταυτότητας, και αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις αρχές της ρωσικής γεωπολιτικής.

Η Μόσχα ως «Τρίτη Ρώμη» έπρεπε να βρίσκεται στο κέντρο της νεοσύστατης εκτεταμένης αυτοκρατορίας που θα προέκυπτε από την ένωση των ρωσικών περιοχών. Η έννοια της «υπερδύναμης της τρίτης Ρώμης», έχει δημιουργήσει την ταυτότητα του ρωσικού έθνους και ο απολυταρχικός χαρακτήρας συνέβαλε στη σταθερότητα και την ενίσχυση της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και του ρωσικού έθνους⁶⁷.

Οι Ρώσοι ακαδημαϊκοί θεωρούν τον Ιβάν τον Τρομερό ως τον πρώτο επίσημο εκφραστή της ρωσικής γεωπολιτικής, αφού κατά τη διάρκεια της βασιλείας του διατυπώθηκαν οι βασικές γεωπολιτικές προτεραιότητες της Ρωσίας, που αφορούσαν τη

⁶⁶ Donald W. Treadgold, *The West in Russia and China: Russia, 1472-1917*, Cambridge University Press, London, 1973, p.21.

⁶⁷ Robert Ištók and Dominika Plavčanová, “Russian geopolitics and geopolitics of Russia – phenomenon of space”, *European Journal of Geopolitics*, Vol.1, 2013, p.79

σπουδαιότητα της ενσωμάτωσης των γειτονικών ασταθών περιοχών, και την αναγνώριση της αναγκαιότητας της πρόσβασης στους ωκεανούς για την ανάπτυξη της χώρας⁶⁸. Οι προτεραιότητες αυτές οδήγησαν στους πολέμους της Λιβωνίας για τη Βαλτική θάλασσα⁶⁹, καθώς και στην αυξημένη δραστηριότητα της χώρας στο βόρειο τμήμα της Λευκής θάλασσας. Αμφότερες οι προτεραιότητες θεωρήθηκαν στρατηγικοί στόχοι για τη χώρα⁷⁰.

Η ρωσική γεωπολιτική αναπτύχθηκε πολύ αργότερα από την αντίστοιχη στη Δύση με αποτέλεσμα οι Ρώσοι γεωπολιτικοί στοχαστές να μην αναπτύξουν μια ξεχωριστή δική τους «σκέψη», αλλά αφού μελετήσουν τις δυτικές θεωρίες να εκφράζουν τις θέσεις και απόψεις τους σε σχέση με αυτές. Στη ρωσική γεωπολιτική σκέψη διακρίνεται συχνά σε υπέρμετρο βαθμό ο «Ρωσοκεντρισμός», ειδικά σε σχέση με τον ρόλο της Ρωσίας στην Ευρασία⁷¹. Έτσι η ιστορία της Ρωσίας είναι μια συνεχής επιδίωξη των γεωπολιτικών της επιδιώξεων. Η ρωσική γεωπολιτική σκέψη ξεκινά από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, με διανοητές της εποχής όπως οι ιστορικοί S. Soloviev και B. Kluchevskiy, ο πολιτικός φιλόσοφος B. N. Checherin και ο φιλόσοφος και ιστορικός I.L. Solonevich να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη σχετικών θεωριών.

Όπως υποστηρίζει η Irina Isakova, οι Ρώσοι γεωπολιτικοί δεν αναφέρθηκαν μόνο στην πολιτεία και το εξωτερικό περιβάλλον και αποστολές, αλλά έθιξαν επίσης και θέματα σχετικά με τον καταλληλότερο τύπο διακυβέρνησης, και τις σχέσεις μεταξύ εξουσίας και πολιτών. Οι ιδρυτές της ρωσικής γεωπολιτικής επεσήμαναν ότι υπήρχαν συγκεκριμένα

⁶⁸ Maureen Perrie and Andrei Pavlov, *Ivan the Terrible*, Routledge, New York, 2013, pp.41-54.

⁶⁹ Ο πόλεμος των Λιβωνίας (1558-1583) διεξήχθη για τον έλεγχο της Παλαιάς Λιβωνίας (στην επικράτεια της σημερινής Εσθονίας και της Λετονίας), όταν το Ρωσικό κράτος αντιμετώπισε έναν διαφορετικό συνασπισμό Δανίας-Νορβηγίας, του Βασιλείου της Σουηδίας και της Ένωσης (μετέπειτα Κοινοπολιτεία) του Μεγάλου Δουκάτου της Λιθουανίας και του Βασιλείου της Πολωνίας.

⁷⁰ Irina Isakova, *Russian Governance in the 21st Century: Geo-Strategy, Geopolitics and New Governance*, Frank Cass, New York, 2005, p.11.

⁷¹ Douglas W Blum, *Russia and Globalization: Identity, Security, and Society in an Era of Change*, John Hopkins University Press, Baltimore, 2008, p.288.

χαρακτηριστικά στη ρωσική γεωγραφία και τον τρόπο ζωής, όπως οι απέραντες εκτάσεις, οι αραιοκατοικημένες περιοχές, η μη διαφοροποίηση των εργατικών δραστηριοτήτων και η μόνιμη απειλή για εισβολή, που καθόριζαν την ύπαρξη και τη διαφύλαξη των ισχυρών κεντρικών αρχών⁷².

1.5.2 Ευρασιανισμός

Η περαιτέρω ανάπτυξη της γεωπολιτικής θεωρίας προήλθε από την «Ευρασιατική» σχολή σκέψης, η οποία ερμηνεύει τη σχέση της Ρωσίας με την Ευρώπη και την Ασία. Ο Ευρασιανισμός ήταν ένα ρωσικό πολιτιστικό και εθνικιστικό κίνημα, ιδιαίτερα επικριτικό για τη Δύση και τον Ρωμαιοκαθολισμό, και το οποίο υποστήριζε μια μη-δυτική πολιτική και πολιτιστική μεταστροφή της Ρωσίας⁷³. Ο κλασσικός Ευρασιανισμός στόχευε στο να γεφυρωθεί η αντιπαράθεση που επικρατούσε τον 19^ο αιώνα μεταξύ των «Δυτικιστών» που υποστήριζαν την προσέγγιση προς τη Δύση, και των «Σλαβόφιλων» που αναπολούσαν την επιστροφή στις σλαβικές ρίζες. Στο κλίμα αυτό, μια ομάδα Ρώσων διανοητών με εξέχοντες τον φιλόλογο και ιστορικό N.S. Trubetskoy (1890-1938), τον γεωγράφο και οικονομολόγο P.N. Savitskyi (1895-1968), τον μουσικολόγο P. P. Suvchinsky (1892-1985) και τον θεολόγο G.V. Florovsky (1893-1979), εξέδωσαν το 1921 μια σειρά σχετικών άρθρων τα οποία θεωρούνται ως η διακήρυξη του κινήματος⁷⁴.

⁷² Irina Isakova, *Russian Governance in the 21st Century: Geo-Strategy, Geopolitics and New Governance*, Frank Cass, New York, 2005, p.12.

⁷³ Stale Johannes Kristiansen and Svein Rise, *Key Theological Thinkers: From Modern to Postmodern*, Ashgate Publishing, Burlington USA, 2013, p.354.

⁷⁴ Αναλυτικότερα στο Patrick Sériot, *Structure and the Whole: East, West and Non-Darwinian Biology in the Origins of Structural Linguistics*, Walter De Gruyter, Boston, 2014.

Ο Trubetskoy υποστήριζε ότι η Ρωσία δεν είναι ο διάδοχος των Ρώσων του Κιέβου αλλά μάλλον της Μογγολικής αυτοκρατορίας και ότι τα κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά των λαών της περιοχής ήταν ασυμβίβαστα με τον ευρωπαϊκό φιλελευθερισμό. Όσον αφορά στην επανάσταση των μπολσεβίκων, αυτή εκλαμβάνονταν ως η ευρασιατική αντίσταση εναντίον της Δύσης, ενώ η Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να αντιπροσωπεύει για τους Ευρασιανιστές το τέλειο παράδειγμα της Τουρανικής αυτοκρατορίας⁷⁵. Ο Trubetskoy και οι υποστηρικτές του Ευρασιανισμού, εύρισκαν προσφορότερο τον όρο Ευρασία αντί του συνηθισμένου Ρωσία, καθόσον αντιλαμβάνονταν την Ευρασία ως μια ιδιαίτερη ήπειρο, ευρισκόμενη μεταξύ Ευρώπης και Ασίας⁷⁶.

Ο Petr Nikolaevich Savitsky, πρωτοπόρος της αποκαλούμενης «δομικής γεωγραφίας», ήταν ο πρώτος που πρότεινε, ένα γεωπολιτικό όραμα της «Ευρασίας». Μιας οντότητας η οποία δεν είναι ούτε Ευρώπη ούτε Ασία, αλλά ο «τόπος εξέλιξης» της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και η ΕΣΣΔ διάδοχος της Μογγολικής Αυτοκρατορίας. Υποστήριζε ότι η τάση προς την "Ευρασία" βρίσκει την αρχή της στην ρωσική πολιτιστική παράδοση, η οποία της παρέχει μια ερμηνεία της εξέλιξης με τους "εσωτερικούς νόμους" και τις "εξωτερικές επιρροές", οι οποίες δημιουργούν μια φυσική σχέση μεταξύ γλώσσας, πολιτισμού και του τόπου των λαών, που θεωρούνται ως ζωντανοί οργανισμοί⁷⁷.

Ο Savitsky υποστήριζε επίσης ότι η Ρωσία είναι ο κλειστός κόσμος της Ευρασίας, μία ήπειρος από μόνη της, με αναγκαίο το θαλάσσιο εμπόριο, και συμβούλευε την πολιτική ελίτ της Ευρασίας να αντιληφθούν την ηπειρωτική φύση της «Ρωσίας–Ευρασίας» και να

⁷⁵ Paolo Pizzolo, *Eurasianism: An Ideology for the Multipolar World*, Lexington Books, London, 2020, p.4.

⁷⁶ Alexander Tchoubarian, *The European Idea in History in the Nineteenth and Twentieth Centuries: A View from Moscow*, Frank Cass, Essex UK, 1994, pp.103-104.

⁷⁷ Nicolas Georges, Sériot Patrick, Lavroukhin V, Vulliouid, V and Wenker, L, "Russia-Eurasia according to Savitsky", *Cahiers de Géographie du Québec*, Vol42, n° 115, avril 1998, pp.67-91

υιοθετήσουν ανάλογη εξωτερική πολιτική⁷⁸. Μέχρι το 1929 το ευρασιατικό κίνημα είχε διασπαστεί με την εμφάνιση των αριστερών ευρασιανιστών, ενώ μέχρι το τέλος του Β΄ ΠΠ, ο ευρασιανισμός ήταν γνωστός στην ΕΣΣΔ με κύριο εκπρόσωπο του τον Lev Gumilev (1912-1992). Με την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, κατέστη το κύριο ιδεολογικό δόγμα των επικριτών του καθεστώτος Yeltsin, ενώ το 2002 υπό την ηγεσία Putin παρουσιάστηκαν δύο ευρασιατικά κόμματα⁷⁹.

1.5.3 Ο Πανσλαβισμός

Γεωπολιτικούς προσανατολισμούς μετέφεραν επίσης και οι «Πανσλαβικές» ιδέες, οι οποίες αναπτύχθηκαν τον 19ο αλλά και στις αρχές του 20ού αιώνα, και αποσκοπούσαν στην πολιτική συνένωση των σλαβικών λαών σε ενιαίο Ομοσπονδιακό κράτος, υπό ρωσικό έλεγχο. Την περίοδο εκείνη, ορισμένοι «Σλαβόφιλοι» ιστορικοί και δημόσια πρόσωπα όπως ο M. Rogodin (1800-1875), ο Y. Kireevski (1806-1856) και ο P. Butkov (1775-1857), συζητώντας για τον ρόλο της Ρωσίας στην ιστορία, ανέπτυξαν μια θεωρία εμμένοντας στην ειδική αποστολή των Ρώσων στην επίλυση του «Ανατολικού προβλήματος»⁸⁰, το οποίο θεωρούσαν ως τον αγώνα μεταξύ του σλαβικού κόσμου και της Ευρώπης⁸¹.

⁷⁸ Niraj Kumar, *Asia in Post-Western Age*, KW Publishers Pvt Ltd, New Delhi India, 2014, p.162.

⁷⁹ Dmitry Shlapentokh, *Russia Between East and West: Scholarly Debates on Eurasianism*, Brill, Boston, 2007, p.10.

⁸⁰ Ο όρος Ανατολικό Ζήτημα, αναφέρεται στον ανταγωνισμό μεταξύ Ανατολής και Δύσης και ειδικότερα στα διπλωματικά και πολιτικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν από τις εγγενείς αδυναμίες στη διατήρηση της συνοχής του Οθωμανικού Κράτους που παρουσιάστηκαν από τα μέσα του 18ου μέχρι και τις αρχές του 20ου αιώνα, όταν ο ένας μετά τον άλλο οι υπόδουλοι στους Οθωμανούς λαοί εξεγέρθηκαν κατά της Αυτοκρατορίας, η οποία είχε ηττηθεί από τη Ρωσία κατά τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο το 1774.

⁸¹ Naimushin, Boris, “Slavic Culture and Slavic Civilization or Communities Imagined and Communities Imposed.”, In Thracia XV, In honorem Annorum LXX Alexandri Fol. Sofia 2003, p.p. 425-434.

Ο Ρώσος φιλόσοφος και ιστορικός N. Danilevskiy (1822-1885), ο οποίος θεωρείται ένας από τους κύριους εκπροσώπους του Πανσλαβισμού, υποστήριξε ότι ο Σλαβονικός (ή Σλαβικός) πολιτισμός ευρισκόταν ακόμα στη διαδικασία της εξέλιξης, και ήταν προορισμένος να θριαμβεύσει έναντι του Ρωmano-Γερμανικού, ενώνοντας όλους τους σλαβικούς πληθυσμούς σε μια πολιτισμική τάξη με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη⁸². Ο αγώνας κατά του «Γερμανο-Ρωμαϊκού» κόσμου, χωρίς τον οποίο η σλαβική ανεξαρτησία είναι αδύνατη, θα βοηθήσει στην εξάλειψη του μιμητισμού και της δουλοπρέπειας απέναντι στη Δύση, στοιχεία τα οποία μέσω δυσμενών συνθηκών, έχουν φθείρει το σλαβικό σώμα και την ψυχή. Αλλά πρώτα, σαν απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία, η ισχυρή Ρωσία πρέπει να αντιμετωπίσει το δύσκολο έργο της απελευθέρωσης των φυλετικών αδελφών⁸³.

Η θεωρία του «Πανσλαβισμού», έθετε μια νομιμοποιητική βάση κατά κάποιον τρόπο στις όποιες βλέψεις ή προθέσεις της Ρωσίας για επιρροή σε περιοχές και πληθυσμούς τους οποίους θεωρούσε «πολιτισμικά συγγενείς». Δημιουργούσε το υπόβαθρο πάνω στο οποίο και οι δύο πλευρές, σλαβικοί πληθυσμοί και Ρωσία, θα αποδέχονταν μια «κοινή» καθοδηγούμενη από τη Ρωσία ωστόσο μοίρα, η οποία θα προέκυπτε από τον αγώνα εναντίον της Δύσης η οποία, κατά τη θεωρία, ήταν πολιτισμικά τελείως διαφορετική. Η έννοια αυτή ενσωμάτωνε πλήρως τις ρωσικές γεωπολιτικές βλέψεις και την επεκτατική της πολιτική στα δυτικά σύνορά της (προς την πλευρά της Ευρώπης), στοιχεία της οποίας θα μπορούσαν να εντοπιστούν ακόμα και σήμερα στην πολιτική που ακολουθεί η Μόσχα στην περιοχή των Βαλκανίων. Η ίδρυση της

⁸² Russell Bova, *Russia and Western Civilization: Cultural and Historical Encounters*, M.E. Sharpe, New York, 2003, p.59.

⁸³ Danilevsky N., "Russia and Europe. The View on Cultural and Political Relations of the Slavic World with the German-Roman". St. Petersburg, 1869, In: Thomas Riha, *Readings in Russian Civilization*. 1964, p.392

COMECON το 1949⁸⁴ και του WTO το 1955⁸⁵, φαίνεται να ήταν σε αρμονία με τις αρχές του Πανσλαβισμού που αναφέρθηκαν, και υλοποιήθηκαν από τη ρωσική γεωπολιτική μετά το τέλος του Β ΠΠ.

1.5.4 Νέο-Ευρασιανισμός

Οδεύοντας προς την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, εκδηλώθηκε στη Ρωσία μια νέα τάση, ο «Νέο-Ευρασιανισμός». Πρόκειται για μια σχολή σκέψης, η οποία θεωρεί τη Ρωσία πολιτιστικά πλησιέστερη προς την Ασία από ότι στη Δυτική Ευρώπη, εμπνευσμένη από τους Ευρασιανιστές της δεκαετίας του 1920, και κυρίως τον N.S. Troubetskoι και τον P.N. Savitsky, με τον Lev Gumilev (1912-1992) να θεωρείται ο ιδρυτής του. Η θεωρία του για την «Εθνογένεση» (*Ethnogenesis and the Biosphere of Earth 1978*), κινείται στα όρια του ρατσισμού, υποστηρίζοντας ότι η Ρωσία είναι ένας σύνθετος πολιτισμός, με τους Σλάβους να είναι ένα από τα συστατικά του. Στην έρευνά του για τους παράγοντες που καθορίζουν την εθνικότητα (ethnicity), καταλήγει στην έννοια του «passionality» την οποία θεωρεί ως το κίνητρο για τις δραστηριότητες ενός έθνους, με τον πατριωτισμό να είναι ο πιο σημαντικός⁸⁶.

Σε αντίθεση με τον Μάρξ ο οποίος δίνει έμφαση στην «τάξη», ο Gumilev υποστήριξε ότι «ιστορία είναι η ιστορία των Εθνών», τα οποία όταν ενωθούν μπορούν να

⁸⁴ WTO (Warsaw Treaty Organization). Η συνθήκη, γνωστή ως Σύμφωνο της Βαρσοβίας, ήταν μια συλλογική αμυντική συνθήκη που υπογράφηκε στη Βαρσοβία το 1955 μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και επτά άλλων κρατών, ήταν το στρατιωτικό συμπλήρωμα της COMECON.

⁸⁵ COMECON (Council for Mutual Economic Assistance): Το Συμβούλιο για την Αμοιβαία Οικονομική Βοήθεια ήταν ένας οικονομικός οργανισμός από το 1949 έως το 1991 υπό την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης που περιλάμβανε χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού μαζί με ορισμένα σοσιαλιστικά κράτη αλλού στον κόσμο.

⁸⁶ Botz Thorsten and Jürgen Bornstein, *Re-ethnicizing the Minds?: Cultural Revival in Contemporary Thought*, Rodopi Pub, Amsterdam, 2006, pp.194-195.

σχηματίσουν ένα «υπέρ-Έθνος» (super-ethnos), όπως στην περίπτωση των Ανατολικών Σλάβων, Μογγόλων και Τατάρων 500 χρόνια πριν⁸⁷. Θεωρεί ότι κάποια έθνη όπως οι Ιουδαίοι και οι ΗΠΑ είναι επικίνδυνα και παρασιτικά για τα υγιή έθνη, και ότι η Ρωσία δεν βρίσκεται σε παρακμή, αφού είναι ηλικίας μόλις 500 χρόνων, και διακρίνεται από «νεανικό σφρίγος»⁸⁸. Ο Gumilev θεωρούσε τους Ρώσους ως ένα «υπέρ-έθνος» που συγγενεύει με τους λαούς της Ευρασιατικής στέπας. Οι απόψεις του για την «υπερ-Ρωσία» και τις ΗΠΑ, φαίνεται ότι υιοθετήθηκαν σε κάποιο βαθμό από τη Μόσχα, αν αναλογιστεί κανείς την αλλαγή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής μακριά από τη συνεργασία και την ένταξη με τη Δύση.

Η «γεωπολιτική» έγινε και πάλι γνωστή στο ρωσικό ακαδημαϊκό και πολιτικό λόγο, από τον γεωπολιτικό και πολιτικό αναλυτή Alexander Dugin το 1997. Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ δημιούργησε μεταξύ των Ρώσων το ερώτημα της εθνικής ταυτότητας και αυτό οδήγησε στο αυξημένο ενδιαφέρον τους για τη γεωπολιτική. Ο Dugin στο "Βιβλίο" του (Textbook) που κυκλοφόρησε το 1997, δεν εμμένει στη χρήση στρατιωτικών μέσων ως τρόπο επίτευξης της ρωσικής κυριαρχίας έναντι της Ευρασίας, αλλά αντιθέτως υποστηρίζει ένα αρκετά περίπλοκο πρόγραμμα ανατροπής, αποσταθεροποίησης και παραπληροφόρησης υπό την αιγίδα των ρωσικών ειδικών υπηρεσιών, υποστηριζόμενο από μια σκληρή και ψυχρή πολιτική χρήσης του φυσικού αερίου, πετρελαίου και φυσικών πόρων για να ασκήσει πίεση σε άλλες χώρες ώστε να υποκύψουν στη θέληση της Ρωσίας⁸⁹.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Alexander Dugin διετέλεσε την περίοδο 1998-2004 σύμβουλος του Προέδρου του Ρωσικού Κοινοβουλίου (Δούμα) επί στρατηγικών και γεωπολιτικών ζητημάτων, γεγονότα όπως η κρίση Ρωσίας Ουκρανίας για το φυσικό αέριο

⁸⁷ Catherine J. Danks, *Russian Politics and Society: An Introduction*, Pearson Education, Essex UK, 2001, p.69.

⁸⁸ Stephen Shenfield, *Russian Fascism: Traditions, Tendencies, Movements*, M. E. Sharpe, New York, 2001, pp.43-44.

⁸⁹ Dunlop John, "Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics", *Demokratizatsiya* 12.1, 31 Jan 2004: 41.

το 2005, καθώς και κατηγορίες για ανάμειξη των υπηρεσιών πληροφοριών στις εσωτερικές υποθέσεις κρατών, φαίνεται να υλοποιούν κάποιες, αν όχι τις περισσότερες από τις απόψεις του. Στην «Τέταρτη Πολιτική Θεωρία», βιβλίο που εκδόθηκε το 2009, ο Dugin υποστηρίζει ότι οι τρεις κύριες πολιτικές ιδεολογίες της Νεωτερικότητας, Φιλελευθερισμός, Κομμουνισμός και Φασισμός, είναι πλέον ξεπερασμένες, και τη θέση τους θα καταλάβει μία εντελώς νέα πολιτική θεωρία και ιδεολογία, η «Τέταρτη Πολιτική Θεωρία»⁹⁰.

Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι υπό τις νέες συνθήκες, θα διαμορφωθεί μια πορεία για ένα διαφορετικό παγκόσμιο μέλλον, με ηγέτιδα δύναμη τη Ρωσία η οποία θα υιοθετήσει τη νέα ιδεολογία. Η νέα θεωρία, σύμφωνα με τον συγγραφέα, επιδιώκει να ενώσει τις διαιρεμένες αντιφιλελεύθερες πολιτικές δυνάμεις, καθώς και τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου, σε έναν αγώνα εναντίον της παγκοσμιοποίησης, ενώ ο «αντιδυτικισμός» που εκφράζεται με τον Ευρασιανισμό, φιλοδοξεί να οδηγήσει σε έναν πολυπολικό κόσμο μέσω της ανόδου των δυνάμεων και πολιτισμών της Ευρασίας, με τη Ρωσία να βρίσκεται σε ευνοϊκότερη θέση.

Σύμφωνα με τον Dugin, ο 21^{ος} αιώνας θα καθοριστεί από τη σύγκρουση μεταξύ «Ευρασιανιστών» και «Ατλαντιστών»⁹¹. Υποστηρίζει ότι οι Ευρασιανιστές αντιπροσωπεύοντας την παράδοση και την ευημερία των πολιτισμών, υπερασπίζονται την ανάγκη να επιτρέπεται σε κάθε λαό και πολιτισμό στη Γη να αναπτύσσεται με τον δικό του τρόπο. Αντίθετα οι Ατλαντιστές, έχοντας σαν στόχο την επέκταση της επιρροής τους σε κάθε γωνιά της γης, ασκούν βία σε όλους όσους αντιτίθενται, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

⁹⁰ Alexander Dugin, *Η Τέταρτη Πολιτική Θεωρία*, Εκδόσεις Έσσοπτρον, Αθήνα, 2013.

⁹¹ Alexander Dugin, *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*, Arktos Media Ltd, UK, 2014.

Κύριος εκπρόσωπος των ατλαντιστών είναι οι ΗΠΑ, οι οποίες ακολουθούμενες από τους συμμάχους τους ανά τον κόσμο, επιδιώκουν να επιβάλουν ένα παγκόσμιο μονοπολικό σύστημα. Ο Dugin, υποστηρίζει ότι οι Ευρασιανιστές ως υποστηρικτές μιας πολυπολικής παγκόσμιας τάξης, πιστεύουν ότι μόνο μια ισχυρή Ρωσία, σε συνεργασία με όσους αντιτίθενται στην μονοκρατορία των ΗΠΑ μπορεί να τους σταματήσει. Σύμφωνα με τον Dugin, ο Ευρασιανισμός βρίσκεται σήμερα σε εξέλιξη στη Ρωσία και οι γεωπολιτικές πολιτικές του Κρεμλίνου βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στις αρχές του.

1.5.5 Συμπεράσματα

Το πρόβλημα που ιστορικά είχε να αντιμετωπίσει η Ρωσία, ήταν η διασφάλιση των απέραντων συνόρων της από εξωτερικές επιθέσεις, και η διαχείριση των εσωτερικών υποθέσεων, όπως αυτές επηρεάστηκαν και διαμορφώθηκαν από τις διάφορες εθνότητες και εθνοτικές ομάδες που την απαρτίζουν. Η προστασία των συνόρων συχνά αντιμετωπιζόταν μέσω της επέκτασης ή της δημιουργίας ζωνών ασφαλείας, όπως την περίοδο του ψυχρού πολέμου, οι οποίες της εξασφάλιζαν έγκαιρη προειδοποίηση και χρόνο αντίδρασης. Στο εσωτερικό, διαρκής επιδίωξη της Ρωσίας είναι η εξασφάλιση οικονομικής προόδου και πολιτικής σταθερότητας, παράλληλα με την καλλιέργεια αισθημάτων υπεροχής έναντι του υπόλοιπου κόσμου και ιδιαίτερα της Δύσης, η οποία κατά την άποψή της απειλεί όχι μόνο την ασφάλεια αλλά και τις ιδιαίτερες πολιτισμικές της αξίες.

Ιστορικά η γεωπολιτική της Ρωσίας δεν ήταν παρά συνεχείς προσπάθειες για τη διαχείριση της αυτοκρατορίας και τη διατήρηση της εσωτερικής ασφάλειας. Η έλλειψη φυσικών συνόρων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως γραμμές άμυνας, ανάγκαζαν τη Ρωσία, στις διάφορες ιστορικές περιόδους της, να διατηρεί ισχυρές στρατιωτικές

δυνάμεις, αφενός για την υπεράσπιση των αχανών συνόρων της και αφετέρου για την ικανοποίηση των επεκτατικών βλέψεών της με σκοπό την απόκτηση εδαφών για την εξάλειψη των απειλών. Ωστόσο η επέκταση της αυτοκρατορίας μπορεί φαινομενικά να έλυσε το πρόβλημα της ασφάλειας των συνόρων, όμως δημιουργούσε στο εσωτερικό μια εθνοτική και θρησκευτική ποικιλομορφία, αυξάνοντας τον κίνδυνο για εσωτερικές συγκρούσεις.

Μελετώντας στο χάρτη τη θέση της Ρωσίας, διαπιστώνεται ότι το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών της αποτελείται από τεράστιες πεδινές περιοχές, στέπες, πυκνά δάση και τούνδρα στα βόρεια. Έχοντας σαν μόνη φυσική προστασία τις πεδιάδες και τα δάση, σε συνδυασμό με τις ακραίες κλιματικές συνθήκες, η εκάστοτε ρωσική ηγεσία έβλεπε σαν μόνη διέξοδο για την καταστολή των περιφερειακών απειλών και της εξασφάλισης της άμυνας της χώρας, την επέκταση της προς όλες τις κατευθύνσεις. Η επέκταση αυτή η οποία σταδιακά πολλαπλασίασε την έκταση αλλά και τον πληθυσμό της χώρας, δημιούργησε ένα σύνολο γεωπολιτικών προκλήσεων, που έχει να κάνει με τη διαφορετικότητα των πολιτισμών που ενσωματώθηκαν.

Η εθνοτική και θρησκευτική πολυμορφία, με πληθυσμούς διάσπαρτους στις απέραντες ρωσικές εκτάσεις, δημιούργησε την ανάγκη για δημιουργία ισχυρών υποδομών και δικτύου μεταφορών και επικοινωνιών, για την υποστήριξη των βασικών αναγκών διαβίωσης των Ρώσων υπηκόων. Οι ανάγκες αυτές λόγω των γεωγραφικών ιδιαιτεροτήτων, απαιτούν ισχυρή οικονομία και τεράστιους φυσικούς πόρους, ταυτόχρονα με την εξασφάλιση εσωτερικής σταθερότητας. Αντιμετωπίζοντας αυτές τις προκλήσεις, η Ρωσία συνεχίζει να αγωνίζεται έως σήμερα να επεκτείνει την επιρροή της, χρησιμοποιώντας κατά περίπτωση μορφές άλλοτε «ήπιας» και άλλοτε «σκληρής» (στρατιωτικής) ισχύος, για να συνυπάρχει με τους νέους γείτονές της, κάποιοι από τους οποίους δεν είναι διατεθειμένοι να λειτουργήσουν ως «ζώνη ασφάλειας».

Όλη αυτή η προσπάθεια απαιτεί τη συγκατάθεση και αποδοχή του πληθυσμού, ο οποίος έχει να αντιμετωπίσει σημαντικές προκλήσεις. Πρώτον την αποδοχή του κατακερματισμού της χώρας, η οποία μέχρι το 1989 αποτελούσε έναν από τους δύο πόλους της παγκόσμιας τάξης, γεγονός το οποίο έχει πληγώσει το κύρος και την εθνική τους υπερηφάνεια. Δεύτερον την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων και της διαφθοράς, στοιχεία τα οποία έχουν άμεση επίπτωση στις συνθήκες διαβίωσης, ιδιαίτερα στους πληθυσμούς των απομακρυσμένων περιοχών. Τρίτον την αντίσταση στις εξωτερικές επιρροές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές, οι οποίες προβάλλουν και προωθούν τον δυτικό τρόπο ζωής και «απειλούν», κατά τη ρωσική άποψη, να διαβρώσουν τη ρωσική κουλτούρα.

Τα εσωτερικά προβλήματα που αναφέρθηκαν, υπήρχαν σε κάθε περίοδο της ιστορίας του ρωσικού κράτους και για το λόγο αυτό η εκάστοτε ρωσική ηγεσία υιοθετούσε πολιτικές και συμπεριφορές που αποσκοπούσαν στην ενθάρρυνση των υπηκόων της, τη δημιουργία υψηλού εθνικού φρονήματος και την έντονη αίσθηση του πολιτικού καθήκοντος. Για το λόγο αυτό θεωρίες, όπως αυτή του «Ευρασιανισμού» και της «Εθνογέννεσης», αλλά και άλλες με παρόμοιες τοποθετήσεις, βρήκαν πρόσφορο έδαφος στη νέα Ρωσική Ομοσπονδία η οποία διαδέχθηκε τη διαλυμένη Σοβιετική Ένωση. Η διακήρυξη της Ρωσίας ως ξεχωριστού κράτους με ειδική αποστολή, ταυτόχρονα με στρατηγικές κινήσεις της πολιτικής της ηγεσίας για την απόκτηση γεωπολιτικών πλεονεκτημάτων, αποσκοπούν αφενός στην αποκατάσταση της ψυχολογίας των Ρώσων υπηκόων στην αναζήτηση για «εθνική ταυτότητα», και αφετέρου στην νομιμοποίηση των ενεργειών της πολιτικής ηγεσίας για την εξουδετέρωση των επιπτώσεων του σύγχρονου μεταβαλλόμενου πολιτικού τοπίου.

Η σημερινή Ρωσία αν και δεν θυμίζει σε μέγεθος τη Σοβιετική Ένωση, συνεχίζει να είναι το μεγαλύτερο σε έκταση κράτος του κόσμου, επιδιώκοντας μια πολιτική επέκτασης

μέσω οικονομικών και αμυντικών συμμαχιών με μερικούς από τους γείτονές της. Επιδιώκει επίσης τη συνύπαρξη με τη Δυτική Ευρώπη, χωρίς ωστόσο να είναι διατεθειμένη για υποχωρήσεις ή συμβιβασμούς, με αποτέλεσμα η συνύπαρξη αυτή να είναι προβληματική ιδιαίτερα στην περίπτωση που τα οικονομικά και αμυντικά συμφέροντα της Ευρώπης ενδέχεται να είναι αντίθετα με τις ανάγκες της Ρωσίας.

Η σύγχρονη Ρωσία έχει αντιληφθεί ότι η γεωπολιτική παίζει σημαντικό ρόλο στις διακρατικές σχέσεις και προσπαθεί να εκμεταλλευτεί τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα. Λίγο πριν την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, ο ΥΠΕΞ της Ρωσίας Andrei Kozyrev δήλωνε στην Rossiyskaya Gazeta: *«εγκαταλείποντας τον μεσσιανισμό, βάζουμε πορεία για τον πραγματισμό... γρήγορα καταλάβαμε ότι η γεωπολιτική αντικαθιστά την ιδεολογία»*⁹². Μπορεί η γεωπολιτική με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης να αντικατέστησε την ιδεολογία, όμως η ρωσική εξωτερική πολιτική φαίνεται να είναι ακόμα επηρεασμένη από τις μεθόδους και τις πρακτικές του παρελθόντος.

Η ανάδυση της Ρωσίας στην Ευρασία επιχειρείται βασιζόμενη στην αντίληψη της «Μεγάλης» και «Ξεχωριστής» χώρας με στόχο την αμφισβήτηση και την εκθρόνιση των ΗΠΑ από την παγκόσμια πρωτοκαθεδρία. Το 2012 ο Ρώσος πρόεδρος Putin σε ομιλία του δήλωνε⁹³: *«Θα ήθελα όλοι να αντιληφθούμε ξεκάθαρα ότι τα επόμενα χρόνια θα είναι αποφασιστικά. Το ποιος θα αναλάβει ηγετικό ρόλο και ποιος θα παραμείνει στην περιφέρεια και αναπόφευκτα θα χάσει την ανεξαρτησία του, θα εξαρτηθεί όχι μόνο από το οικονομικό του δυναμικό, αλλά κυρίως από τη βούληση κάθε έθνους, την εσωτερική του ενέργεια, την οποία ο Lev Gumilev ονόμασε «passionarnost». Την ικανότητα να προχωρήσεις μπροστά και να υιοθετήσεις αλλαγές».*

⁹² Robert D. Kaplan, *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the battle against fate*, Random House Publishing Group, New York, 2012, p.175.

⁹³ Charles Clover, "Lev Gumilev: passion, Putin and power", Financial Times 11 March 2016, διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/ede1e5c6-e0c5-11e5-8d9b-e88a2a889797>, πρόσβαση 6 Απριλίου 2020.

Δύο χρόνια αργότερα η Ρωσία προχώρησε στην προσάρτηση της Κριμαίας. Αναμφίβολα στην πολιτική κάθε χώρας σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και ο ηγέτης της. Στην περίπτωση της Ρωσίας, μπορεί ο πρόεδρος Vladimir Putin να έχει σημαδέψει με τη συμβολή του τη γεωπολιτική προοπτική της χώρας, όμως αυτό που πάντοτε θα την επηρεάζει και θα καθορίζει το μέλλον και την ύπαρξή της, θα είναι η Γεωγραφία. Η Ρωσία έχει μια πολυπρόσωπη παράδοση γεωπολιτικής σκέψης. Έχει μια στρατηγική κουλτούρα η οποία σταθερά αντιλαμβάνεται κινδύνους γύρω από τα σύνορά της και αναγνωρίζει τις ένοπλες δυνάμεις ως το κυρίαρχο «όργανο» για την προστασία από όλους αυτούς τους κινδύνους⁹⁴.

Η Ρωσία τα τελευταία χρόνια έχει κατορθώσει να αποκτήσει μια νέα γεωπολιτική υπόσταση, επιβεβαιώνοντας αυτό που διεκδικούσε. Έναν ισχυρό και ανεξάρτητο ρόλο στις διεθνείς υποθέσεις, τον οποίο οι Δυτικοί εταίροι είχαν θέσει υπό αμφισβήτηση μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Η συμπεριφορά και ο ρόλος της στη διεθνή σκηνή, παρά τις επικρίσεις για τα θέματα της Γεωργίας και ιδιαίτερα της Ουκρανίας, έχουν αυξήσει το κύρος της χώρας. Οι επιτυχείς στρατιωτικές επιχειρήσεις στη Συρία και η διατήρηση του Assad στην εξουσία, βοήθησαν τη Ρωσία να καταστεί ο βασικός παράγοντας για την επίλυση της κατάστασης στην περιοχή, μετά την σύγκρουση. Παρά τις περί του αντιθέτου προβλέψεις της Δύσης, σχετικά με την αποτυχία της Ρωσίας στην εμπλοκή της στη συριακή κρίση, τα αποτελέσματα είναι τελείως διαφορετικά. Όλα αυτά έχουν αποδείξει τη ριζικά νέα στρατιωτική και πολιτική ικανότητα της Ρωσίας.

⁹⁴ Lukas Milevski, *The West's East: Contemporary Baltic Defense in Strategic Perspective*, Oxford University Press New York, 2018, p.136.

1.6 Η Κλαστική Γεωπολιτική και η Σύγχρονη Ρωσία

«Κάθε κράτος έχει τη δική του γεωγραφική αντίληψη»

Halford Mackinder

Ο Halford J. Mackinder ήταν αυτός ο οποίος στις αρχές του 19^{ου} αιώνα τάραξε τα νερά των διεθνών σχέσεων, διατυπώνοντας τη θεωρία της «Παγκόσμιας Νήσου» και της «Κεντρικής Χώρας» (Heartland). Σύμφωνα με τον Βρετανό γεωγράφο και πολιτικό, η «Παγκόσμια Νήσος» αποτελείται από την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική, όλες θεωρούμενες ως ενιαίο χώρο. Η Αγγλοσαξωνική γεωπολιτική σκέψη εκπροσωπούμενη από τον Alfred Mahan και τον Halford Mackinder βασίζεται στο θέμα της ασφάλειας και εφαρμόζει τη γεωγραφική διαίρεση της υδρογείου. Η πιο σημαντική περιοχή της Ευρασίας, δηλαδή της Παγκόσμιας Νήσου, είναι η «Heartland», και όποιος την κυβερνά μπορεί να ελέγξει τον κόσμο. Η θεωρία αυτή τροποποιήθηκε εν μέρει μετά τον Α' ΠΠ από τον Nicholas Spykman, ο οποίος υποστήριζε ότι ο δακτύλιος (Rimland) ήταν περισσότερο σημαντικός από τη Heartland, και επομένως αυτός που τον ελέγχει, εξουσιάζει την Ευρασία και εν συνεχεία τον κόσμο ολόκληρο.

Και στις δύο εκδόσεις της η αγγλοσαξωνική θεωρία καταλήγει στην ανάσχεση της Heartland, έτσι ώστε να εμποδιστεί η απρόσκοπτη πρόσβαση της στη θάλασσα. Αποτέλεσμα της θεωρίας αυτής, η οποία ήταν πολύ δημοφιλής κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ήταν μια σειρά συγκρούσεων όπως ο πόλεμος της Κορέας και του Βιετνάμ, η Αραβο-Ισραηλινή σύγκρουση και η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν. Απώτερος στόχος όλων αυτών των συγκρούσεων ήταν ο περιορισμός εξόδου της Ρωσίας στις «θερμές θάλασσες».

Σύμφωνα επομένως με τη θεωρία του Mackinder, για την επίτευξη της παγκόσμιας κυριαρχίας είναι απαραίτητη η κυριαρχία της Ευρασίας, για την κυριαρχία της οποίας είναι απαραίτητη η κυριαρχία της ευρασιατικής ενδοχώρας (Heartland). Για την κυριαρχία της ευρασιατικής ενδοχώρας επιβάλλεται η κυριαρχία της Ανατολικής Ευρώπης, ενώ η Μέση Ανατολή τοποθετείται στο κέντρο του εσωτερικού δακτυλίου που περικλείει τα εδάφη της Ευρασίας που μένουν εκτός της ενδοχώρας.

Η περιοχή η οποία περιγράφεται ως Heartland ήταν η Σοβιετική Ένωση, με τον εσωτερικό δακτύλιο (Inner Rimland) να περιλαμβάνει τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, τη Μέση Ανατολή στο κέντρο της και εν συνεχεία τις χώρες της ΝΑ Ασίας. Έτσι κατά την γνώμη του Mackinder, η δύναμη που κυριαρχεί σε αυτή την περιοχή, αν αντιληφθεί το πλεονέκτημα που διαθέτει και προετοιμαστεί κατάλληλα, μπορεί να καταστεί ισχυρή και να αρχίσει την κάθοδο της προς τις «θερμές θάλασσες» της Μεσογείου και του Ινδικού Ωκεανού. Αν κατορθώσει και κυριαρχήσει στις «θερμές θάλασσες», και εν συνεχεία αν καταφέρει με τη δύναμη που θα έχει αποκτήσει να κυριαρχήσει σε ολόκληρη την «Παγκόσμια Νήσο», η οποία είναι το πιο πλούσιο σε φυσικούς πόρους και πληθυσμό τμήμα της γης, μέσω της χρήσης των πόρων αυτών θα καταφέρει να κυριαρχήσει σε όλο τον κόσμο.

Ο Mackinder στον ορισμό του για την Ευρασιατική «Heartland» δίνει έμφαση στη σπουδαιότητα των μεταφορικών μέσων τα οποία θα μπορούσαν να αλλάξουν δραματικά τις εξελίξεις και την ισορροπία των δυνάμεων, δίνοντας έτσι στη Ρωσία τη δυνατότητα να ηγηθεί και πάλι στην Ευρασία. Αφορμή για αυτό ήταν η ανάπτυξη και εξάπλωση του σιδηροδρόμου με τον οποίο μεγάλες ποσότητες υλικού αλλά και προσωπικού θα μπορούσαν να μετακινηθούν γρήγορα στην αχανή ρωσική έκταση. Η σπουδαιότητα του σιδηροδρόμου φαίνεται στην αναφορά του Mackinder σύμφωνα με την οποία η υπεροχή που είχαν αποκτήσει οι ναυτικές έναντι των χερσαίων δυνάμεων εξ αιτίας της χρήσης του

ατμού και του καναλιού του Σουέζ, αρχίζει να εξισορροπείται από τη χρήση του σιδηροδρόμου, ο οποίος στο περιβάλλον της ρωσικής στέπας είναι περισσότερο αποδοτικός από τα άλογα και τις καμήλες⁹⁵.

Η δύναμη που ιστορικά κυριαρχεί στην περιοχή που αναφέρεται ο Mackinder είναι η Ρωσία. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της η Ρωσία δεχόταν αλλεπάλληλες επιθέσεις με σκοπό την απομόνωσή της, ενώ η ίδια προσπαθούσε να βρει διέξοδο στις θάλασσες του Νότου. Το συγκριτικό της πλεονέκτημα λόγω της γεωγραφικής της θέσης προσπάθησαν στο παρελθόν να ανακόψουν τόσο οι μεγάλες αγγλοσαξονικές ναυτικές δυνάμεις, όσο και οι χερσαίες τευτονικές δυνάμεις, με σκοπό τη δημιουργία μιας ζώνης αποκλεισμού περιμετρικά της Ρωσίας. Η ζώνη αυτή, η επονομαζόμενη και Rimland, η οποία εκτείνεται περιμετρικά της ρωσικής επικράτειας, έχει σαν προορισμό την περικύκλωση και τελικά την απόλυτη απομόνωσή της, έτσι ώστε να αδυνατεί να εξέλθει και πολύ περισσότερο να αποκτήσει πρόσβαση στις θερμές θάλασσες.

Παρατηρώντας τον χάρτη, διαπιστώνεται εύκολα ότι η Ρωσία (Heartland) περιβάλλεται από έναν Δακτύλιο (Rimland), ο οποίος περιορίζει τις ναυτικές δραστηριότητές της στις παγωμένες θάλασσες του Βορά, αποκόπτοντας την όποια πρόσβαση προς τις ανοικτές θερμές θάλασσες του Νότου. Η Heartland μαζί με τον εσωτερικό Δακτύλιο αποτελούν την «Παγκόσμια Νήσο», η οποία αποτελείται από την Ευρασία (τις ηπείρους Ευρώπης και Ασίας ως μια) και την Αφρική. Η «Παγκόσμια Νήσος» καταλαμβάνει τα 2/3 της ξηράς της γης, κατοικείται από το 85% του παγκόσμιου πληθυσμού και κατέχει το 70% της παγκόσμιας οικονομίας. Επομένως όποιος κυριαρχεί στην «Παγκόσμια Νήσο» ελέγχει γεωπολιτικά τον κόσμο ολόκληρο.

⁹⁵ Halford Mackinder, The geographical pivot of history, p.434

Στην προσπάθεια των εξωτερικών δυνάμεων για αποκλεισμό και απομόνωση, η Μόσχα αντιδρά επιχειρώντας να διαρρήξει τον εσωτερικό δακτύλιο είτε μέσω της προσέγγισης χωρών που βρίσκονται σε αυτόν, είτε προβαίνοντας σε συμμαχίες ή συμφωνίες ή ακόμα και με τη βία όπως συνέβη κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και πρόσφατα με την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014. Αν οι χώρες που βρίσκονται περιφερειακά συμμαχήσουν με τις εξωτερικές δυνάμεις, εν προκειμένω με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, τότε θα καταφέρουν να την εγκλωβίσουν στο εσωτερικό της ηπείρου, πέρα από τη Μαύρη Θάλασσα και πέρα από την Ανατολική Ευρώπη και τη Νότια Ασία.

Αποτέλεσμα των ανωτέρω, θα είναι η Ρωσία να απομονωθεί στα χερσαία γεωγραφικά της όρια, χωρίς διέξοδο προς τον Νότο, και τη Δύση, και να περιοριστεί στις παγωμένες θάλασσες του Βορά, οι οποίες στο μεγαλύτερο διάστημα του χρόνου δεν είναι πλόιμες. Η δυσμενής αυτή κατάσταση αν συνδυαστεί με μια σειρά κυρώσεων και με παράλληλο οικονομικό, πολιτικό και στρατιωτικό αποκλεισμό, θα οδηγήσει τη χώρα στο μαρασμό, θα προκαλέσει κοινωνική αναταραχή και εθνοτικές εξεγέρσεις σε ανεξέλεγκτο βαθμό, οδηγώντας τελικά στη διάλυση.

Ανάλογες ιδέες για τη διαίρεση του κόσμου είχε αναπτύξει και ο Karl Haushofer, ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος της γερμανικής γεωπολιτικής σκέψης. Η θεωρία του Haushofer στηριζόταν ευρέως στην έννοια του ζωτικού χώρου (Lebensraum), και τη διαίρεση του κόσμου σε μεγάλες περιοχές (Panregions), σε κάθε μία από τις οποίες θα κυριαρχεί μια ισχυρή δύναμη. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή στη Ρωσία αντιστοιχεί η Παν-Ρωσία (Pan-Russia), ενώ ο ζωτικός χώρος και εδώ συνέπιπτε με τον στρατηγικής σημασίας χώρο της Ευρασίας (εικόνα 1.3). Τον χώρο δηλαδή ο οποίος κατά την γνώμη του Mackinder θα έπρεπε να ελέγχει μία ισχυρή δύναμη, για να εμποδίσει την επέκταση και να περιορίσει αυτήν που κατέχει την Heartland, και να μπορεί παράλληλα να κυριαρχεί πλήρως στον κόσμο.

Κατά τον Haushofer, ο φυσικός γερμανικός ζωτικός χώρος ήταν η Μεσευρώπη (Mitteleuropa), την οποία αποτελούσαν η δυτική Ρωσία και η Ουκρανία. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο τόσο η Αυτοκρατορική όσο και η ναζιστική Γερμανία προσπάθησαν να κατακτήσουν αυτή την περιοχή, με σκοπό την παγκόσμια κυριαρχία, στόχο το οποίο τελικά δεν κατόρθωσαν να επιτύχουν, καταλήγοντας σε καταστροφική ήττα. Στη γεωπολιτική σκέψη του Haushofer, δίδεται έμφαση στην επικράτεια, δηλαδή στη διαίρεση της επιφάνειας της Γης σύμφωνα με τις ανάγκες του «ζωτικού χώρου» των ισχυρών δυνάμεων, που δρώντας ως «ζωντανοί οργανισμοί» επεκτείνονται.

Δεν τίθεται δηλαδή θέμα κατανομής ισχύος μεταξύ «ναυτικών» και «χερσαίων» δυνάμεων, αλλά κατανομής του πλανήτη σε διηπειρωτικά τμήματα, μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Έτσι η Ευρω-Αφρικανική ζώνη αντιστοιχεί στη Γερμανία, η Παν-Ρωσική με πρόσβαση στον Ινδικό Ωκεανό αντιστοιχεί στην ΕΣΣΔ, η Άπω Ανατολική ζώνη αντιστοιχεί στην Ιαπωνία και η Παν Αμερικανική ζώνη αντιστοιχεί στις ΗΠΑ. Η αντίληψη αυτή έδινε και μια διαφορετική ερμηνεία, στην προβληματική του Ανατολικού Ζητήματος, και στις διαφωνίες των μεγάλων δυνάμεων για τις εδαφικές διεκδικήσεις, αφού η «φυσική» διαίρεση του κόσμου, σύμφωνα με τη θεωρία, με τέσσερις κάθετους άξονες στον παγκόσμιο χάρτη, δημιουργούν τέσσερις «σφαίρες ζωτικού χώρου» (Lebensraum).

Κατά την γνώμη του Haushofer, ο οποίος διετέλεσε και σύμβουλος του Αδόλφου Χίτλερ, η Γερμανία έπρεπε καταλάβει απαραίτητα τη Μέση Ανατολή, έτσι ώστε να περικυκλωθεί η «Κεντρική Ήπειρος» και να αποκοπούν οι ναυτικές δυνάμεις της Αγγλίας και των ΗΠΑ από τις θαλάσσιες διόδους της. Εν συνεχεία θα έπρεπε να προχωρήσει στην σύναψη ενός διηπειρωτικού συμφώνου με την Κίνα και την Ιαπωνία, ενώ αντιλαμβανόταν τον ρόλο της Ουκρανίας ως προμηθευτή προϊόντων για την χώρα του. Τέλος πίστευε πως μόνο μια μεγάλη δύναμη θα μπορούσε να αξιοποιήσει πλήρως την ικανότητά της στην παραγωγή τροφίμων, και για αυτό τον λόγο θα έπρεπε παράλληλα να προβεί και σε μια εξοντωτική στρατιωτική επιχείρηση κατά της Ρωσίας.

Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι όπως αναφέρεται στα απομνημονεύματα του Υπουργού Οικονομικών της Ρωσίας επί Αυτοκράτορα Νικολάου ΙΙ, Κόμη Witte, η γερμανική ανησυχία για την ανερχόμενη αμερικανική δύναμη με βλέψεις στην Ευρώπη, είχαν εκφραστεί επίσημα στη Ρωσία το 1897 κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Γερμανού αυτοκράτορα William. Στις επίσημες συνομιλίες που ακολούθησαν, ο Γερμανός ηγέτης ζήτησε την κήρυξη εμπορικού πολέμου εναντίον της Αμερικής με σκοπό να ανακοπεί η ανάπτυξη και εμπορική δραστηριοποίησή της στην Ευρώπη⁹⁶.

Με την λήξη του Β' ΠΠ, η Σοβιετική Ένωση έχοντας ήδη από το 1940 τις χώρες της Βαλτικής υπό τον έλεγχό της, προχώρησε γρήγορα θέτοντας ομοίως υπό την άμεση επιρροή της τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία και Πολωνία, καθώς επίσης και στη Βαλκανική χερσόνησο τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Γιουγκοσλαβία. Επόμενος στόχος ήταν στο Νότο η Ελλάδα και η Τουρκία, επιδιώκοντας τη μετατροπή τους σε σοβιετικά ελεγχόμενα κράτη. Ωστόσο ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα με τη γνωστή έκβασή του και η ταυτόχρονη έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, εμπόδισαν την υλοποίηση του σχεδίου αυτού.

Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου δεν ήταν παρά η έκφραση της πάλης της «Ηπειρωτικής» έναντι της Ναυτικής Δύναμης» για την παγκόσμια ηγεσία. Κατά τη διάρκεια του, είχε πλήρη εφαρμογή η θεωρία του Spykman: «Όποιος ελέγχει τον δακτύλιο, κυβερνά την Ευρασία. Όποιος κυβερνά την Ευρασία, ελέγχει τις τύχες του κόσμου». Η Σοβιετική Ένωση που ήλεγχε πλήρως την ευρασιατική «ενδοχώρα» της «Heartland», δηλαδή την ανατολική Ευρώπη, την Ουκρανία καθώς και την δυτική Ρωσία, επιχείρησε αλλά τελικά απέτυχε να πάρει τον έλεγχο της Ευρασίας.

Η αποτυχία αυτή της Σοβιετικής Ένωσης, οφείλεται στην άποψη των γεωπολιτικών της εποχής, όπως ο Nicholas Spykman και ο George Kenan, οι οποίοι υποστήριζαν ότι η

⁹⁶ Abraham Yarmolinsky (ed), The Memoirs of Count Witte, New York: Doubleday, Page and Company 1921, p.408

πραγματική δυνητική ισχύς της κυριαρχίας βρίσκεται στον δακτύλιο (Rimland), δηλαδή την περίμετρο της Ευρασίας, την οποία αποτελούσαν η Δυτική Ευρώπη, η Τουρκία, το Ιράκ, το Πακιστάν, το Αφγανιστάν, η Κίνα, η Κορέα και η Ανατολική Σιβηρία. Αμφότεροι υποστήριζαν ότι όποιος κυριαρχήσει σε αυτή τη ζώνη θα κυριαρχήσει στον κόσμο, συμβουλεύοντας τις Δυτικές δυνάμεις να ενστερνιστούν τις ιδέες τους.

Οι παραπάνω θεωρίες εφαρμόστηκαν επιτυχώς κατά τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου, και ήταν αυτές που οδήγησαν τις ΗΠΑ να προχωρήσουν στην περικύκλωση της Ευρωπαϊκής ηπείρου (Rimland), μέσω των κατά γεωγραφικές περιοχές αμυντικών συμφωνιών. Έτσι ιδρύθηκαν το NATO για την Ευρώπη, το CENTO για τη Μέση Ανατολή και το SEATO για τη ΝΑ Ασία, προκειμένου να περιορίσουν την ΕΣΣΔ εντός του γεωγραφικού της χώρου. Με την πολιτική αυτή επιδιώχθηκε η δημιουργία μιας στρατηγικής ζώνης περικύκλωσης, η οποία συνέδεε τα επιμέρους τμήματα της και εκτεινόταν με το NATO από τη Νορβηγία ως την Τουρκία, με το CENTO από τη Τουρκία ως το Πακιστάν και με το SEATO από το Πακιστάν ως τις Φιλιππίνες στον Βορρά και ως τη Νέα Ζηλανδία στο Νότο.

1.6.1 Η σύγχρονη Ρωσία και η Rimland

Η πολιτική της «ανάσχεσης» άλλαξε εντελώς με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Το 1990, κατά τη διάρκεια των συνομιλιών για την ενοποίηση της Γερμανίας, οι ηγεσίες των ΗΠΑ, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας και Γαλλίας, διαβεβαίωσαν τον Ρώσο πρόεδρο Gorbachev, ότι η ενοποίηση της Γερμανίας δεν θα αποτελούσε απειλή για την ασφάλεια της ΕΣΣΔ, και ούτε επρόκειτο να γίνει επέκταση του NATO προς Ανατολάς. Μάλιστα ο τότε υπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ, James Baker, δήλωσε χαρακτηριστικά

ότι το NATO δεν θα προχωρήσει «ούτε ίντσα ανατολικά»⁹⁷. Τα πράγματα όμως άλλαξαν και πάλι όταν στην προεδρία των ΗΠΑ ανέβηκε ο Bill Clinton, ο οποίος παραβίασε τη σαφή δέσμευση κατά της επέκτασης του NATO από τον προκάτοχό του, και η Συμμαχία έφτασε στα σύνορα της Ρωσίας.

Έτσι το 1999 εντάχθηκαν στο NATO η Πολωνία, η Τσεχία και η Ουγγαρία, το 2004 η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Σλοβακία, η Σλοβενία και οι τρεις Βαλτικές χώρες, πλησιάζοντας έως τα «προάστια της Αγίας Πετρούπολης». Τέλος το 2020 εντάχθηκε και η «Βόρεια Μακεδονία». Παράλληλα στην Πολωνία και τη Ρουμανία έχουν αναπτυχθεί βάσεις πυραύλων, εντός της εμβέλειας των οποίων, παρά τις αμερικανικές αιτιάσεις για άμυνα από ενδεχόμενη ιρανική επίθεση, βρίσκονται οι ρωσικές βάσεις στην ενδοχώρα.

Ωστόσο η στρατηγική «περικύκλωση» της Ρωσίας δεν περιορίζεται μόνο την ευρωπαϊκή περιοχή, αλλά περιλαμβάνει και άλλες πέριξ των ρωσικών συνόρων περιοχές όπως η Αλάσκα, η Ιαπωνία, η Νότια Κορέα, και η Μέση Ασία (Ουζμπεκιστάν κ.α.). Παράλληλα στο μαλακό υπογάστριο της Ρωσίας, επιδιώκεται η όλο και περισσότερο απομάκρυνση της Ουκρανίας από τη ρωσική σφαίρα επιρροής, και η μετατροπή της ορμητήριο ενός «ακήρυκτου πολέμου» κατά της Ρωσίας, με γεωστρατηγικό στόχο τον περιορισμό της πρόσβασης της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα.

Με την ένταξη των βαλτικών χωρών στο NATO και την εγκατάσταση των πυραυλικών συστημάτων στην Ρουμανία και Πολωνία, ο εσωτερικός δακτύλιος της «Παγκόσμιας Νήσου» κλείνει ακόμα περισσότερο βόρεια, αφήνοντας ένα μικρό μόνο κενό στον Φινλανδικό κόλπο, στην Αγία Πετρούπολη, το οποίο βρίσκεται στον άμεσο έλεγχο

⁹⁷ Defence Democracy Press, 13/2/2018, All Western leaders were lying, promising not to expand NATO. See Frank Elbe, “The Diplomatic Path to Germany Unity”, Bulletin of the German Historical Institute 46 (Spring 2010) pp.33-46, διαθέσιμο στο <http://www.defenddemocracy.press/all-western-leaders-were-lying-promising-not-to-expand-nato/>, πρόσβαση 30 Απριλίου 2020.

Φινλανδίας και Εσθονίας. Σαν αντίδραση στον «περιορισμό» αυτό, η Ρωσία προχώρησε στην εγκατάσταση στον θύλακα του Καλίνινγκραντ, πυραυλικών συστημάτων τύπου «Iskander», ικανών να χρησιμοποιήσουν πυρηνικές κεφαλές. Η Μόσχα προειδοποίησε ότι όσο οι ΝΑΤΟικοί πύραυλοι βρίσκονται στην Ευρώπη, οι Ρωσικοί θα παραμένουν στο θύλακα του Καλίνινγκραντ⁹⁸. Με το Βίλνιους, το Ταλίν, τη Ρίγα ακόμα και το Βερολίνο να βρίσκονται εντός βεληνεκούς των ρωσικών όπλων, επιβεβαιώνεται το γεγονός ότι η Ρωσία συνεχίζει να θεωρεί την Βαλτική ζωνικό της χώρο, και προσπαθεί να αναδειχθεί ξανά ως κραταιά και παγκόσμια δύναμη. Η «Pan-Russia» του Karl Haushofer συνεχίζει να υφίσταται, και η Ρωσία δεν φαίνεται διατεθειμένη να παραιτηθεί του ρόλου της ως κυρίαρχης δύναμης στην περιοχή.

Η «δυτικοποίηση» της Ουκρανίας αποτελεί ένα ακόμα κομμάτι στο πάζλ της νέας μεταψυχροπολεμικής «Rimland», με στόχο και πάλι την περικύκλωση και απομόνωση της Ρωσίας εντός της περιοχής της. Η Δύση και κυρίως οι ΗΠΑ, μένουν πιστές στο δόγμα της απομόνωσης, θεωρώντας ότι αυτό που επετεύχθη με τη Σοβιετική Ένωση, μπορεί κάλλιστα να γίνει και με τη Ρωσία. Ένας «γεωγραφικός στραγγαλισμός», σε συνδυασμό με πολιτικές που θα της στερούσαν την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της, ταυτόχρονα με την επιβολή διεθνών κυρώσεων θα μπορούσε να περιορίσει γεωγραφικά τη Ρωσία, με αποτέλεσμα είτε να προσαρμοστεί στις δυτικές απαιτήσεις, ή να έχει την τύχη της ΕΣΣΔ. Η πολιτική αυτή θα κατέληγε με την επικράτηση των ΗΠΑ στον αγώνα για παγκόσμια κυριαρχία, μέσω της δικαίωσης του Spyckman, δηλαδή του ελέγχου της κρίσιμης γεωπολιτικά περιοχής για την παγκόσμια κυριαρχία, της Rimland.

⁹⁸ Marek Payerhin, *Nordic, Central, and Southeastern Europe 2017-2018*, Lanham MD: Rowman & Littlefield Publishing Group 2017, p.180

Η Ρωσία εκμεταλλευόμενη τους τεράστιους φυσικούς πόρους που διαθέτει, κατόρθωσε να αναδυθεί γρήγορα στην Ευρασία, εξελισσόμενη σε σημαντικό διεθνή παράγοντα. Ο δακτύλιος που είχε δημιουργηθεί περιμετρικά της με το ΝΑΤΟ, τώρα έχει μετακινηθεί ανατολικότερα. Τα κράτη που στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου παρεμβάλλονταν μεταξύ του ΝΑΤΟ και της Σοβιετικής Ένωσης και λειτουργούσαν ως ζώνη «έγκαιρης προειδοποίησης» (buffer zone) για τη Ρωσία, τώρα πλην λίγων εξαιρέσεων αποτελούν μέλη της Δυτικής Αμυντικής Συμμαχίας. Εξαιρέση αποτελούν η Λευκορωσία και η Ουκρανία. Η Λευκορωσία διατηρεί στενές σχέσεις με τη Ρωσία με τον πρόεδρό της να δηλώνει το 2019 ότι οι δύο χώρες «θα μπορούσαν να ενωθούν αύριο, χωρίς κανένα πρόβλημα»⁹⁹. Με την Ουκρανία τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά.

Η «πορτοκαλί επανάσταση» που έλαβε χώρα στην Ουκρανία (Νοέμβριος 2004 – Ιανουάριος 2005), και η οποία υποστηρίχθηκε σθεναρά από δυτικές κυβερνήσεις, και κυρίως των ΗΠΑ, καθώς και δυτικές ΜΚΟ¹⁰⁰, αποτελούσε τη συνέχεια των προσπαθειών προσεταιρισμού της χώρας από τη Δύση. Η Ουκρανία το 2008 υπέβαλλε αίτημα για συμμετοχή στο «NATO Membership Action Plan», σχέδια τα οποία εγκαταλείφθηκαν μετά την εκλογή του προέδρου Viktor Yanukovich μετά τις ουκρανικές εκλογές του 2010. Οι διαδοχικές αυτές αλλαγές της κατεύθυνσης της ουκρανικής εξωτερικής πολιτικής, δείχνουν εμφανώς τον αγώνα Δύσης-Ρωσίας για επικράτηση στο κρίσιμο αυτό τμήμα του «εσωτερικού δακτυλίου».

⁹⁹ “Belarus Ready to 'Unite' With Russia, Lukashenko Says”, The Moscow Times 15 February 2019, διαθέσιμο στο <https://www.themoscowtimes.com/2019/02/15/were-ready-unite-with-russia-belarus-leader-lukashenko-says-a64517>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

¹⁰⁰ Taras Kuzio, *Aspects of the Orange Revolution VI: Post-Communist Democratic Revolutions in Comparative Perspective*, Stuttgart: Ibidem Press 2014, pp.55-56.

Τα πράγματα άλλαξαν άρδην τα χρόνια που ακολούθησαν, αφού οι διαμαρτυρίες της «Euromaidan» που ξεκίνησαν τον Νοέμβριο 2013, ανάγκασαν τον πρόεδρο Yanukovich να καταφύγει στη Ρωσία τον Φεβρουάριο 2014. Ταυτόχρονα με τα γεγονότα αυτά, μια σειρά στρατιωτικών δραστηριοτήτων ξεκίνησε στην Ουκρανία, η οποία κατέληξε με την προσάρτηση της Κριμαίας τον Μάρτιο 2014. Με τις εξελίξεις να τρέχουν, το Κρεμλίνο δεν θα μπορούσε να μείνει απλός παρατηρητής, παρακολουθώντας την «αναχώρηση» του Κιέβου για τη Δύση.

Η προσάρτηση της Κριμαίας ήταν απαραίτητη κίνηση για να «σπάσει» ο κρίκος της Rimland στο Νότο, όπως ακριβώς λειτουργεί και ο θύλακας του Καλίνινγκραντ Βόρεια. Η προτεραιότητα για ένταξη στο ΝΑΤΟ που έθεσε η νέα ουκρανική κυβέρνηση που εξελέγη τον Οκτώβριο 2014, δεν ήταν κάτι που προέκυψε εξ αιτίας της προσάρτησης της Κριμαίας. Ήταν κάτι που θα συνέβαινε έτσι και αλλιώς, ιδιαίτερα μετά την αποπομπή του Yanukovich, και η Μόσχα έπρεπε να ενεργήσει δραστικά για να σταματήσει την πορεία αυτή.

Η επέκταση της Δύσης ανατολικά σταμάτησε προσωρινά με την κρίση της Ουκρανίας. Το αποτέλεσμα της κίνησης προς Ανατολάς με την υποκίνηση των ΗΠΑ, το γνωστό «Drang nach Osten», βασίζεται στην Αγγλοσαξονική γεωπολιτική θεωρία της θαλάσσιας ισχύος. Πρόκειται για την κλασική σύγκρουση μεταξύ θαλάσσιων και χερσαίων δυνάμεων. Ο μόνος τρόπος για να διασφαλιστεί η κυριαρχία των ΗΠΑ κατά μήκος του ευρωπαϊκού τμήματος της Rimland, είναι να επιστρέψει η Ευρώπη στην τροχιά ασφαλείας του ΝΑΤΟ και να ανατρέψει αν είναι δυνατό τη Ρωσο-Γερμανική προσέγγιση, η οποία υπονομεύει τη δυτική κυριαρχία. Όπως το είχε θέσει και ο Spyckman «κύριος πολιτικός στόχος της Αμερικής, τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο, θα πρέπει να είναι

η αποτροπή της ενοποίησης των κέντρων εξουσίας του Παλαιού Κόσμου σε έναν συνασπισμό εχθρικό προς τα συμφέροντά της»¹⁰¹.

Ο Spykman ήταν πιο αισιόδοξος από τον Mackinder ότι αυτός ο στόχος θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί τόσο μέσω μιας προωθημένης στρατηγικής παρουσίας των ΗΠΑ, όσο και μέσω των τεχνολογικών εξελίξεων στην αμερικανική αεροπορική δύναμη, η οποία θα μπορούσε να αναπτυχθεί και να διατηρηθεί κατάλληλα σε βάσεις μακριά από τις Ηνωμένες Πολιτείες¹⁰². Αυτό εξυπηρετείται από τη στρατηγική παρουσία των ΗΠΑ μέσω του NATO, και από την εγκατάσταση των πυραυλικών συστημάτων στη Ρουμανία και την Πολωνία. Και επειδή ένα από τα χαρακτηριστικά μιας υπερδύναμης είναι να μπορεί να υποστηρίξει οικονομικά προηγμένες στρατιωτικές ικανότητες, σχεδόν το 70% των συνολικών δαπανών για την άμυνα από τις κυβερνήσεις του NATO, καλύπτονται από τις ΗΠΑ.

Πράγματι, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του NATO για το 2019, τα ποσά που διαθέτει η αμερικάνικη κυβέρνηση για τη συντήρηση των επιχειρησιακών ικανοτήτων και δυνατοτήτων της Συμμαχίας, αντιστοιχούν στο 3,4% του ΑΕΠ για τις ΗΠΑ και στο 1,55% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο για τις ευρωπαϊκές χώρες του NATO και τον Καναδά¹⁰³. Ο Αμερικανός πρόεδρος Trump συχνά έχει εκφράσει την απογοήτευσή του για αυτό, ζητώντας τη μεγαλύτερη συμμετοχή των κρατών¹⁰⁴. Είναι ακριβώς αυτή η συμμετοχή που

¹⁰¹ Colin Dueck, *Age of Iron: On Conservative Nationalism*, New York:Oxford University Press 2019, p.161.

¹⁰² Colin Dueck, "Mackinder's Nightmare: Part One", Foreign Policy Research Institute 8 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.fpri.org/article/2019/10/mackinders-nightmare-part-one/>, πρόσβαση 30 Απριλίου 2020.

¹⁰³ "Trump: What does the US contribute to Nato in Europe?", BBC News 3 December 2019, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-44717074>, πρόσβαση 30 Απριλίου 2020.

¹⁰⁴ John Fritze and David Jackson, "Trump administration to reduce NATO aid days before European summit with allies", USA Today 16 December 2019, διαθέσιμο στο <https://eu.usatoday.com/story/news/politics/2019/11/27/trump-administration-pay-less-nato-eve-london-summit/4322267002/>, πρόσβαση 30 Απριλίου 2020.

θα βοηθήσει στη διατήρηση της πίεσης κατά μήκος της «Rimland» στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, έτσι ώστε οι Ρωσία να παραμείνει περιορισμένη και στο παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος για την παγκόσμια κυριαρχία να βγουν κερδισμένες οι ΗΠΑ.

Ένα από σημαντικά πλεονεκτήματα της Ρωσίας, είναι και η γεωγραφική της έκταση. Το μεγαλύτερο μήκος των συνόρων της, πλην του Βορείου τμήματος, συμπίπτει με τον εσωτερικό δακτύλιο του Mackinder. Η ιδιαιτερότητα αυτή μπορεί να λειτουργεί αρνητικά από την άποψη της διασποράς δυνάμεων για την υποστήριξή τους, όμως από την άλλη οι σχέσεις της με τα κράτη που την περιβάλλουν είναι σχέσεις συνύπαρξης ακόμα και σε περιόδους έντασης. Σήμερα η Ρωσία παραμένει η δύναμη με τη μεγαλύτερη επιρροή στην Ευρασία κυρίως για ιστορικούς λόγους. Αυτό ακριβώς το πλεονέκτημα εκμεταλλεύεται η Μόσχα προβαίνοντας σε συμμαχίες με κράτη της περιφέρειάς της ώστε να «σπάσει» όσο είναι δυνατό τη συνέχεια της Rimland του Mackinder που την περιβάλλει.

Με την εμπειρία του παρελθόντος η Ρωσία προχώρησε στη δημιουργία ενός οργανισμού για την ασφάλεια και την πολιτική και οικονομική συνεργασία στα Νότια και Ανατολικά σύνορά της. Το νοτιοανατολικό τμήμα δηλαδή της Rimland. Πρόκειται για τον Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης (Shanghai Cooperation Organisation) ή Σύμφωνο της Σαγκάης (Shanghai Pact) το οποίο ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 2001 από τους ηγέτες της Κίνας, της Ρωσίας, του Καζακστάν, του Κιργιστάν, του Τατζικιστάν και του Ουζμπεκιστάν. Μετά από σχεδόν δύο δεκαετίες ο οργανισμός αποτελείται από οκτώ κράτη μέλη, τέσσερα κράτη παρατηρητές, έξι κράτη διαλόγου και τέσσερα προσκεκλημμένα κράτη (εικόνα 1.4).

Εικόνα 1.4: Το Σύμφωνο της Σαγκάης (SCO)

Με τα οκτώ κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται μερικά από τα μεγαλύτερα και πολυπληθέστερα κράτη στον κόσμο, η Ρωσία έχει καλύψει σχεδόν πλήρως το ΝΑ και Ανατολικό τμήμα των συνόρων της, και της Rimland αντίστοιχα. Έτσι πρόλαβε τον σχηματισμό ενός ανταγωνιστικού οργανισμού τύπου «CEATO». Οι εμπορικές και οικονομικές συμφωνίες που έχει υπογράψει η Ινδία με τη Ρωσία, έχουν τεράστια σημασία με πολιτικές προεκτάσεις για τον ρόλο της δεύτερης στην Ευρασία. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι κατόπιν συμφωνίας, μέχρι το 2035 η Ρωσία θα κατασκευάσει

περισσότερους από 20 νέους πυρηνικούς αντιδραστήρες στη χώρα¹⁰⁵, το 68% του αμυντικού εξοπλισμού της Ινδίας είναι ρωσικής προέλευσης, ενώ το 2018, παρά τις αμερικανικές απειλές, το Νέο Δελχί προχώρησε στην αγορά του ρωσικού πυραυλικού αμυντικού συστήματος S-400 Triumph¹⁰⁶.

Εξίσου σημαντική είναι και η συμφωνία με την άλλη υπερδύναμη της Ευρασίας την Κίνα. Η πραγματικότητα είναι ότι η Ρωσία είναι μια μεγάλη δύναμη, όμως η Κίνα είναι πολύ μεγαλύτερη. Αν λοιπόν αυτές οι δύο χώρες κατορθώσουν να σχηματίσουν μια ειλικρινή συμμαχία, τότε αυτή η «Υπερ-συμμαχία» που θα δημιουργηθεί θα αποτελεί τεράστια απειλή για τη Δύση, αφού δεν θα υπάρχει «αντίπαλο δέος» ανάλογου μεγέθους. Φυσικά τίποτα δεν συναινεί ότι η Ρωσία και η Κίνα προορίζονται να είναι σύμμαχοι. Το φυσιολογικό μοτίβο της γεωπολιτικής είναι οι γειτονικές χώρες να είναι συνήθως εχθροί, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για ανταγωνιστικές δυνάμεις, και η Ρωσία με την Κίνα έχουν διαφορές μεταξύ τους για τη Σιβηρία, τη Μογγολία και την Κεντρική Ασία, εδώ και αιώνες. Ακόμα και στα χρόνια της Κομμουνιστικής Σοβιετικής Ένωσης, η κομμουνιστική Κίνα του Μάο μόνο στα πρώτα χρόνια συνδέθηκε μαζί της, αλλά αυτό δεν κράτησε πολύ. Τα δύο κράτη βρέθηκαν αντίπαλα σε μια σειρά αψιμαχιών στα μεταξύ τους σύνορα για έξι περίπου μήνες το 1969¹⁰⁷.

Μπορεί η Μόσχα και το Πεκίνο να εξακολουθούν να έχουν πολλές διαφορές στην άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής και ο συντονισμός τους να υπολείπεται κάθε

¹⁰⁵ “Putin: Russia ready to build 'more than' 20 reactors in India”, World Nuclear News 11 December 2014, διαθέσιμο στο <https://www.world-nuclear-news.org/NP-Putin-Russia-ready-to-build-more-than-20-reactors-in-India-11121401.html>, πρόσβαση 1 Μαΐου 2020.

¹⁰⁶ Amanda Macias, “India, facing sanctions for Russian arms deals, says it wants to pivot spending to the US”, CNBC 23 May 2019, διαθέσιμο στο <https://www.cnbc.com/2019/05/23/india-to-pivot-spending-to-the-us-amid-russia-arms-deals-sanctions.html>, πρόσβαση 1 Μαΐου 2020.

¹⁰⁷ Roderick MacFarquhar and John King Fairbank, The Cambridge History of China, Volume 15, New York:Cambridge University Press 1991, pp.254-261

επίσημης στρατιωτικής συμμαχίας, ωστόσο Ρωσία και Κίνα έχουν τώρα μια στρατηγική εταιρική σχέση που λειτουργεί σε πολλούς τομείς. Η συνεργασία των δύο Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρασίας, ξεκινά από τις πωλήσεις οπλικών συστημάτων και τεχνολογίας, τις προμήθειες πετρελαίου και φυσικού αερίου, έως την κοινή τους αντίληψη για τη διατήρηση της ασφάλειας και της αντίστασης απέναντι στους φιλελεύθερους δημοκρατικούς κανόνες, όπως φυσικά το αντιλαμβάνονται εκείνοι.

Τα δύο αυταρχικά καθεστώτα έχουν κοινή γραμμή όσον αφορά τις εξωτερικές παρεμβάσεις στις εσωτερικές τους υποθέσεις, όπως επίσης και στη δημιουργία ή την ανοικοδόμηση των περιφερειακών σφαιρών επιρροής με οικονομικούς ή όρους ασφάλειας. Και οι δύο χώρες είναι ενάντια στην αμερικανική μονοκρατορία και του μονοπολικού συστήματος διεθνούς τάξης που εκπροσωπεί, επιδιώκοντας την εσωτερική και εξωτερική ασφάλεια και σταθερότητα των δικών τους αυταρχικών καθεστώτων. Επιπλέον, και οι δύο χώρες έχουν αναπτύξει ισχυρές συνεργασίες και αμοιβαία επωφελείς σχέσεις και με άλλες «μονοκρατορίες» όπως το Ιράν και η Βόρεια Κορέα. Με την τελευταία ιδιαίτερα, παρά το γεγονός ότι και η Μόσχα συμμετέχει από το 2016 στην κυρώσεις που επιβλήθηκαν από τον ΟΗΕ για το πυρηνικό πρόγραμμα της Πιονγκγιάνγκ, η Ρωσία διατηρεί καλές σχέσεις. Ο Ρώσος πρόεδρος Vladimir Putin είναι από τους λίγους ξένους ηγέτες που μπορούν να έχουν απευθείας επαφή με τον αυταρχικό Βορειοκορεάτη ηγέτη Kim Jong Un, γνωστό μεταξύ άλλων και για τα αντι-δυτικά του αισθήματα.

Ένα τρίτο κρίσιμο τμήμα της «ζώνης περίσφιξης» της Ρωσίας, αποτελεί το Νότιο κομμάτι της Rimland που εντοπίζεται στην εύφλεκτη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Πρόκειται για την περιοχή στην οποία οι ΗΠΑ είχαν δημιουργήσει στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου την αμυντική συμμαχία CENTO, με τη συμμετοχή του Ιράν, του Ιράκ, του Πακιστάν, της Τουρκίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Ο οργανισμός δεν κατάφερε και πολλά έναντι της Σοβιετικής επεκτατικότητας, η οποία κατόρθωσε να δημιουργήσει στενές

πολιτικές και στρατιωτικές σχέσεις με τα υπόλοιπα κράτη της περιοχής. Έτσι μέχρι το 1970, η ΕΣΣΔ είχε αναπτύξει πάνω από 20.000 στρατιώτες στην Αίγυπτο και είχε ιδρύσει ναυτικές βάσεις στη Συρία, τη Σομαλία και την Υεμένη.

Αυτή ακριβώς τη σοβιετική «επιτυχία» στην ανάσχεση του CENTO, εκμεταλλεύτηκε και η Ρωσία στη Μέση Ανατολή, στη μετα-σοβιετική περίοδο. Η στρατιωτική ναυτική βάση στην Tartus της Συρίας που άνοιξε το 1971 η Σοβιετική Ένωση κατόπιν συμφωνίας με τον Hafez al-Assad, της είχε δώσει μια έστω και με περιορισμένες δυνατότητες βάση για έξοδο στη «θερμή θάλασσα» της Μεσογείου. Το ξέσπασμα της «Αραβικής Άνοιξης» που ξεκίνησε το 2010 από την Τυνησία, γρήγορα επεκτάθηκε και στις υπόλοιπες χώρες του Αραβικού κόσμου μεταξύ των οποίων και η Συρία.

Στο ζητούμενο από τα πλήθη «*Ash-sha'ab yurid isqat an-nizam*» (ο λαός θέλει να πέσει το καθεστώς) και τις βίαιες σε ορισμένες περιπτώσεις εξεγέρσεις η Δύση όχι μόνο δεν αντέδρασε, αλλά αντιθέτως ορισμένοι ακτιβιστές έλαβαν μέρος σε προγράμματα που υποστηρίχθηκαν από την «Εθνική Χορηγία για τη Δημοκρατία»¹⁰⁸, η οποία χρηματοδοτείται από το αμερικανικό κογκρέσο, γεγονός το οποίο φυσικά η κυβέρνηση των ΗΠΑ αρνήθηκε¹⁰⁹. Η αλλαγή ορισμένων αραβικών καθεστώτων στην περιοχή, θα εξυπηρετούσε τα αμερικανικά κυρίως συμφέροντα τόσο έναντι της Ρωσίας, όσο και έναντι του Ιράν. Στην περίπτωση που επικρατούσαν φιλο-δυτικά καθεστώτα, θα απέκοπταν τον ρωσικό Νότο από τη συνέχειά του με τα κράτη του Συμφώνου της Σαγκάης, αποκαθιστώντας τη συνέχεια της Rimland στο δυτικό και Νότιο τμήμα της. Φυσικά αυτό

¹⁰⁸ Η «Εθνική Χορηγία για τη Δημοκρατία» (National Endowment for Democracy - NED) είναι ένας μη κυβερνητικός και μη κερδοσκοπικός οργανισμός των ΗΠΑ που ιδρύθηκε το 1983 με τον δηλωμένο στόχο της προώθησης της δημοκρατίας στο εξωτερικό. Χρηματοδοτείται κυρίως μέσω ετήσιου ποσοστού από το Κογκρέσο των ΗΠΑ με τη μορφή επιχορήγησης που χορηγείται μέσω της Υπηρεσίας Πληροφοριών των Ηνωμένων Πολιτειών (USIA).

¹⁰⁹ Ron Nixon, "U.S. Groups Helped Nurture Arab Uprisings", The New York Times 14 April 2011, διαθέσιμο στο https://www.nytimes.com/2011/04/15/world/15aid.html?_r%3D0, πρόσβαση 1 Μαΐου 2020.

προϋποθέτει την προσχώρηση της Ουκρανίας στο NATO και την θετική στάση της Τουρκίας, εξελίξεις οι οποίες δεν μπορούν να θεωρηθούν δεδομένες.

Ωστόσο τα γεγονότα εξελίχθηκαν διαφορετικά, αφού η Ρωσία εκμεταλλεζόμενη επιδέξια την απειλή της Μουσουλμανικής Τρομοκρατίας του ISIS, στάθηκε στο πλευρό του προέδρου της Συρίας Bashar al-Assad, κατορθώνοντας να τον διατηρήσει στην εξουσία και μαζί με αυτόν να εδραιωθεί και η ίδια στη Μέση Ανατολή ως αξιόπιστος και κύριος διαμεσολαβητής. Επιπλέον παρά τις διαφορές τους, επέτυχε να βελτιώσει σημαντικά τις σχέσεις της τόσο με την Τουρκία, εις βάρος των ΗΠΑ και του NATO, όσο και με το Ιράν.

Με όλες τις παραπάνω εξελίξεις διαπιστώνεται ότι η γεωπολιτική συνεχίζει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις διεθνείς σχέσεις και στον γεωστρατηγικό σχεδιασμό των κρατών, ιδιαίτερα αυτών που διεκδικούν ηγετικό ρόλο στην παγκόσμια διεθνή τάξη. Η «κακή εικόνα» που της προσδόθηκε εξ αιτίας της πολιτικοποίησης της από τη Ναζιστική Γερμανία δεν αναιρεί τη σπουδαιότητά της, αλλά αντιθέτως επισημαίνει τον καθοριστικό ρόλο της. Η εποχή του Ψυχρού Πολέμου που ακολούθησε τη λήξη του Β΄ΠΠ, ήταν εγγενώς γεωπολιτική, όπως γεωπολιτική ήταν και η στρατηγική της «ανάσχεσης» (containment) που εφάρμοσε η Δύση με την υπόδειξη του George Kennan.

Ο Alexandros Petersen στο βιβλίο του «The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West» αναφέρει ότι η γεωπολιτική στρατηγική της Δύσης για τον 21^ο αιώνα για την Ευρασία πρέπει να εφαρμόσει τη μεθοδική και αποφασιστική εξάπλωση των δυτικών θεσμών, υποστηρίζοντας μια νέα διαπίστωση της προειδοποίησης του Mackinder, αυτήν της πρόληψης της «Ρωσο-Κινεζικής συγκατοίκησης». Είναι σημαντικής σπουδαιότητας η αποκατάσταση του γεωπολιτικού στόχου των δυτικών θεσμών όπως το

ΝΑΤΟ, η ΕΕ και του ΟΑΣΕ με τις δραστηριότητες και την επέκτασή τους να επαναεστιάσουν στην Ευρασία¹¹⁰.

Ο Mackinder στο έργο του «Democratic Ideals and Reality», διατυπώνει την άποψη ότι αν η Σοβιετική Ένωση βγει από τον Α' ΠΠ μπροστά από τη Γερμανία, πρέπει να καταταχθεί ως η μεγαλύτερη χερσαία δύναμη στον κόσμο επειδή έχει την ικανότητα να περιφρουρήσει την Heartland¹¹¹. Πράγματι η Σοβιετική Ένωση, επαλήθευσε τους φόβους του Αγγλοσάξωνα γεωγράφου, αφού κατόρθωσε να βγει μπροστά από τη Γερμανία και στους δύο παγκοσμίους πολέμους. Όπως αναφέρει και ο Robert Kaplan στο βιβλίο του «The Revenge of Geography», η Ρωσία έφτασε να αντιμετωπίσει, όπως ο Mackinder υποδείκνυε ότι θα μπορούσε, την πιο διακεκριμένη θαλάσσια δύναμη, τις ΗΠΑ. Η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν, ενός μικρού τμήματος της Heartland που διέφευγε από τον έλεγχό της, δεν ήταν τίποτα άλλο παρά η αναζήτηση από τη θαλάσσια δύναμη, λιμανιών στη θερμή θάλασσα του Ινδικού ωκεανού. Τώρα η Ρωσία, σημαντικά μικρότερη σε μέγεθος, προσπαθεί να επανασυνθέσει την ίδια Heartland, Λευκορωσία, Ουκρανία, Καύκασο και Κεντρική Ασία¹¹².

Για πάνω από έναν αιώνα μετά την διατύπωση της θεωρίας του Mackinder, ο γεωπολιτικός ανταγωνισμός συνεχίζει στις ίδιες βασικές αρχές. Η Ρωσία προσπαθεί να αποφύγει και να διασπάσει αν είναι δυνατό τον ασφυκτικό κλοιό της Rimland, να εδραιωθεί σαν Μεγάλη παγκόσμια δύναμη, και να εξασφαλίσει την έξοδό της στις θερμές θάλασσες του Νότου. Οι ΗΠΑ από την άλλη πλευρά, με το μανδύα των δυτικών

¹¹⁰ Alexandros Petersen, *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*, Santa Barbara, California: Praeger 2011, pp.1-3

¹¹¹ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality: A Study in Politics of Reconstruction*, Washington DC: National Defense University 1919, 1942, p.201

¹¹² Robert Kaplan, *The Revenge of Geography*, New York: Random House 2012, pp.77-78.

θесμών και κυρίως του ΝΑΤΟ επιχειρούν μια σύγχρονη «ανάσχεση» με ταυτόχρονη μετακίνηση της Rimland πλησιέστερα στα ρωσικά σύνορα.

Ο Henry Kissinger στο βιβλίο του «World Order», περιγράφοντας στο «Ρωσικό αίνιγμα» την ιστορική πορεία της Ρωσίας στην Ευρασία, αναφέρει ότι «*όταν η Ρωσία ήταν ισχυρή, συμπεριφερόταν με την κυρίαρχη βεβαιότητα μιας ανώτερης δύναμης και επέμενε σε επίσημες επιδείξεις σεβασμού στο καθεστώς της. Όταν ήταν αδύναμη, κάλυπτε την τρωτότητα της μέσω της επίκλησης τεράστιων εσωτερικών αποθεμάτων δύναμης*»¹¹³. Η στάση και συμπεριφορά της Ρωσίας, δύο δεκαετίες μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης δεν δείχνει να προσπαθεί να κρύψει την τρωτότητα της. Η «επίκληση των τεράστιων εσωτερικών αποθεμάτων δύναμης» συνέβη τα πρώτα χρόνια όταν η Ρωσία βρισκόταν σε αναζήτηση ταυτότητας και προσπαθούσε να βρει το δρόμο της στη νέα κατάσταση πραγμάτων που αναγκάστηκε να ενταχθεί.

Η σημερινή Ρωσία είναι διαφορετική και πιο συνετή στην προσπάθειά της να εδραιωθεί σαν παγκόσμια δύναμη. Η ρωσική εξωτερική πολιτική φαίνεται να προσπαθεί να αποφύγει τα λάθη του παρελθόντος, απαιτώντας όμως σεβασμό στο καθεστώς και τις αρχές της, τις οποίες θεωρεί ξεχωριστές και θεμελιώδεις. Στην πορεία της ενάντια στο μονοπολικό μετα-ψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα, προχωρά συμμαχώντας πολιτικά με μεγάλες χώρες όπως η Κίνα, η Ινδία και το Πακιστάν, και συνάπτοντας πολιτικές και οικονομικές συμμαχίες με χώρες σε κρίσιμες περιοχές όπως το Ιράν και η Τουρκία. Με τις τελευταίες, έχει εξασφαλίσει την πρόσβασή της στη Μεσόγειο μέσω των Στενών των Δαρδανελίων και τον Ινδικό ωκεανό, αφού αυτές οι δύο χώρες αποτελούσαν και το φυσικό φράγμα για την έξοδο της Ρωσίας προς αυτές τις θάλασσες.

¹¹³ Henry Kissinger, World Order, New York: Penguin Press 2014, p.53

Με την πολιτική αυτή, η Μόσχα έχει κατορθώνει να διασπάσει σε πολλά σημεία τη ζώνη ανάσχεσης της Rimland, δυσχεραίνοντας την υλοποίηση των αμερικανικών σχεδίων. Η εταιρική σχέση της Ρωσίας με την Κίνα δημιουργεί μια δύσκολη κατάσταση για την ανάσχεση της Ρωσίας. Όπως αναφέρει και ο καθηγητής του πανεπιστημίου George Mason της Βιρτζίνια των ΗΠΑ Colin Dueck, «Συνολικά, το αποτέλεσμα είναι μια ευρασιατική γη που κυριαρχείται από μια de facto σινο-ρωσική εταιρική σχέση και τους συνοδούς της, είτε δικτατορικούς είτε απλά αδύναμους. Αυτό βρίσκεται κοντά στον γεωπολιτικό εφιάλτη του Halford Mackinder: ένας Παλαιός Κόσμος που υπόκειται όλο και περισσότερο σε μια αυταρχική «Heartland», ενάντια σε έναν «εξωτερικό Δακτύλιο» των θαλάσσιων δημοκρατιών»¹¹⁴.

¹¹⁴ Colin Dueck, “Mackinder’s Nightmare: Part One”, Foreign Policy Research Institute 8 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.fpri.org/article/2019/10/mackinders-nightmare-part-one/>, πρόσβαση 30 Απριλίου 2020.

Κεφάλαιο 2

Η Επάνοδος της Ρωσίας στη Διεθνή Σκηνή

Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, η Ρωσία βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα τελείως διαφορετικό περιβάλλον τόσο στην άμεση όσο και την ευρύτερη περιφέρειά της. Στα δυτικά και νότια σύνορά της εμφανίστηκαν δεκαπέντε «νέοι γείτονες», οι οποίοι αποτελούσαν μέχρι πρότινος συστατικά μέρη του ίδιου κράτους. Όμως και στην ευρύτερη περιοχή η πολιτική κατάσταση ήταν τελείως διαφορετική αφού η πλειονότητα των κρατών του πάλαι ποτέ Ανατολικού Μπλόκ είχαν προσχωρήσει ή βρισκόταν στη διαδικασία προσχώρησης των δυτικών θεσμών. Σε κάποιες από τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, επικράτησαν και μετά την ανεξαρτησία τους φιλορωσικά καθεστώτα ή ηγεσίες, μέσω των οποίων η Μόσχα διατηρούσε «ζωντανή» τη σφαίρα επιρροής της.

Μετά τη σταθεροποίηση της πολιτικής κατάστασης και της οικονομίας της, η Ρωσία επανήλθε στις αξιώσεις για επιρροή τόσο στο «εγγύς εξωτερικό», όσο και σε άλλες περιοχές με τις οποίες διατηρούσε πολιτικές ή άλλες σχέσεις κατά τη διάρκεια της σοβιετικής περιόδου. Στόχος της Μόσχας στην επιδίωξή της για καθιέρωση στο διεθνές σκηνικό ως σημαντικού παράγοντα, είναι η ανάσχεση της «εξάπλωσης» των δυτικών θεσμών και η προβολή της Ρωσίας ως αξιόπιστου εταίρου σε μια νέα «πολυπολική» διεθνή τάξη. Στο πλαίσιο αυτό, έχει αναπτύξει δράσεις, συνεργασίες, παρεμβάσεις και εξαρτήσεις με περιοχές στις οποίες θεωρεί ότι οι εξελίξεις μπορούν να επηρεάσουν την πορεία της για την καθιέρωσή της αρχικά ως περιφερειακή, και εν συνεχεία ως παγκόσμια δύναμη.

Η ρωσική εξωτερική πολιτική επιχειρεί να «δισειδύσει» με διάφορους τρόπους στις περιοχές ενδιαφέροντος, χρησιμοποιώντας διαφορετική πολιτική για κάθε περίπτωση, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες και τις «αδυναμίες» του κάθε κράτους. Έτσι η περιοχή της

Κεντρικής Ασίας είναι σημαντική για τη ρωσική ενεργειακή πολιτική, οικονομία και ασφάλεια, στα Βαλκάνια η Μόσχα προσπαθεί να διεισδύσει με οικονομικά και άλλα μέσα για την ανάσχεση εξάπλωσης του ΝΑΤΟ και της ΕΕ, ενώ στη Μέση Ανατολή προσπαθεί να διατηρήσει «παλιές φιλίες» και να εδραιωθεί ως καθοριστικός παράγοντας για την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή.

2.1 Κεντρική Ασία

Σημαντικό στοιχείο της ρωσικής εξωτερική πολιτικής, αποτελούν και οι σχέσεις της Μόσχας με τις πρώην ρωσικές δημοκρατίες, τις οποίες αν και αναγνωρίζει ως ανεξάρτητες, θεωρεί ότι πρέπει και επιδιώκει να παραμείνουν στη σφαίρα επιρροής της. Στις σχέσεις αυτές η ρωσική ηγεσία δεν χρησιμοποιεί ενιαία πολιτική, αλλά ιδιαίτερη για κάθε περιοχή, προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες του κάθε κράτους. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται και οι σχέσεις της Ρωσίας με τις χώρες της Κεντρικής Ασίας. Ως Κεντρική Ασία ορίζεται η περιοχή του γεωγραφικού πυρήνα της Ασιατικής ηπείρου, η οποία εκτείνεται από την Κασπία Θάλασσα στα δυτικά, μέχρι την Κίνα στα ανατολικά, και από το Αφγανιστάν στο Νότο, μέχρι τη Ρωσία στο Βορρά. Η περιοχή περιλαμβάνει τα πέντε κράτη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης: Καζακστάν, Ουζμπεκιστάν, Τουρκμενιστάν, Κιργιζία και Τατζικιστάν. Σύμφωνα με άλλες ερμηνείες, στην περιοχή περιλαμβάνονται και το Αφγανιστάν με την Μογγολία (εικόνα 2.1).

Εικόνα 2.1: Χάρτης Κεντρικής Ασίας

Κατά τη διάρκεια της προ-ισλαμικής και στις αρχές της πρώιμης ισλαμικής περιόδου, η Κεντρική Ασία ήταν κυρίως Ιρανική περιοχή. Μετά την επέκταση των τουρκικών φυλών, η Κεντρική Ασία έγινε η πατρίδα για πολλούς λαούς, συμπεριλαμβανομένων των Καζάκων, των Ουζμπέκων, των Τουρκμένων, των Κιργιζίων, των Ουιγούρων, καθώς και άλλων εξαφανισμένων τουρκικών φύλων. Η Κεντρική Ασία είναι ιστορικά στενά συνδεδεμένη με τους νομαδικούς λαούς και τον Δρόμο του Μεταξιού. Ήταν το σταυροδρόμι για την μετακίνηση ανθρώπων, αγαθών και ιδεών μεταξύ της Ευρώπης, και της Δυτικής, Νότιας και Ανατολικής Ασίας. Ο Δρόμος του Μεταξιού συνέδεε τις μουσουλμανικές χώρες με τους λαούς της Ευρώπης, της Ινδίας και της Κίνας. Από τα μέσα του 19^{ου} μέχρι το τέλος του 20^{ου} αιώνα, το μεγαλύτερο μέρος της Κεντρικής Ασίας αποτελούσε μέρος της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και αργότερα της Σοβιετικής

Ένωσης. Από το 2011, τα πέντε αυτά κράτη συνεχίζουν να είναι η πατρίδα για περίπου 7 εκατομμύρια Ρώσους και 500.000 Ουκρανούς.

Κατά τη διάρκεια της σοβιετικής περιόδου, οι περιοχές της Κεντρικής Ασίας γνώρισαν την εκβιομηχάνιση και την κατασκευή υποδομών, αλλά επίσης και την καταστολή των τοπικών πολιτισμών, χιλιάδες απώλειες από αποτυχημένα προγράμματα κολεκτιβοποίησης, και συνεχείς εθνοτικές εντάσεις και περιβαλλοντικά προβλήματα. Οι σοβιετικές αρχές απέλασαν εκατομμύρια ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων ολόκληρων εθνοτήτων, από τις δυτικές περιοχές της ΕΣΣΔ στην Κεντρική Ασία και τη Σιβηρία. Σύμφωνα με τους Touraj Atabaki και Sanjyot Mehendale, υπολογίζεται ότι από το 1959 έως το 1970, περίπου δύο εκατομμύρια άνθρωποι από διάφορα μέρη της Σοβιετικής Ένωσης μετανάστευσαν στην Κεντρική Ασία, εκ των οποίων περίπου ένα εκατομμύριο μεταφέρθηκαν στο Καζακστάν¹¹⁵.

Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, οι πέντε χώρες της περιοχής κέρδισαν την ανεξαρτησία τους. Ωστόσο σε όλα σχεδόν τα νέα κράτη, οι πρώην αξιωματούχοι του Κομμουνιστικού Κόμματος διατήρησαν την εξουσία ως τοπικοί άρχοντες. Καμία από τις νέες χώρες δεν μπορούσε να θεωρηθεί λειτουργική δημοκρατία στα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας τους, αν και τα τελευταία χρόνια η Κιργιζία και το Καζακστάν έχουν σημειώσει κάποια πρόοδο προς πιο ανοιχτές κοινωνίες, σε αντίθεση με το Ουζμπεκιστάν, το Τατζικιστάν και το Τουρκμενιστάν, που συνεχίζουν τη σοβιετικού τύπου κατασταλτική τακτική. Η ίδρυση της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών (ΚΑΚ) το 1991, προανήγγειλε ένα νέο κεφάλαιο στις σχέσεις μεταξύ της Ρωσικής Ομοσπονδίας και των κρατών της Κεντρικής Ασίας. Παρόλα αυτά όμως, οι σχέσεις μεταξύ των κρατών χαρακτηρίζονται από διακυμάνσεις, το αποτέλεσμα των οποίων παραμένει αβέβαιο.

¹¹⁵ Touraj Atabaki and Sanjyot Mehendale, *Central Asia and the Caucasus: transnationalism and diaspora*, Routledge, New York, 2005, p. 66.

Οι γεωπολιτικές προοπτικές της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία, δεν είναι στάσιμες, αλλά ακολουθώντας τις διεθνείς εξελίξεις, εξελίσσονται και αυτές. Μία από τις κύριες γεωπολιτικές επιδιώξεις της Μόσχας, η οποία παραμένει πιστή στη θεωρία των σφαιρών επιρροής, και θεωρεί ότι ο πρώην σοβιετικός χώρος της ανήκει «δικαιωματικά», είναι η διατήρηση της επιρροής της στα κράτη της περιοχής, με την ταυτόχρονη αποτροπή της όποιας δυτικής επιρροής, αλλά και της παρεμπόδισης των κρατών να προσεγγίσουν τη Δύση. Επιπλέον, η Ρωσία επιδιώκει τη διασφάλιση της περιοχής από εξωτερικές και εσωτερικές απειλές, ιδιαίτερα όσον αφορά στη διασυνοριακή ασφάλεια και στις επιπτώσεις από την επικρατούσα αστάθεια στο Αφγανιστάν.

Ταυτόχρονα με όλα αυτά, η Ρωσία πρέπει να λάβει όλο και περισσότερο υπόψη της, την αυξανόμενη παρουσία της Κίνας. Καθώς η πρωτοβουλία «Belt and Road» του Πεκίνου αυξάνει τη δυναμική της, οι δύο μέχρι στιγμής σύμμαχοι εμφανίζονται αφοσιωμένοι στη συνεργασία στην Κεντρική Ασία, συμφωνώντας σε έναν de facto ρόλο: η Ρωσία αναλαμβάνει ηγετικό ρόλο στις περιφερειακές στρατιωτικές υποθέσεις και την πολιτική σταθερότητα και η Κίνα εμπλέκεται όταν πρόκειται για την οικονομική ανάπτυξη.

Η Μόσχα γνωρίζοντας πολύ καλά τις δυνατότητες της τόσο σε σχέση με τα κράτη της Κεντρικής Ασίας, όσο και με την Κίνα διατηρεί ιδιαίτερες σχέσεις με κάθε μία από τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, αποφεύγοντας τις εντάσεις οι οποίες θα μπορούσαν να τις οδηγήσουν στην «αγκαλιά» είτε του Πεκίνου, είτε της Δύσης. Η Ρωσία γνωρίζει πολύ καλά ότι αν κάποιος άλλος διεθνής παράγοντας «εισέλθει» στην περιοχή, τότε τα δεδομένα αλλάζουν και πλέον θα είναι πολύ δύσκολο να απαλλαγεί από αυτόν, τουλάχιστον χωρίς συνέπειες.

Κάθε ένα από τα πέντε κράτη της Κεντρικής Ασίας, έχει διαφορετική αξία στο πλαίσιο των επιδιώξεων της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας. Η σημασία της

περιοχής της Κεντρικής Ασίας για τη Ρωσία, ξεκινώντας από το μεγαλύτερο σε έκταση και πλουσιότερο (μεταξύ των πέντε κρατών) Καζακστάν, έως το μικρότερο και «φτωχότερο» Τατζικιστάν, καθορίζεται από διάφορους παράγοντες. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητες όπως η αστάθεια των συνόρων, οι εδαφικές διαμάχες που ιστορικά έχουν συσσωρευτεί, οι φυλετικές συγκρούσεις οι οποίες δεν γνωρίζουν σύνορα, και όλα αυτά σε συνδυασμό με ένα ασταθές Αφγανιστάν το οποίο ανά πάσα στιγμή «φαίνεται έτοιμο» να αποσταθεροποιήσει την κατάσταση προς όλες τις κατευθύνσεις. Σύμφωνα με τον ειδικό για θέματα Κεντρικής Ασίας και Αφγανιστάν του Ρωσικού ΥΠΕΞ, Leonid Gusev, «Η εμφάνιση ενός «κενού επιρροής» και το πορώδες των συνόρων μπορούν να ενδυναμώσουν τις εγκληματικές και φονταμενταλιστικές δομές, κάτι που απειλεί την ασφάλεια της ίδιας της Ρωσίας»¹¹⁶.

Αν και η Ρωσία δεν έδινε ιδιαίτερη σημασία στα κράτη της Κεντρικής Ασίας τα πρώτα χρόνια μετά την κήρυξη της ανεξαρτησίας τους, το κλίμα και η συμπεριφορά της Μόσχας απέναντί τους άλλαξε όταν την προεδρία της χώρας ανέλαβε ο Vladimir Putin. Ωστόσο παρά το γεγονός ότι η εξασθένιση της ρωσικής επιρροής των προηγούμενων χρόνων είχε λειτουργήσει υπέρ της Μόσχας, η εξάρτηση των κρατών τόσο από τη Ρωσία, όσο και από την Κίνα συνέχιζε να είναι «προβληματική», κυρίως λόγω της ανησυχίας των ίδιων των κρατών¹¹⁷. Η Μόσχα εξακολουθεί την πολιτική προσέγγισης των κρατών, εκμεταλλευόμενη τις εμπειρίες της από το κοινό παρελθόν και προσπαθώντας να εκμεταλλευτεί τις ιδιαιτερότητες του καθενός ξεχωριστά, με στόχο πάντα την ικανοποίηση των εθνικών συμφερόντων. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε κράτος προσεγγίζεται ανάλογα με τις ανάγκες του και ανάλογα με τις επιδιώξεις της Μόσχας σε σχέση με αυτό.

¹¹⁶ Leonid Gusev, “The Importance of Central Asia for Russia’s Foreign Policy”, Italian Institute for International Political Studies (ISPI), 03 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/importance-central-asia-russias-foreign-policy-24071>, πρόσβαση 3 Απριλίου 2020.

¹¹⁷ Niklas Swanstrom, “Central Asia and Russian Relations: Breaking Out of the Russian Orbit?”, The Brown Journal of World Affairs, Vol.19, no.1, Fall/Winter 2012, p. 101.

2.1.1 Καζακστάν

Το Καζακστάν εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων του, αποτελεί σημαντικό περιφερειακό εταίρο για τη Ρωσία. Είναι η 9^η μεγαλύτερη σε έκταση χώρα στον κόσμο, με διεθνή προβολή, με πλήθος αποδεδειγμένων φυσικών πόρων, 9^η παγκοσμίως σε αποθέματα πετρελαίου, με σημαντική γεωργική παραγωγή, με 18 εκατομμύρια πληθυσμό εκ των οποίων το 23,7% είναι Ρώσοι και με κοινά σύνορα με τη Ρωσία μήκους 7.500 χιλιομέτρων¹¹⁸. Το τελευταίο είναι πολύ σημαντικό για τη Μόσχα καθώς αποτελεί την πύλη της προς την Κεντρική Ασία, και για το λόγο αυτό αποτελεί τον κύριο στόχο της ρωσικής πολιτικής ασφάλειας.

Οι αξιωματούχοι των δύο χωρών γενικά διατηρούν ουδέτερη σχέση χωρίς οξείες ρητορικές, με τη Ρωσία να ελπίζει ότι το Καζακστάν θα ακολουθήσει μια πολιτική που θα καλλιεργεί προσεκτικά ισορροπημένες σχέσεις. Από την πλευρά της η Μόσχα αποφεύγει την εμπλοκή της στις υποθέσεις της χώρας, τηρώντας ίσες αποστάσεις όπως έκανε για παράδειγμα στη σύγκρουση του 2017 μεταξύ Καζακστάν και Κιργιστάν, παραμένοντας ουδέτερη ¹¹⁹. Όταν ο τότε υποψήφιος πρόεδρος του Κιργιστάν Almazbek Atambayev ζήτησε την παρέμβαση της Μόσχας εναντίον του τότε προέδρου του Καζακστάν Nazarbayev, ο Ρώσος πρόεδρος Putin απέφυγε την εμπλοκή, μιας και κάτι τέτοιο θα έπληττε τόσο τον Καζάκο πρόεδρο όσο και τη δική του φήμη.

Αυτό που δοκίμασε τις σχέσεις των δύο χωρών, αλλά και την τοπική ελίτ, ήταν η κρίση στην Ουκρανία. Δεδομένου του μεγάλου ρωσικού πληθυσμού στη χώρα,

¹¹⁸ “The Republic of Kazakhstan”, Official Site of the President of The Republic of Kazakhstan, διαθέσιμο στο http://www.akorda.kz/en/republic_of_kazakhstan/kazakhstan, πρόσβαση 10 Απριλίου 2020.

¹¹⁹ Catherine Putz, “Are Kazakhstan and Kyrgyzstan on the Path Back to Brotherly Relations?”, THE DIPLOMAT 2 December 2017, διαθέσιμο στο <https://thediplomat.com/2017/12/are-kazakhstan-and-kyrgyzstan-on-the-path-back-to-brotherly-relations/>, πρόσβαση 10 Απριλίου 2020.

εκφράστηκαν σοβαρές ανησυχίες για την εκστρατεία του Κρεμλίνου σχετικά με τη στρατολόγηση εθελοντών και μισθοφόρων με σκοπό την αποστολή τους στην ανατολική Ουκρανία για την προστασία των Ρώσων που ζουν εκεί. Το Καζακστάν προσπαθώντας να προλάβει τις επιπτώσεις από προκλητικές δηλώσεις και ενέργειες Ρώσων εθνικιστών, και ανησυχώντας για το ενδεχόμενο της εξάπλωσης των αποσχιστικών αισθημάτων και στη χώρα, και ιδιαίτερα στο ρωσικό βόρειο τμήμα της, περιόρισε τις δραστηριότητες των φιλο-Ρώσων ακτιβιστών, και προχώρησε στον έλεγχο της προπαγάνδας περί του «Ρωσικού Κόσμου» (Russian Mir) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Η ηγεσία του Καζακστάν είναι αποφασισμένη να οικοδομήσει αυτό που αποκαλείται «Η χώρα των Καζάκων», σε αντίθεση με το γνωστό Καζακστάν, μια προσέγγιση η οποία ανησυχεί τους Ρώσους γιατί δείχνει ότι απομακρύνεται όλο και περισσότερο από το «κοινό παρελθόν» που τους συνέδεε. Το 2017 ο τότε πρόεδρος της χώρας Nursultan Nazarbayev, υπέγραψε διάταγμα για την αλλαγή του καζακικού αλφαβήτου από το κυριλλικό στο λατινικό, με προοπτική μέχρι το 2025 τα πάντα στη χώρα να έχουν ξαναγραφεί¹²⁰. Το κυριλλικό αλφάβητο «επιβλήθηκε» στο Καζακστάν το 1940, στο πλαίσιο δημιουργίας ενιαίας κοινότητας, και θεωρείται ως μια κίνηση προς την "Ρωσοποίηση" του πληθυσμού.

Η κίνηση αυτή του Καζακστάν θεωρείται ως ένα βήμα προς την αποστασιοποίηση από τη γειτονική Ρωσία, παρά το γεγονός οι αρχές της χώρας υπογραμμίζουν ότι η Ρωσία παραμένει σημαντικός εταίρος στην Κεντρική Ασία. Όπως δηλώνει ο πολιτικός επιστήμονας Aidos Sarym, η απόφαση για την αλλαγή του αλφαβήτου έγινε

¹²⁰ Marlene Laruelle, *The Nazarbayev Generation: Youth in Kazakhstan*, Rowman & Littlefield Publishing Group, Lanham USA, 2019, p.182.

καθυστερημένα σε σχέση με τις άλλες χώρες της περιοχής για δύο λόγους¹²¹: Πρώτον υπήρχε ανησυχία για τον τρόπο που θα αντιδρούσε η Ρωσία, εκλαμβάνοντας την κίνηση ως κατευθυνόμενη αποκλειστικά εναντίον της, και δεύτερον γιατί αν και οι Καζακστάνοι αποτελούν την πλειοψηφία του πληθυσμού, εν τούτοις σχεδόν όλοι στη χώρα μιλούν άπταιστα ρωσικά. Η κυβέρνηση του Καζακστάν θέλει να αλλάξει αυτή την ισορροπία τα επόμενα χρόνια, ως μέρος μιας προσπάθειας να δημιουργήσει μια χώρα βασισμένη περισσότερο στις "καζαχικές αξίες". Η εθνοτική και γλωσσική πολιτική που ακολουθεί η Αστάνα έχει οδηγήσει σε πολλές περιπτώσεις τους Ρώσους να εγκαταλείψουν τη χώρα.

Ωστόσο, η ηγεσία του Καζακστάν είναι επιφυλακτική έναντι της Ρωσίας και ιδιαίτερα του κινδύνου διάχυσης εθνικιστικών κινημάτων με αφορμή την Ουκρανική κρίση. Με δεδομένο το καθεστώς των ανοικτών συνόρων μεταξύ των δύο χωρών, είναι εύκολο να υποκινηθεί με εξωτερική υποστήριξη μια "ρωσική άνοιξη" ιδιαίτερα στο βόρειο τμήμα της χώρας όπου ζει και η πλειονότητα των Καζάκων Ρώσων. Στο παρελθόν έχουν γίνει εμπρηστικές δηλώσεις τόσο από το μέλος της Ρωσικής Κρατικής Δούμας του Εθνικιστικού Φιλελεύθερου Δημοκρατικού Κόμματος Pavel Shperon, όσο και από τον ηγέτη του κόμματος Vladimir Zhirinovskiy. Παρόμοιες ενέργειες προκάλεσαν αντιδράσεις τόσο από την πολιτική ηγεσία με επίσημη διαμαρτυρία του Υπουργείου Εξωτερικών του Καζακστάν, όσο και από συζητήσεις στα μέσα ενημέρωσης της χώρας, με την κυβέρνηση να προχωρά σε τροποποίηση του Συντάγματος για να υπογραμμίσει τη "σταθερότητα" στην ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της χώρας.

Οι σχέσεις εξάρτησης μεταξύ Ρωσίας Καζακστάν είναι αμοιβαίες, με τη Μόσχα να είναι ακόμα πιο σημαντική για την Αστάνα. Μια σταθερή και μακροχρόνια σχέση είναι

¹²¹ Emily Serwin, "Kazakhstan rewrites its alphabet to shed its soviet past", DW 1 July 2019, διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/kazakhstan-rewrites-its-alphabet-to-shed-its-soviet-past/a-49434285>, πρόσβαση 10 Απριλίου 2020.

απαραίτητη για την επιβίωση του Καζακστάν, καθώς οι βασικές εμπορικές του διαδρομές περνούν από τη Ρωσία. Η συμμετοχή του στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (EAEU) έχει συμβάλλει θετικά στην οικονομία της. Ωστόσο η Ουκρανική κρίση και οι δυτικές κυρώσεις έχουν επηρεάσει και το Καζακστάν, καθώς είχαν σημαντικό αντίκτυπο στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που εξαρτώνται από τις ευρωπαϊκές εισαγωγές. Η Ρωσία από την πλευρά της, ως απάντηση στις κυρώσεις της Δύσης, έχει περιορίσει αδιακρίτως τη διαμετακόμιση ευρωπαϊκών αγαθών κατά μήκος των συνόρων, με αποτέλεσμα η οικονομία του Καζακστάν να πλήττεται και από τις δύο πλευρές.

Κινητήριος δύναμη της ρωσικής πολιτικής στο Καζακστάν είναι οι δραστηριότητες των τεσσάρων μεγάλων ρωσικών εταιρειών ενέργειας Lukoil, Gazprom, Rosneft και Transneft. Οι εταιρείες αυτές, επιτρέπουν στη Μόσχα να διατηρεί την Αστάνα εντός της σφαίρας επιρροής συμφερόντων της Ρωσίας, βοηθώντας στην αποτροπή της κυριαρχίας του Πεκίνου στην οικονομία του Καζακστάν. Η συμμετοχή των εταιρειών σε τοπικά ενεργειακά έργα, δίνει στη Ρωσία πρόσβαση στα αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου, δεσμεύοντας τις δύο χώρες στους τομείς της ενέργειας, των μεταφορών, του διαστήματος και της γεωργίας. Κορυφαίος επενδυτής στο Καζακστάν είναι η εταιρεία Lukoil, η οποία δραστηριοποιείται σε επτά έργα και συμμετέχει στον αγωγό διασυννοριακής μεταφοράς Caspian Pipeline Consortium (CPC)¹²².

Το Καζακστάν, από την πλευρά του, προσπαθεί να ακολουθήσει μια πολιτική ίσων αποστάσεων. Ωστόσο, όπως καθίσταται σαφές στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής της Δημοκρατίας του Καζακστάν για την περίοδο 2014-2020, σύμφωνα με τη συνθήκη Καλής Γειτονίας και Συμμαχίας στον 21^ο αιώνα, η Ρωσία θα παραμείνει πρωταρχικός εταίρος του

¹²² Arthur Guschin, “China, Russia and the tussle for influence in Kazakhstan”, The Diplomat 23 March 2015, διαθέσιμο στο <https://thediplomat.com/2015/03/china-russia-and-the-tussle-for-influence-in-kazakhstan/>, πρόσβαση 10 Απριλίου 2020.

Καζακστάν¹²³. Παρά τις επίσημες διαβεβαιώσεις περί Καλής Γειτονίας και Συμμαχίας όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, στο βάθος σε πολιτικό επίπεδο υπάρχει δυσπιστία, απογοήτευση και θυμός, ως αποτέλεσμα των κακοπροαίρετων δηλώσεων του 2014 από τον Πρόεδρο Putin. Στις δηλώσεις αυτές, ο Ρώσος πρόεδρος ανέφερε μεταξύ άλλων ότι *«ποτέ δεν υπήρχε χώρα με το όνομα Καζακστάν, αλλά είναι δημιούργημα του προέδρου Nazarbayev»* και ότι *«η χώρα ήταν μέρος του Μεγάλου Ρωσικού Κόσμου....., οι Καζακστανοί δεν είχαν κράτος»*¹²⁴.

Ομοίως στην ομιλία του Ρώσου προέδρου προς τους Ρώσους πρεσβευτές και κυβερνητικούς αξιωματούχους στη συνεδρίαση της 1ης Ιουλίου 2014 είχε δηλώσει: *«Θα ήθελα να καταστήσω σαφές σε όλους ότι η χώρα μας θα συνεχίσει να υπερασπίζεται ενεργά τα δικαιώματα των Ρώσων συμπατριωτών μας στο εξωτερικό, χρησιμοποιώντας όλο το φάσμα των διαθέσιμων μέσων, από το πολιτικό και οικονομικό έως το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το δικαίωμα (των συμπατριωτών στο εξωτερικό) στην αυτοάμυνα»*¹²⁵. Στις έμμεσες αυτές ρωσικές προειδοποιήσεις, η ηγεσία του Καζακστάν δεν θα ήθελε να δει να επαναλαμβάνεται ένα «σενάριο Ουκρανίας» και προσπαθεί να διατηρήσει μια πολιτική ισορροπίας με τον μεγάλο της γείτονα.

¹²³ “Foreign Policy Concept for 2014 – 2020 Republic of Kazakhstan”, The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan, διαθέσιμο στο <http://www.mfa.kz/en/content-view/kontseptsiya-vneshnoj-politiki-rk-na-2014-2020-gg>, πρόσβαση 10 Απριλίου 2020.

¹²⁴ Ian Traynor, “Kazakhstan is latest Russian neighbour to feel Putin's chilly nationalist rhetoric”, The Guardian 1 sep 2014, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/01/kazakhstan-russian-neighbour-putin-chilly-nationalist-rhetoric>, πρόσβαση 10 Απριλίου 2020.

¹²⁵ “Conference of Russian ambassadors and permanent representatives”, President of Russia 1 July 2014, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46131>, πρόσβαση 10 Απριλίου 2020.

2.1.2 Ουζμπεκιστάν

Το Ουζμπεκιστάν είναι μια «διπλά» περικλειστη χώρα της Κεντρικής Ασίας, η οποία δεν συνορεύει με τη Ρωσία, αλλά συνορεύει σε ένα μήκος 150 Km στο Νότο με το Αφγανιστάν. Από τα 31 εκατομμύρια περίπου κατοίκους της, το 2,3% είναι Ρώσοι, το 9% Χριστιανοί Ορθόδοξοι, ενώ το 14,2% μιλούν ρωσικά¹²⁶. Είναι η τέταρτη στον κόσμο χώρα σε παραγωγή χρυσού, ενώ διαθέτει σε αξιόλογες ποσότητες και άλλα πολύτιμα και σπάνια μέταλλα. Απέκτησε την ανεξαρτησία της το 1991 και είναι μέλος του ΟΗΕ, της ΚΑΕ, και του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης.

Η ρωσική ηγεσία στις σχέσεις της με τα κράτη της Κεντρικής Ασίας, γνωρίζοντας τις ιδιαιτερότητες τους από την εποχή της σοβιετικής συμβίωσης, έχει συχνά επιδειξει συγκράτηση και υπομονή. Αυτό ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση του πρώτου προέδρου του Ουζμπεκιστάν Islam Karimov, ο οποίος κατά τη διάρκεια της μακράς προεδρικής θητείας του (1990-2016), ήταν ίσως ο πιο δύσκολος συνεργάτης της Μόσχας στην περιοχή. Κατά τη διάρκεια της θητείας του, το Ουζμπεκιστάν έγινε μέλος του CSTO την πρώτη φορά το 1994 αποχωρώντας το 1999, και την δεύτερη το 2006 αποχωρώντας και πάλι το 2012. Το Ουζμπεκιστάν δεν προσχώρησε στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (EAEU), ούτε υπέγραψε συμφωνία ελεύθερου εμπορίου μαζί της, παρά το γεγονός ότι δήλωσε την πρόθεσή του να το πράξει. Η στάση της Ρωσίας δεν επηρεάστηκε από αυτές τις παλινωδίες, παρά την αδυναμία της Μόσχας να προσελκύσει το Ουζμπεκιστάν πιο κοντά στην τροχιά της στον οικονομικό τομέα.

Η υπομονή της Ρωσίας απέδωσε όταν το 2016 μετά το θάνατο του Karimov, ο Shavkat Mirziyoyev έγινε πρόεδρος, ειδικά καθώς ο βασικός του αντίπαλος για τη θέση

¹²⁶ Central Asia: “Uzbekistan”, CIA The World Factbook, διαθέσιμο στο <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>, πρόσβαση 10 Απριλίου 2020.

ήταν ο φιλοδυτικός Rustam Azimov. Με τη νέα ηγεσία, άλλαξε και η πολιτική της Ρωσίας έναντι του Ουζμπεκιστάν, με κύριο στόχο να ενισχύσει την επιρροή της στην περιοχή, οικοδομώντας διμερείς σχέσεις και χρησιμοποιώντας την Τασκένδη ως κόμβο στις προσπάθειές της να εξασφαλίσει την Κεντρική Ασία από την απειλή της αστάθειας που διαχέεται από το Αφγανιστάν. Η Ρωσία φαίνεται τώρα αποφασισμένη να οικοδομήσει μια καλύτερη σχέση με τη νέα ηγεσία στην Τασκένδη, και να διαμορφώσει το Ουζμπεκιστάν για να εξυπηρετήσει τους στόχους της Μόσχας στην περιοχή.

Η πρώτη επίσημη επίσκεψη του νέου προέδρου του Ουζμπεκιστάν πραγματοποιήθηκε στο Τουρκμενιστάν, για την ομαλοποίηση των σχέσεών του εξ αιτίας του αποτυχημένου πραξικοπήματος του 2002, για το οποίο είχαν κατηγορηθεί για συμμετοχή οι υπηρεσίες ασφαλείας της χώρας του¹²⁷. Εν συνεχεία επισκέφθηκε το Καζακστάν και τη Ρωσία και στο τέλος την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι στην προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής της χώρας είναι η Κεντρική Ασία. Η κίνηση αυτή ικανοποίησε το Κρεμλίνο, τόσο σημειολογικά γιατί επιβεβαιώθηκε ο προσανατολισμός και οι προτεραιότητες του Ουζμπεκιστάν, όσο και πρακτικά υπό το πρίσμα των συμφωνιών που υπογράφηκαν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στη Μόσχα.

Οι πρώτες συμφωνίες που υπέγραψαν οι δύο πλευρές, αφορούσαν τη συνεργασία στον αμυντικό τομέα. Οι συμφωνίες αυτές έχουν ιδιαίτερη σημασία γιατί πέραν του οικονομικού οφέλους καταδεικνύουν και τη βούληση της χώρας να παραμείνει προσκολλημένη στο «ρωσικό άρμα». Αυτό αποτελεί επιβράβευση της συγκρατημένης πολιτικής της Μόσχας και ένα μήνυμα στην περιοχή αλλά και προς τη Δύση ότι η Ρωσία συνεχίζει να είναι ο «ηγεμόνας» στην Κεντρική Ασία. Με τη συμφωνία αυτή που

¹²⁷ Martha Brill Olcott, *Central Asia's Second Chance*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2010, p.162.

υπέγραψε το Ουζμπεκιστάν στο τέλος του 2017, αποφάσισε να προμηθευτεί μια ποικιλία όπλων, μεταξύ των οποίων επιθετικά και μεταφορικά ελικόπτερα, θωρακισμένα οχήματα, φορητό οπλισμό και πυρομαχικά, καθώς επίσης και πολλαπλού ρόλου μαχητικά αεροσκάφη Su-30SM¹²⁸.

Οι ένοπλες δυνάμεις του Ουζμπεκιστάν εξακολουθούν να χρησιμοποιούν όπλα της Σοβιετικής περιόδου τα οποία απαιτούν επισκευές, συντήρηση και αναβαθμίσεις, ενώ οι αξιωματικοί της χώρας συνέχισαν την εκπαίδευσή τους στις ρωσικές στρατιωτικές ακαδημίες, μέσω ρυθμίσεων που είχαν ανασταλεί εξ αιτίας της αποχώρησης του Ουζμπεκιστάν από το CSTO το 2012. Επιπλέον έχει ζητηθεί από το Ρωσικό Υπουργείο Εξωτερικών να βοηθήσει το στρατιωτικό προσωπικό του Ουζμπεκιστάν να μάθει ρωσικά. Όπως ήταν φυσικό, η Ρωσία εξέφρασε την ικανοποίησή της για την απόφαση της ηγεσίας του Ουζμπεκιστάν σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας.

Η Μόσχα γνωρίζοντας ότι το Ουζμπεκιστάν δεν έχει τη δυνατότητα για μεγάλες δαπάνες στον τομέα της άμυνας, προσφέρει στην Τασκένδη τα ίδια μειωμένα κόστη στρατιωτικού εξοπλισμού που παρέχει στα μέλη της CSTO. Στόχος της είναι η προσφορά ελκυστικών κινήτρων για συνεργασία, αλλά και η οικοδόμηση δεσμευτικών συνθηκών, οι οποίες θα εξασφαλίσουν την παραμονή του Ουζμπεκιστάν στο «ρωσικό στρατόπεδο», ικανοποιώντας τα ρωσικά εθνικά συμφέροντα στην περιοχή, αλλά και την εξασφάλιση των συνόρων με το Αφγανιστάν.

Με τη νέα ηγεσία Mirziyoyev, αυξήθηκε και η οικονομική συνεργασία με τη Ρωσία. Η επίσκεψή του Ουζμπέκου Προέδρου στη Μόσχα τον Απρίλιο του 2017, είχε σαν

¹²⁸ Fozil Mashrab, “Uzbekistan Turns to Russia in Search of Modern Weapons,” Eurasia Daily Monitor, 15 February 2017, διαθέσιμο στο <https://jamestown.org/program/uzbekistan-turns-russia-search-modern-weapons/>, πρόσβαση 11 Απριλίου 2020,

αποτέλεσμα την υπογραφή εμπορικών συμφωνιών αξίας δισεκατομμυρίων δολαρίων, που αφορούσαν τους τομείς της ενέργειας, της κλωστοϋφαντουργίας, της αυτοκινητοβιομηχανίας, της γεωργίας, της βιομηχανίας και της εξαγωγής φυσικών πόρων¹²⁹. Ο πρόεδρος Mirziyoyev, κατά τη διάρκεια της δεύτερης συνάντησης των προέδρων των κεντροασιατικών χωρών το 2019, πρότεινε την οργάνωση συναντήσεων σε ετήσια βάση των ηγετών των εμπορικών επιμελητηρίων των χωρών, για την επίλυση συναφών προβλημάτων και την προαγωγή της συνεργασίας¹³⁰.

Η ανωτέρω πρωτοβουλία, αν και είναι απίθανο να υλοποιηθεί εξ αιτίας των πολιτικών, οικονομικών και φυλετικών διαφορών μεταξύ των χωρών, εν τούτοις οι προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή, μπορούν να συμβάλουν στη διαχείριση και ενδεχομένως στη μείωση αυτών των διαφορών. Το Ουζμπεκιστάν θα μπορούσε να έχει ηγετικό ρόλο στην προσπάθεια αυτή, ενισχύοντας τη θέση του στην περιοχή και ταυτόχρονα αναβαθμίζοντας τις σχέσεις Μόσχας Τασκένδης, αφού η όλη διαδικασία θα μπορούσε να ενισχύσει την επιρροή της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία.

Το Ουζμπεκιστάν παίζει σημαντικό ρόλο στη προσπάθεια της Ρωσίας να ανακτήσει το κύρος της και να αναδειχθεί ως ο σημαντικότερος παράγοντας στην περιφέρειά της, αλλά και μια Μεγάλη Δύναμη διεθνώς. Η σπουδαιότητα της χώρας για το διαμετακομιστικό εμπόριο, και το γεγονός ότι αποτελεί έναν σημαντικό περιφερειακό παραγωγό αλλά και καταναλωτή ενέργειας, συνέβαλλαν ώστε η Ρωσία να γίνει πιο ενεργή στην οικοδόμηση σχέσεων με το Ουζμπεκιστάν κατά τη διάρκεια της προεδρίας Putin¹³¹.

¹²⁹ S. Frederick Starr and Svante E. Cornell, *Uzbekistan's New Face*, Rowman & Littlefield, New York, 2018, p.60.

¹³⁰ Victoria Panfilova, "Central Asian countries take first step towards unification", *Vestnik Kavkaza* 3 Dec 2019, διαθέσιμο στο <https://vestnikkavkaza.net/analysis/Central-Asian-countries-take-first-step-towards-unification.html>, πρόσβαση 11 Απριλίου 2020.

¹³¹ Adrian Dellecker and Thomas Gomart, *Russian Energy Security and Foreign Policy*, Routledge, New York, 2011, p.121.

2.1.3 Τουρκμενιστάν

Το Τουρκμενιστάν είναι μία από τις πιο δύσκολες χώρες για μελέτη στον μετασοβιετικό χώρο, γεγονός το οποίο οφείλεται αποκλειστικά στον ακραίο του συντηρητισμό και την απομόνωση από τον έξω κόσμο. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, άρχισε να διαδραματίζει όλο και πιο σημαντικό ρόλο στις διεθνείς υποθέσεις, καθώς το κράτος κατέχει την τέταρτη θέση στον κόσμο σε αποθέματα φυσικού αερίου. Το γεγονός αυτό δεν θα μπορούσε να περάσει απαρατήρητο και να μην προκαλέσει το ενδιαφέρον περιφερειακών δρώντων και δυνάμεων όπως η Ρωσία, οι ΗΠΑ, η Κίνα, η Τουρκία και το Ιράν. Μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, η Μόσχα έδωσε ιδιαίτερη σημασία στην ανάπτυξη δεσμών και συνεργασιών με το Ashgabat, και η τάση αυτή παραμένει αμετάβλητη.

Όπως και με την πολιτική έναντι του Ουζμπεκιστάν, έτσι και στην περίπτωση του Τουρκμενιστάν, οι στόχοι της Ρωσίας έχουν αλλάξει σημαντικά την τελευταία δεκαετία. Τα σημαντικότερα θέματα που απασχολούν τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, αφορούν τους τομείς της ενέργειας και της διασυνοριακής ασφάλειας. Το Τουρκμενιστάν εξ' αιτίας του μικρού πληθυσμού του, της θέσης του, της διασποράς της φτώχειας, των αυταρχικών καθεστώτων και της έλλειψης εκβιομηχάνισης, καταναλώνει μικρές ποσότητες φυσικού αερίου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να διαθέτει προς εξαγωγή το 75% της εγχώριας παραγωγής, και να είναι ο μεγαλύτερος παραγωγός φυσικού αερίου της Κεντρικής Ασίας¹³². Ελλείψει αγωγών, οι εξαγωγές αυτές στο μεγαλύτερο μέρος τους πραγματοποιούνται μέσω Ρωσίας, σε τιμές που προέκυπταν όχι πάντα χωρίς διαφωνίες.

Η Ρωσία, ως κύριος εξαγωγέας φυσικού αερίου, είχε ανέκαθεν ανάγκη το φθινό φυσικό αέριο της Κεντρικής Ασίας και ιδιαίτερα του Τουρκμενιστάν, για να μπορεί να

¹³² Indra Overland, Heidi Kjaernet and Andrea Kendall-Taylor, *Caspian Energy Politics: Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan*, Routledge, New York, 2010, p.141.

διατηρεί τις ενεργειακές ισορροπίες, και να ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις της προς την ΕΕ, συμβάλλοντας σημαντικά στην οικονομία της. Για το λόγο αυτό στο παρελθόν, το φυσικό αέριο του Τουρκμενιστάν ήταν το βασικό στοιχείο της σχέσης των δύο χωρών, μέχρι το 1999 όταν η μεταφορά του προς τη Ρωσία σταμάτησε. Το 2003 υπεγράφη από τον πρόεδρο του Τουρκμενιστάν Saparmurat Niyazov συμφωνία για την παροχή φυσικού αερίου στη Ρωσία έως το 2028, συμφωνία η οποία τελικά δεν τηρήθηκε γιατί, όπως αποκαλύφθηκε, η τιμή πώλησης ήταν κατά πολύ μικρότερη της τιμής που η Ρωσία μεταπώλούσε το φυσικό αέριο στην Ευρώπη¹³³.

Η περίοδος που ακολούθησε χαρακτηριζόταν από διακυμάνσεις στις σχέσεις των δύο χωρών, εξ αιτίας τόσο της τιμής του φυσικού αερίου στην Ευρώπη, όσο και της εμφάνισης της Κίνας στην τουρκμενική αγορά αερίου¹³⁴. Το 2009 η Gazprom ανέστειλε την αγορά αερίου εξ αιτίας κυρίως της μείωσης της κατανάλωσης από την Ουκρανία και την αδυναμία διάθεσης του σε άλλη αγορά¹³⁵. Καθώς οι τιμές του φυσικού αερίου στην Ευρώπη έπεφταν, κυρίως λόγω της εισόδου στην αγορά του αμερικανικού σχιστολιθικού αερίου, η Gazprom άρχισε να μειώνει τις εισαγόμενες ποσότητες από το Τουρκμενιστάν, γεγονός το οποίο κατέληξε στην αναστολή των αγορών το 2016¹³⁶. Μετά από τρία χρόνια, τον Ιούλιο του 2019, άρχισαν και πάλι οι εξαγωγές προς τη Ρωσία, με την υπογραφή σχετικού συμβολαίου μεταξύ Gazprom και Turkmengaz, με το Τουρκμενιστάν να εξάγει το 60% περίπου της παραγωγής του στην Κίνα¹³⁷. Εν τω μεταξύ το Τουρκμενιστάν έχει

¹³³ Gulshan Dietl, *India and the Global Game of Gas Pipelines*, Routledge, New York, 2016, p.29.

¹³⁴ David Shambaugh and Michael Yahuda, *International Relations of Asia*, Rowman & Littlefield, New York, 2014, p.279.

¹³⁵ A. Vavilov and David Nicholls, *Gazprom: An Energy Giant and Its Challenges in Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, p.132.

¹³⁶ “Turkmenistan: Russia Suspends Gas Supplies”, Eurasianet 4 January 2014, διαθέσιμο στο <https://eurasianet.org/turkmenistan-russia-suspends-gas-supplies>, πρόσβαση 11 Απριλίου 2020.

¹³⁷ Olzhas Auyezov, “Gazprom signs five-year natural gas contract with Turkmenistan”, REUTERS 3 July 2019, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-russia-gazprom-turkmenistan-deal/gazprom-signs-five-year-natural-gas-contract-with-turkmenistan-idUSKCN1TY1X5>, πρόσβαση 7 Απριλίου 2020.

ξεκινήσει την κατασκευή ενός αγωγού (TAPI), ο οποίος μέσω Αφγανιστάν και Πακιστάν θα τερματίζει στην Ινδία, ανοίγοντας έτσι νέες αγορές¹³⁸.

Το σημαντικότερο ζήτημα στην ατζέντα της Μόσχας που σχετίζεται με το φυσικό αέριο, είναι η αποτροπή του αγωγού φυσικού αερίου Trans-Caspian Gas Pipeline, ο οποίος θα μεταφέρει το φυσικό αέριο του Τουρκμενιστάν στην Ευρώπη, παρακάμπτοντας τη Ρωσία. Η Μόσχα επιδιώκει με κάθε τρόπο να εμποδίσει την είσοδο νέων ανταγωνιστών στην ευρωπαϊκή αγορά αερίου, και να σταματήσει το Τουρκμενιστάν από την ανάπτυξη εμπορικών και πολιτικών δεσμών με τη Δύση. Η ΕΕ και το Τουρκμενιστάν έχουν ξεκινήσει νέο γύρο συνομιλιών σχετικά με την υλοποίηση του αγωγού της Κασπίας, όμως η Ρωσία και το Ιράν αντιτίθενται υποστηρίζοντας ότι το έργο θα προκαλέσει περιβαλλοντική καταστροφή στην Κασπία.¹³⁹ Μέχρι στιγμής οι κύριες αγορές αερίου του Τουρκμενιστάν είναι η Κίνα μέσω της Κεντρικής Ασίας και η Ρωσία μέσω του Καζακστάν. Ο αγωγός της Κασπίας φαίνεται προς το παρόν να αντιμετωπίζει προβλήματα στην υλοποίησή του, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα. Όσο αυτά τα προβλήματα συνεχίζουν να υπάρχουν, τα ρωσικά συμφέροντα φαίνεται να προστατεύονται καλά.

Το δεύτερο σημαντικό πρόβλημα στις ρωσο-τουρκμενικές σχέσεις, όπως και στην περίπτωση του Ουζμπεκιστάν, είναι αυτό της διασυνοριακής ασφάλειας κατά μήκος των συνόρων με το Αφγανιστάν. Μετά την αποχώρηση των ΝΑΤΟικών στρατευμάτων από το Αφγανιστάν το 2014, η πολιτική και οικονομική κατάσταση και κυρίως η ασφάλεια επιδεινώθηκαν. Οι Ρώσοι αξιωματούχοι εξετάζουν το χειρότερο σενάριο, που είναι η διάλυση του κράτους και το επακόλουθο χάος. Το Αφγανιστάν συνεχίζει να αποτελεί την

¹³⁸ Bruce Pannier, “Tajik Claim of Pipeline Progress is Welcomed News in Turkmenistan”, RFE/RL 31 January 2020, διαθέσιμο στο <https://www.rferl.org/a/tajik-claim-of-pipeline-progress-is-welcome-news-in-turkmenistan/30410670.html>, πρόσβαση 11 Απριλίου 2020.

¹³⁹ Shahnar Hajiev, “Turkmenistan should promote the Trans-Caspian Pipeline more actively”, EURACTIV 3 Sep 2019, διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/opinion/turkmenistan-should-promote-the-trans-caspian-pipeline-more-actively/>, πρόσβαση 11 Απριλίου 2020.

πηγή προβλημάτων ασφάλειας τόσο για τα γειτονικά κράτη, όσο και για τις μεγαλύτερες δυνάμεις στην περιοχή. Οι προκλήσεις αυτές είναι σημαντικές και μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες: στις συνέπειες της διάχυσης εξ' αιτίας της αστάθειας και της ακυβερνησίας του κράτους (διασυνοριακές εξεγέρσεις, τρομοκρατία, παράνομη διακίνηση ναρκωτικών και προσφύγων), στη διατήρηση της περιφερειακής ισορροπίας ισχύος, και στον γεωπολιτικό ανταγωνισμό¹⁴⁰.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, και με δεδομένη την εγγύτητα της Ρωσίας αλλά και τον ηγεμονικό ρόλο της στην περιοχή, καθίσταται προφανές ότι η κατάσταση στο εσωτερικό του Αφγανιστάν, αποτελεί υψίστης σημασίας θέμα. Στο πλαίσιο αυτό έχει προσπαθήσει να προσεγγίσει την ηγεσία του Τουρκμενιστάν, επισημαίνοντας τη σοβαρότητα της κατάστασης στα σύνορα με το Αφγανιστάν. Ωστόσο ο Πρόεδρος της χώρας Gurbanguly Berdimukhamedov, συνεχίζει την τακτική του προκατόχου του Saparmurat Niyazov, για μη αποδοχή οποιασδήποτε ξένης παρουσίας, ακολουθώντας ένα δόγμα απόλυτης ουδετερότητας. Στο πλαίσιο αυτό το Τουρκμενιστάν αρνήθηκε να επιτρέψει στις Ηνωμένες Πολιτείες να χρησιμοποιήσουν το αεροδρόμιο που βρίσκεται πλησιέστερα στα σύνορα για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν. Οι Ρώσοι αξιωματούχοι προσπάθησαν επανειλημμένα να ενημερώσουν τους ομολόγους τους σχετικά με την κατάσταση στα νότια σύνορα της χώρας τους και να προσφέρουν βοήθεια, όμως οι τελευταίοι αν και συμφώνησαν για τη βελτίωση της άμυνας των συνόρων, απέρριψαν κάθε πρόταση για βοήθεια.

Η Μόσχα προσπαθεί με κάθε τρόπο να βελτιώσει το επίπεδο της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο χωρών, και στο πλαίσιο αυτό έχει προσφερθεί να μοιραστεί πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση στα σύνορα του Αφγανιστάν. Επίσης η Μόσχα

¹⁴⁰ Amin Saikal and Kirill Nourzhanov, *Afghanistan and Its Neighbors after the NATO Withdrawal*, Lexington Books, Lanham USA, 2016, p.212.

έχει προτείνει Ρώσοι ειδικοί να συνεργαστούν με τους Τουρκμένους συναδέλφους τους, παρέχοντας συμβουλές για καλύτερο εξοπλισμό και προστασία των συνοριακών φυλακίων. Η σημασία που αποδίδει η Ρωσία στο θέμα αυτό, αποδεικνύεται και από το γεγονός της επίσκεψης του Ρώσου Υπουργού Άμυνας Sergei Shoigu στο Τουρκμενιστάν το 2016, για συναντήσεις με τον Υπουργό Άμυνας και τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου. Η συνάντηση δεν κατέληξε σε κάποια συμφωνία, καθώς το Τουρκμενιστάν ενώ ζητά αυξημένες ποσότητες στρατιωτικού υλικού, επιμένει να αρνείται οποιαδήποτε εμπλοκή της Ρωσίας¹⁴¹. Το Τουρκμενιστάν συνεχίζει να διατηρεί την παράδοση να μην συζητά θέματα ασφαλείας με ξένους, και μάλιστα απαγορεύει στους στρατηγούς του να ταξιδεύουν στο εξωτερικό για διαβουλεύσεις με ομολόγους τους.

Η απόφαση της Ρωσίας να χρησιμοποιήσει το Ουζμπεκιστάν ως ενδιάμεσο στις προσπάθειές για την ενίσχυση των περιφερειακών συνθηκών ασφαλείας φαίνεται να αποδίδει. Το Τουρκμενιστάν φαίνεται να είναι πιο δεκτικό στη συνεργασία με το Ουζμπεκιστάν, εκπληρώνοντας έτσι σταδιακά το στόχο της Ρωσίας για την προσέγγισή του. Επιπλέον η Μόσχα είναι προσεκτική στις κινήσεις της, καθιστώντας σαφές ότι δεν προσπαθεί να φέρει τη χώρα στους ρωσικά κυριαρχούμενους οργανισμούς όπως η CSTO και η EAEU.

Τον Οκτώβριο του 2017, πραγματοποιήθηκε συνάντηση των προέδρων Τουρκμενιστάν και Ρωσίας, στο τέλος της οποίας υπεγράφη η Συμφωνία Στρατηγικής Εταιρικής Σχέσης (Strategic Partnership Agreement), καθώς και ένα πακέτο εγγράφων διακυβερνητικής συνεργασίας¹⁴². Δύο χρόνια αργότερα, τον Οκτώβριο του 2019, οι δύο πρόεδροι συναντήθηκαν πριν τη συνάντηση του Συμβουλίου αρχηγών κρατών της ΚΑΚ,

¹⁴¹ Sergei Blagov, “Turkmenistan is eyeing revived ties Russia”, ASIA TIMES 4 Nov 2016, διαθέσιμο στο <https://asiatimes.com/2016/11/turkmenistan-eyeing-revived-ties-russia/>, πρόσβαση 11 Απριλίου 2020.

¹⁴² “Russian – Turkmen negotiations”, President of Russia 2 October 2017, διαθέσιμο στο <http://kremlin.ru/events/president/news/page/140>, πρόσβαση 12 Απριλίου 2020.

στο τέλος της οποίας ο Ρώσος πρόεδρος σε δηλώσεις του ανέφερε ότι η «Συμφωνία Στρατηγικής Εταιρικής Σχέσης» λειτουργεί θετικά από τον προηγούμενο χρόνο, ότι κατά τους πρώτους επτά μήνες αυτού του έτους το εμπόριο αυξήθηκε κατά περισσότερο από 62%, και ότι μετά από μια αρκετά μεγάλη παύση η κατάσταση μεταξύ των δύο χωρών βελτιώθηκε και αναπτύσσεται¹⁴³.

Ολοκληρώνοντας πρέπει να σημειωθεί ότι οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών έχουν περάσει από διάφορες φάσεις, κυρίως λόγω των προβλημάτων του φυσικού αερίου, με την ανάπτυξη παράλληλου ρωσικού αγωγού προμήθειας στην Ευρώπη. Η πολιτική της Μόσχας να χρησιμοποιήσει άλλα κράτη της περιοχής, αλλά και η «ήπια» συμπεριφορά της φαίνεται ότι φέρνουν αποτελέσματα. Οι δύο πλευρές αρχίζουν να αναπτύσσουν κάποιες μορφές πολιτικής συνεργασίας, η οποία δεδομένης της ουδέτερης στάσης του Τουρκμενιστάν, αποτελεί σημαντική πρόοδο.

2.1.4 Κιργιστάν

Το Κιργιστάν ή Κιργιζία, είναι ένα περικλειστο και ορεινό κράτος της Κεντρικής Ασίας. Προσαρτήθηκε στη Ρωσία το 1876, έγινε Σοβιετική Δημοκρατία το 1936 και απέκτησε την ανεξαρτησία του το 1991. Έκτοτε αποτελεί κοινοβουλευτική δημοκρατία, αν και εξακολουθεί να κλυδωνίζεται άλλοτε σε μικρό και άλλοτε σε μεγάλο βαθμό από εθνοτικές συγκρούσεις, εξεγέρσεις, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα. Το Κιργιστάν είναι μέλος της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών, της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης, της Οργάνωσης της Συνθήκης για τη Συλλογική Ασφάλεια, του Οργανισμού

¹⁴³ Встреча с Президентом Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедовым (Συνάντηση με τον Πρόεδρο του Τουρκμενιστάν Gurbanguly Berdimuhamedov), President of Russia 11 October 2019, διαθέσιμο στο <http://kremlin.ru/events/president/news/61779>, πρόσβαση 12 Απριλίου 2020.

Συνεργασίας της Σαγκάης, του Οργανισμού Ισλαμικής Συνεργασίας, του Τουρκικού Συμβουλίου, του Διεθνούς Οργανισμού Τουρκικής Κουλτούρας (Türksoy) και των Ηνωμένων Εθνών.

Ο πρόεδρος Almazbek Atambaev ήταν ο πρώτος πρόεδρος ο οποίος εξελέγη με δημοκρατικές διαδικασίες το 2011, και ο πρώτος ο οποίος αποχώρησε μετά από μια πλήρη εξαετή θητεία, με τον πρώην πρωθυπουργό και ηγέτη του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος Sooronbay Jeenbekov να αναλαμβάνει τη θέση του το 2017. Σύμφωνα με το CIA Factbook για το έτος 2020, από τα 6 εκατομμύρια κατοίκων της κατ' εξοχήν μουσουλμανικής χώρας, το 14,4% είναι Ουζμπέκοι και το 5,5% Ρώσοι.

Πρόκειται για χαμηλού εισοδήματος χώρα, με οικονομία στηριζόμενη κυρίως στις εξαγωγές ορυκτών και στα εμβάσματα των κατοίκων της που εργάζονται στο εξωτερικό και κυρίως στη Ρωσία. Διαθέτει σπάνιες γαίες και κοιτάσματα υδρογονανθράκων τα οποία όμως δεν επαρκούν ούτε για την εσωτερική της κατανάλωση¹⁴⁴. Η Ρωσία έχει επιτύχει σε μεγάλο βαθμό την επιδιωκόμενες προτεραιότητές της στο Κιργιστάν, οι οποίες όπως και στα άλλα κράτη της περιοχής περιλαμβάνουν τη διατήρηση της χώρας στην τροχιά της, την ελαχιστοποίηση της δυτικής επιρροής και την πρόληψη της εξάπλωσης της αστάθειας από το Αφγανιστάν.

Τον Φεβρουάριο 2009, ο τότε πρόεδρος Kurmanbek Bakiyev ανακοίνωσε την επικείμενη κατάργηση της Αεροπορικής Βάσης Manas, τη μόνη στρατιωτική βάση των ΗΠΑ που παρέμεινε στην Κεντρική Ασία, απόφαση η οποία εγκρίθηκε από το Κοινοβούλιο. Ωστόσο, μετά από πολλές διαπραγματεύσεις μεταξύ των διπλωματών της

¹⁴⁴ “Central Asia: Kyrgyzstan”, CIA The World Factbook 15 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/kg.html>, πρόσβαση 12 Απριλίου 2020.

Κιργιζίας, της Ρωσίας και των ΗΠΑ, η απόφαση ανακλήθηκε και η βάση συνέχισε να λειτουργεί με νέους όρους και αυξημένο ενοίκιο, μέχρι το 2014¹⁴⁵.

Ήδη από το 2005, η Ρωσία έμμεσα πίεζε για κλείσιμο της βάσης, γεγονός το οποίο εκδηλώθηκε με την ολοκλήρωση των εργασιών του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης την ίδια χρονιά¹⁴⁶. Η Ρωσία φοβούμενη ότι η παραμονή των αμερικανικών βάσεων στην Κεντρική Ασία θα μπορούσε να εξελιχθεί σε Ρωσο-αμερικανικό ανταγωνισμό εντός της σφαίρας επιρροής της, εξασκούσε πιέσεις τόσο μέσω των οργανισμών, όσο και των κρατών ξεχωριστά. Ωστόσο η συμβολή της Μόσχας για την παράταση παραμονής της βάσης Mana στο Τουρκμενιστάν, ήταν ένας διπλωματικός ελιγμός με τον οποίο επιβεβαίωσε στις ΗΠΑ ποιο είναι το «αφεντικό» στην περιοχή.

Η οικονομία της Κιργιζίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα εμβάσματα των εργαζομένων μεταναστών στη Ρωσία και την ΕΑΕU, η οποία επιτρέπει την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, προσώπων και υπηρεσιών. Η χρήση της ρωσικής γλώσσας στην Κιργιζία παραμένει πολύ ισχυρή, αφού είναι μία από τις δύο πρώην σοβιετικές δημοκρατίες που έχουν διατηρήσει τη ρωσική ως επίσημη γλώσσα. Όπως υποστηρίζει η Natalya Kosmarskaya, το Κιργιστάν είναι μία από πιο «ρωσο-ποιημένες» εθνικές ομάδες στον μετασοβιετικό χώρο, παρά την περίοδο της εθνικής αναγέννησης που ακολούθησε τα χρόνια μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ¹⁴⁷. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι Κιργιζιοί πολιτικοί, διαμορφωτές πολιτικής και άλλα δημόσια πρόσωπα εκφράζονται στα ρωσικά,

¹⁴⁵ Michael Schwartz and Clifford J. Levy, “In Reversal, Kyrgyzstan Won’t Close a U.S. Base”, The New York Times 23 June 2009, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2009/06/24/world/asia/24base.html?scp=24&sq=manas&st=cse>, πρόσβαση 12 Απριλίου 2020.

¹⁴⁶ Daniel Kimmage, “SCO: Shoring Up the Post-Soviet Status Quo”, Eurasiasnet 9 Jul 2005, διαθέσιμο στο <https://eurasianet.org/sco-shoring-up-the-post-soviet-status-quo>, πρόσβαση 5 Απριλίου 2020.

¹⁴⁷ Natalya Kosmarskaya, “The Russian Language in Kyrgyzstan: Changing Roles and Inspiring Prospects,” Russian Journal of Communication, Vol. 7, No. 2 (2015), pp. 217–222.

ενώ έντονη είναι και η παρουσία ρωσικών καναλιών ειδήσεων στην τηλεόραση της Κιργιζίας, καθώς και η πώληση ρωσικών εφημερίδων από τα πρακτορεία.

Το πρόβλημα που έχει να αντιμετωπίσει η Ρωσία στην περίπτωση του Κιργιστάν, είναι η ολοένα και μεγαλύτερη επιρροή της Κίνας. Η Ρωσία διατηρεί έναντι της Κίνας τα πλεονεκτήματα της αυξημένης πολιτισμικής επιρροής στην Κιργιζία εξ αιτίας του τσαρικού και σοβιετικού παρελθόντος, όπως επίσης και της ρωσικής γλώσσας, στοιχεία τα οποία της προσδίδουν ένα θετικό προβάδισμα όσον αφορά την εφαρμογή πολιτικών και πρωτοβουλιών «ήπιας ισχύος». Ωστόσο η Ρωσία είναι δύσκολο να ανταγωνιστεί οικονομικά την Κίνα, και η δεύτερη δεν φαίνεται επί του παρόντος να επιδιώκει να υποκαταστήσει πολιτικά τη Μόσχα, ακολουθώντας μια πολιτική ισορροπίας και σίγουρα όχι ανταγωνισμού. Όπως χαρακτηριστικά δηλώνει ο Bruce Pannier «Μια απλοποιημένη αντίληψη της εμπλοκής της Κίνας και της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία είναι ότι η Κίνα είναι ο τραπεζίτης, έχοντας δαπανήσει, επενδύσει ή δανείσει στις κυβερνήσεις δισεκατομμύρια δολάρια μόλις τα τελευταία χρόνια, ενώ η Ρωσία με στρατιωτικές βάσεις στο Κιργιστάν και το Τατζικιστάν και εξακολουθώντας να είναι ο σημαντικότερος προμηθευτής όπλων και στις πέντε πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, είναι ο περιφερειακός αστυφύλακας»¹⁴⁸.

Η συνεχής και αυξανόμενη παρουσία της Κίνας στην Κεντρική Ασία, μπορεί να εξελιχθεί σκόπιμα ή μη και σε αύξηση του πολιτικού της ρόλου στην περιοχή, υπερασπιζόμενη τα οικονομικά της συμφέροντα. Το ερώτημα που προκύπτει στην περίπτωση αυτή, είναι πώς θα αντιδράσει η Ρωσία. Όπως υποστηρίζει η Catherine Owen, η Κεντρική Ασία θεωρείται σε μεγάλο βαθμό ως "σφαίρα επιρροής" της Ρωσίας, γεγονός

¹⁴⁸ Bruce Pannier, "A New Chinese Interest In Central Asian Security", RFE/RL 30 March 2017, διαθέσιμο στο <https://www.rferl.org/a/china-central-asia-security-uyghurs-russia/28400327.html>, πρόσβαση 11 Απριλίου 2020.

το οποίο οι κινέζοι γνωρίζουν πολύ καλά και ως εκ τούτου θα αποδέχονται πάντα τη Ρωσία για τα θέματα ασφάλειας στην περιοχή.

Από την άλλη πλευρά, η Ρωσία χρειάζεται την Κίνα ως σημαντικό αντίβαρο έναντι του δυτικού οράματος του διεθνούς συστήματος, το οποίο τόσο η Ρωσία όσο και η Κίνα επικρίνουν. Το γεγονός αυτό από μόνο του μπορεί να οδηγήσει τη Ρωσία να αποδεχτεί την Κίνα να έχει έναν μεγαλύτερο ρόλο στην επίδραση των πολιτικών αποτελεσμάτων στην περιοχή¹⁴⁹. Πράγματι ένας τέτοιος συμβιβασμός θα ήταν προς το συμφέρον τόσο της Ρωσίας όσο και της Κίνας στην επιδίωξή τους για ένα πολυπολικό διεθνές σύστημα, λειτουργώντας μεταξύ τους συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά.

Η Κιργιζία είναι παραδοσιακά η πιο φιλική προς τη Ρωσία χώρα της Κεντρικής Ασίας. Το 2002 το Κιργιστάν υπέγραψε σύμφωνο ασφάλειας με τη Ρωσία για τη στάθμευση σε αεροπορική βάση της χώρας αεροσκαφών και προσωπικού υπό την αιγίδα της CSTO. Στον οικονομικό τομέα, το 2014 η ρωσική Gazprom αγόρασε την κρατική Kyrgyzgas, ενώ στα τέλη του ίδιου έτους το Κιργιστάν συμφώνησε στην προσχώρηση στην ΕΕU, με επακόλουθο την ελεύθερη διακίνηση ανθρώπων και εμπορευμάτων, αλλά και την ανεμπόδιστη ροή φυσικού αερίου από το Ουζμπεκιστάν¹⁵⁰.

Με το Κιργιστάν να αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα, πολλές από τις οικονομικές συμφωνίες με τη Ρωσία αφορούν κυρίως δάνεια της τελευταίας, ενώ οι συμφωνίες ασφάλειας αφορούν στην κατάσταση των ρωσικών στρατευμάτων στο Κιργιστάν και τη χρήση του ρωσικού στρατιωτικού εξοπλισμού, από τις ΕΔ της

¹⁴⁹ Catherine Owen, "Making Friends with Neighbors? Local Perceptions of Russia and China in Kyrgyzstan", *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol.4, No.3, 2018, World Century Publishing Corporation and Shanghai Institutes for International Studies, pp.457–480

¹⁵⁰ Brent Hierman, *Russia and Eurasia 2017-2018*, Rowman & Littlefield Publishing Group, Lanham MD, 2017, p.280.

Κιργιζίας¹⁵¹. Επιπλέον η οικονομία της Κιργιζίας στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στους μετανάστες που εργάζονται στη Ρωσία, με τον αριθμό τους, όπως υπολόγισαν οι αρχές της χώρας για το 2017, να ανέρχεται σε 500.000 με 1 εκατομμύριο το 2017, χρονιά κατά την οποία σημειώθηκε ρεκόρ στο ποσό των χρημάτων που οι εργαζόμενοι έστειλαν στη χώρα τους¹⁵². Τα πράγματα έγιναν ακόμα ευκολότερα με την είσοδο της χώρας στην ΕΑΕU, αφού πλέον οι εργαζόμενοι μετανάστες στη Ρωσία δεν χρειάζονται άδεια εργασίας, ούτε ιατρικές εξετάσεις και εξετάσεις για τη γνώση της ρωσικής γλώσσας¹⁵³.

Οι πολυετείς διασυνοριακές διαμάχες του Κιργιστάν με το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν, θέτουν επίσης ένα σοβαρό θέμα ασφάλειας για τη Ρωσία, η οποία ανησυχεί για το ενδεχόμενο να εισέλθουν Αφγανοί μαχητές στην Κιργιζία μέσω του Τατζικιστάν, όπως συνέβη το 1999 και το 2000¹⁵⁴. Οι διαμάχες συχνά οδηγούν σε βίαιες συγκρούσεις εναντίον στρατιωτικών ή πολιτών και είναι εύκολο να επεκταθούν στο εσωτερικό «αφυπνίζοντας» και άλλες παραστρατιωτικές οργανώσεις με διασυνδέσεις στο Αφγανιστάν. Η ένταση μεταξύ των χωρών ενισχύεται και από το ζήτημα των υδροηλεκτρικών πόρων για το οποίο οι εμπλεκόμενες χώρες αδυνατούν να καταλήξουν σε συμφωνία.

Το Κιργιστάν επιθυμεί να ενισχύσει την ενεργειακή του πολιτική και να ικανοποιήσει τις εσωτερικές του ανάγκες με την κατασκευή υδροηλεκτρικού σταθμού που είχε σχεδιαστεί ήδη από την Σοβιετική περίοδο. Οι μεγάλες ποσότητες νερού που διαθέτουν οι κατά τα άλλα φτωχές χώρες Κιργιστάν και Τατζικιστάν, διοχετεύονται το

¹⁵¹ Michael O. Slobodchikoff, *Building Hegemonic Order Russia's Way: Order, Stability, and Predictability in the Post Soviet Space*, Lexington Books, New York, 2014, pp.60-61.

¹⁵² “Labor migrants from Kyrgyzstan transferred a record amount from Russia”, Lenta.Ru 26 May 2017, διαθέσιμο στο <https://lenta.ru/news/2017/05/26/guestworker/>, πρόσβαση 12 Απριλίου 2020.

¹⁵³ “Kyrgyz Republic: Selected Issues”, IMF Country Reports 16/56, 19 Nov 2015, p.45.

¹⁵⁴ Ahmed Rashid, “They’re Only Sleeping”, *The New Yorker* 14 January 2002, διαθέσιμο στο <https://www.newyorker.com/magazine/2002/01/14/theyre-only-sleeping>, πρόσβαση 16 Απριλίου 2020

καλοκαίρι για την ύδρευση του Καζακστάν και του Ουζμπεκιστάν, οι οποίες σε αντάλλαγμα παρέχουν στις πρώτες ηλεκτρική ενέργεια το χειμώνα. Οι πρωτοβουλίες των χωρών να κατασκευάσουν δικούς τους σταθμούς ηλεκτρικής ενέργειας, δημιουργούν προβλήματα στις «διψασμένες» χώρες της Κεντρικής Ασίας οι οποίες εκτιμούν ότι το πρόβλημα μπορεί να οδηγήσει ακόμα και σε πόλεμο¹⁵⁵.

Το θέμα του «νερού», δημιουργεί αντιπαράθεση και ανταγωνισμούς στους κόλπους της Ρωσίας. Το Ουζμπεκιστάν αντιτίθεται σθεναρά στα σχεδιαζόμενα από το Κιργιστάν και Τατζικιστάν έργα, ισχυριζόμενο ότι απειλούν την υδροδότηση του, ενώ οι δύο πρώτες χώρες επιθυμούν να ανεξαρτητοποιηθούν ενεργειακά, αποκτώντας ταυτόχρονα και ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στην περιοχή έναντι των υπολοίπων κρατών για ενδεχόμενη μελλοντική χρήση. Η Ρωσία ενώ φάνηκε ότι αρχικά θα χρηματοδοτούσε τα έργα, δεδομένου ότι τέτοια μεγάλα υδροηλεκτρικά έργα στην περιοχή απαιτούν την οικονομική και υλικοτεχνική συμμετοχή της, στη συνέχεια η παγκόσμια οικονομική κρίση, οι χαμηλές τιμές πετρελαίου και οι δυτικές κυρώσεις για το θέμα της Ουκρανίας, οδήγησαν τη Ρωσία σε υπαναχώρηση, εκτιμώντας ότι το γεωπολιτικό σχέδιο στο Κιργιστάν ήταν με τις παρούσες συνθήκες ανέφικτο¹⁵⁶.

Η στάση της Μόσχας στο θέμα του υδροηλεκτρικού σταθμού, δημιούργησε μια ψυχρότητα στις σχέσεις των δύο χωρών, στις οποίες η Ρωσία δεν έδωσε μεγάλη έκταση. Μετά την εκλογή του Προέδρου Sooronbay Jeenbekov τον Οκτώβριο του 2017, η Ρωσία είναι πιθανό να επιχειρήσει προσεκτικά και βαθμιαία να αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη μεταξύ των δύο χωρών, αλλά και με τα γειτονικά κράτη. Η Μόσχα γνωρίζει ότι το Κιργιστάν εξαρτώμενο οικονομικά σε σημαντικό βαθμό από τη Ρωσία, θα δυσκολευόταν

¹⁵⁵ Eric Freedman and Mark Neuzil, *Environmental Crises in Central Asia: From steppes to seas, from deserts to glaciers*, Routledge New York, 2015, pp.54-55.

¹⁵⁶ Kemel Toktomushev, *Kyrgyzstan - Regime Security and Foreign Policy*, Routledge, New York, 2017, p.167.

να φύγει από την τροχιά της. Μετά την αποχώρηση των αμερικανικών δυνάμεων από το Manas το 2014, η δυτική επιρροή έχει ελαχιστοποιηθεί, και το Κιργιστάν έχει μείνει με δύο μόνο σημαντικούς εταίρους ισχύος: την Κίνα και τη Ρωσία. Με αυτή τη γεωπολιτική κατάσταση, ο ισχυρισμός της Ρωσίας για μια σφαίρα επιρροής στην περιοχή είναι σεβαστός.

2.1.5 Τατζικιστάν

Με το τέλος της δεκαετίας του 1990, τα κράτη της Κεντρικής Ασίας αντιμετωπίζονταν διαφορετικά ανάλογα με το βαθμό και το σκοπό της συνεργασίας τους με τη Ρωσία. Στο πλαίσιο αυτό το Τατζικιστάν αν και ο πιο αδύναμος κρίκος στην περιοχή, θεωρείτο ο πλησιέστερος σύμμαχος. Μέχρι το 1995 παρέμεινε στη ζώνη του ρουβλίου, σε αντίθεση με τις άλλες τέσσερις χώρες της περιοχής. Ωστόσο αν και η Μόσχα είναι αποφασισμένη να διατηρήσει στρατιωτικές δυνάμεις στην περιοχή, αντιμετωπίζει δυσκολίες καθώς το Τατζικιστάν είναι πολύ μακριά από τη Ρωσία, με την πρόσβαση να είναι δυνατή μόνο μέσω Ουζμπεκιστάν Κιργιστάν και του αχανούς Καζακστάν.

Οι σχέσεις της Ρωσίας με το Τατζικιστάν είναι όμοιες με αυτές του Κιργιστάν. Οι συμφωνίες μεταξύ των δύο χωρών, αφορούν την οικονομία και ιδιαίτερα το δημόσιο χρέος, ενώ οι συμφωνίες για την ασφάλεια αφορούν την στάθμευση των ρωσικών στρατευμάτων στο Τατζικιστάν καθώς και το νομικό πλαίσιο αυτής¹⁵⁷. Ρωσία και Τατζικιστάν είναι στενοί σύμμαχοι και μέλη του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης, της στρατιωτικής συμμαχίας που σχηματίστηκε από τον CSTO και την ΚΑΚ. Το Τατζικιστάν φιλοξενεί ρωσικές στρατιωτικές μονάδες και υποδομές στην Κεντρική Ασία.

¹⁵⁷ Michael O. Slobodchikoff, *Building Hegemonic Order Russia's Way: Order, Stability, and Predictability in the Post Soviet Space*, Lexington Books, New York, 2014, p.62.

Οι δύο χώρες συνεργάζονται στενά και σε θέματα που αφορούν το Αφγανιστάν, όπως επίσης σε επιχειρήσεις κατά της τρομοκρατίας, κατά των ναρκωτικών και στις υπηρεσίες πληροφοριών. Στις 25 Μαΐου 1993 υπογράφηκε μια συνθήκη φιλίας, συνεργασίας και αμοιβαίας βοήθειας μεταξύ των δύο χωρών. Το Τατζικιστάν είναι η φτωχότερη χώρα στην περιοχή της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα εμβάσματα που προέρχονται από τη Ρωσία. Το 2012 τα μεταναστευτικά εμβάσματα ισοδυναμούσαν με το 48% περίπου του ΑΕΠ, ενώ περίπου 1,5 εκατομμύριο Τατζικοί εργάζονταν στο εξωτερικό, κυρίως στη Ρωσία¹⁵⁸.

Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εξωτερικών του Τατζικιστάν, οι συμφωνίες με τη Ρωσία καλύπτουν ένα μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων στον πολιτικό, οικονομικό, πολιτισμικό, στρατιωτικό και ανθρωπιστικό τομέα. Αποδεικτικά στοιχεία της διαρκούς ανάπτυξης και ενίσχυσης της εταιρικής σχέσης των δύο χωρών, ήταν η επίσημη επίσκεψη του Ρώσου προέδρου Vladimir Putin τον Οκτώβριο 2012, κατά τη διάρκεια της οποίας υπεγράφησαν συμφωνίες για τη συνεργασία στον στρατιωτικό τομέα, τα προϊόντα πετρελαίου, την ενέργεια και την ανάπτυξη της συνεργασίας στον τομέα της μετανάστευσης.

Σύμφωνα πάντα με την ίδια πηγή, η ρωσική πλευρά εξέφρασε την υποστήριξή της για την υλοποίηση του σχεδίου CASA-1000¹⁵⁹, καθώς και τις προσπάθειες του Τατζικιστάν να χρησιμοποιήσει την υδροηλεκτρική δυνατότητα για την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης. Επίσης υπεγράφη το 2013 συμφωνία για την προμήθεια

¹⁵⁸ “Russian FSKN Chief against Introducing Visas for Central Asians”, Gazette of Central Asia 18 January 2013, διαθέσιμο στο <http://gca.satrapia.com/+russian-fskn-chief-against-introducing-visas-for-central-asians+>, πρόσβαση 15 Απριλίου 2020.

¹⁵⁹ Το CASA-1000 (Central Asia-South Asia power project) είναι σχέδιο της Κεντρικής-Νότιας Ασίας, γνωστό με το ακρωνύμιο CASA-1000, ύψους 1,16 δισεκατομμυρίων δολαρίων που βρίσκεται υπό κατασκευή και θα επιτρέψει την εξαγωγή πλεονάζοντος υδροηλεκτρικής ενέργειας από το Κιργιστάν και το Τατζικιστάν στο Αφγανιστάν και το Πακιστάν. Το έργο υπολογίζεται να ολοκληρωθεί το 2020.

πετρελαιοειδών στο Τατζικιστάν, την κατασκευή μικρών υδροηλεκτρικών σταθμών στο βόρειο Τατζικιστάν, καθώς και τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων της δημοκρατίας¹⁶⁰.

Η Ρωσία είναι ο κύριος εμπορικός εταίρος της Δημοκρατίας του Τατζικιστάν, της οποίας το μερίδιο στο εμπορικό ισοζύγιο της χώρας φτάνει πάνω από 20%. Η εξάρτηση του Τατζικιστάν από τη Μόσχα θα συνεχιστεί και με άλλους τρόπους, ιδιαίτερα δεδομένου του μεγάλου πληθυσμού που απασχολούνται ως μετανάστες εργάτες στη Ρωσία. Τα εμβάσματα των εργατών αυτών «κινδύνεψαν» στα τέλη του 2019 εξ αιτίας ασυμφωνίας για το σύστημα πληρωμών μεταξύ της κυβέρνησης του Τατζικιστάν και της μεγαλύτερης τράπεζας της Ρωσίας Sberbank¹⁶¹.

Η εταιρεία "Gazprom Neft" στο Τατζικιστάν, έχει επενδύσει σε περισσότερα από 40 εκατομμύρια δολάρια, και σήμερα προμηθεύει στη Δημοκρατία το 60% του συνόλου των πετροχημικών. Ο Όμιλος Gazprom και η Δημοκρατία του Τατζικιστάν είναι εταίροι από το 2003 με μια 25ετή Συμφωνία Στρατηγικής Συνεργασίας, η οποία έθεσε τις νομικές βάσεις για την περαιτέρω συνεργασία τους, η οποία προέβλεπε τη συνεργασία στον τομέα της έρευνας, της εξερεύνησης και της ανάπτυξης των πεδίων φυσικού αερίου ακόμα και σε πολύ μεγάλα βάθη¹⁶². Το πιο μεγάλο επενδυτικό έργο είναι ο υδροηλεκτρικός σταθμός "Sangtuda-1", ο οποίος τέθηκε σε λειτουργία το 2008¹⁶³.

¹⁶⁰ "Relations of Tajikistan with Russia", Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, διαθέσιμο στο <https://mfa.tj/en/main/view/142/relations-of-tajikistan-with-russia>, πρόσβαση 16 Απριλίου 2020.

¹⁶¹ Maximilian Hess, "Rubles in the Near Abroad: Rockets and pipelines", Eurasiasnet 6 Feb 2020, διαθέσιμο στο <https://eurasianet.org/rubles-in-the-near-abroad-rockets-and-pipelines>, πρόσβαση 14 Απριλίου 2020.

¹⁶² "Gazprom EP International in Tajikistan", Gazprom EP International, διαθέσιμο στο <https://www.gazprom-international.com/en/operations/country/tajikistan>, πρόσβαση 14 Απριλίου 2020.

¹⁶³ Martha Brill Olcott, Tajikistan's Difficult Development Path, Carnegie Endowment, Washington D.C., 2012, pp.242-243.

Η σταθερότητα του καθεστώτος και οι απειλές από το Αφγανιστάν, με το οποίο το Τατζικιστάν μοιράζεται 1400 km συνόρων, είναι οι κυριότερες ανησυχίες της Ρωσίας. Η μεταναστευτική εργασία και οι εντάσεις μεταξύ των χωρών της Κεντρικής Ασίας ολοκληρώνουν την ατζέντα μεταξύ των δύο κρατών. Το Τατζικιστάν φιλοξενεί τη «201^η Ρωσική Αυτοκινούμενη Μεραρχία», η οποία αποτελείται από 7000 άνδρες και για την οποία ο Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας Sergei Lavron δήλωσε ότι αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ασφάλεια της χώρας¹⁶⁴. Η δύναμη αυτή πέρα από την εξυπηρέτησή της ως αντιστάθμισμα των απειλών από το Αφγανιστάν, αποτελεί και έναν πυλώνα του καθεστώτος του Προέδρου Emomali Rahmon στα μάτια της κυβερνητικής ελίτ του Τατζικιστάν. Μπορεί η χώρα να είναι ένας δύσκολος εταίρος με ιδιαιτερότητες, όμως η θέση της στη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας δεν αμφισβητείται. Στις ρωσικές παροτρύνσεις για ένταξη στην ΕΑΕU, η ηγεσία της χώρας ήταν επιφυλακτική, δηλώνοντας ότι θα εξετάσει προσεκτικά τις εμπειρίες των νεότερων μελών της Ένωσης, Αρμενίας και Κιργιστάν, πριν αποφασίσει.

Στο Τατζικιστάν εμπλέκεται και η Ρωσία αλλά όπως και στην περίπτωση του Τουρκμενιστάν, η Ρωσία θα επιδιώξει συνεργασία με την Κίνα, με την τελευταία να παρέχει οικονομική ενίσχυση στην προβληματική οικονομία της χώρας και τη Μόσχα να ενεργεί ως εγγυητής της ασφάλειας και της επιβιώσής της. Τον Νοέμβριο του 2017, η Συλλογική Δύναμη Ταχείας Αντίδρασης της CSTO διεξήγαγε μια αντιτρομοκρατική στρατιωτική άσκηση στο Τατζικιστάν, στην οποία συμμετείχαν 5.000 στρατιώτες, περισσότερα από 60 πολεμικά αεροσκάφη και 1.500 άλλα οπικά συστήματα¹⁶⁵. Στην άσκηση αυτή κατά τη διάρκεια της οποίας επλήγησαν εικονικά στρατόπεδα τρομοκρατών

¹⁶⁴ “Lavron Calls Russian Military Base In Tajikistan 'Important Security Factor”, RFE/RL 5 February 2019, διαθέσιμο στο <https://www.rferl.org/a/lavrov-calls-russian-military-base-in-tajikistan-important-security-factor-/29752743.html>, πρόσβαση 13 Απριλίου 2020.

¹⁶⁵ “Kazakhstan’s Su-30 fighters to first follow Russia’s Tu-95 bombers at drills in Tajikistan”, TASS Russian News Agency 14 November 2017, διαθέσιμο στο <https://tass.com/defense/975482>, πρόσβαση 11 Απριλίου 2020.

κοντά στα Αφγανικά σύνορα, χρησιμοποιήθηκε το μεσαίου βεληνεκούς βαλλιστικό σύστημα πυραύλων Iskander-M, το οποίο μπορεί να εξοπλιστεί και με πυρηνικές κεφαλές¹⁶⁶.

Η χρήση του συστήματος Iskander-M, εξυπηρετεί και άλλους σκοπούς πέραν των απαιτήσεων της αντιτρομοκρατικής άσκησης. Πρώτον η Ρωσία θέλει να επιβεβαιώσει την αναγκαιότητά διατήρησης της ακεραιότητας των συνόρων του Τατζικιστάν, ενάντια σε ενδεχόμενες απειλές προερχόμενες από μαχητικές ομάδες που θα επιχειρήσουν να εισέλθουν από το Αφγανιστάν και να απειλήσουν την ασφάλεια του καθεστώτος και της περιοχής γενικότερα. Δεύτερον, με το να είναι εξοπλισμένες οι ρωσικές δυνάμεις με ένα όπλο ικανό να φτάσει τόσο βαθιά μέσα στο Αφγανιστάν, και με δεδομένο το γεγονός ότι το Τατζικιστάν αρνείται να επιτρέψει στους Ρώσους στρατιώτες να περιπολούν στα σύνορα, η Ρωσία μπορεί να επιχειρήσει σε δεδομένη στιγμή «εκ του μακρόθεν». Τέλος η Μόσχα με την επίδειξη ισχύος, καθιστά σαφές ότι μπορεί να ανταποκριθεί με ακρίβεια, ταχύτητα και αποτελεσματικότητα εναντίον οποιασδήποτε ένοπλης ομάδας που σχεδιάζει να επιχειρήσει στο στρατηγικό της χώρο.

2.1.6 Συμπεράσματα

Η Ρωσία, στις σχέσεις της με τα κράτη της Κεντρικής Ασίας, εξακολουθεί να δίνει προτεραιότητα στις διαφοροποιημένες διμερείς προσεγγίσεις. Οι διαφορετικές πολιτικές εξελίξεις σε κάθε κράτος, η ιδιαιτερότητες της οικονομίας και η σύνθεση του πληθυσμού, καθορίζουν το είδος αυτών των διμερών σχέσεων. Η Ρωσία γνωρίζει καλύτερα από τον

¹⁶⁶ “Tajikistan: Russia Shows Off Jeweler-Like Accuracy of Iskander-M Missile”, Eurasiasnet 17 November 2017, διαθέσιμο στο <https://eurasianet.org/tajikistan-russia-shows-off-jeweler-like-accuracy-of-iskander-m-missile>, πρόσβαση 12 Απριλίου 2020.

καθένα τις ιδιαιτερότητες των κρατών της περιοχής, τα αδύνατα και δυνατά σημεία τους καθώς και τον τρόπο με τον οποίο θα τους προσεγγίσει. Η μακρά συγκατοίκηση κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής εποχής, της παρέχει το πλεονέκτημα αυτό έναντι της Δύσης.

Η περιοχή της Κεντρικής Ασίας είναι μια ιδιαίτερη περιοχή. Κυριαρχείται από αυταρχικά καθεστώτα με αβέβαιο μέλλον, συχνά με σχεδόν ανύπαρκτα ανθρώπινα δικαιώματα και με αδιαφανείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η ίδια αδιαφάνεια και αβεβαιότητα επικρατεί και στον ενεργειακό τομέα, με επισφαλή στοιχεία σχετικά με τα ενεργειακά αποθέματα και τις δυνατότητες για επενδύσεις και αβέβαιη επομένως προοπτική. Επιπλέον οι σχέσεις μεταξύ των κρατών της περιοχής, εξ' αιτίας πολιτισμικών και φυλετικών διαφορών είναι πολύπλοκες και ασταθείς. Έτσι το ενεργειακό παιχνίδι στην περιοχή είναι ένα παιχνίδι με κανόνες που αλλάζουν συχνά και με πεδίο δράσης αβέβαιο και μεταβαλλόμενο. Η Μόσχα στην προσπάθειά της να ανακτήσει την ισχύ της στην περιοχή, εστιάζει αρχικά στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική για τα κράτη αυτά και εν συνεχεία στην πολιτική ενέργειας και αποθεμάτων.

Η Ρωσία σαν κύριος εξαγωγέας ενέργειας, εξαρτάται σημαντικά από την φθηνή παροχή φυσικού αερίου της Κεντρικής Ασίας για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των «πελατών» της. Η εξάρτησή της αυτή, και ο αγώνας της για διατήρηση του ηγεμονικού της ρόλου, επηρεάζει και επιδεινώνει σε ένα βαθμό τον γεωπολιτικό ανταγωνισμό με τη Δύση στο Ν Καύκασο και την Κεντρική Ασία. Δεν πρόκειται για τον παραδοσιακό ανταγωνισμό διεκδίκησης ή εγκατάστασης στρατιωτικών βάσεων, ή την ιστορική σφαίρα επιρροής της Ρωσίας, αλλά κυρίως για την ενεργειακή ασφάλεια και επιβίωση της, πάνω στην οποία έχει στηριχτεί όλο το πολιτικό της οικοδόμημα. Χωρίς το φυσικό αέριο της Κεντρικής Ασίας η Ρωσία ίσως αντιμετωπίσει πρόβλημα στην ικανοποίηση των δεσμεύσεών της, και αυτό είναι κάτι το οποίο δεν πρέπει να συμβεί.

Η Μόσχα κατέχει σημαντικό μερίδιο στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου, αλλά το μερίδιο αυτό αρχίζει να απειλείται από την ενεργειακή στρατηγική των Βρυξελλών, οι οποίες αναζητούν πολλαπλές πηγές. Για παράδειγμα το 2018 η Ρωσία ήταν ο μεγαλύτερος προμηθευτής της ΕΕ με 40,2%, με τη Νορβηγία να ακολουθεί με 35%. Στο εγγύς μέλλον όμως και άλλοι παίκτες όπως η Αλγερία ή οι εξαγωγείς LNG θα αυξήσουν το μερίδιό τους στην ευρωπαϊκή αγορά. Έτσι ο αγωγός της Κασπίας στον οποίο αντιτίθεται σθεναρά η Μόσχα είναι ένα μικρό μόνο μέρος του προβλήματος. Το πρόβλημα της Μόσχας είναι κυρίως πολιτικό με τη Δύση, και σε αυτό θα πρέπει να δώσει έμφαση.

Όσον αφορά το θέμα της ασφάλειας, οι κίνδυνοι, όπως εκλαμβάνονται από τη Μόσχα είναι τέσσερις: η Δυτική επιρροή, η αστάθεια στο Αφγανιστάν, οι εσωτερικές διαμάχες και τέλος η Κίνα. Η επιρροή της Δύσης μπορεί να δημιουργήσει προϋποθέσεις για «ειρηνικές επαναστάσεις» με στόχο τον εκδημοκρατισμό και την παροχή ελευθεριών τόσο στην οικονομία, όσο και σε ατομικό επίπεδο. Για την αποφυγή αυτού του κινδύνου, η Μόσχα αντιτίθεται σε οποιαδήποτε προσπάθεια εγκατάστασης έστω και σε προσωρινή βάση στρατιωτικών ή άλλων αντιπροσωπειών, και δημιουργεί ή συντηρεί συνθήκες που αποτρέπουν οποιαδήποτε προσπάθεια μεγάλης επένδυσης. Παράλληλα σε κάθε ευκαιρία προβάλλεται ο δυτικός τρόπος ζωής και η ελεύθερη οικονομία ως «καταστροφικά» για τις πολιτισμικές παραδόσεις και το μέλλον των ανθρώπων.

Η ασταθής κατάσταση στο Αφγανιστάν είναι ένα πρόβλημα ασφάλειας ιδιαίτερα για τις χώρες με τις οποίες η Ρωσία δεν συνορεύει. Η διάχυση μιας ενδεχόμενης μεγάλης κλίμακας αστάθειας, ενέχει τον κίνδυνο να παρασύρει συγγενείς φυλές που ζουν στις χώρες της Κεντρικής Ασίας ή να αφυπνίσει μεμονωμένες διάσπαρτες τρομοκρατικές ομάδες οι οποίες εμπνέονται από την AL Quida ή τον ISIS. Επιπλέον υπάρχει και η παράνομη διακίνηση όπλων, ναρκωτικών, λαθρεμπορίου και μεταναστών, με χρήματα που εξασφαλίζονται από την καλλιέργεια και το εμπόριο ναρκωτικών στο Αφγανιστάν, τα

οποία ομοίως αποτελούν σοβαρό κίνδυνο. Η Ρωσία θέτει το πρόβλημα της διασυνοριακής ασφάλειας ως ένα από τα σημαντικότερα στις σχέσεις της με τα κράτη της περιοχής, παρέχοντας στρατιωτική υποστήριξη σε μέσα, εκπαίδευση αλλά και συνεργαζόμενη στον τομέα των πληροφοριών.

Ο κίνδυνος από την αναζωπύρωση εσωτερικών συγκρούσεων, έχει άμεση σχέση τόσο με την Αστάθεια στο Αφγανιστάν, όσο και με τον Δυτικό παράγοντα. Και τα δύο αποτελούν εν δυνάμει απειλές για την «εσωτερική» σταθερότητα στην ευρύτερη περιοχή. Το ευαίσθητο σημείο της Κεντρικής Ασίας είναι ο μεγάλος αριθμός των «φυλών», κάποιες από τις οποίες ελέγχουν και τις κυβερνήσεις. Οι κάτοικοι της Κεντρικής Ασίας αυτοπροσδιορίζονταν από τις φυλές τους πριν και από τη Ρωσική επέκταση τον 19ο αιώνα. Μετά την πτώση της ΕΣΣΔ, οι ανεπίσημες συμφωνίες μεταξύ των φυλών ήταν το μόνο μέσο για τη σταθεροποίηση των νέων Δημοκρατιών.

Η εθνική ταυτότητα των κρατών της περιοχής, δεν τέθηκε σε ισχύ παρά μετά το τέλος της δεκαετίας του 1980 κατά τη διάρκεια της «glasnost», με αποτέλεσμα η επίδραση των φυλών στη σύγχρονη ιστορία της Κεντρικής Ασίας να προέρχεται από την τεράστια σημασία που είχαν αυτές στο παρελθόν. Ακόμα και σήμερα οι τοπικές κοινωνίες δομούνται ιεραρχικά από φυλές, πατριές (σόι), χωριά και γειτονιές, στοιχεία τα οποία είναι βασικά τόσο για την ομαδική όσο και για την ατομική τους ταυτότητα, ρυθμίζοντας σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις τους.

Η ποικιλομορφία των φυλών στην Κεντρική Ασία, με πολιτικό ή θρησκευτικό χαρακτήρα, ή ακόμα και συνδυασμό των δύο, αποτελεί πρόκληση για τη ρωσική εξωτερική πολιτική στην περιοχή. Τα σύνορα δεν αποτελούν εμπόδιο για φυλές με συγγενικές ή ιδεολογικές σχέσεις μεταξύ τους, με αποτέλεσμα η διάχυση οποιασδήποτε εξέγερσης, ακόμα και για ασήμαντο λόγο να είναι εύκολη. Επιπλέον ακόμα και οι

εθνοτικές ομάδες είναι διάσπαρτες, με αποτέλεσμα να υπάρχουν σημαντικοί πληθυσμοί μακριά από την μητρόπολη. Για παράδειγμα 4 εκατομμύρια Ρώσοι ζουν στο Καζακστάν, το Ουζμπεκιστάν και το Κιργιστάν, ενώ 500000 Ουζμπέκοι ζουν στο Καζακστάν και 1,7 εκατομμύρια Τατζίκοι στο Ουζμπεκιστάν.

Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, είναι πολύ εύκολο να δημιουργηθούν εντάσεις με ρατσιστικά κυρίως κίνητρα, με απρόβλεπτη εξέλιξη. Για το σκοπό αυτό η Μόσχα προσπαθεί να διατηρεί ίσες αποστάσεις, ιδιαίτερα από τις μεγάλες παρατάξεις, συμπεριφέρεται διαλλακτικά και με υπομονή, και δεν επεμβαίνει στα εσωτερικά εάν δεν κληθεί να το κάνει. Ταυτόχρονα προάγει τη στρατιωτική συνεργασία για τη διαφύλαξη των συνόρων με το Αφγανιστάν, αφού προηγουμένως έχει έλθει σε συμφωνία με τις ηγεσίες των κρατών, τις οποίες έχει πείσει για τους κινδύνους που εγκυμονούν. Η κατάσταση αυτή ταυτόχρονα λειτουργεί υπέρ της Ρωσίας αναφορικά με ενδεχόμενη προσπάθεια για «δυτική επιρροή», καθόσον λειτουργεί αποτρεπτικά για τη Δύση η οποία δεν θα επιθυμούσε να εμπλακεί σε μια άγνωστη ιδιαίτερη περιοχή, μακριά από τη «γειτονιά» της.

Τέλος η Κίνα η οποία εισέρχεται στην περιοχή αναζητώντας κυρίως αγορές ενέργειας, αποτελεί για τη Ρωσία μακροπρόθεσμα μια ενδεχόμενη απειλή. Ωστόσο η κοινή θέση τους έναντι του δυτικού συστήματος διεθνούς τάξης, επί του παρόντος λειτουργεί συνεργατικά και συμπληρωματικά, με την Κίνα να είναι ο χρηματοδότης και τη Ρωσία ο προστάτης της ασφάλειας. Η κατάσταση που επικρατεί στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας φαίνεται ότι συνεχίζει να λειτουργεί με τους όρους της Μόσχας, χωρίς να απειλείται η επιρροή της και ανακτώντας σταδιακά την αίγλη και το κύρος της Μεγάλης Ρωσίας.

Σύμφωνα με τη «Νεορεαλιστική Προσέγγιση», η ισχύς αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα στις διεθνείς σχέσεις¹⁶⁷. Οι σχέσεις της Μόσχας με τις δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, αποτελούν κλασσική περίπτωση εφαρμογής της νεορεαλιστικής προσέγγισης. Πράγματι, εξ' αιτίας της τεράστιας διαφοράς ισχύος μεταξύ της Ρωσίας και των χωρών της Κεντρικής Ασίας, οι σχέσεις τους παρουσιάζονται ως μια «εύκολη περίπτωση» νεορεαλισμού¹⁶⁸. Σύμφωνα με την «Δημοκρατική Ειρήνη» του Bruce Russett, στο σύγχρονο διεθνές σύστημα οι δημοκρατίες δεν έχουν σχεδόν ποτέ πολεμήσει η μια την άλλη, αφού έχουν στη διάθεσή τους άλλα μέσα για την επίλυση των διαφορών¹⁶⁹. Ωστόσο ο ίδιος εκφράζει την ανησυχία του ότι η δημοκρατική ειρήνη μπορεί να παραβιαστεί από ορισμένες νέες δημοκρατίες που αναδύθηκαν μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, στις οποίες η δημοκρατία συνδέεται με τον μισαλλόδοξο εθνικισμό και την εθνική καταγωγή¹⁷⁰.

Μια τέτοια περίπτωση είναι και η περιοχή της Κεντρικής Ασίας, στην οποία η Μόσχα συσχετίζει κάθε απειλή με την ασφάλεια (securitization) ή την αποσυνδέει (de-securitization) κατά περίπτωση, δικαιολογώντας και νομιμοποιώντας έτσι τις ενέργειές της, και εξασφαλίζοντας τη σύμφωνη γνώμη των εμπλεκόμενων μερών. Σύμφωνα με τους Menon και Spruyt, η εσωτερική σταθερότητα των χωρών της Κεντρικής Ασίας, εξαρτάται από τον τύπο του εθνικισμού, την ανθεκτικότητα των πολιτικών θεσμών και τις επιδράσεις της οικονομικής μεταρρύθμισης. Αν και ο καλύτερος συνδυασμός για τη διατήρηση της ειρήνης είναι μια δημοκρατική Ρωσία και μια σταθερή Κεντρική Ασία, ένα αυταρχικό

¹⁶⁷ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Waveland Press, Long Grove Illinois, 1979, pp.102-128.

¹⁶⁸ Rajan Menon and Spruyt Hendrik, "The Limits of Neorealism: Understanding Security in Central Asia." *Review of International Studies*, vol.25, No.1, Cambridge University Press, 1999, p.87.

¹⁶⁹ Bruce Russett, *Grasping the Democratic Peace*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993, p.4

¹⁷⁰ Francis Fukuyama, "Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World, By Bruce Russett", *Foreign Affairs* November/December 1993.

καθεστώς στην πρώτη είναι πολύ πιθανό να την οδηγήσει σε νέο-ιμπεριαλιστική συμπεριφορά, ακόμα και αν η δεύτερη διατηρήσει τη σταθερότητά της¹⁷¹.

Στις επικρατούσες συνθήκες και το ευμετάβλητο περιβάλλον της Κεντρικής Ασίας, η Ρωσία φαίνεται να παραμένει η πιο εξέχουσα εξωτερική δύναμη ιδιαίτερα όσον αφορά τις πολιτικές σχέσεις και τη συνεργασία της για την ασφάλεια, απειλούμενη μόνο από την Κίνα. Οι ανησυχίες της Μόσχας σχετικά με την εμπλοκή του Πεκίνου στην περιοχή, αφορούν την βούληση ή μη της Κίνας να μετατρέψει την αυξημένη ομολογουμένως οικονομική της παρουσία σε πολιτική επιρροή. Προς το παρόν, δεν υφίσταται κάποιο πρόβλημα μεταξύ των δύο χωρών, αφού το Πεκίνο δεν έχει δείξει (επί του παρόντος τουλάχιστον) ότι η Κεντρική Ασία αποτελεί προτεραιότητα της εξωτερικής της πολιτικής, επιτρέποντας στη Μόσχα μεγαλύτερο βαθμό ελευθερίας κινήσεων.

Η Μόσχα συνεχίζει να αντιλαμβάνεται την περιοχή υπό όρους ασφάλειας, θεωρώντας ότι κάτι τέτοιο είναι απαραίτητο για την πρόοδο και την ευημερία της. Για τον λόγο αυτό θα συνεχίσει να προσπαθεί να αποτελεί τον σπουδαιότερο παράγοντα ασφάλειας στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας για δύο λόγους. Πρώτον για να εξασφαλίσει την εσωτερική της ασφάλεια και ισορροπία έναντι εξωτερικών κινδύνων και του ενδεχόμενου διάχυσής τους, και δεύτερον για να προβληθεί και να εδραιωθεί ως κυρίαρχος και ρυθμιστικός παράγοντας στο «εγγύς εξωτερικό».

¹⁷¹ Όπως παραπάνω 52

2.2 Η Ρωσία στα Βαλκάνια

Μετά τους “τραυματικούς” πολέμους της δεκαετίας του 1990 στα Βαλκάνια, ακολούθησε μια περίοδος σχετικής πολιτικής σταθερότητας και δημοκρατικής προόδου. Στην εικοσαετία που ακολούθησε οι μόνες δυνάμεις που παρέμειναν στην περιοχή ήταν η ΕΕ και οι ΗΠΑ οι οποίες κατέβαλαν προσπάθειες για εθνική συμφιλίωση και συνεργάστηκαν με τις ηγεσίες των κρατών για την οικοδόμηση του κράτους και την στήριξη και αναζωογόνηση της οικονομίας. Στην προσπάθεια αυτή καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε ή απουσία άλλων ανταγωνιστικών δυνάμεων στην περιοχή, αφήνοντας το πεδίο δράσης ελεύθερο στους δυτικούς θεσμούς. Ωστόσο η κατάσταση αυτή δεν παρέμεινε για πολύ σταθερή.

Η αδυναμία της ΕΕ να αποφασίσει για μια συγκεκριμένη στρατηγική διεύρυνσης, με καθορισμένα χρονοδιαγράμματα και προϋποθέσεις, έδωσε την ευκαιρία σε άλλες δυνάμεις, όπως στην Κίνα, στη Ρωσία, στην Τουρκία, ακόμα και στα κράτη του Κόλπου, να επιταχύνουν την πολιτική, οικονομική και πολιτιστική τους επιρροή σε αυτό το θύλακα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με διάφορους πόρους, προθέσεις και συμφέροντα¹⁷². Οι επεμβάσεις αυτές, ανάλογα με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις της κάθε μιας ξεχωριστά, θα μπορούσαν να απειλήσουν τη σταθερότητα στην περιοχή και να διαταράξουν τις όποιες προσπάθειες για εκδημοκρατισμό και εν συνεχεία ένταξη στους δυτικούς θεσμούς.

Μεταξύ των χωρών που έσπευσαν να εκμεταλλευτούν το κενό που δημιούργησε η ατομία της ΕΕ, ξεχωρίζει η Ρωσία. Η ανάδυση της Ρωσίας στη γεωπολιτική σκηνή, μετά την δραματική περίοδο που ακολούθησε την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, βρίσκει τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς να κυριαρχούν στο διεθνές πολιτικό σκηνικό και να

¹⁷² Lars Hänsel and Florian C. Feyerabend, *The influence of external actors in the Western Balkans*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Sankt Augustin/Berlin, 2018.

επιχειρούν διεύρυνση προς Ανατολάς. Η Ρωσική Ομοσπονδία ήδη από τα πρώτα της χρόνια ως νέα κρατική οντότητα είχε καταστήσει σαφές ότι οποιαδήποτε επέκταση του ΝΑΤΟ προς Δυσμάς αποτελούσε ευθεία απειλή για την εθνική της ασφάλεια, δηλώνοντας ότι: «*Η επέκταση του ΝΑΤΟ προς Ανατολάς και η μετατροπή του σε κυρίαρχη πολιτικο-στρατιωτική δύναμη στην Ευρώπη, δημιουργούν την απειλή μιας νέας διαίρεσης της ηπείρου, γεγονός το οποίο θα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο δεδομένης της διατήρησης στην Ευρώπη μεταφερόμενων στρατιωτικών μονάδων και πυρηνικών όπλων, καθώς και της ανεπαρκούς αποτελεσματικότητας των πολυμερών μηχανισμών για τη διατήρηση της ειρήνης*»¹⁷³.

Ωστόσο το ΝΑΤΟ προχώρησε στην διεύρυνση με την αποδοχή νέων μελών, τόσο από τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, όπως οι Βαλτικές, όσο και άλλων που ανήκαν στη σφαίρα επιρροής της Μόσχας, όπως η Πολωνία, η Ουγγαρία και σε πρώτη φάση οι βαλκανικές Βουλγαρία και Ρουμανία. Η επέκταση αυτή αλλά και ο προσεταιρισμός και άλλων για μελλοντική διεύρυνση, όπως η Γεωργία και η Ουκρανία, δημιούργησε ένα κλίμα έντασης και δυσπιστίας μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, μιας και ήταν η πρώτη φορά που η τελευταία και ιδιαίτερα οι ΗΠΑ έφταναν μέχρι τα σύνορα της Ρωσίας.

Από την άλλη πλευρά, η Μόσχα με κάθε ευκαιρία διακήρυττε ότι οι ενέργειες της Δύσης και ιδιαίτερα αυτές που είχαν αμυντικό χαρακτήρα, είχαν σκοπό την περικύκλωση και εν συνεχεία απομόνωσή της, με σκοπό να πλήξουν τα ρωσικά συμφέροντα¹⁷⁴. Οι ισχυρισμοί αυτοί ενισχύθηκαν και με άλλα σημαντικά γεγονότα που ακολούθησαν όπως οι βομβαρδισμοί της Σερβίας, η ανεξαρτησία του Κοσσυφοπεδίου, οι «χρωματιστές» επαναστάσεις ενάντια σε φιλο-ρωσικά καθεστώτα και η είσοδος νέων μελών στο ΝΑΤΟ. Ιδιαίτερα το θέμα του καθεστώτος του Κοσσυφοπεδίου, αποτελεί κρίσιμο θέμα

¹⁷³ “National Security Concept of the Russian Federation”, 17 Dec 1997, Rossiiskaya Gazeta, 26 Dec 1997 pp. 4-5, διαθέσιμο στο <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html>, πρόσβαση 7 Μαρτίου 2020.

¹⁷⁴ Andrew Radin, Clint Reach, *Russian Views of the International Order*, RAND, Santa Monica, 2017, p.ix.

γεωστρατηγικής σημασίας στην περιοχή της πρώην Γιουγκοσλαβίας, από τη διευθέτηση του οποίου εξαρτάται η σταθερότητα της κατάστασης στη Βαλκανική χερσόνησο¹⁷⁵.

Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η αυξημένη δυσαρέσκεια της Μόσχας έναντι της Δύσης και η απόφασή της για παρέμβαση σε «γνώριμους» γεωγραφικούς χώρους, που κατά τη διάρκεια της σοβιετικής εποχής ανήκαν στη σφαίρα επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης, με στόχο τον προσεταιρισμό τους με τη χρήση διάφορων εργαλείων. Η πολιτική σταθερότητα και η αναμόρφωση της οικονομίας που πέτυχε ο πρόεδρος Vladimir Putin στην πληγωμένη από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης Ρωσία, αύξησε την αυτοπεποίθησή της και επανέφερε στο προσκήνιο τη διεκδίκηση του ρόλου της ως παγκόσμιου ρυθμιστή, ή τουλάχιστον ως ισότιμου των άλλων δυνάμεων. Στο πλαίσιο αυτό και με δεδομένη τη ρωσική δυσαρέσκεια για τη δυτική συμπεριφορά, η περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων γίνεται ένας χώρος ανταγωνισμού μεταξύ Ρωσίας και Δύσης.

Τα Δυτικά Βαλκάνια αποτελούν μέρος της ρωσικής στρατηγικής με σκοπό την καθιέρωσή της ως σημαντικού παράγοντα για θέματα ευρωπαϊκής ασφάλειας, μαζί με άλλες μεγάλες χώρες όπως η Γερμανία, η Γαλλία και το ΗΒ¹⁷⁶. Ένας χώρος ο οποίος σύμφωνα με τα σχέδια του ρώσου προέδρου, θα μπορούσε να συμβάλλει στην αναβάθμιση τόσο του κύρους της Ρωσίας, όσο και της δυνατότητάς της για διεθνή επιρροή. Η περιοχή αυτή πέρα από τους ιστορικούς και πολιτιστικούς δεσμούς της με τη Ρωσία, είχε πάντα ένα στρατηγικό ενδιαφέρον, θεωρούμενη ως σημαντική για την ασφάλεια των Νοτιοδυτικών συνόρων της.

¹⁷⁵ D. Dalaklis and P. Sioussiouras and J. Karkazis, *Scrutinizing the European Security and Integration Effort: The Question of the Western Balkans*, University of the Aegean, Chios, 2008, p.7

¹⁷⁶ Dimitar Bechev, *Russia's Strategic Interests and Tools of Influence in the Western Balkans*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, p.6

Στην προσπάθεια της Μόσχας για αυξημένη επιρροή στην περιοχή των Βαλκανίων, πρωταρχικός στόχος είναι η ανάσχεση της επιχειρούμενης ενσωμάτωσης των βαλκανικών κρατών στους Δυτικούς θεσμούς, και η ματαίωση σε όσο βαθμό είναι δυνατόν του επιχειρούμενου εκδημοκρατισμού τους. Το Κρεμλίνο εκμεταλλεύόμενο τους ιστορικούς - πολιτισμικούς δεσμούς που συνδέουν τους σλαβικούς λαούς της περιοχής, επιχειρεί αφενός να υπονομεύσει τους δυτικούς θεσμούς, και αφετέρου μέσω της χρήσης διάφορων εργαλείων «ήπιας ισχύος» να προσεταιριστεί κυρίως τα αδύναμα κράτη της περιοχής, μέσω της εμβάθυνσης των οικονομικών και εμπορικών σχέσεων, με τελικό στόχο την οικονομική τους εξάρτηση. Για την ικανοποίηση των επιδιώξεων αυτών, επιχειρεί να επηρεάσει τις πολιτικές εξελίξεις σε διάφορες βαλκανικές χώρες, μέσω της πολιτικής και οικονομικής υποστήριξης φιλο-ρωσικών κομμάτων και ηγετών, και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και ακροδεξιών ομάδων¹⁷⁷.

Αυτό που κατά προτεραιότητα επιδιώκει η Μόσχα, μέσω της υπονόμησης της πολιτικής σταθερότητας, είναι η ματαίωση ή τουλάχιστον η καθυστέρηση της προοπτικής ένταξης των βαλκανικών κρατών στην ΕΕ και στο ΝΑΤΟ. Η οικονομική κρίση που έπληξε τις δυτικές οικονομίες, η παράνομη μετανάστευση και ο λαϊκισμός, συντέλεσαν στην αύξηση του ευρωσκεπτικισμού, ευνοώντας τα σχέδια του Κρεμλίνου. Οι σημαντικές ιστορικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές σχέσεις των Βαλκανικών κρατών με τη Ρωσία, αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο στην προσπάθεια της ρωσικής δημόσιας διπλωματίας για επιρροή.

Η γεωστρατηγική θέση των Βαλκανίων, μεταξύ της Μαύρης θάλασσας και της Μεσογείου, καθώς και η εγγύτητά της προς τη Μέση Ανατολή, είναι στοιχεία στρατηγικής σημασίας για την εξυπηρέτηση των στόχων της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Η

¹⁷⁷ Marlene Laruelle, *Eurasianism and the European Far Right: Reshaping the Europe–Russia Relationship*, Lexington Books, London, 2015, pp.15-17.

διαχρονική επιδίωξη της Ρωσίας για έξοδο στις θερμές θάλασσες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, βρίσκει διέξοδο μέσω του Εύξεινου Πόντου. Η επέκταση της Ρωσίας στα Βαλκάνια εξυπηρετεί επίσης και έναν άλλο σκοπό. Συνιστώντας μια περιοχή η οποία δεν έχει πλήρως ενσωματωθεί στις ευρωπαϊκές δομές, προσφέρεται για επιχειρήσεις ρωσικής επιρροής, οι οποίες με την αποτροπή επέκτασης της ΕΕ ή της Διεύρυνσης του ΝΑΤΟ, θα μπορέσουν να αποτρέψουν και άλλους επίδοξους υποψήφιους, κυρίως μεταξύ των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών.

Η ρωσική παρέμβαση στα Βαλκάνια όμως εξυπηρετεί και έναν άλλο σημαντικό στόχο. Τον αποπροσανατολισμό της Δύσης από άλλα σημαντικά για τη Μόσχα θέματα, τα οποία εξυπηρετεί να χρονίζονται και να παγιώνονται, όπως οι «παγωμένες συγκρούσεις» στη Νότια Οσσετία, η κατάσταση στην Ανατολική Ουκρανία και η προσάρτηση της Κριμαίας, και η στρατιωτικοποίηση της Αζοφικής θάλασσας¹⁷⁸. Ωστόσο οι προσπάθειες αυτές για επιρροή των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων ιδιαίτερα, δεν είναι εύκολο να ευοδωθούν, καθόσον στην περιοχή δραστηριοποιούνται και άλλες χώρες όπως η Κίνα, η Τουρκία, ακόμα και χώρες του Περσικού Κόλπου.

Οι όποιες υποσχέσεις για αυξημένο εμπόριο και επενδύσεις, καθώς και για οικονομική βοήθεια και υποστήριξη δεν είναι εύκολο να υλοποιηθούν καθόσον η ρωσική οικονομία δεν είναι και στην καλύτερη κατάσταση για τέτοιου είδους ανοίγματα. Επιπλέον τόσο ο πόλεμος στην Ουκρανία με την προσάρτηση της Κριμαίας, όσο και οι ρωσικές παρεμβάσεις στα εσωτερικά ορισμένων κρατών, όπως στην περίπτωση του Μαυροβουνίου, λειτούργησαν αρνητικά στα μάτια πολλών Βαλκανικών κρατών, τα οποία άρχισαν και πάλι να συζητούν το ενδεχόμενο προσχώρησης στο ΝΑΤΟ και την ΕΕ.

¹⁷⁸ Speech by HR/VP Federica Mogherini on the situation in the Sea of Azov, European Union, Strasbourg, 23 October 2018, διαθέσιμο στο https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/52626/speech-hrvp-federica-mogherini-situation-sea-azov_en, πρόσβαση 3 Μαρτίου 2020.

Αυτό που έχει να αντιμετωπίσει η Ρωσία στα Βαλκάνια, είναι η ΕΕ και το ΝΑΤΟ. Οι ΗΠΑ δήλωναν επίσημα ότι η Ρωσία επιχειρεί να αποσταθεροποιήσει τα Δυτικά Βαλκάνια και να τα απομακρύνει από την υπόλοιπη Ευρώπη έστω και με τη χρήση βίας, καλώντας τους ηγέτες των χωρών της περιοχής να στραφούν προς τη Δύση¹⁷⁹. Ενώ όμως οι δηλώσεις αυτές αρχικά έγιναν αποδεκτές με ικανοποίηση από τις ηγεσίες των βαλκανικών χωρών, τα πράγματα άλλαξαν ένα χρόνο αργότερα όταν ο αμερικανός πρόεδρος Donald Trump, αναρωτήθηκε αν οι ΗΠΑ θα έπρεπε να υποστηρίζουν αμυντικά μακρινές περιοχές όπως το Μαυροβούνιο¹⁸⁰. Η διαφορά απόψεων μεταξύ του Αμερικανού προέδρου και των συμβούλων του, ήταν ένα αναπάντεχο δώρο για τη Μόσχα, το οποίο φυσικά δεν θα περνούσε ανεκμετάλλευτο. Η Μόσχα τώρα είχε την ευκαιρία να αποδείξει ότι το ΝΑΤΟ δεν ήταν συνεπές στις υποσχέσεις του, σε αντίθεση με την ίδια η οποία εμφανίζεται ως περισσότερο «αξιόπιστος διαμεσολαβητής».

Η ΕΕ αντιθέτως, έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στα Δυτικά Βαλκάνια με την ενισχυμένη στρατηγική του 2018, στην οποία αναφέρεται ότι η πόρτα της είναι ανοικτή αλλά μόνον για τα κράτη που πληρούν τα κριτήρια¹⁸¹. Στην στρατηγική εξηγούνται τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν από το Μαυροβούνιο και τη Σερβία για την ολοκλήρωση της διαδικασίας προσχώρησης έως το 2025, και δηλώνεται ότι όλα τα Δυτικά Βαλκάνια έχουν την ευκαιρία να προχωρήσουν στις αντίστοιχες ευρωπαϊκές πορείες τους. Για την Αλβανία και την ΠΓΔΜ αναφέρεται ότι η Επιτροπή είναι έτοιμη να προετοιμάσει συστάσεις για την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων, ενώ η Βοσνία και

¹⁷⁹ Maja Zuvela, “Go West, VP Pence tells Balkan leaders”, Reuters, 2 Aug 2017, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-usa-balkans-pence/go-west-vp-pence-tells-balkan-leaders-idUSKBN1AI166>, πρόσβαση 3 Μαρτίου 2020

¹⁸⁰ Eileen Sullivan, “Trump Questions the Core of NATO: Mutual Defense, Including Montenegro”, The New York Times, 18 July 2018, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2018/07/18/world/europe/trump-nato-self-defense-montenegro.html>, πρόσβαση 3 Μαρτίου 2020

¹⁸¹ European Commission, “Strategy for the Western Balkans”, Strasbourg 6 Febr 2018, διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/commission/news/strategy-western-balkans-2018-feb-06_en, πρόσβαση 3 Μαρτίου 2020.

Ερζεγοβίνη με συνεχή προσπάθεια και δέσμευση θα μπορούσε να είναι υποψήφια για ένταξη, και το Κοσσυφοπέδιο έχει την ευκαιρία για βιώσιμη πρόοδο μέσω της εφαρμογής της Συμφωνίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης και εφόσον το επιτρέψουν οι αντικειμενικές συνθήκες.

Ενώ στη Στρατηγική γίνεται σαφής αναφορά στον στόχο για δύο νέα βαλκανικά μέλη της ΕΕ μέχρι το 2025, εν τούτοις και εδώ οι εξελίξεις λειτούργησαν υπέρ της Ρωσίας. Οι γενικόλογες περιγραφές, οι χρονοβόρες διαδικασίες που γίνονται ολοένα και ποιό σύνθετες, τα χρόνια παθητικής δέσμευσης και ο αργός ρυθμός του ευρωπαϊκού εγχειρήματος οδήγησαν τα βαλκανικά κράτη σε απογοήτευση. Ενώ πολλά ευρωπαϊκά κράτη παραμένουν επιφυλακτικά για την επέκταση της ΕΕ στα Βαλκάνια, τα υποψήφια κράτη βλέπουν το όραμα να απομακρύνεται εν μέσω των εσωτερικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η Ένωση, αλλά και της οικονομικής ύφεσης που έπληξε τη Δύση. Έτσι στα μάτια των κρατών των Δυτικών Βαλκανίων, παραμένει ασαφές εάν η Ευρώπη είναι διατεθειμένη ή ικανή να παρέξει την απαιτούμενη οικονομική στήριξη αλλά και τα μέσα για να βοηθήσει τα υποψήφια κράτη να προχωρήσουν στις απαιτούμενες ευρείες μεταρρυθμίσεις.

Η αποτυχία των δύο μεγάλων δυτικών θεσμών, ενός αμυντικού όπως το ΝΑΤΟ μέσω των ΗΠΑ, και ενός οικονομικού όπως η ΕΕ, να σχεδιάσουν και να εκφράσουν μια συνεπή στρατηγική προσέγγισης στην περιοχή, είχε σαν αποτέλεσμα την απογοήτευση και τη δυσαρέσκεια των κρατών των Δυτικών Βαλκανίων. Η ασυνέπεια των υποσχέσεων, και τα εσωτερικά προβλήματα τόσο της ΕΕ όσο και των υποψήφιων κρατών, είχαν σαν αποτέλεσμα την αύξηση του ευρωσκεπτικισμού και τη δημιουργία ενός κενού στην περιοχή, το οποίο έδωσε χώρο και ελευθερία κινήσεων στη Ρωσία για την εμπλοκή της στα Βαλκάνια.

2.2.1 Η Ρωσία στα Δυτικά Βαλκάνια

Η Ρωσία αναδυόμενη το 1991 από τις στάχτες της Σοβιετικής Ένωσης, βρέθηκε να συνορεύει με κράτη, με τα οποία μέχρι πρότινος αποτελούσαν μέλη της ίδιας συνομοσπονδίας. Με δεδομένη την απροθυμία ορισμένων εξ αυτών να συνεργαστούν με τη νέα ρωσική ηγεσία, η Μόσχα στη δεκαετία του 1990 είχε να αντιμετωπίσει μια συγκεκριμένη αποδυνάμωση των σχέσεων της με τις χώρες της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η κατάσταση αυτή δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα στην εξωτερική πολιτική της χώρας, και για την αντιστροφή του κλίματος αυτού, η Ρωσία άρχισε στη δεκαετία του 2000 να αποκαθιστά την παρουσία της στην περιοχή την οποία θεωρούσε σφαίρα επιρροής της, μέσω διάφορων «εργαλείων ήπιας ισχύος», κυρίως οικονομικών, όπως είναι οι επενδύσεις.

Μια περιοχή στην οποία άρχισε να κάνει αισθητή την παρουσία της η Ρωσία, είναι και τα Δυτικά Βαλκάνια (εικόνα 2.2). Μετά τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας στις αρχές της δεκαετίας του 1990, εμφανίστηκαν στην περιοχή έξι νέα κράτη, η οικονομία των οποίων βρισκόταν σε άσχημη κατάσταση λόγω του πολέμου που είχε προηγηθεί, αλλά και της «επίπονης» μετάβασής τους από τον σοσιαλισμό στην οικονομία της αγοράς. Οι «αδυναμίες» αυτές, αποτελούσαν πρώτης τάξεως ευκαιρία για την εφαρμογή των «οικονομικών εργαλείων» από τη Μόσχα, λαμβάνοντας υπόψη επιπλέον ιδιαιτερότητες της περιοχής, όπως:

- Η εύθραυστη οικονομική κατάσταση των χωρών,
- Η διαφθορά του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα,
- Τα υφιστάμενα φιλορωσικά καθεστώτα ή πολιτικά κόμματα,
- Η ασταθής πολιτική κατάσταση η οποία συνοδευόταν από αισθήματα ανασφάλειας,

- Η γεωστρατηγική σημασία των Δ. Βαλκανίων για την ίδια τη Ρωσία,
- Η αυξημένη αποδοχή που απολάμβανε τόσο η Ρωσία σαν χώρα όσο και ο Vladimir Putin ως προσωπικότητα στις κοινωνίες των Δ. Βαλκανίων με Ορθόδοξους Χριστιανικά πληθυσμούς, όπως η Σερβία, το Μαυροβούνιο, η Σερβική Δημοκρατία και η Β. Μακεδονία, και
- η θετική προδιάθεση των κρατών έναντι της Ρωσίας, λόγω του παρελθόντος και των πολιτιστικών δεσμών τους (σλαβική γλώσσα, θρησκεία), θεωρώντας την ως μια ισχυρή οικονομικά χώρα με κοινά χαρακτηριστικά με τους ίδιους.

Εικόνα 2.2: Χάρτης Δυτικών Βαλκανίων

Ωστόσο η στάση των χωρών έναντι της Ρωσίας είχε άμεση σχέση και επηρεαζόταν από τη στάση της πολιτικής ηγεσίας και των τοπικών ελίτ, με αποτέλεσμα η Μόσχα στη δεκαετία του 2000 αντί να εφαρμόσει μια κοινή οικονομική στρατηγική για όλη την περιοχή, να δημιουργεί ξεχωριστές σχέσεις διαφορετικού επιπέδου με κάθε χώρα, και κατά συνέπεια διαφορετικό βαθμό «οικονομικής» διείσδυσης. Όλες οι χώρες των Δ Βαλκανίων αποτελούσαν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό εν δυνάμει εταίρους της Μόσχας, όμως κάποιες ήταν πλησιέστερα από άλλες οι οποίες είχαν στραφεί σε μεγάλο βαθμό Δυτικά. Με βάση το σκεπτικό αυτό, τα κράτη της περιοχής κατατάσσονται αυτόματα σε μια σειρά, ανάλογα με τον βαθμό «προδιάθεσης» για συνεργασία με τη Ρωσία.

Η Σερβία αποτελεί τον παραδοσιακό εταίρο της Ρωσίας, μιας και ιστορικά οι σχέσεις Βελιγραδίου και Μόσχας ήταν ιδιαίτερες. Ακολουθεί το Μαυροβούνιο, στο οποίο αρκετά σχέδια για μεγάλες επενδύσεις απέτυχαν, εξ αιτίας του Δυτικού προσανατολισμού της πολιτικής του. Έτσι τα οικονομικά εργαλεία στις δύο αυτές χώρες είχαν διαφορετική μορφή, με τη Σερβία να δέχεται επενδύσεις από επιχειρήσεις¹⁸², ενώ το Μαυροβούνιο από ιδιώτες κυρίως στον τομέα των ακινήτων και του τουρισμού¹⁸³.

Η Βοσνία Ερζεγοβίνη, κυρίως λόγω της Σερβικής Δημοκρατίας (Republika Srpska), καθώς και η Β. Μακεδονία θα μπορούσαν να τοποθετηθούν στην επόμενη θέση κυρίως λόγω των πολιτιστικών δεσμών που τις συνδέουν με τη Ρωσία. Οι πολιτικές εξελίξεις στις δύο χώρες, αλλά και ο πληθυσμός, δημιουργούν ευνοϊκό κλίμα, με

¹⁸² Dušan I. Bjelić, *Balkan Transnationalism at the Time of Neoliberal Catastrophe*, Routledge, New York, 2019, p.75. Επίσης στο “Russia and Serbia signed an Agreement on Cooperation”, RAS Development Agency of Serbia, 18 Jan 2019, διαθέσιμο στο <https://ras.gov.rs/en/russia-and-serbia-signed-an-agreement-on-cooperation>, πρόσβαση 6 Μαρτίου 2020.

¹⁸³ Roman Mamchits, “Russian investors to loose Montenegro”, Invest Foresight, 25 April 2018, διαθέσιμο στο <https://investforesight.com/russian-investors-to-loose-montenegro/>, πρόσβαση 2 Μαρτίου 2020. Επίσης Kenneth Rapoza, “Despite Montenegro's 'Westward Ho', Russian Investment Unlikely To Dissipate”, Forbes 30/11/15, διαθέσιμο στο <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2015/11/30/despite-montenegros-westward-ho-russian-investment-unlikely-to-dissipate/#4f3e8ac95f7c>, πρόσβαση 2 Μαρτίου 2020.

αποτέλεσμα πολλές ρωσικές επιχειρήσεις να έχουν μεταφέρει τα συμφέροντά τους στην περιοχή¹⁸⁴.

Τέλος η Σλοβενία και η Κροατία, και οι δύο χώρες μέλη της ΕΕ¹⁸⁵, καταλαμβάνουν την τελευταία θέση στη βαθμίδα των σχέσεων τους με τη Ρωσία, με μικρότερη πιθανότητα για ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων. Αν και οι προσπάθειες της Ρωσίας για οικονομική είσοδο στις χώρες δεν είναι ιδιαίτερα επιτυχημένες, εν τούτοις οι διεθνείς συγκυρίες στον οικονομικό τομέα, σε συνδυασμό με τα οικονομικά προβλήματα εντός της ΕΕ, ίσως οδηγήσουν τις χώρες αυτές να αναζητήσουν εναλλακτικές λύσεις, και στην περίπτωση αυτή η Ρωσία θα πρέπει να είναι έτοιμη.

Σημαντικό ρόλο στην ρωσική προσπάθεια για οικονομική είσοδο στην περιοχή, διαδραματίζουν και οι επενδύσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ρωσική κρατική τράπεζα Sberbank, η οποία το 2012 κατόρθωσε να επιτύχει μια συμφωνία αξίας 800 εκατομμυρίων ευρώ, σε τρέχουσες συναλλαγματικές ισοτιμίες, για την αγορά της αυστριακής τράπεζας Volksbank και των δικτύων της σε οκτώ χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, μεταξύ των οποίων η Σλοβενία, η Κροατία, η Σερβία και η Βοσνία – Ερζεγοβίνη¹⁸⁶.

¹⁸⁴ Tomáš Vlček and Martin Jirušek, *Russian Oil Enterprises in Europe: Investments and Regional Influence*, New York, Springer 2019, pp.72-75. Επίσης στο Sinisa Jakov Marusic, “North Macedonia PM: Working with Russia ‘Not an Alternative to EU’”, *Balkan Insight* 14 Nov 2019, διαθέσιμο στο <https://balkaninsight.com/2019/11/14/north-macedonia-pm-working-with-russia-not-an-alternative-to-eu/>, πρόσβαση 7 Μαρτίου 2020.

¹⁸⁵ Η Σλοβενία από το 2004 και η Κροατία από το 2013

¹⁸⁶ Andrew E. Kramer, “Russian Lender Building Its Own Bloc in Eastern Europe”, *The New York Times*, 13 April 2012, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2012/04/14/business/global/sberbank-expanding-in-eastern-europe.html>, πρόσβαση 3 Μαρτίου 2010.

2.2.2 Ρωσική Εξωτερική Πολιτική και Βαλκάνια

Η εξωτερική πολιτική που ακολούθησε η Ρωσία στα Βαλκάνια μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, μεταβλήθηκε σημαντικά κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα χρόνων, κυρίως εξ αιτίας εξωτερικών παραγόντων οι οποίοι και ανάγκαζαν τη Μόσχα να αναπροσαρμόσει την πολιτική της για να ανταποκριθεί στις νέες μεταβαλλόμενες συνθήκες. Αρχικά, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η Ρωσία έδωσε έμφαση στην οικοδόμηση σχέσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις ΗΠΑ, αφήνοντας τα Βαλκάνια στην περιφέρεια των εξωτερικών πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων της. Στις αρχές της δεκαετίας του 2000, η Ρωσία ήταν παρούσα στα Βαλκάνια μέσω της οικονομικής διπλωματίας, ενώ στη συνέχεια τα στρατιωτικά και πολιτικά ζητήματα μεταφέρθηκαν στο προσκήνιο. Η πολιτική αυτή αντιπαράθεση ήταν αποτέλεσμα κυρίως της συνύπαρξης Ρωσίας και ΕΕ στα Βαλκάνια, η οποία οδήγησε στη σύγκρουση συμφερόντων, και στον ανταγωνισμό για κυριαρχία.

Σύμφωνα με το Ρωσικό Συμβούλιο Διεθνών Υποθέσεων (RIAC), η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας στα Βαλκάνια διακρίνεται στις παρακάτω τρεις περιόδους¹⁸⁷:

Η πρώτη περίοδος (1990-1998) χαρακτηρίζεται από την αποφασιστικής σημασίας επανεξέταση των ρωσικών αποφάσεων. Η δεκαετία του 1990 σηματοδοτήθηκε από τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Νέας Ρωσίας, και την επανεξέταση της πορείας προσέγγισής της με τη Δύση, η οποία υιοθετήθηκε κατά το πρώτο εξάμηνο της δεκαετίας αυτής. Τα γεγονότα της Γιουγκοσλαβικής κρίσης του 1991-2001, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της διαδικασίας αυτής.

¹⁸⁷ RIAC, RUSSIA IN THE BALKANS: “The Evolution of Russia’s Presence in Southeast Europe”, διαθέσιμο στο <https://russiancouncil.ru/en/russia-balkans>, πρόσβαση 23 Μαρτίου 2020.

Η δεύτερη περίοδος (1998-2013), διακρίνεται από την προσπάθεια της Μόσχας για νέα προσέγγιση με τη Δύση. Κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού της δεκαετίας του 2000, η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας χαρακτηρίστηκε από την αντίληψη περί της ΕΕ ως επιτυχημένης ένωσης για ένταξη, σε συνδυασμό με την έλλειψη ενδιαφέροντος για ένταξη από πλευράς της. Στην ουσία η Ρωσία καλωσόριζε την πορεία ένταξης των βαλκανικών χωρών στην Ένωση, μη δίνοντας σημασία στο γεγονός ότι αυτή έτρεχε παράλληλα με τη διαδικασία προσχώρησής τους στο ΝΑΤΟ. Έχοντας απομακρυνθεί από τη συμμετοχή στην αντιμετώπιση περιφερειακών θεμάτων ασφαλείας (πλην των εργασιών για το Κοσσυφοπέδιο στο ΣΑ του ΟΗΕ και τις ομάδα επαφής για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη), η Μόσχα ασχολήθηκε με την ανάπτυξη πιο ρεαλιστικών, πρωτίστως οικονομικών σχέσεων στην περιοχή.

Η Τρίτη περίοδος (2014- σήμερα) περιλαμβάνει την «Εικονική Αντιπαράθεση» μεταξύ Ρωσίας και Δύσης στα Βαλκάνια. Η αντι-ρωσική εκστρατεία στην περιοχή ξεκίνησε όταν το έργο του αγωγού South Stream ανατράπηκε το καλοκαίρι του 2013. Από τον Φεβρουάριο του 2014 και μετά, σύμφωνα με τη ρωσική αντίληψη, οι Βρυξέλλες έχουν την τάση να εκλαμβάνουν τα Βαλκάνια ως εφιαλτήριο για πιθανή επιθετικότητα από πλευράς Ρωσίας. Παρουσιάζεται ως μια περιοχή ενδεχόμενης αντιπαράθεσης, η οποία λειτουργεί ως «φράγμα», προστατεύοντας την Ευρώπη από τη «ρωσική απειλή». Η Μόσχα ισχυρίζεται ότι η στάση αυτή των Βρυξελλών έχει οδηγήσει σε αλλαγή των συνθηκών λειτουργίας των ρωσικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στα Βαλκάνια, καθώς και στις αυξανόμενες φημολογίες και πολιτικές απειλές εις βάρος των ρωσικών προγραμμάτων στη Βουλγαρία, τη Σερβία, τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, το Μαυροβούνιο και τη Β. Μακεδονία.

Ωστόσο η υφιστάμενη κατάσταση στα Δυτικά Βαλκάνια, δημιουργεί για τη ρωσική εξωτερική πολιτική ευκαιρίες για να επηρεάσει ακόμα περισσότερο τις εξελίξεις των

κρατών της περιοχής. Η Μόσχα έχει επωφεληθεί από την αβεβαιότητα που επικρατεί εντός της Ευρώπης, κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης και του μεταναστευτικού, και έχει εκμεταλλευτεί αυτό που ορισμένοι θεωρούν ως «Καλοήθη Αμέλεια»¹⁸⁸ της Ευρωπαϊκής πολιτικής¹⁸⁹. Στο ευνοϊκό αυτό κλίμα, η Μόσχα έχει τη δυνατότητα αλλά και την ευκαιρία να δράσει πιο επιθετικά, καλλιεργώντας και υποστηρίζοντας τα αντι-Δυτικά αισθήματα μεταξύ των Ορθόδοξων και Σλαβικών πληθυσμών με στόχο πάντα την υπονόμευση των Δυτικών θεσμών και την ματαίωση της Ευρω-Ατλαντικής ενσωμάτωσης.

Στο πλαίσιο αυτό η Ρωσία τάχθηκε σθεναρά στο πλευρό του μεγαλύτερου συμμάχου της στην περιοχή, της Σερβίας, εκτιμώντας ότι η τελευταία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σαν εφιαλτήριο για την εφαρμογή των στόχων της εξωτερικής της πολιτικής στην περιοχή. Για τον σκοπό αυτό αντιτάχθηκε στις αεροπορικές επιχειρήσεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία το 1999, και ταυτόχρονα χρησιμοποίησε τη θέση της ως μονίμου μέλους του ΣΑ ΟΗΕ για να υποστηρίξει τις σερβικές θέσεις αναφορικά με το Κοσσυφοπέδιο. Ως αποτέλεσμα αυτού, και παρά το γεγονός ότι οι ΗΠΑ και τα περισσότερα μέλη της ΕΕ αναγνώρισαν την ανεξαρτησία του Κοσσυφοπεδίου από τη Σερβία το 2008, η Σερβία, η Ρωσία και ένας σημαντικός αριθμός κρατών, συμπεριλαμβανομένων αρκετών κρατών μελών της ΕΕ, δεν το έχουν πράξει.

Το θέμα του Κοσσυφοπεδίου είναι θεμελιώδες τόσο για τη ρωσική εξωτερική πολιτική όσο και για τον Ρώσο πρόεδρο προσωπικά. Η Ρωσία θεωρεί ότι η Δύση χρησιμοποιεί το Κόσσοβο και τις πολιτικές εξελίξεις που το συνοδεύουν ως όχημα για την

¹⁸⁸ Ως “καλοήθης αμέλεια” (Benign Neglect) θεωρείται μια πολιτική ή μια συμπεριφορά η οποία αγνοεί μια κατάσταση, αντί να αναλαμβάνει την ευθύνη για τη διαχείριση ή τη βελτίωσή της.

¹⁸⁹ D. Sultănescu, *Challenges in Strategic Communication and Fighting Propaganda in Eastern Europe*, IOS Press BV, NATO Science for Peace and Security Series, Vol 142, Amsterdam 2019, p.59 και Aharon Klieman, *Great Powers and Geopolitics: International Affairs in a Rebalancing World*, New York: Springer 2015, p.9.

διεθνή ταπείνωσή της¹⁹⁰, με την δυτικά καθοδηγούμενη αλλαγή της μετα-ψυχροπολεμικής τάξης στην περιοχή. Το αφήγημα αυτό χρησιμοποιείται συχνά τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της Ρωσίας, με σκοπό αφενός τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και την «εσωτερική έγκριση» των ενεργειών του καθεστώτος, και αφετέρου την συγκάλυψη ή δικαιολόγηση απωλειών ή πολιτικών αποτυχιών στον μετά-σοβιετικό χώρο.

Όπως και να έχουν τα πράγματα, η ρωσική διπλωματία επιχειρεί να εδραιωθεί στα Βαλκάνια ως βασικός παράγοντας διεθνούς πολιτικής της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, και ως εναλλακτική λύση έναντι της Δύσης. Για την εκπλήρωση των στόχων αυτών, εκμεταλλεύεται τις εσωτερικές αντι-δυτικές διαμαρτυρίες καθώς και τις τοπικές συγκρούσεις. Αρωγοί στην προσπάθειά της αυτή είναι πολιτικοί, οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες της περιοχής, οι οποίοι κατά κανόνα επιδιώκουν τους δικούς τους στόχους. Η Ρωσία αν και γνωρίζει πολύ καλά ότι τόσο η ΕΕ όσο και το ΝΑΤΟ έχουν εδραιωθεί στα Βαλκάνια, εν τούτοις δεν είναι διατεθειμένη να αποχωρήσει από την περιοχή, αλλά αντιθέτως θα επιθυμούσε να αποτελεί έναν δεύτερο εναλλακτικό ανταγωνιστικό πόλο.

Εξετάζοντας την πολιτική κατάσταση των κρατών της Βαλκανικής, και με δεδομένο τον δυτικό προσανατολισμό των περισσότερων εξ αυτών, τόσο παλαιών όσο και νέων, συμπεραίνεται εύκολα ότι το κομμάτι αυτό της Ευρώπης, είναι αδύνατο να περιληφθεί στη σφαίρα ρωσική επιρροής. Ωστόσο, η Ρωσία θεωρεί τη ΝΑ Ευρώπη ως αδύναμο σημείο στην περιφέρεια της ΕΕ, και ως εκ τούτου ευάλωτη στην επιρροή της. Από τα τέλη της δεύτερης περιόδου της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής που αναφέρθηκε και έπειτα, η Μόσχα επεχείρησε με τον έλεγχο και την υποστήριξη τοπικών παραγόντων, καθώς και με την εφαρμογή φιλόδοξων προγραμμάτων όπως ο αγωγός South Stream, να

¹⁹⁰ Eric Shiraev and Konstantin Khudoley, *Russian Foreign Policy*, Macmillan International Higher Education, 2018, p.110

αυξήσει την επιρροή της ιδιαίτερα στα αδύναμα κράτη της περιοχής. Η πολιτική αυτή, καθώς και η αυξανόμενη αντιπαράθεση με τη Δύση μετά την επιστροφή του Vladimir Putin στο Κρεμλίνο το 2012, και ιδιαίτερα μετά την προσάρτηση της Κριμαίας τον Μάρτιο του 2014, μετέτρεψε τα Βαλκάνια σε αρένα ανταγωνισμού.

Η Ρωσία αντιλαμβανόμενη ότι δεν διαθέτει ούτε τους πόρους αλλά ούτε και την πολιτική ισχύ για να περιορίσει την επιρροή της ΕΕ και των ΗΠΑ στην περιοχή, επιχειρεί με την εξωτερική της πολιτική κάτι σχετικά «ανέξοδο». Αξιοποιώντας τις σχέσεις της με φιλο-ρωσικούς παράγοντες ή πληθυσμιακές ομάδες της περιοχής, επιχειρεί να διαταράξει την υφιστάμενη δυτική επιρροή, επιτυγχάνοντας ένα γεωπολιτικό όφελος. Το όφελος αυτό έχει άμεση σχέση με την εικόνα της, και για το σκοπό αυτό επιδιώκει να προκαλέσει την προσοχή της διεθνούς κοινότητας, δηλώνοντας παρούσα σε όλες τις περιοχές κρίσεων, και ως εκ τούτου να εμφανιστεί ως εναλλακτική επιλογή έναντι της Δύσης. Στην επιδίωξη αυτή, η ρωσική εξωτερική πολιτική έχει επιστρατεύσει διάφορα «εργαλεία» τα οποία θεωρεί ότι θα συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων της.

2.3 Εργαλεία της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής στα Βαλκάνια

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε ένα κλίμα ευφορίας στη Δύση και μια εσφαλμένη εντύπωση ότι η διάδοχος κατάσταση Ρωσία, ήταν πλέον «ακίνδυνη». Η δεινή οικονομική της κατάσταση και τα σοβαρά εσωτερικά της προβλήματα δεν άφηναν περιθώριο για σκέψεις ότι η Μόσχα θα μπορούσε να επεκτείνει την πολιτική, οικονομική και στρατιωτική της επιρροή πέραν του πρώην σοβιετικού χώρου. Η αντίληψη αυτή αποδείχθηκε εσφαλμένη με την επιστροφή στη ρωσική προεδρία του Vladimir Putin το 2012 και την επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ Ρωσίας και Δύσης στο θέμα της Ουκρανίας.

Η Ρωσία πλέον δεν είναι μια νέα χώρα που προσπαθεί να ορθοποδήσει, αλλά μια ανερχόμενη δύναμη η οποία, όπως έδειξε στις μέχρι τώρα επιχειρήσεις με αποκορύφωμα τον πόλεμο στην Ουκρανία, χρησιμοποιεί πλήθος εργαλείων με σκοπό την επιρροή των μηχανισμών λήψεως αποφάσεων και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά και πέρα από αυτήν. Τα εργαλεία αυτά ανάλογα με το πεδίο ενδιαφέροντός τους είναι διπλωματικά, οικονομικά, στρατιωτικά, πληροφοριών, πολιτιστικά, κυβερνοχώρου ακόμα και θρησκευτικά.

Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας είναι πλέον πιο προσεκτική και περισσότερο μεθοδική. Αντιλαμβάνεται τα κενά ισχύος που δημιουργούνται στις κρίσιμες περιοχές και είναι έτοιμη να τα συμπληρώσει. Εντοπίζει τους δισταγμούς και τα ατοπήματα της Δύσης, εκμεταλλεύεται και ενισχύει όπου μπορεί τον εμφανιζόμενο Ευρω-σκεπτικισμό, και είναι πρόθυμη να καλύψει τα κενά της παγκόσμιας ισχύος που προέκυψαν από την εξωτερική πολιτική του «Πρώτα η Αμερική» του προέδρου Donald Trump¹⁹¹.

Με όλη αυτή τη στάση και συμπεριφορά της, η Ρωσία επιχειρεί να υπονομεύσει τη συνοχή των Δυτικών κρατών και των θεσμών τους, μειώνοντας έτσι την ικανότητά τους για μια συνεκτική και αποτελεσματική στρατηγική. Όπως δήλωσε και ο υψηλού επιπέδου σύμβουλος του προέδρου Putin, Vladislav Surkov: *«Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι τα πάντα, από τη θρησκεία, την ιστορία, τα γεγονότα, τις πληροφορίες, τις φυλετικές και*

¹⁹¹ Paul Stronski and Richard Sokolsky, “The Return of Global Russia: An Analytical Framework”, Carnegie Endowment for International Peace, 14 December 2017, διαθέσιμο στο <https://carnegieendowment.org/2017/12/14/return-of-global-russia-analytical-framework-pub-75003>, πρόσβαση 2 Μαρτίου 2020.

εθνοτικές εντάσεις, την παράνομη χρηματοδότηση και τη θεσμική και οικονομική αδυναμία, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως όπλα»¹⁹².

Η Ρωσία, στην προσπάθεια της να περιορίσει όσο το δυνατό τη δράση και την επιρροή της ΕΕ και του ΝΑΤΟ στα Δυτικά Βαλκάνια, ασκεί μια πολιτική στρατηγικής επιρροής έναντι των χωρών της περιοχής, η οποία αποτελεί μέρος της νέας προσέγγισης της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Αν και η προσέγγιση αυτή χαρακτηρίζεται νέα, δεν συμβαίνει το ίδιο και με την εμπλοκή της Ρωσίας στην περιοχή. Η μετασοβιετική Ρωσία στα πρώτα χρόνια της ύπαρξής της, προσπάθησε να παραμείνει μέσα στις εξελίξεις στα Βαλκάνια, χρησιμοποιώντας την επιρροή της στα Ηνωμένα Έθνη για να σταθεί υπέρ της Σερβίας κατά τους Γιουγκοσλαβικούς πολέμους της δεκαετίας του 1990.

Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, η Ρωσία από τη θέση του απλού υποστηρικτή της Σερβίας εξελίχθηκε σε μια πιο ενεργό και δραστήρια δύναμη, η οποία εκμεταλλεζόμενη τα λάθη και τα «κενά ισχύος» της Δύσης, επιχειρεί να παρουσιαστεί στα κράτη της περιοχής ως ειλικρινής συνομιλητής, αξιόπιστος σύμμαχος και απαραίτητος ρυθμιστικός παράγοντας. Για την προώθηση των συμφερόντων της και την επίτευξη των στόχων της στα Βαλκάνια, η Μόσχα χρησιμοποιεί διάφορα εργαλεία «ήπιας ισχύος», κυριότερα των οποίων είναι η ασφάλεια, η οικονομία και η ενέργεια και η επιρροή επί των τοπικών κοινωνιών.

¹⁹² Volodymyr Yermolenko, “We do far more than meddle in foreign elections, top Putin aide taunts”, Atlantic Council, 13 February 2019, διαθέσιμο στο <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/we-do-far-more-than-meddle-in-foreign-elections-top-putin-aide-claims/>, πρόσβαση 9 Μαρτίου 2020.

2.3.1 Ασφάλεια

Σε αντίθεση με το NATO και την ΕΕ, η Ρωσία δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως παράγοντας άμεσα ενδιαφερόμενος για την ασφάλεια των Βαλκανίων. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί είτε συνεργαζόμενη με την ΕΕ και το NATO, ευθυγραμμισμένη με τις γενικές αρχές των δύο οργανισμών, είτε ιδρύοντας έναν αμυντικό συνασπισμό συλλογικής άμυνας, αντίστοιχο του NATO. Στην πρώτη περίπτωση η Μόσχα θα έπρεπε να προβεί τουλάχιστον σε αμοιβαίες υποχωρήσεις με τους δυτικούς θεσμούς, γεγονός το οποίο θα ήταν επιζήμιο για τη ρωσική διπλωματία, μιας και θα δημιουργούσε αρνητική εικόνα τόσο στο εσωτερικό, όσο και στη διεθνή κοινότητα, αφού θα εμφανιζόταν ότι υποχωρεί στις δυτικές επιταγές.

Στη δεύτερη περίπτωση η Ρωσία θα έπρεπε να ηγείται ενός αμυντικού οργανισμού, με τουλάχιστον θετική αποδοχή, ιδιαίτερα στην περιφέρειά της, ισότιμου του NATO, ο οποίος θα λειτουργούσε συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά με τη δυτική Συμμαχία. Αν και ο οργανισμός αυτός υφίσταται με τη μορφή του CSTO¹⁹³, εν τούτοις αμφισβητείται από πολλά πρώην μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας, λειτουργώντας ανταγωνιστικά και σαν αντιστάθμισμα του NATO. Η ταυτόχρονη παρουσία NATO και CSTO στην ίδια περιοχή μόνο αρνητική συμβολή θα μπορούσε να έχει για την ασφάλεια, επαναφέροντας μνήμες της εποχής του Ψυχρού Πολέμου.

Στην περιοχή των Βαλκανίων η Ρωσία αν και μετέχει σε ορισμένα διπλωματικά όργανα, όπως το Συμβούλιο για την Εφαρμογή της Ειρήνης (PIC) στη Βοσνία¹⁹⁴, εν τούτοις δεν διατηρεί στρατιωτικές δυνάμεις στην περιοχή, ενώ έχει αποσύρει και τις

¹⁹³ CSTO: Collective Security Treaty Organization (Οργανισμός της Συνθήκης Συλλογικής Ασφαλείας – ΟΣΣΑ).

¹⁹⁴ PIC: Peace Implementation Council

ειρηνευτικές της δυνάμεις από το 2003¹⁹⁵. Ωστόσο ενώ φαινομενικά είναι στρατιωτικά απύσχα από την περιοχή, στην πραγματικότητα μη έχοντας σκοπό να παραδώσει τα Δυτικά Βαλκάνια εξ ολοκλήρου στη Δύση, δραστηριοποιείται εμμέσως, διευρύνοντας από το 2013 τους αμυντικούς δεσμούς της με τη Σερβία. Στην απόφαση του Βελιγραδίου για εκσυγχρονισμό και αναβάθμιση των σερβικών Ενόπλων Δυνάμεων, η Ρωσία όχι μόνο προσφέρει αμυντικό εξοπλισμό χωρίς όρους, αλλά επιπλέον εκπαιδεύει και το στρατιωτικό προσωπικό της χώρας. Σημαντικό στοιχείο επίσης αποτελεί και το γεγονός ότι η ρωσική αμυντική τεχνολογία είναι σημαντικά φθηνότερη από την αντίστοιχη Δυτική και συχνά καλύτερης ποιότητας¹⁹⁶.

Οι ένοπλες δυνάμεις των δύο χωρών, συμμετείχαν σε πέντε στρατιωτικές ασκήσεις από το 2015, με τελευταία την άσκηση “Slavic Shield 2019”, κατά τη διάρκεια της οποίας οι σέρβοι στρατιωτικοί εκπαιδεύτηκαν στα μακράς εμβέλειας αμυντικά συστήματα S-400 και τα μεσαίας Panstir-S1¹⁹⁷. Το Βελιγράδι έχοντας προσχωρήσει στον Οργανισμό Συλλογικής Ασφάλειας (CSTO) ως παρατηρητής, ελπίζει να εκσυγχρονίσει την άμυνά του με ρωσική βοήθεια. Πράγματι μετά από μακρές διαπραγματεύσεις, το 2016, η Ρωσία παραχώρησε έξι μαχητικά αεροσκάφη MiG-29, 30 τεθωρακισμένα T-72 και 30 θωρακισμένα οχήματα αναγνώρισης BRDM-2¹⁹⁸. Ταυτόχρονα με τη Ρωσία, η Σερβία

¹⁹⁵ Steven E. Miller, Dmitri Trenin, *The Russian Military: Power and Policy*, MIT Press, Cambridge Massachusetts, 2004, p.145.

¹⁹⁶ Slavisha Batko Milacic, “Russian – Serbian military cooperation”, *Modern Diplomacy*, 26 November 2019, διαθέσιμο στο <https://modern diplomacy.eu/2019/11/26/russian-serbian-military-cooperation/>, πρόσβαση 2 Μαρτίου 2019

¹⁹⁷ Joint Tactical Exercise Slavic Shield 2019 Finished, Serbian Armed Forces 28 Oct 2019, διαθέσιμο στο <http://www.vs.rs/en/news/C242902DF97211E9AC980050568F5424/joint-tactical-exercise-slavic-shield-2019-finished>, πρόσβαση 29 Μαρτίου 2020.

¹⁹⁸ “Serbia to get Russian MiG-29 fighter jets 'within weeks'”, *Russian News TASS*, 27 March 2017, διαθέσιμο στο <https://tass.com/defense/937813>, πρόσβαση 3 Μαρτίου 2020.

επιδιώκει στρατιωτική συνεργασία και με το ΝΑΤΟ, στο πλαίσιο της συμφωνίας IPAP¹⁹⁹, σε κοινές στρατιωτικές ασκήσεις της Συμμαχίας αλλά και των ΗΠΑ²⁰⁰.

Η πολιτική της Ρωσίας έναντι της Σερβίας, περιλαμβάνεται στο πλαίσιο της προσπάθειας περιορισμού των σχέσεων του Βελιγραδίου τόσο με το ΝΑΤΟ, όσο και με οποιοδήποτε άλλο κράτος στην περιοχή θα μπορούσε να την επηρεάσει. Οι δηλώσεις του σέρβου προέδρου Aleksandar Vucic ότι η χώρα του δεν πρόκειται να προσχωρήσει ούτε στο ΝΑΤΟ αλλά ούτε και στην CSTO, στην ουσία ικανοποιεί τις ρωσικές επιδιώξεις²⁰¹. Είναι σημαντικό για τη Ρωσία μια βαλκανική χώρα που στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό για την αναβάθμιση των ΕΔ της σε αυτήν, να δηλώνει ότι δεν επιθυμεί την ένταξή της στη Βορειοατλαντική συμμαχία. Εμμέσως αυτό συνεπάγεται ότι δεν αισθάνεται ότι απειλείται ή ότι αισθάνεται αρκετά ασφαλής με τις υφιστάμενες «συμμαχίες» της.

Παρόμοιες δηλώσεις περνούν το μήνυμα στην ευρύτερη περιοχή ότι η Ρωσία είναι ένας αξιόπιστος εγγυητής ασφάλειας, και ότι το ΝΑΤΟ δεν είναι η μόνη λύση. Επιπλέον η Μόσχα βρίσκει την ευκαιρία να προωθήσει τα αμυντικά της συστήματα, όπως το «διάσημο» πυραυλικό σύστημα S-400, και να παρουσιαστεί στην παγκόσμια αγορά σαν αξιόπιστος προμηθευτής αμυντικών συστημάτων υψηλής τεχνολογίας. Στην ουσία επιδιώκει αυτό που και οι ΗΠΑ εφαρμόζουν με τους συμμάχους τους. Την «αμυντική εξάρτηση» των χωρών σε μεγάλο βαθμό από μία πηγή, έτσι ώστε σε δεδομένη στιγμή το στοιχείο αυτό να αποτελεί εργαλείο πίεσης.

¹⁹⁹ Η Σερβία υπέγραψε τη συμφωνία IPAP (Individual Partnership Agreement) με το ΝΑΤΟ τον Ιανουάριο 2015. Τον επόμενο χρόνο οι Σερβικές ΕΔ συμμετείχαν σε 200 κοινές ασκήσεις με το ΝΑΤΟ και τις ΗΠΑ, έναντι 17 με τη Ρωσία.

²⁰⁰ Damir Marusic, Sarah Bedenbaugh and Damon Wilson, *Balkans Forward: A New Strategy for the Region*, Atlantic Council, November 2017, p17.

²⁰¹ “Aleksandar Vucic: Serbia Doesn’t Intend to Be a NATO or CSTO Member”, Πρακτορείο Ειδήσεων Σόφιας novinite.com, 22 November 2019, διαθέσιμο στο <https://www.novinite.com/articles/201816/Aleksandar+Vucic%3A+Serbia+Doesn%E2%80%99t+Intend+to+Be+a+NATO+or+CSTO+Member>, πρόσβαση 3 Μαρτίου 2020.

Το γεγονός ότι η Ρωσία δεν διαθέτει στρατιωτικές δυνάμεις στα Βαλκάνια, δεν σημαίνει ότι έχει παραιτηθεί και των αξιώσεών της στην περιοχή. Η Μόσχα δεν είναι διατεθειμένη να «παραδώσει» εξ ολοκλήρου τα Βαλκάνια στη Δύση, και για τον λόγο αυτό έχει ενεργοποιήσει τις υπηρεσίες ασφάλειας, οι οποίες θεωρούνται υπεύθυνες για πολλές ενέργειες που υπονομεύουν την ασφάλεια και την σταθερότητα στην περιοχή. Για παράδειγμα, η Διεύθυνση Πληροφοριών GRU, η οποία κατηγορήθηκε για την δηλητηρίαση του Sergei Skripal και της κόρης του το 2018²⁰², καθώς και για τις «παρεμβάσεις» της κατά την προεκλογική περίοδο των προεδρικών εκλογών του 2016 στις ΗΠΑ, ήταν κατά τη γνώμη του δικαστηρίου του Μαυροβουνίου κατά πάσα πιθανότητα πίσω από την απόπειρα δολοφονίας του Μαυροβούνιου πρωθυπουργού Milo Djukanovic και της ανατροπής του με σκοπό να ματαιώσει την είσοδο της χώρας στο ΝΑΤΟ²⁰³.

Η κατηγορία βασίστηκε στις απολογίες ενός Σέρβου εθνικιστή που λειτουργούσε ως σύνδεσμος με την GRU και ενός Κοσσοβάρου ο οποίος μετέφερε οπλισμό στην Ποντγκόριτσα. Ενισχυτικό ήταν επίσης και το γεγονός ότι μετά τις συλλήψεις που έγιναν στο Μαυροβούνιο, ο επικεφαλής του Συμβουλίου Ασφαλείας της Ρωσικής Ομοσπονδίας και πρώην διευθυντής της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Ασφαλείας (FSB) Nikolai Patrushev, μετέβη αιφνιδίως αεροπορικώς στο Βελιγράδι για να περιορίσει το επερχόμενο σκάνδαλο²⁰⁴.

²⁰² Mark Nicol, “Sergei and Julia Skripal are desperate to start a new life in Australia following two years in an MI6 safe house after surviving a novichok poisoning attack”, DailyMail 1 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8060769/Sergei-Yulia-Skripal-desperate-start-new-life-Australia.html>, πρόσβαση 29 Μαρτίου 2020.

²⁰³ Shaun Walker, “Alleged Russian spies sentenced to jail over Montenegro 'coup plot'”, The Guardian 9 May 2016, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2019/may/09/montenegro-convicts-pro-russia-politicians-of-coup-plot>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

²⁰⁴ Dimitar Bechev, “The 2016 Coup Attempt in Montenegro: Is Russia’s Balkans Footprint Expanding”, Foreign Policy Research Institute, April 2018, p.10

Η Βόρεια Μακεδονία, την οποία η ΕΕ παρουσίαζε ως υπόδειγμα προσχώρησης για τα Βαλκάνια, αποτέλεσε την πιο πρόσφατη περιοχή διαμάχης μεταξύ Δύσης και Ρωσίας. Παρά τα αρχικά θετικά βήματα όσον αφορά τις μεταρρυθμίσεις, η χώρα οπισθοδρόμησε και πάλι ειδικά στον δικαστικό τομέα και σε αυτόν της ελευθερίας των ΜΜΕ. Τον Μάρτιο 2017 ξέσπασε πολιτική κρίση, όταν το κόμμα του φιλο-Ρώσου συντηρητικού πρωθυπουργού Nikola Gruevski, παρότι κέρδισε στις εκλογές τις περισσότερες έδρες, δεν κατόρθωσε να σχηματίσει κυβέρνηση συνασπισμού εξ αιτίας κατηγοριών για κυβερνητική διαφθορά. Η Δύση παρότρυνε τον πρόεδρο Gjorge Ivanov να επιτρέψει το σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού αποτελούμενης από Αλβανούς και ντόπιους εθνικιστές, προκαλώντας την αντίδραση της Μόσχας η οποία κατηγόρησε την ΕΕ και το ΝΑΤΟ ότι προκαλούν την κρίση και προωθούν τη δημιουργία «Μεγάλης Αλβανίας» στην περιοχή²⁰⁵. Τελικά η χώρα έγινε το 30ο μέλος του ΝΑΤΟ τον Μάρτιο του 2020.

Αναφορές και υποψίες επίσης υπάρχουν και για παράνομες δραστηριότητες Ρώσων επιχειρηματιών και διπλωματών στη Βουλγαρία, κάποιιοι από τους οποίους υπήρξαν αξιωματούχοι των μυστικών υπηρεσιών της κομμουνιστικής εποχής, και οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τους διαύλους επικοινωνίας της σοβιετικής εποχής²⁰⁶. Συχνά βγαίνουν στο φως της δημοσιότητας καταγγελίες για δράση των ρωσικών μυστικών υπηρεσιών, όπως αυτή της απέλασης «Ρώσου κατασκόπου» το 2019 από τη Βουλγαρία, με την κατηγορία ότι προσπάθησε να στρατολογήσει Βούλγαρο αξιωματούχο με σκοπό την πρόσβαση σε διαβαθμισμένες πληροφορίες²⁰⁷. Η επιρροή της Ρωσίας είναι έντονα αισθητή και στον αμυντικό τομέα. Η Βουλγαρία αν και είναι μέλος του ΝΑΤΟ, συνεχίζει να

²⁰⁵ Andrew Rettman, “EU and Russia step into Macedonia crisis”, EU observer, 3 march 2017, διαθέσιμο στο <https://euobserver.com/foreign/137100>, πρόσβαση 5 Μαρτίου 2020.

²⁰⁶ R. J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, New York, 2005, p.245

²⁰⁷ “Russian Spy Had Tried to Recruit Director of Bulgarian State Service”, BNR Radio Bulgaria 1 Nov 2019, διαθέσιμο στο <https://bnr.bg/en/post/101186229/russian-spy-has-tried-to-recruit-director-of-bulgarian-state-service>, πρόσβαση 29 Μαρτίου 2020

χρησιμοποιεί αμυντικό εξοπλισμό της σοβιετικής εποχής, γεγονός το οποίο δημιουργεί προβλήματα στη διαλειτουργικότητά της με το ΝΑΤΟ και συντηρεί την εξάρτησή της από τη Μόσχα²⁰⁸.

Η περιοχή που προσφέρεται για παρεμβάσεις, εξ αιτίας κυρίως των εθνοτικών διαφορών, είναι η Β-Ε. Η Ρωσία «εγκαταστάθηκε» στην περιοχή με τη βοήθεια του στενού συμμάχου της και προέδρου της Σερβο-Βοσνιακής οντότητας Republika Srpska (RS) Milorad Dodik²⁰⁹. Ο Dodik προωθούσε μια πολιτική η οποία αποσκοπούσε στη μεγιστοποίηση της αυτονομίας της σερβικής οντότητας, έχοντας σαν όραμα ακόμα και την ανεξαρτησία. Ήταν ανέκαθεν πολέμιος του Συμβουλίου που ήταν υπεύθυνο για τη διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή (Peace Implementation Council), το οποίο επιτηρούσε την υλοποίηση της ειρηνευτικής συμφωνίας του Dayton του 1995 που τερμάτισε τον βοσνιακό πόλεμο. Η Μόσχα τον υποστήριζε στις προσπάθειές του αυτές, και το 2014 απείχε από την ψηφοφορία του ΣΑ του ΟΗΕ με θέμα την ανανέωση της παραμονής της ευρωπαϊκής δύναμης σταθεροποίησης EUFOR για άλλους 12 μήνες²¹⁰.

Στην προσπάθεια της Μόσχας να κρατήσει την ΒΕ μακριά από το ΝΑΤΟ, χρησιμοποίησε τη θέση της στο PIC για υποστηρίξει εμμέσως τις τακτικές και τις απειλές του ηγέτη της Σερβικής Δημοκρατίας για ανεξαρτησία από τη Βοσνία²¹¹. Στο ίδιο πλαίσιο η Ρωσία έχει προσεγγίσει και τον ηγέτη της Δημοκρατικής Ένωσης των Κροατών της ΒΕ (HDZ BiH) Dragan Covic, το κόμμα του οποίου αποτελεί παρακλάδι της Δημοκρατικής

²⁰⁸ Dimitar Bechev, *Russia's Influence in Bulgaria*, New Direction, Brussels, 2018, p.21.

²⁰⁹ Ο Milorad Dodik είναι Σερβοβόσνιος πολιτικός και διετέλεσε από το 2010 ως το 2018 πρόεδρος της Σερβικής Δημοκρατίας, της μίας από τις δύο οντότητες που απαρτίζουν τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη και πρόεδρος του κόμματος «Συμμαχία των Ανεξάρτητων Σοσιαλιστών Δημοκρατών».

²¹⁰ “Security Council, Adopting Resolution 2183 (2014), Renews European Union-led Multinational Stabilization Force in B&H for 12 Months”, UN Security Council, 7307th Meeting, 11 Nov 2014, διαθέσιμο στο <https://www.un.org/press/en/2014/sc11641.doc.htm>, πρόσβαση 6 Μαρτίου 2020.

²¹¹ Philippe Leroux-Martin, *Diplomatic Counterinsurgency: Lessons from Bosnia and Herzegovina*, Cambridge University Press, New York, 2014, p.42.

Ένωσης της Κροατίας στο Ζάγκρεμπ. Ο αντικειμενικός στόχος της Μόσχας είναι να διασφαλίζει ότι η Βοσνία παραμένει δυσλειτουργική και εσωτερικά διαιρεμένη, έτσι ώστε να παραμείνει εκτός ΕΕ και ΝΑΤΟ²¹².

Αναφορικά με το Κοσσυφοπέδιο, ο ρόλος της Ρωσίας στη διαμάχη μεταξύ Βελιγραδίου και Πρίστινα δεν είναι τόσο άμεσος όσο ήταν στην αρχή, αφού πλέον το θέμα είναι υπό την εποπτεία της ΕΕ και όχι του ΟΗΕ²¹³. Ωστόσο, το Κρεμλίνο παραμένει στο παιχνίδι μέσω της Σερβίας η οποία δηλώνει ευθέως ότι αν οι ΗΠΑ λάβουν το μέρος του Κοσσυφοπεδίου στις διαπραγματεύσεις, τότε το Βελιγράδι θα ζητήσει από τη Ρωσία να κάνει το ίδιο για αυτήν. Σύμφωνα με ρωσικούς πολιτικούς κύκλους, η Μόσχα θα πρέπει να ενισχύσει την στρατιωτική της παρουσία στην περιοχή για να εξισορροπήσει την αντίστοιχη αμερικανική²¹⁴. Η Μόσχα θα ήταν πρόθυμη να προβεί σε μια τέτοια κίνηση, όμως με δεδομένο το γεγονός ότι η Σερβία είναι μια περικλειστή χώρα, με όλους τους γείτονές της να είναι μέλη του ΝΑΤΟ, κάτι τέτοιο θα μπορούσε να γίνει μόνο με επίσημο αίτημα από τη Σερβία.

Η εμπλοκή της Ρωσίας στις διαπραγματεύσεις για το Κοσσυφοπέδιο δεν είναι τόσο απλή. Ενδεχόμενη πρόσκλησή της από τη Σερβία θα την «ανάγκαζε» να καθίσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων ως «αντίπαλη» της Δύσης, σε μια διαδικασία από την οποία δεν είναι σίγουρο ότι μπορεί να βγει κερδισμένη. Πολιτικά η Ρωσία δεν τυγχάνει ιδιαίτερης αποδοχής, τόσο για το Σοβιετικό παρελθόν της, όσο και για τις ύποπτες μετασοβιετικές δραστηριότητές της, έχοντας ως μόνο σύμμαχο τη Σερβία η οποία πατά με το

²¹² Jasmin Mujanovic, “Russia's Bosnia Gambit: Intrigue in the Balkans”, Foreign Affairs 6 Sep 2017.

²¹³ Το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών ενέκρινε ομόφωνα τον Νοέμβριο του 2008 την ανάπτυξη δυνάμεων αστυνομίας και δικαιοσύνης της ΕΕ στο Κοσσυφοπέδιο, η οποία θα ξεκινήσει σταδιακά να αντικαθιστά τις δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών στην πρώην Σερβική επαρχία από τις αρχές Δεκεμβρίου 2008.

²¹⁴ Ekaterina Entina and Dejan Novakovic, “Negotiations on Kosovo 2019”, RIAC 17 January 2019, διαθέσιμο στο <https://russiancouncil.ru/en/analytcs-and-comments/analytcs/negotiations-on-kosovo-2019-opportunities-and-limitations-for-russia/>, πρόσβαση 25 Μαρτίου 2020.

ένα πόδι της στη Δύση. Στρατιωτικά επίσης δεν είναι τόσο ισχυρή, αφού η συντριπτική πλειονότητα των χωρών είναι μέλη ή πρόσκεινται στο ΝΑΤΟ, το οποίο μάλιστα διαθέτει δυνάμεις στην περιοχή, έστω και με τη μορφή ειρηνευτικών ή αστυνομικών μονάδων. Μετέχοντας λοιπόν σε διαπραγματεύσεις, και μειονεκτώντας εξ αρχής πολιτικά και στρατιωτικά των «αντιπάλων» της, το Κρεμλίνο γνωρίζει ότι δεν μπορεί να διεκδικήσει και πολλά.

Από την άλλη πλευρά, η μη συμμετοχή της Ρωσίας στις διεργασίες για το Κοσσυφοπέδιο, ιδιαίτερα στην περίπτωση που κληθεί από τη Σερβία, στην ουσία θα άφηνε στη Δύση το πεδίο ελεύθερο, και τις ΗΠΑ ως τη μόνη δύναμη να καθορίζει τις εξελίξεις στην περιοχή σύμφωνα με τα συμφέροντά της. Επιπλέον αυτή η αποχή θα στερούσε από τη Μόσχα οποιαδήποτε πιθανότητα γεωπολιτικής επιρροής στην περιοχή, ενισχύοντας την εικόνα της Ρωσίας ως ανίκανης να χειριστεί σοβαρά διεθνή θέματα, ιδιαίτερα στην ήπειρο που ανήκει και γεωγραφικά και γεωπολιτικά.

Λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα αυτά, η ρωσική διπλωματία εμφανίζεται πιο διαλλακτική με τον Υπουργό Εξωτερικών Sergey Lavrov να δηλώνει ότι η Ρωσία θα υποστηρίξει μια λύση στο πρόβλημα του Κοσσυφοπεδίου που θα είναι αποδεκτή από τη Σερβία, παροτρύνοντας το Βελιγράδι και την Πρίστινα να συνεχίσουν το διάλογο στο πλαίσιο της απόφασης 1244 του ΣΑ του ΟΗΕ²¹⁵. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει φυσικά ότι οι συνομιλίες θα διεξαχθούν χωρίς «δυτική παρέμβαση», με την εκπρόσωπο του Υπουργείου Εξωτερικών Maria Zakharova να δηλώνει ότι είναι θέμα του Βελιγραδίου και της Πρίστινα να καταλήξουν σε συμφωνία, επισημαίνοντας ότι «η συμφωνία θα πρέπει να αντανακλά

²¹⁵ “Russia to support solution of Kosovo problem acceptable for Serbia”, TASS 29 Sep 2018, διαθέσιμο στο <https://tass.com/politics/1023605>, πρόσβαση 25 Μαρτίου 2020.

τα συμφέροντα των Σέρβων» στην περίπτωση που η Ρωσία κληθεί να την υποστηρίξει, αποφεύγοντας να διευκρινίσει πως θα αξιολογηθούν τα συμφέροντα αυτά²¹⁶.

Τα Δυτικά Βαλκάνια αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της στρατηγικής της Ρωσίας να καθιερωθεί στην περιοχή ως σημαντικός ρυθμιστικός παράγοντας. Το στοιχείο αυτό θα συνεισφέρει στην περαιτέρω επιδίωξη της να εδραιωθεί ως ρυθμιστικός παράγοντας στις ευρωπαϊκές υποθέσεις ασφάλειας γενικότερα, ανταγωνιζόμενη σε κύρος τα άλλα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη, αλλά και τους οργανισμούς στους οποίους αυτά μετέχουν. Όπως είχε δηλώσει και ο πρώην Υπουργός Οικονομικών της Σερβίας Sasa Radulovic «Η Σερβία και τα υπόλοιπα Βαλκάνια, είναι μαριονέτες σε ένα μεγάλο παιχνίδι ισχύος μεταξύ Ρωσίας, ΕΕ και ΗΠΑ»²¹⁷.

Ήδη από την περίοδο των Γιουγκοσλαβικών πολέμων της δεκαετίας του 1990, η περιοχή βρισκόταν στο επίκεντρο των συζητήσεων για κρίσιμα ζητήματα ασφάλειας, που αφορούσαν την ΕΕ, καθώς και τη διεύρυνση NATO και ΕΕ. Για να έχει λόγο κάποιος στα στρατηγικά αυτά θέματα, θα πρέπει να είναι όχι μόνο «παρών» στα Βαλκάνια, αλλά να έχει και κάποιο ρυθμιστικό ρόλο στην περιοχή. Αυτό ακριβώς επιδιώκει και η Μόσχα, η οποία θεωρώντας τα Βαλκάνια ως μια ευάλωτη περιφέρεια της Ευρώπης από άποψη ασφάλειας, επιχειρεί να εδραιωθεί δημιουργώντας συμμαχίες ή «εξαρτήσεις», όπου η Ρωσία μπορεί να οικοδομήσει μια βάση, να προσλάβει υποστηρικτές και τελικά να μεγιστοποιήσει τη μόχλευση της έναντι της Δύσης.

²¹⁶ Shaun Walker and Andrew MacDowall, “US-backed Kosovo land-swap border plan under fire from all sides”, The Guardian 3 Sep 2018, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/03/us-backed-kosovo-land-swap-border-plan-under-fire-from-all-sides>, πρόσβαση 25 Μαρτίου 2020.

²¹⁷ Mitch Prothero, “All Eyes Are On The Balkans As The World Retreats”, BuzzFeed News, 19 March 2017, διαθέσιμο στο <https://www.buzzfeed.com/mitchprothero/all-eyes-are-on-the-balkans-as-the-world-retreats>, πρόσβαση 26 Μαρτίου 2020.

2.3.2 Οικονομία και Ενέργεια

Από άποψη οικονομικών μεγεθών, η Ρωσία βρίσκεται πολύ πίσω από την ΕΕ. Γνωρίζοντας τη θέση αυτή, οι ρωσικές εταιρείες δραστηριοποιούνται κυρίως σε στρατηγικούς οικονομικούς τομείς στους οποίους διαθέτουν συγκριτικό πλεονέκτημα, όπως η επεξεργασία και εμπορία ενέργειας και καυσίμων, σε σχέση με τις ευρωπαϊκές εταιρείες οι οποίες ασχολούνται με τους τομείς των κατασκευών²¹⁸. Ωστόσο οι επενδύσεις εκτείνονται και σε άλλους τομείς όπως οι τηλεπικοινωνίες και η αγορά ακινήτων. Για παράδειγμα μέχρι το 2014 ρωσικές εταιρείες είχαν επενδύσει 2 δις \$ ΗΠΑ στο Μαυροβούνιο, με το ένα τρίτο των βιομηχανικών εγκαταστάσεων της χώρας να ανήκει σε Ρώσους και 30.000 Ρώσοι πολίτες να έχουν αγοράσει ακίνητα στη χώρα. Η Βουλγαρία το 2016 ήταν στην τέταρτη θέση των ρωσικών επενδύσεων, έχοντας επενδύσει πάνω από 2 δις ευρώ κυρίως στις τηλεπικοινωνίες, την ενέργεια και την αγορά ακινήτων, ενώ ρωσικοί ενεργειακοί κολοσσοί έχουν αποκτήσει διυλιστήρια στη ΒΕ και τη Σερβία²¹⁹. Συχνά οι ρωσικές επενδύσεις φτάνουν στην περιοχή μέσω ευρωπαϊκών χωρών, όπως τη Γερμανία και την Ολλανδία στην περίπτωση της Ρουμανίας²²⁰.

Η ενέργεια κατέχει μια ξεχωριστή θέση στις ρωσικές οικονομικές δραστηριότητες στη ΝΑ Ευρώπη αποτελώντας το σημαντικότερο οικονομικό εργαλείο της ρωσικής επιρροής στα Βαλκάνια. Οι υδρογονάνθρακες κατέχουν κυρίαρχο ρόλο στη ρωσική οικονομία, και η Μόσχα έχει καταφέρει να μετατρέψει την ενέργεια σε διπλωματικό εργαλείο. Η Ρωσία γνωρίζει την «δίψα» της Ευρώπης για ενέργεια, αλλά αυτό λειτουργεί και αντίστροφα καθώς και η ρωσική οικονομία έχει ανάγκη από προμηθευτές. Στο πλαίσιο

²¹⁸ Heather Conley et al. *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, CSIS, October 2016, p.11.

²¹⁹ Dusan I. Bjelic, *Balkan Transnationalism at the Time of Neoliberal Catastrophe*, Routledge, New York, 2019, p.75.

²²⁰ Codruta Dura and Imola Driga, “Russian Multinationals in Romania and their Impact upon the Romanian Economy”, *Annals of the University of Petrosani, Economics* 12(1) 2012, p.110

αυτό προχώρησε σε ένα φιλόδοξο έργο για τη μεταφορά φυσικού αερίου με τον αγωγό South Stream, ο οποίος θα μετέφερε φυσικό αέριο από τη Ρωσία μέσω της Μαύρης Θάλασσας στη Βουλγαρία, την Ελλάδα, την Ουγγαρία, τη Σερβία, τη Σλοβενία και από εκεί στην Αυστρία. Το σχέδιο ανακοινώθηκε το 2007, με την υπογραφή «Μνημονίου Κατανόησης» για την κατασκευή του αγωγού, μεταξύ της ιταλικής εταιρείας ενέργειας ENI και της ρωσικής GAZPROM²²¹.

Ο South Stream αποτελούσε το σήμα κατατεθέν της ρωσικής ενεργειακής διπλωματίας, αλλά απέτυχε επειδή το σχέδιο εξυπηρετούσε περισσότερο γεωπολιτικούς παρά εμπορικούς στόχους. Ο αγωγός δεν ήταν οικονομικά βιώσιμος, και τελικά θεωρήθηκε ότι παραβιάζει την τρίτη δέσμη ενεργειακών μέτρων της ΕΕ, με αποτέλεσμα τελικά να εγκαταλειφθεί²²². Η χαριστική βολή για το τέλος του South Stream ήταν η επιβολή κυρώσεων στη Ρωσία για την προσάρτηση της Κριμαίας γεγονός που κατέστησε τη χρηματοδότηση του αγωγού ακόμα πιο δύσκολη, και να αντικατασταθεί αργότερα από τον Turkstream²²³. Ο τελευταίος αποτελεί έναν άλλο φιλόδοξο αγωγό φυσικού αερίου στη Μαύρη Θάλασσα από τη Ρωσία στην Τουρκία, με γεωπολιτικό ενδιαφέρον και με τη Μόσχα να συνεχίζει να χρησιμοποιεί την πολιτική των αγωγών για να προσελκύσει και άλλα βαλκανικά κράτη να συμμετάσχουν υποστηρίζοντας την ιδέα αυτή.

Ωστόσο η οικονομική διείσδυση της Μόσχας με τη μορφή της ενέργειας στα Βαλκάνια δεν περιορίστηκε μόνο στους αγωγούς. Οι ρωσικές εταιρείες είχαν περισσότερες

²²¹ “Eni and Gazprom sign gas pipeline accord for EU”, EnerPub 23 June 2007, διαθέσιμο στο <http://www.energypublisher.com/article.asp?id=10031>, πρόσβαση 2 Φεβρουαρίου 2020.

²²² Hedvika Kolouskova and Martin Jirusek, “Cancellation of South Stream makes economic sense”, EURACTIV, 12 Dec 2014, διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/cancellation-of-south-stream-makes-economic-sense/>, πρόσβαση 2 Μαρτίου 2020.

²²³ Jasmin Bauomi, “TurkStream: Europe needs gas and Russia has it - the story behind that new pipeline”, Euronews 08 January 2020, διαθέσιμο στο <https://www.euronews.com/2020/01/08/turkstream-europe-needs-gas-and-russia-has-it-the-story-behind-that-new-pipeline>, πρόσβαση 4 Μαρτίου 2020.

επιτυχίες διεισδύοντας στις ενεργειακές αγορές χωρών στις οποίες απέκτησαν σημαντικά μερίδια σε μονάδες παραγωγής ηλεκτρισμού, σε έργα παραγωγής πυρηνικής ενέργειας, σε διυλιστήρια και σε δίκτυα διανομής καυσίμων. Η οικονομική διείσδυση είτε μέσω της ενέργειας είτε μέσω επενδύσεων δεν ήταν πάντα επιτυχημένη και διέφερε από κράτος σε κράτος. Ωστόσο οι στόχοι δεν ήταν πάντα οικονομικοί αλλά και στρατηγικοί.

2.3.3 Σερβία

Η Ρωσία την περίοδο 2003-2012, επένδυσε τουλάχιστον 2,85 δισεκατομμύρια δολάρια στη σερβική οικονομία²²⁴. Το 2003, η πολυεθνική ρωσική εταιρεία ενέργειας Lukoil, καταβάλλοντας 117 εκατομμύρια ευρώ απέκτησε το 79,5% του μετοχικού κεφαλαίου της σερβικής Beopetrol, οι κύριες δραστηριότητες της οποίας περιλαμβάνουν το λιανικό και χονδρικό εμπόριο παραγώγων πετρελαίου²²⁵. Η κίνηση αυτή κατέστησε την Lukoil τον δεύτερο μεγαλύτερο προμηθευτή πετρελαιοειδών στη χώρα λειτουργώντας μέσα από 114 πρατήρια καυσίμων σε όλη την επικράτεια και δύο αποθήκες καυσίμων στις πόλεις Doljevac και Ostružnica²²⁶. Το 2008 η ρωσική Gazprom, απέκτησε τον έλεγχο της κρατικής εταιρείας πετρελαίου και φυσικού αερίου Naftna Industrija Srbije (NIS) της Σερβίας, με μια συμφωνία αξίας 400 εκατομμυρίων δολαρίων και την υπόσχεση για αδιάλειπτη ροή φθηνού φυσικού αερίου²²⁷.

²²⁴ Marta Szpala, “Russia in Serbia – soft power and hard interests”, OSW (Polish Center for Eastern Studies), 29 Oct 2014, διαθέσιμο στο <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2014-10-29/russia-serbia-soft-power-and-hard-interests>, πρόσβαση 26 Μαρτίου 2020.

²²⁵ Adnan Vatansever, *Russian Involvement in Eastern Europe's Petroleum Industry: The Case of Bulgaria*, GMB Publishing, London, 2016, p.14.

²²⁶ LUKOIL, LUKOIL SRBIJA AD, διαθέσιμο στο <https://lukoil.rs/en/>, πρόσβαση 6 Μαρτίου 2020.

²²⁷ Neil MacDonald, “Gazprom clinches gas deal with Serbia”, Financial Times, 24 Dec 2008, διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/ca0d242c-d122-11dd-8cc3-000077b07658>, πρόσβαση 3 Μαρτίου 2020.

Με τη συμφωνία αυτή η Gazprom, μέσω της θυγατρικής της Gazprom Neft, απέκτησε το 51% της σερβικής πολυεθνικής εταιρείας πετρελαίου και φυσικού αερίου²²⁸, ποσοστό το οποίο μέχρι το 2013 αυξήθηκε στο 56,15%. Από το 2019, κατέχει το μεγαλύτερο δίκτυο πρατηρίων καυσίμων στη Σερβία, συνολικά 297, συμπεριλαμβανομένων των τερματικών φόρτωσης, των φιαλών αερίου, των αποθηκών, των αεροπορικών καυσίμων στο αεροδρόμιο Nikola Tesla του Βελιγραδίου, καθώς και ένα δίκτυο αποθηκών στη Σερβία²²⁹.

Οι επικριτές της συμφωνίας αυτής υποστήριξαν ότι το Βελιγράδι αποπλήρωσε με τον τρόπο αυτό τη Μόσχα για την διπλωματική υποστήριξη της τελευταίας στο θέμα της μη αναγνώρισης του Κοσσυφοπεδίου από τον ΟΗΕ και την διπλωματική υποστήριξη της Σερβίας σε άλλους διεθνείς οργανισμούς. Μέσω της απόκτησης της NIS, η GAZPROM επεκτάθηκε και σε άλλα γειτονικά κράτη, όπως η Βοσνία Ερζεγοβίνη, η Βουλγαρία και η Ρουμανία, με δίκτυο πρατηρίων καυσίμων, αποθήκες και άλλες συναφείς δραστηριότητες²³⁰. Οι εγκαταστάσεις αυτές παρέχουν στις ρωσικές εταιρείες το πλεονέκτημα της φυσικής παρουσίας στην ευρύτερη περιοχή, δημιουργώντας θέσεις εργασίας και ενισχύοντας τις τοπικές οικονομίες με αποτέλεσμα να γίνονται ευμενώς αποδεκτές από τους τοπικούς πληθυσμούς.

²²⁸ Peter Cassata, “Pipeline Politics: Gazprom Seals Serbia Deal”, Atlantic Council 29 Dec 2008, διαθέσιμο στο <https://atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/pipeline-politics-gazprom-seals-serbia-deal/>, πρόσβαση 26 Μαρτίου 2020.

²²⁹ NIS PETROL, διαθέσιμο στο <https://www.nispetrol.rs/en/card/nis-petrol-guide>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

²³⁰ “GAZPROM petrol stations network opened in Bosnia and Herzegovina”, GAZPROM Press Release 24 July 2013, διαθέσιμο στο <https://www.gazprom-neft.com/press-center/news/gazprom-petrol-stations-network-opened-in-bosnia-and-herzegovina/>, πρόσβαση 1 Μαρτίου 2020.

2.3.4 Μαυροβούνιο

Όσον αφορά το Μαυροβούνιο, οι ρωσικές επιδιώξεις δεν είχαν το ποθούμενο αποτέλεσμα. Από το 2006, όταν η Ποντγκόριτσα αποσχίστηκε από το Βελιγράδι, ο ηγέτης της Milo Djukanovic είχε θέσει ως στρατηγικό στόχο τη συμμετοχή της χώρας του τόσο στην ΕΕ όσο και στο ΝΑΤΟ. Για χρόνια οι Ρώσοι κροίσοι προχώρησαν σε επενδύσεις και αγορές στις παραθαλάσσιες περιοχές της χώρας, σε μια προσπάθεια να ελέγξουν ένα μέρος της οικονομίας, ενώ μεγάλο μέρος του πληθυσμού, ειδικά αυτό της σερβικής κοινότητας, διαφωνούσε έντονα για την απόσχιση. Η Ρωσία προσπαθώντας να συντηρήσει το κλίμα αυτό, και να αποφύγει την προσέγγιση της χώρας στη Δύση, υποστήριξε (και συνεχίζει να υποστηρίζει) τα κόμματα της αντιπολίτευσης. Ωστόσο παρά τις όποιες αντιδράσεις, η χώρα έγινε το 29^ο μέλος του ΝΑΤΟ τον Ιούνιο 2017.

Στο Μαυροβούνιο οι άμεσες ξένες επενδύσεις από τη Ρωσία αντιπροσώπευαν το 2016 περίπου το 30% του ΑΕΠ, και το 13% του συνόλου των εισροών άμεσων ξένων επενδύσεων, αποτελώντας τον μεγαλύτερο επενδυτή στη χώρα²³¹. Όμως τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά στη χώρα των 630.000 κατοίκων, υπό την έννοια ότι οι ρωσικές επενδύσεις δεν είναι πλήρως συγκεντρωμένες στον ενεργειακό τομέα, αφού οι ενεργειακές ανάγκες της χώρας είναι μικρές και καλύπτονται από τοπικές μονάδες. Έτσι οι περισσότερες ρωσικές επενδύσεις αφορούν τους τομείς των ακινήτων και της εστίασης (HoReCa, Hotel Restaurant Cafe), με τους Ρώσους να ελέγχουν περίπου το 40% της ακίνητης περιουσίας του Μαυροβουνίου, και οι επενδύσεις τους στους τομείς των ακινήτων και του τουρισμού να αντιπροσωπεύουν το 5% του εγχώριου ΑΕΠ²³². Το 2018

²³¹ Heather A Conley, “Russian Malign Influence in Montenegro: The Weaponization and Exploitation of History, Religion, and Economics”, CSIS report, 14 May 2019, διαθέσιμο στο <https://www.csis.org/analysis/russian-malign-influence-montenegro>, πρόσβαση 8 Μαρτίου 2020.

²³² Barbara Gertie, “Russian investors to loose Montenegro”, Invest Foresight 25 April 2018, διαθέσιμο στο <https://investforesight.com/russian-investors-to-loose-montenegro/>, πρόσβαση 28 Μαρτίου 2020.

οι Ρώσοι πολίτες κατέλαβαν την πρώτη θέση, επενδύοντας περίπου 32 εκ ευρώ σε ακίνητα²³³.

Οι δυνατότητες της Ρωσίας για την εφαρμογή οικονομικών μέτρων στο Μαυροβούνιο είναι περιορισμένες. Στην μικρή αγορά του 29^{ου} κράτους μέλους του ΝΑΤΟ, η όποια οικονομική ρωσική παρουσία δεν μπορεί να μετατραπεί σε κάποιας μορφής πολιτική επιρροή. Οι επενδύσεις στους τομείς του τουρισμού και των ακινήτων δεν είναι κρατικές ή επιχειρηματικές, αλλά προέρχονται κυρίως από ιδιωτική πρωτοβουλία και αφορούν την αναψυχή των Ρώσων πολιτών. Αποτέλεσμα αυτού είναι να μην μπορούν να «χειραγωγηθούν» από τις επίσημες πολιτικές του Κρεμλίνου ώστε να καταστούν οικονομικά εξαρτώμενες, και επομένως δεν μπορούν να κατευθυνθούν πολιτικά.

Παρά τη θετική αύξηση του ΑΕΠ του Μαυροβουνίου, η χώρα αντιμετωπίζει υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα, σημαντικά αυξημένο δημόσιο χρέος, και υψηλά ποσοστά ανεργίας. Σε όλα αυτά η Ρωσία δεν παρέχει χρηματοδοτική στήριξη μέσω επιχορηγήσεων ή επιδοτήσεων για την ανάπτυξη των υποδομών της χώρας, ούτε προσφέρει ένα ελκυστικό πρόγραμμα εκσυγχρονισμού της οικονομίας της χώρας ώστε αυτή να καταστεί ανταγωνιστική, με αποτέλεσμα να είναι πολύ δύσκολη μια πολιτική επιρροής βασισμένη στην οικονομία.

²³³ “Turkish residential investments in Montenegro up-22 fold”, Daily Sabah 28 Sep 19, διαθέσιμο στο <https://www.dailysabah.com/real-estate/2019/09/28/turkish-residential-investments-in-montenegro-up-22-fold>, πρόσβαση 23 Μαρτίου 2020.

2.3.5 Βοσνία Ερζεγοβίνη

Στην Βοσνία Ερζεγοβίνη, η βιομηχανία πετρελαιοειδών και φυσικού αερίου διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις σχέσεις της με τη Ρωσία, καθώς η ρωσική εμπλοκή στη χώρα σηματοδοτήθηκε από μια σημαντική οικονομική επένδυση, η οποία αποτέλεσε ένα καλό βήμα για την επέκταση της ρωσικής πολιτικής επιρροής, ιδιαίτερα στη Σερβική Δημοκρατία (RS). Τον Φεβρουάριο του 2007, η κρατικής ιδιοκτησίας ρωσική εταιρία πετρελαίου Zarubezhneft, αγόρασε το πλειοψηφικό μερίδιο από το μοναδικό διυλιστήριο πετρελαίου της B-E Brod²³⁴, το εργοστάσιο παραγωγής λαδιού Modrica και την εταιρεία λιανικής πώλησης πετρελαίου Petrol, όλα ευρισκόμενα στην RS, αντί 121,1 εκατομμυρίων ευρώ²³⁵.

Παρά το γεγονός ότι η ανωτέρω επένδυση όχι μόνο δεν απέφερε κανένα κέρδος, αλλά συνέχισε να συγκεντρώνει χρέη, η Ρωσία αρνείται να εξετάσει την πώληση ή το κλείσιμο της επιχείρησης γνωρίζοντας ότι μια τέτοια κίνηση θα έθετε σε κίνδυνο τη θέση του ηγέτη της RS και επομένως και τη δική της στη B-E. Ο Υπουργός ενέργειας της Σερβικής Δημοκρατίας Peter Djokic σε δήλωσή του στο κοινοβούλιο ανέφερε ότι οι Ρώσοι αξιωματούχοι ενέργειας διαβεβαίωσαν ότι οι ρωσικές εταιρείες δεν θα αποσυρθούν από τη Βοσνία και το διυλιστήριο θα αρχίσει πάλι την παραγωγή στα μέσα του 2020²³⁶. Αυτή η σχετικά μικρή επένδυση και οι αμελητέες οικονομικές απώλειες, έδωσαν στη Ρωσία ως αντιστάθμισμα το πλεονέκτημα να δημιουργήσει μια σταθερή πολιτική βάση και να

²³⁴ Henrik B.L. Larsen, *NATO's Democratic Retrenchment: Hegemony After the Return of History*, Routledge, New York, 2019, p.119.

²³⁵ Barbora Chrzová, Anja Grabovac, Martin Hála, Jan Lalić (Eds.), *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*, Prague Security Studies Institute May 2019, Prague, p.34.

²³⁶ “Overhaul of Bosnian oil refinery to be completed in mid-2020”, REUTERS, 26 Nov 2019, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/rafinerija-nafte-operations/overhaul-of-bosnian-oil-refinery-to-be-completed-in-mid-2020-idUSL8N2863E9>, πρόσβαση 2 Φεβρουαρίου 2020.

εδραιωθεί σε μια κρίσιμη περιοχή της οποίας η πολιτική αστάθεια κρατά μακριά το ενδεχόμενο προσχώρησης στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ.

Πέραν της Σερβικής Δημοκρατίας την οποία η Ρωσία χρησιμοποιεί ως εφαλτήριο για την είσοδό της στη ΒΕ, η Μόσχα ενδιαφέρεται να δραστηριοποιηθεί και στο υπόλοιπο τμήμα της χώρας. Ήδη από το 2011, οι εταιρείες NIS και Zarubezhneft έχουν προχωρήσει σε γεωλογικές έρευνες και στα δύο τμήματα της χώρας, εκτιμώντας ότι μέχρι το 2020 θα μπορούσε να έχει αρχίσει η παραγωγή²³⁷. Το 2012, η NIS απέκτησε την ιδιοκτησία της Αυστριακής εταιρείας καυσίμων OMV, αποκτώντας έτσι 28 πρατήρια καυσίμων στη χώρα, που αντιστοιχούσαν στο 8% της λιανικής πώλησης καυσίμων και πραγματοποιώντας ένα ακόμα βήμα για την υλοποίηση της στρατηγικής της περιφερειακής ανάπτυξης της εταιρείας μέχρι το 2020²³⁸. Το 2011 η ρωσική τράπεζα Sberbank άρχισε να επεκτείνεται έξω από τα όρια της Ρωσίας, αγοράζοντας τα δικαιώματα της Αυστριακής Volksbank σε οκτώ χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, μεταξύ των οποίων και η ΒΕ²³⁹.

2.3.6 Βόρεια Μακεδονία

Παρόμοια πολιτική αστάθεια με αυτήν της ΒΕ παρατηρείται και στη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας, εξ αιτίας κυρίως του "Αλβανικού παράγοντα"²⁴⁰. Ωστόσο, παρά

²³⁷ Republic, «Зарубежнефть» будет искать нефть в Боснии, 16 ИЮЛЯ 2010 (Η Zarubezhneft θα προχωρήσει σε έρευνες για πετρέλαιο στη Βοσνία, 16 Ιουλ 2010), διαθέσιμο στο <https://republic.ru/posts/424277>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

²³⁸ GazProm Neft, "NIS Acquires OMV Petrol Stations in BiH", 30 November 2012, διαθέσιμο στο <https://www.gazprom-neft.com/press-center/news/841515/>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

²³⁹ Wesley Shoemaker, *Russia and the Commonwealth of Independent States 2013*, Rowman & Littlefield Publishing Group, Lanham UK, 2013, p.119.

²⁴⁰ Οι αλβανόφωνοι αποτελούν το 25% του πληθυσμού της χώρας.

τις πολιτικές εντάσεις και την εθνοτική σύνθεση η οποία συχνά δημιουργεί προβλήματα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, η μακροοικονομική σταθερότητα και τα χαμηλά επίπεδα πληθωρισμού που παρατηρούνται²⁴¹, δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για επενδύσεις. Οι σχέσεις της χώρας με τη Ρωσία είναι φιλικές, λαμβάνοντας υπόψη ότι η Μόσχα ήταν η πρώτη που την αναγνώρισε με τη συνταγματική της ονομασία. Η είσοδος της Ρωσίας στην οικονομία των Σκοπίων πραγματοποιήθηκε είτε άμεσα, όπως η περίπτωση της φαρμακευτικής εταιρείας Protek η οποία το 2012 επένδυσε 3.8 εκατομμύρια ευρώ ανοίγοντας στα Σκόπια την μονάδα Prodis²⁴², είτε έμμεσα όπως η εταιρεία Lukoil το 2005 χρηματοδοτώντας μια αλυσίδα πρατηρίων καυσίμων²⁴³ και η Itera κατασκευάζοντας εργοστάσιο παραγωγής ενέργειας²⁴⁴. Σημαντική επίσης επένδυση στον τομέα της ενέργειας ήταν και η κατασκευή το 2016 του αγωγού Klecovce-Stip²⁴⁵.

Γενικά η οικονομική παρουσία της Ρωσίας στη Βόρεια Μακεδονία φαίνεται να αυξάνεται την τελευταία δεκαετία, αν και αυτό είναι σχετικό μιας και το σημείο εκκίνησης είναι πολύ χαμηλά. Σύμφωνα με το CSD²⁴⁶, τα έσοδα των ρωσικών εταιρειών που λειτουργούν στην Βόρεια Μακεδονία αυξήθηκαν από 63 εκατ. ευρώ το 2006 σε πάνω από 212 εκατ. ευρώ το 2015, ενώ μεγάλο μέρος των ρωσικών επενδύσεων διοχετεύεται μέσω τρίτων χωρών, όπως η Κύπρος και το Μπελίζ, δημιουργώντας σύγχυση για το πραγματικό

²⁴¹ CIA, “The World Fact Book”, διαθέσιμο στο <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html>, πρόσβαση 23 Μαρτίου 2020.

²⁴² Valentina Dimitrievska, Russia’s Protek opens 3.8 mln euro factory in Macedonia, See News 31 Oct 2012, διαθέσιμο στο <https://seenews.com/news/russias-protek-opens-38-mln-euro-factory-in-macedonia-312807>, πρόσβαση 25 Μαρτίου 2020.

²⁴³ Lukoil Press Center, “Lukoil Plans to Increase the Investment in Macedonia”, 21 June 2012, διαθέσιμο στο <https://lukoil.com.mk/en/News/News?rid=92070>, πρόσβαση 24 Μαρτίου 2020.

²⁴⁴ MIC, “ITERA Group and TOPLIFACIJA enter a project valued at 120 million euros”, 23 Aug 2005, διαθέσιμο στο <http://micnews.com.mk/node/394>, πρόσβαση 26 Μαρτίου 2020.

²⁴⁵ Balkan Energy, “Construction of Klecovce-Stip gas pipeline completed-Macedonia, 1 Aug 2016”, διαθέσιμο στο <http://balkanenergy.com/construction-of-klecovce-stip-gas-pipeline-completed-macedonia-1-august-2016/>, πρόσβαση 23 Μαρτίου 2020.

²⁴⁶ Το CSD (Centre for the Study of Democracy), έχει ως έδρα του τη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Westminster.

μέγεθος των επενδύσεων²⁴⁷. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, η Ρωσία έχει επιτύχει την ενεργειακή εξάρτηση της χώρας, ελέγχοντας τη μοναδική οδό φυσικού αερίου της χώρας μέσω του αγωγού TransBalkan, ενώ η Gazprom την χρεώνει με μια από τις υψηλότερες τιμές της αγοράς και την έχει δεσμεύσει σε ένα κοστοβόρο πρόγραμμα για την επέκταση του δικτύου φυσικού αερίου.

Αν και η ρωσική παρουσία στη Βόρεια Μακεδονία είναι πολύ λιγότερο έντονη σε σχέση με άλλες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, εν τούτοις λαμβάνοντας υπόψη τη θέση της χώρας στο «σταυροδρόμι» των Βαλκανίων, καθώς και τα σχέδια της Ρωσίας στον ενεργειακό τομέα για την επόμενη δεκαετία, φαίνεται ότι υπάρχει σημαντικό δυναμικό για μελλοντική ανάπτυξη. Παρά την ένταξη της χώρας στο NATO τον Μάρτιο 2020, η Ρωσία δεν παραιτείται από τις προσπάθειες ματαίωσης για περεταίρω προσχώρηση στη Δύση, εκμεταλλευόμενη επιδέξια την όποια πολιτική αστάθεια προκύψει στη χώρα.

2.3.7 Σλοβενία

Μέχρι το τέλος του 2011, οι άμεσες επενδύσεις της Ρωσίας στη Σλοβενία ανέρχονταν σε 90,7 εκατ. Ευρώ. Οι σημαντικότερες επενδύσεις ήταν η αγορά του 16,86% της σλοβενικής μεταλλουργικής επιχείρησης SIJ από τη ρωσική εταιρεία Koks και το πλειοψηφικό πακέτο μετοχών που απέκτησε ρώσος επενδυτής από την τουριστική εταιρεία Terme Maribor²⁴⁸. Το 2014, οι άμεσες ρωσικές επενδύσεις στη Σλοβενία μειώθηκαν κατά 50%, με σημαντικότερη επένδυση να παραμένει η "Slovenska Industrija Jekla" (SIJ). Από το φθινόπωρο του 2014, η εταιρεία Faktoring Finans, θυγατρική του ρωσικού μονοπωλίου

²⁴⁷ CSD, "Assessing Russia's Economic Footprint in Macedonia", Policy Brief No. 71, January 2018, p.1

²⁴⁸ "Terme Maribor Sold to Russians", The Slovenia Times, 2 April 2012, διαθέσιμο στο <http://www.sloveniatimes.com/terme-maribor-sold-to-russians>, πρόσβαση 28 Μαρτίου 2020.

φυσικού αερίου Gazprom, διαχειρίζεται την εταιρεία μέσω της Plantanus. Το 2015, η ρωσική τράπεζα Sberbank ανακοίνωσε την απόσυρσή της από τη σλοβενική αγορά και το 2016 από τη γειτονική κροατική²⁴⁹.

Γενικά οι σχέσεις των δύο χωρών είναι καλές, με τη Ρωσία να θεωρεί τη Σλοβενία ως τον στενό σύμμαχό της στην ΕΕ και τη δεύτερη να θεωρεί την πρώτη καλό και αξιόπιστο οικονομικό εταίρο²⁵⁰. Η οικονομική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών είναι σε υψηλό επίπεδο με συχνές επισκέψεις υψηλόβαθμων αξιωματούχων και από τις δύο πλευρές. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ο Ρώσος Πρωθυπουργός Dmitri Medvedev είχε δηλώσει σε συνάντηση με τον Σλοβένο ομόλογό του το 2013 ότι "ο συνολικός όγκος των σλοβενικών επενδύσεων στη Ρωσία υπερβαίνει τις ρωσικές επενδύσεις στη Σλοβενία".

Η Ρωσία αποτελεί τον 7ο μεγαλύτερο εμπορικό εταίρο της Σλοβενίας και τον 6ο μεγαλύτερο επενδυτή στη χώρα. Παρά τη μείωση του εμπορίου μετά το 2014, λόγω της Ουκρανικής κρίσης, η Σλοβενία εξακολουθεί να έχει εμπορικό πλεόνασμα με τη Ρωσία. Εντός της ΕΕ, η Σλοβενία ανέκαθεν υποστήριζε την ενίσχυση της συνεργασίας με τη Ρωσία. Η χώρα εξαρτάται από τις εισαγωγές ενέργειας από τη Ρωσία με το 42% των εισαγωγών αερίου να προέρχεται από αυτήν, και είναι πρόθυμη να αποτελέσει χώρα διαμετακόμισης, ώστε να επωφεληθεί από τους δασμούς και άλλες ρωσικές επενδύσεις²⁵¹.

²⁴⁹ "Russian Interests and Capital in Slovenia", 2TM 28 July 2016, διαθέσιμο στο <https://2tm.si/russian-interests-and-capital/?lang=en>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

²⁵⁰ "Russia-Slovenia talks", The Russian Government 10 Sep 2019, διαθέσιμο στο <http://m.government.ru/en/all/37832/>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

²⁵¹ Gower J., Slovenia, chapter 15, in M. David, J. Gower and H. Haukkala, "national Perspective on Russia: European Foreign Policy in the Making?" Routledge, New York, 2013.

2.3.8 Κροατία

Την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης, στις εμπορικές σχέσεις της Ρωσίας με τη Γιουγκοσλαβία στην Κροατία αναλογούσε μερίδιο 20%²⁵². Αν και η Ρωσία υπήρξε ένας από τους παραδοσιακά εμπορικούς εταίρους της Κροατίας, εν τούτοις αυτό δεν συνεχίστηκε και τη μετα-σοβιετική εποχή, παρά το γεγονός ότι οι κατά καιρούς Κροάτες ηγέτες εξέφραζαν την επιθυμία τους για εισροή ρωσικών κεφαλαίων. Τα στοιχεία της Εθνικής Τράπεζας της Κροατίας δείχνουν ότι την περίοδο 1993 – 2017 η Ρωσία ήταν ο 14^{ος} κατά σειρά ξένος επενδυτής, ενώ το εμπόριο το 2018 ήταν αυξημένο κατά 16.6% από το προηγούμενο έτος²⁵³. Το ίδιο έτος το 70% του φυσικού αερίου η Κροατία το προμηθεύτηκε από τη Ρωσία, με την τελευταία να σχεδιάζει αύξηση των εμπορικών συναλλαγών για την επόμενη τριετία²⁵⁴.

Ακόμα και ο τερματικός σταθμός υγροποιημένου αερίου που κατασκευάζει η Κροατία στο νησί Krk, είναι αμφίβολης βιωσιμότητας μιας και άλλοι αγωγοί που περνούν από την περιοχή (όπως ο Trans Adriatic που αποτελεί παρακλάδι του Southern Gas Corridor) θα προμηθεύουν ρωσικό αέριο σε φθηνότερες τιμές²⁵⁵. Σύμφωνα με στοιχεία της Κεντρικής Τράπεζας της Ρωσίας, το 2016 οι άμεσες ξένες επενδύσεις προερχόμενες από τη Ρωσία αντιπροσώπευαν το 1,4%, ποσοστό το οποίο αυξήθηκε σημαντικά το 2017, αφού

²⁵² I. I. Orlik, *Rossija i Central'no-Vostochnaja Evropa v pervoj polovine 90-h godov. Part II.* Moscow, 1997, pp.171-171.

²⁵³ HINA, *Croatia-Russia Economic Relations Strengthening*, Total Croatia News 25 Febr 2019, διαθέσιμο στο <https://www.total-croatia-news.com/business/34346-croatia-russia-economic-relations>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

²⁵⁴ Interfax-Ukraine, “Russian ambassador:Croatia to import 70 percent of gas from Russia in 2018”, Kyiv Post 10 June 2018, διαθέσιμο στο <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/russian-ambassador-croatia-to-import-70-percent-of-gas-from-russia-in-2018.html?cn-reloaded=1>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

²⁵⁵ Jelena Prtoric, “Is the EU locking into natural gas despite its promise to lead the global phase-out of fossil fuels?”, Equal Times 9 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.equaltimes.org/is-the-eu-locking-into-natural-gas?lang=en#.Xn3iM4gzYb4>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

τα εισερχόμενα κεφάλαια αυξήθηκαν κατά 29% περίπου. Την ίδια περίοδο μόνο το 0,6% των κροατικών επενδύσεων στο εξωτερικό αφορούσαν τη Ρωσία²⁵⁶.

Ωστόσο η Ρωσία έχει εισέλθει δυναμικά στην Κροατική οικονομία, σε βαθμό που παρέχει στον πρόεδρο Putin τη δυνατότητα να παρεμβαίνει έμμεσα στις οικονομικές εξελίξεις της ΕΕ. Το 2017, η μεγαλύτερη κροατική εταιρεία Agrokor, η οποία αντιπροσώπευε το 15% του ΑΕΠ της Κροατίας, διασώθηκε από την κατάρρευση με κυβερνητική παρέμβαση²⁵⁷. Η διάσωση αυτή πραγματοποιήθηκε χάρις στη χορήγηση δύο τραπεζών που υποστηρίζονται από το Κρεμλίνο, της Sberbank και της Vneshtorgbank, γεγονός το οποίο έδωσε στο ρώσο ηγέτη τη δυνατότητα να χειραγωγήσει έμμεσα την κροατική οικονομία.

Ακολούθως, η Gazprom εκμεταλλευόμενη το φιλικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί, υπέγραψε 10ετές συμβόλαιο για παροχή 1 δις κυβικών μέτρων φυσικού αερίου στη χώρα ετησίως. Με τον τρόπο αυτό, η χώρα προμηθεύεται το 70% των αναγκών της σε φυσικό αέριο από τη Ρωσία, ενώ ταυτόχρονα ικανοποιείται και μια βασική ρωσική επιδίωξη. Η απομάκρυνση της αναζήτησης της χώρας για εναλλακτικό ενεργειακό πάροχο μέσω του λιμανιού του Krk, εξέλιξη η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε περεταίρω οικονομικό στραγγαλισμό της Ρωσίας και περιορισμό της ενεργειακής εξάρτησης της Ευρώπης²⁵⁸.

²⁵⁶ Kari Liuhto, “The economic relations between Croatia and Russia”, ResearchGate March 2018, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/323995938_The_economic_relations_between_Croatia_and_Russia, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

²⁵⁷ Τα έσοδα της Agrokor αντιπροσώπευαν το ίδιο ποσοστό που αντιπροσωπεύει το Λονδίνο σε σχέση με το ΑΕΠ του Ηνωμένου Βασιλείου. Η κατάρρευση της εταιρείας θα μπορούσε να καταστρέψει γρήγορα την οικονομία της Κροατίας. Με περίπου 60.000 εργαζόμενους στη ΝΑ Ευρώπη και ετήσιες πωλήσεις 6.5 δις. Ευρώ, η αποσύνθεση της Agrokor θα μπορούσε να έχει προκαλέσει ένα φαινόμενο ντόμινο της χρηματοπιστωτικής αστάθειας στην περιοχή.

²⁵⁸ Theodore Karasik, “Croatia’s claims that it is reforming are paper thin. What’s more, endemic corruption not only plays a key role in its financial woes but it has facilitated Russian efforts to infiltrate the Balkans”, EuroNews 22 Jan 2019, διαθέσιμο στο <https://www.euronews.com/2019/01/22/if-croatia-joins-the-eurozone-it-would-give-russia-its-greatest-weapon-in-europe-view>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

Όλες αυτές οι εξελίξεις ακολουθήθηκαν από κατηγορίες για χρηματισμό και διαφθορά, τι οποίες φυσικά απέρριψαν οι εμπλεκόμενες πλευρές. Το σίγουρο είναι ότι στην περίπτωση της Κροατίας η στρατηγική του Putin να χρησιμοποιήσει την ενέργεια ως όπλο για να περικυκλώσει την Ευρώπη, μέχρι στιγμής έχει πετύχει. Επιπλέον με τη στρατηγική αυτή κατόρθωσε να κυριαρχήσει ενεργειακά και πολιτικά σε μια χώρα η οποία από το 2013 είναι μέλος της ΕΕ και σχεδιάζει να εισέλθει στην ευρωζώνη, με ότι αυτό συνεπάγεται.

2.3.9 Ο Επηρεασμός της Κοινής Γνώμης

Στην προσπάθεια της Μόσχας για είσοδο και ενίσχυση της παρουσίας της στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων, επιστρατεύονται όλα τα σύγχρονα μέσα προσέγγισης των πληθυσμιακών ομάδων, όπως είναι τα ψηφιακά ΜΜΕ, τα κοινωνικά δίκτυα και οι συντάκτες ιστοσελίδων με μεγάλη απήχηση (bloggers). Μαζί με τα σύγχρονα μέσα, συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται επίσης και τα δοκιμασμένα παραδοσιακά όπως οι επισκέψεις προσωπικοτήτων (πολιτικοί, ακαδημαϊκοί, θρησκευτικοί ηγέτες, δημοφιλείς εκπρόσωποι του θεάματος και του αθλητισμού), οι «στοχευμένες» ενημερωτικές εκστρατείες, η χρηματοδότηση και συνεργασία με τοπικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, και η προσέγγιση και υποστήριξη φιλο-Ρώσων πολιτικών.

Σε γενικές γραμμές «εργαλειοποιείται» και προωθείται κάθε μέσο το οποίο είναι διατεθειμένο να προβάλλει ευνοϊκή προς τη Ρωσία ειδησεογραφική κάλυψη, αλλά και αντιδυτικές αφηγήσεις. Έτσι στο πλαίσιο εφαρμογής των παραδοσιακών μέσων, επιχειρείται η προσέγγιση των πληθυσμών μέσω διάφορων δραστηριοτήτων όπως αθλητικών και φιλανθρωπικών εκδηλώσεων, επισκέψεις σχολείων, υποστήριξη εκμάθησης της ρωσικής γλώσσας και πολιτιστικών δράσεων και εκδηλώσεων. Οι

περισσότερες από αυτές τις δράσεις, οι οποίες αποτελούν εργαλεία «ήπιας ισχύος», προέρχονται από ιδιωτική πρωτοβουλία και ικανοποιούν σε σημαντικό βαθμό τους στόχους και τις επιδιώξεις της δημόσιας διπλωματίας της Ρωσίας στην περιοχή, λειτουργώντας συμπληρωματικά με τα άλλα μέσα ήπιας ισχύος όπως η εκκλησία, οι πρεσβείες, τα πολιτιστικά κέντρα και η παροχή κάθε μορφής «βοήθειας» (οικονομική, υλική, πολιτική κλπ).

Η Ρωσία και ο πρόεδρος της Vladimir Putin απολαμβάνουν δημοτικότητα σε πολλά μέρη της ΝΑ Ευρώπης²⁵⁹, και ιδιαίτερα στη Σερβία²⁶⁰. Η κοινή θρησκεία, τα κοινά ήθη και έθιμα, η σλαβική καταγωγή και οι κοινοί αγώνες είναι βαθιά ριζωμένα στους λαούς της περιοχής δημιουργώντας αισθήματα «πολιτιστικής συγγένειας». Όλα αυτά, σε συνδυασμό με τις νωπές μνήμες των βομβαρδισμών της Γιουγκοσλαβίας, των πολέμων στην περιοχή και τον διαμελισμό της χώρας τη δεκαετία του 1990, χρησιμοποιούνται για να τροφοδοτήσουν και να συντηρήσουν «αντι-δυτικά» αισθήματα μεταξύ του πληθυσμού. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το 2016 πολλές από τις πρώην γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες, θεωρούσαν ότι η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας ήταν επίζημια για τη χώρα τους²⁶¹.

Για την προώθηση των αισθημάτων αυτών, η Ρωσία αξιοποιεί ευαίσθητα και επίκαιρα θέματα για τις κοινωνίες, όπως η παράνομη μετανάστευση, η τρομοκρατία, η ισλαμοφοβία, η δυσμενής οικονομική κατάσταση των τοπικών κοινωνιών και η κατάλυση

²⁵⁹ Dimitar Bechev and Branislav Radelji, “Russian Analytical Digest No 226: Russia and the Balkans”, Center for Security Studies, ETH Zurich, 6 Dec 2018

²⁶⁰ Una Hajdari and Michael Colborne, “There’s One Country in Europe Where Putin Is a Rock Star”, Foreign Policy 25 Jan 2019, διαθέσιμο στο <https://foreignpolicy.com/2019/01/25/theres-one-country-in-europe-where-putin-is-a-rock-star-russia-serbia-vucic-belgrade-kosovo/>, πρόσβαση 28 Μαρτίου 2020.

²⁶¹ Elizabeth Keating and Zacc Ritter, “Many in Balkans Still See More Harm From Yugoslavia Breakup”, Gallup 18 May 2017, διαθέσιμο στο <https://news.gallup.com/poll/210866/balkans-harm-yugoslavia-breakup.aspx>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

από τη Δύση παραδοσιακών αξιών όπως η θρησκεία, η οικογένεια και οι παραδόσεις. Η Ρωσία εμφανίζεται ως υπερασπιστής των παραδοσιακών αξιών και της εθνικής κυριαρχίας, δηλώνοντας ότι «οι κύριες απειλές για την εθνική ασφάλεια στον πολιτιστικό τομέα είναι η επικράτηση της παραγωγής μαζικής κουλτούρας που απευθύνεται στις πνευματικές ανάγκες περιθωριοποιημένων ομάδων.....» και ότι «...η επίλυση των προκλήσεων της εθνικής ασφάλειας στον πολιτιστικό τομέα επιτυγχάνεται αναγνωρίζοντας τον πρωταρχικό ρόλο του πολιτισμού στην αναγέννηση και διατήρηση των πολιτισμικών και ηθικών αξιών»²⁶².

Η ρωσική επιρροή προς τις πληθυσμιακές ομάδες, κατευθύνεται μέσω ποικίλων διαύλων, επίσημων και ανεπίσημων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα επίσημου μέσου αποτελεί το παράρτημα του ρωσικού πρακτορείου ειδήσεων με περιφερειακή εμβέλεια Sputnik στη Σερβία. Κάθε τύπος ενημέρωσης, έντυπος (εφημερίδες, περιοδικά, κόμικ) ή ηλεκτρονικός (τηλεόραση, ραδιόφωνο, διαδίκτυο), έχει και διαφορετική προσέγγιση στο κοινό. Πιο συγκεκριμένα, κάθε τύπος ΜΜΕ έχει το δικό του κοινό και ως εκ τούτου ο κατάλληλος χειρισμός του καθενός, μπορεί να προσεγγίσει και μια συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα. Στη σύγχρονη εποχή στην οποία το «Facebook» εξακολουθεί να είναι η κυρίαρχη πλατφόρμα κοινωνικών μέσων ενημέρωσης, όλο το επιχειρησιακό μοντέλο για την «ηλεκτρονική προσέγγιση» του ατόμου, είναι χτισμένο γύρω από αυτό το κοινωνικό δίκτυο, χωρίς να παραλείπεται ωστόσο και η θετική κάλυψη που προσφέρουν τα κλασικά μέσα ενημέρωσης, όπως οι τηλεοπτικοί σταθμοί και τα δημοφιλή έντυπα.

Για την προσέγγιση του κοινού, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην εκμετάλλευση των παραδοσιακών ΜΜΕ, αφού η πρόσβαση σε αυτά είναι ευκολότερη για το μεγαλύτερο

²⁶² National Security Strategy of the Russian Federation to 2020, Chapter 7 Culture, διαθέσιμο στο <https://www.files.ethz.ch/isn/154915/Russia's%20National%20Security%20Strategy%20to%202020%20-%20Rustrans.pdf>, πρόσβαση 27 Μαρτίου 2020.

μέρος του πληθυσμού και ιδιαίτερα σε όσους δεν είναι εξοικειωμένοι με την σύγχρονη τεχνολογία. Μέσω των «φιλο-ρωσικών» ΜΜΕ, προβάλλεται με κάθε ευκαιρία η «ασυνέπεια» των υποσχέσεων των Βρυξελλών ή της Ουάσιγκτον, «αναδεικνύονται» με εκτενείς αναφορές τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης σε σχέση με την Δυτική οικονομική πολιτική και παρουσιάζονται έρευνες σχετικά με τη δυσαρέσκεια των πολιτών έναντι της ΕΕ και του ΝΑΤΟ. Οι αφηγήσεις αυτές παρουσιάζουν γενικά τη Δύση ως την αιτία των δημοκρατικών ελλείψεων, των οικονομικών προβλημάτων της περιοχής και των συνεχιζόμενων εθνικών διαιρέσεων. Ταυτόχρονα, για το ακροατήριο που δεν ενδιαφέρεται για τις πολιτικές εξελίξεις, υπάρχουν αρκετά προγράμματα που αναφέρονται στην ψυχαγωγία, τον αθλητισμό, τη μόδα και την γυναίκα²⁶³.

Η Ρωσία γνωρίζοντας πολύ καλά τη δύναμη των ΜΜΕ, έχει επενδύσει σε αυτά μέσω της δημιουργίας νέων ή υποστήριξης υφιστάμενων που είναι πρόθυμα να υποστηρίξουν ή να προωθήσουν τις θέσεις της. Η είσοδος στα ΜΜΕ της Σερβίας ήταν από τις πρώτες κινήσεις της Μόσχας, μέσω των οποίων στοχεύει στον επηρεασμό της κοινής γνώμης αναφορικά με την εξωτερική της πολιτική, τη θέση της σε διεθνείς κρίσεις όπως αυτή της Ουκρανίας, αλλά και για να επικρίνει τους δυτικούς διεθνείς οργανισμούς όπως το ΝΑΤΟ και την ΕΕ για την αρνητική τους επίδραση στη διατήρηση της ειρήνης και της σταθερότητας στην περιοχή. Για τον σκοπό αυτό το ρωσικό πρακτορείο ειδήσεων Sputnik, άνοιξε παράρτημα στο Βελιγράδι, ξεκινώντας τη λειτουργία της «Σερβικής εκδοχής» του τηλεοπτικού σταθμού ειδήσεων RT²⁶⁴. Επιπλέον, σερβικές εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας, όπως η Politika, προσφέρουν ένθετα που εκδίδονται από την ρωσική

²⁶³ Ognian Shentov, Ruslan Stefanov and Martin Vladimirov (eds), *The Russian Economic Grip on Central and Eastern Europe*, Routledge, New York, 2019.

²⁶⁴ RT: (πρώην Russia Today) πρόκειται για καλωδιακό τηλεοπτικό δίκτυο με έδρα τη Μόσχα. Το RT παρουσιάζει όλο το εικοσιτετράωρο δελτία ειδήσεων, ντοκιμαντέρ, συζητήσεις, καθώς και αθλητικά και πολιτιστικά προγράμματα από τη Ρωσία και όλο τον κόσμο, με στόχο την ξένη αγορά ειδήσεων. Παρακολουθείται από 630 εκατομμύρια ανθρώπους σε περισσότερες από 100 χώρες. Το RT America είναι διαθέσιμο σε 85 εκατομμύρια ανθρώπους στις ΗΠΑ και το 2011 ήταν το δεύτερο σε τηλεθέαση ξένο κανάλι ειδήσεων μετά το BBC World News.

κυβερνητική εφημερίδα Rossiyskaya Gazeta, ενώ στο διαδίκτυο εμφανίστηκαν πολλές φιλορωσικές «πύλες» ειδήσεων, με την υποστήριξη ρωσικών ραδιοτηλεοπτικών δικτύων²⁶⁵.

Η Ρωσία έχει εισέλθει δυναμικά στο χώρο των ΜΜΕ στις χώρες των Βαλκανίων εκμεταλλευόμενη ορισμένα πλεονεκτήματα με τα οποία πληθυσμιακές ομάδες προσεγγίζονται ευκολότερα. Ένα από αυτά είναι η ρωσική γλώσσα την οποία ομιλούν ιδιαίτερα χώρες με αλφάβητο σλαβικής προέλευσης, και πληθυσμιακές ομάδες μεγαλύτερης ηλικίας λόγω του σοβιετικού παρελθόντος. Σύμφωνα με το ευρωβαρόμετρο, το 2012 η ρωσική γλώσσα ήταν η πέμπτη κατά σειρά γλώσσα στην Ευρώπη με το 3% να δηλώνουν ότι μπορούν να παρακολουθούν και να καταλαβαίνουν τα ΜΜΕ, ενώ το ποσοστό αυτό για τη Βουλγαρία ανερχόταν στο 19%²⁶⁶. Έτσι στη Βουλγαρία υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό πληθυσμού οι οποίοι μεγάλωσαν μιλώντας ρωσικά και για τους οποίους η εύκολη λύση είναι να παρακολουθούν ρωσόφωνα ΜΜΕ για την ενημέρωσή τους. Ωστόσο υπάρχουν και έμμεσοι τρόποι όπως η χρηματοδότηση αδύναμων οικονομικά ΜΜΕ, τα οποία είναι πρόθυμα να παρουσιάσουν στον κόσμο τη ρωσική εκδοχή των ειδήσεων.

Η εικόνα της Ρωσίας προωθείται μέσα από ιστορικά γεγονότα, δίνοντας έμφαση στη συμβολή και τους αγώνες της για την ελευθερία. Στο πλαίσιο αυτό απεικονίζεται αφενός ως ένα αθώο θύμα επιθέσεων όπως συνέβαινε κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και αφετέρου ως απελευθερωτής της Ευρώπης. Στην πρώτη περίπτωση υποστηρίζει ότι η επιθετικότητα εναντίον της εντοπίζεται στη δημιουργία μετώπου στα δυτικά σύνορά της, στην επιβολή αδικαιολόγητων κυρώσεων και σε μια εκστρατεία από

²⁶⁵ “Putin’s ‘troll army’: bloggers forced to ‘flood websites with pro-Russian propaganda’”, EXPRESS 4 April 2015, διαθέσιμο στο <https://www.express.co.uk/news/world/568443/Vladimir-Putin-bloggers-flood-websites-pro-Russian-propaganda>, πρόσβαση 28 Μαρτίου 2020.

²⁶⁶ “Europeans and their Languages”, Special Eurobarometer 386, June 2012, pp.29-30

τα δυτικά ΜΜΕ τα οποία την κατηγόρησαν για την στρατιωτική της επιθετικότητα, ενώ στην πραγματικότητα είναι υπέρ της ειρήνης. Στη δεύτερη περίπτωση εμφανίζεται να απελευθερώνει την Ευρώπη ταυτόχρονα από το Ισλάμ, την αμερικανική ηγεμονία και την ηθική διαφθορά του φιλελευθερισμού, όπως στον Β' ΠΠ την απελευθέρωσε από τον φασισμό²⁶⁷.

Το περιβάλλον λειτουργίας των μέσων ενημέρωσης σε αρκετές περιοχές των Βαλκανίων συχνά χαρακτηρίζεται ως χειραγωγημένο, κατευθυνόμενο και τροφοδοτούμενο από πολυάριθμες εκδηλώσεις πολιτικής και οικονομικής εξάρτησης. Η εξωτερική επιρροή υπονομεύει τόσο την αξιοπιστία των μέσων ενημέρωσης, όσο και τη λειτουργία τους ως μέσο δημιουργίας ενημερωμένης κοινωνίας πολιτών, καθιστώντας τους αποκλειστικούς διαύλους προώθησης ιδιωτικών συμφερόντων. Κατηγορίες για έλλειψη διαφάνειας ως προς το ιδιοκτησιακό καθεστώς, πολιτικές παρεμβολές, χρηματισμό και διαστρέβλωση ειδήσεων και γεγονότων, δεν είναι σπάνια για ΜΜΕ της περιοχής²⁶⁸.

Ιδιαίτερα ευάλωτος σε εξωτερική επιρροή είναι ο «Τύπος», ο οποίος αποδεικνύεται ότι αποτελεί "πολιτική επένδυση" λόγω της οικονομικής κρίσης και του ανταγωνισμού των δωρεάν ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης. Οι συνθήκες αυτές αποτελούν πρόσφορο έδαφος για τις στρατηγικές επικοινωνίες και την προπαγάνδα της Μόσχας, στην προσπάθεια προώθησης των θέσεων και απόψεών της για κρίσιμα θέματα της εξωτερικής της πολιτικής. Η Μόσχα χρησιμοποιεί μέσα ενημέρωσης για προπαγάνδα όπως το RT και το Sputniknews καθώς και ένα πλήθος άλλων συχνά αμφισβητήσιμων διαδικτυακών

²⁶⁷ Milena Lakimova and Dimitar Vatsov, "Co-opting discontent: Russian propaganda in the Bulgarian media", EUROZINE 18 Oct 2017, διαθέσιμο στο <https://www.eurozine.com/co-opting-discontent-russian-propaganda-in-the-bulgarian-media/>, πρόσβαση 28 Μαρτίου 2020.

²⁶⁸ Srecko Latal, Arben Cirezi and Milos Damnjanovic, "Revealing Corruption Remains Challenge for Balkan Media", Balkan Insight 25 Jan 18, διαθέσιμο στο <https://balkaninsight.com/2018/01/25/revealing-corruption-remains-challenge-for-balkan-media-01-24-2018/>, πρόσβαση 28 Μαρτίου 2020.

μέσων μαζί με ένα «στρατό από trolls» για να διασπείρει και να διαδώσει με τεχνάσματα πληροφορίες προς την κοινή γνώμη, προκειμένου να αποσταθεροποιηθεί η Δύση και να υπονομευθεί η ΕΕ²⁶⁹.

2.3.10 Συμπεράσματα

Από την παραπάνω εξέταση της οικονομικής-ενεργειακής ρωσικής «εισβολής» στις έξι χώρες των Δ Βαλκανίων, διαπιστώνεται ο διαφορετικός βαθμός σχέσεων και εξαρτήσεων οι οποίες οδηγούν σε διαφορετικά αποτελέσματα και διαφορετικές προοπτικές. Σε κάποιες χώρες οι ρωσικές επενδύσεις έχουν καταστεί εγγυητής της πολιτικής σταθερότητας ή έχουν στηρίξει τις εθνικές οικονομίες, ενώ σε άλλες δεν έχουν στεφθεί με την επιτυχία που η ρωσική ηγεσία θα επιθυμούσε. Τα Βαλκάνια είναι μια περιοχή με ιδιαίτερες σχέσεις και δεσμούς με τη Ρωσία, αλλά και με ταραγμένο παρελθόν, και για τον λόγο αυτό, κάθε κίνηση από πλευράς Μόσχας, συνοδεύεται από καχυποψία και αμφισβήτηση. Η Μόσχα τείνει να καθιερωθεί ως ο «συνήθης ύποπτος» πίσω από κάθε πολιτική αστάθεια και οικονομική διαφθορά. Οι πρακτικές αυτές, κατάλοιπα της Σοβιετικής εποχής, φαίνεται ότι συνεχίζουν να χαρακτηρίζουν πολλές πτυχές της συμπεριφοράς της Μόσχας στο εξωτερικό.

Η Ρωσία επιδιώκει να εμφανιστεί ως εναλλακτική δύναμη στον σημερινό πολυκεντρικό κόσμο και για την επίτευξη του στόχου αυτού θα πρέπει πρώτα να κερδίσει την αποδοχή και την εμπιστοσύνη των κρατών, απαλλαγμένη από τις πρακτικές του παρελθόντος. Οι κοινές πολιτιστικές και ιστορικές σχέσεις που συνδέουν τη Ρωσία με

²⁶⁹ Tom Junes, “Bulgaria: how not to mistake Russian propaganda for Russian policy”, openDemocracy 30 Nov 2016, διαθέσιμο στο <https://www.opendemocracy.net/en/odr/bulgaria-how-not-to-mistake-russian-propaganda-for-russian-policy/>, πρόσβαση 28Μαρτίου 2020.

πολλούς σλαβικούς λαούς των Βαλκανίων, σε συνδυασμό με Ρώσους πολίτες που ζουν ή δραστηριοποιούνται στην περιοχή, αποτελούν πλεονεκτήματα έναντι της Δύσης. Η κατάλληλη χρησιμοποίηση των πλεονεκτημάτων αυτών θα προωθήσει ακόμα περισσότερο τις ρωσικές επενδύσεις και θα εξασφαλίσει στη σύγχρονη Ρωσία την εικόνα ενός αξιόπιστου μεσολαβητή, παρέχοντάς της την ευχέρεια για χρήση της "ήπιας ισχύος" σε άλλα λιγότερο φιλικά κράτη.

Ωστόσο η «εργαλειοποίηση» της ενέργειας στις σχέσεις της Ρωσίας με άλλα κράτη δεν γίνεται πάντα άμεσα, όπως στην περίπτωση της Σερβίας, αλλά και έμμεσα μέσω επενδύσεων που χρησιμοποιούν ως «οχήματα» κράτη μέλη της ΕΕ, έτσι ώστε οι όποιες ρωσικές εμπορικές οντότητες που επενδύουν στα Βαλκάνια, να περνούν απαρατήρητες. Οι ρωσικές «ενεργειακές επενδύσεις» αποτελούν το κύριο μέσο εφαρμογής της ήπιας ισχύος και κατ' επέκταση της επιρροής της Μόσχας, ακόμα και αν δεν είναι ιδιαίτερα αποδοτικές. Για παράδειγμα οι επενδύσεις στη Βοσνία, οι οποίες διοχετεύονται μέσω της φιλικά προσκείμενης Σερβικής Δημοκρατίας (RS), χρησιμοποιούνται για να επηρεάσουν την πολιτική πορεία της Βοσνίας.

Στη συγκεκριμένη περιοχή οι επενδύσεις έχουν κάνει τη Ρωσία τον πέμπτο μεγαλύτερο επενδυτή, παρά το γεγονός ότι κάποιες δεν έχουν υλοποιηθεί, και κάποιες άλλες δεν είναι κερδοφόρες. Ωστόσο η συνέχιση της λειτουργίας των «ζημιογόνων» επιχειρήσεων, όπως του διυλιστηρίου Brod στη Β-Ε, υποδηλώνει ότι το οικονομικό όφελος είναι λιγότερο σημαντικό από το γεωπολιτικό. Η απασχόληση των Σερβοβόσνιων στις επιχειρήσεις αυτές, δημιουργεί θετικό κλίμα προς τη Ρωσία, προβάλλει διεθνώς τη «βούληση» και το ενδιαφέρον της Μόσχας για προαγωγή της ευημερίας στη Β-Ε, και της επιτρέπουν να παραμένει σε μια κρίσιμη για τα ενδιαφέροντά της περιοχή.

Η διείσδυση συνεπώς της Μόσχας στις οικονομικές δραστηριότητες των βαλκανικών χωρών, δεν αποσκοπεί απαραίτητα στην αποκόμιση οικονομικών ωφελημάτων, αλλά έχει «γεωπολιτική» αξία και πρόθεση. Στην προσπάθειά της αυτή, στοχεύει κυρίως στο ανθρώπινο δυναμικό, αρχικά για την αποδοχή και τη διαμόρφωση θετικού κλίματος, και ακολούθως για την παγίωση ευνοϊκών προς τη Ρωσική πολιτική αντιλήψεων. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται «περιοχές αμφισβήτησης» και «Δυτικοσκεπτικισμού» οι οποίες λειτουργούν ανασχετικά έναντι του Δυτικού παράγοντα, με απώτερο στόχο τη δημιουργία αμφιβολιών και αμφισβητήσεων έναντι της δυτικής συνέπειας και συμπεριφοράς. Η παγίωση τέτοιων αντιλήψεων στους τοπικούς πληθυσμούς θα ισχυροποιήσει τη ρωσική εξωτερική πολιτική και θα διευκολύνει την παρέμβαση σε άλλους τομείς όπως είναι η ασφάλεια, η άμυνα, η παιδεία και η τεχνολογία.

Τα γεγονότα της Ουκρανίας και η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία τον Μάρτιο του 2014, αφύπνισαν τη Δύση όσον αφορά την εξωτερική της πολιτική για τα Δυτικά Βαλκάνια, επιβάλλοντας πολιτικές και οικονομικές κυρώσεις. Ωστόσο, όπως υποστηρίζει και ο ιστορικός Νικήτας Σίμος, *«Αν η Ρωσία δέχεται σήμερα πιέσεις στην Ουκρανία, αφού προσάρτησε το 2014 την Κριμαία, δεν στερείται νοήματος η γεωπολιτική αντίληψη να ενισχύσει την εκεί θέση της και να δημιουργεί εξισορροπητικά ερείσματα στα Νότια Βαλκάνια»*²⁷⁰. Η αναθεωρητική συμπεριφορά της Μόσχας ανάγκασε τη Δύση να επανεξετάσει τις θέσεις της σχετικά με τα «νέα κράτη» των Δ Βαλκανίων, αναλαμβάνοντας διπλωματικές πρωτοβουλίες όπως η «Διαδικασία του Βερολίνου» (Berlin Process)²⁷¹.

²⁷⁰ Νικήτας Σίμος, *Η πορεία προς το Ανεξάρτητο Ελληνικό κράτος του 1821-32*, εκδόσεις Παπαζήση, 2018, σελ. 500.

²⁷¹ “The Berlin Process”, Civil Society Forum of the Western Balkans, διαθέσιμο στο <https://berlinprocess.info/about/>, πρόσβαση 30 Μαρτίου 2020.

Στόχος της διαδικασίας, η οποία ξεκίνησε το 2014, είναι η αναθέρμανση των σχέσεων με τα κράτη της περιοχής και η μελλοντική διεύρυνση της ΕΕ, υπό την απειλή του αυξανόμενου ευρω-σκεπτικισμού. Ακολούθησε η ΕΕ με τη στρατηγική της για τα Δυτικά Βαλκάνια, η οποία επαναβεβαιώνει μια αξιόπιστη προοπτική διεύρυνσης, υπογραμμίζοντας τους όρους και υποδεικνύοντας το 2025 ως πιθανή ημερομηνία ένταξης για τη Σερβία και το Μαυροβούνιο²⁷². Με αυτόν τον τρόπο, η ΕΕ διατηρεί ζωντανή την προοπτική ένταξης και ανταποκρίνεται στις προκλήσεις που θέτουν οι εξωτερικοί παράγοντες, στέλνοντας σημαντικά πολιτικά μηνύματα προς κάθε ενδιαφερόμενο για συνεργασία, αλλά και προς τη Ρωσία .

Από την άλλη πλευρά, η Μόσχα συμμετέχοντας στα Δυτικά Βαλκάνια από τον 19ο αιώνα, διαθέτει το πλεονέκτημα να έχει αναπτύξει ιστορικές σχέσεις με τα κράτη της περιοχής, και έτσι η πρόσβαση και η αποδοχή της σε ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες να είναι ευκολότερη. Ωστόσο η σχέση αυτή πέρα από το επίπεδο των δημοσίων σχέσεων και της «θετικής» προς τα έξω εικόνας, δεν μπορεί να προσφέρει κάτι μιας και η Μόσχα δεν είναι σε θέση να προσφέρει πειστικές εναλλακτικές λύσεις. Παρά τις όποιες προσπάθειες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, η χώρα δεν διαδραματίζει σημαντικό οικονομικό ρόλο στα Δυτικά Βαλκάνια, πλην του τομέα της ενέργειας. Η περιοχή συνεχίζει να εξαρτάται από τη Ρωσία για την παροχή ενέργειας και το πλεονέκτημα αυτό χρησιμοποιείται σαν μοχλός πίεσης, γεγονός το οποίο μπορεί προς το παρόν να εξυπηρετεί κάποιες από τις επιδιώξεις του Κρεμλίνου, όμως από την άλλη πλευρά οδηγεί τα κράτη, με την παρότρυνση της Δύσης, να αναζητήσουν εναλλακτικές λύσεις.

²⁷² “Strategy for the Western Balkans”, European Commission, 6 Febr 2018, διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/commission/news/strategy-western-balkans-2018-feb-06_en, πρόσβαση 30 Μαρτίου 2020.

Εξετάζοντας την εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας της Ρωσίας συνολικά, διαπιστώνεται ότι η περιοχή των Βαλκανίων δεν βρίσκεται στις πρώτες θέσεις των προτεραιοτήτων της. Για τη Μόσχα προέχει το «εγγύς εξωτερικό», η άμεση δηλαδή περιφέρειά της, η Μέση Ανατολή, καθώς και οι σχέσεις της με τις ΗΠΑ. Εν τούτοις δεν είναι διατεθειμένη να παραμελήσει την περιοχή, ιδιαίτερα όταν υφίστανται ανοικτά θέματα πολιτικής όπως είναι αυτό της Β-E και του Κοσσυφοπεδίου, και φιλικά προσκείμενες χώρες όπως η Σερβία και εμμέσως η Σλοβενία. Η Ρωσία θα συνεχίσει τη στρατηγική επιρροής στα Βαλκάνια, χρησιμοποιώντας την ενέργεια σαν κύριο όπλο ήπιας ισχύος και για αυτό δεν θα πρέπει να υποτιμάται. Για τη Ρωσία τα Δυτικά Βαλκάνια αποτελούν μια αρένα στην οποία μπορεί να επιτύχει σημαντικά αποτελέσματα σχετικά ανέξοδα, κυρίως μέσω «ήπιων» μεθόδων, με στόχο να υπονομεύσει και να αποδυναμώσει τη Δυτική προσέγγιση όχι μόνο στα Βαλκάνια αλλά και στην περιφέρειά της γενικότερα.

Αυτό που εκλαμβάνεται από τη η Ρωσία ως άμεση απειλή για την εθνική της ασφάλεια, είναι η «περικύκλωσή» της από την επέκταση του NATO και της ΕΕ στην περιφέρειά της. Για το σκοπό αυτό προτεραιότητά της Μόσχας είναι η ρωσικής εκδοχής αποκατάσταση της τάξης στο «εγγύς εξωτερικό», παράλληλα με την αποκατάσταση της σφαίρας επιρροής της, την οποία θεωρεί ότι δικαιούται. Στην προσπάθειά της αυτή έχει δημιουργήσει και αξιοποιεί εναλλακτικές μορφές ενσωμάτωσης, όπως η Ευρασιατική Ένωση (EEU) και η Οργάνωση της Συνθήκης για τη Συλλογική Ασφάλεια (CSTO), ως ανταγωνιστικό πόλο έναντι των δυτικών θεσμών. Η πολιτική της για την προώθηση των στόχων της όμως, συχνά βασίζεται σε ανορθόδοξες μεθόδους και επικεντρώνεται στη δημιουργία αστάθειας. Οι μέθοδοι αυτοί, μερικές φορές συγκεκαλυμμένα και άλλες φορές ανοικτά, εκμεταλλεύονται με κάθε ευκαιρία τα τρωτά σημεία των πολιτικών συστημάτων, τον ευαίσθητο τομέα της οικονομίας αλλά και των διακυβερνητικών σχέσεων προς όφελός της.

Όλα τα παραπάνω, επιτυγχάνονται μεταξύ άλλων με την καλλιέργεια της «πανσλαβικής φιλίας μεταξύ των εθνών», της επίκλησης της κοινής Ορθόδοξης πίστης, της υποστήριξης κομμάτων και πολιτικών ομάδων, και με στοχευμένες δημόσιες σχέσεις οι οποίες προωθούνται και προβάλλονται μέσω φιλικών προς τη Μόσχα μέσων ενημέρωσης. Γεγονότα όπως το αποτυχημένο πραξικόπημα στο Μαυροβούνιο στις 16 Οκτωβρίου 2016, δηλώνουν ότι η Ρωσία δεν αποφεύγει ακόμα και ακραίες τακτικές. Η προπαγάνδα και η παραπληροφόρηση είναι τακτικές που εφαρμόζουν και οι δύο πλευρές στα Δυτικά Βαλκάνια, τα οποία ήδη θεωρούνται ως ένας χώρος υβριδικού πολέμου μεταξύ της Δύσης και Ρωσίας²⁷³. Όπως αναφέρει ο Mark Galeotti «*Η Δύση βρίσκεται σε πόλεμο. Δεν πρόκειται για πόλεμο παλαιού τύπου, που διεξάγεται υπό το θόρυβο των εκρήξεων των όπλων και τον πολεμικό ήχο των σαλπίγγων, αλλά ενός νέου είδους, που διεξάγεται κάτω από τον ήχο του θροΐσματος των χρημάτων, τους διαπεραστικούς ήχους των προπαγανδιστών και τους μυστικούς ψιθύρους των κατασκόπων*»²⁷⁴.

Είναι γεγονός ότι τα κράτη της Βαλκανικής και ιδιαίτερα αυτά των Δυτικών Βαλκανίων, έχουν σε μεγάλο βαθμό στραφεί προς τη Δύση. Η εξέλιξη αυτή είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων, αλλά κυρίως της ρωσικής απουσίας μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης με την ταυτόχρονη επιμονή, σε ορισμένα κράτη, πολιτικών «κατάλοιπων» της σοβιετικής εποχής τα οποία και ενίσχυσαν ή συνέτειναν στη δημιουργία αντι-ρωσικών αισθημάτων και εκδηλώσεων. Την κατάσταση αυτή, στην οποία δεν υπήρχε «ρωσικός αντίλογος», εκμεταλλεύτηκε η Δύση η οποία εμφανίστηκε ως εγγυητής της ειρήνης και της αποκατάστασης της ισορροπίας στην ταραγμένη από τον πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας και τις επιπτώσεις του, στην περιοχή.

²⁷³ Grzegorz Kuczyński, Russia's Hybrid Warfare in the Western Balkans, Warsaw Institute 26 March 2019, διαθέσιμο στο <https://warsawinstitute.org/russias-hybrid-warfare-western-balkans/>, πρόσβαση 29 Μαρτίου 2020.

²⁷⁴ Mark Galeotti, *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, New York: Routledge 2019, Introduction

Παρόλα αυτά η Ρωσική Ομοσπονδία συνεχίζει με διάφορους τρόπους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, να ασκεί επιρροή στα Βαλκάνια και ιδιαίτερα μέσω της χρήσης της κατάστασης του Κοσσυφοπεδίου και της σερβικής επίπτωσης. Η Μόσχα με την επάνοδό της στην περιοχή των Βαλκανίων, επιχειρεί να αντιταχθεί στην ΕΕ και στις ΗΠΑ, εκμεταλλευόμενη κυρίως τις εξελίξεις στη Σερβία και στο Κοσσυφοπέδιο, και χρησιμοποιώντας συχνά άλλοτε «ήπια» ισχύ με τη μορφή ανθρωπιστικής βοήθειας προς τη Σερβία, και άλλοτε «σκληρή» ισχύ βοηθώντας την έμπρακτα σε στρατιωτικά και αμυντικά θέματα.

2.4 Μέση Ανατολή

*“Στη Μέση Ανατολή,
δεν μπορείς να κάνεις πόλεμο χωρίς την Αίγυπτο
και δεν μπορείς να κάνεις ειρήνη χωρίς τη Συρία.”*

Χένρυ Κίσσιγκερ, 1923

Η «Μέση Ανατολή» αποτελεί κατά βάση γεωγραφικό όρο, και επινοήθηκε για να αναγνωρίσει την πολιτική και στρατηγική αξία που είχε για το μέλλον της ανθρωπότητας, το σύνολο των γεωπολιτικών εξελίξεων εντός της ζώνης που εκτεινόταν από το Αιγαίο Πέλαγος και την Ανατολική Μεσόγειο ως τις Ινδίες. Οι εξελίξεις αυτές άρχισαν κυρίως να εκτυλίσσονται σε σχέση με μια άλλη, ευρύτερα γνωστή ορολογία που απασχόλησε την ευρωπαϊκή Διπλωματία, το Ανατολικό Ζήτημα²⁷⁵. Ωστόσο η «Μέση Ανατολή» είναι γεωπολιτικός όρος, καθώς η στρατηγική σημασία της περιοχής δεν θα υποβαθμιζόταν ακόμη και μετά την υποτιθέμενη επίλυση όλων ή των περισσότερων πτυχών του «Ανατολικού Ζητήματος».

Η περιοχή ιστορικά αποτελούσε χώρο σημαντικής στρατηγικής σημασίας, καθώς αποτελεί κόμβο μεταξύ των τριών ηπείρων Ευρώπης, Αφρικής και Ασίας, όπως επίσης και το μέσο επικοινωνίας του Ινδικού Ωκεανού με τη Μεσόγειο Θάλασσα (μετά τη διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ) και τις προεκτάσεις της, που είναι το Αιγαίο Πέλαγος και η Μαύρη Θάλασσα από τη μία πλευρά, και το Γιβραλτάρ με τον Ατλαντικό Ωκεανό από την άλλη. Συνιστά το σημείο επαφής της Ανατολής με τη Δύση, του Βορρά με το Νότο διαθέτοντας πλείστα όσα ιδιαίτερα γνωρίσματα που την καθιστούν μοναδική και με

275 Το «Ανατολικό Ζήτημα» υπήρξε το σύνολο των εκκρεμοτήτων που δημιουργούσε η σταδιακή υποχώρηση των Οθωμανών από τις δυτικότερες κτήσεις τους και συνδέεται με τις πολιτικές διαβουλεύσεις ανάμεσα στα εμπλεκόμενα μέρη, δηλαδή τους Οθωμανούς και τους εποφθαλιμούντες τα εδάφη τους Δυτικούς.

εξαιρετικό γεωστρατηγικό ενδιαφέρον.

Η Παγκόσμια Εγκυκλοπαίδεια των Νέων ορίζει τη Μέση Ανατολή ως εξής: «Είναι η διεθνής πολιτικο-γεωγραφική ορολογία, τα όρια της οποίας δεν είναι σαφώς καθορισμένα. Πάντως, περιλαμβάνει τα κράτη της Ανατολικής Μεσογείου Τουρκίας, Συρίας, Αιγύπτου, Ισραήλ, Λίβανου, Ιράκ, Ιράν και τα κράτη της Αραβικής Χερσονήσου. Μερικοί συμπεριλαμβάνουν το Αφγανιστάν, το Πακιστάν και τας Ινδίας. Όλα αυτά τα κράτη δεν έχουν αναπτυχθεί βιομηχανικώς και το βιοτικό επίπεδο των λαών είναι σχετικώς χαμηλόν»²⁷⁶.

Μέχρι και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου επικρατούσε η άποψη ότι ο όρος Μέση Ανατολή συμπεριλάμβανε τις νότιες και ανατολικές περιοχές της Μεσογείου, την Αραβική χερσόνησο, το Ιράν και σε ορισμένες περιπτώσεις το Πακιστάν, όχι όμως και την Ινδία. Πρέπει να επισημανθεί ότι ως έννοια η Μέση Ανατολή δεν ταυτίστηκε απόλυτα με τη γεωγραφία και με συγκεκριμένα γεωγραφικά σύνορα. Περιλάμβανε ταυτόχρονα τον αραβικό και ισλαμικό κόσμο καθώς επίσης και τους λαούς και πολιτισμούς νοτίων, κυρίως περιοχών της Μεσογείου.

Η Μέση Ανατολή ως έννοια των διεθνών σχέσεων «καθιερώθηκε το 1902 από τον Αμερικανό αξιωματικό του Ναυτικού και ιστορικό Alfred Thayer Mahan (1840-1914)²⁷⁷. Ο Mahan ήταν από τους πρώτους στρατηγικούς αναλυτές στην Αμερική που κατέγραψε με τρόπο συστηματικό τη σημασία της θαλάσσιας ισχύος ως του κατ'εξοχήν αποτελεσματικότερου μέσου για τη διεκδίκηση από ένα έθνος της πολιτικής και οικονομικής πρωτοκαθεδρίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Το κράτος που είχε τη δυνατότητα την υπόψη περίοδο να δημιουργήσει ένα ολοκληρωμένο δίκτυο

276 Παγκόσμιος Εγκυκλοπαίδεια των Νέων, Τόμος 11^{ος}, Εκδόσεις Λαοδικεία, Μιλάνο, 1957, σελ. 258.

277 Ι. Μάτζη, *Γεωπολιτική, η θεωρία και η πράξη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2002, σελ. 217. Επίσης στο Δημήτρης Παπανδρέου, *Σημειώματα για την Μέση Ανατολή*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2005.

οικονομικών δραστηριοτήτων μέσω του Ναυτικού, ήταν κυρίως η Μεγάλη Βρετανία. Το γεγονός αυτό της παρείχε τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται καλύτερα από κάθε άλλον την παγκόσμια πολιτική γεωγραφία και την ιδιαίτερη στρατηγική σημασία που είχε ο χώρος της Μέσης Ανατολής.

Το ενδιαφέρον του Δυτικού κόσμου, για την Ανατολή και, ειδικότερα, τη Μέση Ανατολή έγινε εντονότερο από τη στιγμή που οι ηγεσίες των Ευρωπαϊκών κρατών, και ιδιαίτερα οι Μεγάλες Δυνάμεις, άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι οι εξελίξεις που ελάμβαναν χώρα στην περιοχή, επηρέαζαν σοβαρά τους σχεδιασμούς της εθνικής τους πολιτικής. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, παρατηρείται μία προσπάθεια διεύρυνσης του όρου Μέση Ανατολή, ώστε να συμπεριλάβει τις περιοχές της Υπερκαυκασίας και της Κασπίας, καθώς επίσης και τμήματα της Κεντρικής Ασίας και κυρίως του Αφγανιστάν. Η διεύρυνση του όρου εστιάζεται στο γεγονός ότι ο ευρύτερος αυτός χώρος αποτελεί, από στρατηγική κυρίως σκοπιά, μια γεωγραφική ενότητα με κοινό χαρακτηριστικό στοιχείο την παρουσία της συντριπτικής πλειονότητας των παγκόσμιων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων και φυσικού αερίου, στοιχείων στρατηγικά απαραίτητων για την παγκόσμια οικονομία και ειδικά αυτής των κρατών με βαριά βιομηχανία.

Τα προβλήματα που κυριαρχούν στην εποχή μας, εμφανίζονται στη Μέση Ανατολή συνολικά περισσότερο οξυμένα από οπουδήποτε αλλού. Η μακρά ιστορία της, οι επιδράσεις της αποικιοκρατίας, οι δεσμεύσεις της απελευθέρωσης και της συγκρότησης των κρατών της, το πολλαπλό «μωσαϊκό» της και ορισμένες άλλες αδυναμίες της, παρουσιάζουν ευκαιρίες εκμετάλλευσης από τις ισχυρές δυνάμεις για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους – σε βάρος μιας βιώσιμης και με διάρκεια ειρήνης καθώς και των

ωφελειών των χωρών της περιοχής²⁷⁸.

2.4.1 Η Ρωσική αυτοκρατορία και η Μέση Ανατολή²⁷⁹

Η επαφή της Ρωσίας με τη Μέση Ανατολή ξεκινά από τα πρώτα χρόνια δημιουργίας του ρωσικού κράτους, αλλά με τελείως διαφορετικό τρόπο σε σχέση με την επέκταση της Δύσης. Τα δυτικά ευρωπαϊκά έθνη ξεκίνησαν τον 15^ο αιώνα την αναζήτηση νέων αγορών και οδών εμπορίου σε απομακρυσμένες περιοχές, για λόγους οικονομικούς αλλά και πολιτικούς, σηματοδοτώντας την έναρξη της αποικιοκρατίας. Η Ρωσία, με εξαίρεση τη «ρωσική Αμερική»²⁸⁰, δεν συμμετείχε σε όλη αυτή την αποικιοκρατική επέκταση της Δύσης, αλλά ακολούθησε έναν διαφορετικό δρόμο. Έναν δρόμο στον οποίο σημαντικό ρόλο έπαιξε και πάλι η γεωγραφία. Η Ευρασιατική Στέπα η οποία ξεκινά από τη Βουλγαρία και μέσω Μολδαβίας, Ουκρανίας και Καζακστάν καταλήγει στον Ειρηνικό ωκεανό, οριοθετούσε τα νότια εδάφη της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, στα οποία τα σύνορα, λόγω της γεωμορφολογίας της περιοχής, αφενός μεν ήταν ασαφή, και αφετέρου της στερούσαν την πρόσβαση στις θαλάσσιες οδούς της εποχής.

Με αυτά τα δεδομένα, οι σχέσεις της Ρωσίας με τη Μέση Ανατολή, ήταν αποτέλεσμα διαφορετικών καταστάσεων. Το κράτος της Μοσχοβίας από το οποίο ο Μεγάλος Πέτρος έγινε ηγεμόνας στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, αντιμετώπιζε σοβαρές

²⁷⁸ Ιωάννης Βιδάκης, Ιωάννης Καρκαζής, Αρεφ Αλομπέντ και Γεώργιος Μπάλτος, «Προς μια Νέα Μεσογειακή Γεωπολιτική Αρχιτεκτονική», Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Κέντρο Αμυντικών Ενεργειακών και Γεωπολιτικών Ερευνών, Χρονικά Άμυνας και Ασφάλειας, Τεύχος 2, Απρίλιος 2012, σελ.1-2.

²⁷⁹ Thomas Benjamin (ed), *Encyclopedia of western colonialism since 1450*, Vol.1, Macmillan Reference, New York, 2007, pp.423-428.

²⁸⁰ Η Ρωσική Αμερική ήταν περιφέρεια της Ρωσικής Αυτοκρατορίας την περίοδο 1799-1867 στη Βόρεια Αμερική, η οποία περιελάμβανε την σημερινή Αλάσκα, τις Αλεούτιες νήσους, το Αρχιπέλαγος Αλεξάντερ και μέρος της ακτής του Ειρηνικού στις σύγχρονες ΗΠΑ έως την Καλιφόρνια, ενώ είχε και οχυρό στην Χαβάη.

προκλήσεις αναφορικά με το μέλλον του. Η παραδοσιακή απειλή της ασφάλειας του πρώτου Ρωσικού κράτους που προερχόταν από τη Λατινική Δύση, αλλά και η απομόνωσή του από τον υπόλοιπο κόσμο εξ αιτίας της αδυναμίας πρόσβασης στις ζωτικές για την οικονομία θαλάσσιες διαδρομές, αποτελούσαν εμπόδια για τη μελλοντική του εξέλιξη.

Αντιλαμβανόμενος τη σοβαρότητα των προβλημάτων αυτών, ο Μεγάλος Πέτρος έθεσε ως πρωταρχικό στόχο τον εκσυγχρονισμό της Ρωσίας έτσι ώστε να μπορεί να ανταγωνιστεί τη Δύση, και να βγάλει τη χώρα από την απομόνωση με την επέκταση στη Βαλτική και τη Μαύρη Θάλασσα. Ο δρόμος αυτός οδηγούσε προς τη Μέση Ανατολή, αποτελώντας την έναρξη μιας νέας σχέσης μεταξύ της Ρωσίας και της περιοχής αυτής. Η κατάληψη του λιμανιού Αζόφ στο ΒΑ άκρο της Αζοφικής θάλασσας κατά τη διάρκεια του Ρωσο-τουρκικού πολέμου το 1695-1696, αν και διήρκεσε μόνο δεκαπέντε χρόνια, είχε τη σπουδαιότητά της²⁸¹. Σηματοδότησε την έναρξη της ρωσικής παρουσίας στη Μαύρη Θάλασσα, αποτελώντας την έναρξη μιας εκτεταμένης ρωσικής εισβολής στη Μέση Ανατολή η οποία συνεχίζεται έως σήμερα²⁸².

Οι ρωσικές φιλοδοξίες για την καθιέρωση της παρουσίας της Ρωσίας στη Μέση Ανατολή, καθοδηγούνται κυρίως από ιδεολογικά κίνητρα και αφορούν την επιθυμία της να καθιερωθεί ως κύριος θεματοφύλακας της Ορθόδοξης Χριστιανικής παράδοσης. Αυτό ακριβώς το κίνητρο διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο εμπλέκεται η Ρωσία στη Μέση Ανατολή, ιδιαίτερα μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Μετά τον 18^ο αιώνα, οι ιδεολογικοί και πνευματικοί στόχοι της προστασίας των Ορθοδόξων Χριστιανών επισκιάστηκαν από την αυξανόμενη στρατηγική και γεωπολιτική φιλοδοξία της Ρωσίας να

²⁸¹ Brian J. Boerk, “When Peter I Was Forced to Settle for Less: Coerced Labor and Resistance in a Failed Russian Colony (1695-1711)”, *The Journal of Modern History*, Vol.80, No.3, The University of Chicago Press, Chicago, Sep 2008, pp. 485-514.

²⁸² Alan R. Taylor, *The Superpowers and the Middle East*, Syracuse University Press, New York, 1991, p.11.

αναγνωριστεί ως μεγάλη δύναμη. Στο πλαίσιο αυτό, η Μέση Ανατολή θεωρήθηκε ως η αρένα για τη διεκδίκηση της αυξανόμενης ναυτικής και στρατιωτικής ισχύος που είχε αρχίσει να αναπτύσσεται μετά τις μεταρρυθμίσεις του Μεγάλου Πέτρου (1682-1725). Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία οι δυτικοευρωπαϊκές δυνάμεις υποστήριζαν τους Οθωμανούς, ιδιαίτερα κατά τον 19^ο αιώνα, για να αποτραπεί η απόκτηση υπερβολικής δύναμης από τους Ρώσους στην Ευρασία.

Οι ρωσικές προσδοκίες για τη Μέση Ανατολή κατά τον 19^ο αιώνα συνέχισαν να καθορίζονται από γεωπολιτικές φιλοδοξίες, χωρίς ωστόσο να παραμερίζονται και οι πνευματικοί στόχοι. Επιδίωξη της Ρωσίας ήταν η επέκταση της εμπορικής και γεωπολιτικής της εμβέλειας, με σκοπό τον ανταγωνισμό των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής. Ταυτόχρονα όμως συνέχιζε να διακατέχεται από τις πνευματικές και ιδεολογικές της αντιλήψεις για την αποστολή της ως διαδόχου της βυζαντινής αυτοκρατορίας, γεγονός το οποίο είχε πάντα βαθιά επιρροή στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόταν τον πραγματικό της ρόλο στον κόσμο, ιδιαίτερα στις βιβλικές χώρες της Μέσης Ανατολής.

Η πρόθεση της Ρωσίας για προστασία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, προήλθε από το ότι η Ρωσία αποτελούσε τη μεγαλύτερη σημαντική Ορθόδοξη πολιτική δύναμη της εποχής. Σε ένα από τα άρθρα της Συνθήκης του Κιζίκ Καγνάρκα το 1774, το δικαίωμα της μερικής εποπτείας των δικαιωμάτων των Ορθόδοξων Χριστιανών, είχε δοθεί επίσημα στη Ρωσία²⁸³. Μέχρι την Επανάσταση των Μπολσεβίκων και την επιβολή ενός εντελώς νέου παραδείγματος διακυβέρνησης, οι ιδεολογικές αυτές αντιλήψεις αποτελούσαν τον συνδετικό κρίκο της Ρωσίας με τη Μέση Ανατολή κατά τη διάρκεια της τσαρικής εποχής.

²⁸³ Leonid Issaev & Serafim Yuriev, “The Christian Dimension of Russia’s Middle East Policy”, Alsharq Forum, Expert Brief Regional Politics, Istanbul, March 2017

Η Ρωσία άρχισε να λειτουργεί σαν μια αυτοκρατορική δύναμη στη Μέση Ανατολή, αφού πρώτα το είχαν πράξει άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Οι κατακτήσεις κατά μήκος των νότιων συνόρων της, όπου η εδαφική επέκτασή της είχε χαρακτήρα αμυντικό για την εξασφάλιση της σταθερότητας και απαιτούσε αυξημένη στρατιωτική δραστηριότητα, δεν θεωρήθηκαν ως αποικιοκρατικές. Ωστόσο η ίδια η Μέση Ανατολή παρέμεινε ένας άπιαστος στόχος για τη Ρωσία, χρησιμεύοντας περισσότερο ως συναισθηματικός παράγοντας στη φιλοδοξία της να καθιερωθεί ως κοιτίδα του Χριστιανισμού με έδρα την Κωνσταντινούπολη.

Αυτή η συναισθηματική επίκληση είχε σαν αφετηρία την προσπάθεια της Ρωσίας να επιβεβαιώσει την ιδιότητά της ως κηδεμόνας της Ανατολικής Ορθοδοξίας, αλλά εξελίχθηκε να συμπεριλάβει τον παν-σλαβισμό, καθώς οι Ρώσοι υποστήριζαν τα εθνικιστικά όνειρα των σλαβικών πληθυσμών υπό οθωμανική κυριαρχία. Ωστόσο, η ρωσική παρουσία στη Μέση Ανατολή δεν αναπτύχθηκε ποτέ, καθώς τα ευρωπαϊκά εμπορικά συμφέροντα εξελίχθηκαν εκεί πρωτίστως ως μέσο εξασφάλισης της οικονομικής κυριαρχίας. Παρόλο που οι Ρώσοι διαπραγματεύονταν διαρκώς με τη Μέση Ανατολή, οι σχέσεις τους με αυτήν δεν καθορίζονταν ποτέ από οικονομικά συμφέροντα στο βαθμό των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων κατά τη διάρκεια του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα.

2.4.2 Η Σοβιετική Περίοδος

Η Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917, έγινε αρχικά δεκτή με ενθουσιασμό από πολλούς μουσουλμάνους και μη στη Μέση Ανατολή και την Ασία, γιατί μέσα από αυτήν είδαν την ιστορική ευκαιρία για την ικανοποίηση των κοινωνικών και εθνικών τους προσδοκιών, οι οποίες ήταν καταπιεσμένες από τη δυτική κυριαρχία. Οι ηγέτες της Οκτωβριανής επανάστασης, αντιλήφθηκαν ότι ήταν ευκαιρία να επεκτείνουν τις

επαναστατικές ιδέες και τη Ρωσική επιρροή στην Ανατολή, εκμεταλλευόμενοι την επιθυμία των λαών της περιοχής για ανεξαρτησία από τους δυτικούς αποικιοκράτες. Για τον σκοπό αυτό τόσο ο Λένιν, όσο και ο Στάλιν στην επίκλησή τους προς τους Μουσουλμάνους και της Ρωσίας και της Ανατολής, εκμεταλλεύτηκαν το θέμα της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας ισχυριζόμενοι ότι ο κύριος στόχος της επανάστασης ήταν «η απελευθέρωση της Ανατολής και ιδιαίτερα της Μουσουλμανικής Ανατολής»²⁸⁴.

Πέραν των ανωτέρω, οι Μπολσεβίκοι κατηγορώντας την ύπουλη διπλωματία εναντίον των Μουσουλμάνων, αποκάλυψαν συμφωνίες από το αρχείο της Αυτοκρατορικής Ρωσίας, συμπεριλαμβανομένης της «Sykes-Picot Agreement»²⁸⁵, που αφορούσαν στην εκμετάλλευση, από τη Γαλλία και τη Μ Βρετανία ιδιαίτερα, των αραβικών πληθυσμών της Μέσης Ανατολής. Η Σοβιετική κυβέρνηση τον Δεκέμβριο του 1917, σε επίσημη δήλωσή της απευθυνόμενη προς όλους τους Μουσουλμάνους της Ανατολής, ακύρωσε όλες τις συμφωνίες που είχε υπογράψει η τσαρική Ρωσία σχετικά με τη διαίρεση της Περσίας, της Τουρκίας και την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης²⁸⁶. Έτσι η Ρωσική Επανάσταση του 1917, κατέργησε όλους τους θεσμούς μέσω των οποίων η Ρωσία είχε ακολουθήσει την πολιτική της στη Μέση Ανατολή²⁸⁷.

Γενικά η πολιτική της σοβιετικής κυβέρνησης στη Μέση Ανατολή ήταν προς την κατεύθυνση της δημιουργίας κομμουνιστικών κομμάτων στον Μουσουλμανικό κόσμο, τα οποία λειτουργώντας στο πρότυπο της επανάστασης των Μπολσεβίκων, θα λειτουργούσαν

²⁸⁴ Shireen Hunter, Jeffrey L. Thomas and Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: The Politics of Identity and Security*, M.E. Sharpe, New York, 2004, p.315.

²⁸⁵ Η Συμφωνία Sykes-Picot, ήταν μυστικό σύμφωνο που συνήφθη τον Μάιο του 1916, ανάμεσα στη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία και είχε και τη συναίνεση της Ρωσίας. Με αυτό μοιράζονταν σε σφαίρες επιρροής και ελέγχου της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας και αρχικά και της Ρωσίας, εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη σημερινή Τουρκία, τη Μέση Ανατολή, το Ιράκ και τη Συρία.

²⁸⁶ Tareq Y. Ismael, *The Communist Movement in the Arab World*, Routledge Curzon, New York, 2005, p.8.

²⁸⁷ Gustav Stein, Udo Steinbach, *The Contemporary Middle Eastern Scene: Basic Issues and Major Trends*, Leske Verlag, Opladen, 1979, p.13.

ενισχυτικά στην αντι-ιμπεριαλιστική πολιτική τους. Έτσι με τη βοήθεια της προπαγάνδας οι επαναστατικές ιδέες άρχισαν να εμφανίζονται στην Παλαιστίνη, ενώ δημιουργήθηκαν κομμουνιστικά κόμματα στη Συρία, το Λίβανο και την Αίγυπτο. Η ΕΣΣΔ το 1926 ήταν η πρώτη χώρα που συνήψε διπλωματικές σχέσεις με το «Βασίλειο του Χιτζάζ» (μετέπειτα Σαουδική Αραβία), διευκολύνοντας ακόμα περισσότερο την εμφάνιση κομμουνιστικών ομάδων και κομμάτων²⁸⁸.

Οι πρωτοβουλίες της πρώτης περιόδου των Μπολσεβίκων προς τον Μουσουλμανικό κόσμο της Μέσης Ανατολής, αν και φαινομενικά είχαν ιδεολογικά κίνητρα, εν τούτοις στόχευαν στην αποδυνάμωση των «κακών ιμπεριαλιστών», τόσο των Ευρωπαϊκών κρατών όσο και των ΗΠΑ, και την προώθηση των ρωσικών γεωπολιτικών βλέψεων για την προσέγγιση της Μέσης Ανατολής. Ωστόσο η άνοδος του φασισμού στην Ευρώπη ανάγκασε το σοβιετικό καθεστώς να αλλάξει πολιτική, και από την «κρίση του καπιταλισμού» το 1928, να ανακοινώνει μετά το τέλος της 7^{ης} Κομμουνιστικής Διεθνούς το 1935, ότι ο μεγαλύτερος κίνδυνος είναι ο φασισμός ο οποίος απειλεί τη «δημοκρατία της μπουρζουαζίας»²⁸⁹.

Κατά τη διάρκεια του Β' ΠΠ, η Σοβιετική Ένωση δεν είχε χρόνο να ασχοληθεί με τη Μέση Ανατολή, και έτσι τα μουσουλμανικά κομμουνιστικά καθεστώτα, χωρίς τον προπολεμικό αυστηρό σοβιετικό έλεγχο, και με δεδομένη την εμπόλεμη κατάσταση που επικρατούσε, να αρχίζουν να χάνουν τη δυναμική τους. Μετά το «διάλειμμα» του Β' ΠΠ, οι αντιπαλότητες μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και Δυτικού κόσμου, εισήλθαν σε νέα φάση, οδηγώντας στην ανασφαλή περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, η Μέση Ανατολή αποτέλεσε το θέατρο ιδεολογικής πάλης μεταξύ των

²⁸⁸ René Rieger, *Saudi Arabian Foreign Relations: Diplomacy and Mediation in Conflict Resolution*, Routledge, New York, 2017, p.51.

²⁸⁹ Fraser M. Ottanelli, *The Communist Party of the United States: From the Depression to World War II*, Rutgers University Press, London, 1991 p.83.

δύο υπερδυνάμεων και των συμμάχων τους. Από τη μια πλευρά το ΝΑΤΟ και οι Ηνωμένες Πολιτείες, και από την άλλη η Σοβιετική Ένωση και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, αγωνίστηκαν για να επηρεάσουν τόσο τα κράτη της περιοχής, όσο και τους περιφερειακούς συμμάχους τους.

Πέραν των γεωπολιτικών βλέψεων, υπήρχε επίσης και η «ιδεολογική σύγκρουση» μεταξύ των δύο συστημάτων. Όπως υποστηρίζει η Louise Fawcett, ανάμεσα σε πολλούς σημαντικούς τομείς διαμάχης, ή ακριβέστερα ανησυχίες, ξεχώριζαν οι επιθυμίες των υπερδυνάμεων να αποκτήσουν στρατηγικό πλεονέκτημα στην περιοχή, και το γεγονός ότι η περιοχή περιείχε περίπου τα δύο τρίτα των παγκόσμιων αποθεμάτων πετρελαίου σε ένα περιβάλλον όπου το πετρέλαιο γινόταν όλο και πιο ζωτικής σημασίας για την οικονομία του δυτικού κόσμου²⁹⁰. Στο πλαίσιο αυτό, οι ΗΠΑ επιδίωξαν να αποδεσμεύσουν τον αραβικό κόσμο από τη σοβιετική επιρροή, γεγονός το οποίο επετεύχθη σε ένα βαθμό, προκαλώντας ζημιά στις ρωσικές γεωπολιτικές επιδιώξεις.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου Στάλιν, τα αραβικά κομμουνιστικά κόμματα χρησιμοποιήθηκαν ως εργαλεία της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, για να προωθηθούν οι ιδέες της επανάστασης και μαζί με αυτές και τα σοβιετικά συμφέροντα. Μετά τη λήξη του πολέμου, η Σοβιετική Ένωση με το κύρος του νικητή επανήλθε στο προσκήνιο και μαζί επανήλθε και ο έλεγχος των Αραβικών Κομμουνιστικών κομμάτων. Το δόγμα που επικρατούσε ιδιαίτερα στην περίοδο του ψυχρού πολέμου, ήταν η «άκαμπτη διπολικότητα» (rigid bipolarity)²⁹¹, με τη σοβιετική πλευρά να απαιτεί αυστηρή πειθαρχία από όλα τα κόμματα, και αποδοχή της «Σοβιετικής Ένωσης ως Παγκόσμιου Ηγέτη». Η σοβιετική αυτή χειραγώγηση είχε σαν αποτέλεσμα τα αραβικά κομμουνιστικά κόμματα να

²⁹⁰ Louise Fawcett. *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, New York, 2005.

²⁹¹ Yoshikazu Sakamoto, *Strategic Doctrines and Their Alternatives*, Gordon and Breach Science Pub, New York, 1987, p.172.

ακολουθούν τις επιταγές της Μόσχας και να μην μπορούν ή να αδυνατούν να διακρίνουν τις επιπτώσεις των επιβαλλόμενων επιλογών για το συμφέρον της χώρας τους.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της δημιουργίας του κράτους του Ισραήλ. Η Σοβιετική Ένωση θεωρώντας ότι θα αποκτήσει ακόμα έναν σύμμαχο στη Μέση Ανατολή, συντάχθηκε με τη Δύση, και ιδιαίτερα τις ΗΠΑ, για τη διχοτόμηση της Παλαιστίνης και τη δημιουργία ανεξάρτητου ισραηλινού κράτους το 1948. Στη συνέχεια όταν διαπίστωσε ότι το Ισραήλ δεν ήταν διατεθειμένο να προσκολληθεί στο σοβιετικό άρμα, άλλαξε πολιτική επιστρέφοντας στην υποστήριξη των συμφερόντων των αραβικών κρατών. Και στις δύο περιπτώσεις τα αραβικά κομμουνιστικά καθεστάτα, αν και διαφωνούσαν, υποστήριζαν τις σοβιετικές θέσεις και αναγνώρισαν το κράτος του Ισραήλ, γεγονός το οποίο δημιουργούσε προστριβές με τους εθνικιστές συμπατριώτες τους. Αρκετά αργότερα τα Αραβικά κράτη αντιλήφθηκαν ότι η Σοβιετική στάση εξυπηρετούσε καθαρά τις γεωπολιτικές βλέψεις της Μόσχας και τα συμφέροντα που χαρακτηρίζουν τις επιδιώξεις μιας Μεγάλης Δύναμης.

Μετά το θάνατο του Στάλιν (1953), η σοβιετική εξωτερική πολιτική άρχισε να ενδιαφέρεται ολοένα και περισσότερο για τη δημιουργία καλών σχέσεων με τον αναδύομενο Τρίτο Κόσμο²⁹². Η άκαμπτη πολιτική της περιόδου Στάλιν, άρχισε σταδιακά να αντικαθίσταται από ρεαλιστικότερες επιδιώξεις της σοβιετικής διπλωματίας, επιζητώντας συνεργασία με καθεστάτα που κατά κύριο λόγο ήταν αντίθετα στο δυτικό ιμπεριαλισμό. Όπως αναφέρεται σε απόρρητη έκθεση της CIA του Δεκεμβρίου 1986 με τίτλο «Σοβιετική Πολιτική στη Μέση Ανατολή» (Soviet Policy Toward the Middle East)²⁹³, μέχρι το 1970 οι Σοβιετικοί είχαν κάθε λόγο να είναι ικανοποιημένοι με τις

²⁹² Ο όρος «Χώρες του Τρίτου Κόσμου» χρησιμοποιήθηκε το 1952 για να περιγράψει τις χώρες που την εποχή του Ψυχρού Πολέμου δεν ήταν εντεταγμένες στις χώρες του δυτικού συνασπισμού ή σε αυτές του Σοβιετικού μπλοκ.

²⁹³ *Soviet Policy Toward the Middle*, CIA Directorate of Intelligence, Research Paper December 1986, Sanitized Copy Approved for Release 2011/12/29: CIA-RDP87T00787R000400440001-4

επιτυχίες τους στη Μέση Ανατολή, αλλά και τις σχέσεις με τα μη αραβικά κράτη Αφγανιστάν, Ιράν και Τουρκία. Ωστόσο στη δεκαετία του 1980 δεν είχαν σημειώσει καμία πρόοδο, και παρά την αυξημένη παρουσία τους στο Αφγανιστάν, τη Συρία, τη Λιβύη και τη Ν. Υεμένη δεν κατόρθωσαν να εξισορροπήσουν την απώλεια της επιρροής τους στην Αίγυπτο.

Σύμφωνα πάντα με την έκθεση, η Σοβιετική Ένωση θα συνεχίσει να είναι κύριος δρών στη Μέση Ανατολή, καθόσον αντιλαμβάνεται την περιοχή ως τη σημαντικότερη του Τρίτου Κόσμου λόγω της εγγύτητάς στα σύνορά της, των μεγάλων αποθεμάτων σε υδρογονάνθρακες και την οικονομική και γεωστρατηγική σπουδαιότητά της για τη Δύση και την Ιαπωνία. Οι εκτιμήσεις της έκθεσης ήταν αρκετά ρεαλιστικές και βασίζονταν σε γεγονότα και στοιχεία που μπορούσαν σε μεγάλο βαθμό να προβλέψουν την προοπτική και τις επιδιώξεις της Σοβιετικής Ένωσης στη Μέση Ανατολή. Ωστόσο τρία χρόνια αργότερα, όλες αυτές οι εκτιμήσεις τέθηκαν υπό αναθεώρηση λόγω ενός απρόσμενου γεγονότος. Της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και της δημιουργίας ενός νέου κράτους, της Ρωσίας, με νέα δεδομένα και με μια άγνωστη πολιτική.

2.4.3 Η Μετα-Σοβιετική Ρωσία στη Μέση Ανατολή

Η Μέση Ανατολή είναι μια περιοχή από την οποία η Ρωσία ήταν απύσχα για πάνω από μια εικοσαετία, και τώρα φαίνεται ότι έχει επιστρέψει αποφασιστικά και από τις μέχρι τώρα εξελίξεις αρκετά αποτελεσματικά. Η άμεση εμπλοκή της στη Συριακή κρίση και στο πλευρό του ηγέτη της χώρας Bashar al-Assad, τη στιγμή που όλοι μάχονταν για την απομάκρυνσή του, και η αντιστροφή του κλίματος αυτού, αποτελεί τρανταχτή απόδειξη της ρωσικής αποφασιστικότητας. Ωστόσο τα κίνητρα, οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων και οι στρατηγικοί στόχοι της Μόσχας παραμένουν δύσκολο να προσδιοριστούν.

Παρά την αποχώρηση των ΗΠΑ από την περιοχή, φαίνεται απίθανο η Ρωσία να μπορέσει να την υποκαταστήσει ως κορυφαία εξωτερική δύναμη, αφού τα τεράστια σημασίας οικονομικά και γεωπολιτικά συμφέροντα, δεν θα αφήσουν την Ουάσιγκτον για πολύ εκτός παιχνιδιού. Αυτό όμως που μπορεί να επιτύχει η Μόσχα με τις δράσεις και τις ενέργειές της, είναι να προκαλέσει και να επιταχύνει αλλαγές που θα επαναδιατυπώσουν εκ βάθρων το διεθνές σύστημα και τις ισορροπίες ισχύος στην περιοχή, στην οποία και θα έχει τον τελευταίο λόγο.

Εξετάζοντας την εμπλοκή της Ρωσίας στη Μέση Ανατολή, φαίνεται ότι αυτή έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο και έχει γίνει περισσότερο ενεργή ιδιαίτερα όσον αφορά τα θέματα ασφάλειας. Η εντύπωση που δημιουργείται είναι ότι η Ρωσία κερδίζει στη Μέση Ανατολή εις βάρος των Ηνωμένων Πολιτειών. Κατά τη διάρκεια της θητείας του Yevgeny Primakov ως Υπουργού Εξωτερικών, η Ρωσία επανήλθε στις αξιώσεις της να γίνει αποδεκτή ως Παγκόσμια Δύναμη, και επανέφερε στο προσκήνιο το ρωσικό ενδιαφέρον για τη Μέση Ανατολή²⁹⁴.

Ο Primakov ως υπουργός εξωτερικών και αργότερα πρωθυπουργός, έθεσε το πλαίσιο και τα πολιτικά θεμέλια για τις μετέπειτα πολιτικές του Vladimir Putin στη Μέση Ανατολή. Ο τελευταίος τροποποίησε και προσάρμοσε επιδέξια το πλαίσιο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη νέα δεδομένα και καταστάσεις όπως η εμφάνιση και αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, με σκοπό να αναπτύξει τις δυνατότητες της Ρωσίας²⁹⁵. Τα κίνητρα πίσω από αυτήν την πολιτική είναι η ανάκτηση του στάτους της Ρωσίας ως Μεγάλης Δύναμης. Η Μόσχα θεωρεί τη Μέση Ανατολή ως κύριας σημασίας περιοχή για την επίτευξη των

²⁹⁴ Stephen Blank, Stephen J. Blank and Alvin Z. Rubinstein, *Imperial Decline: Russia's Changing Role in Asia*, Duke University Press, USA, 1997, p.102.

²⁹⁵ Stephen Blank, "The Foundations of Russian Policy in the Middle East", *Russia in the Middle East*, The Jamestown Foundation, October 5, 2017, διαθέσιμο στο <https://jamestown.org/program/foundations-russian-policy-middle-east/>, πρόσβαση 8 Απριλίου 2020.

κρίσιμων στόχων τόσο της εσωτερικής, όσο και της εξωτερικής της πολιτικής, οι οποίοι συνδέονται όλο και περισσότερο μεταξύ τους.

Η Ρωσία με την εμπλοκή της στη Μέση Ανατολή τα τελευταία οκτώ χρόνια, εισέρχεται όλο και πιο βαθιά στις εσωτερικές υποθέσεις της περιοχής, κερδίζοντας έδαφος έναντι της Δύσης και ιδιαίτερα των ΗΠΑ. Ωστόσο αυτή η αυξημένη δραστηριότητα έχει ορισμένες ιδιαιτερότητες, μιας και είναι προσανατολισμένη σχεδόν αποκλειστικά στα θέματα που αφορούν την άμυνα και την ασφάλεια. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο για τη συγκριτική εξέταση και ευκολότερη κατανόηση της στρατηγικής της Ρωσίας στην περιοχή, αποτελεί η Κίνα η οποία δραστηριοποιείται έντονα αλλά σε διαφορετικό επίπεδο στην ίδια περιοχή.

Οι ενεργειακές ανάγκες της Κίνας αδυνατούν να καλυφθούν από την εγχώρια παραγωγή της, με αποτέλεσμα περισσότερο από το 50% των εισαγωγών πετρελαίου της χώρας να προέρχεται από τη Μέση Ανατολή²⁹⁶, με τις εκτιμήσεις του Διεθνούς Οργανισμού Ενέργειας (IEA), να υπολογίζει τις κινέζικες εισαγωγές να ανέρχονται στο 79% των αναγκών της μέχρι το 2030²⁹⁷. Η αυξανόμενη ενεργειακή εξάρτηση του Πεκίνου, έχει οδηγήσει στην αυξημένη οικονομική δραστηριότητα στην περιοχή, με επενδύσεις κυρίως στον τομέα των υποδομών, του εμπορίου, του τουρισμού και της γεωργίας²⁹⁸. Η Κίνα δεν εμπλέκεται καθόλου στα θέματα ασφάλειας, αφήνοντας τα στη διάθεση των ΗΠΑ με την οποία λειτουργεί συμπληρωματικά.

²⁹⁶ Fuzuo Wu, *Energy and Climate Policies in China and India: A Two-Level Comparative Study*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 2018, pp.43-44.

²⁹⁷ Oystein Tunsjo, *Security and Profit in China's Energy Policy: Hedging Against Risk*, Columbia University Press, New York, 2013, p.53.

²⁹⁸ Muhamad Olimat, *China and the Middle East: From Silk Road to Arab Spring*, Routledge, New York, 2013, pp.56-57.

Σε αντίθεση με την Κίνα, η Ρωσία έχει δραστηριοποιηθεί στη Μέση Ανατολή κυρίως στον τομέα της ασφάλειας και της άμυνας. Προωθεί την πώληση αμυντικών συστημάτων και επιδιώκει τη σύναψη συμφωνιών στρατιωτικής συνεργασίας, με τις εμπορικές ή άλλου είδους μη στρατιωτικές επενδύσεις να είναι ελάχιστες. Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να δημιουργεί «αμυντικές σχέσεις εξάρτησης» με ορισμένα κράτη, αλλά έχει σημαντικά μειονεκτήματα αφού:

- δημιουργεί αντιπάθειες στα καθεστάτα που για πολιτικούς ή άλλους λόγους δεν ανήκουν στο στρατόπεδο του «ρωσικού οπλοστασίου» με αποτέλεσμα να αναζητήσουν άλλες πηγές υποστήριξης.
- οι στρατιωτικές συνεργασίες με τη μορφή πώλησης όπλων δεν αποτελούν επένδυση, μιας και ανά πάσα στιγμή μπορούν να ανατραπούν, αφού ικανοποιούν κυρίως ανάγκες μιας δεδομένης περιόδου.
- η συμβολή στη ρωσική οικονομία, που είναι και το μεγάλο ζητούμενο, είναι βραχυπρόθεσμη χωρίς τη δυνατότητα σχεδιασμού για συνεργασία με τις τοπικές κοινωνίες που θα οδηγούσε στην αποδοχή τους από τους τοπικούς πληθυσμούς.

Στον αντίποδα βρίσκεται η Κίνα, η οποία επιδιώκοντας να εργαστεί παράλληλα και συμπληρωματικά με τις ΗΠΑ, επενδύει στις τοπικές κοινωνίες και σε τομείς που θα της εξασφαλίσουν μακροπρόθεσμη ικανοποίηση των εθνικών αναγκών της, αλλά και συμβολή στην οικονομία της. Η ρωσική πολιτική ακολουθεί ακριβώς την αντίθετη κατεύθυνση, λειτουργώντας ανταγωνιστικά και προσπαθώντας να εξισορροπήσει και ίσως να ξεπεράσει την αμερικάνικη πολιτική ασφάλειας στη Μέση Ανατολή. Στο πλαίσιο αυτό περιλαμβάνεται και η υποστήριξη και ενίσχυση της συριακής κυβέρνησης, όταν ο Αμερικανός πρόεδρος Obama δήλωσε ότι «ο Άσαντ πρέπει να φύγει», παραδίδοντας

αντιαεροπορικά συστήματα S-300 στο Ιράν και αναπτύσσοντας τους ακόμα πιο εξελιγμένους πυραύλους S-400 στη Συρία²⁹⁹.

Η είσοδος και εμπλοκή της Ρωσίας στη Μέση Ανατολή και στο πλευρό της Συρίας, αρχικά φάνηκε ότι θα οδηγούσε σε άλλη μια αντιπαράθεση Ανατολής Δύσης. Η ξαφνική αλλαγή στάσης όμως του Αμερικανού προέδρου Donald Trump για απόσυρση των αμερικανικών στρατευμάτων από την περιοχή, σηματοδότησε απρόσμενες εξελίξεις³⁰⁰. Στο πλαίσιο των «απρόσμενων» αυτών εξελίξεων, περιλαμβάνεται και η «αλλαγή φρουράς» στη Συρία, μεταξύ των αμερικανικών στρατευμάτων που αποσύρονται από τη Μέση Ανατολή, και των Ρωσικών και Τουρκικών τα οποία παίρνουν τη θέση τους και περιπολούν από κοινού στα ΒΑ σύνορα της Συρίας³⁰¹.

Η εξέλιξη αυτή ενισχύει τη Ρωσική επιρροή στη Συρία εις βάρος των ΗΠΑ και των Κούρδων πρώην συμμάχων τους και δίνει την ευκαιρία στη Μόσχα να εμφανίζεται ως περισσότερο αξιόπιστος εταίρος. Η Ρωσο-Τουρκική στρατιωτική συνεργασία δεν προέκυψε τυχαία, αλλά αποφασίστηκε από κοινού στις μαραθώνιες συνομιλίες μεταξύ του Τούρκου Προέδρου Recep Tayyip Erdogan και του Ρώσου ομολόγου του Vladimir Putin, οι οποίες έλαβαν χώρα στο Sochi της Ρωσίας στις 22 Οκτωβρίου 2019³⁰². Στην εν λόγω

²⁹⁹ Jonathan Marcus, “Russia S-400 Syria missile deployment sends robust signal”, BBC News 1 Dec 2015, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-europe-34976537>, πρόσβαση 5 Απριλίου 2020.

³⁰⁰ David D. Kirkpatrick, Ben Hubbard and David M. Halbfinger, “Trump’s Abrupt Shifts in Middle East Unnerve U.S. Allies”, The New York Times 14 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2019/10/12/world/middleeast/trumps-abandonment-of-the-kurds-in-syria-has-other-allies-worried.html>, πρόσβαση 7 Απριλίου 2020.

³⁰¹ “Full text of Turkey, Russia agreement on northeast Syria”, AL Jazeera 22 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/full-text-turkey-russia-agreement-northeast-syria-191022180033274.html>, πρόσβαση 7 Νοεμβρίου 2019.

³⁰² Anton Troianovski and Patrick Kingsley, “Putin and Erdogan Announce Plan for Northeast Syria, Bolstering Russian Influence”, The New York Times 22 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/europe/erdogan-putin-syria-cease-fire.html>, πρόσβαση 6 Νοεμβρίου 2019.

συνάντηση μεταξύ άλλων συμφωνήθηκε και η απομάκρυνση των Κούρδων μαχητών του YPG³⁰³, τους οποίους η Άγκυρα θεωρεί «τρομοκράτες», από μια "ασφαλή ζώνη" κατά μήκος των συνόρων Τουρκίας-Συρίας.

Η Τουρκία στο Sochi συμφώνησε σε μια εκχειρία με αντάλλαγμα όλες οι κουρδικές δυνάμεις στη Συρία να αποσυρθούν εκτός της ζώνης 30 χιλιομέτρων από τα σύνορα της³⁰⁴. Η τυχόν δημιουργία Κουρδικού κράτους σε μια εξαιρετικά ευαίσθητη περιοχή της Μ. Ανατολής, θα αποτελούσε ένα δυσμενές σενάριο για την Τουρκία, τη Συρία και το Ιράν, διότι μια ενδεχόμενη αυτονόμηση των Κούρδων του Βορείου Ιράκ θα επιφέρει και την αυτοδιάθεση πολλών Κούρδων που διαμένουν στις χώρες αυτές. Όσον αφορά τις ΗΠΑ και το Ισραήλ το σενάριο αυτό είναι ευνοϊκό, καθόσον έχουν κοινή πολιτική πάνω στο θέμα, αφού η δημιουργία ενός μεγάλου Κουρδιστάν περιλαμβάνεται στις επιδιώξεις τους³⁰⁵.

Με αυτές τις εξελίξεις απομακρύνεται το ενδεχόμενο μιας αυτονομίας και εν συνεχεία δημιουργίας «κουρδικού κράτους» στο Ιράκ ή την Συρία, γεγονός το οποίο αποτελεί τον μόνιμο εφιάλτη της Άγκυρας. Μια τέτοια εξέλιξη θα έθετε τις βάσεις για τον ακρωτηριασμό της Τουρκίας, μιας και η συντριπτική πλειονότητα των Κούρδων στην Μέση Ανατολή ευρίσκεται στα ΝΑ της χώρας. Μέσα από τη συμφωνία αυτή τα ρωσικά στρατεύματα αύξησαν την παρουσία τους στην ΒΑ Συρία και μάλιστα άρχισαν περιπολίες

³⁰³ YPG: Yekîneyên Parastina Gel. Κουρδική πολιτοφυλακή στη Συρία και κύρια συνιστώσα των Συριακών Δημοκρατικών Δυνάμεων της Δημοκρατικής Ομοσπονδίας των Σύριων της Βορείου Συρίας.

³⁰⁴ “Turkey Syria offensive: Erdogan and Putin strike deal over Kurds”, BBC News 23 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50138121>, πρόσβαση 14 Νοε 2019.

³⁰⁵ John Karkazis, *The Syrian Crisis as the Prelude of a New Order in the Region*, University of the Aegean, Chios, September 2003, pp.56-58.

εντός της πόλης Manbij, η οποία μέχρι τις αρχές Οκτωβρίου αποτελούσε σημαντική αμερικανική βάση στην περιοχή³⁰⁶.

Μπορεί λοιπόν η Άγκυρα να αισθάνεται ικανοποιημένη και η αιματηρή «Πηγή Ειρήνης»³⁰⁷ να αύξησε τη δημοτικότητα του Τούρκου προέδρου στο εσωτερικό, όμως η εμμονή της στο θέμα των Κούρδων δεν της επιτρέπει να δει τη γενικότερη κατάσταση, γεγονός το οποίο λειτουργεί υπέρ της Ρωσίας. Έτσι η Μόσχα βγαίνει από τη συμφωνία ισχυρότερη, αφού ενδυναμώνεται ακόμα περισσότερο ο ρόλος της ως κύριου διαμεσολαβητή ισχύος στη Μέση Ανατολή, ιδιαίτερα τη στιγμή που η αμερικανική επιρροή ελαττώνεται.

Στην περίπτωση του Ισραήλ τα πράγματα είναι πιο σύνθετα. Η αποχώρηση των ΗΠΑ από τη Συρία, άφησε τη Ρωσία σαν την μοναδική ενεργό δύναμη στην περιοχή. Το γεγονός αυτό δίνει τη δυνατότητα στο Ιράν να διαδραματίσει τον δικό του ρόλο και στρατηγική στη Συρία, εκμεταλλευόμενο μάλιστα τις καλές του σχέσεις με τη Μόσχα. Αυτό μεταξύ άλλων για το Ισραήλ μεταφράζεται σε αυξημένο κίνδυνο για την εθνική του ασφάλεια, αφού η στρατιωτική υποστήριξη της Hezbollah από την Τεχεράνη θα είναι ευκολότερη πλέον μέσω Συρίας.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με την Τουρκία η οποία επίσης θεωρείται απειλή για το Ισραήλ αφού είναι γνωστή η υποστήριξη της Άγκυρας στη Hamas. Το Ισραήλ λοιπόν δεν έχει άλλη επιλογή, ιδιαίτερα μάλιστα και μετά τη στάση των ΗΠΑ στην περιοχή, από το να στραφεί στη Μόσχα ελπίζοντας στον έλεγχο και τη συγκράτηση της Τεχεράνης για

³⁰⁶ “Russia steps up its presence in north-east Syria after Turkey deal”, The Guardian, 23 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/23/russia-steps-up-presence-north-east-syria-after-turkey-deal>, πρόσβαση 13 Νοεμ 2019.

³⁰⁷ Η κωδική ονομασία των τουρκικών επιχειρήσεων εναντίον των Κούρδων της Συρίας οι οποίες άρχισαν στις 9 Οκτώβριου 2019.

την αποφυγή ενδεχόμενης έντασης με απρόβλεπτες διαστάσεις. Επιπλέον το Ισραήλ δεν μπορεί πλέον να επιχειρεί με την ίδια ευκολία εναντίον στόχων που θεωρεί απειλή, αφού στη νέα διαμορφούμενη κατάσταση κυριαρχεί η Ρωσία. Και σε αυτή την περίπτωση λοιπόν, η Μόσχα καθίσταται ο βασικός διαμεσολαβητής αλλά και ρυθμιστής ισχύος, αφού είναι και η μοναδική μεγάλη δύναμη στην περιοχή.

Ταυτόχρονα την ίδια περίοδο, ο Vladimir Putin ξεκίνησε μια σειρά επίσημων επισκέψεων στις Αραβικές χώρες. Στις 14 Οκτωβρίου 2019, ο Ρώσος πρόεδρος επισκέφθηκε τη Σαουδική Αραβία, και στη συνέχεια τα γειτονικά Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, χώρες οι οποίες ενδιαφέρονται για ρωσικές επενδύσεις, και οι οποίες θα δώσουν νέα ώθηση στην «πετρελαϊκά εξαρτώμενη» οικονομία τους. Στο πλαίσιο αυτό, η ρωσική εταιρία Sibur Holding, εξετάζει την πιθανότητα κατασκευής πετρελαϊκής μονάδας στην Σαουδική Αραβία, μιας επένδυσης ύψους ενός δισεκατομμυρίου δολαρίων. Για τη Ρωσία οι νέες επενδύσεις είναι σημαντικές για την οικονομία της η οποία συνεχίζει να υποφέρει τόσο από τις κυρώσεις για το θέμα της Ουκρανίας, όσο και από τη χαμηλή τιμή του ρωσικού πετρελαίου³⁰⁸.

Πέραν όμως των οικονομικών προεκτάσεων, η επίσκεψη του Ρώσου προέδρου είχε και άλλο σκοπό. Ο Vladimir Putin πιστεύει ακράδαντα ότι η Ρωσία μπορεί να παίξει ένα «ρόλο-κλειδί» στην Μέση Ανατολή, καθώς διατηρεί καλές σχέσεις με το Ιράν και τον Αραβικό κόσμο. Έχει κατορθώσει να διατηρεί στενές σχέσεις τόσο με τους Σουνίτες Μουσουλμάνους της Σαουδικής Αραβίας, όσο και με τους Σίιτες του Ιράν. Η επίσκεψη λοιπόν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή σε μια αραβική χώρα παραδοσιακού συμμάχου

³⁰⁸ “Putin says Russia has "very friendly" relations with Saudi crown prince”, REUTERS 13 October 2019, διαθέσιμο στο <https://af.reuters.com/article/worldNews/idAFKBN1WS084?feedType=RSS&feedName=worldNews>, πρόσβαση 12 Νοε 2019

των ΗΠΑ, αποτελεί ακόμα μια ευκαιρία για να υπογραμμιστεί η αυξημένη επιρροή και το ενδιαφέρον της Μόσχας για τη Μέση Ανατολή.

Με τη Ρωσία λοιπόν πανταχού παρούσα, ο Ρώσος πρόεδρος έχει αναδειχθεί ως η κυρίαρχη δύναμη στη Συρία, καθώς και ένας ισχυρός διαμεσολαβητής στην ευρύτερη Μέση Ανατολή. Από τη Βόρεια Αφρική έως και τον Περσικό Κόλπο, η Ρωσία είναι πανταχού παρούσα, με επισκέψεις αντιπροσωπειών υψηλού επιπέδου, με αμυντικές συμφωνίες για πωλήσεις όπλων καθώς και συμφωνίες για την κατασκευή πυρηνικών σταθμών³⁰⁹. Ακόμα και ο Πρόεδρος των ΗΠΑ, Donald Trump, ευχαρίστησε τον Putin για τη διευκόλυνση που παρείχε στην επιχείρηση για την εξόντωση του αρχηγού του Ισλαμικού Κράτους (ISIS) Abu Bakr al-Baghdadi³¹⁰. Έτσι καθίσταται ολοένα και πιο σαφές ότι η Ρωσία, η οποία διασώζει την κυβέρνηση του προέδρου al-Assad τα τελευταία τέσσερα χρόνια, θα είναι ο διαμεσολαβητής και ο κύριος ρυθμιστής ισχύος στην περιοχή.

Η Μόσχα για άλλη μια φορά εκμεταλλεύεται κατάλληλα τις εξελίξεις. Η αμφισβήτηση συμμαχιών, όπως στην περίπτωση των Κούρδων της Συρίας, αλλά και η επανεξέταση της ανάπτυξης αμερικανικών στρατευμάτων σε όλο τον κόσμο, από τον Πρόεδρο Trump³¹¹, έδωσαν την ευκαιρία στη Μόσχα να σπεύσει να συμπληρώσει το κενό εξουσίας και ασφάλειας που δημιουργεί η αμερικάνικη υποχώρηση. Ακόμα και οι ίδιοι οι Κούρδοι μετά την απρόσμενη στάση των ΗΠΑ, στράφηκαν στη Μόσχα για υποστήριξη

³⁰⁹ Eugene B. Rumer, “Russia, the Indispensable Nation in the Middle East”, Foreign Affairs 31 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2019-10-31/russia-indispensable-nation-middle-east>, πρόσβαση 8 Νοεμβρίου 2019

³¹⁰ Eliza Relman, “Trump Thanks Russia and other nations for helping with the US mission to kill ISIS leader Al Baghdadi”, Businessinsider 27 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.businessinsider.com/trump-thanks-russia-help-mission-kill-abu-bakr-al-baghdadi-2019-10>, πρόσβαση 10 Νοεμ 2019.

³¹¹ «Τραμπ: Η εμπλοκή μας στη Μέση Ανατολή ήταν η χειρότερη απόφαση στην ιστορία των ΗΠΑ», CNN Greece 09 Οκτωβρίου 2019, διαθέσιμο στο <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/193370/tramp-h-emploki-mas-sti-mesi-anatoli-itan-i-xeiroteri-apofasi-stin-istoria-ton-hpa>, πρόσβαση 12 Νοεμ 2019.

και προστασία από την Τουρκία³¹². Η Ρωσία σπεύδει να εδραιωθεί και να επιβάλλει τη δική της στρατηγική, δημιουργώντας αυτό που πολλοί αποκαλούν «*Η Μέση Ανατολή του Putin*».

Για τον Vladimir Putin, η Μέση Ανατολή δεν είναι μακριά από τα ρωσικά σύνορα και για τον λόγο αυτό αποτελεί ένα από τα κορυφαία ζητήματα εθνικού ενδιαφέροντος. Η αμερικανική στάση έχει προβληματίσει και τη Μόσχα, η οποία δεν μπορεί να εξηγήσει την αμερικανική συμπεριφορά στη Μέση Ανατολή, αλλά είναι σίγουρο ότι θα προσπαθήσει να εκμεταλλευτεί το κενό που δημιουργήθηκε. Η επάνοδός της στην περιοχή και η μέχρι τώρα επιτυχίες της, έχουν συμβάλλει θετικά στην εικόνα της ως σημαντικού διαμεσολαβητή.

Ωστόσο η Μόσχα δεν αρκείται σε αυτό, επιθυμώντας να καθιερωθεί ως ένας από τους πόλους του πολυπολικού συστήματος διεθνούς τάξης το οποίο προωθεί. Στην προσπάθειά της αυτή, η Μέση Ανατολή είναι μία από τις περιοχές την οποία η Ρωσία θεωρεί ως την αρένα του γεωπολιτικού της ανταγωνισμού με τη Δύση και ιδιαίτερα με τις ΗΠΑ. Από τη στιγμή που η Μόσχα αποφάσισε ότι δεν θα προσχωρήσει στους δυτικούς θεσμούς, όπως θα επιθυμούσαν οι Δυτικιστές, αποτελεί και πάλι το «αντίπαλο καθεστώς» που λειτουργεί ανταγωνιστικά, τόσο πολιτικά όσο και ιδεολογικά.

Πέραν αυτών η πολιτική της Ρωσίας έχει και μια άλλη διάσταση πλιν της ανταγωνιστικότητας, η οποία αποσκοπεί στην εδραίωσή της στην περιοχή ως ο κύριος ρυθμιστής σταθερότητας. Η διάσταση αυτή αφορά την αντίληψή της σχετικά με τις απειλές που προέρχονται από τρομοκρατικές ομάδες και την ενίσχυση των αυταρχικών

³¹² Saphora Smith and Mac William Bishop, “Kurdish forces strike deal with Damascus, Moscow to repel Turkey”, NBC News 14 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.nbcnews.com/news/world/kurdish-forces-strike-deal-damascus-moscow-repel-turkey-n1065636>, πρόσβαση 14 Νοε 2019.

καθεστώτων. Η «εργαλειοποίηση» της τρομοκρατίας είναι ένα συχνό φαινόμενο που έχει παρατηρηθεί σε πολλές περιπτώσεις ανά τον κόσμο. Αυτή ακριβώς η μέθοδος εφαρμόζεται και στην περίπτωση της Συρίας, με τις ρωσικές δυνάμεις να εξαπολύουν δεκάδες επιθέσεις στο όνομα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας, αλλά πολλές από αυτές να μην έχουν σαν στόχο τον ISIS ή την Al-Gaida, αλλά τις αντιπολιτευόμενες τον Σύριο πρόεδρο Assad δυνάμεις³¹³. Μια άλλη επίσης διάσταση της ρωσικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή, είναι η αντίληψή της ότι οι διεθνείς σχέσεις είναι ένα «παίγνιο μηδενικού αθροίσματος». Μέσα από αυτή τη λογική, θεωρεί ότι οτιδήποτε είναι προς όφελος των ΗΠΑ είναι απώλεια για τη Ρωσία και το αντίθετο.

Σε αυτό το παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, υπάρχουν και άλλοι παίκτες. Το Ιράν, η Σαουδική Αραβία, η Τουρκία, το Ισραήλ και η Αίγυπτος, όλοι άμεσα ή έμμεσα (proxy wars) εμπλέκονται σε έναν αγώνα για περιφερειακή ηγεμονία, ο οποίος όμως κινδυνεύει να καταλήξει σε γενικευμένη σύγκρουση. Η Ρωσία, από την πλευρά της, επιδιώκει να ξανακερδίσει την υπεροχή στην περιοχή που έχασε μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Δεν είναι διατεθειμένη να δεχτεί, χωρίς την έγκρισή της τουλάχιστον, άλλον κρατικό δρώντα να διεκδικεί μερίδιο εξουσίας στην περιοχή. Ο Ρώσος Πρόεδρος Vladimir Putin, εμπνεόμενος ίσως από την εποχή της μεγάλης Αικατερίνης, όταν η Ρωσία ήταν σημαντική δύναμη στη Μέση Ανατολή, αποφάσισε να εμπλακεί στρατιωτικά στη Συρία, σηματοδοτώντας την έναρξη μιας ευρείας περιφερειακής δέσμευσης από τη Μόσχα. Με αυτό το πρίσμα κάθε προσπάθεια συνεργασίας είναι αδύνατη, αφού πάντα θα προηγείται η καχυποψία και ο ανταγωνισμός με τελικό θύμα την ειρήνη στην περιοχή.

³¹³ “More than 90% of Russian airstrikes in Syria have not targeted Isis, US says”, The Guardian, 7 Oct 2015, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/07/russia-airstrikes-syria-not-targeting-isis>, πρόσβαση 3 Απριλίου 2020.

Οι προσπάθειες της Ρωσίας για αυξημένη επιρροή στη Μέση Ανατολή έρχονται μετά από μια περίοδο κατά την οποία οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν μια αξιοσημείωτη πορεία στην περιοχή. Σε όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η Σοβιετική Ένωση δεν είχε κατορθώσει να δημιουργήσει σταθερές σχέσεις και πολιτικές ή οικονομικές συμμαχίες, αλλά ευκαιριακές στρατιωτικές συνεργασίες με διάσπαρτους «πελάτες» και προσωρινούς συνεργάτες, μεταξύ των οποίων η Συρία, η Αίγυπτος για κάποιο διάστημα, η Νότια Υεμένη, η Λιβύη και το Ιράκ³¹⁴. Αποτέλεσμα αυτής της «ευκαιριακής» πολιτικής ήταν να μην κατορθώσει να μετατρέψει τη στρατιωτική ισχύ και υποστήριξη σε πολιτική επιρροή, και σε ορισμένες περιπτώσεις να έλθει και σε αντιπαράθεση με πρώην συνεργάτες.

Για παράδειγμα, η Ιρακινο-Σοβιετική συνεργασία εξελίχθηκε το 1979 σε ένταση μεταξύ των δύο χωρών, εξ αιτίας, σύμφωνα με τον George Lenzowski, διαφωνιών σε αρκετά θέματα όπως: οι διαφορές για το Παλαιστινιακό ζήτημα και την Αραβο-Ισραηλινή διαμάχη, η αντίθεση του Ιράκ στη σοβιετική υποστήριξη της Αιθιοπίας, η καταστολή των Μπααθιστών³¹⁵ και η εκτέλεση Ιρακινών κομμουνιστών, η άρνηση του Ιράκ να καταδικάσει τον Ευρωκομμουνισμό, την Κίνα και άλλους ιδεολογικά αντίθετους του CPSU³¹⁶, η ιρακινή άρνηση υποστήριξης σοβιετικών δράσεων ανά τον κόσμο, η υποστήριξη των ιρακινών κομμουνιστών στο κουρδικό εθνικιστικό κίνημα, και η αυξανόμενη ευημερία του Ιράκ η οποία δημιουργούσε προϋποθέσεις για μεγαλύτερη ανεξαρτησία³¹⁷.

³¹⁴ Tareq Y. Ismael, *The Communist Movement in the Arab World*, Routledge, New York, 2004, p.81.

³¹⁵ Ο Μπααθισμός (Ba'athism) είναι μια αραβική εθνικιστική ιδεολογία που προάγει την ανάπτυξη και τη δημιουργία μιας ενοποιημένης Αραβικής κοινωνίας.

³¹⁶ CPSU: Communist Party of the Soviet Union

³¹⁷ George Lenzowski, *The Middle East in World Affairs*, 4th ed. Ithaca, Cornell University Press, New York, 1980, p.312.

Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου έληξε με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, και η Ρωσία που τη διαδέχθηκε είχε να αντιμετωπίσει ένα νέο περιβάλλον. Οι προτεραιότητες του νέου κράτους δεν επέτρεπαν την «πολυτέλεια» στη ρωσική ηγεσία να ασχοληθεί ενεργά με τη Μέση Ανατολή, γεγονός το οποίο λειτουργούσε αρνητικά για την εξωτερική πολιτική της χώρας. Μέχρι το 2010, κάθε χώρα στη Μέση Ανατολή είχε αναπτύξει μια θετική σχέση με τις Ηνωμένες Πολιτείες, εκτός από το Ιράν και τη Συρία, οι οποίες προσπαθούσαν να βελτιώσουν τις σχέσεις τους.

Αυτό που είχε απομείνει στη Ρωσία μετά από δεκαετίες προσπαθειών για την οικοδόμηση δεσμών, ήταν μια ναυτική βάση στην Tartus της Συρίας. Επιπλέον η Ρωσία είχε να αντιμετωπίσει τις τοπικές κοινωνίες οι οποίες κάτω από την αμερικανική στρατηγική είχαν ενθαρρυνθεί να απορρίψουν τον κομμουνισμό και πιο πρόσφατα να απορρίψουν την τρομοκρατία. Η πολιτική των ανοικτών αγορών και οι ευρείες οικονομικές ευκαιρίες, είχαν δημιουργήσει ένα διαφορετικό περιβάλλον το οποίο η νεοσύστατη ασταθής ρωσική οικονομία, αλλά και η ρωσική διπλωματία την οποία ακολουθούσε η σοβιετική κληρονομιά ήταν δύσκολο να ακολουθήσει. Η Ρωσία πίστευε ότι η πολιτική και οικονομική στρατηγική των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή, αποσκοπούσε κυρίως στον αποκλεισμό της από την περιοχή, χαρακτηρίζοντας την επικίνδυνη.

Η ρωσική στρατηγική στη Μέση Ανατολή, όπως αναφέρει ο Jon B. Alterman, έχει τρεις συνιστώσες³¹⁸. Πρώτη είναι η αμφισβήτηση των υφιστάμενων φιλοδυτικών αισθημάτων των κυβερνήσεων της Μέσης Ανατολής. Αυτό γίνεται αφενός υπονομεύοντας την εικόνα της Δύσης και των δυτικών προθέσεων, και αφετέρου προκαλώντας σύγχυση και αμφισβήτηση ανάμεσα στις φιλοδυτικές συμμαχίες. Η δεύτερη συνιστώσα αφορά τη

³¹⁸ John Alterman, "Russia, the United States, and the Middle East", Center for Strategic and International Studies, July 21, 2017, διαθέσιμο στο <https://www.csis.org/analysis/russia-united-states-and-middle-east>, πρόσβαση 7 Απριλίου 2020.

διασφάλιση ότι οι λαϊκές επαναστάσεις στη Μέση Ανατολή δεν θα «διαχυθούν» περαιτέρω, εμπνέοντας Ρώσους ή πολίτες συμμάχων χωρών τους. Οι εμπειρίες από τις «χρωματιστές επαναστάσεις» και τα επιτυχημένα λαϊκά κινήματα αποτελούν απειλή για τη σταθερότητα της Ρωσίας. Η τρίτη συνιστώσα αφορά τις προσπάθειες για τον ορισμό της ασφάλειας, ως μάχης μεταξύ κυβερνήσεων και τρομοκρατών. Στην προσπάθεια αυτή, η Ρωσία έχοντας δεσμευτεί για τη στρατηγική της οικοδόμησης ισχυρών διμερών δεσμών με τους οργανισμούς ασφάλειας των κυβερνήσεων της Μέσης Ανατολής, επιδιώκει την άμβλυνση των προσπαθειών της Δύσης για την προώθηση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ανάπτυξης.

Στη Συρία, η ρωσική παρέμβαση αποσκοπεί σε μεγάλο βαθμό στο να καταδείξει στις Ηνωμένες Πολιτείες ότι η Ρωσία δεν ανέχεται πλέον τις πολιτικές αλλαγής καθεστώτων των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή. Θεωρεί ότι η Δύση προχωρά στην ανατροπή καθεστώτων μέσω δημοκρατικών εξεγέρσεων που υποστηρίζονται εξωτερικά, και ότι αυτό μπορεί να απειλήσει και την ίδια. Για τον σκοπό αυτό, η Μόσχα ανέλαβε μονομερώς να επέμβει στη Συρία, πιστεύοντας ότι μόνον έτσι οι ΗΠΑ και η Δύση θα λάβουν σοβαρά υπόψη τα συμφέροντά της. Εν τω μεταξύ, η αρχικά σοβαρή Ρωσο-Τουρκική κρίση που δημιουργήθηκε με αφορμή τόσο την κατάρριψη του ρωσικού πολεμικού αεροσκάφους στη Συρία τον Νοέμβριο του 2015, όσο και τη δολοφονία του Ρώσου πρέσβη Andrei Karlov ένα χρόνο αργότερα, εξελίχθηκε σε εσωτερικό πρόβλημα του ΝΑΤΟ, με την υπογραφή Ρωσο-Τουρκικής αμυντικής συνεργασίας για την πώληση του αντιαεροπορικού συστήματος S-400, η παραλαβή του οποίου ξεκίνησε τον Ιούλιο 2019. Η ρωσική διπλωματία παραμερίζοντας τα διμερή σοβαρά προβλήματα, προχώρησε σε μια στρατηγικής σημασίας κίνηση, δημιουργώντας ρήγμα στο εσωτερικό της Συμμαχίας και δίνοντας ένα μήνυμα στη Μέση Ανατολή ότι η Δύση δεν είναι μονόδρομος.

Η Ρωσία δεν εμφανίστηκε στη Μέση Ανατολή μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, γιατί απλά δεν είχε φύγει ποτέ. Η ιστορία έχει δείξει ότι σε κάθε φάση επεδίωκε να είναι παρούσα στην περιοχή επιδιώκοντας την ικανοποίηση των εθνικών της συμφερόντων. Η γεωγραφική της εγγύτητα με την περιοχή βοηθούσε και συνεχίζει να βοηθά στην υλοποίηση των επιδιώξεών της. Ο ρωσικές ένοπλες δυνάμεις από την εμπλοκή τους το 2015 στη συριακή κρίση, έχουν σημειώσει αρκετές επιτυχίες. Ωστόσο αυτό ενέχει τον κίνδυνο να μείνει προσκολλημένη σε μια μακροχρόνια διαμάχη ή να εμπλακεί και σε άλλες ενδεχόμενες κρίσεις ή συγκρούσεις με απρόβλεπτα αποτελέσματα. Ένα άλλο επίσης πρόβλημα είναι και οι σχέσεις με το Ιράν. Παρά τη κοινή γραμμή Ρωσίας Ιράν έναντι των ΗΠΑ, τα συμφέροντα των δύο χωρών στη Συρία αποκλίνουν. Με δεδομένο το γεγονός ότι το Ιράν και οι υποστηρικτές του στην περιοχή έχουν στρέψει το βλέμμα τους στην αντιμετώπιση του Ισραήλ, η Ρωσία θα μπορούσε να βρεθεί σε πολύ δύσκολη θέση να διαχειριστεί μια τέτοια κρίση.

Η Μέση Ανατολή ανέκαθεν αποτελούσε και συνεχίζει να αποτελεί εστία ανάφλεξης. Αν η Ρωσία επιθυμεί να αναλάβει το ρόλο της Μεγάλης Δύναμης και του διαμεσολαβητή, θα πρέπει να αποφασίσει ότι δεν μπορεί να είναι ευχάριστη με όλους. Η ανάδυσή της στη Μέση Ανατολή μετά από χρόνια απουσίας, με την ευκαιρία που της δόθηκε από τη συριακή κρίση, μπορεί να αύξησε το κύρος της διεθνώς και την αυτοπεποίθησή της στο εσωτερικό, όμως αυτό είναι μόνο η αρχή. Αν οι ΗΠΑ αποσυρθούν από την περιοχή, κάτι που αν συμβεί θα είναι προσωρινό, τότε η Μόσχα θα πρέπει να είναι αποφασισμένη να ακολουθήσει αρχές από πριν καθορισμένες. Θα πρέπει να είναι αποφασισμένη να έρθει σε αντιπαράθεση με διαφωνούντες, και να έχει την οικονομική και πολιτική δύναμη να υποστηρίξει μια τέτοια πολιτική. Στην περίπτωση αυτή, είναι αδύνατο να συντάσσεται με το μέρος όλων και η ρωσική διπλωματία θα έχει αρκετές προκλήσεις να αντιμετωπίσει.

Μέχρι τώρα η ρωσική διπλωματία φαίνεται να λειτουργεί αποτελεσματικά, αποδεχόμενη την υφιστάμενη πολιτική κατάσταση των χωρών, κάτι που δεν έκαναν οι ΗΠΑ. Ο εκδημοκρατισμός των χωρών της Μέσης Ανατολής και οι μεταρρυθμίσεις του κρατικού τους τομέα, σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, είναι κάτι για το οποίο για διάφορους λόγους δεν είναι έτοιμη ακόμα η περιοχή, και αυτό φαίνεται ότι εκμεταλλεύεται επιδέξια η Μόσχα. Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η Ρωσία πραγματοποιεί δυναμική επιστροφή στην παγκόσμια πολιτική σκηνή και ιδιαίτερα στις περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, και αυξάνοντας σταδιακά τα διπλωματικά και οικονομικά της ερείσματα, κάνει αισθητή την παρουσία της³¹⁹.

2.4.4 Η Επιστροφή στη Μεσόγειο

Τον Μάρτιο του 2014, και ενώ η ουκρανική κρίση ήταν στο απόγειό της, ο Αμερικανός Πρόεδρος Barack Obama δήλωνε ότι η Ρωσία δεν ήταν παρά «μια περιφερειακή δύναμη με τις δράσεις της στην Ουκρανία να εκφράζουν περισσότερο την αδυναμία παρά τη δύναμή της»³²⁰. Στην πενταετία που ακολούθησε, η Ρωσία κατόρθωσε να διαψεύσει τον Αμερικανό Πρόεδρο, αποδεικνύοντας ότι είναι κάτι παραπάνω από μια απλή περιφερειακή δύναμη. Στη διαπίστωση αυτή συνέβαλλε σημαντικά η εμπλοκή της στη Συρία, όπου πραγματοποίησε την πρώτη της στρατιωτική επέμβαση πέρα από τα σύνορα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

³¹⁹ Πέτρος Σιούσιουρας, Γεωπολιτική και Ζωτικός Χώρος: Η Μικρασιατική Εκστρατεία και ο Ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων, Ο.π., σελ. 97.

³²⁰ Julian Borger, Barack Obama: Russia is a regional power showing weakness over Ukraine, The Guardian 25 March 2014, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/25/barack-obama-russia-regional-power-ukraine-weakness>, πρόσβαση 25 Αυγούστου 2020.

Οι επιχειρήσεις στη Συρία σηματοδότησαν και την επιστροφή του ρωσικού στόλου στη Μεσόγειο, μετά από απουσία δύο δεκαετιών περίπου. Η επανεμφάνιση του ρωσικού ναυτικού στη Μεσόγειο θάλασσα, έχει σαν στόχο την προβολή της ρωσικής στρατιωτικής και διπλωματικής δύναμης στην περιοχή, σηματοδοτώντας μια νέα εποχή στις σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, ανοίγοντας έτσι ένα νέο κεφάλαιο γεωπολιτικής αντιπαλότητας. Επιπλέον, τα ρωσικά εμπορικά σκάφη χρειάζονται κατάλληλη προστασία για να ταξιδεύουν με ασφάλεια στη Μεσόγειο και στον Κόλπο, και αυτό μόνο το Σοβιετικό Πολεμικό Ναυτικό μπορεί να το εξασφαλίσει. Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι από το δίκτυο των ναυτικών βάσεων που διατηρούσε το Σοβιετικό Ναυτικό στον «παγκόσμιο ωκεανό», η μόνη που διατηρήθηκε μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, ήταν η ναυτική βάση Tartus στη Συρία στη Μεσόγειο θάλασσα³²¹.

Η περιοχή της Μεσογείου, αποτελούσε ανέκαθεν μια περιοχή αυξημένου ενδιαφέροντος για τη Ρωσία. Η ρωσική επιδίωξη για έξοδο στις θερμές θάλασσες και τους ωκεανούς, συμπεριλαμβανομένης της Μεσογείου, έχει μακρά ιστορία. Ο Βρετανός Ναύαρχος Οράτιος Νέλσον δήλωνε το 1798, στον Κόμη του Αγίου Βικεντίου ότι «*οι Ρώσοι μου φαίνεται να είναι περισσότερο διατεθειμένοι να αποκτήσουν λιμάνια στη Μεσόγειο, παρά να καταστρέψουν τον Βοναπάρτη στην Αίγυπτο*»³²². Η ανάμειξη της Ρωσίας στη Μεσόγειο Θάλασσα, μετά την απόσυρση της Βενετίας τον 17^ο αιώνα, είχε καθαρώς χαρακτήρα αντιπερισπασμού στις συγκρούσεις της με την υψηλή πύλη και προκάλεσε τη δημιουργία του Ανατολικού Ζητήματος³²³. Ωστόσο το άνοιγμα της διώρυγας του Σουέζ το 1869, μετέτρεψε τη Μεσόγειο από κλειστή θάλασσα σε βασικό συνδετικό κρίκο μεταξύ

³²¹ “Russian Navy reinforces its naval group in the Mediterranean Sea”, Navy Recognition, 6 May 2020, δια θέσιμο στο <https://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/2020/may-2020/8376-russia-navy-reinforces-its-naval-group-in-the-mediterranean-sea.html>, πρόσβαση 25 Αυγούστου 2020.

³²² John B. Hattendorf, *Naval Policy and Strategy in the Mediterranean: Past, Present, and Future*, Frank Cass Publishers, New York 2005, p.164

³²³ Κωνσταντίνος Κόλμερ, *Σφαίρες Επιρροής – Η οδός της Εθνικής Ανεξαρτησίας*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 2020, σελ. 185

του Ατλαντικού και του Ινδικού Ωκεανού, καθιστώντας την σημαντική εμπορική και στρατιωτική αρτηρία.

Μετά τον Β΄ ΠΠ, η σημασία της Μεσογείου ως στρατηγικού δεσμού μεταξύ Ανατολής και Δύσης ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο ως βασική περιοχή του δυτικού συστήματος αποτροπής, και για πρώτη φορά μια εξωτερική δύναμη, οι ΗΠΑ, παρείχαν το κύριο εργαλείο κυριαρχίας στην περιοχή, τον Έκτο Στόλο. Το 1963 η τότε Σοβιετική Ένωση δημιούργησε τον «Στόλο της Μεσογείου» (5th Squadron - пятая эскадра), με αποστολή την προβολή της ρωσικής ισχύος στη Μέση Ανατολή μέσω της Μεσογείου κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, ως αντίβαρο του 6^{ου} αμερικανικού στόλου. Ωστόσο μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, ο Στόλος απενεργοποιήθηκε λόγω της μείωσης των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων στις 31 Δεκεμβρίου 1992³²⁴. Οι αμερικανικοί σχεδιασμοί για τη δημιουργία ασπίδας πυραυλικής άμυνας στην Πολωνία το 2009–10, καθώς και η ένοπλη καθοδηγούμενη από τις ΗΠΑ παρέμβαση του ΝΑΤΟ στη Συρία το 2011, οδήγησαν τη Μόσχα στην επαν-ενεργοποίηση της «5^{ης} Μοίρας» το 2013, με στόχο την υποστήριξη των ρωσικών επιχειρήσεων για τη διάσωση του Σύρου Προέδρου Bashar Al-Assad στη Συρία³²⁵.

Στο πλαίσιο της προβολής της ως μεγάλης δύναμης, η Ρωσία επιδιώκει περισσότερη πρόσβαση και ελευθερία κινήσεων στην περιοχή της Μεσογείου, ενισχύοντας το στρατιωτικό της αποτύπωμα για την επίτευξη αυτού του στόχου. Στο πλαίσιο αυτό, και με το ενδεχόμενο κλιμάκωσης του εμφυλίου πολέμου στη Λιβύη, αλλά και του «πόλεμου των δεξαμενόπλοιων» στον Κόλπο, το ρωσικό ναυτικό ενίσχυσε τη ναυτική δύναμη της Μεσογείου με δύο νέα υποβρύχια εξοπλισμένα με πυραύλους «cruise»

³²⁴ Russian Navy ship holds mine countermeasures exercise in Mediterranean Sea, TASS 6 August 2020, διαθέσιμο στο <https://tass.com/defense/1186415>, πρόσβαση 30 Αυγούστου 2020

³²⁵ Three years ago, the operational command of the permanent task force of the Russian Navy in the Mediterranean was formed, Russian Ministry of Defense 22 September 2016, διαθέσιμο στο https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12096837@egNews#txt, πρόσβαση 3 Σεπτεμβρίου 2020.

τύπου Kalibr, καθώς και άλλα πολεμικά πλοία³²⁶. Με την αναβάθμιση της στρατιωτικής της παρουσίας στην περιοχή της Μεσογείου, η Ρωσία φαίνεται να πιστεύει ότι μπορεί να είναι πιο επιτυχής στην προβολή της ισχύος της, και στην ελαχιστοποίηση της επιρροής των Ηνωμένων Πολιτειών και του ΝΑΤΟ³²⁷.

Η ολοένα και περισσότερο έντονη παρουσία της Ρωσίας στην ανατολική Μεσόγειο, μαρτυρά πώς η χώρα έχει αναβαθμίσει το καθεστώς της στη διεθνή σκηνή από την εποχή Obama. Σε αντίθεση με τις ΗΠΑ οι οποίες φαίνεται ότι έχουν στρέψει την προσοχή τους στον Ειρηνικό ωκεανό, η Ρωσία εδραιώνεται πλέον σταθερά στη Ανατολική Μεσόγειο, επηρεάζοντας την πολιτική και τις εξελίξεις στην περιοχή, και ικανοποιώντας μια από τις βασικές της επιδιώξεις. Την επιστροφή της στη Μεσόγειο όχι ως μια απλή περιφερειακή δύναμη η οποία προσπαθεί να βγει από την αφάνεια, αλλά ως ένας σημαντικός παράγοντας σταθερότητας.

Στην προσπάθειά της αυτή, η Μόσχα εκμεταλλεύτηκε επιδέξια το στρατηγικό κενό που δημιούργησε η «αναποφασιστικότητα» της Δύσης και ιδιαίτερα η απόσυρση των ΗΠΑ από την περιοχή, καταλαμβάνοντας μια καίρια θέση στην Ανατολική Μεσόγειο. Όπως υποστηρίζει ο Dario Cristiani, η επιστροφή της Ρωσίας ως σημαντικού γεωστρατηγικού παράγοντα στη Μεσόγειο θάλασσα, είναι μια από τις πιο σημαντικές τάσεις που χαρακτηρίζουν αυτήν την περιοχή τα τελευταία χρόνια. Ως τμήμα ενός ευρύτερου

³²⁶ Martin Manaranche, “Russia Builds Up Mediterranean Naval Force”, *NAVALNEWS* 06 May 2020, διαθέσιμο στο <https://www.navalnews.com/naval-news/2020/05/russia-builds-up-mediterranean-naval-force/>, πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2020.

³²⁷ Colin P. Clarke, William Courtney, Bradley Martin and Bruce McClintock, “Russia Is Eyeing the Mediterranean. The U.S. and NATO Must Be Prepared”, *RAND* 30 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.rand.org/blog/2020/06/russia-is-eyeing-the-mediterranean-the-us-and-nato.html>, πρόσβαση 9 Σεπτεμβρίου 2020

γεωπολιτικού πλουραλισμού αυτού του χώρου, η επέμβαση της Ρωσίας το 2015 στη Συρία σηματοδότησε μια νέα φάση στη μεσογειακή δέσμευση της Μόσχας³²⁸.

Σύμφωνα με τον Ιταλό ερευνητή του ινστιτούτου Marshall, μετά τη Συρία η Ρωσία άρχισε να εμβαθύνει τον ρόλο της σε έναν άλλο μεσογειακό εμφύλιο πόλεμο, αυτόν της Λιβύης. Ενώ πολλοί «ανακάλυψαν» το ρόλο της Ρωσίας στη Λιβύη στο πρόσωπο των μισθοφόρων Wagner στο πλευρό των δυνάμεων του Khalifa Haftar στα τέλη του 2019, στην πραγματικότητα η Ρωσία είχε ενισχύσει την παρουσία της στη χώρα από το 2016. Έκτοτε η Ρωσία έχει καταστεί ένας ολοένα και περισσότερο σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση της δυναμικής της Λιβύης. Ενώ συνεργαζόταν κυρίως με το στρατηγό Haftar, μαζί με τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ) και την Αίγυπτο, ταυτόχρονα καλλιεργούσε καλές σχέσεις με όλους τους παράγοντες που εμπλέκονται στη σύγκρουση, συμπεριλαμβανομένων και των δυνάμεων των αναγνωρισμένων από τον ΟΗΕ της Κυβέρνησης Εθνικής Συμφωνίας (GNA) στην Τρίπολη³²⁹.

Με την εδραίωσή της στην περιοχή της Μεσογείου, η Ρωσία πέραν των πολιτικών ωφελημάτων και την ενίσχυση της θέσης της ως ρυθμιστικού παράγοντα, επιδιώκει να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο και στο θέμα της ενέργειας στην ανατολική Μεσόγειο. Η Μόσχα αντιμετωπίζει την Ανατολική Μεσόγειο ως χώρο ανταγωνισμού με τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιθυμώντας τον έλεγχο της ασφάλειας αυτής της «υπο-περιφέρειας», αλλά και την εξόρυξη και μεταφορά των ενεργειακών της πόρων στην Ευρώπη, έχει αυξήσει τις πολιτικές επαφές και την επιρροή σε κάθε μεσογειακή χώρα, παρά τα αντικρουόμενα συμφέροντα που υπάρχουν μεταξύ ορισμένων εξ αυτών³³⁰.

³²⁸ Dario Cristiani, “Framing Russia's Mediterranean Return: Stages, Roots and Logics”, Istituto Affari Internazionali, 12 August 2020, p.1, διαθέσιμο στο <https://www.iai.it/en/publicazioni/framing-russias-mediterranean-return-stages-roots-and-logics>, πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2020.

³²⁹ Ο.π. 1-2

³³⁰ Agnieszka Legucka, “Russia’s Eastern Mediterranean Policy”, Polski Instytut Spraw Miedzynarodowych (The Polish Institute of International Affairs), 22 May 2020, διαθέσιμο στο https://pism.pl/publications/Russias_Eastern_Mediterranean_Policy, πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2020.

Μετά τις επιτυχημένες επιχειρήσεις στη Συρία το 2015, η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί για τη Ρωσία το εφαλτήριο για την επίτευξη των στόχων της εξωτερικής της πολιτικής, στην πορεία για την παγκόσμια ανάδειξή και καθιέρωσή της. Στο πλαίσιο αυτό, επιδιώκει να υπονομεύσει τις όποιες πρωτοβουλίες των Δυτικών χωρών για την επίλυση κρίσεων, όπως αυτή της Συρίας ή του παλαιστινιακού, ενώ ταυτόχρονα επιχειρεί την αποδυνάμωση της συνοχής της Βόρειο Ατλαντικής Συμμαχίας, προσεγγίζοντας για το σκοπό αυτό την Τουρκία, και εκμεταλλευόμενη την απομόνωσή της τόσο από τις ΗΠΑ αλλά και από την ΕΕ. Με την υποστήριξη της Τουρκίας, δίνει τη δυνατότητα στον Τούρκο Πρόεδρο Erdogan να απειλεί έμμεσα το ΝΑΤΟ με αποχώρηση, ενώ από την πλευρά της συντηρεί το ρήγμα που έχει δημιουργηθεί εντός της Συμμαχίας. Γενικότερα η Ρωσία επιδιώκει τον ρόλο του μεσολαβητή στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου, εμφανιζόμενη ως ρυθμιστής των καταστάσεων, αλλά και ως προστάτης που εγγυάται την ασφάλεια και τη σταθερότητα.

Στη ρωσική αυτή στάση και συμπεριφορά, η Δύση δεν έχει κατορθώσει ακόμα να καταλήξει σε έναν σαφή, κοινά αποδεκτό και αποτελεσματικό τρόπο αντίδρασης στην αυξανόμενη παρουσία της Μόσχας στη Μεσόγειο. Η ΕΕ δεν λειτουργεί συλλογικά σε όλους τους τομείς, αφού συχνά το εθνικό συμφέρον υπερισχύει του κοινού ευρωπαϊκού, με αποτέλεσμα να αδυνατεί να αναπτύξει πραγματικά στρατηγικά εργαλεία και στόχους, τα οποία θα είναι ικανά να αντιμετωπίσουν τη ρωσική στρατηγική που επιδιώκει να διατηρήσει το status quo, και μια διεθνή τάξη σύμφωνα με τις αντιλήψεις και τα συμφέροντά της. Για τη Μόσχα δεν είναι συμφέρουσα μια ειρηνική επίλυση των διαφορών μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών στην περιοχή, γιατί μια τέτοια εξέλιξη αφενός θα αναδείκνυε τη Δύση, και αφετέρου δεν θα δικαιολογούσε τη ρωσική παρουσία στην περιοχή.

Η αστάθεια και οι συγκρούσεις στην Ανατολική Μεσόγειο, καθώς επίσης και οι διαφορές για την οριοθέτηση των θαλάσσιων υδάτων, εξυπηρετούν τους σκοπούς της Μόσχας αφού με τον τρόπο αυτό αποδυναμώνονται οι όποιοι ενεργειακοί ανταγωνιστές,

αφήνοντας στην ίδια το μονοπώλιο φυσικού αερίου και πετρελαίου για την ευρωπαϊκή αγορά. Όσο λοιπόν η Ευρώπη παραμένει αδρανής και αναποφάσιστη, το Κρεμλίνο θα βρίσκει τρόπους εκμετάλλευσης των αδυναμιών της, με αποτέλεσμα την αύξηση της κυριαρχίας και επιρροής της στην περιοχή της Μεσογείου. Η αμφιλεγόμενη δυτική στάση, αναδεικνύει όλο και περισσότερο το Ρώσο Πρόεδρο ως πρόσωπο κλειδί για τις εξελίξεις στην περιοχή, αντιπροσωπεύοντας για πολλούς μια ισχυρή αποφασιστική ηγεσία, η οποία σε αντίθεση με τη Δύση είναι ικανή να διαχειριστεί μια περιοχή που μαστίζεται από συγκρουσιακές τάσεις και αστάθεια.

Καθώς η Μόσχα συνεχίζει να κερδίζει έδαφος σε όλη τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, τόσο στις ΗΠΑ όσο και σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, υπάρχει διαφωνία σχετικά με την προσέγγιση που πρέπει να ακολουθηθεί για τη Ρωσία. Η προσέγγιση του Αμερικανού Προέδρου Trump προς τη Ρωσία παραμένει διφορούμενη και δεν είναι σαφές εάν η τρέχουσα υποχώρηση θα είναι μια εξαίρεση ή ο κανόνας στο μέλλον της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής τα επόμενα χρόνια. Η Ευρώπη από την πλευρά της, αντιμετωπίζει την πρόκληση του καθορισμού των περιφερειακών συμφερόντων της³³¹. Με άλλα λόγια στην Ευρώπη δεν υπάρχει «ομοφωνία» αλλά πολυφωνία που δεν καταλήγει σε πρακτικά μέτρα και αποφάσεις. Για την Ευρώπη υπάρχουν σημαντικότερα προβλήματα από την αντιμετώπιση της Ρωσίας και αυτά είναι η οικονομία και κυρίως το μεταναστευτικό. Αυτά τα ζωτικής σημασίας προβλήματα επιδεινώθηκαν ακόμα περισσότερο από την πανδημία του COVID-19, με αποτέλεσμα τα ευρωπαϊκά όργανα λήψης αποφάσεων να καταστούν περισσότερο δυσλειτουργικά.

Στο παρελθόν, ούτε η αυτοκρατορική, αλλά ούτε και η Σοβιετική Ρωσία κατάφεραν να αποκτήσουν μια στρατηγικά ζωτικής σημασίας θέση στην Ανατολική Μεσόγειο ή να αλλάξουν την περιφερειακή ισορροπία δυνάμεων, όμως και οι δύο το προσπάθησαν

³³¹ Anna Borshchevskaya and Mohamed Eljarh, “Russia in the Mediterranean: Strategies and Aspirations”, Mediterranean Dialogue Series, No.12

επανελημμένα. Στο πλαίσιο αυτό, οι φιλοδοξίες του Προέδρου Putin έχουν βαθιές ρίζες, και η Ρωσία θα συνεχίσει να επιδιώκει την άσκηση επιρροής, με τη μόχλευση όλων των πλευρών και διατηρώντας μια χαμηλού επιπέδου αστάθεια³³². Εξ άλλου η πρόσβαση στις “ζεστές θάλασσες” ήταν βασικό στοιχείο της γεωπολιτικής αγωνίας της Ρωσίας, αποτελώντας ανέκαθεν προτεραιότητα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής ήδη από το 968 μ.χ.³³³. Καθώς λοιπόν η χώρα γίνεται ολοένα και πιο ενεργή στις μεσογειακές υποθέσεις, θα μεγαλώνει και η ικανότητα της να επηρεάζει τις εξελίξεις στην περιοχή.

Ωστόσο τα πράγματα είναι ακόμα πιο περίπλοκα. Πέραν της Ρωσίας η οποία διεκδικεί την πρωτοκαθεδρία στην περιοχή, το κενό εξουσίας που δημιούργησε η αμερικανική απουσία, «άνοιξε την όρεξη» και σε άλλους επίδοξους μνηστήρες όπως η Τουρκία και το Ιράν. Η Άγκυρα με αφορμή τις τεταμένες σχέσεις της με τη Δύση και ιδιαίτερα με την ΕΕ, και αντιλαμβανόμενη τις ρωσικές προσπάθειες για τον έλεγχο της ροής των υδρογονανθράκων από την Μαύρη και την Κασπία θάλασσα, έχει επιδοθεί σε έναν αγώνα για την ανακάλυψη ενεργειακών κοιτασμάτων που θα την καταστήσουν τουλάχιστον μερικώς ενεργειακά αυτόνομη. Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρεί να αναδειχθεί σε περιφερειακή δύναμη επιχειρώντας να επιτύχει «ναυτική κυριαρχία» στη Μεσόγειο, φτάνοντας στα όρια του αναθεωρητισμού. Επί του παρόντος όμως, η ενεργειακή εξάρτηση της Τουρκίας από τη Ρωσία, και η δέσμευσή της με την αγορά των S-400, έχουν δημιουργήσει μια ιδιότυπη εξάρτηση, με την Άγκυρα να μην προχωρά σε πρωτοβουλίες χωρίς την έγκριση της Μόσχας.

Η Τεχεράνη με τη σειρά της, υιοθετεί ένα σχέδιο το οποίο στοχεύει στην επιβολή της περιφερειακής της επιρροής σε μια Σουνιτική περιοχή που εκτείνεται έως τις ακτές

³³² Anna Borshchevskaya, “Russia’s Military Activity in the East Mediterranean Echoes Its Approach to Syria”, The Washington Institute, 17 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russias-military-activity-in-the-east-mediterranean-echoes-its-approach-to>, πρόσβαση 31 Αυγούστου 2020.

³³³ Πέτρος Σιούσιουρας, *Γεωπολιτική και Ζωτικός Χώρος: Η Μικρασιατική Εκστρατεία και ο Ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 2012, σ.68-97

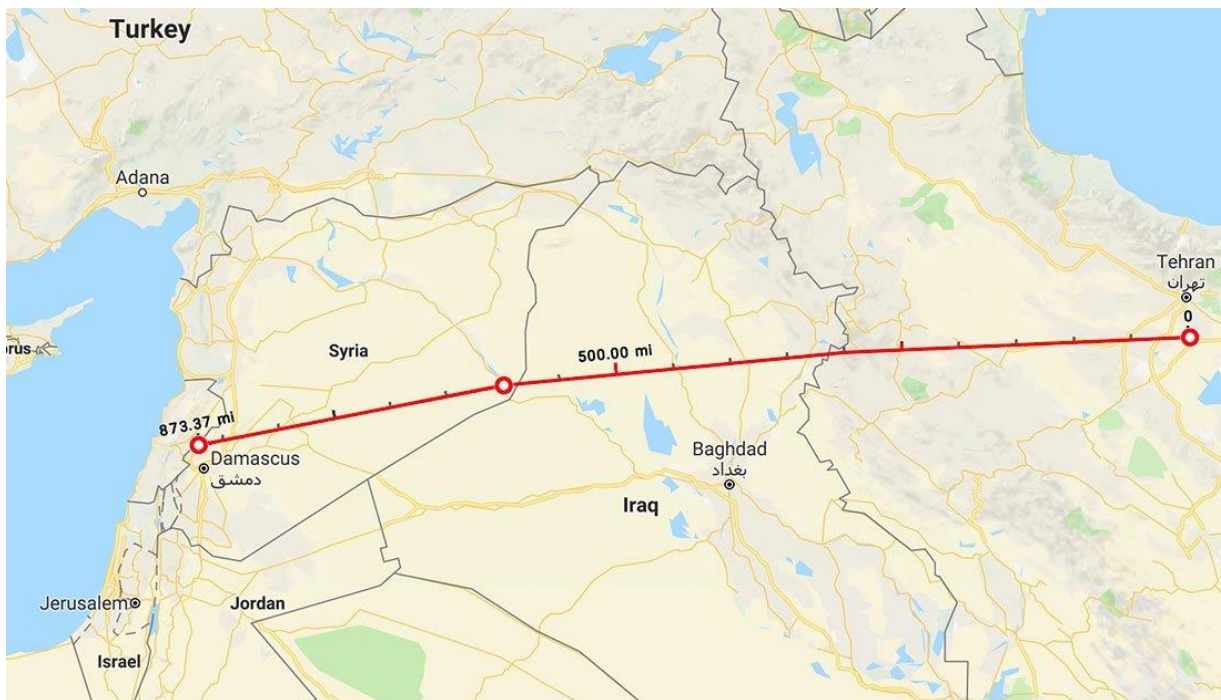
της Μεσογείου και στα στενά Bab al-Mandab (εικόνα 2.3). Σκοπός του ιρανικού σχεδίου είναι η διασφάλιση της εθνικής ασφάλειας της χώρας, μέσω ενός διαδρόμου ο οποίος μέσω Ιράκ, Συρίας και Λιβάνου θα καταλήγει στη Μεσόγειο³³⁴. Οι Ρωσο-Ιρανικές σχέσεις είναι οι λιγότερο ανεπτυγμένες μεταξύ των τριών χωρών, με τη Μόσχα να εκμεταλλεύεται κυρίως τον αντι-αμερικανισμό της Τεχεράνης για να μειώσει την αμερικανική επιρροή στην περιοχή.

Ρωσία, Τουρκία και Ιράν, σχημάτισαν μια απροσδόκητη, περίπλοκη και εύθραυστη συμμαχία στη Συρία, με τις θέσεις τους σε βασικά ζητήματα, όπως η διατήρηση στην εξουσία του Bashar al-Assad, η εδαφική ακεραιότητα της χώρας, ο ρόλος άλλων τοπικών και περιφερειακών παραγόντων και η κατανομή των συμβάσεων για την ανοικοδόμηση της χώρας είτε να διαφέρουν είτε να είναι ασαφείς στη συμφωνία τους³³⁵. Ανεξάρτητα όμως από την εξέλιξη των ζητημάτων αυτών, στο θέμα της Μεσογείου η Μόσχα δεν είναι διατεθειμένη να κάνει παραχωρήσεις, και αν η Άγκυρα και η Τεχεράνη επιμείνουν στην υλοποίηση των σχεδίων και φιλοδοξιών τους, φαίνεται ότι οδηγούνται σε πορεία σύγκρουσης. Όπως δήλωσε και ο επικεφαλής των αμερικανικών ναυτικών δυνάμεων Ευρώπης και Αφρικής Ναύαρχος James Foggo, «Η συσσώρευση ρωσικών δυνάμεων, μετατρέπει την Ανατολική Μεσόγειο Θάλασσα σε μια από τις πιο στρατιωτικοποιημένες ζώνες του κόσμου», προειδοποιώντας ότι η Μόσχα θα μπορούσε να ενισχύσει την κυριαρχία της στην περιοχή εάν της επιτραπεί να εδραιώσει τη θέση της στη Λιβύη³³⁶.

³³⁴ “Iran’s New Geopolitical Goals – Regional Continuity From Tehran to the Mediterranean”, MENA Research Study Center, 11 August 2020, διαθέσιμο στο <https://mena-studies.org/irans-new-geopolitical-goals-regional-continuity-from-tehran-to-the-mediterranean/>, πρόσβαση 3 Σεπτεμβρίου 2020.

³³⁵ Melike Janine Sökmen, Irene Martínez and Nicolás de Pedro, “Russia, Iran and Turkey, a common strategy in Syria?”, Barcelona Centre for International Affairs, May 2018, διαθέσιμο στο https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionales/n1_196/russia_iran_and_turkey_a_common_strategy_in_syria, πρόσβαση 2 Σεπτεμβρίου 2020.

³³⁶ John Vandiver, “Russia turning eastern Mediterranean into a militarized hot spot”, Navy’s Foggo says, Star and Stripes, 26 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.stripes.com/news/europe/russia-turning-eastern-mediterranean-into-a-militarized-hot-spot-navy-s-foggo-says-1.635306>, πρόσβαση 4 Σεπτεμβρίου 2020.

Εικόνα 2.3: Ο διάδρομος του Ιράν προς τη Μεσόγειο.

2.5 Η Στροφή προς την Ανατολή

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, μπορεί να σηματοδότησε το τέλος μιας εποχής, όμως ταυτόχρονα ήταν και το έναυσμα μιας νέας. Οι ισορροπίες δυνάμεων διαφοροποιήθηκαν και το νέο «δίλημμα ασφάλειας» οδήγησε σε νέες συμμαχίες, μερικές αναμενόμενες και κάποιες άλλες απρόσμενες. Μία από τις «συμμαχίες» αυτές ήταν και η επαναπροσέγγιση Ρωσίας Κίνας. Όπως αναφέρει και ο Joseph Nye: Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, αυτή η εκ των πραγμάτων συμμαχία ΗΠΑ-Κίνας έληξε, και άρχισε μια προσέγγιση Κίνας-Ρωσίας. Το 1992, οι δύο χώρες δήλωσαν ότι επιδιώκουν μια «εποικοδομητική εταιρική σχέση». Τέσσερα χρόνια αργότερα προχώρησαν προς μια

«στρατηγική εταιρική σχέση», και το 2001 υπέγραψαν μια συνθήκη «φιλίας και συνεργασίας»³³⁷.

Η υπογραφή συμφωνιών μεταξύ Μόσχας και Πεκίνου, δεν είναι κάτι νέο ιδιαίτερα στη νεότερη ιστορία των δύο χωρών. Πρόκειται για δύο μεγάλα γειτονικά κράτη στην περιοχή της Ευρασίας, με τη Ρωσία να είναι το μεγαλύτερο σε έκταση κράτος παγκοσμίως και την Κίνα το πολυπληθέστερο. Οι ιδιαιτερότητες αυτές δημιουργούν στα δύο κράτη ένα αίσθημα υπεροχής έναντι των άλλων, γεγονός το οποίο ευθύνεται και για τις μεταξύ τους κατά καιρούς αντιπαραθέσεις. Ιστορικά οι σχέσεις των δύο χωρών έχουν κυμανθεί από άκρως εχθρικές, έως φαινομενικά εγκάρδιες. Πρόκειται για δύο τελείως διαφορετικούς πολιτιστικά λαούς, τους οποίους ακόμα και η κοινή πολιτική ιδεολογία που τους συνέδεε, τους οδήγησε στο παρελθόν σε ρήξη. Ωστόσο επειδή η Γεωγραφία τους έχει «καταδικάσει» να συμβιώνουν, έχουν κατορθώσει να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους, ειδικά στη νέα διαμορφούμενη μετά-σοβιετική τάξη πραγμάτων.

Η Σινο-Ρωσική συνεργασία, αποτελεί μέρος ενός γενικότερου φιλόδοξου σχεδίου της Μόσχας για «Στροφή προς την Ανατολή». Ενός σχεδίου με το οποίο η Ρωσία θα ανοίξει μια πύλη προς την Ασία και τον Ειρηνικό, προσδοκώντας να αποκομίσει οφέλη από την ενσωμάτωσή της με τις ταχέως αναπτυσσόμενες αγορές της ΒΑ Ασίας. Ωστόσο όπως υποστηρίζει ο Helge Blakkisrud, ενώ ο πρωταρχικός στόχος της Μόσχας ήταν να ανοίξει μια πύλη στην Άπω Ανατολή, το παράπλευρο αποτέλεσμα μπορεί να είναι ότι η Άπω Ανατολή θα ενσωματωθεί καλύτερα με την υπόλοιπη χώρα, παρέχοντας μια πιο ισορροπημένη ανάπτυξη σε όλη τη Ρωσική Ομοσπονδία³³⁸.

³³⁷ Joseph Nye and David A. Welch, *Understanding Global Conflict and Cooperation*, Pearson, New York, 2012.

³³⁸ Helge Blakkisrud and Elana W. Rowe, *Russia's Turn to the East: Domestic Policymaking and Regional Cooperation*, Palgrave MacMillan, Cham, Switzerland, 2017, p.11

2.5.1 Η Σινο-Ρωσική (επανα)Προσέγγιση

Οι σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Κίνας ξεκινούν πριν από τον 17ο αιώνα, όταν οι δύο χώρες βρίσκονταν στα αντίθετα άκρα της Σιβηρίας, περιοχή η οποία είχε κατοικηθεί από ανεξάρτητους νομάδες. Περί το 1640 Ρώσοι έποικοι διέσχισαν το μεγαλύτερο μέρος της Σιβηρίας και ίδρυσαν οικισμούς στη λεκάνη του ποταμού Amur. Από το 1652 έως το 1689, οι στρατοί της Κίνας εξεδίωξαν τους Ρώσους εποίκους, αλλά μετά το 1689 οι δύο χώρες συμφώνησαν και συνήψαν εμπορικές συμφωνίες. Ήταν η πρώτη φορά που οι σχέσεις των δύο χωρών από εχθρικές εξελίχθηκαν σε σχέσεις συνεργασίας. Αυτή η εναλλαγή μεταξύ αντιπαραθέσεων και συνεργασίας επαναλήφθηκε αρκετές φορές στο μέλλον. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα η Ρωσία προσαρτά την περιοχή της λεκάνης του ποταμού Amur και το Βλαδιβοστόκ, και μαζί με άλλες δυτικές χώρες απαιτήσαν και άλλες παραχωρήσεις από την Κίνα.

Η Δημοκρατία της Κίνας η οποία προέκυψε μετά την επανάσταση του 1911, αναγκάστηκε να υπογράψει και άλλες «άνισες συνθήκες» με τις δυτικές χώρες αλλά και με τη Ρωσία, με την τελευταία να υποκινεί την Μογγολία για ανεξαρτησία από την Κίνα, αποστέλλοντας ακόμα και στρατιωτικές δυνάμεις για την υποστήριξή της. Και πάλι η πορεία των Σινο-Ρωσικών σχέσεων ακολούθησε την ίδια εξέλιξη, με τις δύο χώρες να υπογράφουν τον Μάιο του 1924 την «Γενική Συμφωνία για την Επίλυση των Άλυτων Θεμάτων μεταξύ Κίνας και Ρωσίας», αναγνωρίζοντας η μία την άλλη και αποκαθιστώντας τις διπλωματικές τους σχέσεις³³⁹.

Στη διάρκεια της Οκτωβριανής επανάστασης, η κυβέρνηση της Κίνας υποστήριξε τον αντίπαλο των Μπολσεβίκων Λευκό Στρατό, στάση την οποία ανταπέδωσε ο Ερυθρός

³³⁹ Zhihua Shen, *A Short History of Sino-Soviet Relations 1917–1991*, Springer Nature, Gateway East, Singapore, 2019, pp.10-15.

στρατός αργότερα, υποστηρίζοντας το Κινεζικό Εθνικιστικό Κόμμα, το οποίο σε συνεργασία με το Κομμουνιστικό κόμμα, κατέλαβε το 1928 την εξουσία. Με τη νέα διαμορφούμενη κατάσταση οι δύο χώρες και πάλι αποκατέστησαν τις διπλωματικές τους σχέσεις³⁴⁰. Ακολούθως, το 1949, με τη σοβιετική υποστήριξη, οι κομμουνιστές κέρδισαν τον κινεζικό εμφύλιο πόλεμο και ίδρυσαν τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, η οποία προχώρησε σε συμμαχία με τη Σοβιετική Ένωση.

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του στη Σοβιετική Ένωση το χειμώνα του 1949, ο Κινέζος Πρόεδρος Μάο Τσετούνγκ, πρότεινε στον Στάλιν την υπογραφή μιας νέας συνθήκης μεταξύ των δύο χωρών, καταλήγοντας έτσι στην υπογραφή τον Φεβρουάριο του 1950 της «Σινο-Σοβιετικής Συνθήκης Φιλίας, Συμμαχίας και Αμοιβαίας Βοήθειας». Όπως αναφέρει το Υπουργείο Εξωτερικών της Κίνας, τα δύο συμβαλλόμενα μέρη αναλάμβαναν να διαβουλεύονται σε όλα τα σημαντικά διεθνή ζητήματα που αφορούσαν τα κοινά συμφέροντα της Σοβιετικής Ένωσης και της Κίνας, με σκοπό τη διατήρηση της ειρήνης στην Άπω Ανατολή, και την ενίσχυση της ειρήνης και της παγκόσμιας ασφάλειας στο σύνολό της³⁴¹. Για άλλη μια φορά διαπιστώνεται ότι και τα δύο κράτη αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως ιδιαίτερους παράγοντες στη διεθνή σκηνή, ικανών να επηρεάζουν την παγκόσμια ασφάλεια.

Παρά το γεγονός ότι η ανωτέρω συνθήκη παρέμεινε σε ισχύ για τριάντα περίπου χρόνια, δεν συνέβη το ίδιο και με τις Σινο-Σοβιετικές σχέσεις. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, Κίνα και Σοβιετική Ένωση βρέθηκαν να είναι αντίπαλοι, μετά τη διάσπαση των σχέσεων το 1961, ανταγωνιζόμενοι για τον έλεγχο του παγκόσμιου

³⁴⁰ Anatoly V. Torkunov, William C. Wohlforth and Boris F. Martyn, *History of International Relations and Russian Foreign Policy in the 20th century*, Vol.1, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle UK, 2020, pp.144-157.

³⁴¹ “Conclusion of the “Sino-Soviet Treaty of Friendship, Alliance and Mutual Assistance”, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, διαθέσιμο στο https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18011.shtml, πρόσβαση 6 Απριλίου 2020.

κομμουνιστικού κινήματος. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, Πεκίνο και Μόσχα βρέθηκαν στα πρόθυρα του πολέμου, ενώ οι δύο χώρες ενεπλάκησαν σε έναν σύντομο πόλεμο στα σύνορα το 1969. Η μεταξύ τους εχθρότητα άρχισε να μειώνεται μετά το θάνατο του Μάο Τσε Τουνγκ το 1976, αλλά οι μεταξύ τους σχέσεις συνέχισαν να είναι άσχημες μέχρι και την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991.

Ο Zbigniew Brzezinski στο βιβλίο του «Η Μεγάλη Σκακιέρα», αναφέρει ότι οι δράστες για την απώλεια του κινεζικού μεγαλείου και της ταπείνωσης της Κίνας τα τελευταία 150 χρόνια, είναι κυρίως τέσσερις, μεταξύ των οποίων και η Ρωσία. Η τελευταία λόγω του παρατεταμένου σφετερισμού κινεζικών εδαφών στο Βορά, καθώς και λόγω της δεσποτικής αδιαφορίας του Στάλιν για το αίσθημα αυτοεκτίμησης των Κινέζων³⁴². Με μια τέτοια αντίληψη για τη Ρωσία, πολύ λίγοι θα πίστευαν ότι κάποια στιγμή οι δυο χώρες θα συνεργάζονταν. Παρόλα αυτά, οι μακροχρόνιες Σινο-Ρωσικές αντιπαλότητες για την οριοθέτηση των συνόρων στην Άπω Ανατολή, επιλύθηκαν όταν ο Ρώσος Πρόεδρος Vladimir Putin επισκέφθηκε το Πεκίνο τον Οκτώβριο του 2004. Οι Πρόεδροι των δύο χωρών, υπέγραψαν συμφωνία επιλύοντας τις συνοριακές διαφορές στην περιοχή Khabarovsk (σύνορα ΝΑ Ρωσίας Κίνας) και μοιράζοντας εξ' ίσου τα αμφισβητούμενα νησιά στον ποταμό Amur³⁴³.

Είχε προηγηθεί το 1997 η επίσκεψη του Κινέζου προέδρου στη Μόσχα, κατά τη διάρκεια της οποίας υπέγραψε με τον Ρώσο Πρόεδρο Yeltsin και τους προέδρους του Καζακστάν, Κιργιστάν και Τατζικιστάν μια σημαντική συμφωνία, σύμφωνα με την οποία καθορίζονταν ο μέγιστος αριθμός στρατιωτικών δυνάμεων σε ένα εύρος 100 km

³⁴² Zbigniew Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 1998, σ.272-273.

³⁴³ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee and Vidya Nadkarni, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, M.E. Sharpe, New York, 2014, p.289.

εκατέρωθεν των συνόρων³⁴⁴. Η τελική συμφωνία του 2004 σχετικά με την διευθέτηση των βορειοανατολικών συνόρων της Κίνας με την Άπω Ανατολή της Ρωσίας, σηματοδότησε και τον τερματισμό της περιόδου αμοιβαίου φόβου και καχυποψίας, οδηγώντας στην εξομάλυνση και εν συνεχεία στη συνεργασία. Χρειάστηκαν σχεδόν τριάντα χρόνια για να αντιληφθούν οι δύο χώρες ότι η συνεργασία αποφέρει περισσότερα οφέλη από την αντιπαράθεση. Η επίσκεψη του Προέδρου Putin το 2004 στο Πεκίνο, έθεσε τα θεμέλια για την ανάπτυξη στενότερης συνεργασίας και στον ενεργειακό τομέα.

Η ιστορία των Κινεζο-Ρωσικών σχέσεων έχει δείξει ότι οι κατά καιρούς προσεγγίσεις, οφείλονται σε συγκεκριμένα αίτια και δεν είναι αποτέλεσμα ειλικρινούς αναγνώρισης και αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Όταν παρέλθουν οι λόγοι που οδηγούν τις χώρες να συμφιλωθούν, βγαίνουν και πάλι στην επιφάνεια τα προβλήματα και οι διαμάχες του παρελθόντος. Είναι το πεπρωμένο άλλωστε των μεγάλων χωρών, να αδυνατούν να δεχθούν ότι κάποιος άλλος διεκδικεί μερίδιο εξουσίας. Σύμφωνα με τον Κινέζο Πρόεδρο, στη διεθνή σκηνή οι δύο χώρες θα διαφυλάξουν την παγκόσμια ειρήνη και σταθερότητα, και την εγκαθίδρυση μιας νέας πολιτικής και οικονομικής παγκόσμιας τάξης. Για τον σκοπό αυτό, οι δύο χώρες θα επεκτείνουν τη συνεργασία τους στον πολιτικό, οικονομικό, στρατιωτικό και άλλους τομείς³⁴⁵. Ο Bobo Lo αποκαλεί την κινεζο - ρωσική σχέση «αμοιβαία επωφελή εταιρική σχέση» και φτάνει μέχρι να θεωρήσει τους βελτιωμένους δεσμούς της Μόσχας με το Πεκίνο «το μεγαλύτερο επίτευγμα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής της μετα-σοβιετικής περιόδου»³⁴⁶.

³⁴⁴ Arthur S. Banks and Thomas C. Muller (eds), *Political Handbook of the World 1998*, CSA Publications, New York, 1998, p.186.

³⁴⁵ *China President Jiang Zemin Handbook - Strategic Information and Materials*, International Business Publications, Washington DC, 2015, p.102.

³⁴⁶ Bobo Lo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*, Brookings Institution Press, Washington DC, 2009, p.173.

Σύμφωνα με τον Lo, παρά την προσέγγιση των δύο χωρών, οι δύο πλευρές έχουν διαφορετικές και συχνά ανταγωνιζόμενες ατζέντες. Η απόλυτη προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής του Putin είναι η αποκατάσταση της Ρωσίας ως Μεγάλης Παγκόσμιας Δύναμης, για την οποία απαιτείται η εκπλήρωση δύο άλλων αντικειμενικών στόχων. Πρώτον της επανεμφάνισης της Ρωσίας ως Περιφερειακής Υπερδύναμης στον πρώην σοβιετικό χώρο, και δεύτερον της διεθνούς αναγνώρισης της ως ίσου εταίρου στις σχέσεις της με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις. Η άποψη του Πεκίνου από την άλλη πλευρά, είναι τελείως διαφορετική θεωρώντας ότι η Ρωσία έχει περιορισμένη επιρροή στις παγκόσμιες υποθέσεις, και παρότι αναγνωρίζει ότι η σπουδαιότητα της έχει βελτιωθεί σημαντικά υπό την προεδρία του Προέδρου Putin, στην πράξη δεν την εκλαμβάνει ως γνήσια παγκόσμια δύναμη, ή ακόμα και ως κυρίαρχο παίχτη στον πρώην σοβιετικό χώρο³⁴⁷.

Πράγματι εξετάζοντας τη συμπεριφορά της Ρωσίας, διαπιστώνεται εύκολα ότι ένα μεγάλο μέρος του δυναμικού της εξωτερικής της πολιτικής, αναλώνεται στην προσπάθεια για επικράτηση στον πρώην Σοβιετικό χώρο. Εμμένοντας στη γεωπολιτική της ενέργειας, και εκμεταλλευόμενη την εμπειρία της από τη συμβίωση με τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, επιχειρεί να εδραιωθεί ως ο μοναδικός κυρίαρχος στην περιφέρειά της. Στηριζόμενη στο μέγεθός της και στο συγκριτικό πλεονέκτημα της ενέργειας, επιδιώκει να επικρατήσει στην Κεντρική Ασία και τον Καύκασο, ενώ ταυτόχρονα επιθυμεί να διατηρήσει μιας μορφής εταιρική σχέση και με την Ευρώπη, της οποίας θέλει να παραμείνει ο κύριος ενεργειακός της πάροχος. Η Κίνα από την πλευρά της δεν θεωρεί ότι η Ρωσία μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο, αντιλαμβανόμενη ότι η συνεργασία μαζί της αποσκοπεί στη δημιουργία μιας «Μεγάλης Συμμαχίας» η οποία θα προσθέσει

³⁴⁷ Ibis 178

κύρος στην αναδύομενη Ρωσία του Putin. Το Πεκίνο έχει ανάγκη από ενέργεια και η Ρωσία είναι απλά ο τροφοδότης της.

Όπως αναφέρει ο ιστορικός και διεθνολόγος Stephen Kotkin, με την εντυπωσιακή της συμμετοχή η Κίνα στη μεγάλη έκθεση της Μόσχας το 2007, έστειλε σαφές μήνυμα ότι παρά τη σημαντική συνεισφορά της Ρωσίας στην εκβιομηχάνιση της Κίνας μετά το 1949, η τελευταία έχει τώρα το προβάδισμα. Στην πραγματικότητα αυτή είναι μια επιστροφή στο ιστορικό παράδειγμα ότι «η Κίνα γενικά θέτει την ατζέντα στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών»³⁴⁸. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στο χώρο της Κεντρικής Ασίας, όπου οι ρόλοι των δύο χωρών ναί μεν είναι συμπληρωματικοί, αλλά είναι καθορισμένοι από την Κίνα.

Η Ρωσία γνωρίζει ότι δεν μπορεί να ανταγωνιστεί οικονομικά την Κίνα αλλά δεν είναι διατεθειμένη να μείνει στο παρασκήνιο. Τα συμφέροντα του Πεκίνου στην περιοχή είναι πολιτικά και οικονομικά, επηρεαζόμενα και από τα θέματα ασφάλειας. Πολιτικά η Κίνα έχει μακροχρόνιους δεσμούς με τα κράτη της περιοχής, και οι απόψεις των δύο πλευρών συμφωνούν σε πολλά εθνικά και διεθνή προβλήματα, οδηγώντας σε επωφελείς πολιτικές σχέσεις. Οικονομικά, η Κίνα ενδιαφέρεται για τη δημιουργία εκτεταμένων εμπορικών και οικονομικών συνεργασιών, αφού τα κράτη της Κεντρικής Ασίας μπορούν να τροφοδοτήσουν την απαιτητική κινεζική βιομηχανία με ενέργεια, ορυκτά, και πρώτες ύλες.

Τις ίδιες πολιτικές και οικονομικές επιδιώξεις φυσικά έχει και η Ρωσία, αλλά από διαφορετική σκοπιά. Πολιτικά η Ρωσία ακολουθεί μια παρεμβατική πολιτική, εκμεταλλευόμενη τις σχέσεις και την εμπειρία της από το παρελθόν, με σκοπό πάντα τη

³⁴⁸ Stephen Kotkin, “The Unbalanced Triangle. What Chinese-Russian Relations Mean for the United States”, Foreign Affairs, Issue September/October 2009.

διατήρηση των χωρών της Κεντρικής Ασίας στη σφαίρα επιρροής της. Οικονομικά επιδιώκει να εκμεταλλευτεί τους φυσικούς πόρους των χωρών προς όφελός της, τόσο με τη χρήση του ρωσικού δικτύου μεταφοράς υδρογονανθράκων προς τις αγορές, όσο και με την αποτροπή κατασκευής έργων τα οποία θα παρέκαμπταν τη ρωσική επικράτεια. Ωστόσο η Μόσχα γνωρίζει πολύ καλά ότι αδυνατεί να υποστηρίξει οικονομικά τα κράτη της Κεντρικής Ασίας στο βαθμό που μπορεί το Πεκίνο, όπως με την παροχή δανείων, την κατασκευή έργων υποδομών και ανάπτυξης και τη σύναψη μακροχρόνιων σημαντικών εμπορικών συμφωνιών.

Ο τομέας στον οποίο υπάρχει ταύτιση απόψεων, είναι η ασφάλεια. Τα εθνικιστικά αυτονομιστικά κινήματα, ο θρησκευτικός εξτρεμισμός, το διακρατικό έγκλημα, η διεθνής τρομοκρατία και οι περιφερειακές και διασυννοριακές συγκρούσεις αποτελούν κοινές απειλές. Η διατήρηση της σταθερότητας της Κεντρικής Ασίας, και κατ' επέκταση των παραμεθόριων περιοχών, είναι ένα ζήτημα που ανησυχεί τόσο τη Μόσχα όσο και το Πεκίνο. Ιδιαίτερα η αστάθεια που επικρατεί στο Αφγανιστάν εγκυμονεί κινδύνους για εθνοτικές συγκρούσεις, λαθρεμπόριο και διασυννοριακή αστάθεια, γεγονός το οποίο δεν συμφέρει κανέναν.

Η Κίνα μη επιθυμώντας την εμπλοκή της στο εσωτερικό των χωρών με την αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων και συμμετοχή σε επιχειρήσεις, έχει αφήσει τον ρόλο αυτό στην πρόθυμη Ρωσία, η οποία ικανοποιεί ταυτόχρονα τρεις στόχους. Πρώτον διατηρεί το κύρος της περιφερειακής δύναμης στην Ευρασία αφού εξασφαλίζει τη σταθερότητα, δεύτερον με τις στρατιωτικές δυνάμεις και την υποστήριξη σε αμυντικό υλικό που παρέχει διατηρεί τις χώρες στη σφαίρα επιρροής της, και τρίτον με την παρουσία της λειτουργεί αποτρεπτικά έναντι κάθε ενδεχόμενης δυτικής παρέμβασης με την μορφή ειρηνευτικών ή άλλων δυνάμεων.

Αναμφισβήτητα Ρωσία και Κίνα αποτελούν τις μεγαλύτερες δυνάμεις στην Ευρασία, πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά, ακόμα και πολιτιστικά. Ιδιαίτερα για τη Ρωσία, η Ασία μετά το 2014 αποτελεί ιδιαίτερης σημασίας περιοχή για την εξωτερική της πολιτική. Η μετά-σοβιετική Ρωσία κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας ύπαρξής της, επιχείρησε την προσέγγιση της Δύσης, όμως μια σειρά από γεγονότα, όπως οι βομβαρδισμοί της Γιουγκοσλαβίας το 1996 και ο πόλεμος της Γεωργίας το 2008, έδειξαν ότι κάτι τέτοιο ήταν πολύ δύσκολο αν όχι ανέφικτο. Από το 2012 ο Πρόεδρος Putin είχε διακηρύξει ότι τον 21ο αιώνα, ο φορέας της ανάπτυξης της Ρωσίας θα είναι η ανάπτυξη της Ανατολής, και ότι η Σιβηρία και η Άπω Ανατολή αντιπροσωπεύουν το τεράστιο δυναμικό της χώρας. Υποστήριζε επίσης ότι η Ρωσία έχει την ευκαιρία να αναλάβει μια αξιόλογη θέση στην περιοχή Ασίας-Ειρηνικού³⁴⁹. Αφορμή για την οριστική μεταστροφή της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, και τη στροφή Ανατολικά, ήταν η υποστήριξη από τη Δύση των κινημάτων με σκοπό τον προσεταιρισμό της Ουκρανίας. Το γεγονός αυτό ανάγκασε τη Ρωσία να δράσει δυναμικά, καταλήγοντας στην προσάρτηση της Κριμαίας, και την επιβολή κυρώσεων εναντίον της.

2.5.2 Η Στροφή προς την Ασία

Η πολιτική και οικονομική αντιπαράθεση μεταξύ Ρωσίας και Δύσης που ακολούθησε την κρίση της Ουκρανίας, ήταν καθοριστική για την αλλαγή της ρωσικής πολιτικής και τη «Στροφή προς την Ασία»³⁵⁰. Η Μόσχα αντιλήφθηκε ότι οι όποιες προσπάθειες καλής θέλησης για συνεργασία με τη Δύση δεν έτυχαν ανταπόκρισης αλλά

³⁴⁹“Address to the Federal Assembly”, President of Russia 12 December 2012, διαθέσιμο στο, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/17118>, πρόσβαση 30 Απριλίου 2020.

³⁵⁰ Alexander Lukin, *Pivot to Asia: Russia's Foreign Policy Enters the 21st Century*, Vij Books Pvt, New Delhi India, 2017.

αντιθέτως εκλαμβάνονταν ως αδυναμία. Η Δύση με τη συμπεριφορά της δεν θεωρούσε τη Ρωσία ως ίση με τα άλλα δυτικά κράτη, αλλά αντιθέτως την θεωρούσε ως απειλή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός της δυτικής αδιαφορίας για τις όποιες ανησυχίες ασφάλειας εξέφραζε η Ρωσία σχετικά με την επέκταση του NATO, φτάνοντας με την επέκταση αυτή για πρώτη φορά έως τα σύνορά της.

Η Δύση αν και γνώριζε την ευαισθησία της Ρωσίας σε θέματα ασφάλειας και συνόρων, εν τούτοις προχώρησε στην προσέγγιση δύο βασικών πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, της Γεωργίας και της Ουκρανίας. Για ιστορικούς και οικονομικούς λόγους, οι δύο αυτές χώρες αποτελούσαν «κόκκινη γραμμή» για τη Ρωσία. Η προσπάθεια προσεταιρισμού της Ουκρανίας αποτέλεσε για τη Ρωσία την παραβίαση της «κόκκινης γραμμής», γεγονός για το οποίο ήδη από το 2008, δύο μήνες πριν την σύνοδο κορυφής του Βουκουρεστίου, ο Ρώσος Υπουργός Εξωτερικών Sergei Lavron είχε προειδοποιήσει τον Αμερικανό πρέσβη, ότι μπορεί να οδηγήσει στην διχοτόμηση της³⁵¹.

Ο Tsygankov υποστηρίζει ότι η Δυτική απόφαση για επέκταση του NATO, παρά τις αντιρρήσεις της Ρωσίας, οδήγησε στην επιστροφή του «κρατισμού» στη χώρα³⁵². Σύμφωνα με τον Richard Jones, ο Κρατισμός (statism) θεωρεί τα κράτη ως τους μόνους σημαντικούς δρώντες στην παγκόσμια πολιτική, και αποτελεί προϊόν του γεγονότος ότι η όλη προσέγγιση είναι από μόνη της βασισμένη στα θεμέλια της ρεαλιστικής αντίληψης της παγκόσμιας πολιτικής³⁵³. Ο «Κρατισμός» θεωρεί ότι ο σεβασμός και η αναγνώριση

³⁵¹ Peter Bursens, Christ'l De Landtsheer, Luc Braeckmans and Barbara Segaeert, *Complex Political Decision-Making: Leadership, Legitimacy and Communication*, Routledge, New York, 2017, p.177.

³⁵² Κρατισμός (statism): Η συγκέντρωση του ελέγχου και σχεδιασμού της οικονομίας στα χέρια μιας πολύ συγκεντρωτικής κυβέρνησης που συχνά επεκτείνεται και στην κυριότητα της βιομηχανίας (Merriam-Webster Dictionary).

³⁵³ Richard Wyn Jones, *Security, Strategy, and Critical Theory*, Lynne Rienner Publishers, London, 1999, p.95.

μπορούν να προέλθουν μόνο από την ισχύ, και η αδυναμία δεν αξίζει σεβασμό³⁵⁴. Δίνει μεγαλύτερη προσοχή στους κρατικούς θεσμούς, ιδιαίτερα σε αυτούς που είναι επιφορτισμένοι με τη διατήρηση της σταθερότητας και της ευημερίας του πολιτεύματος σαν σύνολο³⁵⁵.

Πράγματι η ρωσική ηγεσία αντιλήφθηκε ότι η Δύση αδιαφορώντας για τις απόψεις και τις ανησυχίες της, επιχειρούσε να εκμεταλλευτεί τις αδυναμίες της, γεγονός το οποίο δεν αρμόζει σε μια «ισχυρή» χώρα όπως η Ρωσία. Σαν αποτέλεσμα αυτού, οι κρατικοί θεσμοί θεωρώντας ότι απειλείται η σταθερότητα και η ασφάλεια, απέκτησαν περισσότερες εξουσίες, και προχώρησαν σε μια ρητορική η οποία οδήγησε στην αναβίωση του εθνικισμού για μια ισχυρή Ρωσία αλλά και του ευρασιανισμού, υπενθυμίζοντας ότι ο ρωσικός πολιτισμός είναι τελείως ξεχωριστός και ιδιαίτερος σε σχέση με τους άλλους. Οι ρεαλιστές θεωρούν ότι ο κρατισμός δικαιολογείται επειδή αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα των διεθνών σχέσεων, όπου τα κράτη βρίσκονται στο κέντρο της ανάλυσης της παγκόσμιας πολιτικής, εξ αιτίας του γεγονότος ότι βρίσκονται στο κέντρο της διεθνούς σκηνής, ιδιαίτερα όσον αφορά στα θέματα ασφάλειας³⁵⁶.

Με αυτή τη διαμορφούμενη κατάσταση, η Μόσχα θεώρησε ότι θα έπρεπε να αποφύγει τη μονομερή εξάρτηση της από τη Δύση, και η «Στροφή προς την Ασία», ήταν η λύση σε αυτή την επιδίωξη. Η Στροφή αυτή προσφέρει νέες προοπτικές για τους εξής κυρίως λόγους:

³⁵⁴ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth UK, 2013, p.96.

³⁵⁵ Peter J. Katzenstein, Robert Owen Keohane and Stephen D. Krasner, *Exploration and Contestation in the Study of World Politics*, Cambridge Massachusetts: The MIT Press 1999, pp.26-27

³⁵⁶ Richard Wyn Jones, *Security, Strategy, and Critical Theory*, London UK: Lynne Rienner Publishers 1999, p.95

- Η Ρωσία διατηρεί την εικόνα και το κύρος ενός ισχυρού κράτους, το οποίο ευρισκόμενο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ δύο διαφορετικών κόσμων.
- Οι αναδυόμενες οικονομίες της Ασίας προσφέρουν νέες ευκαιρίες τόσο για οικονομικές και εμπορικές σχέσεις όσο και για πολιτική συνεργασία.
- Η Ασία αποτελεί εναλλακτική λύση για την έμμεση διατήρηση των σχέσεων με τη Δύση, αφού στην όποια ενδεχόμενη δυτική προσέγγιση της Ανατολής, η Ρωσία μπορεί να είναι ο διαμεσολαβητής.

Σημαντικό και ενισχυτικό στοιχείο της στροφής προς την Ανατολή, αποτελεί και ο στόχος της συνεργασίας με την Κίνα. Η ιδέα της «Στροφής προς την Ασία» δεν είναι νέα, αφού εκτός από τη Σοβιετική περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας εξεταζόταν η ανάπτυξη σχέσεων με την περιοχή Ασίας – Ειρηνικού, το 1998 ο Υπουργός Εξωτερικών και Πρωθυπουργός της Ρωσίας Yevgeni Primakov, είχε θέσει επί τάπητος την έννοια του στρατηγικού τριγώνου Ρωσίας, Κίνας, Ινδίας, οδηγώντας στη δημιουργία ενός πολυπολικού κόσμου, σε αντίθεση της αμερικανικά καθοδηγούμενης μονοπολικής παγκόσμιας τάξης³⁵⁷.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της Προεδρίας Putin, η πολιτική της Ρωσίας για την Ανατολική Ασία συνδέθηκε λιγότερο με τις εξελίξεις στη Δύση. Ωστόσο οι εξελίξεις του 2003, με τον πόλεμο του Ιράκ ενάντια στις αντιρρήσεις Ρωσίας και Κίνας, η αμερικανική υποστήριξη των «χρωματιστών επαναστάσεων» και η συνεχιζόμενη επέκταση του NATO, οδήγησε τους Προέδρους Ρωσίας και Κίνας να δώσουν έμφαση και πάλι στην ανάπτυξη μιας πολυπολικής και δημοκρατικής παγκόσμιας τάξης³⁵⁸.

³⁵⁷ B.M. Jain, *India-US Relations in the Age of Uncertainty: An uneasy courtship*, New York: Routledge 2016, p.104

³⁵⁸ P. Rangsimaporn, *Russia as an Aspiring Great Power in East Asia: Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, p.108.

Η συνεργασία της Ρωσίας με την Κίνα είναι ζωτικής σημασίας για τη ρωσική εξωτερική πολιτική για πολλούς λόγους. Όπως είχε δηλώσει ο αναλυτής ρωσικών θεμάτων Timothy Thomas το 2000, παρά το ρίσκο των δικών της πολιτικών προς την Κίνα, η Ρωσία φοβάται την αναβίωση της Σινο-Αμερικανικής στρατηγικής εταιρικής σχέσης της δεκαετίας του 1980. Επιπλέον η Ρωσία αντιλαμβάνεται πολύ καλά την επίδραση της οικονομικής ανάπτυξης της Κίνας στη στρατηγική ισορροπία μεταξύ Μόσχας και Πεκίνου τις επόμενες δύο δεκαετίες³⁵⁹.

Οι δύο χώρες αδυνατούν να αποδεχθούν μια μονοπολική παγκόσμια τάξη που κυριαρχείται από άλλη δύναμη και επειδή φοβούνται την κυριαρχία των ΗΠΑ σαν την μόνη υπερδύναμη, βλέπουν τους εαυτούς τους ως συμμάχους³⁶⁰. Όπως αναφέρει ο David Shambaugh, η σχέση μεταξύ Πεκίνου και Μόσχας έχει αλλάξει από το χείλος του πυρηνικού πολέμου σε στρατηγική εταιρική σχέση. Τρεις εξελίξεις έχουν συμβάλει σε αυτό: η τελική οριοθέτηση των 4300 Km μήκους συνόρων τους, η αποστρατιωτικοποίηση των συνόρων και η καθιέρωση μιας ζώνης 100 km εκατέρωθεν των συνόρων όπου η ανάπτυξη στρατιωτών και όπλων απαγορεύεται αυστηρά³⁶¹.

Πέραν των ανωτέρω, η προσέγγιση Ρωσίας Κίνας δεν προέκυψε από μια ειλικρινή πρόθεση για καλή γειτονία και συνεργασία, αλλά περισσότερο σαν ένα είδος συμμαχίας έναντι κοινών επιδιώξεων, με κυρίαρχη την αμφισβήτηση της «μονοκρατορίας» των ΗΠΑ και την προστασία και επιβίωση των δικών τους καθεστώτων. Μόσχα και Πεκίνο έχουν κοινά και σημαντικά ενδιαφέροντα, με τους προέδρους των δύο χωρών να αντιτίθενται στις έγχρωμες επαναστάσεις, και να αναπτύσσουν έναν εθνικό - εθνικιστικό λόγο,

³⁵⁹ *Compilation of Hearings Held Before the U.S.-China Security Review Commission*, US Government printing office, Washington, 2002, p.399.

³⁶⁰ Erich Reiter and Peter Hazdra (eds), *The Impact of Asian Powers on Global Developments*, Springer, New York, 2004, p.171.

³⁶¹ David Shambaugh, *China's Military Views the World, in International Security*, Vol.24, No.23, Winter 1999/2000, pp52-79.

εκθειάζοντας τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά του Ρωσικού και Κινέζικου λαού αντίστοιχα³⁶².

Ρωσία και Κίνα θεωρούν τις «δυτικές αξίες» ως απειλή για τη συνοχή και τη σταθερότητα των δικών τους ιδιαίτερων πολιτιστικών αξιών, και κατ' επέκταση των πολιτικών τους συστημάτων, και για τον λόγο αυτό δεν είναι διατεθειμένοι να επιτρέψουν στην περιφέρειά τους παρεμβάσεις όπως η υποστήριξη της «πορτοκαλί επανάστασης» της Ουκρανίας από δυτικές οργανώσεις, ή δράσεις ΜΚΟ με πρόσχημα τον εκδημοκρατισμό των κρατών.

Η Σινο-Ρωσική συνεργασία λοιπόν προέκυψε μεταξύ άλλων και ως «συνασπισμός» έναντι της απειλής του δυτικού τρόπου αντιμετώπισης των πραγμάτων, ακόμα και του δυτικού τρόπου ζωής. Προχωρώντας ακόμα περισσότερο, Πεκίνο και Μόσχα προχώρησαν στην ίδρυση του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης (SCO) με σκοπό την εξασφάλιση των κρατών της Ευρασίας από τη δυτική επιρροή. Ο SCO ο οποίος ιδρύθηκε το 2001, είναι σήμερα ένας οργανισμός διαφοροποιημένης και πολυμορφικής συνεργασίας, με αυξανόμενο δυναμικό και σημασία στη διεθνή σκηνή.

Μεταξύ των προτεραιοτήτων του SCO, περιλαμβάνονται η καταπολέμηση της τρομοκρατίας, του αυτονομισμού, του εξτρεμισμού, του διασυνοριακού εγκλήματος και του λαθρεμπορίου ναρκωτικών³⁶³. Στην ουσία ο στόχος της δημιουργίας του Οργανισμού, ήταν η προστασία των χωρών της Ευρασίας από τον δυτικό προσηταιρισμό και επιρροή. Η συμμετοχή της Κίνας και αργότερα της Ινδίας στον SCO, λειτούργησαν υπέρ της Ρωσίας, αφού η συμμετοχή τριών μεγάλων δυνάμεων, μετρίασε τους φόβους των

³⁶² Michael Green, “Should America Fear a New Sino-Russian Alliance?”, Foreign Policy 13 August 2014, διαθέσιμο στο <https://foreignpolicy.com/2014/08/13/should-america-fear-a-new-sino-russian-alliance/>, πρόσβαση 3 Απριλίου 2020.

³⁶³ “Shanghai Cooperation Organization”, Belarusian Diplomatic Service, διαθέσιμο στο <http://mfa.gov.by/en/organizations/membership/list/c2ee3a2ec2158899.html>, πρόσβαση 30 Απριλίου 2020.

υπολοίπων μελών, πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, για «χειραγώγησή» τους από τη Μόσχα.

Ωστόσο παρά τη συνοχή την οποία εμφανίζει ο SCO, υπάρχουν και ορισμένα ζητήματα στα οποία εντοπίζονται αντιφάσεις στις πολιτικές των μελών της, με το πιο σοβαρό να αφορά τη διαφορά των πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της Κίνας. Η κάθε χώρα επιθυμεί ως προτεραιότητα της Οργάνωσης τις δικές της αντιλήψεις και συμφέροντα, εστιάζοντας σε διαφορετικούς τομείς συνεργασίας. Στο μνημόνιο συνεργασίας μεταξύ SCO και CIS, αναφέρονται ως τομείς συνεργασίας με προτεραιότητα η ασφάλεια (περιφερειακή και διεθνής), η καταπολέμηση της τρομοκρατίας, του εξτρεμισμού, του αυτονομισμού, η παράνομη διακίνηση όπλων και ναρκωτικών και το οργανωμένο έγκλημα. Ακολουθεί η οικονομία, το εμπόριο, οι επενδύσεις οι μεταφορές καθώς και η ανθρωπιστική σφαίρα θεμάτων συνεργασίας³⁶⁴.

Με βάση την παραπάνω διατύπωση, η Ρωσία επιμένει στη διατήρηση της παραδοσιακής δραστηριότητας του SCO για την καταπολέμηση των εκδηλώσεων της τρομοκρατίας, του εξτρεμισμού και του αυτονομισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το επτά σελίδων δελτίο τύπου από τη σύνοδο κορυφής της SCO τον Ιούνιο 2019, στο οποίο έντεκα παράγραφοι αναφέρονται στα θέματα ασφάλειας, έναντι δύο για τα οικονομικά θέματα³⁶⁵. Η Ρωσία φοβούμενη την εδραίωση της οικονομικής ηγεμονίας της Κίνας στη μετα-σοβιετική Ασία, καταβάλλει προσπάθειες για να περιορίσει τις προτάσεις της για εντατικοποίηση της οικονομικής συνεργασίας στο πλαίσιο του SCO.

Η Κίνα από την άλλη πλευρά, αντιλαμβάνεται τις χώρες του SCO ως μια μεγάλη και πολλά υποσχόμενη αγορά, πιστεύει ότι η οικονομική στρατηγική θα πρέπει να πάρει

³⁶⁴ “Cooperation with CIS”, The Shanghai Cooperation Organization, διαθέσιμο στο <http://eng.sectesco.org/cooperation/#3>, πρόσβαση 27 Απριλίου 2020

³⁶⁵ Press Release on the Shanghai Cooperation Organisation Heads of State Council Meeting (Bishkek, 13-14 June 2019), SCO, διαθέσιμο στο <http://eng.sectesco.org/documents/>, πρόσβαση 28 Απριλίου 2020

την κύρια θέση στις δραστηριότητες του οργανισμού. Το Πεκίνο επηρεάζει όλο και περισσότερο την οικονομική κατάσταση στην περιοχή με χρηματοδοτήσεις έργων και τη σύναψη συμφωνιών, ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ των χωρών του Οργανισμού σε αυτόν τον τομέα, και επιμένει στη δημιουργία μιας ζώνης ελεύθερου εμπορίου. Η Κίνα δεν ενδιαφέρεται να δημιουργήσει στρατιωτική, αντιτρομοκρατική συνιστώσα, αφού δεν αντιμετωπίζει προβλήματα αστάθειας και τρομοκρατίας στο βαθμό που αντιμετωπίζει η Μόσχα.

2.5.3 Συμπεράσματα

Με την στροφή της προς την Ασία η Ρωσία έχει αποκομίσει αρκετά οφέλη, και έχει επιτύχει αρκετές από τις επιδιώξεις της εξωτερικής της πολιτικής, θέτοντας τις βάσεις για περαιτέρω αναγνώριση και αποδοχή. Μπορεί η Ρωσία να μην είναι Μεγάλη Δύναμη, με την έννοια που χαρακτηρίζει τον όρο, όμως είναι σίγουρα ένα μεγάλο και ισχυρό κράτος, το οποίο δεν έχει καμία σχέση με τη Ρωσία της δεκαετίας του 1990. Με τη δραστηριοποίησή της στην Ασία η ρωσική ηγεσία έχει προάγει την εικόνα της χώρας τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, και έχει εδραιωθεί ακόμα περισσότερο ως αναδύομενη δύναμη στην Ευρασία αφού:

- Η συνεργασία με την Κίνα και η «οικονομική εισβολή» του Πεκίνου στην Κεντρική Ασία βοηθά στην υποστήριξη των αυταρχικών καθεστώτων της περιοχής, αποτρέποντας επαναστάσεις τύπου Maidan.
- Με την Στροφή στην Ασία έχει δώσει έμφαση στην ανάπτυξη της ρωσικής Άπω Ανατολής, αλλά και την ανάπτυξη σχέσεων με διαφορετικούς πολιτισμούς,

εκμεταλλεζόμενη τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα και τη διαφορετικότητα που χαρακτηρίζει το ρωσικό έθνος.

- Η συνεργασία της Μόσχας μέσω του SCO με την Κίνα και την Ινδία έχει θέσει τις βάσεις για τη δημιουργία ενός πολυπολικού διεθνούς συστήματος, του οποίου το κέντρο θα βρίσκεται στην Ευρασία, και στο οποίο η Ρωσία θα κατέχει μία από τις κύριες θέσεις.
- Συνεχίζει να διατηρεί υπό τον «έμμεσο» έλεγχο της τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, αποτρέποντας τον κίνδυνο δυτικής προσέγγισης στην περιφέρειά της.
- Δημιουργεί νέες προοπτικές συνεργασίας με τις αναπτυσσόμενες οικονομίες της Ασίας, δημιουργώντας ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη των ανατολικών της περιφερειών.
- Τα ρωσικά προϊόντα, τόσο του κλάδου ενέργειας όσο και της αμυντικής βιομηχανίας έχουν άμεση πρόσβαση στις τεράστιες αγορές των δύο πολυπληθέστερων χωρών του κόσμου Κίνας και Ινδίας.
- Η ρωσική οικονομία, ως εξαρτώμενη σε μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές ενέργειας, έχει τη δυνατότητα να απεξαρτηθεί από την ευρωπαϊκή αγορά, σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι μπορεί η Ευρώπη να απεξαρτηθεί από τη ρωσική ενέργεια.
- Διατηρεί τη δυναμική να καθιερωθεί ως Μεγάλη Δύναμη, καθόσον συνεχίζει να είναι μια ισχυρή χώρα, με ισχυρές ένοπλες δυνάμεις και με καλύτερη οικονομία από τα κράτη της περιοχής μετά την Κίνα.
- Διατηρεί το πολιτικό πλεονέκτημα να είναι η μόνη χώρα που μπορεί να έχει άμεσες επαφές με τη Βόρεια Κορέα

Η πολιτική της Ρωσίας στην Ευρασία εκφράζεται στην ίδια της τη σημαία. Ο χρυσός δικέφαλος αετός, ο οποίος εκφράζει την ισχύ, κοιτά και Ανατολικά και Δυτικά. Η Μόσχα λόγω της γεωγραφικής της θέσης, μπορεί να στρέφεται και προς την Ευρώπη και

προς την Ασία. Η ίδια, σύμφωνα με τους υποστηρικτές του ευρασιανισμού, δεν ανήκει σε καμία από τις δύο περιοχές αλλά είναι μια ιδιαίτερη χώρα με δικό της πολιτισμικό χαρακτήρα, το οποίο η Δύση επιχειρεί να αλλοιώσει. Απογοητευμένη από την ευρωπαϊκή συμπεριφορά, η Ρωσία με τη στροφή της στην Ασία περνά το μήνυμα ότι διαθέτει εναλλακτικές λύσεις. Οι τεράστιες αγορές της Ινδίας και της Κίνας διψούν για ενέργεια και η Ρωσία είναι έτοιμη να τις ικανοποιήσει. Ταυτόχρονα η δημιουργία συνεργατικών θεσμών όπως η Συνεργασία της Σαγκάης, λειτουργούν ανταγωνιστικά στους δυτικούς θεσμούς, και επιπλέον η Μόσχα έχει ηγετικό ρόλο και η άποψή της γίνεται σεβαστή. Ο κρατισμός έχει εξασφαλίσει τη σταθερότητα και η ισχύς της χώρας έχει εξασφαλίσει το σεβασμό.

Οι σχέσεις των ΗΠΑ τόσο με τη Ρωσία όσο και με την Κίνα δεν χαρακτηρίζονται θερμές. Οι κυρώσεις για την προσάρτηση της Κριμαίας και οι κατηγορίες εναντίον της Μόσχας για παρέμβαση στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 2016, καθώς και ο «εμπορικός πόλεμος» με το Πεκίνο, έχουν απομακρύνει τις ΗΠΑ και από τις δύο χώρες. Όταν οι αμερικανικές ενέργειες οδηγούν σε τεταμένες σχέσεις με τη Ρωσία και την Κίνα, οι δύο χώρες αναζητούν στενότερη συνεργασία μεταξύ τους. Με άλλα λόγια μια κοινή απειλή αναφορικά με τις ΗΠΑ, γίνεται η οδηγός δύναμη που σπρώχνει Κίνα και Ρωσία μαζί, οικονομικά και στρατηγικά³⁶⁶.

Αυτή ακριβώς η συγκυρία οδήγησε στην επαναπροσέγγιση Μόσχας Πεκίνου. Τα συμφέροντα της Ρωσίας και της Κίνας συναντώνται στην Ευρασία και οι φιλικές σχέσεις τους έχουν οδηγήσει σε πολλά έργα συνεργασίας εκεί. Ένα από τα σημαντικότερα είναι και οι δεσμοί μεταξύ της «Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης» της οποίας ηγείται η Ρωσία, και της πρωτοβουλίας «Silk Road Economic Belt» της οποίας ηγείται η Κίνα. Η

³⁶⁶ Rebecca R. Moore and Damon V. Coletta (eds), *NATO's Return to Europe: Engaging Ukraine, Russia, and Beyond*, Georgetown University Press, Washington DC, 2017, p.225.

συνεργασία των δύο θεσμών δημιουργεί αυξημένη δυναμική για τη δημιουργία μιας ευρύτερης Ευρασιατικής Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης ή της Ευρύτερης Ευρασίας.

Η εμπλοκή της Κίνας με την Ευρασία παρουσιάζει δύο ενδεχόμενες συνέπειες για τη Ρωσία. Όπως υποστηρίζει ο Tom Harper, η πρώτη από αυτές είναι οι πιθανές οικονομικές και στρατηγικές ευκαιρίες που μπορεί να παρέχει η Κίνα στη Ρωσία, ιδίως υπό το πρίσμα της επιθυμίας και των δύο χωρών να αμφισβητήσουν την Αμερικανική ηγεμονία, όπως επίσης και τα θέματα αμοιβαίας ασφάλειας αναφορικά με τον ισλαμικό ακτιβισμό και τον αυτονομισμό. Από την άλλη πλευρά, η κινεζική εμπλοκή αποτελεί επίσης ενδεχόμενη απειλή για τα ρωσικά συμφέροντα στην περιοχή, ιδιαίτερα όσον αφορά τους φόβους ότι η Κίνα μπορεί να επισκιάσει τη Ρωσία στη δική της σφαίρα επιρροής³⁶⁷. Αυτά τα δύο ενδεχόμενα, ακόμα και σε θεωρητικό επίπεδο, επιβεβαιώνουν την άποψη του Mackinder για το πώς μια χερσαία δύναμη μπορεί να κερδίσει την ηγεμονία της «καρδιάς».

Η Ρωσία με την πολιτική της στην Ασία έχει επιτύχει την αναβάθμιση της θέσης και του κύρους της στην Ευρασία. Ωστόσο η συνεργασία με την Κίνα αντιμετωπίζεται με επιφύλαξη από κάποια μέλη της ρωσικής ελίτ, τα οποία την βλέπουν ως περιφερειακό αντίπαλο. Η Συμφωνία της Σαγκάης στην πραγματικότητα εξυπηρετεί την Κίνα στην Κεντρική Ασία, αφού επιτρέπει την οικονομική της διείσδυση, και τη σύναψη συμφωνιών για την ενεργειακή της τροφοδοσία. Τα Κινεζικά και Ρωσικά συμφέροντα συμπίπτουν όσον αφορά στις προκλήσεις ασφάλειας. Όμως η Κίνα δεν επιθυμεί να ταυτιστεί με στρατιωτικές επιχειρήσεις και αφήνει τον ρόλο αυτό στη Ρωσία.

³⁶⁷ Tom Harper, "Towards an Asian Eurasia: Mackinder's heartland theory and the return of China to Eurasia", *Cambridge Journal of Eurasian Studies* 25 September 2017,1:#CRZXUW, διαθέσιμο στο, <https://doi.org/10.22261/CRZXUW>, πρόσβαση 4 Απριλίου 2020.

Αναμφισβήτητα η προσέγγιση δύο σημαντικών δυνάμεων του μεγέθους της Κίνας και της Ρωσίας, αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικότερα γεγονότα στον κόσμο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Μπορεί οι τρέχουσες Σινο-Ρωσικές σχέσεις να χαρακτηρίζονται θερμές με τους ηγέτες των δύο χωρών να διακηρύττουν δημόσια τους νέους, φιλόδοξους στόχους για διμερή εταιρική σχέση³⁶⁸, ωστόσο η προσέγγιση αυτή δεν προήλθε από το εσωτερικό αλλά από το εξωτερικό. Δεν ήταν η «ωρίμανση» των δύο κοινωνιών αυτή η οποία οδήγησε να παραμεριστούν οι διαφορές του παρελθόντος και να τεθούν οι βάσεις για ένα μέλλον αμοιβαία επωφελές, αλλά η ανάγκη δημιουργίας ενός συνασπισμού έναντι της αμερικανικής μονοκρατορίας και της απειλής του δυτικού τρόπου αντίληψης του κόσμου.

Η ερμηνεία της προσέγγισης αυτής εντοπίζεται στη θεωρία της ισορροπίας ισχύος του ρεαλισμού ή τη θεωρία ισορροπίας των απειλών του Stephen Walt³⁶⁹. Σύμφωνα με τη θεωρία της ισορροπίας των απειλών, η συμπεριφορά μιας συμμαχίας κρατών, καθορίζεται από την απειλή που αυτά αντιλαμβάνονται από άλλα κράτη. Ο Walt υποστηρίζει ότι τα κράτη γενικά θα ισορροπήσουν συμμαχώντας έναντι μια αντιληπτής απειλής, αλλά τα πολύ αδύναμα κράτη είναι πιθανότερο να συσπειρωθούν με την αυξανόμενη απειλή προκειμένου να προστατεύσουν την ασφάλειά τους. Στην περίπτωση Ρωσίας Κίνας, η κοινά αντιλαμβανόμενη απειλή είναι η μονοκρατορία των ΗΠΑ και η Δύση γενικότερα, οι οποίοι απειλούν το δικό τους ιδιαίτερο πολιτικό και υπαρξιακό σύστημα, και συνεπώς την ίδια την (πολιτική) ύπαρξή τους.

Επειδή η δημιουργία της στρατηγικής αυτής συνεργασίας προέκυψε ως ανάγκη και όχι ως φυσιολογική εξέλιξη, παρουσιάζει μια αδυναμία ως προς την βιωσιμότητα της. Με άλλα λόγια, η συνεργασία αυτή εξαρτάται από παράγοντες οι οποίοι και επηρεάζουν ή

³⁶⁸ "Russian-Chinese cooperation strengthens global security — Putin", TASS Russian News Agency, 6 June 2019, διαθέσιμο στο <https://tass.com/politics/1061933>, πρόσβαση 3 Ιουνίου 2020.

³⁶⁹ Walt Stephen M. "Alliance Formation and the Balance of World Power." *International Security*, Vol.9, No.4, 1985, pp.3-43.

μπορούν να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη μιας στρατηγικής εταιρικής σχέσης μεταξύ των δύο χωρών. Ο Sherman Garnett υποστήριξε το 1996 ότι η σχέση Ρωσίας-Κίνας δεν αποτελεί μια πηγή μακροπρόθεσμης σταθερότητας, αφού δεν αντιπροσωπεύει τίποτα περισσότερο από μια ένδειξη της μεταβαλλόμενης σχέσης εξουσίας στην Ευρασία, με την Κίνα να βρίσκεται σε άνοδο και τη Ρωσία σε παρακμή³⁷⁰.

Ο Chenghong Li στο κείμενό του για τη Σινο-Ρωσική προσέγγιση και τις δυνάμεις που οδήγησαν σε αυτήν, υποστηρίζει ότι η συνεργασία είναι περιορισμένη εξαιτίας διαφόρων παραγόντων όπως³⁷¹:

- Το ιστορικό βάρος και οι ιδεολογικές, πολιτικές ανισότητες μεταξύ Κίνας και Ρωσίας οι οποίες δύσκολα μπορούν να υποτιμηθούν.
- Οι περιορισμένοι διμερείς οικονομικοί και εμπορικοί δεσμοί μεταξύ των δύο χωρών.
- Η πρόκληση της περιοχής της Άπω Ανατολής της Ρωσίας, στην οποία δραστηριοποιούνται όλο και περισσότερο οι Κινέζοι.
- Η αντίστροφη εξέλιξη μεταξύ Κίνας και Ρωσίας, με την αυξανόμενη ευημερία της πρώτης να έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις κακές επιδόσεις της δεύτερης όσον αφορά το ΑΕΠ και άλλους δείκτες κοινωνικής ανάπτυξης.
- Ο περιορισμός εξ αιτίας της υπερβολικής εξάρτησης και των δύο πλευρών από τις ΗΠΑ, μιας υπερδύναμης που θεωρητικά υποτίθεται ότι αντιτίθενται.

³⁷⁰ Sherman Garnett, 'Slow dance: the evolution of Russia–Chinese relations', *Harvard International Review*, Vol.19, No.1, Winter 1996/97), pp. 28–31.

³⁷¹ Chenghong Li, "Limited Defensive Strategic Partnership: Sino–Russian rapprochement and the driving forces", *Journal of Contemporary China*, Routledge 13 July 2007, διαθέσιμο στο <https://doi.org/10.1080/10670560701314271>, πρόσβαση 3 Ιουνίου 2020.

Την στροφή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής προς την Ανατολή, σχεδόν μονοπωλούν οι σχέσεις με την Κίνα, σε σημείο που να χαρακτηρίζεται περισσότερο σαν «Στροφή προς την Κίνα». Οι αδυναμίες ή οι κίνδυνοι που ενδεχομένως παρουσιάζει η «Στροφή» αυτή προς την Ασία και ιδιαίτερα προς στην Κίνα, δεν υποβαθμίζει το γεγονός ότι αποτελεί μιας στρατηγικής σημασίας κίνηση η οποία δημιούργησε νέους συσχετισμούς δυνάμεων, πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά. Η Μόσχα διατηρεί ηγετική θέση στους συσχετισμούς αυτούς ελπίζοντας να εξελιχθεί σε Μεγάλη Δύναμη. Μπορεί ακόμα να μην χαρακτηρίζεται Μεγάλη Δύναμη, όμως έχει κατορθώσει να εκλαμβάνεται ως υπολογίσιμη δύναμη.

2.6 Οι «Ιδιαίτερες» Σχέσεις της Ρωσίας

Το εμπόριο ενέργειας αποτελεί έναν σημαντικό και εκτενή τομέα συνεργασίας μεταξύ ΕΕ και Ρωσίας για πάνω από πέντε δεκαετίες. Μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, οι φιλελεύθερες θεωρίες των διεθνών σχέσεων, οι οποίες υπογράμμισαν την αλληλεξάρτηση των δύο πλευρών, εδραιώθηκαν ως ένα επεξηγηματικό πλαίσιο για τις ενεργειακές σχέσεις ΕΕ-Ρωσίας. Από τα τέλη της δεκαετίας του 2000, η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, η οποία κορυφώθηκε με την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014, άλλαξε δραματικά το πολιτικό πλαίσιο της ενεργειακής σχέσης και συνεργασίας. Ως αποτέλεσμα αυτού, η ρεαλιστική κατανόηση της ενεργειακής πολιτικής της Ρωσίας έγινε και πάλι δημοφιλής.

Ωστόσο, παρά την πολιτική κρίση, το εμπόριο ενέργειας ΕΕ-Ρωσίας συνεχίστηκε χωρίς σημαντικές διακοπές, και μάλιστα οι ρωσικές εξαγωγές φυσικού αερίου στην Ευρώπη αυξήθηκαν μετά το 2014. Εξ άλλου δεν θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά, αφού οι δύο πλευρές είναι αλληλοεξαρτώμενες, ενεργειακά η ΕΕ και οικονομικά η Ρωσία, χωρίς

ουσιαστικές εναλλακτικές λύσεις. Οι ενεργειακές σχέσεις λοιπόν ΕΕ-Ρωσίας παρά τα όποια πολιτικά κωλύματα, συνεχίζουν να ανταποκρίνονται σε μια εμπορική λογική. Οι ανάγκες της ΕΕ σε ενέργεια και ειδικά αυτές των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών, είναι σημαντικές, όπως ζωτικής σημασίας είναι και η είσοδος συναλλάγματος για τη συντήρηση της ρωσικής οικονομίας. Αυτό το συγκριτικό πλεονέκτημα που διαθέτει η Ρωσία, εκτιμάται ότι δεν θα το μετατρέψει σε «ενεργειακό όπλο» εναντίον της ΕΕ, με την προϋπόθεση ότι η ροή φυσικού αερίου προς την γηραιά ήπειρο θα πραγματοποιείται απευθείας ή μέσω «φίλιων» διαμετακομιστών.

Με την εμφάνισή της η Ρωσία στο διεθνές πολιτικό σκηνικό αμέσως μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, αντιμετώπισε ένα καίριο ζήτημα το οποίο αφορούσε την απώλεια του διεθνούς κύρους και της ισχύος της. Στο νέο διεθνές σύστημα κυριαρχούσε πλέον η «μονοκρατορία» των Η.Π.Α, μη έχοντας απέναντί της κάποιον ουσιαστικό ανταγωνιστή, αφού ο Boris Yeltsin ως πρώτος πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας, δεν είχε φροντίσει να καθορίσει κάποιους έστω βασικούς επιδιωκόμενους στόχους με βάση τα διαθέσιμα μέσα, με αποτέλεσμα η Ρωσία να μη διαθέτει αξιόπιστη εξωτερική πολιτική.

Η πετρελαϊκή κρίση του 1973 είχε σαν αποτέλεσμα τη σημαντική αύξηση των εξαγωγών της Σοβιετικής Ένωσης και τον ανταγωνισμό της με τη Μέση Ανατολή, αφού η μαζική παραγωγή πετρελαίου και το χαμηλό κόστος εργασίας του σοβιετικού συστήματος, της επέτρεπε να πουλά το πετρέλαιο της σε τιμές σχεδόν 50% χαμηλότερες από αυτό της Μέσης Ανατολής³⁷². Αν και το εμπάργκο πετρελαίου διήρκεσε μόλις ένα χρόνο, το διάστημα αυτό ήταν αρκετό για να αναδείξει μέχρι το 1980 τη Σοβιετική Ένωση ως τον μεγαλύτερο παραγωγό πετρελαίου παγκοσμίως. Η εξέλιξη αυτή είχε επίδραση στην

³⁷² Yuri Barmin, "Russian Energy Policy in the Middle East" at Muhittin Ataman, Insight Turkey 2017, Summer 2017, Vol.19, No.4, pp.125-136.

σοβιετική εξωτερική πολιτική, αυξάνοντας την ένταση με τις χώρες του Κόλπου και συμβάλλοντας εν μέρει στην εισβολή στο Αφγανιστάν. Η Μόσχα με την πολιτική του φθηνού πετρελαίου την οποία εφάρμοσε και στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης κατόρθωσε να ενισχύσει τη θέση της στην περιφέρειά της, μια πολιτική η οποία ήταν γνωστή από τη δεκαετία του 1950 στους Αμερικανούς, ως «σοβιετική οικονομική επίθεση»³⁷³. Προτεραιότητα των Σοβιετικών την περίοδο εκείνη ήταν η διαμόρφωση σφαίρας επιρροής και η υπονόμευση της Δύσης και κατά δεύτερο λόγο η ενίσχυση του κρατικού προϋπολογισμού.

Τα τεράστια οικονομικά οφέλη από τις πωλήσεις πετρελαίου συνεχίστηκαν έως τα μέσα της δεκαετίας του 1980, όταν η τιμή του πετρελαίου κατέρρευσε και η Δύση επέβαλε εμπάργκο στο σοβιετικό πετρέλαιο, παροτρύνοντας τη Σαουδική Αραβία να προωθήσει μεγάλες ποσότητες πετρελαίου στην αγορά. Αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής πέρα από την οικονομική ζημιά, ήταν η Σοβιετική Ένωση να μείνει πολύ πίσω σε σχέση με τη Δύση στον τομέα της τεχνολογίας, κάτι το οποίο είναι εμφανές έως σήμερα. Η Σοβιετική Ένωση προσπαθώντας να ανακάμψει και να μειώσει τις απώλειες, ξεκινώντας από το 1985 άρχισε να εφαρμόζει μια μορφή ενεργειακής οικονομίας, αυξάνοντας τις τιμές για τα κράτη του ανατολικού συνασπισμού, απαιτώντας πληρωμή σε σκληρά νομίσματα και επιτρέποντας στις ξένες εταιρείες να επανέλθουν στον ενεργειακό τομέα.

Οι αλλαγές στη σοβιετική πολιτική και οικονομική στρατηγική δεν έγιναν με γνώμονα τη σταθερή ανόρθωση του κράτους και της οικονομίας, αλλά ήταν μάλλον ευκαιριακές και αποσπασματικές, με αποτέλεσμα να μην αποτρέψουν την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Στην πρώτη μετα-Σοβιετική δεκαετία που ακολούθησε, η ρωσική

³⁷³ Sergei Y. Shenin, *America's Helping Hand: Paving the Way to Globalization*, New York: Nova Science Publishers 2005, p.89.

ενεργειακή βιομηχανία εν μέσω πολιτικών ανακατατάξεων, οικονομικής δυσπραγίας και διαφθοράς έφτασε να μειώσει την παραγωγή στο μισό, με τον ενεργειακό τομέα να αποτελεί πεδίο αντιπαράθεσης, μεταξύ ξένων ομάδων και της αναδύομενης ρωσικής ολιγαρχίας.

Με την άνοδο του Vladimir Putin το 2000 στη ρωσική προεδρία, τα γεωπολιτικά δεδομένα αλλάζουν και επανέρχεται η ρεαλιστική εξωτερική πολιτική με βασικά μέσα την ενέργεια και την οικονομία. Η Putin έθεσε ως προτεραιότητα για τη σταθεροποίηση της χώρας, την ενοποίηση του ενεργειακού τομέα υπό κρατικό έλεγχο. Σε μια στροφή από τις φιλελεύθερες πολιτικές των δύο προηγούμενων δεκαετιών, κρατικοποίησε την πλειονότητα του ενεργειακού τομέα κάτω από τις εταιρείες Gazprom, Rosneft και Transneft. Ακολουθώντας αναθεωρώντας όλες τις συμβάσεις, διαπραγματεύτηκε νέες με τα πρώην σοβιετικά κράτη αλλά και την Ευρώπη, δεσμεύοντας σε εξαιρετικά υψηλές τιμές όσους δεν είχαν εναλλακτικό ενεργειακό εφοδιασμό. Ταυτόχρονα άρχισε να χρησιμοποιεί την «πολιτική των αγωγών», ιδιαίτερα σε κράτη διέλευσης όπως η Ουκρανία, προκειμένου να διαμορφώσει άλλες πολιτικές διαπραγματεύσεις.

2.6.1 Η Γερμανική «Υποστήριξη»

Ένας από τους κύριους στόχους του νέου Ρώσου Προέδρου, ήταν και η ανάκτηση της παλιάς δύναμης και του κύρους της Ρωσίας. Στο πλαίσιο της ενεργειακής στρατηγικής της Μόσχας, περιλαμβάνονται στόχοι οι οποίοι θα παγιώσουν τη χώρα ως ενεργειακό προμηθευτή, θα ελαχιστοποιήσουν την εξάρτησή της από «ενοχλητικούς» διαμετακομιστές, και θα την κρατήσουν στο ενεργειακό παιχνίδι ακόμα και όταν τα υφιστάμενα ενεργειακά πεδία αρχίσουν να φθίνουν. Για την επίτευξη των στόχων αυτών είναι απαραίτητη η συνεργασία της με κράτη που διαθέτουν κύρος αλλά και τεχνογνωσία,

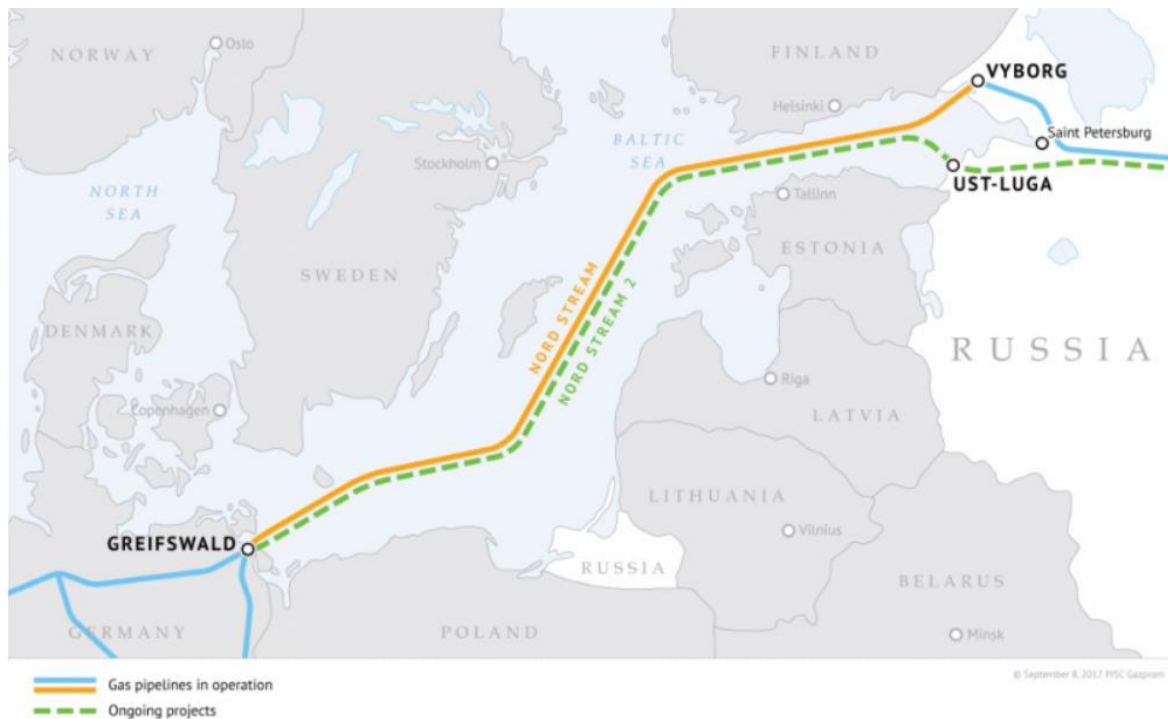
στοιχεία απαραίτητα για να προχωρήσει η Ρωσία στη νέα εποχή και να ανταποκριθεί στις νέες ενεργειακές προκλήσεις. Επιπλέον η Ρωσία θα πρέπει να δημιουργήσει ένα δίκτυο αγωγών τέτοιο ώστε να της εξασφαλίζει πλεονέκτημα έναντι άλλων επίδοξων προμηθευτών, τόσο από άποψη εγγύτητας όσο και απρόσκοπτης παροχής.

Η χώρα που ικανοποιούσε τις περισσότερες, αν όχι όλες, από τις προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν, είναι η Γερμανία. Μια χώρα πολύ γνώριμη στη ρωσική εξωτερική πολιτική σε κάθε περίοδο της νεότερης ιδιαίτερα ιστορίας της Ρωσίας. Ιστορικά οι σχέσεις Γερμανίας-Ρωσίας δεν ήταν σταθερές αλλά περνούσαν διαδοχικά από τη συνεργασία και τη συμμαχία στον ανταγωνισμό και τη σύγκρουση. Η Ρωσία βοήθησε στην απελευθέρωση της Γερμανίας το 1812–15 κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων, με τις δύο χώρες να διατηρούν φιλικές σχέσεις για περίπου έναν αιώνα. Την περίοδο της καγκελαρίας του Otto von Bismarck, επανιδρύθηκε το 1873 ο «Συνασπισμός των Τριών Αυτοκράτορων» (League of Three Emperors) με τη Ρωσία, τη Γερμανία και την Αυστρο – Ουγγαρία, με στόχο την ειρήνη στην Ευρώπη μέσω της ισορροπίας ισχύος.

Μετά την αποχώρηση του Bismarck το 1890, οι διάδοχοί του επέλεξαν να στηρίζουν την Αυστρία ενάντια στη Ρωσία λόγω της ανταγωνιστικής επιρροής στα Βαλκάνια. Αν και η Γερμανία πολέμησε εναντίον της Ρωσίας στον Α΄ ΠΠ (1914-1918), οι σχέσεις των δύο χωρών βελτιώθηκαν σημαντικά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 που ακολούθησε. Εν συνεχεία εξ αιτίας της αντι-κομμουνιστικής ρητορικής του Χίτλερ, οι σχέσεις εξελίχθηκαν σε ψυχρές τη δεκαετία του 1930, για να βελτιωθούν και πάλι σε φιλικές την περίοδο 1939–41, εκπλήσσοντας τη διεθνή κοινότητα με την υπογραφή του συμφώνου Molotov - Ribbentrop. Ωστόσο η συμφωνία αυτή κατέρρευσε το 1941, όταν η Γερμανία εισέβαλε στην ΕΣΣΔ. Παρά ταύτα, οι Σοβιετικοί επιβίωσαν και συμμαχώντας με τη Βρετανία και τις ΗΠΑ, απώθησαν τους Γερμανούς καταλαμβάνοντας το Βερολίνο τον Μάιο του 1945.

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου 1947-1991, η Γερμανία διαιρέθηκε, με την Ανατολική Γερμανία να τίθεται υπό Κομμουνιστικό έλεγχο, να τοποθετείται μια μεγάλη στρατιωτική δύναμη στην περιοχή, και το 1953 να καταστέλλεται βίαια η εξέγερση που ξεκίνησε από το Βερολίνο. Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και τη Γερμανική επανένωση το 1989-91, οι δύο χώρες ανέπτυξαν μια «Στρατηγική Εταιρική Σχέση» στην οποία η ενέργεια είναι αναμφισβήτητα ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες. Οι δύο χώρες είναι αλληλοεξαρτώμενες, με τη Γερμανία να έχει ανάγκη την ρωσική ενέργεια ιδιαίτερα για τη βαριά βιομηχανία της, και τη Ρωσία να εξαρτάται από τις μεγάλες γερμανικές επενδύσεις και την τεχνογνωσία για την ανάπτυξη της ενεργειακής της υποδομής.

Στο πλαίσιο αυτό και για την ικανοποίηση των αναγκών και των δύο χωρών, υλοποιήθηκε το σχέδιο μεταφοράς φυσικού αερίου «Nord Stream». Πρόκειται για ένα σύστημα υπεράκτιων αγωγών φυσικού αερίου με αφετηρία τη Ρωσία και προορισμό τη Γερμανία. Ο Nord Stream περιλαμβάνει δύο γραμμές που ξεκινούν από το Vyborg της Ρωσίας και καταλήγουν στο Greifswald της Γερμανίας, αποτελώντας τον αρχικό αγωγό «Nord Stream» (μετέπειτα Nord Stream 1). Ένας δεύτερος αγωγός αποτελούμενος επίσης από δύο γραμμές, ξεκινά από το Ust-Luga της Ρωσίας και καταλήγει ομοίως στο Greifswald της Γερμανίας αποτελώντας τον αγωγό «Nord Stream 2». (Εικόνα 2.4)

Εικόνα 2.4: Nord Stream και Nord Stream 2

Πηγή: Nord Stream 2 (nord-stream2.com)

Ο Nord Stream ανήκει και λειτουργεί από την εταιρεία «Nord Stream AG», το πλειοψηφικό πακέτο της οποίας κατέχει η ρωσική κρατική εταιρεία Gazprom, ενώ ο Nord Stream 2 ανήκει και λειτουργεί από την «Nord Stream 2 AG», θυγατρική της Gazprom. Η πρώτη γραμμή του Nord Stream εγκαινιάστηκε τον Νοέμβριο του 2011, ενώ η δεύτερη γραμμή του εγκαινιάστηκε τον Οκτώβριο του 2012. Με 1.222 km μήκος, ο Nord Stream είναι ο μεγαλύτερος υποθαλάσσιος αγωγός στον κόσμο, ξεπερνώντας και τον αγωγό Langeled που μεταφέρει φυσικό αέριο από τη Νορβηγία στη Μεγάλη Βρετανία.

Η κατασκευή του «Nord Stream 2» ξεκίνησε το 2018, και αναμενόταν να τεθεί σε λειτουργία στα μέσα του 2020, πλην όμως εξ αιτίας της επιβολής των αμερικανικών κυρώσεων αλλά και καθυστερήσεων από την πλευρά της Δανίας, το έργο δεν έχει ολοκληρωθεί. Ο Nord Stream έχει συνολική ετήσια δυνατότητα μεταφοράς 55 δις m³

φυσικού αερίου, και με την προσθήκη του Nord Stream 2 η δυνατότητα αναμένεται να διπλασιαστεί. Ο Nord Stream 2 διέρχεται από τα χωρικά ύδατα πέντε χωρών της Βαλτικής Θάλασσας: Ρωσίας, Φινλανδίας, Σουηδίας, Δανίας και Γερμανίας. Η κατασκευή των αγωγών ξεκίνησε το 2018 συνεχίζεται με φιλόδοξο ρυθμό. Επειδή η Δανία ήταν η τελευταία χώρα που χορήγησε άδεια κατασκευής στα ύδατά της, το μεγαλύτερο μέρος των εργασιών που απομένουν να γίνουν, εντοπίζονται στην περιοχή αυτή.

Τον Μάρτιο του 2019, ο Οργανισμός Ενέργειας της Δανίας (DEA) ζήτησε από τον «Nord Stream 2» να διερευνήσει μια εναλλακτική διαδρομή στην αποκλειστική οικονομική ζώνη στα ύδατα νότια της νήσου Bornholm μεταξύ Πολωνίας και Δανίας. Επειδή στο παρελθόν η περιοχή αυτή ήταν αμφισβητούμενη μεταξύ Πολωνίας και Δανίας δεν ήταν διαθέσιμη για οποιονδήποτε κατασκευαστή έργου για τοποθέτηση αγωγών ή καλωδίων. Η Nord Stream 2 υπέβαλε αίτημα για εναλλακτική διαδρομή ΝΑ της νήσου Bornholm στις αρμόδιες δανικές αρχές τον Απρίλιο 2019, και τον Οκτώβριο 2019 η DEA έδωσε έγκριση για μια διαδρομή 147 km εντός της δανικής ΑΟΖ³⁷⁴. Ο κρατικός ενεργειακός γίγαντας της Ρωσίας Gazprom αναφέρει ότι πλησιάζει στην ολοκλήρωση του αγωγού Nord Stream 2, ο οποίος θα εκτείνεται 765 μίλια κάτω από τη Βαλτική από ένα λιμάνι βόρεια της Αγίας Πετρούπολης της Ρωσίας, απευθείας στη Γερμανία. Η κατασκευή ωστόσο του αγωγού αυτού, έχει διχάσει τα κράτη μέλη τόσο της ΕΕ όσο και του ΝΑΤΟ, με αντικρουόμενες απόψεις.

Οι ΗΠΑ και αρκετοί από τους συμμάχους τους στην Ευρώπη και το ΝΑΤΟ, όπως η Πολωνία, τα κράτη της Βαλτικής και η Ουκρανία, αντιτίθενται στην κατασκευή του αγωγού, υποστηρίζοντας ότι με το έργο των 11 δις δολαρίων θα αυξηθεί η ικανότητα της

³⁷⁴ “Espoo Process for the Approved South-Eastern Route in Denmark”, Nord Stream 2, διαθέσιμο στο <https://www.nord-stream2.com/environment-permitting/international-consultation-process/espoo-process-south-eastern-route-denmark/>, πρόσβαση 28 Απριλίου 2020.

Μόσχας να χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο ως διπλωματικό όπλο. Ο Αμερικανός πρόεδρος Trump μάλιστα δήλωσε στις Βρυξέλλες ότι «η Γερμανία είναι όμηρος της Ρωσίας επειδή αγοράζει μεγάλες ποσότητες ενέργειας από αυτήν»³⁷⁵. Οι επικριτές των ΗΠΑ υποστηρίζουν ότι η αμερικανική αντίθεση εστιάζεται καθαρά σε οικονομικούς λόγους, που αφορούν την πώληση υδροποιημένου σχιστολιθικού αερίου στη Δ Ευρώπη. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ορισμένα οικονομικά συμφέροντα που αφορούν πετρέλαιο και φυσικό αέριο στις ΗΠΑ, και τα οποία έχουν σημαντική επιρροή στην αμερικανική κυβέρνηση, πιστεύουν ότι θα μπορούσαν να προωθήσουν σημαντικές ποσότητες υδροποιημένου φυσικού αερίου στην Ευρώπη εάν μπλοκαριστεί ο αγωγός από τη Ρωσία³⁷⁶.

Οι ηγέτες των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, φοβούνται ιδιαίτερα ότι θα αυξηθεί η επιρροή της Μόσχας στην περιοχή. Οι φόβοι αυτοί πηγάζουν από την ανησυχία ότι πλέον είναι ευκολότερη η άσκηση πίεσης επί συγκεκριμένων κρατών, αφού η ροή του αερίου μπορεί πλέον να είναι ανεμπόδιστη για τα υπόλοιπα κράτη της Βορείου Ευρώπης. Στις σχέσεις της με τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, η Ρωσία προωθεί πολιτικές που αναφέρονται ως «δώρο υπακοής» και «διαχείριση μέσω κρίσης»³⁷⁷. Σύμφωνα με αυτές οι τιμές του φυσικού αερίου, για μια χώρα που εξαρτάται από τη ρωσική ενέργεια, έχει άμεση σχέση με την πολιτική της έναντι της Μόσχας, ενώ εργαλείο για την

³⁷⁵ Palko Karasz, “Germany Imports Gas From Russia. But Is It a ‘Captive’?”, New York Times 11 July 2018, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2018/07/11/world/europe/trump-germany-russia-gas.html>, πρόσβαση 28 Απριλίου 2020.

³⁷⁶ David Lauter, “As Trump brings his distinctive brand of chaos to Europe, the big question is why”, Los Angeles Times 13 July 2018, διαθέσιμο στο <https://www.latimes.com/politics/la-na-pol-essential-politics-20180713-story.html>, πρόσβαση 28 Απριλίου 2020.

³⁷⁷ “Obedience bonus” and “Management by crisis”

άσκηση πίεσης αποτελούν οι «κρίσεις φυσικού αερίου» μέσω της διακοπής ή ελάττωσης της παροχής³⁷⁸.

Ωστόσο, η Γερμανία, η μεγαλύτερη οικονομία της Ευρώπης, παραμένει σταθερή ως ο ισχυρότερος υποστηρικτής του Nord Stream 2, υποστηρίζοντας ότι ο αγωγός θα διασφαλίσει την ενεργειακή ασφάλεια της ηπείρου. Οι όποιες αντιρρήσεις της Δανίας ξεπεράστηκαν με την έγκριση μιας μικρής παράκαμψης στο επίμαχο σημείο της Βαλτικής Θάλασσας. Δεν θα μπορούσε εξ άλλου να γίνει διαφορετικά γιατί όπως αναφέρει και ο Hans Mouritzen, ανώτερος ερευνητής εξωτερικής πολιτικής στο Ινστιτούτο Διεθνών Σπουδών της Δανίας, «Η Δανία χρειάζεται μια καλή σχέση με τη Γερμανία. Όμως οι Γερμανοί αρχίζουν να καταργούν τον άνθρακα και σταδιακά καταργούν και τους πυρηνικούς σταθμούς, οπότε χρειάζονται πραγματικά αυτό το αέριο»³⁷⁹.

Σε αυτή τη συνεργασία και οι δύο πλευρές έχουν ανάγκη ο ένας τον άλλον. Η Ρωσία γνωρίζει ότι τα υφιστάμενα ενεργειακά πεδία δεν θα μπορούν να υποστηρίξουν για πολύ τις ενεργειακές ανάγκες της χώρας τόσο για την εσωτερική κατανάλωση, όσο και για τις υποχρεώσεις της ως παρόχου. Η Μόσχα θα πρέπει να είναι προετοιμασμένη για την επόμενη ημέρα, αν θέλει να συνεχίσει να αποτελεί μια μεγάλη υπολογίσιμη δύναμη όχι μόνο στρατιωτικά αλλά και οικονομικά. Για να το πετύχει αυτό χρειάζεται να έχει πρόσβαση σε νέες τεχνολογίες και να αναζητήσει νέες ενεργειακές πηγές, οι οποίες όμως απαιτούν κατάλληλη τεχνογνωσία και αξιόπιστη υψηλή τεχνολογία. Τεχνογνωσία για την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών εντοπισμού και εξόρυξης υδρογονανθράκων ακόμα και από δυσπρόσιτες περιοχές, και υψηλή τεχνολογία για την υλοποίηση της εκμετάλλευσης των

³⁷⁸ Maciej Zaniewicz, “New Gas Pipeline Geopolitics in Central and Eastern Europe”, Warsaw Institute 21 December 2019, διαθέσιμο στο <https://warsawinstitute.org/new-gas-pipeline-geopolitics-in-central-and-eastern-europe/>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

³⁷⁹ Sabra Ayres, “Russian gas pipeline to Germany sows divisions in Europe and beyond, Los Angeles Times 25 June 2019, διαθέσιμο στο <https://www.latimes.com/world/la-fg-russia-nordstream2-gas-pipeline-20190625-story.html>, πρόσβαση 28 Απριλίου 2020.

νέων τεχνολογιών αλλά και των πηγών ενέργειας. Αυτά τα απαραίτητα στοιχεία μπορεί να τα παρέχει στη Ρωσία η Γερμανία.

Από την άλλη πλευρά η Γερμανική οικονομία στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη βαριά της βιομηχανία. Η γερμανική βιομηχανία έχει ανάγκη τόσο από φθηνά καύσιμα για τη λειτουργία της, όσο και από πρώτες ύλες για τα προϊόντα της. Επιπλέον η Γερμανία ως ο μεγαλύτερος «ρυπαντής» της Ευρώπης, εξαρτώμενη κατά πολύ από τον άνθρακα, έχει δεσμευτεί να μειώσει σημαντικά τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα³⁸⁰, καθώς επίσης και να απεξαρτηθεί από την πυρηνική ενέργεια³⁸¹. Για τη στροφή αυτή σε πιο «πράσινες» μορφές ενέργειας, απαιτούνται μεταξύ άλλων μεγάλες ποσότητες φυσικού αερίου, οι οποίες ταυτόχρονα θα πρέπει να είναι και οικονομικά συμφέρουσες.

Αυτές τις ανάγκες της Γερμανίας έχει τη δυνατότητα να καλύψει η Ρωσία με τους πολλούς ενεργειακούς πόρους και τις άλλες πρώτες ύλες στην απέραντη έκτασή της. Επιπλέον οι δύο χώρες για να έχουν τη δυνατότητα να επεκτείνουν τη δύναμη και την επιρροή τους στις περιοχές και τους τομείς ενδιαφέροντός τους, χρειάζεται να έχουν μεταξύ τους ένα «σύμφωνο» που θα τους εξασφαλίζει ειρηνική συνύπαρξη και συνεργασία. Το ρόλο αυτό εξυπηρετεί θαυμάσια ο αγωγός φυσικού αερίου Nord Stream, με την ιστορία να επαναλαμβάνεται για άλλη μια φορά. Οι Γερμανοί ανταλλάσσουν την τεχνογνωσία με τις πρώτες ύλες της Ρωσίας και επιπλέον με ένα είδος συμφωνίας για αμοιβαία υποστήριξη.

Η Ρωσία διαθέτει ήδη έναν υποθαλάσσιο αγωγό φυσικού αερίου που οδηγεί στη Γερμανία, και τώρα βρίσκεται στα τελικά στάδια της κατασκευής του δεύτερου. Ο αγωγός

³⁸⁰ Carol Hager and Christoph H. Stefes, *Germany's Energy Transition: A Comparative Perspective*, New York: Springer 2016, pp.95-96

³⁸¹ Christina Gerhardt, "Germany's Renewable Energy Shift: Addressing Climate Change", in *Capitalism Nature Socialism*, Vol.28, 2017, Issue 2, pp.103-119

Nord Stream αποτελεί την επιστροφή και την επιβεβαίωση της παλιάς Γερμανο-Ρωσικής σχέσης και η Ρωσία χρησιμοποιεί το αέριο ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής. Η Γερμανία ως ο μεγαλύτερος καταναλωτής φυσικού αερίου στην Ευρώπη, είναι ένας σημαντικός εμπορικός εταίρος για τη Ρωσία. Όμως και η Ρωσία με τα μεγαλύτερα αποθέματα φυσικού αερίου στον κόσμο, είναι ένας απαραίτητος εταίρος για την Γερμανία. Η Επιτροπή Ανατολικού Εμπορίου της Γερμανικής Βιομηχανίας και Εμπορίου (Ost – Ausschuss der Deutschen Wirtschaft) θεωρεί τα αποθέματα φυσικού αερίου της Ρωσίας ως την πιο σημαντική πηγή για τη Γερμανική και Ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια³⁸².

Στο παρελθόν η Ρωσία είχε διακόψει επανειλημμένα την παροχή φυσικού αερίου στην Ουκρανία για να την αναγκάσει σε πολιτικές παραχωρήσεις, όμως η ενέργεια αυτή είχε επιπτώσεις και στην ίδια. Διακοπή του φυσικού αερίου προς την Ουκρανία σήμαινε αυτόματα και διακοπή της παροχής και σε όσες άλλες χώρες ελάμβαναν ρωσικό φυσικό αέριο μέσω των ουκρανικών αγωγών. Η δυσάρεστη αυτή κατάσταση η οποία με διάφορες αιτιάσεις μπορούσε να προκληθεί και από την πλευρά του Κιέβου, με σκοπό να «εκτεθεί» η Μόσχα, προκαλούσε την αγανάκτηση πολλών κρατών πέρα από την Ουκρανία, με πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις για τη Ρωσία.

Με την κατασκευή του νέου αγωγού, η Ρωσία μπορεί πλέον να συνεχίσει να χρησιμοποιεί το φυσικό αέριο ως μοχλό πίεσης, αλλά με στοχευμένη ακρίβεια. Έχει τη δυνατότητα να προχωρήσει στη διακοπή της παροχής φυσικού αερίου σε οποιοδήποτε κράτος της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, χωρίς παράλληλα να εκτίθεται στις υπόλοιπες χώρες οι οποίες θα συνεχίσουν να προμηθεύονται φυσικό αέριο μέσω της Γερμανίας. Με άλλα λόγια η Γερμανία βοηθά τη Ρωσία να αυξήσει τη δύναμη και την επιρροή της στην Ανατολική Ευρώπη. Για το λόγο αυτό, οι πολιτικοί στην Πολωνία και

³⁸² Dieter Dettke, *Germany Says "No": The Iraq War and the Future of German Foreign and Security Policy*, Washington DC: Woodrow Wilson Center Press 2009, p.221

την Ανατολική Ευρώπη αποκαλούν τον αγωγό «Nord Stream 2» ως αγωγό «Molotov-Ribbentrop»³⁸³. Θεωρούν ότι όπως η Γερμανο – Ρωσική συμφωνία του 1939, έτσι και το σχέδιο Nord Stream αποσκοπεί στη διαίρεση της Α Ευρώπης.

Από τη στιγμή που τόσο ο «Nord Stream 2» όσο και ο «Turkish Stream» αρχίσουν να λειτουργούν, θα υπάρχει μια σημαντική διαθέσιμη ποσότητα φυσικού αερίου η οποία θα διοχετεύεται παρακάμπτοντας τους ουκρανικούς αγωγούς. Αυτό δίνει στη Ρωσία την ευχέρεια να μπορεί να μειώσει σημαντικά τις ροές φυσικού αερίου μέσω της Ουκρανίας και της Πολωνίας, μειώνοντας έτσι τα έσοδα διαμετακόμισης για τις χώρες αυτές, και καθιστώντας τες πιο αδύναμες στις διαπραγματεύσεις με την Gazprom. Υπάρχει επίσης και μία άλλη παράμετρος σχετικά με τα οφέλη της Ρωσίας από τη λειτουργία του «Nord Stream 2». Με τη λειτουργία του νέου αγωγού, θα υπάρξουν περαιτέρω αλλαγές στις ροές φυσικού αερίου από τη Νορβηγία. Ο αγωγός «Nord Stream 2» θα μειώσει την αύξηση των εισαγωγών υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG) στην Ευρώπη, εκτρέποντας το νορβηγικό αέριο από τη Γερμανία στη ΒΔ Ευρώπη, εκτοπίζοντας το LNG. Οι συνολικές εισαγωγές LNG στην Ευρώπη θα μειώνονται λόγω του «Nord Stream 2» κατά 30 δις κυβικά μέτρα το 2030, ποσότητα αρκετά σημαντική³⁸⁴.

Ο ιθύνων νους της συμφωνίας για τον Nord Stream, ήταν ο πρώην γερμανός Καγκελάριος Gerhard Schröder, ο οποίος αποχωρώντας από την καγκελαρία το 2005, κατευθύνθηκε στην Gazprom, τον κρατικό ενεργειακό γίγαντα που ελέγχεται από την ρωσική κυβέρνηση. Ο Schröder έδωσε έμφαση στην υλοποίηση του αγωγού «Nord Stream 2», είναι πρόεδρος της Nord Stream AG και της Rosneft, της μεγαλύτερης πετρελαϊκής

³⁸³ Risto Heiskala and Jari Aro, *Policy Design in the European Union: An Empire of Shopkeepers in the Making?*, Cham, Switzerland:Springler 2018, p.236

³⁸⁴ Maik Gunther, “What Nord Stream 2 means for Europe”, Atlantic Council 5 November 2019, διαθέσιμο στο <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/what-nord-stream-2-means-for-europe/>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

εταιρείας της Ρωσίας, και κληρονόμος μιας μακράς παράδοσης Γερμανών ηγετών με καριέρα στη Ρωσία. Ωστόσο η συνεργασία της Ρωσίας με τη Γερμανία δεν περιορίζεται μόνο στους αγωγούς. Οι συμβατικοί πόροι πετρελαίου και φυσικού αερίου της Ρωσίας εξαντλούνται. Για να καταστήσει τον εφοδιασμό φυσικού αερίου όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερο, η Ρωσία χρειάζεται τη δυτική εμπειρία, και η Γερμανία, διαθέτει υψηλού επιπέδου τεχνολογία και εμπειρία την οποία και θέτει στη διάθεση της Μόσχας.

Η γερμανική εταιρεία «Wintershall», συνεργάζεται για περισσότερο από 25 χρόνια με τη Ρωσία, συμμετέχοντας στην εξερεύνηση και εξόρυξη υδρογονανθράκων στη Δυτική Σιβηρία και τη Νότια Ρωσία³⁸⁵. Ωστόσο, οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη Ρωσία από τις ΗΠΑ, δημιούργησαν αρκετά προβλήματα στη συνεργασία των εταιρειών αυτών με τη Μόσχα, αποκόπτοντας εν μέρει τη Ρωσία από τη δυτική τεχνογνωσία και επιβραδύνοντας τις γεωτρήσεις πετρελαίου στην Αρκτική και σε άλλες δυσπρόσιτες περιοχές. Η γερμανική «FMC Technologies» η οποία συγχωνεύτηκε με την γαλλική «Technip» συμμετέχουν στο δεύτερο μεγαλύτερο έργο υδροποιημένου φυσικού αερίου στην δυσπρόσιτη Αρκτική μεταξύ των χερσονήσων Yamal και Gydan. Το έργο όταν ολοκληρωθεί θα καταστήσει την ρωσική εταιρεία φυσικού αερίου «Novatec», μία από τις μεγαλύτερες παραγωγούς LNG παγκοσμίως³⁸⁶. Με την ολοκλήρωση του έργου, η συμμετοχή των εταιρειών αυτών θα έχει προσφέρει στις ρωσικές εταιρείες ανεκτίμητη εμπειρία στην εξόρυξη ορυκτών καυσίμων από δυσπρόσιτα σημεία. Όμως πέρα από τον τομέα της εξόρυξης, η γερμανική τεχνολογία είναι ακόμη απαραίτητη και σε άλλους τομείς.

Μεγάλες ρωσικές εταιρείες παραγωγής ενέργειας ή άλλων προϊόντων χρησιμοποιούν προηγμένης τεχνολογίας «αεριο-στροβίλους» ή «ατμο-στροβίλους» που

³⁸⁵ “Russia Reliable Partner”, Wintershall Dea, διαθέσιμο στο <https://wintershalldea.com/en/where-we-are/russia>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

³⁸⁶ Atle Staalesen, “Foreigners take lead in planning of Russia’s second Arctic LNG project”, The Barents Observer 10 January 2018, διαθέσιμο στο <https://thebarentsobserver.com/en/industry-and-energy/2018/01/foreigners-take-lead-planning-russias-second-arctic-lng-project>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

κατασκευάζονται από τη Siemens³⁸⁷. Η γερμανική εταιρεία συνέβαλε σημαντικά στην αναβάθμιση των μεταφορικών υποδομών της Ρωσίας με την υπογραφή συμβολαίων που αφορούν την προμήθεια σύγχρονων υψηλής ταχύτητας συρμών καθώς και της συντήρησής τους για 30 χρόνια³⁸⁸. Η «bne IntelliNews», ένας ιστότοπος που επικεντρώνεται στις επιχειρηματικές ειδήσεις στις αναδυόμενες αγορές, έγραφε τον Απρίλιο του 2018: «Η Siemens έχει πιθανώς μια από τις καλύτερες και στενότερες σχέσεις με το Κρεμλίνο από οποιαδήποτε ξένη εταιρεία που εργάζεται στη Ρωσία. Για τη σχέση αυτή μεσολάβησε ο Gerhard Schröder, πρώην γερμανός καγκελάριος και εν συνεχεία στενός φίλος του Ρώσου προέδρου Vladimir Putin, ο οποίος θα παρευρισκόταν προσωπικά στις συναντήσεις μεταξύ του CEO της Siemens και του Putin όταν θα συζητούσαν για επιχειρήσεις»³⁸⁹. Επαναλαμβανόμενα, ο Schröder πρωτοστάτησε στη δημιουργία στενών σχέσεων μεταξύ Γερμανίας και Ρωσίας.

Με όλα τα παραπάνω καθίσταται προφανές ότι η Ρωσία επεδίωξε και έχει επιτύχει ισχυρούς οικονομικούς δεσμούς με τη Γερμανία. Οι δύο χώρες έχουν συνεργαστεί στενά στον τομέα της ενέργειας, σε μια περίοδο κατά την οποία το φυσικό αέριο αποτελεί την κινητήρια δύναμη πολλών οικονομιών στην Ευρώπη και όχι μόνο. Η Μόσχα έχει αναπτύξει στενές οικονομικές σχέσεις με μία χώρα ηγέτιδα της ΕΕ και από τα βασικά μέλη του NATO. Η Ρωσία θεωρεί τη Γερμανία ως τον πρωταρχικό Ευρωπαϊκό εταίρο της, ενώ αντίθετα για τη Γερμανία η Ρωσία είναι ένας σημαντικός εμπορικός εταίρος. Όμως υπάρχουν και άλλα στοιχεία τα οποία υποστηρίζουν τις σχέσεις αυτές, αποδεικνύοντας ότι

³⁸⁷ “Siemens signs contract for industrial power plant in Tatarstan”, Power Engineering 2 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.power-eng.com/2019/10/02/siemens-signs-contract-for-industrial-power-plant-in-tatarstan/#gref>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

³⁸⁸ “Siemens Mobility awarded billion-euro order for high-speed trains”, SIEMENS 7 June 2019, διαθέσιμο στο <https://press.siemens.com/global/en/pressrelease/siemens-mobility-awarded-billion-euro-order-high-speed-trains>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

³⁸⁹ Ben Aris in Berlin, “Is the Russian business of German engineering giant Siemens in danger?”, bne IntelliNews 17 April, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.intellinews.com/is-the-russian-business-of-german-engineering-giant-siemens-in-danger-140126/>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

αυτές δεν προέκυψαν συγκυριακά. Πολλοί πρώην Ανατολικο-Γερμανοί μιλούν πολύ καλά τη ρωσική γλώσσα, ενώ και η γερμανική βρίσκεται στη δεύτερη θέση (πίσω από τα αγγλικά) στα ρωσικά σχολεία.

Οι τάσεις αυτές αντικατοπτρίζονται και στις ηγεσίες των δύο χωρών. Ο Πρόεδρος Putin μιλά γερμανικά σε επίπεδο σχεδόν μητρικής γλώσσας, ενώ και η Καγκελάρια Angela Merkel μιλά πολύ καλά τα Ρωσικά. Τον Απρίλιο του 2005, υπογράφηκαν από τον καγκελάρια Gerhard Schröder και τον Πρόεδρο Vladimir Putin μια σειρά από διμερείς συνεργασίες, μεταξύ των οποίων και μια "Κοινή δήλωση για μια στρατηγική εταιρική σχέση στην εκπαίδευση, την έρευνα και την καινοτομία"³⁹⁰. Η συμφωνία αυτή στοχεύει στην ενίσχυση της διμερούς συνεργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης, ιδίως στην κατάρτιση ειδικού και εκτελεστικού εξειδικευμένου προσωπικού.

Οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών έχουν δεσμεύσει τον έναν έναντι του άλλου. Η Γερμανία διαθέτει μια βαριά βιομηχανία με το μέγεθος και την ικανότητα εκσυγχρονισμού των υποδομών στη Ρωσία. Η Ρωσία με τη σειρά της διαθέτει τεράστιους φυσικούς πόρους που παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον για τη γερμανική οικονομία. Η Dresdner Bank of Germany έχει στενούς δεσμούς με την Gazprom, μακράν τη μεγαλύτερη βιομηχανική εταιρεία της Ρωσίας. Η Ρωσία έχει βρει έναν ισχυρό υποστηρικτή μέσα στην καρδιά της ΕΕ. Ήδη από τα πρώτα μετα-σοβιετικά χρόνια η Γερμανία ήταν υποστηρικτής των ρωσικών συμφερόντων και αυτό φάνηκε στην ισχυρή υποστήριξη που παρείχε στη Μόσχα για τη συμμετοχή της Ρωσίας στην «Ομάδα των 8»³⁹¹. Επίσης η Γερμανία μαζί με τη Γαλλία και τη Ρωσία αντιτάχθηκαν στις προσκλήσεις της Ουκρανίας και της Γεωργίας για

³⁹⁰ Vladimir Putin and German Federal Chancellor Gerhard Schroeder signed a Joint declaration on strategic partnership in the areas of education, scientific research and innovation, President of Russia 11 April 2005, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/33133>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

³⁹¹ Peter I. Hajnal, *The G8 System and the G20: Evolution, Role and Documentation*, New York: Routledge 2016, pp.67-68

ένταξη στο NATO κατά τη σύνοδο κορυφής του NATO στο Βουκουρέστι το 2008, με αποτέλεσμα οι χώρες να μην κληθούν στο «Σχέδιο Δράσης για Ένταξη» (Membership Action Plan)³⁹².

Η ενεργειακή στρατηγική της Ρωσίας για περικύκλωση της Ευρώπης φαίνεται ότι αποδίδει και στην περίπτωση του αγωγού φυσικού αερίου Nord Stream. Η υποστήριξη της Γερμανίας στον τομέα αυτό είναι καθοριστική, ανάλογη της τουρκικής με τους αγωγούς «Blue Stream» και «Turkish Stream». Και στις δύο περιπτώσεις στόχος ήταν η παράκαμψη των κρατών που στο παρελθόν ανήκαν στη σοβιετική σφαίρα επιρροής και στη μετα-σοβιετική εποχή δημιουργούν προβλήματα «ανυπακοής». Η Ρωσία είναι πλέον ένας σημαντικός γεωπολιτικός παράγοντας, έχοντας σαν «όπλο» την ενέργεια. Η Μόσχα είναι πολύ προσεκτική στη χρήση του συγκριτικού αυτού πλεονεκτήματος, γιατί γνωρίζει πολύ καλά ότι η πολιτική της έναντι της Ευρώπης πρέπει να βασίζεται στην ειλικρίνεια και τη συνέπεια.

Ήδη τα γεγονότα στην Κριμαία έχουν κοστίσει σοβαρά στη ρωσική οικονομία, όμως η Μόσχα γνωρίζει ότι η Ευρώπη δεν μπορεί να διακόψει με μιας την ενεργειακή της εξάρτηση από τους ρωσικούς υδρογονάνθρακες. Γνωρίζει όμως πολύ καλά ότι η Ευρώπη μπορεί να στραφεί σε άλλες εναλλακτικές αγορές και εναλλακτικές μορφές ενέργειας, αν αισθανθεί ότι απειλείται ή εκβιάζεται ενεργειακά. Για να αποφευχθεί κάτι τέτοιο η Μόσχα θα πρέπει να εξασφαλίσει ότι οι τιμές της θα είναι ανταγωνιστικές των όποιων εναλλακτικών λύσεων, και ότι η «αναθεωρητική» της συμπεριφορά δεν έχει καμία σχέση με τυχόν επεκτατικές βλέψεις. Σε όλο αυτό το διαμορφούμενο περιβάλλον, η ρωσική εξωτερική πολιτική, με τις οδηγίες πάντα του Vladimir Putin, έχει κάνει καλή δουλειά.

³⁹² Kathleen H. Hicks and Lisa Sawyer Samp, *Recalibrating U.S. Strategy toward Russia: A New Time for Choosing*, New York: CSIS 2017, pp.39-41

Η ρωσική προπαγάνδα, στην τσαρική και τη σοβιετική εποχή, ισχυριζόταν συχνά ότι οι δυτικές δυνάμεις περικυκλώνουν τη Ρωσία, πιέζοντας τη Μόσχα να υποκύψει στις επιθυμίες τους. Οι κανόνες τώρα φαίνεται ότι έχουν αντιστραφεί και πλέον ο ισχυρισμός της σοβιετικής προπαγάνδας μπορεί να παραφραστεί ως «η Ρωσία περικυκλώνει ενεργειακά την Ευρώπη, πιέζοντας τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης να υποκύψουν στις επιθυμίες της».

2.6.2 Ο Τουρκικός Παράγοντας

Η αγορά του ρωσικού αντιαεροπορικού πυραυλικού συστήματος S-400 από την Τουρκία, ήταν ένα γεγονός απρόσμενο για τις ΗΠΑ και τη Δύση γενικότερα. Όλοι περίμεναν ότι έστω και την τελευταία στιγμή η Άγκυρα θα αλλάξει γνώμη και θα διαπραγματευτεί τους όρους της «επιστροφής» της στο δυτικό οπλοστάσιο. Προς έκπληξη όλων όμως, κάτι τέτοιο δεν έγινε και μάλιστα ο Τούρκος πρόεδρος απείλησε ότι θα εξετάσει το ενδεχόμενο αγοράς εξελιγμένων ρωσικών μαχητικών αεροσκαφών, σε απάντηση της αποβολής της από το πρόγραμμα των αμερικανικών F-35.

Ένας από τους λόγους για τους οποίους, οι ΗΠΑ κυρίως, πίστευαν ότι η Άγκυρα δεν θα προχωρούσε σε αμυντική συμφωνία με τη Μόσχα, ήταν και η αντίληψη ότι Τουρκία και Ρωσία ήταν καταδικασμένες από τη γεωγραφία, την ιστορία και τον πολιτισμό να είναι αντίπαλοι. Η ιδέα ότι οι δύο χώρες θα μπορούσαν να είναι εταίροι ή ακόμη και σύμμαχοι φάνταζε εξωπραγματική. Οι δύο αυτοκρατορίες, Οθωμανική και Ρωσική, έχουν βρεθεί αντίπαλες σε δώδεκα πολέμους μεταξύ τους, με τις μακροχρόνιες και αιματηρές αντιπαλότητες να έχουν αφήσει ανεξίτηλα σημάδια στις πολιτιστικές και ιστορικές αναμνήσεις τους.

Ωστόσο, υπήρξαν και περίοδοι ειρήνης και συνεργασίας. Η Ρωσία υποστήριξε με ναυτικές δυνάμεις και στρατό την Κωνσταντινούπολη το 1831–33, όταν ο Μεχμέτ Αλί της Αιγύπτου νικώντας τον Οθωμανικό στρατό άρχισε να προχωρά προς την πρωτεύουσα. Η διάσωση της Κωνσταντινούπολης οδήγησε τα δύο μέρη στην υπογραφή Συνθήκης Συμμαχίας που διήρκεσε σχεδόν μια δεκαετία. Ακόμα και στο ξέσπασμα του Α' ΠΠ, την παραμονή της πιο επικίνδυνης ρωσικής επιχείρησης για την κατάληψη των Στενών και ίσως της Κωνσταντινούπολης τον Μάρτιο 1914, με πρωτοβουλία των Οθωμανών δημιουργήθηκε μια «Ρωσο-Τουρκική επιτροπή φιλίας». Προτεραιότητα της πρωτοβουλίας αυτής ήταν να προληφθεί η υλοποίηση των ρωσικών σχεδίων για τα στενά, και για τον σκοπό αυτό τον Μάιο του 1914 υποβλήθηκε η πρόταση μιας Ρωσο-Οθωμανικής συμμαχίας, με αντάλλαγμα να μην κλείσουν ποτέ τα Στενά για τη ρωσική ναυσιπλοΐα³⁹³.

Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση Ρωσο-Τουρκικής συνεργασίας ήταν αυτή κατά τη διάρκεια του τουρκικού πολέμου εθνικής ανεξαρτησίας (1919–22), όταν οι Ρώσοι παρείχαν ουσιαστική υποστήριξη στους Τούρκους. Ο Μουσταφά Κεμάλ αναλαμβάνοντας τη διοίκηση του εθνικιστικού κινήματος τον Μάιο του 1919, προχώρησε αμέσως σε συμμαχία με τον Βλαντιμίρ Λένιν. Αποτέλεσμα αυτής ήταν η Μπολσεβίικη Ρωσία να ενισχύσει σημαντικά τις δυνάμεις του Κεμάλ τόσο οικονομικά όσο και με στρατιωτικό υλικό. Ο χρυσός και τα όπλα που παρείχε η Σοβιετική Ρωσία επέτρεψαν στους Τούρκους να επικρατήσουν στρατιωτικά στην Ανατολία και να αψηφήσουν τη Συνθήκη των Σεβρών του 1920, αφήνοντας το τουρκικό σουλτανάτο στα βόρεια της Ανατολίας και ένα πιθανό κουρδικό κράτος στα νοτιοανατολικά.

Η Τουρκική Δημοκρατία πιθανότατα δεν θα υπήρχε εάν οι Σοβιετικοί δεν την υποστήριζαν. Ο Κεμάλ δεν είχε κανένα ενδιαφέρον για τον Μπολσεβικισμό, για αυτό και

³⁹³ Sean McMeekin, *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Cambridge: Harvard University Press 2010, p.103

κατέστειλε το νεογέννητο τουρκικό Κομμουνιστικό Κόμμα, όμως αντιλήφθηκε το δυναμικό των Σοβιέτ ως γεωπολιτικούς συμμάχους. Σε αναγνώριση της σημαντικής σοβιετικής βοήθειας, ανεγέρθη το 1928 μνημείο του πρώτου σοβιετικού πρέσβη στην Τουρκία Sergei Aralov, το οποίο σήμερα βρίσκεται στην πλατεία Ταξίμ της Κωνσταντινούπολης. Σαν αποτέλεσμα όλων αυτών, οι σχέσεις μεταξύ του νέου Τουρκικού κράτους και της Σοβιετικής Ένωσης, κύλησαν ομαλά στη δεκαετία του 1930. Με το τέλος του Β' ΠΠ, οι εδαφικές και άλλες διεκδικήσεις του Στάλιν για την Τουρκία, την έστρεψαν αποφασιστικά προς τη Δύση και την Βορειοατλαντική Συμμαχία (NATO), στην οποία εντάχθηκε το 1952. Παρά το Δυτικό της προσανατολισμό όμως, η Τουρκία συνέχισε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, να διατηρεί κάποιες σχέσεις με τη Μόσχα.

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης μετέβαλε ριζικά τη γεωπολιτική κατάσταση της Τουρκίας, αφού πλέον για πρώτη φορά μετά από αιώνες δεν μοιραζόταν κοινά σύνορα με τη Ρωσία, αλλά μεταξύ τους παρεμβάλλονταν μια σειρά από ενδιάμεσες νέες χώρες. Η Ρωσία πλέον δεν αποτελούσε κίνδυνο για την ασφάλειά της Τουρκίας, και επιπλέον είχε το μισό μέγεθος και ήταν λιγότερο ικανή από τον σοβιετικό προκάτοχό της. Η νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε, επανέφερε στην πολιτική ηγεσία της Τουρκίας τις «Κεμαλικές» φιλοδοξίες για απόλυτη ανεξαρτησία, καθώς και την καχυποψία έναντι των άλλων δυνάμεων, στοιχεία τα οποία άρχισαν να γίνονται εμφανή στην άσκηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της στροφής της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, είναι η δήλωση τον Μάρτιο του 2002 του στρατηγού Tuncer Kilinc, γενικού γραμματέα του τουρκικού Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, ότι η Τουρκία πρέπει να αναζητήσει εναλλακτικές λύσεις για την ΕΕ και το NATO, και να στραφεί στους παλιούς αντιπάλους

της Ρωσία και Ιράν³⁹⁴. Ο Kılınc εξέφραζε την άποψη μεγάλης μερίδας αξιωματούχων της Τουρκίας, παραδοσιακών υποστηρικτών του Κεμαλισμού, οι οποίοι πίστευαν ότι η Τουρκία εξαρτάται υπερβολικά από τη Δύση και θα πρέπει να διαφοροποιηθεί πέρα από αυτήν. Η υποστηρικτές της «κεμαλικής κοσμοθεωρίας» υποστηρίζουν ότι όπως επί Κεμάλ, έτσι και τώρα οι Μεγάλες Δυνάμεις επιθυμούν την αποδυνάμωση και διάλυση της Τουρκίας. Όπως ο Κεμάλ διέσωσε την ακεραιότητα της χώρας συνεργαζόμενος με τη Μόσχα, κάτι ανάλογο θα πρέπει να γίνει και τώρα.

Στο πλαίσιο αυτού του κλίματος και με τις σχέσεις Άγκυρας - Ουάσιγκτον να είναι «παγωμένες», η Τουρκία παρά τις διαφορές της στο μέτωπο της Συρίας με τη Ρωσία, προχωρά στην εμβάθυνση των σχέσεών της σε διάφορους τομείς, μεταξύ των οποίων και η ενέργεια. Η Τουρκία θεωρεί ότι μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο, λόγω γεωγραφικής θέσης, στη διακίνηση των υδρογονανθράκων, εξελισσόμενη σε βασικό ενεργειακό κόμβο. Η Ρωσία από την πλευρά της, επιθυμεί την ενεργειακή συνεργασία με την Τουρκία για να εξυπηρετήσει τους δικούς της ενεργειακούς γεωπολιτικούς σχεδιασμούς, αλλά και για να διατηρήσει και αν είναι δυνατόν να διευρύνει το χάσμα που έχει δημιουργηθεί στους κόλπους του ΝΑΤΟ.

Αναφορικά με την ενεργειακή γεωπολιτική, η Τουρκία είναι πολύ σημαντική χώρα για τα σχέδια της Ρωσίας, αφού είναι ταυτόχρονα και καταναλωτής και διαμετακομιστής. Επιπλέον η Άγκυρα ελέγχει τα τόσο σημαντικά για τη ρωσική εξωτερική πολιτική Στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανέλλων, τα οποία παρέχουν στην Τουρκία την αποκλειστική πρόσβαση στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, η Τουρκία βρίσκεται κοντά στο 72% των αποδεδειγμένων αποθεμάτων φυσικού αερίου

³⁹⁴ Niv Horesh, *Toward Well-Oiled Relations?: China's Presence in the Middle East following the Arab Spring*, Hampshire UK: Palgrave Macmillan 2016, p.30

παγκοσμίως, και του 73% των αποθεμάτων πετρελαίου, ιδιαίτερα αυτών της Μέσης Ανατολής και της λεκάνης της Κασπίας. Έτσι, σχηματίζει μια φυσική γέφυρα ενέργειας μεταξύ των χωρών παραγωγής και των αγορών και αποτελεί βασική χώρα για τη διασφάλιση της ενεργειακής ασφάλειας, μέσω της διαφοροποίησης των πηγών εφοδιασμού και των διαδρομών, εκτιμήσεων που έχουν αποκτήσει αυξημένη σημασία στην Ευρώπη σήμερα³⁹⁵.

Εκτός όμως από το προνόμιο της πρόσβασης στον Εύξεινο Πόντο, η Τουρκία έχει και άλλα πλεονεκτήματα, κάποια από τα οποία προέκυψαν με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Με τη δημιουργία των νέων κρατών του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας, αποτελεί πλέον και τη «γέφυρα» μεταξύ των κρατών αυτών και της Ευρώπης. Επιπλέον, ως χώρα διαμετακόμισης, σε αντίθεση με τη Ρωσία, η Τουρκία έχει άμεση πρόσβαση τόσο στα λιμάνια της Κασπίας, όσο και στα άλλα διεθνή λιμάνια, ενώ έχει καθιερωθεί ως εξαγωγέας στη Δύση³⁹⁶. Ο ρόλος της επομένως στην αγορά ενέργειας, μπορεί να εξελιχθεί ανταγωνιστικός με τη Ρωσία, καθόσον προσφέρει εναλλακτικές διαδρομές ενέργειας για τα κράτη του Καυκάσου και της Κασπίας, γεγονός το οποίο έρχεται σε αντίθεση με τα ρωσικά συμφέροντα.

Η μεταφορά του φυσικού αερίου από τη Ρωσία στην Τουρκία πραγματοποιείται μέσω δύο διαδρομών. Η πρώτη διαδρομή είναι μέσω του υφιστάμενου από τη Σοβιετική εποχή αγωγού, ο οποίος φτάνει στην Τουρκία μέσω Ουκρανίας, Ρουμανίας και Βουλγαρίας. Η δεύτερη διαδρομή είναι μέσω του αγωγού Blue Stream, που ενώνει το Isobilnoye της Ρωσίας και διερχόμενος από τη Μαύρη Θάλασσα καταλήγει στη

³⁹⁵ “Turkey’s Energy Strategy”, Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Deputy Directorate General for Energy, Water and Environment, January 2019

³⁹⁶ Ali Tekin and Iva Walterova, “Turkey geopolitical role: the Energy angle” Middle East Policy, Vol XIV, No1, Spring 2007

Σαμψούντα στην τουρκική ακτή της Μαύρης Θάλασσας³⁹⁷. Τουρκία και Ρωσία έχουν ήδη υπογράψει τρεις συμφωνίες προκειμένου να βελτιώσουν τη συνεργασία τους στους τομείς του πετρελαίου, του φυσικού αερίου και της πυρηνικής ενέργειας. Σε αντάλλαγμα για παροχή περισσότερου φυσικού αερίου, η Τουρκία επέτρεψε στη Ρωσία τη δρομολόγηση του αγωγού φυσικού αερίου South Stream μέσω της αποκλειστικής της ζώνης, γραμμή η οποία ανταγωνιζόταν το έργο Nabucco, αφού και οι δύο στόχευαν στη μεταφορά φυσικού αερίου από την Κεντρική Ασία³⁹⁸.

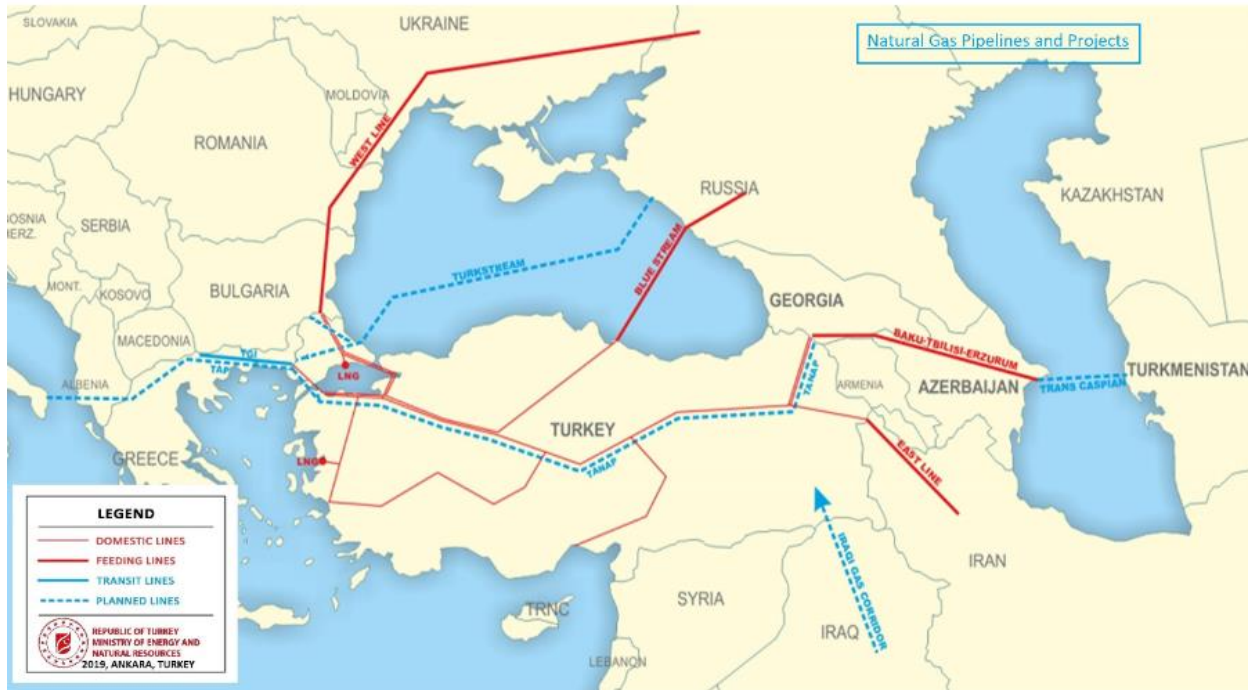
Ήδη από τη δεκαετία του 2000, η στρατηγική της Τουρκίας ήταν να παίζει το ρόλο ενός ισχυρού περιφερειακού παράγοντα που ενώνει την Ανατολή και τη Δύση, με τη συμβολή της να είναι καθοριστική και υπολογίσιμη. Για την υλοποίηση του στόχου αυτού, και με δεδομένο ότι η χώρα είναι σημαντικός καταναλωτής αλλά και «μεταφορέας» ενέργειας, είναι αναγκαίο να δημιουργηθούν οι υποδομές που θα της επιτρέψουν να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του ρόλου της αξιόπιστου τροφοδότη πόρων στις παγκόσμιες αγορές μέσω της Τουρκίας. Για τον σκοπό αυτό εκσυγχρονίζει υφιστάμενες εγκαταστάσεις και προγραμματίζει έργα που θα της εξασφαλίσουν την απαραίτητη ροή ενέργειας τόσο για την αυξανόμενη εσωτερική ζήτηση, όσο και για την ικανοποίηση των διεθνών αγορών. Στο πλαίσιο αυτό συνεργάζεται κατά κύριο λόγο με τη Ρωσία, στους αγωγούς φυσικού αερίου Ρωσίας - Τουρκίας, Blue Stream και Blue Stream II, Nabucco, Trans-Anatolia και Turkish Stream. (Εικόνα 2.5)

Ο «West Line» ή αγωγός φυσικού αερίου Ρωσίας Τουρκίας, αποτελεί την παλαιότερη συμφωνία μεταξύ των δύο χωρών και υπογράφηκε τον Σεπτέμβριο του 1984 μεταξύ της Τουρκικής Δημοκρατίας και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Μετά την

³⁹⁷ Russia Oil Refining and Gas Processing Industry Handbook Volume 1 Strategic Information and Contacts, Washington DC: International Business Publications 2016, p.264

³⁹⁸ Giray Saynur Bozkurt, *Blue Black Sea: New Dimensions of History, Security, Strategy, Energy and Economy*, Newcastle UK: Cambridge Scholars Publishing 2013, p.387

υπογραφή της προαναφερθείσας συμφωνίας και μετά την ολοκλήρωση της Έρευνας για τη Χρήση Φυσικού Αερίου, τα δύο μέρη έχουν προσδιορίσει την πιθανή κατανάλωση καθώς και τις εφικτές διαδρομές.

Εικόνα 2.5: Ρωσο – Τουρκικοί Αγωγοί Φυσικού Αερίου.
Πηγή: Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources

Μετά από αυτά τα πρώτα βήματα της συμφωνίας, η BOTAS και η SoyuzGazExport υπέγραψαν μια 25ετή συμφωνία αγοραπωλησίας φυσικού αερίου τον Φεβρουάριο του 1986. Οι εισαγωγές φυσικού αερίου ξεκίνησαν σταδιακά από το 1987 και έφθασαν το πλήρες δυναμικό τους των 6 δις m³ ετησίως το 1993. Ο αγωγός αυτός που έχει μήκος 845 χιλιόμετρα, εισέρχεται στην Τουρκία από το Malkoclar στα βουλγαρικά σύνορα και καταλήγει στην Άγκυρα³⁹⁹.

³⁹⁹ “Natural Gas Pipelines and Projects», Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources, διαθέσιμο στο <https://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Natural-Gas-Pipelines-and-Projects>, πρόσβαση 27 Απριλίου 2020.

Ο «Blue Stream» προέκυψε στο πλαίσιο της 25ετούς συμφωνίας, αγοραπωλησίας φυσικού αερίου που υπεγράφη μεταξύ της BOTAS και της Gazexport στις 15 Δεκεμβρίου 1997. Σύμφωνα με τη συμφωνία αυτή, το φυσικό αέριο μεταφέρεται από τη Ρωσική Ομοσπονδία μέσω μιας υποθαλάσσιας γραμμής διέλευσης από τη Μαύρη Θάλασσα στην Τουρκία, μέσω της οποίας 16 δις κυβικά μέτρα φυσικού αερίου ετησίως προμηθεύονται στην Τουρκία. Οι ροές φυσικού αερίου ξεκίνησαν το 2003 και η επίσημη τελετή έναρξης πραγματοποιήθηκε το Νοέμβριο του 2005. Ο Blue Stream κατασκευάστηκε σε τρία κύρια μέρη: Στη Ρωσία το σύστημα αγωγών με μήκος 370 km, στη Μαύρη Θάλασσα με δύο γραμμές μήκους 390 km η καθεμία, και ένα σύστημα αγωγών στην Τουρκία μήκους 501 km. Όσον αφορά το τουρκικό τμήμα του Blue Stream, αυτό ξεκινά από τη Σαμψούντα και καταλήγει στην Άγκυρα, συνδεδεμένο με την κύρια γραμμή κοντά στο Polatli.

Ο «Blue Stream II» αναφέρθηκε για πρώτη φορά το 2002 από τη ρωσική πλευρά, ως δεύτερος αγωγός φυσικού αερίου παράλληλος με το Blue Stream, με τον Πρόεδρο Putin να προτείνει την κατασκευή του στον Τούρκο πρωθυπουργό τον Αύγουστο του 2005. Ο προτεινόμενος νέος αγωγός θα διπλασίαζε την παροχή του φυσικού αερίου και θα συνέχιζε την «αποστολή» του Blue Stream I, δηλαδή την παράκαμψη των γραμμών διαμετακόμισης της Ουκρανίας. Η αρχική πρόταση προέβλεπε την κατασκευή δύο σκελών. Το πρώτο «τρέχοντας» παράλληλα με τον Blue Stream I μέσω του βυθού της Μαύρης θάλασσας θα παρείχε επιπλέον 16 δις κυβικών μέτρων ρωσικού φυσικού αερίου στην Τουρκία. Το δεύτερο συνεχίζοντας μέσα στην τουρκική επικράτεια θα προσέγγιζε τα βουλγαρικά σύνορα και εν συνεχεία θα κατευθυνόταν στη Βιέννη μέσω του αγωγού Nabucco.

Το 2007 η Gazpromh ματαίωσε το δεύτερο σκέλος αντικαθιστώντας το με το τεράστιο έργο του South Stream, που θα κατευθυνόταν από τη Ρωσία κατευθείαν στη Βουλγαρία. Όταν το 2009 η Τουρκία και τέσσερις χώρες της ΕΕ υπέγραψαν συμφωνίες για τον αγωγό Nabucco, ο πρόεδρος Putin πρότεινε στην Τουρκία μια Μεσανατολική έκδοση του Blue Stream II, η οποία μέσω της Ανατολίας θα έβγαινε στη Μεσόγειο και από

εκεί θα συνέχιζε προκειμένου να τροφοδοτήσει τη Συρία, τον Λίβανο, το Ισραήλ και την Κύπρο. Το έργο δεν προχώρησε λόγω της στάσης της Τουρκίας στις εσωτερικές κρίσεις της Αιγύπτου και της Συρίας, και λόγω υψηλού κόστους αλλά και πολιτικών κωλυμάτων με το Ισραήλ και την Κύπρο⁴⁰⁰. Δεν είναι ξεκάθαρο αν η Ρωσία πραγματικά είχε σαν στόχο την υλοποίηση του έργου, ή αν μέσω αυτών των διεργασιών στόχευε στην απεμπλοκή της Τουρκίας από τον δυτικά υποστηριζόμενο αγωγό Nabucco. Η Τουρκία μέσω του Blue Stream II στόχευε στην αλλαγή των σχέσεών της με τη Μέση Ανατολή, ενώ με την συγχώνευση Nabucco και Blue Stream φιλοδοξούσε να καταστεί σημαντικό ενεργειακό κέντρο. Αυτές οι βλέψεις δεν ήταν και τόσο ευπρόσδεκτες από τη Ρωσία, η οποία έβλεπε ότι η Τουρκία επεδίωκε να καταστεί από καταναλωτής, πάροχος.

Ο αγωγός φυσικού αερίου Nabucco ήταν ένας προτεινόμενος αγωγός φυσικού αερίου ο οποίος θα κατευθυνόταν από τα Τουρκο - Βουλγαρικά σύνορα προς την Αυστρία. Στόχος του αγωγού ήταν να διαφοροποιήσει τους προμηθευτές φυσικού αερίου καθώς και τις διαδρομές παράδοσης για την Ευρώπη, μειώνοντας έτσι την ευρωπαϊκή εξάρτηση από τη ρωσική ενέργεια. Το αρχικό έργο υποστηρίχθηκε από πολλά κράτη μέλη της ΕΕ και από τις ΗΠΑ και θεωρήθηκε ως αντίπαλος του ρωσικού έργου South Stream. Η βιωσιμότητα του αγωγού ήταν άμεσα συνδεδεμένη από τη δρομολόγηση της ροής του φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα Shah Deniz του Αζερμπαϊτζάν.

Η ικανότητα του Nabucco περιορίστηκε στα χαμηλότερα επίπεδα, όταν το 2006 το Τουρκμενιστάν υπέγραψε συμφωνία 30 ετών για την προμήθεια φυσικού αερίου στην Κίνα⁴⁰¹. Το 2009, η Ρωσική Ομοσπονδία υπέγραψε συμφωνία για «πρώιμες» αγορές φυσικού αερίου από το Αζερμπαϊτζάν, εξανεμίζοντας τις ελπίδες της Ευρώπης για αέριο

⁴⁰⁰ Kilic Kanat, Ahmet Tekelioglu and Kadir Ustun, *Politics and Foreign Policy in Turkey: Historical and Contemporary Perspectives*, Ankara Turkey: SETA Publications 2015, pp.144-146.

⁴⁰¹ T.V. Paul, *The China-India Rivalry in the Globalization Era*, Washington DC: Georgetown University Press 2018, p.128.

από τη χώρα αυτή μέσω του Nabucco. Ωστόσο μετά την απόφαση της κοινοπραξίας που εκμεταλλεύεται το Shah Deniz να προτιμήσει τον αγωγό Trans-Adriatic έναντι του Nabucco, το σχέδιο του αγωγού ακυρώθηκε τελικά τον Ιούνιο του 2013⁴⁰².

Το έργο Trans-Anatolian Pipeline (TANAP), μεταφέρει φυσικό αέριο που παράγεται από το πεδίο φυσικού αερίου Shah Deniz-2 του Αζερμπαϊτζάν και από άλλες περιοχές της Κασπίας Θάλασσας, κυρίως στην Τουρκία, αλλά και στην Ευρώπη. Το έργο TANAP, μαζί με τον αγωγό South Caucasus (SCP) και τον Trans-Adriatic Pipeline (TAP) αποτελούν τα στοιχεία του νότιου διαδρόμου αερίου, και είναι αποτέλεσμα της συμφωνίας μεταξύ Τουρκίας και Αζερμπαϊτζάν που υπογράφηκε το 2011. Ο αγωγός έχει μήκος 1850 km, και σκοπός του είναι να παρέχει μια εναλλακτική διαδρομή για το πετρέλαιο Ρωσίας και Καζακστάν και επίσης να ανακουφίσει σε ένα βαθμό την κυκλοφορία των δεξαμενόπλοιων στο Βόσπορο και τα Δαρδανέλια. Με την κίνησή της αυτή η Τουρκία δημιουργεί έναν ανταγωνισμό μεταξύ του TANAP που μεταφέρει αζέρικο αέριο στην Ευρώπη μέσω τουρκικού εδάφους (στο οποίο η Τουρκία έχει μερίδιο 30%) και του ρωσικού σχεδίου του Turkish Stream. Η ενεργειακή στρατηγική της Ρωσίας ως αντίδραση στον ανταγωνισμό αυτό, εστιάζεται στην επικράτηση του Turkish Stream και στις τεράστιες εγκαταστάσεις αποθήκευσης στην Τουρκία, έτσι ώστε να ρυθμίζει τις τιμές και τις αγορές για το δικό της αέριο⁴⁰³.

Τον Οκτώβριο του 2016, Ρωσία και Τουρκία υπέγραψαν Διακυβερνητική Συμφωνία σχετικά με τον αγωγό φυσικού αερίου του Turk stream. Ο Turk Stream είναι ένας νέος αγωγός φυσικού αερίου δύο παράλληλων γραμμών μήκους 930 km, με μέγιστη συνολική χωρητικότητα 31,5 δις m³ ετησίως, ο οποίος εκτείνεται από τη Ρωσική Ομοσπονδία μέσω της Μαύρης Θάλασσας έως τον τερματικό σταθμό παραλαβής στις

⁴⁰² Sharon L. Wolchik and Jane Leftwich Curry, *Central and East European Politics: From Communism to Democracy*, London: Rowman & Littlefield 2018, p.362

⁴⁰³ Ali Askerov, *Contemporary Russo-Turkish Relations: From Crisis to Cooperation*, London: Lexington Books 2018, p.210

τουρκικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας, και από εκεί μέχρι τα σύνορα με τα γειτονικά κράτη. Αποτελείται από ένα υπεράκτιο και ένα χερσαίο τμήμα και εξυπηρετεί δύο σκοπούς. Ο πρώτος είναι η προμήθεια φυσικού αερίου από τη Ρωσία απευθείας στην Τουρκία και ο δεύτερος η προμήθεια ρωσικού φυσικού αερίου στην Ευρώπη μέσω της Τουρκίας.

Ο αγωγός Turk Stream αντικατέστησε τον South Stream που ακυρώθηκε το 2014. Αν και το έργο σταμάτησε προσωρινά μετά την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους από την Τουρκία το Νοέμβριο του 2015, οι σχέσεις Ρωσίας-Τουρκίας αποκαταστάθηκαν το καλοκαίρι του 2016 και η διακυβερνητική συμφωνία για τον Turk Stream υπεγράφη τον Οκτώβριο του 2016⁴⁰⁴. Κατά τη διάρκεια των εγκαινίων για την κατασκευή του πυρηνικού σταθμού παραγωγής ενέργειας στο Akkuyu στη Νότια Τουρκία τον Απρίλιο 2018, ο πρόεδρος Vladimir Putin βρήκε την ευκαιρία να αναφερθεί και στους υπό κατασκευή αγωγούς φυσικού αερίου, οι οποίοι θα προμηθεύουν τις αγορές τόσο της Τουρκίας όσο και των χωρών της ΝΑ Ευρώπης⁴⁰⁵. Από τις αναφορές του Ρώσου προέδρου, επιβεβαιώθηκε για άλλη μια φορά ότι η Μόσχα συνεχίζει ενεργά τις προσπάθειές της με σκοπό τη διατήρηση της ενεργειακής της κυριαρχίας στην Ευρώπη, με βασικό μέρος του σχεδίου της να αποτελεί η «περικύκλωση» της γηραιάς ηπείρου με αγωγούς φυσικού αερίου από Βορρά και Νότο.

Στις 19 Νοεμβρίου 2018, παρουσία του Ρώσου προέδρου Vladimir Putin, ο πρόεδρος της Τουρκίας Tayyip Erdogan εγκαινίασε σε μια λαμπρή τελετή στην Κωνσταντινούπολη, το θαλάσσιο τμήμα του αγωγού φυσικού αερίου Turk Stream⁴⁰⁶. Ο

⁴⁰⁴ Rafael Leal-Arcas and Jan Wouters, *Research Handbook on EU Energy Law and Policy*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing 2017, pp.225-230.

⁴⁰⁵ President of Russia, “Joint news conference of Vladimir Putin and Recep Tayyip Erdogan”, 3 April 2018, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57192>, πρόσβαση 2 Δεκεμβρίου 2018.

⁴⁰⁶ Pierre Avril, *TurkStream : la Russie étend sa toile gazière sur l'Europe via son allié turc*, LE FIGARO 20 Nov 2018, διαθέσιμο στο <http://www.lefigaro.fr/conjoncture/2018/11/20/20002-20181120ARTFIG00279-turkstream-la-russie-etend-sa-toile-gaziere-sur-l-europe-via-son-allie-turc.php>, πρόσβαση 27 Νοεμβρίου 2018.

αγωγός, η κατασκευή του οποίου ξεκίνησε τον Μάιο του 2017, άρχισε να παραδίδει φυσικό αέριο στη Βουλγαρία την 1η Ιανουαρίου 2020. Πολιτικά η συμφωνία που αφορούσε την κατασκευή του αγωγού Turk Stream, λειτούργησε ανακουφιστικά για τις σχέσεις Άγκυρας – Μόσχας, αφού στην ουσία αντικατέστησε τον South Stream, ξεπερνώντας τα νομικά κωλύματα που οδήγησαν στην ακύρωση του τελευταίου. Με τον αγωγό αυτό η Ρωσία πέτυχε μια σημαντική νίκη για την ενεργειακή της πολιτική. Τουλάχιστον 19 δις m³ ετησίως φυσικού αερίου θα μεταφέρονται στην Ευρώπη παρακάμπτοντας την Ουκρανία μέσω του Turk Stream, ο οποίος θα διευκολύνει τη διασύνδεση της ΝΑ Ευρώπης με την οικοδόμηση της δεύτερης γραμμής μέσω της Βουλγαρίας και της Σερβίας⁴⁰⁷.

Η ΕΕ μετά τον παγωμένο Γενάρη του 2009⁴⁰⁸, έθεσε ως στρατηγικό στόχο την ενεργειακή της ανεξάρτηση από τους ρωσικούς υδρογονάνθρακες. Η επιδίωξη αυτή, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα, δεν φαίνεται να είναι εφικτή αφού αφενός η ενεργειακή ζήτηση βαίνει διαρκώς αυξανόμενη και αφετέρου οικονομικά βιώσιμες εναλλακτικές λύσεις δεν υπάρχουν. Οι κατά καιρούς διακηρύξεις περί του αντιθέτου, εξυπηρετούν κυρίως πολιτικούς σκοπούς, ικανοποιώντας την απέναντι πλευρά του ωκεανού, και αυτό φαίνεται ότι το γνωρίζει πολύ καλά η Μόσχα η οποία έχει επενδύσει πάρα πολλά στον τομέα της ενέργειας.

Παρά τις όποιες προσπάθειες υπονόμευσης της ρωσικής οικονομίας μέσω της μείωσης των τιμών των υδρογονανθράκων, ή της προώθησης εναλλακτικών πηγών ενέργειας, οι οποίες αναμφισβήτητα της προκάλεσαν ζημιά, η χώρα συνεχίζει να αποτελεί

⁴⁰⁷ “Turk Stream natural gas pipeline to impact region’s gas flow”, Daily Sabah 23 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.dailysabah.com/energy/2019/10/22/turkstream-natural-gas-pipeline-to-impact-regions-gas-flow>, πρόσβαση 27 Απριλίου 2020.

⁴⁰⁸ Gas row sends shiver through freezing Europe, CNN 7 January 2009, διαθέσιμο στο <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/europe/01/07/europe.russia.gas/index.html>, πρόσβαση 2 Δεκεμβρίου 2018

έναν από τους βασικούς προμηθευτές ενέργειας της γηραιάς ηπείρου και έναν από τους μεγαλύτερους παραγωγούς παγκοσμίως. Για να διατηρήσει όμως τη θέση αυτή η Ρωσία, προβαίνει σε στρατηγικής σημασίας κινήσεις, με σκοπό την εδραίωσή της στην ευρωπαϊκή αγορά ενέργειας. Οι κινήσεις αυτές περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων επαφές και συνεργασίες με κράτη της περιοχής τα οποία είναι πρόθυμα να λειτουργήσουν ως «ενεργειακοί κόμβοι».

Ένα από τα κράτη αυτά είναι και η Τουρκία, της οποίας οι σχέσεις με τη Δύση και ιδιαίτερα τις ΗΠΑ δεν είναι αυτές που χαρακτηρίζουν φίλιες και σύμμαχες χώρες. Οι σχέσεις Άγκυρας Ουάσιγκτον άρχισαν να επιδεινώνονται το 2003, καθώς η Τουρκία αρνήθηκε να επιτρέψει στις Ηνωμένες Πολιτείες να χρησιμοποιήσουν την αεροπορική βάση Incirlik για την εισβολή στο Ιράκ, κατάσταση η οποία έγινε εντονότερη μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος στην Τουρκία τον Ιούλιο του 2016⁴⁰⁹. Με την επιδείνωση των σχέσεων, η τουρκική εξωτερική πολιτική επαναπροσδιορίζεται σταδιακά στην αναζήτηση νέων εταιρικών σχέσεων με άλλες δυνάμεις όπως η Ρωσία⁴¹⁰.

Η κατάσταση αυτή ήταν πολύ ευνοϊκή για τη ρωσική εξωτερική πολιτική, αφού μπορούσε να προσεγγίσει και να προσεταιριστεί ευκολότερα ένα ισχυρό μέλος του NATO το οποίο αισθάνεται απομονωμένο και απογοητευμένο από τους παραδοσιακούς του συμμάχους, προτείνοντας συνεργασίες που θα αναβαθμίσουν το ρόλο του, φαινομενικά τουλάχιστον, στην περιοχή. Ο αγωγός Turk Stream που ενώνει ενεργειακά τη Ρωσία με την Τουρκία, θεωρείται το επιστέγασμα της «διαρκώς εξελισσόμενης, πολύπλευρης διμερούς συνεργασίας», σύμφωνα με τις δηλώσεις του Τούρκου προέδρου.

⁴⁰⁹ Selcan Hacaoglu, “U.S. Sanctions Against NATO Ally Turkey Put Ties at Crossroads”, Bloomberg 3 August 2018, διαθέσιμο στο <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-08-03/u-s-sanctions-against-nato-ally-turkey-puts-ties-at-crossroads>, πρόσβαση 25 Απριλίου 2020.

⁴¹⁰ Simon Tisdall, “Turkey’s ever-closer ties with Russia leave US lacking key ally on Syria”, The Guardian 11 April 2018, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/11/turkey-ever-closer-ties-with-russia-leave-us-lacking-key-ally-on-syria>, πρόσβαση 25 Απριλίου 2020.

Ο νέος αγωγός, σύμφωνα με τον πρόεδρο της Ρωσίας, θα καταστήσει την Τουρκία «σημαντικό ευρωπαϊκό ενεργειακό κόμβο», ενώ η σύνδεση με τη Μόσχα θα «επηρεάσει αναμφίβολα τη γεωπολιτική θέση της Τουρκικής Δημοκρατίας». Είναι ενδιαφέρον στο σημείο αυτό να τονιστεί ότι η ενεργειακή αυτή συνεργασία συνέβη τρία χρόνια μετά την κατάρριψη τον Νοέμβριο 2015, του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους από τουρκικό μαχητικό, γεγονός που τότε προκάλεσε βαθιά ρήξη ανάμεσα στις δύο χώρες.

Η επιλογή της Τουρκίας για την ενεργειακή αυτή συνεργασία μπορεί να χαρακτηριστεί συγκυριακή αλλά όχι τυχαία. Η Ρωσία έχει αναπτύξει μια ευρεία εταιρική σχέση στον τομέα της ενέργειας με την Τουρκία, τόσο μέσω της κατασκευής του πυρηνικού σταθμού ηλεκτροπαραγωγής στο Νότο της χώρας, όσο και μέσω του αγωγού φυσικού αερίου που αναφέρθηκε. Επιπλέον θα πρέπει να επισημανθεί και η υλοποίηση της αγοράς των ρωσικών αντιπυραυλικών συστημάτων S-400, μια κίνηση η οποία επικρίθηκε έντονα από τους συμμάχους στο ΝΑΤΟ, και οδήγησε σε κρίση της σχέσεις Ουάσιγκτον - Άγκυρας. Εκμεταλλευόμενη τις συνθήκες αυτές, η Μόσχα με κατάλληλους πολιτικούς χειρισμούς κατόρθωσε να «δεσμεύσει» την Άγκυρα τόσο ενεργειακά, όσο και πολιτικά.

Ενεργειακά η Τουρκία έχει δεσμευτεί από τη Μόσχα, αφού εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εισαγωγή φυσικού αερίου από τη Ρωσία, το Αζερμπαϊτζάν και το Ιράν, δεδομένου ότι η εγχώρια παραγωγή καλύπτει μόλις το 2% των αναγκών της. Μέχρι την ολοκλήρωση κατασκευής του νέου αγωγού, η μεγαλύτερη ποσότητα φυσικού αερίου που μεταφερόταν από τη Ρωσία στην Τουρκία, πραγματοποιείτο μέσω του αγωγού Blue Stream, ενώ το υπόλοιπο έφτανε μέσω ενός άλλου αγωγού, ο οποίος διερχόταν από την Ουκρανία και άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Με τη λειτουργία του νέου αγωγού, η Τουρκία θεωρεί ότι αναβαθμίζεται σε «ενεργειακό ρυθμιστή» της Ευρώπης, ενώ στην πραγματικότητα μετατρέπεται σε «ενεργειακό πιόνι» της Μόσχας. Και αυτό γιατί πέραν της ενεργειακής της δέσμευσης, με την υπογραφή μακροχρόνιων συμβολαίων και της

σχεδόν αποκλειστικής εξάρτησής της από τους ρωσικούς υδρογονάνθρακες, η Άγκυρα «χρησιμοποιείται» ταυτόχρονα και σαν εργαλείο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής για την επίτευξη του στόχου της «ενεργειακής παράκαμψης» της Ουκρανίας. Έναν στόχο ο οποίος έχει σκοπό να βελτιώσει την εικόνα της Ρωσίας και να την καθιερώσει ως τον κύριο «ενεργειακό προμηθευτή» της Ευρώπης. Μια εικόνα η οποία έχει πληγεί σοβαρά στο παρελθόν από τις κατά καιρούς διακοπές παροχής φυσικού αερίου προς την Ουκρανία, επηρεάζοντας και άλλες χώρες της ΕΕ.

Η Ουκρανία αποτελώντας τη χώρα διαμετακόμισης του 90% των ρωσικών εξαγωγών ενέργειας προς την Ευρώπη, επηρέαζε άμεσα την προμήθεια των χωρών της ΕΕ οι οποίες εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από το ρωσικό φυσικό αέριο. Ο διαμεσολαβητικός αυτός ρόλος, ήταν ιδιαίτερα αισθητός στις περιπτώσεις μείωσης ή ακόμα και διακοπής της ροής του φυσικού αερίου από τη Ρωσία, εκθέτοντας την τελευταία στα μάτια της Δύσης, όπως συνέβη τον Ιανουάριο του 2009⁴¹¹. Οι σχέσεις λοιπόν Μόσχας Κιέβου οι οποίες συνεχίζουν να βρίσκονται σε βαθιά κρίση με αρχή την πορτοκαλί επανάσταση του 2004 και κορύφωση την προσάρτηση της Κριμαίας και τη στήριξη από τη Μόσχα των Ουκρανών αυτονομιστών στην Ανατολική Ουκρανία το 2014, δεν θα πρέπει να επηρεάζουν τις ενεργειακές σχέσεις της Ρωσίας με την ΕΕ.

Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται από τον Turk Stream, ο οποίος μαζί με τον Nord Stream και έναν ακόμη αγωγό που περνά κάτω από τη Βαλτική, επιτρέπει στη Ρωσία να διοχετεύει φυσικό αέριο στην Ευρώπη, χωρίς να εμπλέκεται η Ουκρανία. Η πολιτική των αγωγών δεν αλλάζει από πλευράς Μόσχας με τον ενεργειακό προσεταιρισμό της Τουρκίας. Αυτό που αλλάζει είναι ο ρόλος της Άγκυρας η οποία «παίρνει τη θέση» της Ουκρανίας

⁴¹¹ European Parliament, “MEPs debate gas: How to move from crisis to security”, 13 Jan 2009, διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20090108STO45594+0+DOC+XML+V0//EN>, πρόσβαση 7 Δεκεμβρίου 2018.

με ότι αυτό συνεπάγεται. Είναι σίγουρο ότι αν χρειαστεί η Μόσχα θα χρησιμοποιήσει και πάλι την ενέργεια σαν εργαλείο πίεσης, με τη διαφορά ότι αυτή τη φορά θα είναι η Τουρκία αυτή που θα εκτεθεί, γιατί αν συνεχίσει την πολιτική απομάκρυνσης της από τη Δύση, θα θεωρηθεί «συνένοχος» σε ενδεχόμενο ενεργειακό πάγωμα της Ευρώπης. Επιπλέον, με τους αγωγούς αποκλειστικής μεταφοράς φυσικού αερίου προς την Τουρκία, η ενεργειακή εξάρτηση της Άγκυρας από τη Μόσχα πλησιάζει το απόλυτο.

Πολιτικά η Μόσχα έχει προσεγγίσει ένα βασικό μέλος του ΝΑΤΟ, το οποίο θεωρεί ότι αδικείται από τους συμμάχους του, προσφέροντάς του ευκαιρίες συνεργασίας που ικανοποιούν τις φιλοδοξίες του για ηγετικό ρόλο στην περιοχή. Στην πραγματικότητα όμως, η προσέγγιση αυτή δημιουργεί συνθήκες οι οποίες αφενός καθιστούν την Άγκυρα δέσμια των ρωσικών σχεδίων και επιδιώξεων και αφετέρου συντηρούν το ρήγμα που έχει δημιουργηθεί εντός της Συμμαχίας. Η Τουρκία η οποία έχει διαπιστώσει ότι δεν τυγχάνει της εκτίμησης της Δύσης, αισθάνεται ικανοποίηση αφού μια «μεγάλη δύναμη» όπως η Ρωσία αναγνωρίζει στο πρόσωπό της μια περιφερειακή δύναμη και κατανοεί τα προβλήματα ασφάλειάς της. Η συνεργασία τους στον πόλεμο της Συρίας, με τη στάση της Μόσχας στο θέμα των Κούρδων να είναι πλησιέστερα προς τις θέσεις της Άγκυρας σε σχέση με αυτήν της Δύσης, και ιδιαίτερα των ΗΠΑ, ενισχύει την αντίληψη αυτή.

Στην πραγματικότητα όμως η Τουρκία δεν μπορεί να αναλάβει πρωτοβουλίες χωρίς να πάρει την έγκριση ή τουλάχιστον τη γνώμη της Μόσχας. Ενισχυτικό στοιχείο της άποψης αυτής είναι και το γεγονός ότι την επομένη των εγκαινίων του Turk Stream, αναχώρησαν εκτάκτως για στη Μόσχα ο αρχηγός της ΜΙΤ Hakan Fidan και ο υπουργός άμυνας της Τουρκίας Hulusi Akar. Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα με τις ενεργειακές εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή, αφού σύμφωνα με πληροφορίες οι δύο άνδρες συναντήθηκαν με τον Ρώσο υπουργό Άμυνας Sergey Shoygu και μεταξύ των θεμάτων

που συζητήθηκαν ήταν και αυτό του αγωγού φυσικού αερίου καθώς και η κυπριακή ΑΟΖ⁴¹².

Η κίνηση αυτή της Άγκυρας εκτιμάται ότι συνδεόταν άμεσα με τους τουρκικούς σχεδιασμούς στην ευρύτερη περιοχή, ενόψει έναρξης των γεωτρήσεων στο οικόπεδο 10 της κυπριακής ΑΟΖ. Και αυτό γιατί η Τουρκία αντιλαμβανόμενη ότι η Ρωσία έχει λόγο στην Ανατολική Μεσόγειο, επιζητεί τη συγκατάθεση της ή τουλάχιστον την ουδετερότητά της σε οποιαδήποτε ενέργεια της που ενδεχομένως θα διατάρασσε τη γεωπολιτική ισορροπία στην περιοχή. Στο πλαίσιο αυτό, η Άγκυρα προσπαθούσε να βολιδοσκοπήσει τις αντιδράσεις της Μόσχας σε ενδεχόμενη όξυνση της κατάστασης εντός της κυπριακής ΑΟΖ, ιδιαίτερα και με αφορμή την παράνομη είσοδο του Barbaros την ίδια ημέρα συνοδεία τεσσάρων πολεμικών πλοίων στο «οικόπεδο 4».

Η ουδέτερη στάση της Ρωσίας αναφορικά με την πρόκληση των Τούρκων στα «κυπριακά οικόπεδα», έχει και μια άλλη ανάγνωση. Η όξυνση της κατάστασης στην περιοχή της ΝΑ Μεσογείου με την προκλητική στάση της Τουρκίας και τις αντιδράσεις της έναντι των σχεδίων της Exxon Mobil για γεωτρήσεις και εξόρυξη υδρογονανθράκων, θα ευνοούσε έμμεσα τη Ρωσία. Μια τεταμένη κατάσταση θα μπορούσε να οδηγήσει είτε σε σημαντική καθυστέρηση της εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων, είτε στην εκτόξευση του κόστους εξόρυξης στα ύψη λόγω θεμάτων ασφάλειας, ευνοώντας και στις δύο περιπτώσεις τις τεράστιες ποσότητες φυσικού αερίου από άλλες πηγές και κυρίως τη Ρωσία. Όπως ακριβώς συνέβη στην περιοχή του Καυκάσου όταν οι αμερικανικές εταιρίες αποχώρησαν από την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων της περιοχής λόγω θεμάτων ασφάλειας.

⁴¹² Yorum Yaz, “Hakan Fidan ve Hulusi Akar Rusya'da. MİT Başkanı Hakan Fidan ve Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Rusya'ya gitti”. TimeTurk 20/11/18, διαθέσιμο στο <https://www.timeturk.com/hakan-fidan-ve-hulusi-akar-rusya-da/haber-994732>

Σε όλες αυτές τις εξελίξεις εμπλέκεται και η Κύπρος. Η Μόσχα δεν θα επιθυμούσε με τίποτα η Μεγαλόνησος παράλληλα με την εκμετάλλευση των ενεργειακών κοιτασμάτων της από αμερικανικών συμφερόντων εταιρείες, να αποτελούσε και την έδρα μιας μεγάλης στρατιωτικής δύναμης η οποία θα άλλαζε τα γεωπολιτικά δεδομένα και τις ισορροπίες της περιοχής. Επιπλέον πέραν της σημαντικής ρωσικής οικονομικής παρουσίας και δραστηριότητας στο νησί, η Κύπρος είναι πολύ κοντά στη Συρία, η οποία αποτελεί τον κυριότερο ρωσικό δορυφόρο στη Μέση Ανατολή. Μια ισχυρή αμερικανική ή Νατοϊκή παρουσία, υπερασπίζοντας τα οικονομικά συμφέροντα της Δύσης, θα λειτουργούσε ανταγωνιστικά στις εξελίξεις στην περιοχή. Αν σε όλα αυτά προστεθεί και ο παράγοντας της εκμετάλλευσης των κυπριακών κοιτασμάτων, τα οποία δυνητικά θα μπορούσαν να διεκδικήσουν «ενεργειακό μερίδιο» από την αγορά της Ευρώπης, τότε τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο σύνθετα.

Το ερώτημα λοιπόν που προκύπτει είναι πως ακριβώς θα αντιδράσουν οι Ρώσοι αν θεωρήσουν ότι θίγονται τα συμφέροντα τους στην περιοχή. Αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι η Ρωσία δεν θα διστάσει να χρησιμοποιήσει την Τουρκία αν διαπιστώσει ότι κάτι τέτοιο θα λειτουργήσει προς όφελος των επιδιώξεών της ιδιαίτερα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Το αδιέξοδο που χαρακτηρίζει τις σχέσεις Δύσης Τουρκίας και το οποίο δεν φαίνεται να οδηγείται προς κάποια εξομάλυνση, ευνοεί τον πρόεδρο Vladimir Putin, ο οποίος μπορεί ευκολότερα να «χειραγωγήσει» τον Erdogan, χρησιμοποιώντας τον για να αποδυναμώσει το NATO. Και αυτό γιατί αυτή την περίοδο δεν υπάρχει κανείς άλλος πλην της Ρωσίας και του Vladimir Putin, που να έχουν έστω και την παραμικρή δυνατότητα να ασκήσουν επιρροή επί του Τούρκου προέδρου.

Από τη μια πλευρά η ΕΕ δείχνει αδύναμη να διαχειριστεί το προσφυγικό με το οποίο την απειλεί ο Τούρκος πρόεδρος, και από την άλλη οι ΗΠΑ δεν μπορούν να τον χαλιναγωγήσουν, καθώς έχουν άπειρα ανοικτά θέματα μαζί του τα οποία βαθαίνουν το

μεταξύ τους χάσμα. Ρωσία και Τουρκία, παρά τις όποιες διαφορές τους, και ιδιαίτερα στην κρίση της Συρίας, έχουν αναπτύξει σχέσεις οι οποίες βασίζονται κυρίως σε μια σταθερή οικονομική βάση. Τα τελευταία δύο χρόνια, οι δύο χώρες σε κάποια θέματα συνεργάστηκαν στενά, και σε άλλα ήρθαν σε ένταση καταλήγοντας σε πολιτικές κρίσεις λόγω των συγκρουόμενων γεωπολιτικών φιλοδοξιών τους. Ωστόσο κάθε φορά επικρατούσε το «εθνικό συμφέρον» και οι καταστάσεις εκτονώνονταν γιατί επικρατούσε πάντα η «οικονομική λογική».

Πέραν των ανωτέρω, οι δύο χώρες έχουν κοινά σημεία επικρίνοντας τις δυτικές πολιτικές αδράνειας για σοβαρά ζητήματα, αλλά ταυτόχρονα υφίστανται και κυρώσεις. Η Ρωσία για την παράνομη προσάρτηση της Κριμαίας, και η Τουρκία για την αγορά των ρωσικών συστημάτων S-400. Η Άγκυρα αν και δεν ήταν σύμφωνη με τις εξελίξεις στην Ουκρανία, εν τούτοις δεν θεώρησε ότι έπρεπε να συνταχθεί με τις κυρώσεις που επέβαλαν τα Δυτικά Έθνη. Στην απόφασή της αυτή συνέβαλλε και η απογοήτευση της Άγκυρας για τον τρόπο με τον οποίο η ΕΕ χειρίστηκε την ενταξιακή διαδικασία της Τουρκίας, η οποία και ανταποκρίθηκε με την ένταξή της στον Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης με επικεφαλής τη Ρωσία και την Κίνα. Η Ρωσία σε ανταπόδοση της στάσης της Άγκυρας, καταδίκασε την απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο 2016, γεγονός για το οποίο σύμφωνα με ορισμένους η Μόσχα είχε προειδοποιήσει τον Τούρκο πρόεδρο⁴¹³.

Όπως είναι φυσικό, οι Ρωσο-Τουρκικές σχέσεις είναι αντιστρόφως ανάλογες των Αμερικανο-Τουρκικών, με το μέλλον των τελευταίων να καθορίζει τον προσανατολισμό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο η καχυποψία και οι φιλοδοξίες της Άγκυρας για ανεξαρτησία και αδιαμφισβήτητη κυριαρχία που την ωθούν να αποστασιοποιηθεί από

⁴¹³ Ezgi Basaran, *Frontline Turkey: The Conflict at the Heart of the Middle East*, London: Tauris Co 2017, p.203. Επίσης στο Ron Rhodes, *Israel on High Alert: What Can We Expect Next in the Middle East?*, Oregon: Harvest House Publishers 2018, p.116

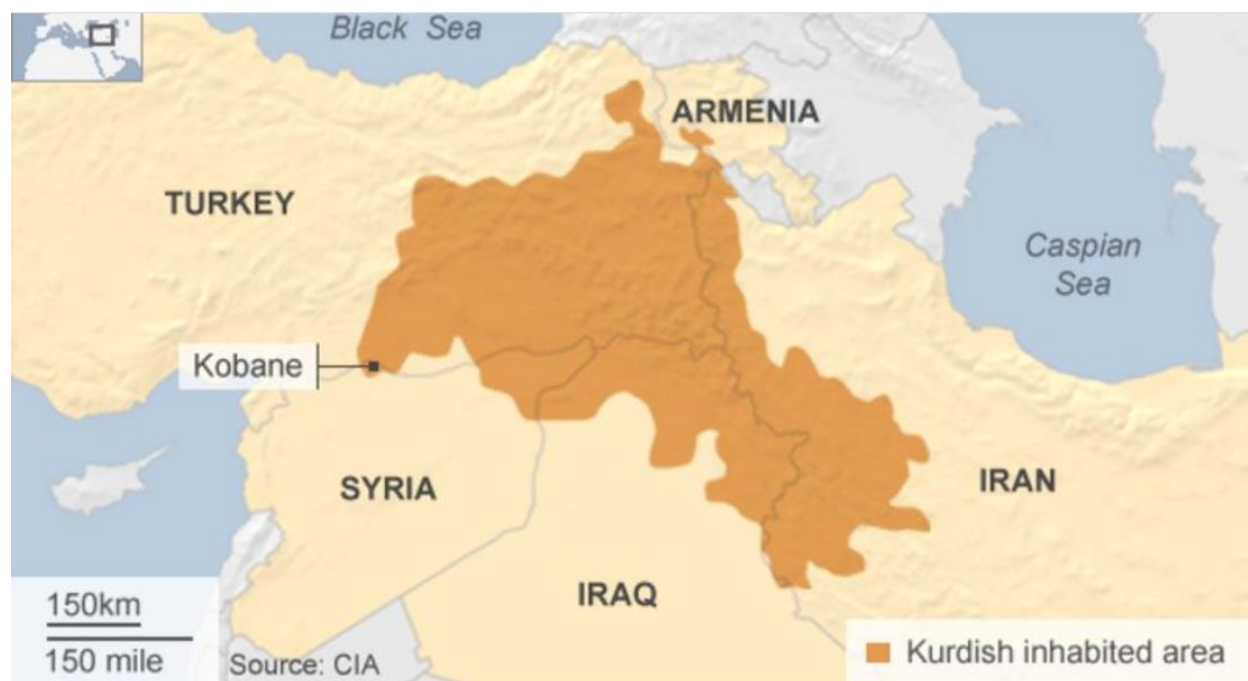
τη Δύση, θα λειτουργήσουν όμοια και σε ενδεχόμενη συνεργασία με τη Ρωσία. Αν οι σχέσεις ΗΠΑ-Τουρκίας επιδεινωθούν ακόμα περισσότερο, ενδέχεται η Άγκυρα να εμβαθύνει τις σχέσεις της με τη Μόσχα, η οποία με τη σειρά της θα επιδιώξει να διευρύνει και να εκμεταλλευτεί τη ρήξη με την Ουάσιγκτον και, να την εκμεταλλευτεί στο μέγιστο βαθμό ώστε να διαταράξει την εσωτερική δυναμική του ΝΑΤΟ. Η ρωσική πολιτική των αγωγών αυτή τη φορά περνά κάτω από τη Μαύρη θάλασσα προσεγγίζοντας την Ευρώπη και προχωρώντας ακόμα περισσότερο στην υλοποίηση της στρατηγικής της ενεργειακής περικύκλωσής της .

2.6.3 Ο ρόλος των Κούρδων

Με την εμπλοκή της Ρωσίας στον πόλεμο της Συρίας εναντίον του ISIS το 2015, τα δυτικά μέσα ενημέρωσης αφιέρωσαν εκτενή δημοσιεύματα αναφορικά με τις σχέσεις και τη συνεργασία της Μόσχας με τους Κούρδους τόσο του Ιράκ, όσο και της Συρίας. Η συνεργασία αυτή αν και έγινε ευρέως γνωστή με αφορμή τις επιχειρήσεις εναντίον του Ισλαμικού Χαλιφάτου, εν τούτοις δεν είναι ένα γεγονός που προέκυψε ξαφνικά και εξ ανάγκης των απαιτήσεων των επιχειρήσεων στη Συρία. Και αυτό γιατί οι σχέσεις της Ρωσίας, με τις διάφορες κουρδικές ομάδες, έχουν ιστορία δύο αιώνων περίπου⁴¹⁴. Οι σχέσεις της Μόσχας με τους Κούρδους δεν προχώρησαν ποτέ σε κάποιας μορφής στρατηγικής συνεργασίας και για αυτό χαρακτηρίζονται από διακυμάνσεις οφειλόμενες κυρίως στους χειρισμούς της ρωσικής διπλωματίας.

⁴¹⁴ Περισσότερα στο Ofra Bengio (editor), “Kurdish Awakening: Nation Building in a Fragmented Homeland”, University of Texas Press, Austin 2014, στο Debidatta Aurobinda Mahapatra, “Conflict and Peace in Eurasia”, Routledge, New York 2013 και στο David McDowall, “A Modern History of the Kurds”, I.B. Tauris, London 2007

Ο πληθυσμός των Κούρδων, που ζει διασκορπισμένος κατά μήκος των συνόρων της Τουρκίας, του Ιράν, του Ιράκ και της Συρίας, ανέρχεται σε 30 περίπου εκατομμύρια (εικόνα 2.6). Αυτό που τους ενώνει είναι ο κοινός αγώνας για αναγνώριση και αυτονομία, ενώ αυτό που τους «χωρίζει» είναι η διάκρισή τους σε φυλές, και στις διαφορετικές ομιλούμενες διαλέκτους. Από θρησκευτική άποψη, οι περισσότεροι είναι Σουνίτες Μουσουλμάνοι, ενώ υπάρχουν και Σίιτες, αλλά και ένας μικρός σχετικά αριθμός «Yazidi»⁴¹⁵. Οι πρώτες επαφές με τους Κούρδους, χρονολογούνται από τον 18^ο αιώνα, όταν οι Ρώσοι σε αναζήτηση ασφαλών συνόρων και φυσικών πόρων άρχισαν να επεκτείνονται Νότια⁴¹⁶. Με την κατάκτηση του Καυκάσου, προστέθηκαν στο τσαρικό κράτος, και οι Κούρδοι Yazidi, οι οποίοι μάλιστα συνόδευσαν το ρωσικό στρατό κατά τη διάρκεια της τουρκικής εκστρατείας του 1829.

Εικόνα 2.6: Περιοχή κατοικούμενη από Κούρδους.

⁴¹⁵ “Who, What, Why: Who are the Yazidis?”, BBC News Magazine Monitor, διαθέσιμο στο http://www.bbc.com/news/blogs-magazine-monitor-28686607?ocid=socialflow_gplus, πρόσβαση 25 Φεβρ 2018

⁴¹⁶ Tracey German, *Regional Cooperation in the South Caucasus*, New York: Routledge 2016, pp 83-108

Από τότε και μετά, οι σχέσεις της Μόσχας με τους Κούρδους είναι συνεχείς τόσο εντός όσο και εκτός των ρωσικών συνόρων. Οι σχέσεις αυτές μάλιστα αποτελούν σημαντικό «εργαλείο» στα χέρια της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, καθόσον επηρεάζουν με τη σειρά τους τις σχέσεις της Ρωσίας με τη Μέση Ανατολή, εξυπηρετώντας αυτό που ανέκαθεν υποστήριζε η Μόσχα. Τη μοναδικότητα της θέσης της Ρωσίας μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Το 1923, οι σοβιετικές αρχές οριοθετώντας τα εθνικά σύνορα σύμφωνα με τη σοβιετική πολιτική ιθαγένειας, περιόρισαν τους Κούρδους του Σοβιετικού Αζερμπαϊτζάν ανάμεσα στη Σοβιετική Αρμενία και την Αυτόνομη Περιφέρεια του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, οι Κούρδοι αφομοιώθηκαν με τον πληθυσμό του Αζερμπαϊτζάν, ενώ κάποιοι άλλοι επίσης Κούρδοι του Αζερμπαϊτζάν απελάθηκαν το 1937 από τις σοβιετικές αρχές στην Κεντρική Ασία.

Οι Ρωσο-Κουρδικές σχέσεις αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όσον αφορά την μετέπειτα εξέλιξή τους, κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης του Β' ΠΠ. Το 1941, Σοβιετική Ένωση και Βρετανία, εισέβαλαν στο Ιράν για να εξασφαλίσουν τις κρίσιμες για τις επιχειρήσεις εναντίον του άξονα γραμμές εφοδιασμού, με αποτέλεσμα η ΕΣΣΔ να καταλάβει το βόρειο μισό της χώρας και η Βρετανία το αντίστοιχο νότιο. Με το τέλος όμως του πολέμου, η Μόσχα αρνήθηκε να εγκαταλείψει τη ζώνη επιρροής της, υποστηρίζοντας την απόσχιση των νεοσυσταθεισών δημοκρατιών της περιοχής, όπως το «Ιρανικό Αζερμπαϊτζάν» και το «Ιρανικό Κουρδιστάν», με αποτέλεσμα την ίδρυση το 1946 της «Κουρδικής Δημοκρατίας» στο Mahabad⁴¹⁷.

Η «Κουρδική Δημοκρατία» στο Mahabad, ήταν το πρώτο στην ιστορία Κουρδικό κράτος, το οποίο δεν είχε μεγάλη διάρκεια ζωής, αφού ο Στάλιν απέσυρε τη στήριξη του

⁴¹⁷ Ευρίσκεται στο ΒΔ τμήμα του Ιράν, 45 περίπου χλμ Νότια της λίμνης Ούρμα. Η Mahabad είναι πόλη και πρωτεύουσα της κομητείας Mahabad, στην επαρχία του Δυτικού Αζερμπαϊτζάν στο Ιράν. Η Mahabad παραμένει το κέντρο του Κουρδικού Εθνικισμού.

μετά την εξασφάλιση των δικαιωμάτων πετρελαίου από τη Δύση, με αποτέλεσμα η νεοσυσταθείσα δημοκρατία να συνθλιβεί από την Τεχεράνη. Η κίνηση αυτή σηματοδοτεί τις προθέσεις των Σοβιετικών για τον κουρδικό λαό ο οποίος χρησιμοποιήθηκε σαν εργαλείο της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Η συμπεριφορά αυτή συνεχίστηκε και μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, με τη Ρωσία να χρησιμοποιεί τους Κούρδους ως μοχλό πίεσης στις σχέσεις της με την Τουρκία αυτή τη φορά.

Μετά την ανακατάληψη της Mahabad από την Τεχεράνη, ο ηγέτης των Κούρδων Barzani και οι οπαδοί του, κατέφυγαν στη Σοβιετική Υπερκαυκασία, και το 1958 επέστρεψαν στο Ιράκ. Έκτοτε η Μόσχα εξακολουθεί να απολαμβάνει καλές σχέσεις με τους Barzani, συμπεριλαμβανομένου και του γιου του Masoud, πρώην προέδρου του Ιρακινού Κουρδιστάν. Οι σχέσεις αυτές επέτρεψαν στη Ρωσία στη σύγχρονη εποχή, να αναπτύξει οικονομικές δραστηριότητες, ιδιαίτερα στον τομέα της ενέργειας, στο Βόρειο Ιράκ. Η Σοβιετική Ένωση διαδραμάτισε ζωτικό ρόλο στη διατήρηση του κουρδικού πολιτισμού, με την Σοβιετική Αρμενία να γίνεται σημαντικό πολιτιστικό κέντρο, και με τις ραδιοφωνικές εκπομπές στην Κουρδική γλώσσα την δεκαετία του 1950 να έχουν σημαντικό αντίκτυπο και πέρα από τα σύνορα της ΕΣΣΔ. Οι Κούρδοι των γειτονικών χωρών, ειδικά της Τουρκίας, ενθουσιάστηκαν και ξεσηκώθηκαν ακούγοντας τη μητρική τους γλώσσα, γεγονός το οποίο συνέβαλλε σημαντικά στην αναβίωση και περαιτέρω εδραίωση του αισθήματος της κουρδικής εθνοτικής καταγωγής.

Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ το 1991, οι Κούρδοι της περιοχής χωρίστηκαν ανάμεσα στα νέα ανεξάρτητα κράτη της Ευρασίας. Οι Κούρδοι της Ρωσίας, κυρίως μουσουλμάνοι και Yazidi, συγκεντρώνονται στον Βόρειο Καύκασο, ειδικά στην περιοχή Krasnodar, στη Γεωργία συγκεντρώνονται κυρίως στην Τιφλίδα, ενώ υπάρχει σημαντικός επίσης κουρδικός πληθυσμός στη μετασοβιετική Κεντρική Ασία. Στην Αρμενία οι Yazidi αποτελούν τη μεγαλύτερη εθνοτική μειονότητα, ενώ πολλοί από αυτούς πολέμησαν στο

πλευρό των Αρμενίων στη σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Η Μόσχα αρχικά υποστήριξε τις κουρδικές ομάδες, συμπεριλαμβανομένου του ΡΚΚ, ως μοχλό πίεσης έναντι της Άγκυρας για να μειώσει την υποστήριξη στις οργανώσεις αυτονομιστών που εδρεύουν στην Τουρκία και επιχειρούν στην Τσετσενία. Οι δύο χώρες κατέληξαν τελικά σε συμφωνία το 1995 με τη Ρωσία να διακόπτει την υποστήριξη προς το ΡΚΚ στην επικράτειά της και την Τουρκία να είναι ανεκτική στις επιχειρήσεις της Μόσχας κοντά στα σύνορά της, στον Καύκασο και εναντίον των Τσετσένων⁴¹⁸.

Στον «πόλεμο της Συρίας», η Ρωσία συμμάχησε με τους Κούρδους της Συρίας και του Ιράκ στον αγώνα κατά του ISIS. Μετά την κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους Sukhoi-24 από την Τουρκία στα σύνορα με τη Συρία τον Νοέμβριο 2015, η Μόσχα ενίσχυσε τις σχέσεις της με τους εκπροσώπους των κουρδικών κοινοτήτων στο Ιράκ, τη Συρία και την Τουρκία, τις οποίες διατήρησε ακόμα και όταν οι σχέσεις με την Άγκυρα βελτιώθηκαν. Ωστόσο, καθώς ο Πόλεμος της Συρίας πλησίαζε στο τέλος του, ανέκυπταν νέα ερωτήματα σχετικά με την μεταπολεμική κατάσταση.

Η Δαμασκός σηματοδότησε την πρόθεσή της για μεταβίβαση εξουσίας στους Σύριους Κούρδους μέσω πολιτικής αυτονομίας, όμως οι ίδιοι προτιμούσαν ένα ομοσπονδιακό σύστημα (για τη Συρία) που θα βασίζεται στην άμεση δημοκρατική εκπροσώπηση⁴¹⁹. Η Μόσχα από την άλλη πλευρά πρότεινε τη σύγκληση ειρηνευτικού συνεδρίου για τον Νοέμβριο 2017, προσπαθώντας να προωθήσει τις διπλωματικές προσπάθειες μεταξύ των διαφόρων πλευρών, δηλώνοντας ότι το συνέδριο θα επικεντρωθεί

⁴¹⁸ Mehdi Parvizi Amineh, *Towards the Control of Oil Resources in the Caspian Region*, New York: St. Martin Press 1999, p.105

⁴¹⁹ David Graeber, "Democracy Is Possible in Syria. My Friend Knew How", *The New York Times* 16 Oct 2017, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2017/10/16/opinion/syria-isis-kurds.html>, πρόσβαση 25 Φεβρ 2018

σε "συμβιβαστικές λύσεις" για τον τερματισμό της σύγκρουσης, η οποία είχε ξεκινήσει έξι χρόνια πριν με διαδηλώσεις κατά του Σύριου προέδρου⁴²⁰.

Σχεδόν ταυτόχρονα, στις 25 Σεπτεμβρίου 2017 έλαβε χώρα στο Ιράκ δημοψήφισμα των Κούρδων της περιοχής, για την πολιτική τους ανεξαρτησία από τη Βαγδάτη⁴²¹. Το αποτέλεσμα προκάλεσε την οργή της κεντρικής κυβέρνησης, η οποία έχοντας την υποστήριξη τόσο της Τουρκίας όσο και του Ιράν⁴²², προχώρησε στην κατάληψη της πλούσιας σε πετρέλαιο πόλης του Kirkuk⁴²³. Η Ρωσία δεν αντέδρασε στο δημοψήφισμα, και ουσιαστικά ήταν η μόνη μεγάλη δύναμη που δεν κάλεσε τους Κούρδους του Ιράκ να το ακυρώσουν. Επιχειρώντας να τηρήσει μια πολιτική ίσων αποστάσεων, ενώ δήλωσε «ότι σέβεται τις εθνικές προσδοκίες των Κούρδων»⁴²⁴, ταυτόχρονα ενθάρρυνε το διάλογο μεταξύ Erbil και Βαγδάτης.

Η συμπεριφορά αυτής της Μόσχας ήταν αναμενόμενη γιατί εκτός από τους ιστορικούς δεσμούς της με τη φυλή Barzani, η Ρωσία είναι και ο κορυφαίος χρηματοδότης των συναλλαγών αερίου και πετρελαίου στο Κουρδικό Ιράκ⁴²⁵. Η Μόσχα επιθυμώντας να παραμείνει στο ενεργειακό παιχνίδι της περιοχής, τόνισε ότι η συνεργασία στον τομέα της

⁴²⁰ Ellen Francis, "Russia invites Syrian Kurds to people's congress: Kurdish official", Reuters 31 Oct 2017, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-kurds/russia-invites-syrian-kurds-to-peoples-congress-kurdish-official-idUSKBN1D016J>, πρόσβαση 25 Φεβρ 2018

⁴²¹ "More than 92% of voters in Iraqi Kurdistan back independence", The Guardian 27 Sep 2017, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/27/over-92-of-iraqs-kurds-vote-for-independence>, πρόσβαση 26 Φεβρ 2018.

⁴²² Andrew Simmons, Iran, "Turkey vow to stand with Iraq against Kurdish independence", Aljazeera 27 Sept 2017, διαθέσιμο στο <http://www.aljazeera.com/news/2017/09/iran-turkey-vow-stand-iraq-kurdish-independence-170927081656736.html>, πρόσβαση 26 Φεβρ 2018.

⁴²³ "Iraqi forces enter Kirkuk as Kurds flee", BBC News 16 October 2017, διαθέσιμο στο <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-41641563>, πρόσβαση 26 Φεβρ 2018.

⁴²⁴ "Russian FM: Moscow respects the national aspirations of Kurds", Rudaw 27/9/2017, διαθέσιμο στο <http://www.rudaw.net/english/world/27092017>, πρόσβαση 26 Φεβρ 2018.

⁴²⁵ Dmitry Zhdannikov, "Russia becomes Iraq Kurds' top funder, quiet about independence vote", REUTERS 20 Sep 2017, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-kurds-referendum-russi/russia-becomes-iraq-kurds-top-funder-quiet-about-independence-vote-idUSKCN1BV1IH>, πρόσβαση 26 Φεβρ 2017

ενέργειας θα παραμένει ανεπηρέαστη από το δημοψήφισμα, και για να επιβεβαιώσει τη δέσμευσή της αυτή, υπέγραψε μέσω του ρωσικού ενεργειακού κολοσσού Rosneft τον Οκτώβριο 2017, μια ενεργειακή συμφωνία με το ιρακινό Κουρδιστάν⁴²⁶.

Όλες αυτές οι εξελίξεις αφορούν τους Κούρδους του Ιράκ οι οποίοι αντιπροσωπεύονται από την τοπική τους κυβέρνηση KRG (Kurdish Regional Government) στην οποία κυρίαρχο κόμμα είναι το KDP του φιλο-Ρώσου Massoud Barzani. Η Ρωσία χρησιμοποιώντας τους ιστορικούς δεσμούς της με τους Κούρδους του Ιράκ και με κατάλληλους διπλωματικούς χειρισμούς, διατηρεί καλές σχέσεις με τα κράτη της περιοχής, έχοντας καθιερωθεί ως διαμεσολαβητής και ρυθμιστής των πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων.

Ωστόσο τα πράγματα περιπλέκονται ακόμα περισσότερο, αναφορικά με τους Κούρδους που ζουν στη Συρία. Παρά το γεγονός ότι η Ρωσία έχει κερδίσει τον πόλεμο κατά του ISIS, ο ρόλος της στην περιοχή απαιτεί λεπτούς χειρισμούς και ιδιαίτερη προσοχή καθώς επιχειρεί να ισορροπήσει ανάμεσα σε δύο ασυμβίβαστους δρώντες. Από την μια πλευρά είναι οι Κούρδοι της Συρίας του Δημοκρατικού Κόμματος της Ενότητας (PYD), το ένοπλο τμήμα του οποίου είναι γνωστό ως Μονάδες Προστασίας του Λαού (YPG). Οι σχέσεις με τους Σύριους Κούρδους είναι ιδιαίτερες, γιατί αφενός η YPG αποτελεί την κύρια συνιστώσα των Συριακών Δημοκρατικών Δυνάμεων (SDF), πολεμώντας εναντίον του Ισλαμικού Χαλιφάτου στο πλευρό του προέδρου Assad και κατ'επέκταση των Ρώσων, αλλά αφετέρου υποστηρίχθηκε από τις ΗΠΑ εξυπηρετώντας τα

⁴²⁶ Karzan Sulaiwany, "Russian oil giant Rosneft signs deal with Kurdistan to develop five projects", Kurdistan 24, 19 October 2017, διαθέσιμο στο <http://www.kurdistan24.net/en/news/eadc50a3-e87c-4a17-b5fc-c2bcb639fc98>, πρόσβαση 26 Φεβρ 20118.

σχέδιά τους στην περιοχή⁴²⁷. Οι Κούρδοι της Συρίας με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο συνέβαλλαν καθοριστικά στον αγώνα κατά του ISIS και θεωρούν ότι δικαιούνται μια «έμπρακτη» αναγνώριση της συμβολής τους.

Από την άλλη πλευρά είναι η Τουρκία η οποία θεωρεί ότι η υφιστάμενη κατάσταση αποτελεί την ιδανική ευκαιρία να ικανοποιήσει τους στρατηγικούς της στόχους, και να πετύχει μια καθοριστική νίκη εναντίον των εχθρών της χώρας. Κορυφαίος στόχος του Τούρκου προέδρου Erdogan είναι να αποδυναμώσει τις κουρδικές πολιτοφυλακές YPG, τις οποίες θεωρεί ως προέκταση του Κουρδικού Εργατικού Κόμματος (PKK), το οποίο πολεμά μέσα στην Τουρκία. Λόγω των ισχυρών εθνοτικών και γλωσσικών δεσμών μεταξύ των Κούρδων της Συρίας και της Τουρκίας, ο Erdogan φοβάται το ενδεχόμενο της δημιουργίας μιας ανεξάρτητης κουρδικής κρατικής κυβέρνησης στη Συρία, της Rojava⁴²⁸. Μια ενδεχόμενη ανασύσταση της Rojava, θα είχε άμεση επίπτωση στο ηθικό των Κούρδων της Τουρκίας, παρέχοντας στο PKK στρατηγικό βάθος για να ξεκινήσει εξεγέρσεις και διασυνοριακές επιδρομές στην Τουρκία.

Με την είσοδο της Ρωσίας στον πόλεμο στα τέλη του 2015, στο πλευρό του Σύρου προέδρου Assad, υπήρξαν αναφορές ότι η YPG συνεργάστηκε ή έλαβε όπλα από τη Ρωσία, με τις αντίπαλες ομάδες της αντιπολίτευσης να υποστηρίζουν ότι η χρονική στιγμή και η επιλογή των στόχων των ρωσικών αεροπορικών επιθέσεων ήταν «ύποπτα επωφελείς» για τους Κούρδους πολιτοφύλακες⁴²⁹. Μέχρι το 2016 η YPG με τις συνεχείς επιτυχίες της

⁴²⁷ Fabrice Balanche, “Kurdish Forces Bolster Assad in Aleppo”, *The Washington Institute* 29 July 2016, διαθέσιμο στο <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/kurdish-forces-bolster-assad-in-aleppo>, πρόσβαση 24 Απριλίου 2020.

⁴²⁸ Η Αυτόνομη Διοίκηση Βόρειας και Ανατολικής Συρίας, ή Rojava είναι μία de facto αυτόνομη περιοχή στη Βόρεια και Βορειοδυτική Συρία, η οποία απέκτησε την αυτονομία της, τον Νοέμβριο του 2013

⁴²⁹ Guy Faulconbridge, “Britain says uneasy after evidence of Kurdish coordination with Syria and Russia”, REUTERS 23 february 2016, διαθέσιμο στο <https://uk.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-syria-kurds-idUKKCN0VW16Z>, πρόσβαση 23 Απριλίου 2020.

εναντίον του ISIS, είχε αναγνωριστεί διεθνώς για την συμβολή και τις ικανότητές της, και έχοντας την υποστήριξη της ΕΕ του ΟΗΕ και των ΗΠΑ έναντι των τουρκικών επιθέσεων, βρισκόταν σε καλό δρόμο για τη δημιουργία ενός συνεχούς χώρου πολιτικού ελέγχου κατά μήκος των νότιων συνόρων της Τουρκίας⁴³⁰.

Το θετικό αυτό κλίμα, διεκόπη από την παρέμβαση της Τουρκίας στη Συρία, με την επιχείρηση "Ασπίδα του Ευφράτη" (Αύγουστος 2016 - Μάρτιος 2017), κόβοντας την αναδυόμενη κουρδική περιοχή στα δύο. Ταυτόχρονα η Τουρκία ζητούσε επιμόνως από τις ΗΠΑ να μην συνεργάζονται με το YPG, κατηγορώντας ευθέως ότι με την υποστήριξη και τον εξοπλισμό των Κούρδων δημιουργούσαν έναν «στρατό τρομοκρατών» στα σύνορά της⁴³¹. Οι δυνάμεις της YPG είχαν προσφέρει σημαντική βοήθεια στην Ουάσινγκτον για την καταστροφή του Ισλαμικού Κράτους στη Raqqa, χωρίς οι ΗΠΑ να χρειάζεται να αναπτύξουν μεγάλο αριθμό Αμερικανών στρατιωτών στην περιοχή. Παρόλα αυτά, η Ουάσινγκτον συμεριζόμενη τις ανησυχίες του Erdogan, υποσχέθηκε ότι η συνεργασία της με το YPG ήταν μόνο προσωρινή, διαβεβαιώνοντας την Άγκυρα ότι αυτό δεν αποτελεί απειλή για τη μακρόχρονη συμμαχία με την Τουρκία μέσω του ΝΑΤΟ, και ότι μετά την απελευθέρωση της Raqqa (η πόλη απελευθερώθηκε τον Νοέμβριο 2017) η στρατιωτική συνεργασία με τους Κούρδους του YPG θα περιοριστεί.

Η διαβεβαίωση αυτή μπορεί να καθυσάχασε την Τουρκία, όμως πρόσφερε μια πολύ καλή ευκαιρία στον Putin. Οι ΗΠΑ είχαν «παγιδευτεί» στο δίλημμα «Τουρκία ή Κούρδοι». Μια ξεκάθαρη υποστήριξη των Κούρδων θα σήμαινε περεταίρω όξυνση των σχέσεων με την Άγκυρα, με ότι αυτό συνεπάγεται για τη συνοχή της Συμμαχίας, ενώ η υποστήριξη της Άγκυρας ισοδυναμούσε με προδοσία για τους μέχρι πρότινος συμπολεμιστές τους. Οι

⁴³⁰ "Turkey v Syria's Kurds v Islamic State", BBC News 23 August 2016, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33690060>, πρόσβαση 23 Απριλίου 2020.

⁴³¹ "Turkey targets Kurdish forces in Afrin: The short, medium and long story", BBC News 22 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42704542>, πρόσβαση 23 Απριλίου 2020.

ΗΠΑ στην προσπάθειά τους για τήρηση ίσων αποστάσεων, υποστήριξαν σαν ενδιάμεση λύση τον Ιανουάριο 2018, τη δημιουργία στη ΒΑ Συρία μιας «συνοριοφυλακής» υπό Κουρδική ηγεσία. Η πρόταση αυτή επιδείνωσε την κατάσταση, δημιουργώντας την εντύπωση ότι υποστηρίζεται η δημιουργία ενός αυτόνομου κουρδικού θύλακα που θα συμβάλλει στην περαιτέρω διαίρεση της χώρας⁴³².

Η πρόταση απορρίφθηκε τόσο από την Τουρκία, όσο και από τη Μόσχα, μαζί με το Ιράν και τη Συριακή κυβέρνηση. Στην ήδη τεταμένη κατάσταση μεταξύ Ουάσιγκτον και Άγκυρας, η Μόσχα δεν θα μπορούσε παρά να οξύνει ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Διαφωνώντας με την αμερικανική πρόταση, εμφανίζεται ως υποστηρικτής των τουρκικών ανησυχιών διευρύνοντας ακόμα περισσότερο το χάσμα μεταξύ των δύο ΝΑΤΟικών συμμάχων. Επιπλέον διαφωνούσε με οποιαδήποτε πρόταση θα μπορούσε να οδηγήσει στο διαμελισμό της Συρίας. Έτσι η Τουρκία ήταν αποφασισμένη να προχωρήσει σε επιχειρήσεις, με τον Τούρκο πρόεδρο Recep Tayyip Erdogan να δηλώνει τον ίδιο μήνα, ότι η Μόσχα ήταν σύμφωνη για την έναρξη των επιχειρήσεων στο Afrin, γεγονός το οποίο αρνήθηκε η ρωσική πλευρά⁴³³.

Ο Ρώσος πρόεδρος δεν θα άφηνε ανεκμετάλλευτη μια τέτοια ευκαιρία. Οι απαιτήσεις των Κούρδων για αναγνώριση της προσφοράς τους και παραχώρηση κάποιων προνομίων δεν ήταν στις προτεραιότητες της Μόσχας. Η αμερικανική παθητική στάση στις απαιτήσεις της Άγκυρας και η εν συνεχεία αποχώρηση της από την περιοχή, έδωσαν

⁴³² Anne Barnardjan, “U.S.-Backed Force Could Cement a Kurdish Enclave in Syria”, The New York Times 16 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2018/01/16/world/middleeast/syria-kurds-force.html>, πρόσβαση 4 Μαρ. 2018.

⁴³³ “Pro-Syrian govt forces enter Afrin to aid Kurds against Turkey”, Cyprus Mail 20 Feb 2018, διαθέσιμο στο <http://cyprus-mail.com/2018/02/20/syrian-state-tv-shows-pro-government-fighters-enter-afrin/>, καθώς και στο “Erdogan says 'no step back' in operation against Kurds in Syria”, The National 22 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.thenational.ae/world/mena/erdogan-says-no-step-back-in-operation-against-kurds-in-syria-1.697586>, πρόσβαση 3 Μαρ 2018

την ευκαιρία στη Ρωσία να εδραιωθεί ως πρωταρχικός διαιτητής μεταξύ των Σύρων Κούρδων και της Άγκυρας. Ο κυβερνήση Obama πίστευε ότι η στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας στη Συρία θα κατέληγε σε αδιέξοδο. Στο ίδιο σφάλμα υπέπεσαν και οι αξιωματούχοι της κυβέρνησης Trump οι οποίοι πίστευαν ότι η Ρωσία έχοντας επιτύχει τους βασικούς της στόχους στη Συρία, αναζητά μια ευκαιρία για «αξιοπρεπή» αποχώρηση. Τα πράγματα για τη ρωσική διπλωματία όμως ήταν τελείως διαφορετικά. Η αστάθεια και το χάος που επικρατεί στη Συρία προσφέρει στο Ρώσο πρόεδρο χώρο για ελιγμούς και πολλαπλές επιλογές.

Ο πραγματικός στόχος του Vladimir Putin είναι εκμεταλλευόμενος τις υφιστάμενες εξελίξεις, να αναδείξει την ανικανότητα και αναξιοπιστία της Ουάσιγκτον και να προβάλλει τη Ρωσία ως κυρίαρχη δύναμη στη Μέση Ανατολή και πέραν αυτής. Η Μόσχα επί σειρά ετών προσέγγιζε ταυτόχρονα και την Τουρκία και το YPG, αναζητώντας μια ευκαιρία στην οποία η συμβολή της θα ήταν απαραίτητη. Η πολιτική του Ρώσου προέδρου έναντι των Κούρδων μέχρι τώρα ήταν διακριτικά υποστηρικτική. Η Ρωσία ήταν η μοναδική χώρα που δέχτηκε την ίδρυση γραφείου του PYD (του πολιτικού σκέλους του YPG) στη Μόσχα, προσφέροντάς του μια ελάχιστη διεθνή αναγνώριση. Τώρα ήρθε η στιγμή να χρησιμοποιήσει τους Κούρδους για να προσεγγίσει την Τουρκία και να πετύχει τους στόχους της. Η Άγκυρα είχε αποφασίσει να προχωρήσει στις επιχειρήσεις εναντίον του Afrin, και η Μόσχα ήταν έτοιμη να το εκμεταλλευτεί κατάλληλα.

Στην “μετα-ISIS” περίοδο, εξ αιτίας των εξελίξεων στη Μέση Ανατολή, η Μόσχα βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση και σε αυτό βοηθά σημαντικά η στάση της Τουρκίας. Οι επιχειρήσεις της Άγκυρας στο Afrin τον Ιανουάριο 2018, οι οποίες διεξήχθησαν παρά τις αντιρρήσεις των ΗΠΑ, έφεραν τα συμφέροντά δύο συμμάχων χωρών, σε τροχιά σύγκρουσης. Στην εξέλιξη αυτή είναι προφανές ότι συνέβαλλε με τη στάση της και η Ρωσία η οποία αν και υποστηρίζει τους Κούρδους, ουσιαστικά δεν αντέδρασε στις

επιθετικές επιχειρήσεις της Άγκυρας, αποσύροντας τις δυνάμεις της από την περιοχή. Οι Κούρδοι για άλλη μια φορά βρέθηκαν έρμαιο στα σχέδια της ρωσικής διπλωματίας. Η Ρωσία με την επιδεικτικά ουδέτερη στάση της, χρησιμοποίησε και πάλι εμμέσως τους Κούρδους για να προβάλλει τη διαφωνία Άγκυρας Ουάσιγκτον.

Με όλη αυτή τη μεθόδευση, η Ρωσία πέτυχε κάτι πολύ σημαντικό. Πέτυχε τη «χειραγώγηση» ως ένα βαθμό των τουρκικών επιχειρήσεων στη Βόρεια Συρία, αφήνοντας την Άγκυρα να θεωρεί τον εαυτό της κυρίαρχο στην περιοχή και τον Erdogan να επικρίνει τις ΗΠΑ για την υποστήριξή τους προς τις «συμμορίες των Κούρδων της Συρίας». Κι αυτό γιατί παρά το γεγονός ότι οι τουρκικές δυνάμεις, μαζί με τους μαχητές του Ελεύθερου Συριακού Στρατού, κατέλαβαν εδάφη κοντά στο Afrin, η έκβαση και ο ρυθμός των επιχειρήσεων είχε άμεση σχέση με τη βούληση της Μόσχας να ανοίξει τον εναέριο χώρο της στα τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη, καθώς η ρωσική αεράμυνα ελέγχει τον Συριακό εναέριο χώρο στην περιοχή δυτικά του ποταμού Ευφράτη, η οποία περιλαμβάνει και το Afrin. Η απογοήτευση των Κούρδων για τη στάση της Μόσχας ήταν μεγάλη, με τον διοικητή των δυνάμεων YPG να δηλώνει ότι η Ρωσία πρόδωσε τους Κούρδους και κάποια ημέρα θα πρέπει να ζητήσει συγνώμη για αυτό⁴³⁴.

Ωστόσο παρά την απογοήτευση των Κούρδων της Συρίας, η συνεργασία της Μόσχας με την Τουρκία στο θέμα του Afrin, ήταν ένα θέμα αρκετά μελετημένο. Η Ρωσία με την παθητική στάση που τήρησε, αποκόμισε περισσότερα οφέλη από ότι αν εμπλεκόταν. Η συμπεριφορά της ήταν αναμενόμενη, αφού σε όλη την ιστορία των Ρωσο-Κουρδικών σχέσεων οι Κούρδοι δεν αποτελούν παρά ένα διαπραγματευτικό μέσο το οποίο ανάλογα με τα ρωσικά συμφέροντά στη Μέση Ανατολή, άλλοτε υποστηρίζουν και άλλοτε

⁴³⁴ Leonid Issaev, “Why is Russia helping Turkey in Afrin?”, AL Jazeera 29 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/russia-helping-turkey-afrin-180125122718953.html>, πρόσβαση 23 Απριλίου 2020.

θυσιάζουν. Ειδικά στην περίπτωση του YPG η Ρωσία δεν αισθανόταν ότι τους όφειλε κάποιου είδους υποστήριξη, αφού στη διάρκεια της κρίσης είχαν επιλέξει το στρατόπεδο των ΗΠΑ. Η Μόσχα εκμεταλλεύτηκε για άλλη μια φορά τις εξελίξεις, για να προβάλλει με την «εγκατάλειψη» των Κούρδων του YPG, την αναξιοπιστία και τις «ψεύτικες» υποσχέσεις της Ουάσιγκτον προς τους συμμάχους της.

Με τους Κούρδους του YPG χωρίς υποστήριξη, το μόνο που είχε να εκτιμήσει η Μόσχα, ήταν τα πολιτικά και οικονομικά οφέλη που θα αποκόμιζε υποστηρίζοντας την Άγκυρα. Η Τουρκία ήταν μια υπολογίσιμη δύναμη στην περιοχή, η δεύτερη μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη στο NATO μετά τις ΗΠΑ, με τις σχέσεις της διαταραγμένες με την Ουάσιγκτον και επιπλέον Μόσχα και Άγκυρα ήταν αντίπαλοι στο Idlib. Η Ρωσία δίνοντας την έγκρισή της στην Άγκυρα για το Afrin, μπορούσε να διαπραγματευτεί την κατάσταση στο Idlib αποφεύγοντας τη στρατιωτική κλιμάκωση.

Μια στρατιωτική αντιπαράθεση στο Idlib, θα εξαντλούσε ακόμα περισσότερο τον ήδη αδύναμο συριακό στρατό, αναγκάζοντας τη Ρωσία να επιστρέψει στο συριακό μέτωπο για την υποστήριξή του. Επιπλέον μια ενδεχόμενη σύγκρουση θα δημιουργούσε ανθρωπιστικό πρόβλημα με διεθνείς διαστάσεις το οποίο θα μπορούσε να αμαυρώσει την εικόνα της Ρωσίας. Έτσι η σιωπηρή έγκριση της επιχείρησης Olive Branch από τη Ρωσία, οδήγησε σε αμοιβαίες παραχωρήσεις από την Άγκυρα στο Idlib. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι την ημέρα που η Τουρκία ξεκίνησε την επιχείρησή Olive Branch στο Afrin, το συριακό καθεστώς ανακοίνωσε ότι είχε καταλάβει το ελεγχόμενο από την αντιπολίτευση αεροδρόμιο Abu al-Duhur στο Idlib χωρίς κανένα εμπόδιο⁴³⁵.

⁴³⁵ “Syrian army, allies capture Idlib air base”, REUTERS 20 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-airport/syrian-army-allies-capture-idlib-air-base-state-tv-idUSKBN1F90M7>, πρόσβαση 24 Απριλίου 2020.

Πέραν των ανωτέρω, είχε και η Τουρκία στη διάθεσή της ένα σημαντικό διαπραγματευτικό στοιχείο εναντίον της Ρωσίας. Πρόκειται για τον αγωγό φυσικού αερίου Turkish Stream, έργο στο οποίο η Μόσχα έχει επενδύσει πολλά και για αυτό δεν επιθυμεί με τίποτα να διαταράξει τις σχέσεις της με τη Άγκυρα. Όπως υποστηρίζει και ο ειδικός αναλυτής των Ρωσο-Τουρκικών σχέσεων Kerim Has «*Η μακροπρόθεσμη στρατηγική της Ρωσίας για τη Συρία δεν είχε αλλάξει, αλλά ήταν πρόθυμη να μην ανταγωνιστεί την Τουρκία, με δεδομένους τους στενούς οικονομικούς και ενεργειακούς δεσμούς καθώς και της συνεργασίας για τους S-400*»⁴³⁶. Δεν είναι τυχαίο πως η συγκατάθεση της Μόσχας στις τουρκικές επιχειρήσεις στο Afrin, συνέπεσαν με δήλωση του Διευθύνοντος Συμβούλου της Gazprom Aleksei Miller, η οποία επιβεβαιώνει μια πολυαναμενόμενη συμφωνία για την κατασκευή μιας δεύτερης γραμμής φυσικού αερίου που θα διέρχεται από τα χωρικά ύδατα της Τουρκίας⁴³⁷.

Πέραν των επιχειρησιακών ζητημάτων στη Συρία, υπήρχαν και θέματα «εσωτερικής κατανάλωσης» στα οποία η στάση του Ρώσου προέδρου έναντι των τουρκικών απαιτήσεων ήταν διαλλακτική. Η Ρωσία προετοιμαζόταν για τις προεδρικές εκλογές του Μαρτίου 2018, και ο Vladimir Putin σχεδίαζε να προσέλθει έχοντας ολοκληρώσει επιτυχώς τη στρατιωτική σύγκρουση στη Συρία, και έχοντας προσφέρει στη χώρα του μια νίκη με διεθνή προβολή και αναγνώριση, και με ελάχιστες απώλειες. Στη συνάντηση στο Sochi που ακολουθούσε στις 29-30 Ιανουαρίου 2018, όπου θα λαμβάνονταν σημαντικές αποφάσεις για το μέλλον της Συρίας, η Τουρκία ήταν ένας από τους τρεις συνδιοργανωτές⁴³⁸. Η Ρωσία δεν θα μπορούσε να διακινδυνεύσει τη συνάντηση

⁴³⁶ Stuart Williams, “Could Russia Go to War With Turkey in Syria?”, The Moscow Times 28 February 2020, διαθέσιμο στο <https://www.themoscowtimes.com/2020/02/28/could-russia-go-to-war-with-turkey-in-syria-a69460>, πρόσβαση 24 Απριλίου 2020.

⁴³⁷ “Gazprom receives construction permit for second string of Turk Stream”, GAZPROM 19 Jan 2018, διαθέσιμο στο <https://www.gazprom.com/press/news/2018/january/article398360/>, πρόσβαση 24 Απριλίου 2020.

⁴³⁸ “Syrian National Dialogue Congress to be held in Sochi on January 29-30”, TASS 22 Dec 2017, διαθέσιμο στο <https://tass.com/world/982520>, πρόσβαση 23 Απριλίου 2020.

αυτή, την οποία θεωρούσε πρωταρχικής σημασίας με την αντίθεσή της στις επεκτατικές τουρκικές επιχειρήσεις στο Afrin.

Από τη στιγμή που η Ρωσία έμεινε «μόνη» της στη Μέση Ανατολή, είχε θέσει σαν στόχο να καταστεί ο πολιτικός διαιτητής μεταξύ του καθεστώτος της κουρδικής αυτονομίας, της Συριακής κυβέρνησης και κυρίως της Τουρκίας. Ο ρόλος της Μόσχας στο θέμα αυτό, θα ήταν καθοριστικός καθόσον θα έπρεπε να χειραγωγήσει και να συμβιβάσει τόσο τη συμπεριφορά της Δαμασκού, όσο και τις αντιδράσεις της Άγκυρας. Στο πλαίσιο της στρατηγικής αυτής, η Ρωσία στις ειρηνευτικές συνομιλίες της Αστάνα τον Ιανουάριο 2017, είχε προτείνει το δικό της σχέδιο συντάγματος για τη Συρία το οποίο περιελάμβανε μιας ευρείας κλίμακας αυτονομία για τους Κούρδους. Αν και δεν πίστευε ότι το σχέδιο θα γινόταν αποδεκτό, εν τούτοις αποτελούσε μια κίνηση καλής θέλησης και προσέγγισης των Κούρδων, και ταυτόχρονα πίεσης προς την Τουρκία ότι «φλερτάρει» με την ιδέα της ομοσπονδίας⁴³⁹.

Όπως έχουν εξελιχθεί τα πράγματα στη Συρία, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή, είναι εξαιρετικά δύσκολο αν όχι αδύνατο για το καθεστώς Assad να επιστρέψει στην προ του 2011 πολιτική τάξη. Και αυτό γιατί η σημερινή κατάσταση εξαρτάται και επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, οι οποίοι δεν υπήρχαν πριν, όπως οι Τουρκικές προθέσεις, οι περιορισμένες ικανότητες του συριακού καθεστώτος, ο διχασμός του Συριακού πληθυσμού, οι συνεχείς παρεμβάσεις άλλων διεθνών παραγόντων αλλά και οι ίδιοι οι Κούρδοι οι οποίοι για άλλη μια φορά διεκδικούν μια μορφή αναγνώρισης. Έτσι η επίλυση του «Συριακού», τείνει να γίνει ρωσική υπόθεση, αντικατοπτρίζοντας την επιθυμία της Μόσχας για διεθνή νομιμοποίηση της εμπλοκής της στην κρίση αυτή, ως μέσο επιβεβαίωσης του ρόλου της ως Μεγάλης Δύναμης. Ενός ρόλου ο οποίος αποτελούσε μια

⁴³⁹ Victor Gervais and Saskia van Genugten, *Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa: Regional Actors and New Approaches*, Cham Switzerland: Springer Nature 2019, p.243

από τις βασικές αιτίες εισόδου της Ρωσίας στη σύγκρουση, και ο οποίος φαίνεται να βρίσκει πρόσφορο έδαφος στο διαμορφούμενο περιβάλλον της Συρίας και της Μέσης Ανατολής γενικότερα.

Στο νέο αυτό περιβάλλον, η Ρωσία χρησιμοποιεί ακόμα ένα «εργαλείο» για την προβολή της ισχύος της, και την εδραίωσή της στην περιοχή, ιδιαίτερα μετά την αποχώρηση των αμερικανικών δυνάμεων. Όπως έχει διαμορφωθεί η κατάσταση, μετά την ήττα του ISIS και τη διάσωση του καθεστώτος Assad, οι δυνάμεις που «ελέγχουν» αυτή τη στιγμή το παιχνίδι στη Βόρεια Συρία είναι η Ρωσία και η Τουρκία. Η Τουρκία διεκδικεί «μερίδιο» από τον έλεγχο της περιοχής για τους δικούς της λόγους. Οι λόγοι αυτοί πηγάζουν από τη φιλοδοξία της να αναδειχθεί περιφερειακή δύναμη, αλλά και από την επιθυμία της να ελέγξει τις κουρδικές δυνάμεις που πρόσκεινται στο PKK. Η Ρωσία από την πλευρά της δεν διεκδικεί μερίδιο, αλλά ολόκληρο τον έλεγχο της περιοχής. Η «αυτοκρατορικές» της καταβολές, αλλά και οι σύγχρονες επιδιώξεις της, δεν της επιτρέπουν να συμβιβαστεί με άλλους διεκδικητές. Δεν αρμόζει σε μια εν δυνάμει Μεγάλη Δύναμη να μοιράζεται τον έλεγχο μιας περιοχής στο άμεσο περιβάλλον της. Επομένως «ΔΑ» στην τουρκική παρουσία, αλλά με τους όρους της Μόσχας. Με τη Ρωσία δηλαδή να υποδεικνύει και την Τουρκία να εκτελεί.

Με τις Ηνωμένες Πολιτείες απύσες, η Ρωσία μπορεί με την ησυχία της να ασχοληθεί με την εξισορρόπηση των πραγματιστικών σχέσεων της με τους Κούρδους και την Τουρκία. Σημαντική προτεραιότητα επίσης για τη Μόσχα και τη Δαμασκό παραμένει το τέλος του πολέμου, χωρίς να διαμελιστεί η Συρία. Μια μακροπρόθεσμη τουρκική παρουσία στη Συρία θα ήταν τόσο ενοχλητική και επικίνδυνη για τους στόχους αυτούς, όσο και η εκτεταμένη κουρδική αυτονομία που επιθυμεί το SDF. Το Idlib είναι ο τελευταίος προμαχώνας των ανταρτών που απομένει στη Συρία και η Τουρκία θέλει να διατηρήσει την επιρροή της στην περιοχή ακόμη και όταν τελειώσει ο εμφύλιος πόλεμος

της Συρίας. Μια τέτοια εξέλιξη θα αποτελούσε εμπόδιο στη φιλοδοξία της Μόσχας να δει τον Πρόεδρο Bashar al-Assad να αναλαμβάνει τον έλεγχο ολόκληρης της χώρας, επιβεβαιώνοντας τη μεγαλύτερη ρωσική στρατιωτική νίκη στη μετα-σοβιετική εποχή.

Ωστόσο η Τουρκία είναι «χρήσιμη» για τον Ρώσο πρόεδρο και για έναν άλλο σημαντικό λόγο. Ο Vladimir Putin, θεωρούσε ανέκαθεν την Τουρκία ως το μεγαλύτερο έπαθλο στο πλαίσιο της στρατηγικής του να σπείρει διχασμούς μεταξύ των μελών του ΝΑΤΟ. Οι τεταμένες σχέσεις της με τις ΗΠΑ, αποτελούν πρώτης τάξεως ευκαιρία για τη Ρωσία, στην προσπάθεια της τελευταίας να υπονομεύσει τη συνοχή της Συμμαχίας και να πλήξει το κύρος της. Για τον λόγο αυτό, η Μόσχα προσπερνώντας κρίσεις, όπως αυτή της κατάρριψης του μαχητικού της αεροσκάφους το 2015, συντηρεί με την προσέγγιση της Τουρκίας σε πρώτη φάση το ρήγμα που έχει δημιουργηθεί εντός της Συμμαχίας.

Εκμεταλλεζόμενη τον «μεγαλοϊδεατισμό» του τούρκου προέδρου, η Μόσχα εμφανίζεται ως «ειλικρινής εταίρος», συμεριζόμενη τις ανησυχίες ασφάλειας, πρόθυμη να σταθεί δίπλα της ακόμα και σε ακραίες καταστάσεις. Είναι χαρακτηριστική η δήλωση του Alexander Sherin, πρώτου αναπληρωτή της Αμυντικής Επιτροπής της ρωσικής Κάτω Βουλής τον Μάρτιο 2018, σύμφωνα με την οποία οι χώρες της CSTO, η Συρία, το Ιράν, η Βόρεια Κορέα, η Κίνα και η Τουρκία, παραμένουν εταίροι της Ρωσίας και ότι η Μόσχα είναι έτοιμη να τους υποστηρίξει σε περίπτωση πιθανής πυρηνικής επίθεσης⁴⁴⁰.

Σε μια κίνηση για την περεταίρω τουρκική προσέγγιση, η Ρωσική κυβέρνηση, χωρίς καμία αιτιολογία, τον Ιούνιο 2018 ανακοίνωσε ότι τερματίζεται η εκπομπή του

⁴⁴⁰ “Analyst Explains Why Turkey Can Calmly Withdraw From NATO After Putin’s Speech”, Sputnik 3 March 2018, διαθέσιμο στο <https://sputniknews.com/analysis/201803031062188502-russia-turkey-nato-deterrence/>, πρόσβαση 5 Μαρτίου 2018

διαδικτυακού πρακτορείου ειδήσεων Sputnik στην Κουρδική γλώσσα⁴⁴¹. Η κίνηση αυτή φυσικά δεν έγινε χωρίς ανταλλάγματα, μιας και τις δύο χώρες συνέδεε κάτι κοινό. Και οι δύο, για διαφορετικούς λόγους η κάθε μία, είχαν διαφορές με τις ΗΠΑ. Έτσι στα μέσα του Αυγούστου 2018, Ρωσία και Τουρκία υποστήριξαν η μία την άλλη στις αντίστοιχες διαφορές τους με τις Ηνωμένες Πολιτείες, με τη Ρωσία να καταδικάζει τις κυρώσεις των ΗΠΑ εναντίον της Τουρκίας λόγω της κράτησης του πάστορα Andrew Brunson⁴⁴², και την Τουρκία να δηλώνει την αντίθεσή της στις κυρώσεις των ΗΠΑ εναντίον της Ρωσίας για την προσάρτηση της Κριμαίας και τη ρωσική παρέμβαση στις προεδρικές εκλογές του 2016 στις ΗΠΑ⁴⁴³.

Με την πολιτική της αυτή, η Ρωσία επιχειρεί να απομακρύνει την Τουρκία ακόμα περισσότερο από το ΝΑΤΟ και τη Δύση γενικότερα. Οι δηλώσεις της Τουρκίας για την αντίθεσή της στις δυτικές κυρώσεις εναντίον της Ρωσίας έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα γιατί προέρχονται από ένα βασικό μέλος του ΝΑΤΟ. Αυτό από μόνο του εμφανίζει ότι στο εσωτερικό της Συμμαχίας επικρατεί ένα χάσμα, με αγεφύρωτες απόψεις οι οποίες οδηγούν σε ρήξη. Αυτός ήταν εξάλλου και ο απώτερος στόχος της Μόσχας. Η δημιουργία αναταραχής στο εσωτερικό της Συμμαχίας, με τη δημιουργία κλίματος «αποχώρησης» ή «απειλής αλλαγής στρατοπέδου», γεγονός το οποίο πλήττει ανεπανόρθωτα το κύρος της Συμμαχίας. Όλη αυτή η εξέλιξη, αναβαθμίζει τον ρόλο της Ρωσίας όχι μόνο στην περιφέρειά της, αλλά στα μάτια όλων όσων προσβλέπουν σε μελλοντική προσχώρηση στη Δυτική Συμμαχία, και στη διεθνή κοινότητα γενικότερα.

⁴⁴¹ “Russian Sputnik shuts down Kurdish Website at Turkey’s request”, Ahval News 30 June 2018, διαθέσιμο στο <https://ahvalnews.com/media/russian-sputnik-shuts-down-kurdish-website-turkeys-request>, πρόσβαση 25 Απριλίου 2020.

⁴⁴² “Russia's Lavrov, in Turkey, calls U.S. sanctions policy illegitimate”, REUTERS 14 August 2018, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/russia-turkey-us-sanctions-idUSR4N1V0039>, πρόσβαση 27 Απριλίου 2020.

⁴⁴³ “Turkey never supported anti-Russian sanctions — top diplomat”, TASS 14 August 2018, διαθέσιμο στο <https://tass.com/world/1017180>, πρόσβαση 27 Απριλίου 2020.

Ωστόσο η ρωσική διπλωματία και ο Vladimir Putin είναι πολύ έμπειροι και ρεαλιστές για να πιστεύουν στο ενδεχόμενο αποχώρησης της Τουρκίας από το ΝΑΤΟ. Όμως η δημιουργία «ψυχρού κλίματος» και αμφισβήτησης εντός της Συμμαχίας, θα αναδείξει τη Ρωσία ως αξιόπιστο εγγυητή της ασφάλειας αρχικά στην άμεση περιφέρειά της και εν συνεχεία στον υπόλοιπο κόσμο. Σε όλη αυτή την προσπάθεια, όπως επανειλημμένως έχει συμβεί, οι Κούρδοι θα αποτελούν πάντα ένα εργαλείο για τη Ρωσία, που θα χρησιμοποιείται για την πίεση ή την εκτόνωση καταστάσεων στη Μέση Ανατολή και ειδικά με την Τουρκία.

Επί του παρόντος φαίνεται ότι Μόσχα τα έχει καταφέρει αρκετά καλά αφού με τη στρατηγική που εφάρμοσε στη Συρία, έχει καταφέρει να αντιστρέψει το αρχικό κλίμα και να διατηρήσει τον πρόεδρο Assad στην εξουσία. Από την άλλη πλευρά, με κατάλληλο χειρισμό του «κουρδικού», έχει αναπτύξει στενές σχέσεις με την Τουρκία τόσο στον ενεργειακό τομέα με τον αγωγό φυσικού αερίου Turk Stream, όσο και στον αμυντικό τομέα με την πώληση του πυραυλικού αντιαεροπορικού συστήματος S-400.

Τον Σεπτέμβριο του 2019, η Ρωσία έστειλε τα μαχητικά τέταρτης «plus» γενιάς Sukhoi Su-35S και Su-57 στην Τουρκία για συμμετοχή στην έκθεση Technofest 2019 που πραγματοποιήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Αν υλοποιηθούν οι «απειλές» του Τούρκου προέδρου για αγορά ρωσικών αεροσκαφών μετά την αποβολή της Τουρκίας από το πρόγραμμα των αμερικανικών F-35, τότε το ΝΑΤΟ θα εισέλθει σε βαθιά κρίση, και πρόεδρος Vladimir Putin, μπορεί να μιλά για μια μεγάλη νίκη από μια Μεγάλη Δύναμη που λέγεται Ρωσία.

Κεφάλαιο 3

Εξωτερική Πολιτική

3.1 Μέθοδοι και Εργαλεία της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής

Τα τελευταία χρόνια, η Ρωσία έχει επιδείξει μια αποφασιστική εξωτερική πολιτική, στην επιτυχία της οποίας έχουν συμβάλλει και οι επιτυχημένες στρατιωτικές παρεμβάσεις στην Ουκρανία και τη Συρία. Είναι γεγονός ότι η Δύση δεν ανέμενε μια τέτοια εξέλιξη, αλλά αντιθέτως πίστευε ότι με τις κυρώσεις εν ισχύ λόγω της Ουκρανίας, η εμπλοκή της Μόσχας στη Συριακή κρίση θα την εξέθετε ακόμα περισσότερο, με αποτέλεσμα να πληγεί το κύρος τόσο του Ρώσου προέδρου, όσο και της χώρας διεθνώς. Παρά το γεγονός ότι οι μέθοδοι που επιδεικνύει η Ρωσία για την επίλυση των προβλημάτων με τις άλλες χώρες έχουν τις ρίζες τους στις παραδοσιακές σοβιετικές προσεγγίσεις, στη μετα-ψυχροπολεμική εποχή εμφανίζεται μια σταθερά αναπτυσσόμενη σκέψη σχετικά με τη μεταβαλλόμενη φύση των συγκρούσεων (ένοπλων και μη), η αντιμετώπιση των οποίων μπορεί να γίνει και με άλλα μέσα, μη περιοριζόμενη αποκλειστικά στην εφαρμογή της στρατιωτικής εξουσίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η ρωσική εξωτερική πολιτική έχει επιστρατεύσει έναν αριθμό «εργαλείων» τα οποία χρησιμοποιεί κατά περίπτωση με στόχο την άσκηση πίεσης για την ικανοποίηση των εθνικών της συμφερόντων. Σε όλη αυτή την προσπάθεια σημαντική είναι η συμβολή της Ρωσικής Εκκλησίας της οποίας οι εκτός συνόρων επιδιώξεις συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με αυτές της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, με την τελευταία να χρησιμοποιεί τη θρησκευτική διπλωματία ως ακόμα ένα εργαλείο της. Από τα εργαλεία αυτά δεν λείπουν φυσικά και οι παραδοσιακές μέθοδοι επιρροής και προπαγάνδας, οι οποίες με τη βοήθεια των σύγχρονων μέσων πληροφοριών και του διαδικτύου έχουν τη δυνατότητα να απευθύνονται σε μεγαλύτερο «ακροατήριο». Τέλος η Μόσχα δεν θα

μπορούσε να αφήσει ανεκμετάλλευτο το πλεονέκτημα που της προσδίδει η «ενέργεια» και ιδιαίτερα το φυσικό αέριο, με το οποίο μπορεί να σχεδιάζει την «ενεργειακή της πολιτική».

Στη σύγχρονη εποχή, η ρωσική εξωτερική πολιτική έχει προσαρμοστεί κατάλληλα, έχοντας στη διάθεσή της δύο συγκεκριμένες επιλογές για την άσκηση των επιδιώξεών της: Τις Ένοπλες Δυνάμεις της Ρωσικής Ομοσπονδίας, και την ικανότητα του κράτους στον τομέα των πληροφοριών. Η κεντρική ιδέα γύρω από την οποία περιστρέφονται οι ρωσικές ενέργειες είναι η απειλή από τη Δύση, με τη Μόσχα να κινητοποιείται για την αντιμετώπισή της. Για να δικαιολογηθούν οι πρωτοβουλίες και επιδιώξεις της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, άλλοτε θεωρούνται και άλλοτε παρουσιάζονται ως αμυντικά μέτρα, με στόχο την προβολή του Δυτικού παρεμβατισμού και την ανάδειξη της Ρωσίας ως αξιόπιστου εταίρου. Αυτό που είναι σίγουρο, είναι το γεγονός ότι η κατάσταση αυτή δεν πρόκειται να αλλάξει όσο οι αξίες και τα στρατηγικά συμφέροντα της Δύσης και εκείνα της Ρωσίας είναι παραμένουν ασυμβίβαστα.

3.1.1 Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία

Ο ρόλος της εκκλησίας ήταν ανέκαθεν καθοριστικός στη λειτουργία του ρωσικού κράτους, παρά τις διαφορετικές στάσεις της κοινωνίας και του κράτους απέναντί της. Η αλληλεπίδραση θρησκείας και κράτους έχει μακρά ιστορία, με τον ρόλο και την εξουσία της σε κάποιες περιόδους να είναι τόσο υψηλή, ώστε η πολιτική εξουσία να προσπαθεί να την χρησιμοποιήσει ως μέσο διάδοσης της ισχύος, καταλαμβάνοντας κυρίαρχη θέση στην κοινωνία⁴⁴⁴.

⁴⁴⁴ Vladimir Liparteliani, "Russia's Use of the Orthodox Church as a Tool of Influence", *Journal of Political Sciences & Public Affairs*, Vol.7, Iss.4, No:369, 2019

Από την καθιέρωση του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας έως σήμερα, η εκκλησία είναι στενά συνυφασμένη με την πορεία του ρωσικού λαού, έχοντας καταστεί αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής του κληρονομιάς. Μπορεί ο Ρώσος πολίτης να μην είναι βαθιά θρησκευόμενος, ωστόσο θεωρεί τη θρησκεία βασικό συστατικό της κοινωνίας και της λειτουργίας του κράτους, και για αυτό ο λόγος των θρησκευτικών ηγετών έχει πάντα βαρύτητα και μεγάλη απήχηση στο ευρύ κοινό. Η ρωσική ηγεσία, αντιλαμβανόμενη ότι ο λόγος και η επιρροή της εκκλησίας δεν περιορίζεται από σύνορα ή πολιτικές τοποθετήσεις, την χρησιμοποιεί ως «εργαλείο ήπιας ισχύος», για την προσέγγιση συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων, και την επίτευξη των στόχων της τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό.

Ως έτος ιδρύσεως της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (ROC), θεωρείται το 988 μχ, χρονιά κατά την οποία ο Βλαδίμηρος ο Μέγας ασπάστηκε στο Κίεβο τον Χριστιανισμό, εξ ονόματος των λαών της Ρωσίας⁴⁴⁵. Με το βάπτισμα των «Ρώσ» που ακολούθησε, ο Ορθόδοξος Χριστιανισμός έγινε η επίσημη θρησκεία του νέου κράτους. Μετά την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το 1453, η ρωσική ορθόδοξη εκκλησία ανακηρύχθηκε αυτοκέφαλο τμήμα του ανατολικού χριστιανισμού, και το 1589 ο μητροπολίτης Μόσχας διεκδίκησε και πήρε τον τίτλο του Πατριάρχη. Με την άνοδο στο θρόνο του Πέτρου Α΄, ο οποίος ήταν και ο πρώτος που ανακήρυξε τη Ρωσία ως αυτοκρατορία το 1700, η εκκλησία ανεξαρτητοποιήθηκε από τον αυτοκράτορα, ο θεσμός των πατριαρχών καταργήθηκε, και από το 1721 έως το 1917 την εκκλησία κυβερνούσε ο επίτροπος της Ιεράς Συνόδου, διορισμένος από την κυβέρνηση. Ο αυτοκράτορας δεν ήταν ποτέ επίσημα επικεφαλής της εκκλησίας, όπως σε κάποιες άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

⁴⁴⁵ Οι λαοί της Ρωσίας τελικά θα αποτελούσαν τα έθνη της Ρωσίας, της Λευκορωσίας και της Ουκρανίας.

Λίγο μετά τη διάλυση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας το 1917, ο θεσμός της «Πατριαρχίας» επανήλθε και εξελέγη νέος Πατριάρχης για να κυβερνήσει την εκκλησία. Το 1918, εξεδόθη διάταγμα για το διαχωρισμό της Εκκλησίας από το κράτος, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι ιερωμένοι διαχωρίζονται από το κράτος, και αφαιρείται από τις εκκλησίες το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και της νομικής οντότητας. Θεωρητικά η εκκλησία είχε τη δυνατότητα να λειτουργήσει, και τυπικά τα δικαιώματα των πιστών να εκκλησιαστούν ήταν εγγυημένα από το Σύνταγμα, όμως η θέση της ίδιας και των πιστών της στη σοβιετική κοινωνία ήταν ασαφής. Η Σοβιετική κοινωνία ήταν μια κοινωνία στην οποία ο κυρίαρχος ρόλος είχε δοθεί στο Κομμουνιστικό Κόμμα, το οποίο απαιτούσε από τα μέλη του να επιτεθούν σε οποιαδήποτε «θρησκευτική» προκατάληψη, καθώς και άλλες πνευματικές αντιλήψεις ξένες στον σοσιαλιστικό τρόπο ζωής⁴⁴⁶.

Κατά την εποχή του Μεσοπολέμου το πατριαρχείο της Ρωσίας πρακτικά έπαυσε να ελέγχει τις ρωσικές ενορίες που υπήρχαν στο εξωτερικό. Πολλές από αυτές, στη Φινλανδία, τις Βαλτικές Χώρες και την Πολωνία, άφησαν το ρωσικό πατριαρχείο και υπήχθησαν στο πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Μετά την εισβολή της Γερμανίας στη Σοβιετική Ένωση στις 22 Ιουνίου 1941, το ρωσικό πατριαρχείο ανέκτησε τη δικαιοδοσία του επί των ρωσικών ενοριών του εξωτερικού, για λόγους πολιτικούς. Οι σοβιετικές αρχές επικαλούμενες τις παραδοσιακές ορθόδοξες αξίες της συνύπαρξης, της αδελφότητας και της αυτοθυσίας, συμφιλιώθηκαν με την εκκλησία αναμένοντας από την τελευταία ως αντάλλαγμα να υποστηρίξει την πολεμική προσπάθεια⁴⁴⁷.

Μετά Β' ΠΠ το 1948, πραγματοποιήθηκε μια παν-ορθόδοξη σύνοδος των Εκκλησιών που ανήκαν στις λεγόμενες Λαϊκές Δημοκρατίες. Η σύνοδος αυτή

⁴⁴⁶ White S., McAllister I., "Orthodoxy and Political Behavior in Postcommunist Russia, *Review of Religious Research*", Vol. 41, No. 3, Mar 2000, p. 361.

⁴⁴⁷ F. Corley, *Religion in the Soviet Union: An Archival Reader*, New York: New York University Press 1996, p.402

χρησιμοποιήθηκε για την ισχυροποίηση τόσο του Πατριαρχείου, όσο και του σοβιετικού καθεστώτος στις υπό κομμουνιστικό καθεστώς χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Στην εποχή του πολέμου και του Στάλιν, χιλιάδες ναοί άνοιξαν εκ νέου στη Σοβιετική Ένωση, για να κλείσουν και πάλι χάριν της πολιτικής που ακολούθησαν τόσο ο Νικίτα Χρουτσώφ, όσο και ο Λεονίντ Μπρέζνιεφ στην περίοδο 1953-1982.

Η ROC αναδύθηκε και πάλι στο τέλος της δεκαετίας του 1980, στην περίοδο της «περεστρόικα» και της «γκλάσνοστ» του προέδρου Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, παλαιότεροι νόμοι που περιόριζαν την εκκλησία και το νόμιμο καθεστώς της καταργήθηκαν. Με διαρκείς νομοθετικές ρυθμίσεις, την άνοιξη του 1990 ψηφίστηκε ένας νέος νόμος που αναγνώριζε εξαιρετικές θρησκευτικές ελευθερίες. Μετά το 1991, πάνω από 15.000 εκκλησίες στη Ρωσία αναστηλώθηκαν ή οικοδομήθηκαν, νέες ενορίες και μοναστήρια άνοιξαν, και περισσότεροι πιστοί άρχισαν να εκκλησιάζονται και να αυτοπροσδιορίζονται ως Ορθόδοξοι Χριστιανοί.

Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία πλέον ήταν πανταχού παρούσα ως κοινωνικός και πολιτικός παράγοντας. Τον Ιανουάριο 2009, ο Μητροπολίτης Σμολένσκ και Καλίνινγκραντ Κύριλλος, εξελέγη 16ος Πατριάρχης Μόσχας και πασών των Ρωσιών. Το 2010 η ROC είχε 160 επισκοπές ανά τον κόσμο, με πάνω από 30.000 ενορίες και 788 μοναστήρια⁴⁴⁸. Εκτός από τις πολλές ιεραποστολές και τα μετόχια, έχει το δικό της γραφείο στον ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη, στον ΟΑΣΕ στις Βρυξέλλες και στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Στρασβούργο.

⁴⁴⁸ “Report of the Holy Patriarch Kirill at the Meeting of Archbishops”, 2 February 2010, διαθέσιμο στο <http://www.patriarchia.ru/db/text/1061651.html>, πρόσβαση 14 Απριλίου 2020.

3.1.2 Η ROC στη Μετασοβιετική Εποχή

Όταν ο πρόεδρος Vladimir Putin ανήλθε στην εξουσία, συνειδητοποίησε τις δυνατότητες της ROC, με την οποία μοιραζόταν τις ίδιες απόψεις για τη θέση της Ρωσίας στον κόσμο, και άρχισε να εργάζεται για την ενίσχυση του ρόλου της. Οι Ρώσοι μπορεί να μην διακρίνονταν για τη θρησκευτικότητά τους, όμως αισθάνονταν την εκκλησία ως μέρος της παράδοσής τους και επομένως κάτι το οποίο ήταν στενά συνδεδεμένο με την ιστορία αλλά και το μέλλον της χώρας τους. Στη Βυζαντινή περίοδο, ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ήταν τόσο ισχυρός ώστε ήταν υπεύθυνος για την στέψη του αυτοκράτορα, με την εκκλησία και το κράτος να λειτουργούν σε αυτό που ονομαζόταν «συμφωνία» κοσμικής και θρησκευτικής εξουσίας⁴⁴⁹. Μια παρόμοια συμφωνία μπορεί να παρατηρηθεί τώρα και στη Ρωσία. Κάτω από τη συνδυασμένη ηγεσία του πατριάρχη Μόσχας Κύριλλου και του Ρώσου Προέδρου Vladimir Putin, η Ρωσία τα τελευταία χρόνια έχει εδραιώσει μια συμμαχία για την επιδίωξη των παραδοσιακών αξιών τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό⁴⁵⁰.

Η χρήση της θρησκείας από τη Ρωσική Ομοσπονδία στην εξωτερική πολιτική ασκείται με αυξανόμενη αποτελεσματικότητα. Για πολλούς Ρώσους, συμπεριλαμβανομένης και της πολιτικής ελίτ, η θρησκεία αποτελεί ένα κρίσιμο στοιχείο της παράδοσης και ως εκ τούτου το θεμέλιο αξιών για την πνευματική ανάκαμψη της ρωσικής κοινωνίας και για την ανάκτηση της ισχύος της Ρωσίας. Η θρησκευτική διπλωματία αποτελεί επομένως μέρος ενός ευρύτερου φαινομένου προσέγγισης Εκκλησίας και κράτους στη Ρωσία. Η θρησκεία εμφανίζεται συχνά στις επίσημες έννοιες

⁴⁴⁹ Η αρχή της «συμφωνίας» νομιμοποίησε το μοντέλο των στενών σχέσεων μεταξύ του πατριάρχη και του αυτοκράτορα, το οποίο διαμορφώθηκε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία την εποχή του Ιουστινιανού (527-65). Σύμφωνα με αυτή την αρχή οι δύο κλάδοι της εξουσίας - η πνευματική δύναμη της εκκλησίας και η κοσμική εξουσία του κράτους - είναι δύο δώρα που δίδονται από την ίδια Χάρη του Θεού και καλούνται έτσι να ενεργούν αρμονικά.

⁴⁵⁰ *Gorvett, Jonathan, "Russian Prayers. The Struggle for Orthodox Christianity", Foreign Affairs 14 July 2016.*

της κρατικής πολιτικής της Ρωσίας, με την προώθηση του διαθρησκευτικού διαλόγου μέσω του πολιτιστικού χώρου του «Ρωσικού κόσμου» (russkiy mir). Τόσο ο ρωσικός κόσμος, όσο και ο διαθρησκευτικός διάλογος είναι στενά συνδεδεμένοι με την εθνική ασφάλεια και την ήπια ισχύ.

Η ρωσική εξωτερική πολιτική, στην προσπάθειά της να βγει από την απομόνωση, ιδιαίτερα μετά την κρίση της Ουκρανίας, αναζητά τρόπους που θα της επιτρέψουν να επανέλθει στη διεθνή κοινωνία. Κάτι τέτοιο είναι σχετικά εύκολο από ορισμένες οργανώσεις με διεθνικές δραστηριότητες, που απευθύνονται σε διαφορετικές ευαισθησίες του κοινού όπως η προστασία του περιβάλλοντος, η καταπολέμηση της φτώχειας, ή οι θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ιδιαίτερα το τελευταίο, καλύπτει μεγάλο εύρος των ανησυχιών και ενδιαφερόντων των πιστών, από το περιβάλλον έως την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη, με αποτέλεσμα να έχει απήχηση σε τεράστιες πληθυσμιακές ομάδες. Αυτό ακριβώς το πλεονέκτημα το διαθέτει η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, και για αυτό αποτελεί πολύτιμο πλεονέκτημα της διπλωματίας του ρωσικού κράτους.

Η θρησκεία έχει αποδειχθεί ως ένα από τα πιο αποτελεσματικά εργαλεία «ήπιας ισχύος» της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους. Απευθύνεται σε ανθρώπους με διαφορετικές πολιτικές τοποθετήσεις, διαφορετική εθνοτική ή φυλετική καταγωγή και διαφορετικές γλώσσες. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια υπερ-εθνική οντότητα. Η Ρωσία μοιράζεται τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό με μερικούς από τους μετα-σοβιετικούς γείτονες της, αλλά και με άλλους στην ευρύτερη περιοχή. Από την εμφάνιση της Χριστιανικής λατρείας στη Ρωσία μέχρι σήμερα, έχουν αλλάξει πολλά καθεστώτα και ιδεολογίες, όμως η θρησκεία παραμένει ίδια και συνεχίζει να ασκεί επιρροή στους πιστούς της. Μια τέτοια δυνατότητα δεν θα μπορούσε να μείνει ανεκμετάλλευτη από τη ρωσική εξωτερική πολιτική, ιδιαίτερα την περίοδο αμέσως μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης.

Όταν η κοινή ιδεολογία του κομμουνισμού κατέρρευσε, ο συνδυετικός κρίκος, έστω και με εξαναγκασμό, που συνέδεε τόσο τις σοβιετικές δημοκρατίες, όσο και τα κράτη δορυφόρους, έπαψε να υπάρχει. Στη θέση του έπρεπε να βρεθεί μια εναλλακτική λύση η οποία θα μπορούσε να είναι εύκολα αποδεκτή, και έτσι η ρωσική ηγεσία συνειδητοποίησε τον πιθανό ρόλο που θα μπορούσε να διαδραματίσει η εκκλησία στην πραγματοποίηση των στόχων της εξωτερικής της πολιτικής. Η εδραίωση της επιρροής της Μόσχας στο εγγύς εξωτερικό είναι μία από τις βασικές κατευθυντήριες στρατηγικές της εξωτερικής πολιτικής του Κρεμλίνου. Τα νέα κράτη που δημιουργήθηκαν στο άμεσο περιβάλλον της Ρωσίας, με τη βοήθεια και της εκκλησίας παρά την ανεξαρτησία τους, εξακολουθούν να υφίστανται υψηλό βαθμό επιρροής. Η Σοβιετική σφαίρα επιρροής μπορούσε άνετα να αντικατασταθεί από τη «Θρησκευτική σφαίρα επιρροής».

Ο πρόεδρος Vladimir Putin και η ROC, μοιράζονται ένα κοινό όραμα που αφορά τη ρωσική εθνική ταυτότητα και τη διαφορετικότητα. Σύμφωνα με το όραμά τους, η Ρωσία είναι μια μοναδική κοινωνία που δεν κατατάσσεται ούτε στη Δύση ούτε στην Ασία, αλλά αντιπροσωπεύει περισσότερο ένα μοναδικό και ξεχωριστό σύνολο αξιών που πιστεύεται ότι είναι θεϊκό. Όλα αυτά βρίσκονται πολύ κοντά στις απόψεις και την ιδεολογία του σύγχρονου Ρώσου φιλοσόφου και υποστηρικτή του νέο-Ευρασιανισμού, Alexander Dugin. Μια ιδεολογία η οποία είναι, όπως και αυτές των κλασσικών Ευρασιανιστών της δεκαετίας του 1920 και 1930, αντιδυτική, αντι-φιλελεύθερη, ολοκληρωτική, «ιδεοκρατική» και κοινωνικά παραδοσιακή. Μια ιδεολογία που θεωρεί τον ορθολογισμό ως Δυτικό και ως εκ τούτου προάγει μια μυστικιστική, πνευματική, συναισθηματική και μεσαιωνική κοσμοθεωρία⁴⁵¹. Βασικά στοιχεία αυτής της ιδεολογίας είναι ότι η σωτηρία της Ρωσίας έγκειται στην αντιστροφή του ρεύματος του δημοκρατικού φιλελευθερισμού, στην επανίδρυση του κατασταλτικού κεντρικού ελέγχου, και φέρνοντας στην εξουσία ένα

⁴⁵¹ Barbashin Anton and Thoburn Hannah, "Putin's Brain. Alexander Dugin and the Philosophy Behind Putin's Invasion of Crimea", *Foreign Affairs* 31 Mar 2014.

καθεστώς πατριωτών, αφοσιωμένων σε ένα αυτοκρατορικό σχέδιο της Ρωσίας, πολυεθνικό, πολυεθνολογικό, πολυθρησκευτικό, αλλά ξεκάθαρα ρωσικό και ξεκάθαρα μη δυτικό γεωπολιτικό χώρο, την Ευρασία⁴⁵².

Η Μόσχα θεωρεί τη ROC ως ένα εναλλακτικό διπλωματικό κανάλι ακόμα και σε μεγάλους οργανισμούς, μη διστάζοντας να δηλώνει επίσημα την εμπλοκή της Ρωσικής Εκκλησίας σε διεθνείς υποθέσεις⁴⁵³. Το 2007, ο πρόεδρος της Ρωσίας Vladimir Putin, με σχετικό διάταγμα που υπέγραψε, προώθησε την ίδρυση του ιδρύματος «Ρωσικός Κόσμος» (Russkiy Mir Foundation), ξεκινώντας μια συντονισμένη εκστρατεία ήπιας ισχύος για την προώθηση της ρωσικής γλώσσας και του πολιτισμού πέρα από τα σύνορα της χώρας⁴⁵⁴. Για την υλοποίηση του πλαισίου αυτού, η κυβέρνηση συνεργάζεται στενά με την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, για την προώθηση αξιών που αποτελούν πρόκληση για τη Δυτική πολιτιστική παράδοση.

Το Ίδρυμα διαμορφώθηκε στα πρότυπα παρόμοιων οργανισμών προώθησης πολιτισμού, όπως το British Council και το Goethe Institute. Για πολλούς αναλυτές, ο όρος Russkiy Mir αποτελεί παράδειγμα μιας επεκτατικής και «μεσιανικής» ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, την επίμονη διασταύρωση των συμφερόντων του ρωσικού κράτους και της ROC. Κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ότι ο όρος στην πραγματικότητα σημαίνει κάτι τελείως διαφορετικό για κάθε πλευρά. Για την πολιτεία είναι ένα εργαλείο επέκτασης της πολιτικής και πολιτισμικής επιρροής της Ρωσίας, για τη Ρωσική Εκκλησία είναι μια πνευματική

⁴⁵² Charles Clover, *Black Wind, White Snow: The Rise of Russia's New Nationalism*, London: Yale University Press 2016, p.xii

⁴⁵³ Τον Φεβρουάριο του 2006, σε συνάντηση του Διεθνούς Οργανισμού Ατομικής Ενέργειας στη Βιέννη, ο Ρώσος υπουργός Εξωτερικών Sergei Lavrov, εξέφρασε την ελπίδα ότι «η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία θα διαδραματίσει ρόλο στη διευθέτηση των σημερινών αντιπαραθέσεων και στον μετριασμό της σύγκρουσης των πολιτισμών». Malashenko Alexei, *The Islam Factor in Russia's Foreign Policy*. Russia in Global Affairs, Vol.5, No.3, July-September. 2007.

⁴⁵⁴ “About Russkiy Mir Foundation”, Russkiy Mir, διαθέσιμο στο <https://russkiymir.ru/en/fund/index.php>, πρόσβαση 14 Απριλίου 2020.

έννοια, μια υπενθύμιση ότι μέσω της βάπτισης των «Ρως», ο θεός «καθαγίασε» αυτούς τους ανθρώπους με το καθήκον της οικοδόμησης της «Αγίας Ρωσίας»⁴⁵⁵.

Ο «Ρωσικός Κόσμος» αρχικά είχε επικεντρωθεί στην προώθηση στενότερων δεσμών με τους ρωσόφωνους που ζουν κυρίως στις πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες, όμως σύντομα ήρθε σε αντίθεση με τον δυτικό τρόπο ζωής. Ο Ρώσος Πρόεδρος Putin στην ομιλία του το 2013 στο «Valdai International Discussion Club», αναφέρθηκε ξεκάθαρα στην απεμπόληση από τη Δύση, ηθικών και πνευματικών αξιών⁴⁵⁶. Στο πλαίσιο του Ρωσικού Κόσμου η Ρωσική Εκκλησία χρησιμοποιείται από το κράτος ως μια πολιτιστική ιδέα, η οποία εργάζεται για λογαριασμό της ρωσικής κυβέρνησης, με σκοπό την ενίσχυση της εγχώριας σταθερότητας της χώρας, την αποκατάσταση της θέσης της Ρωσίας ως παγκόσμιας δύναμης και την αύξηση της επιρροής της στα γειτονικά κράτη, αλλά και ευρύτερα. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το 2016 εγκαινιάστηκε στο Παρίσι το «Ρωσικό Πνευματικό και Πολιτιστικό Κέντρο», η θέση του οποίου βρίσκεται πολύ κοντά στο πιο διάσημο σημείο, τον Πύργο του Άιφελ. Αυτό το 150 εκατομμυρίων ευρώ έργο αποτελεί επιβεβαίωση "της χρήσης της Ορθοδοξίας ως εργαλείου ήπιας ισχύος της Ρωσίας"⁴⁵⁷.

Η ήπια ισχύς ως νέα προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, αναφέρθηκε για πρώτη φορά στην αναθεώρηση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής το 2007⁴⁵⁸. Στη

⁴⁵⁵ Petro, Nicolai N. *Russia's Orthodox Soft Power*. Carnegie Council for Ethics in International Affairs. March 23, 2015.

⁴⁵⁶ “Μπορούμε να δούμε πόσες από τις ευρω-ατλαντικές χώρες απορρίπτουν ουσιαστικά τις ρίζες τους, συμπεριλαμβανομένων των χριστιανικών αξιών που αποτελούν τη βάση του δυτικού πολιτισμού. Αρνούνται τις ηθικές αρχές και όλες τις παραδοσιακές ταυτότητες: εθνικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές και ακόμη και σεξουαλικές. Εφαρμόζουν πολιτικές που εξισώνουν τις μεγάλες οικογένειες με συμβιώσεις του ίδιου φύλου, την πίστη στον Θεό με την πίστη στον Σατανά”. President of Russia, 19 Sep 2013, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19243>, πρόσβαση 14 Απριλίου 2020.

⁴⁵⁷ Vladimir Liparteliani, “Does Russia's Use of the Orthodox Church as a Tool of Influence?”, *Journal of Political Sciences & Public Affairs*, Vol.7, Issue 4, No:369

⁴⁵⁸ Andis Kudors, “Russian World”—Russia’s Soft Power Approach to Compatriots Policy, *Russian Analytical Digest*. Research Centre for East European Studies. 81/2010.

συνέντευξη του τον Οκτώβριο του 2008 στην εφημερίδα Rossiyskaya Gazeta, ο Ρώσος υπουργός Εξωτερικών Sergei Lavrov ανακοίνωσε ότι οι σχέσεις της Μόσχας με τους Ρώσους «ομογενείς» που διαμένουν στο εξωτερικό θα αναπτυχθούν με βάση τις αρχές της «ήπιας ισχύος». Σύμφωνα με τον Αμερικανό καθηγητή και πολιτικό επιστήμονα Joseph S. Nye, η ελκυστικότητα της ήπιας ισχύος εξαρτάται από τον πολιτισμό, τις αξίες και την εξωτερική πολιτική⁴⁵⁹. Σύμφωνα με τον καθηγητή, η ήπια ισχύς, σε αντίθεση με τη "σκληρή" της έκδοση, μπορεί να μεταβάλει τη συμπεριφορά των χωρών χωρίς την επιβολή καταναγκασμού και με πολύ μικρότερο συγκριτικά κόστος με αποτέλεσμα οι «χώρες στόχος» να επιθυμούν αυτό που προωθεί και επιδιώκει αυτός που έχει την εξουσία.

Στο ίδιο πλαίσιο κινούμενος, ο καθηγητής Andrei Tsygankov, υποστηρίζει ότι τα μακροπρόθεσμα εθνικά συμφέροντα της Ρωσίας περιστρέφονται γύρω από τρεις σταθερές: την εθνική κυριαρχία ή πνευματική ελευθερία, το ισχυρό και κοινωνικά προστατευμένο κράτος ικανό να υπερασπιστεί την κυριαρχία αυτή και την «πολιτιστική υπακοή» αυτών που μοιράζονται μια κοινή αίσθηση τιμής της Ρωσίας, όπου και αν ευρίσκονται⁴⁶⁰. Οι απόψεις τόσο του Nye όσο και του Tsygankov έχουν πολλά κοινά στοιχεία αφού και οι δύο περιστρέφονται γύρω από τις αξίες, τον πολιτισμό και την εθνική κυριαρχία η οποία είναι και η κύρια επιδίωξη της εξωτερικής πολιτικής.

Πράγματι οι ανωτέρω θέσεις του Nye φαίνεται να έχουν σε μεγάλο ποσοστό εφαρμογή στην περίπτωση του «Ρωσικού Κόσμου» ως εργαλείου ήπιας ισχύος. Ο ρωσικός πολιτισμός είναι ένα στοιχείο το οποίο είναι αποδεκτό σε αρκετές περιοχές, ιδιαίτερα μέσω της «ρωσικής ομογένειας» στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, και ο οποίος σε συνδυασμό με τα κοινά αποδεκτά στοιχεία της Ορθοδοξίας και της σλαβικής κουλτούρας, προωθούν

⁴⁵⁹ Nye, J. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs 2004, p.4

⁴⁶⁰ Andrei Tsygankov, *Russia and the West from Alexander to Putin*. New York: Cambridge University Press, 2012, p.28

τη διάδοση της ρωσικής γλώσσας και του πολιτισμού. Οι «αξίες» είναι το δεύτερο στοιχείο το οποίο χρησιμοποιεί η Ρωσική κυβέρνηση στην «αξιακή» αντιπαράθεσή της με την Δύση, υποστηρίζοντας ότι οι απειλές για την ρωσική ασφάλεια έγκειται στον τομέα του πολιτισμού, και των ασαφών πνευματικών και ηθικών αξιών. Έτσι υποστηρίζεται ότι ένας από τους στρατηγικούς στόχους της ρωσικής ασφάλειας είναι «η διατήρηση και ανάδειξη των παραδοσιακών ρωσικών πνευματικών και ηθικών αξιών ως βάση της ρωσικής κοινωνίας, της εκπαίδευσης της νέας γενιάς στο πνεύμα της ιδιότητας του πολίτη»⁴⁶¹.

Η Δύση αντίθετα μέσω πολιτιστικών αξιών χαμηλής ποιότητας, της μαζικής κουλτούρας, της προώθησης της ανεκτικότητας και της βίας, την φυλετική, εθνική και θρησκευτική μισαλλοδοξία, καθώς και την μείωση του ρόλου της ρωσικής γλώσσας στον κόσμο, απειλεί αυτό που χαρακτηρίζει μια υγιή κοινωνία. Τέλος η ρωσική εξωτερική πολιτική, γνωρίζοντας ότι για να είναι αποδεκτή θα πρέπει να θεωρείται θεμιτή και ηθικά αιτιολογημένη, συνεργάζεται στενά με την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, εκμεταλλευόμενη την ευρεία αποδοχή και αναγνώρισή της από τους ορθόδοξους πληθυσμούς της περιοχής, αποκτώντας έτσι το αναγκαίο ηθικό πλαίσιο για την νομιμοποίηση των επιδιώξεών της. Ταυτόχρονα και η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία προωθεί τις δικές της επιδιώξεις οι οποίες περιλαμβάνουν την υπεράσπιση του Ορθόδοξου χριστιανισμού τόσο της περιοχής δικαιοδοσίας της όσο και των ορθόδοξων χριστιανών σε όλο τον κόσμο. Μια επιδίωξη η οποία συνάδει απόλυτα με τους στόχους του «Ρωσικού Κόσμου» και κατ' επέκταση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής.

Το Πατριαρχείο της Μόσχας, όπως και η ρωσική κυβέρνηση, ενδιαφέρεται ενεργά για τις εξελίξεις εκτός Ρωσίας και τις πιθανές επιπτώσεις που αυτές οι εξελίξεις μπορεί να έχουν στο εσωτερικό. Η ανησυχία αυτή δεν περιορίζεται στο «εγγύς εξωτερικό» που

⁴⁶¹ Επικαιροποιημένη νέα Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας της Ρωσικής Ομοσπονδίας, 31 Δεκεμβρίου 2015

περιλαμβάνει τα κοντινά κράτη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης ή την «κανονική» επικράτεια του Πατριαρχείου, αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο. «*Η δικαιοδοσία της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας θα επεκταθεί σε πρόσωπα Ορθόδοξης ομολογίας που ζουν στην «κανονική» περιοχή της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στη Ρωσική Ομοσπονδία, την Ουκρανία, τη Δημοκρατία της Λευκορωσίας, τη Δημοκρατία της Μολδαβίας, τη Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν, τη Δημοκρατία του Καζακστάν, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, τη Δημοκρατία του Κιργιστάν, τη Δημοκρατία της Λεττονίας, τη Δημοκρατία της Λιθουανίας, τη Μογγολία, τη Δημοκρατία του Τατζικιστάν, το Τουρκμενιστάν, τη Δημοκρατία του Ουζμπεκιστάν, τη Δημοκρατία της Εσθονίας, την Ιαπωνία, καθώς και τους Ορθόδοξους Χριστιανούς που ζουν σε άλλες χώρες και εντάσσονται οικειοθελώς στη δικαιοδοσία αυτή*»⁴⁶².

Πρακτικά η δικαιοδοσία του ρωσικού Πατριαρχείου επεκτείνεται σε οποιαδήποτε άλλη χώρα ζουν Ορθόδοξοι Χριστιανοί, και αποδέχονται τη δικαιοδοσία του. Οι δραστηριότητες της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (ROC) στο εξωτερικό, υλοποιούνται μέσω του «Τμήματος Εξωτερικών Σχέσεων» της εκκλησίας (Department of External Church Relations - DECR). Όπως ρητά αναφέρεται στον επίσημο ιστότοπο της ROC: «*Το DECR διατηρεί τις σχέσεις της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας με τις τοπικές ορθόδοξες εκκλησίες, τις μη ορθόδοξες εκκλησίες, τις χριστιανικές ενώσεις, τις μη χριστιανικές θρησκευτικές κοινότητες, καθώς και κυβερνητικούς, κοινοβουλευτικούς, μη κυβερνητικούς θεσμούς στο εξωτερικό και διακυβερνητικούς, θρησκευτικούς και δημόσιους διεθνείς οργανισμούς*».

Επιπλέον τον Μάρτιο του 2009 δημιουργήθηκε «Γραμματεία» για την υποστήριξη του Πατριάρχη στη διαχείριση των θεσμών του εξωτερικού (The DECR, Secretariat for

⁴⁶² The Russian Orthodox Church, Department for External Church Relations, διαθέσιμο στο <https://mospat.ru/en/documents/ustav/i/>, πρόσβαση 13 Απριλίου 2020.

the Far Abroad) ως εξής: «Το βασικό καθήκον της Γραμματείας για το “Μακράν Εξωτερικό” είναι να υποστηρίζει τις σχέσεις του Πατριαρχείου Μόσχας με διακυβερνητικούς θεσμούς, διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις, κυβερνητικούς φορείς, δημόσιους και διαθρησκευτικούς συλλόγους και μη χριστιανικές θρησκευτικές κοινότητες σε άλλες χώρες και να συνεργαστεί με συμπατριώτες (*compatriots*) που κατοικούν εκτός του κανονικού εδάφους του Πατριαρχείου Μόσχας. Η Γραμματεία βοηθά στη διατήρηση της συνεργασίας μεταξύ της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και των διεθνών οργανισμών στο πλαίσιο του συστήματος του ΟΗΕ, του ΟΑΣΕ, άλλων περιφερειακών διεθνών οργανισμών και του Συμβουλίου της Ευρώπης»⁴⁶³. Αυτό σημαίνει ότι η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία μπορεί να λειτουργεί όπως και το Υπουργείο Εξωτερικών, διατηρώντας σχέσεις με κράτη και διεθνείς οργανισμούς, και υποδεχόμενη πολιτικούς και θρησκευτικούς ηγέτες. Επιπλέον, η Εκκλησία λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος για τους απανταχού Ρώσους πολίτες, ειδικά σε χώρες με σημαντικές ρωσικές μειονότητες.

3.1.3 Η ρόλος της ROC στην Ουκρανική Κρίση

Όλη αυτή η «σχεδίαση» και οι επιδιώξεις, κλυδωνίστηκαν επικίνδυνα από ένα σημαντικό γεγονός, το οποίο για πολλούς ήταν αναμενόμενο. Στις 5 Ιανουαρίου 2019, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος σε ειδική Ακολουθία που τελέστηκε στον Πατριαρχικό Ναό στο Φανάρι, υπέγραψε την περγαμηνή του Τόμου της επίσημης αναγνώρισης και ανακήρυξης της «Αυτοκεφαλίας» της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ουκρανίας. Πριν από την υπογραφή, ο Βαρθολομαίος προχώρησε σε μια τολμηρή κίνηση,

⁴⁶³ “Present-day Activities”, The Russian Orthodox Church, Department for External Church Relations 31 March 2009, διαθέσιμο στο <https://mospat.ru/en/department/today/>, πρόσβαση 13 Απριλίου 2020.

ανακαλώντας «σιγίλλιο» προκατόχου του⁴⁶⁴, σύμφωνα με το οποίο η ουκρανική εκκλησία κατακυρωνόταν στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου της Μόσχας⁴⁶⁵. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Ρωσίας και ιδιαίτερα του Πατριάρχη Μόσχας Κύριλλου, ενώ σαν θρησκευτικό γεγονός, θεωρήθηκε ως το μεγαλύτερο χριστιανικό σχίσμα από την εποχή της Προτεσταντικής Μεταρρύθμισης (1054)⁴⁶⁶.

Ανατρέχοντας στην ιστορία, το 1054 το Μεγάλο Σχίσμα χώρισε τον Χριστιανισμό, με τους Ρώσους να παραμένουν στον ανατολικό ορθόδοξο κόσμο. Το 1686, εξ αιτίας των γεωπολιτικών ανακατατάξεων της εποχής, ο τότε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, θεωρούμενος στην Ορθόδοξη ηγεσία ως «ο πρώτος μεταξύ ίσων», έθεσε το πατριαρχείο Κιέβου υπό την ανερχόμενη πατριαρχική εκκλησία της Μόσχας. Στη σύγχρονη εποχή, και με τις εξελίξεις να τρέχουν, η Ουκρανία αποκτά την ανεξαρτησία της το 1991, όμως στον θρησκευτικό τομέα τα πράγματα δεν είναι ξεκάθαρα. Με την Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία του Πατριαρχείου Μόσχας να έχει τον κυρίαρχο ρόλο, οι σχισματικές τάσεις για την αυτοκεφαλία της Ουκρανικής εκκλησίας είχαν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία άλλων δύο εκκλησιών. Της Ουκρανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Πατριαρχείου Κιέβου και

⁴⁶⁴ Σιγγίλια: Επίσημα Βυζαντινά αυτοκρατορικά έγγραφα που αφορούσαν κυρίως θέματα εξωτερικής πολιτικής τα οποία συνηθέστερα χρησιμοποιούσε η βυζαντινή διπλωματία, και τα οποία μπορούσαν να περιέχουν αποφάσεις για σπουδαία διοικητικά ζητήματα ή προνομιακές τακτοποιήσεις ζητημάτων.

⁴⁶⁵ Με τη Συνοδική Πράξη του 1686 του Οικουμενικού Πατριάρχη Διονυσίου Δ', η οποία κοινοποιήθηκε με σχετικές επιστολές στους τσάρους Ιβάν και Πέτρο, στον πατριάρχη Μόσχας Ιωακείμ, στον Ετμάνο των Κοζάκων Σαμόιλοβιτς, στην Ιεραρχία και τον ιερό κλήρο και στον λαό της Μητροπόλεως Κιέβου, παραχωρήθηκε «κατ' οικόνομιαν» στον Πατριάρχη Μόσχας, μόνο η άδεια να χειροτονεί ή να ενθρονίζει τον εκλεγμένο από την Κληρικο-λαϊκή συνέλευση της Μητροπόλεως Κιέβου υποψήφιο Μητροπολίτη Κιέβου, υπό τον απόλυτο όμως και απαραίτητο όρο, ο Μητροπολίτης Κιέβου να μνημονεύει σε κάθε θεία Λειτουργία το όνομα του Οικουμενικού Πατριάρχη. Ο Μητροπολίτης Κιέβου δηλαδή, παρέμεινε πάντοτε ως «έξαρχος» στην κανονική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

⁴⁶⁶ Θρησκευτικό Κίνημα του 16ου αιώνα που έλαβε χώρα στην Ευρώπη και ίδρυσε τον Προτεσταντισμό ως τρίτο μεγάλο κλάδο του Χριστιανισμού. Ο νέος κλάδος των Διαμαρτυρομένων, προήλθε από την αντίθεση με την Καθολική Εκκλησία και τις πρακτικές της.

της Ουκρανικής Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας, χωρίς καμία από αυτές να έχει αναγνωριστεί από τους πατριάρχες Μόσχας ή Κωνσταντινούπολης⁴⁶⁷.

Με τις σχέσεις Μόσχας Κιέβου να είναι τεταμένες, ιδιαίτερα υπό το βάρος της προσάρτησης της Κριμαίας, ο πρόεδρος της Ουκρανίας Petro Poroshenko μετέβη τον Απρίλιο του 2018 στην Κωνσταντινούπολη για να ζητήσει από τον Πατριάρχη Βαρθολομαίο τον «τόμο της αυτοκεφαλίας», δηλαδή του καθεστώτος μιας ανεξάρτητης κανονικής εκκλησίας. «Η αυτοκεφαλία είναι μέρος της φιλοευρωπαϊκής και ουκρανικής κρατικής στρατηγικής μας», δήλωσε ο Πρόεδρος της Ουκρανίας, ο οποίος την χαρακτήρισε ως ζήτημα ανεξαρτησίας και εθνικής ασφάλειας, ενώ δήλωσε επίσης ότι η απώλεια της εκκλησίας της Ουκρανίας από τη Μόσχα ισοδυναμεί με την «Πτώση της Τρίτης Ρώμης»⁴⁶⁸. Η αντίδραση της Μόσχας ήταν άμεση και έτσι μετά την απόφαση του Πατριαρχείου να συμφωνήσει στις 11 Οκτωβρίου στην εκχώρηση της αυτοκεφαλίας, στις 15 Οκτωβρίου η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία ανακοίνωσε τη διακοπή όλων των σχέσεών της με το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.

Η Ρωσία θεωρώντας τον εαυτό της ως κυρίαρχο προπύργιο της Ανατολικής Ορθοδοξίας⁴⁶⁹, και εν δυνάμει προστάτη όλων των ορθόδοξων πληθυσμών, διεκδικεί τον τίτλο της «Τρίτης Ρώμης», ενώ τα δυο Πατριαρχεία έχουν και διαφορές απόψεων σε ορισμένα σημεία του δόγματος. Στο πλαίσιο αυτό το Πατριαρχείο Μόσχας δυστροπεί με τον χαρακτηρισμό του Πατριάρχη Κωνσταντινούπολης ως «πρώτου μεταξύ ίσων» και ηγέτη των περίπου 300 εκατομμυρίων πιστών ανά τον κόσμο. Για τον λόγο αυτό η

⁴⁶⁷ Η Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία του Πατριαρχείου Μόσχας είναι η μεγαλύτερη περιλαμβάνοντας περισσότερες από 12.000 ενορίες, ακολουθούμενη από την Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία του Πατριαρχείου Κιέβου με 4.800 ενορίες, και την Ουκρανική Αυτοκέφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία με 1.000 ενορίες.

⁴⁶⁸ Andrew Roth and Harriet Sherwood, "Russian Orthodox Church cuts ties with Constantinople", The Guardian, 15 Oct 2018, διαθέσιμο στο https://www.theguardian.com/world/2018/oct/15/russian-orthodox-church-cuts-ties-with-constantinople?CMP=tw_t_gu, πρόσβαση 24 Φεβρ 2019.

⁴⁶⁹ Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία έχει περισσότερους από 150 εκατ. πιστούς

«απόσχιση» από το Πατριαρχείο Μόσχας της Ορθόδοξης εκκλησίας της «Μικρής Ρωσίας», αποτελεί σημαντική απώλεια. Και αυτό γιατί η εκχώρηση της Αυτοκεφαλίας, και η επαναφορά στην τάξη των αφορισθέντων από την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία Πατριάρχη Φιλάρετου του Πατριαρχείου Κιέβου και Μακάριου της Ουκρανικής Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας, σηματοδότησε την αρχή της εδραίωσης μιας ανεξάρτητης εκκλησίας στην Ουκρανία, η οποία δεν θα βρίσκεται πλέον υπό τον έλεγχο της Μόσχας και του Πατριάρχη της Κυρίλλου.

Οι αντιπαλότητες μεταξύ των Πατριαρχείων Μόσχας και Κωνσταντινούπολης, με το τελευταίο να αντιλαμβάνεται τη φιλοδοξία του πρώτου για την πρωτοκαθεδρία, αμφισβητώντας τον ρόλο του, οδήγησε τον Πατριάρχη Βαρθολομαίο στην απόφαση παραχώρησης της αυτοκεφαλίας, σε μια προσπάθεια να μειώσει το κύρος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, με την αποδυνάμωση του Ρωσικού Ορθόδοξου κλάδου. Γεωπολιτικά, η αυτοδιάθεση της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ουκρανίας, εντάσσεται στην ευρύτερη προσπάθεια της χώρας να διαχωριστεί από τη Ρωσία, ιδιαίτερα μετά τη σύγκρουση που ακολούθησε στην Ουκρανία. Το Κίεβο πάντα υποστήριζε ότι η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία έπαιξε βασικό ρόλο στις προσπάθειες του Κρεμλίνου να επηρεάσει και να εμπλακεί στις ουκρανικές υποθέσεις, και η οικουμενική ανεξαρτησία είναι άλλη μια προσπάθεια περιορισμού και αποδυνάμωσης της Ρωσικής παρέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας.

3.1.4 Συνέπειες της Θρησκευτικής Σύγκρουσης

Μπορεί η Θρησκεία να αποτελεί ένα εργαλείο για την «εύκολη» προσέγγιση μεγάλων μαζών, εντούτοις αυτό δεν σημαίνει ότι και η ίδια δεν αντιμετωπίσει εσωτερικά προβλήματα. Στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία κυριαρχούν οι Εκκλησίες

Κωνσταντινουπόλεως και Μόσχας πίσω από τις οποίες τάσσονται όλες οι υπόλοιπες εκκλησίες. Η διεκδίκηση της πρωτοκαθεδρίας είναι ένα σοβαρό ζήτημα το οποίο δημιουργεί «ιερούς» ανταγωνισμούς και αντιπαραθέσεις, και το οποίο αν συνεχιστεί και στο μέλλον θα δημιουργήσει σοβαρό πρόβλημα στη συνοχή της εκκλησίας. Τα Πατριαρχεία έχουν «εξελιχθεί» σε οργανισμούς με πολιτική δύναμη, γεγονός αναπόφευκτο έως ένα βαθμό, αφού ασκούν άμεση επιρροή σε μεγάλο αριθμό πληθυσμού. Αυτό σημαίνει ότι οι σχέσεις μεταξύ των εκκλησιών ή οι σχέσεις με κρατικούς δρώντες, έχουν πολιτικό αντίκτυπο και επομένως επηρεάζουν και την πολιτική ζωή των πιστών τους.

Στο πλαίσιο αυτό, το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως τάσσεται υπέρ μιας κοινής πολιτικής με την Αρχιεπισκοπή Αμερικής, η οποία διατηρεί άριστες σχέσεις με τον Λευκό Οίκο. Την αντίληψη αυτή δεν συμερίζεται καθόλου το Πατριαρχείο Μόσχας και οι «συν αυτώ» εκκλησίες, αφού ο Κύριλλος, ως έμπιστος και ομοϊδεάτης του Vladimir Putin, είναι υποστηρικτής των ιδεών για την αποκήρυξη των δυτικών αξιών. Τα πράγματα ωστόσο δεν σταματούν εδώ. Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν έχει έναν θρησκευτικό ηγέτη όπως είναι ο Πάπας για την καθολική, αλλά έναν οικουμενικό πατριάρχη, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως «πρώτος μεταξύ ίσων», και άλλους δεκατέσσερις πατριάρχες. Τα εσωτερικά προβλήματα ξεκινούν από τα φαινομενικά απλά, όπως είναι οι έριδες για τις θέσεις των Πατριαρχών στη Σύνοδο⁴⁷⁰, έως σοβαρά όπως είναι η πρωτοκαθεδρία που διεκδικεί το Πατριαρχείο Μόσχας για να εκπληρώσει το όραμα της «Τρίτης Ρώμης».

Με όλες αυτές τις εξελίξεις, ο «Ρωσικός Κόσμος» φαίνεται να κλυδωνίζεται, τουλάχιστον στα θέματα που άπτονται της θρησκείας. Η απώλεια του Πατριαρχείου

⁴⁷⁰ Οι Έλληνες διοργανωτές επιθυμούν να κάθεται στην κεφαλή της τραπέζης ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ενώ οι σλαβόφωνες Εκκλησίες αποδοκιμάζουν αυτή την επιλογή δηλώνοντας ότι «Πρόκειται για παπικές πρακτικές», καθώς αυτό είναι ενάντια στην αρχή της ισοτιμίας ανάμεσα στους προκαθήμενους των Εκκλησιών.

Κιέβου θα μπορούσε να βαθύνει το ρήγμα Μόσχας Κωνσταντινούπολης με τη Ρωσία να χρησιμοποιεί το γεωπολιτικό της «βάρους», παρακινώντας «φίλα προσκείμενες» ή εξαρτώμενες εκκλησίες να αποσχιστούν από την Κωνσταντινούπολη, στρεφόμενες προς την «Τρίτη Ρώμη». Μια τέτοια κίνηση θα είχε σαν αποτέλεσμα τη διαίρεση του Ανατολικού Ορθόδοξου κόσμου σε δύο στρατόπεδα, με τις ηγεσίες τους να αποδίδονται σε έναν αγώνα για διατήρηση ή απόκτηση της πρωτοκαθεδρίας. Ήδη χώρες όπως η Σερβία, η Αλβανία και η Λευκορωσία έχουν στηρίξει μέσω των Πατριαρχείων τους το Πατριαρχείο της Μόσχας, διαχωρίζοντας τη θέση τους από την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας⁴⁷¹. Αυτό θα μπορούσε να βάλει σε σκέψεις και άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες της περιοχής να πιέσουν περισσότερο για δική τους αυτοκεφαλία από την Κωνσταντινούπολη.

Είναι σίγουρο ότι η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία δεν θα μείνει με σταυρωμένα χέρια, αλλά θα επιχειρήσει να κερδίσει το χαμένο έδαφος και να διαμορφώσει τις εξελίξεις σύμφωνα και με τις επιδιώξεις της Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, της οποίας άλλωστε αποτελεί σημαντικό «εργαλείο». Αυτό που απομένει, είναι να φανεί αν και τα δύο Πατριαρχεία είναι διατεθειμένα να εργαστούν προς όφελος της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ή να αντιπαρατεθούν οδηγώντας την Ορθοδοξία σε ένα ακόμα σχίσμα με απρόβλεπτες γεωπολιτικές συνέπειες.

⁴⁷¹ Maja Zivanovic, "Serbian Bishops Back Russian Patriarch on Ukraine", BalkanInsight 17 October 2018, διαθέσιμο στο <https://balkaninsight.com/2018/10/17/serbian-orthodox-church-align-stance-with-russian-patriarch-10-17-2018/>, πρόσβαση 28 Απριλίου 2020.

3.1.5 Η Ήπια Ισχύς της ROC

Ένα από τα εργαλεία της στρατηγικής «ήπιας ισχύος» της Ρωσίας είναι και οι «Κυβερνητικά Οργανωμένες μη Κυβερνητικές οργανώσεις» ή «GONGOs», η ίδρυση των οποίων άρχισε 2008⁴⁷². Πρόκειται για «Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών» οι οποίες είτε ιδρύονται και χρηματοδοτούνται από την κυβέρνηση, είτε παρακολουθούνται στενά από τις αρχές στην περίπτωση που είναι ιδιωτικές και χρηματοδοτούνται από διεθνείς δωρητές⁴⁷³. Στην κατηγορία αυτή ανήκει και ο «Ρωσικός Κόσμος», στις δραστηριότητες του οποίου εμπλέκεται και η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, στο πλαίσιο των «πολιτιστικών» δράσεων και δραστηριοτήτων για τη διάδοση της ρωσικής κουλτούρας και την υποστήριξη των απανταχού Ρώσων.

Η απήχηση στις Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας όχι μόνο στο εσωτερικό αλλά στους διεθνείς οργανισμούς, είναι ένα πλεονέκτημα το οποίο δεν θα άφηνε ανεκμετάλλευτο η ρωσική ηγεσία και ιδιαίτερα ο Πρόεδρος Putin. Ο θρησκευτικός ηγέτης της Ρωσικής Εκκλησίας μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να προσεγγίσει ευκολότερα τις ηγεσίες άλλων χωρών, αφού ως «πνευματικός ηγέτης» θεωρητικά δεν εκφράζει την πολιτική ηγεσία της χώρας του, αλλά εκφράζει και απευθύνεται στο θρησκευτικό συναίσθημα το οποίο είναι πέραν υλικών αξιών και επιδιώξεων. Από αυτή την άποψη η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία αποτελεί ένα πρώτης τάξεως «εργαλείο ήπιας ισχύος»,

Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και ο Πατριάρχης Κύριλλος, δραστηριοποιούνται έντονα στην προώθηση του πολιτισμού της Ρωσίας στο εξωτερικό και στην ενίσχυση των δεσμών με τους Ρώσους «συμπατριώτες» σε όλο τον κόσμο, βοηθώντας με τον τρόπο αυτό

⁴⁷² GONGOs: Government Organized Nongovernmental Organizations

⁴⁷³ Charles E. Ziegler, *Civil Society and Politics in Central Asia*, Lexington Kentucky:University Press of Kentucky 2015, p.10.

το Κρεμλίνο να ενισχύσει τη δύναμη του στην παγκόσμια σκηνή. Ο Ρώσος Πρόεδρος και ο Πατριάρχης Μόσχας, μοιράζονται ένα κοινό όραμα για τον «ρωσικό κόσμο», που βασίζεται σε κοινές ιδεολογικές αξίες και αντιλήψεις, γεγονός το οποίο τους οδηγεί σε αμοιβαία συνεργασία ενάντια στην απειλή των δυτικών αξιών, από την οποία κινδυνεύει τόσο το πολιτικό καθεστώς, όσο και οι ηθικές αξίες της Ρωσίας.

Οι ιδιαίτερες σχέσεις των «δύο» Ρώσων ηγετών, πολιτείας και εκκλησίας, αντικατοπτρίζονται στη ιδιαίτερη μεταχείριση της ROC από τη ρωσική πολιτεία, η οποία κατά τα άλλα διατείνεται για τη θρησκευτική ελευθερία του ατόμου. Συγκεκριμένα ο ρωσικός νόμος ορίζει τον Χριστιανισμό, το Ισλάμ, τον Ιουδαϊσμό και τον Βουδισμό ως τις «παραδοσιακές» θρησκείες της χώρας, όμως ταυτόχρονα αναγνωρίζει την «ειδική συμβολή» του Ρωσικού Ορθόδοξου Χριστιανισμού στη ρωσική ιστορία. Στο πλαίσιο της προτιμησιακής μεταχείρισης της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, η κυβέρνηση παρέχει στον Πατριάρχη ασφάλεια και πρόσβαση σε επίσημα κρατικά οχήματα, ενώ μια έρευνα διαπίστωσε ότι σημαντικές προεδρικές επιχορηγήσεις που δόθηκαν σε οργανισμούς που ελέγχονται ή έχουν δεσμούς με την ROC, ήταν μια μορφή «κρυφής κυβερνητικής υποστήριξης» για την εκκλησία⁴⁷⁴.

Η προνομιακή μεταχείριση της ROC είναι εμφανής και σε πολλούς άλλους τομείς. Σύμφωνα με την αναφορά για θρησκευτικά θέματα του ΥΠΕΞ των ΗΠΑ, Ρώσοι αξιωματούχοι παρέδωσαν καθολικές και προτεσταντικές εκκλησίες στη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία στο Καλίνινγκραντ, ενώ για τις άλλες θρησκείες είναι δύσκολη η οικοδόμηση ή η ενοικίαση χώρων λατρείας. Οι μουσουλμάνοι αντιμετωπίζουν εμπόδια στην απόκτηση αδειών για άνοιγμα τζαμιών, ιδιαίτερα στη Μόσχα, ενώ στην έδρα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2014 στο Σότσι, όπου ζουν 20.000 μουσουλμάνοι, ο δήμαρχος αρνείται να

⁴⁷⁴ “International Religious Freedom Report for 2015, Russia”, US Department of State, διαθέσιμο στο <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper>, πρόσβαση 27 Απριλίου 2020.

επιτρέψει τη λειτουργία επίσημου τζαμιού⁴⁷⁵. Τα τελευταία 25 χρόνια η ROC έχει ανεγείρει ή αποκαταστήσει περίπου 25.000 ναούς στην παραδοσιακή επικράτεια της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Ωστόσο η δραστηριοποίηση αυτή έχει επεκταθεί και πέραν των συνόρων αποκαθιστώντας εκκλησίες στη Γαλλία, την Ιταλία, την Κούβα ακόμα και τη Βόρεια Κορέα. Με περίπου 200 εκατομμύρια μέλη παγκοσμίως, το ROC είναι τώρα η δεύτερη μεγαλύτερη εκκλησία στον Χριστιανισμό μετά τον Ρωμαιοκαθολικισμό.

Το Κρεμλίνο, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της δεύτερης θητείας του Προέδρου Putin (2004-2008), άρχισε να υλοποιεί μια «μεγάλη στρατηγική» για την οικοδόμηση, ενίσχυση και ενεργοποίηση όλων των πιθανών πηγών «ήπιας ισχύος» που είχε το ρωσικό κράτος στη διάθεσή του⁴⁷⁶. Για το ρωσικό κράτος η «ήπια ισχύς» είναι ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, με πολύ μικρότερα «λειτουργικά έξοδα» σε σχέση με τα οφέλη, και για τον σκοπό αυτό είναι διατεθειμένο να χρησιμοποιήσει κάθε «εργαλείο» το οποίο μπορεί να συμβάλλει στην υλοποίησή της. Ένα από τα εργαλεία αυτά είναι και οι Ρώσοι του εξωτερικού (compatriots) οι οποίοι ζουν και δραστηριοποιούνται τόσο στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, όσο και σε άλλα κράτη της Δύσης. Οι ρωσικές αυτές κοινότητες, ή ακόμα και ομάδες ρωσόφωνων πολιτών, αφορούν όχι μόνο όσους παρέμειναν στις μετά-σοβιετικές δημοκρατίες μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και αυτούς οι οποίοι αναγκάστηκαν να καταφύγουν αλλού μετά την επανάσταση των μπολσεβίκων. Όλοι αυτοί αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο για τη διάδοση των ρωσικών αξιών και πολιτισμού στο εξωτερικό.

Για την προσέγγιση όλων αυτών των Ρώσων της διασποράς, η ρωσική ηγεσία χρησιμοποιεί την «πολιτική ουδετερότητα» της ROC, η οποία απευθύνεται στην ηθική

⁴⁷⁵ “Annual Report of the US Commission on International Religious Freedom” U.S. Commission on International Religious Freedom, March 2012, Washington, DC, p.66

⁴⁷⁶ Marcel H. Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, London UK: Rowman & Littlefield 2016, p.43

πλευρά του ατόμου, περνώντας μηνύματα για την αναβίωση της «Μεγάλης Ρωσίας» και του ρόλου της ως «Τρίτης Ρώμης» στον χριστιανικό κόσμο. Στο πλαίσιο αυτό η ρωσική ηγεσία σε συνεργασία με το Πατριαρχείο προσπαθούν να δημιουργήσουν μια Ρωσική Εκκλησία παγκόσμιας εμβέλειας, η οποία θα έχει τη δυνατότητα να επεμβαίνει όπου το κράτος αδυνατεί ή δεν του επιτρέπεται. Σαν αποτέλεσμα αυτού, οι ενορίες και οι εκκλησιαστικές κοινότητες της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας εκτός Ρωσίας είναι διάσπαρτες σε όλο τον κόσμο. Βρίσκονται τόσο σε μεγάλες πόλεις οι οποίες έχουν διεθνή σπουδαιότητα, όσο και σε ερημικά μέρη όπου υπάρχουν μόνο λίγοι Ρώσοι, τα οποία εξυπηρετούνται από ιερείς που συχνά αναγκάζονται να κάνουν μεγάλα ταξίδια για να επισκεφθούν τους ενορίτες που ζουν σε μεγάλες αποστάσεις⁴⁷⁷.

Η εξωστρέφεια της ROC έδωσε τους πρώτους καρπούς της το 2006, όταν η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία στο Εξωτερικό (ROCA) με έδρα τη Νέα Υόρκη έλαβε την ιστορική απόφαση να συμφιλιωθεί μετά από σχεδόν 80 χρόνια «διαζυγίου» με τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία στη Μόσχα. Επισημαίνεται ότι η ROCA έχει πάνω από 400 ενορίες παγκοσμίως, συμπεριλαμβανομένων τεσσάρων στη Ρωσία και περίπου 480.000 ενοριτών στις ΗΠΑ⁴⁷⁸. Όταν ζητήθηκε από τον Putin το 2007 στη σύσκεψη ασφάλειας του Μονάχου να σχολιάσει τόσο τη θέση της ROC στο μέλλον της Ρωσίας, όσο και την πυρηνική στρατηγική της χώρας, ο Ρώσος Πρόεδρος απάντησε ότι: «*Τα δύο θέματα συνδέονται στενά. Οι παραδοσιακές ομολογίες και η πυρηνική ασπίδα είναι εκείνα τα συστατικά που ενισχύουν τη ρωσική κρατική υπόσταση και δημιουργούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την εσωτερική και εξωτερική ασφάλεια του κράτους*»⁴⁷⁹.

⁴⁷⁷ St. John (Maximovich) of Shanghai and San Francisco, *History of the Russian Orthodox Church Abroad*, Orthodox Christian Information Center, διαθέσιμο στο http://orthodoxinfo.com/ecumenism/roca_history.aspx, πρόσβαση 26 Απριλίου 2020.

⁴⁷⁸ “Russia: Orthodox Church Abroad Head Wants Closer Moscow Ties», RFERL 23 June 2006, διαθέσιμο στο <https://www.rferl.org/a/1069400.html>, πρόσβαση 28 Απριλίου 2020.

⁴⁷⁹ Dmitry Adamsky, *Russian Nuclear Orthodoxy: Religion, Politics and Strategy*, Stanford California: Stanford University Press 2019, p.167

Η ουκρανική κρίση του 2014 επιβεβαίωσε για άλλη μια φορά τις στενές σχέσεις της ROC με την Πολιτεία. Πολύ πριν ξεσπάσει ο πόλεμος, η Εκκλησία έπαιξε σημαντικό ρόλο στον πόλεμο νεύρων που διεξήγαγε η Μόσχα εναντίον του Κιέβου. Το καλοκαίρι του 2009, για παράδειγμα, ο Πατριάρχης Κύριλλος έκανε μια δεκαήμερη περιοδεία στην Ουκρανία, μιλώντας συνεχώς για την «κοινή κληρονομιά» και το «κοινό πεπρωμένο» Ρωσίας και Ουκρανίας⁴⁸⁰. Μετά την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014, η ROC επανέφερε στο προσκήνιο τις διαφορές της με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Αφορμή ήταν η χορήγηση του «τόμου της αυτοκεφαλίας» στη νεοσύστατη Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίο. Η εξέλιξη αυτή θεωρήθηκε από το Κρεμλίνο ως πολιτική πράξη, και αντιδρώντας επιστράτευσε τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία για να δημιουργήσει προβλήματα και να οξύνει τις διαφωνίες μέσα στη νέα ουκρανική εκκλησία. Στο πλαίσιο αυτό, προσπάθησε να κινητοποιήσει και άλλα Ορθόδοξα Πατριαρχεία να την υποστηρίξουν, παρακίνησε την Αγία Έδρα να υποστηρίξει την εκστρατεία της για «ενότητα» και επιχείρησε να εκθρονίσει τον ίδιο τον Πατριάρχη Βαρθολομαίο⁴⁸¹.

Η ROC από ένας καταπιεσμένος θρησκευτικός θεσμός κατά τη διάρκεια των σοβιετικών χρόνων, εξελίχθηκε σε έναν δραστήριο θεσμό με ξεχωριστή θέση μεταξύ των άλλων επίσημων θρησκευτών με σημαντικό ρόλο στην κρατική πολιτική. Κράτος και Εκκλησία είναι αλληλοεξαρτώμενοι, με τον Πατριάρχη να υποστηρίζει το κράτος και την εξουσία, και την πολιτεία να παρέχει τους πόρους και τα μέσα για την επιβίωση, προβολή και προώθηση των θρησκευτικών της επιδιώξεων. Έτσι η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία έχει αποκτήσει ισχύ όχι μόνο στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό, διαδραματίζοντας

⁴⁸⁰ Marcel Van Herpen, “The Political Role of the Russian Orthodox Church”, National Interest 19 November 2019, διαθέσιμο στο <https://nationalinterest.org/feature/political-role-russian-orthodox-church-97647>, πρόσβαση 23 Απριλίου 2020.

⁴⁸¹ James Sherr and Kaarel Kullamaa, The Russian Orthodox Church: Faith, Power and Conquest, Estonian Foreign Policy Institute, Talin Estonia December 2019, p.IV

καθοριστικό ρόλο στην προώθηση του ρωσικού «Πολιτιστικού» μοντέλου πέρα από τα σύνορα της χώρας.

Η Μόσχα γνωστή ως «Τρίτη Ρώμη» από το 1400, ανέλαβε μετά την πτώση του Βυζαντίου την ευθύνη να οδηγήσει τους Ανατολικούς Χριστιανούς ενάντια στη δυτική παρακμή και προς τον πνευματικό παράδεισο στη γη. Τώρα η Ρωσία σε στενή συνεργασία με τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία μπορεί να αναλάβει ξανά αυτόν τον ρόλο. Όπως υποστηρίζει η Nina Khrushcheva, υπό τον Putin η κοσμική κοινωνία των Σοβιέτ άρχισε να επανεξετάζει τη θέση της σε έναν κόσμο όπου οι συντηρητικές θρησκευτικές πεποιθήσεις υπερισχύουν των πολιτικών κανόνων⁴⁸². Ο υβριδικός πόλεμος που διεξάγει η Ρωσία εναντίον της Ευρώπης και της Δύσης, ειδικά από την αρχή της ουκρανικής κρίσης και μετά, είναι ένας αγώνας ο οποίος απευθύνεται στις ψυχές και τα μυαλά των ανθρώπων. Μέσω αυτού η Μόσχα όχι μόνο προσπαθεί να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη στην Ευρώπη και τους θεσμούς της μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών, αλλά στοχεύει επίσης να προσφέρει και μια εναλλακτική ιδεολογία και ηθική⁴⁸³. Στον τομέα αυτό η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία μπορεί να προσφέρει πολλά μέσω του «πνευματικού της έργου».

3.2 Επιχειρήσεις Πολιτικής Επιρροής

Στην ιστορία των διεθνών σχέσεων, είναι συχνό το φαινόμενο κράτη ή συνασπισμοί κρατών, με τη μορφή συμμαχιών ή διεθνών οργανισμών, να επιδιώκουν με διάφορα μέσα να επηρεάσουν άλλους με σκοπό να πετύχουν ευνοϊκές εξελίξεις για τα συμφέροντά τους.

⁴⁸² Nina Khrushcheva, “Putin’s new ‘values pact’”, Reuters 26 March 2014, διαθέσιμο στο <http://blogs.reuters.com/great-debate/2014/03/26/putins-new-values-pact/>, πρόσβαση 27 Απριλίου 2020.

⁴⁸³ Krekó, Péter, Gyóri, Lóránt, and Dunajeva, Katya. *Russia is Weaponizing culture in CEE by creating a traditionalist “counter-culture”*. Political Capital Institute. December 01, 2016.

Στην προσπάθειά τους αυτή, η οποία συχνά περιβάλλεται από έναν μανδύα «καλών προθέσεων», χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα και μέθοδοι, κάποιες φορές νόμιμα και κάποιες όχι. Η δραστηριότητα αυτή συνεχίζεται και στη σύγχρονη εποχή, αφού οι βασικές αρχές «επιρροής» είναι διαχρονικές και το μόνο που έχει αλλάξει στην πάροδο του χρόνου, είναι τα μέσα και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται κάθε φορά. Έτσι λοιπόν η προσπάθεια παρουσίασης ενός μηνύματος με έναν συγκεκριμένο τρόπο ώστε να εξυπηρετηθούν συγκεκριμένοι σκοποί, με άλλα λόγια η «προπαγάνδα», είναι σήμερα παρούσα ίσως περισσότερο παρά ποτέ. Και αυτό γιατί η σύγχρονη εποχή είναι η εποχή της ταχύτατης μετάδοσης πληροφοριών. Τόσο ταχύτατης μάλιστα ώστε τα αποτελέσματά και οι επιπτώσεις τους προηγούνται κατά πολύ της όποιας προσπάθειας διασταύρωσης για τον έλεγχο της ρεαλιστικότητας και της ακρίβειας τους.

Από το παιχνίδι αυτό της «προπαγάνδας» με σκοπό την «επιρροή» και τη διαμόρφωση της επιθυμητής αντίληψης, δεν θα μπορούσε να λείπει φυσικά και η Ρωσία. Άλλωστε σαν διάδοχη κατάσταση της Σοβιετικής Ένωσης έχει μακρά παράδοση στον τομέα αυτό⁴⁸⁴. Η κομμουνιστική προπαγάνδα στη Σοβιετική Ένωση ήταν βασισμένη σε μεγάλο βαθμό στη μαρξιστική - λενινιστική ιδεολογία για την προώθηση της γραμμής του Κομμουνιστικού Κόμματος. Ήταν ένας από τους πολλούς τρόπους με τους οποίους η Σοβιετική Ένωση προσπαθούσε να ελέγξει τους πολίτες της.

Στην εποχή του Στάλιν, το καθεστώς διείσδυσε ακόμη και τις κοινωνικές και φυσικές επιστήμες, οδηγώντας στην ανάπτυξη ψευδο-επιστημονικών θεωριών με πολλούς υποστηρικτές και σε άλλες χώρες του Ανατολικού μπλόκ. Οι θεωρίες αυτές με ονόματα όπως «Η Νέα Βιολογία», «Μιχουρινισμός» και «Σοβιετικός Δημιουργικός Δαρβινισμός», απευθύνονταν κυρίως εναντίον των «αστικών» θεωριών τις οποίες καταδίκάζαν και μαζί

⁴⁸⁴ Steve Abrams, *Beyond Propaganda: Soviet Active Measures in Putin's Russia*, Connections QJ15, no.1, 2016, pp 5-31

τους και αρκετούς επιστήμονες⁴⁸⁵. Τα μέσα υλοποίησης της προπαγάνδας ήταν όλα όσα είχαν απήχηση στο ευρύ κοινό της εποχής: ραδιόφωνο, θέατρο, κινηματογράφος, αφίσες, εφημερίδες, περιοδικά, διαλέξεις και φυσικά η εκπαίδευση.

3.2.1 Το Διαδίκτυο ως όπλο

Η Ρωσία στη μετα-σοβιετική εποχή, όπως άλλωστε και άλλες χώρες στον κόσμο, χρησιμοποιεί μεθόδους προσαρμοσμένες στην σύγχρονη εποχή. Η προπαγάνδα συνεχίζει να αποτελεί εργαλείο της εσωτερικής αλλά και εξωτερικής πολιτικής, μέσω της οποίας γεγονότα ή καταστάσεις «νομιμοποιούνται» ή αλλάζουν όψη στην αντίληψη του κοινού. Χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής της σύγχρονης προπαγάνδας από τη ρωσική πλευρά, αποτελούν η σύγκρουσή της με την Ουκρανία, αλλά και η τελευταία προεκλογική εκστρατεία των ΗΠΑ. Αποτέλεσμα της πρώτης ήταν η ισχυροποίηση του καθεστώτος στο εσωτερικό της χώρας, με τη δημοτικότητα του προέδρου Putin μετά την προσάρτηση της Κριμαίας στη Ρωσία να ανέλθει στο 85%⁴⁸⁶. Όσον αφορά τη δεύτερη, οι επιτροπές Πληροφοριών της Γερουσίας και της Βουλής καθώς και η υποεπιτροπή Δικαιοσύνης της Γερουσίας, διερεύνησαν τόσο τη ρωσική ανάμειξη στην προεκλογική εκστρατεία, όσο και το πώς Ρώσοι πράκτορες (ή άλλοι) έκαναν χρήση των δυνατοτήτων που τους παρείχαν τα

⁴⁸⁵ Doubravka Olsakova, *In the Name of the Great Work: Stalin's Plan for the Transformation of nature and its Impact in Eastern Europe*, New York: Berghahn 2016, pp.248-252

⁴⁸⁶ Το 80-90% των Ρώσων τηλεθεατών χρησιμοποιεί ως κύριο μέσο ενημέρωσης τα τρία κύρια τηλεοπτικά κανάλια που εκπέμπουν από τη Μόσχα, τα οποία «λέγεται» ότι είναι υπό τον έλεγχο της Προεδρικής Διοίκησης και ασκούν αυστηρή αυτολογοκρισία. Δες Alexey Levinson, “Public opinion and propaganda in Russia”, European Council on Foreign Relations, 28 July 2015, διαθέσιμο στο http://www.ecfr.eu/articublic_opinion_and_propaganda_in_russia3080, πρόσβαση 9 Σεπ 2019.

μέσα κοινωνικής δικτύωσης⁴⁸⁷. Αποτέλεσμα αυτών ήταν να διαλυθούν οι όποιες εναπομείνασες ψευδαισθήσεις σχετικά με τη ρωσική παρέμβαση στη δυτική πολιτική⁴⁸⁸.

Οι Ρωσία με την εμπειρία των εκτεταμένων διαμαρτυριών στο εσωτερικό της την περίοδο 2011-2013 (Snow Revolution), αλλά και με τις χρωματιστές επαναστάσεις στα σύνορά της, αντιλήφθηκε ότι η χρήση του διαδικτύου και η ροή πληροφοριών, μπορούν να επηρεάσουν τις αντιλήψεις των πολιτών μαζικά, ταυτόχρονα και σε σύντομο χρονικό διάστημα. Για να αντιμετωπίσει το φαινόμενο αυτό, αποφάσισε να αντιδράσει με παρόμοιο τρόπο, βελτιώνοντας τα ηλεκτρονικά ειδησεογραφικά μέσα που διέθετε, όπως ο διεθνούς εμβέλειας τηλεοπτικός οργανισμός ειδήσεων Russia Today, και βελτιώνοντας περαιτέρω το πρόγραμμα παρακολούθησης των επικοινωνιών SORM σε SORM-2⁴⁸⁹, και το 2014 σε SORM-3 με δυνατότητες αυξημένης παρακολούθησης του διαδικτύου και των τηλεπικοινωνιών⁴⁹⁰.

Επισημαίνεται ότι στο ρωσικό στρατιωτικό δόγμα, ο πόλεμος πληροφοριών διεξάγεται και σε περίοδο ειρήνης⁴⁹¹. Σύμφωνα με τον Timothy Thomas, ο πόλεμος πληροφοριών, έχει δύο πτυχές: την τεχνική η οποία περιλαμβάνει το υλικό (hardware) και το λογισμικό (software) που μετατρέπουν τα ψηφιακά δεδομένα που εισάγονται σε χρήσιμα δεδομένα, και την ψυχολογική η οποία περιλαμβάνει την επίδραση που έχουν

⁴⁸⁷ Νίκος Κωνσταντάρης, “Μεταξύ τεχνολογίας και προπαγάνδας”, Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 04.11.2017, διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/933261/opinion/epikairothta/politikh/meta3y-texnologias-kai-propagandas>, πρόσβαση 8 Σεπ 2019

⁴⁸⁸ Alicia Parlapiano and Jasmine C. Lee, “The Propaganda Tools Used by Russians to Influence the 2016 Election”, The NY Times, 16 February 2018, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/interactive/2018/02/16/us/politics/russia-propaganda-election-2016.html>, πρόσβαση 9 Σεπτεμβρίου 2019

⁴⁸⁹ Ivan Zasurskii, *Media and Power in Post-Soviet Russia*, New York: M.E. Sharpe 2004, pp.181-188

⁴⁹⁰ Jennifer Hesterman, *Soft Target Hardening: Protecting People from Attack*, New York: Taylor and Francis 2015, p.150

⁴⁹¹ Isaac R. Porche III, *Cyberwarfare: An Introduction to Information-Age Conflict*, Boston USA: Artech House 2019, p.85

αυτά τα δεδομένα στο υποσυνείδητο και τη συμπεριφορά του πληθυσμού⁴⁹². Η Ρωσία και στα δύο έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο.

Οι «επιχειρήσεις πληροφοριών», αποτελούν σημαντικό κομμάτι της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και τα ΜΜΕ είναι ένα σημαντικό εργαλείο τους. Όπως αναφέρει ο βρετανός αναλυτής Keir Gils «Η Ρωσία θεωρεί ότι έχει εμπλακεί σε έναν ολοκληρωτικό πόλεμο πληροφοριών»⁴⁹³. Σε αυτόν τον «πόλεμο» η Ρωσία χρησιμοποιεί την προπαγάνδα σε επιχειρήσεις μέσω διαδικτύου και τηλεόρασης για να επηρεάσει τα γειτονικά, αλλά και κράτη στον ευρύτερο δυτικό χώρο. Στο πλαίσιο αυτό, το ρωσικό τηλεοπτικό δίκτυο που χρηματοδοτείται από το κράτος Russia Today (RT), εκπέμπει στο εξωτερικό στα αγγλικά, αραβικά και ισπανικά, ενώ ειδησεογραφικοί ελεγχόμενοι από το κράτος ιστότοποι, όπως το Sputnik, μεταδίδουν νέα σε περίπου 30 γλώσσες.

Ωστόσο πέρα από τα συμβατικά μέσα, υπάρχουν και προχωρημένες μέθοδοι προπαγάνδας. Σύμφωνα με τον Timothy Thomas, υπήρξαν συζητήσεις από ορισμένους στη Ρωσία για την έννοια του «γνωστικού όπλου», που ορίζεται ως «η εισαγωγή στο πνευματικό περιβάλλον μιας εχθρικής χώρας, ψευδών επιστημονικών θεωριών, παραδειγμάτων, εννοιών και στρατηγικών που επηρεάζουν την κρατική διοίκηση προς την κατεύθυνση της αποδυνάμωσης σημαντικών εθνικών αμυντικών δυνατοτήτων». Σύμφωνα με την ίδια πηγή, οι ψυχολογικές επιδράσεις των πληροφοριών στοχεύουν πρώτα την κοινωνία, προσπαθώντας να αναδιαμορφώσουν τη μαζική συνείδηση ώστε να μετατραπεί ο πατριωτισμός σε συνεργασία. Εν συνεχεία, η προσοχή στρέφεται προς τις ελίτ και τη λήψη αποφάσεων σε Εθνικό επίπεδο. Στόχος είναι η αποδυνάμωση των κρατικών, διοικητικών και αμυντικών δυνατοτήτων μιας χώρας. Αυτή η εξειδικευμένη μέθοδος

⁴⁹² Timothy Thomas, *Psycho Viruses and Reflexive Control: Russian Theories of Information-Psychological War*, στο *Information at War: From China's Three Warfares to NATO's Narratives*, The Legatum Institute, September 2015

⁴⁹³ Giles, Keir, "Russia's 'New' Tools for Confronting the West: Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power," Chatham House, Russia and Eurasia Programme, March 2016.

ονομάζεται «γνωστικό όπλο», και στους στόχους μπορεί να περιλαμβάνεται οποιοσδήποτε τομέας πιθανής ισχύος⁴⁹⁴.

Όλες αυτές οι εξελίξεις, που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων, διασπορά και διάδοση ψευδών ειδήσεων (fake news)⁴⁹⁵, κυβερνο-επιθέσεις⁴⁹⁶, αλλά και παρεμβάσεις σε εκλογικές διαδικασίες⁴⁹⁷, είναι συχνές και στον Ευρωπαϊκό χώρο, καθιστώντας έτσι σαφές ότι οι ρωσικές μυστικές υπηρεσίες δεν αρκούνται μόνο στην «παραδοσιακή κατασκοπεία», αλλά προχωρώντας ακόμα περισσότερο έχουν σαν στόχο να επηρεάσουν τη δυτική πολιτική. Τον Μάιο 2019, η Επίτροπος Δικαιοσύνης της ΕΕ Vera Jourova, μόλις δύο εβδομάδες πριν από τις βασικές εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, εξέφρασε την ανησυχία της για εκστρατείες παραπληροφόρησης, ιδίως από τη Ρωσία, δηλώνοντας ότι «Αυτήν τη στιγμή βιώνουμε έναν ψηφιακό πόλεμο. Η Ευρώπη πρέπει να είναι ενήμερη»⁴⁹⁸.

⁴⁹⁴ Timothy Thomas, “Russia’s 21st century information war: Working to undermine and destabilize populations”, Defence Strategic Communications Journal, Volume 1, No.1, Winter 2015, p.18

⁴⁹⁵ Marc Scott and Laurens Cerulus, “Russian groups targeted EU election with fake news, say European Commission”, Politico 14 June 2019, διαθέσιμο στο <https://www.politico.eu/article/european-commission-disinformation-report-russia-fake-news/>, πρόσβαση 2 Σεπτεμβρίου 2019.

⁴⁹⁶ Henry Foy, Madhumita Murgia, Michael Peel, “EU Scrambles to Stop Russian Interference ahead of May Elections”, Financial Times, 28 Febr 2019, διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/d8205ea0-3a6a-11e9-b72b-2c7f526ca5d0>, πρόσβαση 3 Σεπ 2019.

⁴⁹⁷ Αξιωματούχοι της ΕΕ υποστηρίζουν ότι η Ρωσία χρησιμοποίησε την παραπληροφόρηση για να επηρεάσει τα αποτελέσματα των εκλογών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ανάλογοι ισχυρισμοί αναφέρονται και σε παρεμβάσεις το 2017 τόσο στις γερμανικές εκλογές, όσο και στις γαλλικές προεδρικές. Δείτε Marco Silva, “Is Russia trying to sway the European elections?”, 20 May 2019, BBC Trending, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-48296557>, και Matt Apuzzo and Adam Satariano, “Russia Is Targeting Europe’s Elections. So Are Far-Right Copycats”, The NY Times, 12 May 2019, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2019/05/12/world/europe/russian-propaganda-influence-campaign-european-elections-far-right.html>, πρόσβαση 2 Σεπ 2019.

⁴⁹⁸ Rebecca Staudenmaier, “EU Elections: Commissioner warns of Russian meddling”, DW 13 May 2019, διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/eu-elections-commissioner-warns-of-russian-meddling/a-48712195>, πρόσβαση 17 Απριλίου 2020.

Η αντίληψη που επικρατούσε στη Δύση ότι κύρια αποστολή των ρωσικών μυστικών υπηρεσιών ήταν η συλλογή πληροφοριών, δεν φαίνεται να ευσταθεί απόλυτα. Και αυτό γιατί στη ρωσική παράδοση, ο ρόλος της επιρροής τόσο των κοινωνικών ομάδων, όσο και των διαδικασιών λήψης αποφάσεων είναι εξίσου σημαντικός αν όχι ο σημαντικότερος⁴⁹⁹. Στο πλαίσιο αυτό υποστηρίζεται ότι η Ρωσία διεξάγει επιχειρήσεις «πολιτικής επιρροής» σε διάφορα επίπεδα και με διαφορετική μορφή, υποστηριζόμενες από δραστηριότητες πληροφοριών. Οι επιχειρήσεις αυτές έχουν σαν στόχο την υποστήριξη τριών κύριων αντικειμενικών στόχων: πρώτον την εδραίωση, ασφάλεια και νομιμοποίηση του καθεστώτος, δεύτερον την επικράτηση της Ρωσίας στο «εγγύς εξωτερικό» και γενικά στην ευρύτερη περιοχή την οποία θεωρεί «σφαίρα επιρροής» της και τρίτον την επάνοδό της στη διεθνή σκηνή με την καθιέρωσή της ως παγκόσμιας δύναμης.

3.2.2 Προσαρμοσμένες Πολιτικές

Μετά την προσάρτηση της Κριμαίας, η οποία λειτούργησε θετικά στο εσωτερικό της Ρωσίας με την ενδυνάμωση του καθεστώτος στο πρόσωπο του προέδρου Putin, η χώρα απομονώθηκε από τη Δύση πολιτικά αλλά κυρίως οικονομικά με την επιβολή σημαντικών κυρώσεων. Η αντίδραση της Μόσχας στην Δυτική αυτή συμπεριφορά, ήταν (και συνεχίζει να είναι) η υποστήριξη των στρατηγικών της στόχων μέσω πολιτικών προσαρμοσμένων στις ιδιαιτερότητες της κάθε χώρας στόχου. Στην προσπάθειά της αυτή, επιδιώκει την αποδυνάμωση των δύο μεγαλύτερων δυτικών οργανισμών: του NATO και της ΕΕ. Οι οργανισμοί αυτοί, ιδιαίτερα όσον αφορά στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, αντιτίθενται στις προθέσεις και τους στόχους της Μόσχας, αφού λειτουργούν προστατευτικά μέσω της συλλογικής άμυνας, αλλά και υποστηρικτικά μέσω προγραμμάτων οικονομικής ενίσχυσης

⁴⁹⁹ Karlsen GH, *Tools of Russian influence: Information and propaganda*. In: Matlary JH, Heier T (eds) *Ukraine and beyond: Russia's strategic security challenge to Europe*. Palgrave MacMillan, London 2016, pp.181-208

αλλά και αναδιοργάνωσης του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα κατά τα Δυτικά πρότυπα και αντιλήψεις .

Όλα αυτά λειτουργούν ενάντια στα ρωσικά συμφέροντα και μόνο η αποδυνάμωση των οργανισμών αυτών θα μπορούσε να μειώσει το κύρος τους και να θέσει σε αμφισβήτηση την αξιοπιστία τους, βάζοντας φρένο στις φιλοδοξίες ένταξης και ενσωμάτωσης επίδοξων νέων μελών. Η αποδυνάμωση αυτή μπορεί να επιτευχθεί με διάφορους τρόπους και εργαλεία επιρροής αλλά κυρίως μέσω της διάσπασης της συνοχής και της αναστολής - ματαίωσης των όποιων σχεδίων για διεύρυνση. Εργαλείο για την επίτευξη του στόχου αυτού είναι η εφαρμογή διαφορετικής πολιτικής, με άλλα λόγια «προσαρμοσμένων μοχλών πίεσης», σε κάθε κράτος ή περιοχή της Ευρώπης, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητές, τα χαρακτηριστικά αλλά και τις ανάγκες του καθενός.

Κύριος στόχος αλλά και εργαλείο ταυτόχρονα της πολιτικής αυτής, είναι οι πληθυσμιακές ομάδες οι οποίες προσεγγίζονται εύκολα, γρήγορα και σχετικά ανέξοδα, και οι οποίες επηρεάζονται άμεσα μέσω των ΜΜΕ και των κοινωνικών δικτύων. Ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες είναι οι μειονότητες (θρησκευτικές, πολιτικές, εθνοτικές), αλλά και οι πρόσφυγες οι οποίοι αναζητούν κάποιον να υποστηρίξει τα συμφέροντα τους. Είναι συνηθισμένη η εικόνα «ταλαιπωρημένων» προσφύγων και μεταναστών οι οποίοι με ένα κινητό στο χέρι αναζητούν «λύσεις και ενημέρωση» στα κοινωνικά δίκτυα και στα ΜΜΕ διεθνούς εμβέλειας. Είναι πλέον φανερό ότι οι σύγχρονοι πόλεμοι πλέον γίνονται περισσότερο για τον έλεγχο του πληθυσμού και της λήψης πολιτικών αποφάσεων, παρά για τον έλεγχο εδαφών⁵⁰⁰.

⁵⁰⁰ Thomas E. Nissen, “The Weaponization of Social Media”, Copenhagen Denmark: Royal Danish Defense College, 2015, p8.

Στο πλαίσιο όλων αυτών, ορισμένοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι η Ρωσία στην προσπάθεια της για την επίτευξη των στρατηγικών της στόχων, εφαρμόζει «εχθρικά μέτρα» (hostile measures) στην Ευρώπη, με τα οποία και θα την απειλεί τα επόμενα χρόνια⁵⁰¹. Τα εχθρικά αυτά μέτρα είναι «ήπιας ισχύος» και επομένως δεν περιλαμβάνουν πολεμικές επιχειρήσεις, αλλά ένα μεγάλο εύρος πολιτικών, οικονομικών, διπλωματικών, πληροφοριακών και στρατιωτικών δραστηριοτήτων που μπορούν εκ του αποτελέσματος ή της εκτίμησης των συνεπειών τους, να εκληφθούν ως εχθρικές ή επιζήμιες⁵⁰². Τα μέτρα αυτά, τα οποία έχουν ονομαστεί πολιτικός πόλεμος, ή γκρίζος πόλεμος χρησιμοποιούνται από τη Ρωσία για να διευρυνθεί η επιρροή της και να υπονομευθούν κυβερνήσεις σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο.

Πρόκειται κυρίως για «πόλεμο πληροφοριών» ο οποίος αποτελεί βασικό συστατικό των «γκρίζων επιχειρήσεων» και του υβριδικού πολέμου, και έχει το πλεονέκτημα να αναγνωρίζεται αλλά να μην μπορεί να αποδειχθεί και επομένως να μην παραβιάζει το διεθνές δίκαιο. Αν και τα εν λόγω ρωσικά μέτρα «απευθύνονται» σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή ήπειρο, εν τούτοις αυτό που μέχρι τώρα γίνεται αντιληπτό, είναι ότι επειδή τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής επιρροής είναι πενιχρά έναντι των ισχυρών χωρών, η Μόσχα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή πάνω στις αδύναμες λιγότερο ευημερούσες χώρες της Α Ευρώπης, ιδιαίτερα αυτές που ευρίσκονται εκτός ΕΕ και NATO.

⁵⁰¹ Raphael S. Cohen and Andrew Radin, *Russia's Hostile Measures in Europe: Understanding the Threat*, Kalifornia USA 2018, RAND Corporation.

⁵⁰² Δείτε το κείμενο του Chief of the General Staff of the Russian Federation Armed Forces Valery Gerasimov, "The Value of Science Is in the Foresight New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations", MILITARY REVIEW Jan-Febr 2016, διαθέσιμο στο <https://jmc.msu.edu/50th/download/21-conflict.pdf>, πρόσβαση 6 Σεπ 2019.

3.2.3 Η Ρωσική Προπαγάνδα

Μεταξύ των χωρών οι οποίες θεωρούνται ευάλωτες στη ρωσική επιρροή, και οι οποίες είναι μέλη της ΕΕ και του ΝΑΤΟ είναι και οι Βαλτικές⁵⁰³. Στη δεκαετία του 1990 και το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 2000, η Ρωσία είχε εφαρμόσει με συνέπεια τη δική της ερμηνεία της ιστορίας και της προπαγάνδας έναντι των κρατών της Βαλτικής, επιδιώκοντας με συνέπεια να αποδείξει ότι η περίοδος ανεξαρτησίας και κυριαρχίας των κρατών της Βαλτικής είναι μια «ανωμαλία» σε σύγκριση με την «κανονικότητα» της περιόδου, όταν η περιοχή ήταν υπό ρωσική ή σοβιετική κυριαρχία⁵⁰⁴. Παρά το γεγονός ότι οι Βαλτικές χώρες είναι πλέον μέλη των δυτικών θεσμών, η Ρωσία συνεχίζει να ασκεί σημαντική επιρροή σε τμήματα της πολιτικής και επιχειρηματικής ελίτ, αλλά και της κοινωνίας.

Η έλλειψη κοινωνικής συνοχής, ιδιαίτερα στην Εσθονία και τη Λετονία, η οποία εκφράζεται με τις εντάσεις έναντι της ρωσικής μειονότητας, είναι μια πηγή τρωτότητας η οποία μπορεί να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από τη Ρωσία με οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις⁵⁰⁵. Τα πιθανά κίνητρα για τις ρωσικές δραστηριότητες στην περιοχή περιλαμβάνουν υπονόμευση και αντιμετώπιση της δυνητικής απειλής από την ΕΕ και το ΝΑΤΟ. Ο θύλακας του Καλίνινγκραντ, οι αυξημένες στρατιωτικές δραστηριότητες της Μόσχας στην περιοχή αλλά και η φιλορωσική Λευκορωσία αποτελούν δυνητική στρατιωτική απειλή για τις χώρες της περιοχής.

⁵⁰³ Justyna Gotkowska & Piotr Szymański, “Russia and the security in the Baltic Sea region Some recommendations for policy-makers”, Baltic Sea Region Policy Briefing series 2017, διαθέσιμο στο http://www.centrumbalticum.org/files/2157/BSR_Policy_Briefing_1_2017.pdf, πρόσβαση 4 Σεπ 2019.

⁵⁰⁴ Agnia Grigas, “Anatomy of Russia’s Information Warfare in the Baltic States”, Delfi.en, 29 December 2014 διαθέσιμο στο <http://en.delfi.lt/lithuania/foreign-affairs/anatomy-of-russias-information-warfare-in-the-baltic-states.d?id=66767990>, πρόσβαση 17 Απριλίου 2020.

⁵⁰⁵ Grigas Agnia, *The Politics of Energy and Memory between the Baltic States and Russia*, New York: Routledge 2016, p.184

Ταυτόχρονα η Ρωσία μπορεί να προσεγγίσει και να χρησιμοποιήσει ανάλογα τον πληθυσμό των Ρώσων μεταναστών και των απογόνων τους κυρίως στην Εσθονία και τη Λετονία, δημιουργώντας συνθήκες για τη νομιμοποίηση ενδεχόμενης επέμβασης για την υποστήριξη των μειονοτήτων⁵⁰⁶. Οι «φήμες» που εκμεταλλεύεται η Ρωσία στην περιοχή έχουν ως κύριο προσανατολισμό την υπονόμηση του ΝΑΤΟ και της ΕΕ στα μάτια των τοπικών πληθυσμών, χαρακτηρίζοντας τα λεγόμενα περί απειλής από τη Ρωσία ως γελοία και επισημαίνοντας την Περιφέρεια ως Ρωσοφοβική⁵⁰⁷. Ωστόσο, αν και οι προθέσεις της Ρωσίας να χρησιμοποιηθούν «εχθρικά μέτρα» έναντι των Βαλτικών χωρών παραμένουν πραγματικές, εν τούτοις τα διαθέσιμα μέτρα και η προθυμία διάθεσης σημαντικών πόρων φαίνονται να είναι μεγαλύτερα για άλλες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, συμπεριλαμβανομένης της Ουκρανίας, της Λευκορωσίας και των χωρών της Κεντρικής Ασίας.

Η Νοτιοανατολική Ευρώπη είναι ένας άλλος σημαντικός στόχος της ρωσικής επιρροής, χρησιμοποιώντας σαν εργαλεία την κοινή θρησκεία, σλαβική καταγωγή και γλώσσα, ιδιαίτερα όπου υπάρχουν μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες με τα χαρακτηριστικά αυτά⁵⁰⁸. Το ενδιαφέρον της Ρωσίας για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, προκύπτει τόσο από την ανησυχία της για την αύξηση των στρατιωτικών δυνατοτήτων του ΝΑΤΟ, συμπεριλαμβανομένης και της πυραυλικής άμυνας στη Ρουμανία, όσο και από το γεγονός ότι κινδυνεύει να «εκδιωχθεί» από μια περιοχή όπου παραδοσιακά είχε τον έλεγχο, με

⁵⁰⁶ Υπάρχουν σημαντικές ρωσόφωνες μειονότητες στις Βαλτικές χώρες οι οποίες αποτελούν το 6% του πληθυσμού στη Λιθουανία, το 27% στη Λετονία και το 25% στην Εσθονία. Επίσης υπάρχουν σημαντικές μειονότητες Ορθόδοξων Χριστιανών στην Εσθονία και τη Λετονία.

⁵⁰⁷ ΝΑΤΟ STRATCOM, “Analysis on Russia’s Footprint in the Nordic-Baltic Information Environment”, 25 Jan 2018, διαθέσιμο στο <https://www.stratcomcoe.org/analysis-russias-footprint-nordic-baltic-information-environment>, πρόσβαση 5 Σεπ 2019.

⁵⁰⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι στη δεκαετία του 1990, η Ρωσική πολιτική στην περιοχή χρησιμοποίησε σαν εργαλείο την Εκκλησία, γεγονός που θυμίζει την πολιτική της εποχής των Τσάρων.

αποτέλεσμα να πλήττεται το κύρος της ως περιφερειακή και εν δυνάμει παγκόσμια δύναμη.

Η άποψη ότι η Ρωσία «επέστρεψε» στα Δυτικά Βαλκάνια είναι παραπλανητική, και αυτό διότι η μετασοβιετική Ρωσία δεν εγκατέλειψε ποτέ την περιοχή. Αυτό που έχει αλλάξει σημαντικά είναι ο τρόπος προβολής της ισχύος της από τις αρχές της δεκαετίας του 1990⁵⁰⁹. Στο πλαίσιο αυτό μπορεί να επιδιώξει να επιδεινώσει τις εθνοτικές συγκρούσεις στα Βαλκάνια με την υποστήριξη παραστρατιωτικών ομάδων στη Βοσνία ή να προκαλέσει προστριβές μέσω της διασποράς ψευδών ειδήσεων στην ουγγρική μειονότητα στη Ρουμανία. Αυτό που είναι βέβαιο όμως είναι ότι η Ρωσία επιθυμεί να ασκεί επιρροή στην περιοχή, και να διατηρήσει οικονομικούς δεσμούς με τα κράτη των Δυτικών Βαλκανίων και της Μολδαβίας και αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την υπονόμευση της διεύρυνσης της ΕΕ και του ΝΑΤΟ.

Όσον αφορά στην υπόλοιπη Ευρώπη, τα πράγματα είναι διαφορετικά, μιας και αφορούν κυρίως κράτη με μεγάλες και ευημερούσες οικονομίες, ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις και σημαντικές αμερικανικές στρατιωτικές βάσεις στο έδαφός τους. Αν και οι χώρες αυτές παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για τη Ρωσία, και θα έπρεπε να αποτελούν στρατηγικό στόχο, εν τούτοις συγκριτικά φαίνονται λιγότερο ευάλωτες στη ρωσική επιρροή, χωρίς αυτό να αποκλείει την εφαρμογή ανάλογων μέτρων εναντίον τους. Ένα δυνητικό εργαλείο πίεσης θα μπορούσε να είναι ο τομέας της ενέργειας από την οποία εξαρτάται η Δυτική Ευρώπη, όμως φαίνεται ότι η Μόσχα είναι πολύ προσεκτική σε αυτό, μιας και η εξάρτηση είναι διπλής κατεύθυνσης, καθώς και η Ρωσία χρειάζεται τις εξαγωγές ενέργειας για να τροφοδοτήσει την οικονομία της.

⁵⁰⁹ Stanislav Secieru, *Russia in the Western Balkans*, EUISS, Brief 8, Jul 2019,

Όλα τα παραπάνω είναι αποτέλεσμα εκτιμήσεων, αλλά και πραγματικών στοιχείων και γεγονότων τα οποία αποκαλύπτουν ενδεχόμενους κινδύνους για την Ευρώπη και κυρίως για τα «αδύναμα» μέλη της. Μπορεί τα αποτελέσματα των όποιων «εχθρικών μέτρων» προς το παρόν να χαρακτηρίζονται ως «μη σημαντικά», ωστόσο είναι προφανές ότι η Ρωσία είναι αποφασισμένη να εδραιωθεί στην περιοχή εκμεταλλευόμενη ιδιαίτερα όσους εξαρτώνται από αυτήν. Οι πρώην χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση για παράδειγμα, τείνουν να είναι περισσότερο οικονομικά εξαρτημένες από τη Ρωσία με κάποιες από αυτές να αντιμετωπίζουν σοβαρό πρόβλημα διαφθοράς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Βουλγαρία της οποίας η Ρωσία εξακολουθεί να ελέγχει τους τουριστικούς, τραπεζικούς και τηλεπικοινωνιακούς τομείς της⁵¹⁰. Ακόμη και χωρίς μια σκόπιμη προσπάθεια άσκησης «εχθρικής» επιρροής για να υπονομεύσει την ΕΕ ή το ΝΑΤΟ, η Μόσχα θα εξακολουθεί να έχει σημαντική εξουσία στη χώρα.

Στην σύγχρονη Ευρώπη υπάρχουν πολλοί παράγοντες και συνθήκες η εξέλιξη των οποίων θα μπορούσε να οδηγήσει σε «κρίση», ευνοώντας τις ρωσικές επιδιώξεις για υπονόμευση και αποδυνάμωση της Ευρωπαϊκής συνοχής. Ο αυξανόμενος ευρωσκεπτικισμός, ιδιαίτερα στην Ανατολική Ευρώπη, είναι κάτι που θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη από την ηγεσία της ΕΕ. Η αύξηση σε ολόκληρη την ήπειρο των ακραίων πολιτικών λαϊκιστικών κομμάτων σε συνδυασμό με την αύξηση των προσφυγικών ροών είναι ένα άλλο επίσης σοβαρό θέμα το οποίο υπονομεύει την ευρωπαϊκή συνοχή. Τέλος οι παγωμένες συγκρούσεις (frozen conflicts), στην Ευρωπαϊκή ήπειρο ή στο εγγύς περιβάλλον της, αποτελούν βόμβες στα θεμέλιά της, ο έλεγχος των οποίων δυστυχώς δεν βρίσκεται σε «Ευρωπαϊκά» χέρια.

⁵¹⁰ Dimitar Bechev, *Russia's Influence in Bulgaria*, NEW DIRECTION The Foundation for European Reform, Brussels 2015

Η προπαγάνδα και ο «πόλεμος των πληροφοριών» είναι ένας τομέας τον οποίο η σύγχρονη Ρωσία συνεχίζει να εκμεταλλεύεται. Η δημιουργία κλίματος δυσaréσκειας έναντι της Δύσης και των αξιών που αυτή συνεπάγεται και εκπροσωπεί, δημιουργεί αυτόματα ευνοϊκές συνθήκες για την προβολή των «Ευρασιατικών» αξιών και επιδιώξεων. Στην προσπάθεια της ρωσικής ηγεσίας για την ανάδυσση της χώρας αρχικά στο άμεσο περιβάλλον της, στο οποίο περιλαμβάνεται και η Ευρασία, ο τομέας της προπαγάνδας αποτελεί και αυτός ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος. Η ρωσική ηγεσία διαθέτει και τα μέσα αλλά και την εμπειρία να επιχειρεί στον τομέα αυτό. Τα «δίκτυα» πληροφοριών της σοβιετικής εποχής συνεχίζουν να υφίστανται μαζί με πολλά στελέχη εν ενεργεία ή σε αδράνεια, ιδιαίτερα στις χώρες του πρώην Συμφώνου της Βαρσοβίας.

Τον Νοέμβριο 2019, συμπληρώθηκαν τριάντα χρόνια από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, έτος συνώνυμο με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την ιδεολογική ήττα της ΕΣΣΔ. Όπως αναφέρει ο Peter Pomerantsev, τριάντα χρόνια αργότερα, η συζήτηση για τον Ψυχρό Πόλεμο με τη Σοβιετική Ένωση αντικαταστάθηκε από τον «Πόλεμο της Πληροφορίας» με τη Ρωσία⁵¹¹. Στη σύγχρονη εποχή της γρήγορης μετάδοσης των πληροφοριών του διαδικτύου και της σχεδόν καθολικής αποδοχής των κοινωνικών δικτύων, ο πόλεμος των πληροφοριών και της προπαγάνδας είναι πλέον ευκολότερος.

Σε αυτόν τον πόλεμο οι αντίπαλοι δεν είναι ορατοί αφού σύμφωνα με τον Joseph Nye, η επανάσταση της πληροφορίας δημιούργησε εικονικές κοινότητες όπου τα εθνικά σύνορα δεν είναι πλέον σημαντικά⁵¹². Μέσα από τη δύναμη των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και του Διαδικτύου, οι ρωσικές υπηρεσίες μπορούν να διατηρούν τον

⁵¹¹ Peter Pomerantsev, “We Need to Stop Thinking of Conflict with Russia as an 'Information War'”, TIME 9 November 2019, διαθέσιμο στο <https://time.com/5722805/rethink-information-war-russia/>, πρόσβαση 29 Απριλίου 2020.

⁵¹² Joseph Nye, “The Benefits of Soft Power”, HBS edu 2 August 2004, διαθέσιμο στο <http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html>, πρόσβαση 7 Μαΐου 2020.

πληθυσμό της ρωσικής διασποράς, ενωμένο πολιτιστικά, γλωσσικά και ιδεολογικά με τη Μόσχα, προωθώντας μέσω των «συμπατριωτών» του εξωτερικού την εικόνα της σύγχρονης Μεγάλης Ρωσίας.

3.3 Το Φυσικό Αέριο και η Πολιτική των Αγωγών

Ένα από τα θέματα που προέκυψαν αμέσως μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1992, ήταν και αυτό της διαχείρισης τα κολοσσιαίων αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας. Οι πέντε νέες δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας από «επαρχίες» του ίδιου κράτους, βρέθηκαν σχετικά απότομα να είναι ανεξάρτητα κράτη, και μάλιστα με αξιόλογους φυσικούς πόρους οι οποίοι μέχρι πρότινος αποτελούσαν σημαντικό μέρος του κεφαλαίου της σοβιετικής οικονομίας. Το Καζακστάν διαθέτει ένα από τα μεγαλύτερα αποθέματα πετρελαίου στον κόσμο, το Τουρκμενιστάν ένα από τα μεγαλύτερα βεβαιωμένα αποθέματα φυσικού αερίου μετά τη Σιβηρία, ενώ το Αζερμπαϊτζάν όπως και το Ουζμπεκιστάν διαθέτουν και πετρέλαιο και φυσικό αέριο αλλά σε μικρότερες ποσότητες.

Οι νέες δημοκρατίες, εξ αιτίας της ασταθούς πολιτικής αστάθειας των πρώτων χρόνων, αλλά και της εύθραυστης οικονομικής κατάστασής τους, αδυνατούσαν να διαχειριστούν τα ενεργειακά αποθέματα που διέθεταν, τα οποία μέχρι πρότινος ήταν υπό τον σοβιετικό κεντρικό έλεγχο. Την ίδια περίοδο η Ρωσία ως διάδοχος κράτος της Σοβιετικής Ένωσης, προσπαθούσε να ανασυνταχθεί και να προσαρμοστεί στα νέα πρωτόγνωρα γεγονότα, εν μέσω πολιτικών ανακατατάξεων, οικονομικών προβλημάτων και διαφθοράς. Οι ΗΠΑ εκμεταλλευόμενες το «κενό εξουσίας» που δημιουργήθηκε με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, έστρεψαν την προσοχή τους στην εκμετάλλευση των τεράστιων ενεργειακών αποθεμάτων της περιοχής.

Στο πλαίσιο αυτό η Chevron το 1993 και το διεθνές κονσόρτσιουμ ΑΙΟC το 1994, με σχετικά συμβόλαια ανέλαβαν την ανάπτυξη και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, ξεκινώντας με το Αζερμπαιζάν. Με τη ρωσική εισβολή στην Τσετσενία το 1994, διαπιστώθηκε ότι η περιοχή ήταν επιρρεπής και ευάλωτη σε εθνικές και πολιτικές συγκρούσεις, και επομένως επικίνδυνη για όποια επιχειρηματική δραστηριότητα. Ως εκ τούτου θα έπρεπε να κατασκευαστούν αγωγοί για τη μεταφορά των υδρογονανθράκων είτε προς τη Μαύρη Θάλασσα, είτε προς τη Μεσόγειο ή τον Περσικό κόλπο⁵¹³. Σκοπός του σχεδίου ήταν η μεταφορά των τεράστιων αποθεμάτων στις μεγάλες δυτικές αγορές, παρακάμπτοντας τη Ρωσία και επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα τη μείωση του στρατηγικού ρόλου της Μόσχας, αλλά και την απεξάρτηση από την επιρροή των Αράβων στην παγκόσμια αγορά.

Η υλοποίηση του στόχου της αποδυνάμωσης της Ρωσίας, μέσω της παράκαμψής της και της ενεργειακής απεξάρτησής της Δύσης, βρίσκεται πάντα στον κεντρικό πυρήνα της δυτικής ενεργειακής πολιτικής. Από την άλλη πλευρά η Μόσχα προσπαθεί να παραμείνει στο επίκεντρο των ενεργειακών αναγκών της ΕΕ, να αποτρέψει κάθε σχέδιο που θα διοχετεύσει τους υδρογονάνθρακες από παρακαμπτήριες οδούς και κυρίως να διατηρήσει υπό τον έλεγχό της τα ενεργειακά αποθέματα της Κεντρικής Ασίας. Στο πλαίσιο αυτό, η Ρωσία προσπαθεί να δημιουργήσει ενεργειακούς δεσμούς στην Ευρώπη, που θα της εξασφαλίσουν αφενός μόνιμες αγορές και πολύτιμο συνάλλαγμα για την οικονομία της και αφετέρου θα την καθιερώσουν γεωπολιτικά αυξάνοντας το κύρος και την αξιοπιστία της διεθνώς.

⁵¹³ Maureen S. Crandall, *Energy, Economics, and Politics in the Caspian Region: Dreams and Realities*, Westport CT USA: Greenwood Publishing Group 2006, p.10

3.3.1 Οι Αγωγοί Φυσικού Αερίου

Οι πρώτες προσπάθειες για την καθιέρωση της Ρωσίας στην ευρωπαϊκή αγορά έγιναν το 1992 με το σχεδιασμό του αγωγού Yamal – Europe. Ο μήκους 4.196 km αγωγός φυσικού αερίου συνδέει τα πεδία φυσικού αερίου στη Δυτική Σιβηρία και μελλοντικά της ρωσικής χερσονήσου Yamal με τη Γερμανία (εικόνα 3.1). Ο αγωγός, ο οποίος διασχίζει την Λευκορωσία και την Πολωνία, άρχισε να τροφοδοτεί τη Γερμανία με αέριο το 1997, φτάνοντας τη μέγιστη απόδοσή του το 2005. Εν συνεχεία έγιναν προτάσεις για την κατασκευή του δεύτερου σκέλους του αγωγού, οι οποίες εγκαταλείφθηκαν το 2007 υπέρ του αγωγού Nord Stream⁵¹⁴. Το 2013 η Ρωσία επανήλθε στα πρότερα σχέδια για την κατασκευή του δεύτερου σκέλους του αγωγού, με την Gazprom να δηλώνει ότι το έργο μπορεί να ολοκληρωθεί μέχρι το 2019⁵¹⁵. Μέχρι το πρώτο εξάμηνο του 2020 το έργο δεν είχε ολοκληρωθεί.

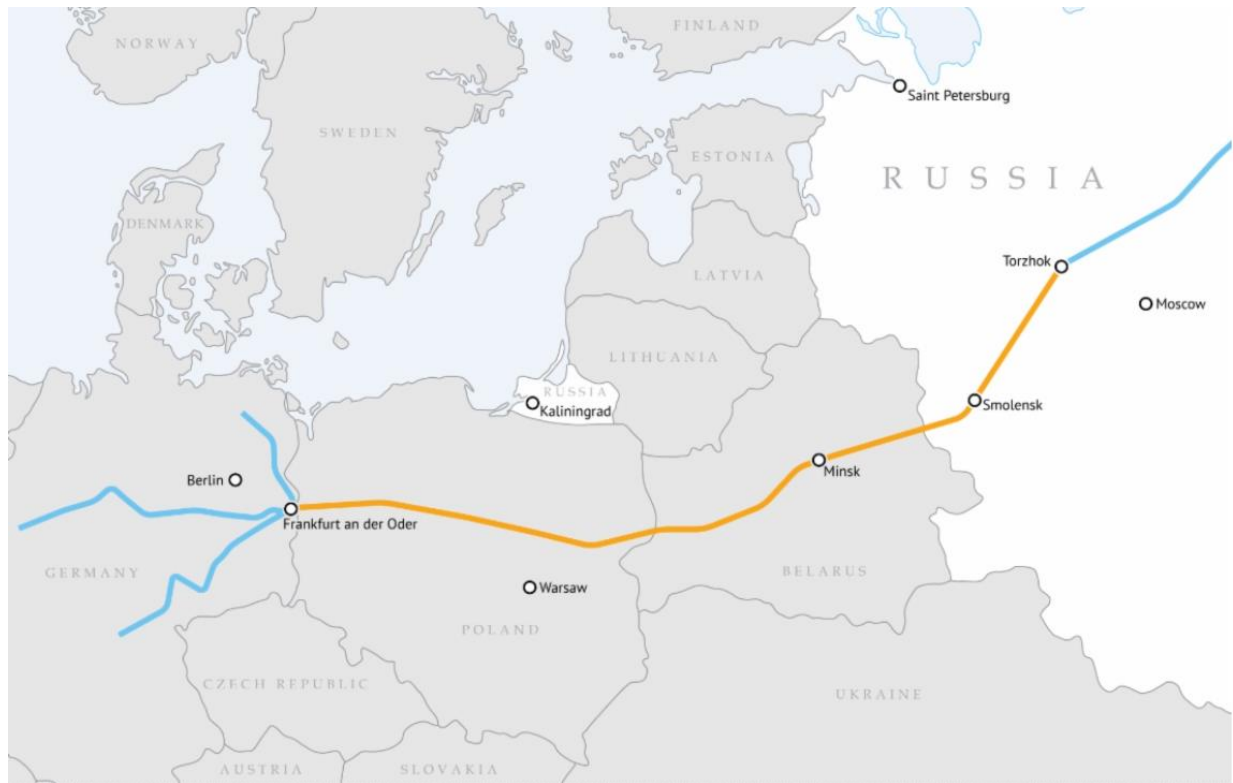
Τον Νοέμβριο του 1999, οι πρόεδροι του Τουρκμενιστάν, της Τουρκίας, του Αζερμπαϊτζάν και της Γεωργίας υπέγραψαν μια διακυβερνητική συμφωνία για την κατασκευή ενός ανταγωνιστικού αγωγού φυσικού αερίου, του Trans-Caspian Pipeline, η κατασκευή του οποίου λόγω διαφωνιών μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών, έχει ανασταλεί⁵¹⁶. Εν τω μεταξύ η Τουρκία στράφηκε προς τον Blue Stream, στην κατασκευή του οποίου ασκήθηκε έντονη κριτική τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό. Οι τουρκικές κριτικές υποστήριζαν ότι η χώρα δεσμεύεται ενεργειακά από τη Ρωσία, η οποία επίσης θέλει να την εκμεταλλευτεί στο θέμα του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας, ενώ

⁵¹⁴ “Russia drops second leg of gas pipeline via Belarus”, Sputnik 1 November 2007, διαθέσιμο στο <https://sputniknews.com/russia/2007110186223448/>, πρόσβαση 17 Απριλίου 2020.

⁵¹⁵ “Russia revives \$5bn Yamal-Europe pipeline project”, RT 4 April 2013, διαθέσιμο στο <https://www.rt.com/business/gazprom-yamal-europe-project-5bn-328/>, πρόσβαση 16 Απριλίου 2020.

⁵¹⁶ Rafael Leal-Arcas, Costantino Grasso and Juan Alemany Ríos, *Energy Security, Trade and the EU: Regional and International Perspectives*, Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing 2016, p.350

οι ΗΠΑ υποστήριζαν ότι η Τουρκία οπισθοδρομεί με την απόλυτη εξάρτησή της από τις ρωσικές εισαγωγές και υποστηρίζει την προώθηση του αγωγού της Κασπίας⁵¹⁷.

Εικόνα 3.1: Ο αγωγός φυσικού αερίου Yamal (πηγή: Gazprom.com)

Ένας από τους πολιτικούς λόγους που η Τουρκία προτίμησε τον Blue Stream, είναι πιθανόν γιατί θα βοηθήσει στην εξομάλυνση των σχέσεών της με τη Ρωσία στην περιοχή του Καυκάσου και της Μαύρης Θάλασσας⁵¹⁸. Το 2007, υπογράφηκε συμφωνία μεταξύ της Ρωσίας, του Καζακστάν και του Τουρκμενιστάν που προβλέπει την εξαγωγή φυσικού

⁵¹⁷ Fatma Aslı Kelkitli, *Turkish-Russian Relations: Competition and Cooperation in Eurasia*, New York: Routledge 2017, pp.110-112

⁵¹⁸ Gennadij I. Cufirin, *The Security of the Caspian Sea Region*, New York: Oxford University Press 2001, p.154

αερίου της Κεντρικής Ασίας στην Ευρώπη μέσω του ανακατασκευασμένου και διευρυμένου δυτικού κλάδου του συστήματος αγωγών φυσικού αερίου Κεντρικής Ασίας⁵¹⁹. Το γεγονός αυτό αποτελεί άλλη μια στρατηγική κίνηση του προέδρου Putin, ο οποίος έτσι διατηρεί τον έλεγχο των υδρογονανθράκων της Κεντρικής Ασίας, αποφεύγοντας για άλλη μια φορά την παράκαμψη της Ρωσίας μέσω του αγωγού «Trans-Caspian».

Σε συνέχεια του πετυχημένου αγωγού Yamal, και στο πλαίσιο των προσπαθειών της ενεργειακής συνεργασίας της Μόσχας με την Ευρώπη, εντάσσεται και ο στρατηγικής σημασίας αγωγός φυσικού αερίου Nord Stream (Βόρειο Ρεύμα). Ο αγωγός αυτός, προϊόν καθαρά γερμανο-ρωσικής συνεργασίας, μεταφέρει φυσικό αέριο απευθείας από τη Ρωσία στη Γερμανία χωρίς την παρέμβαση καμίας χώρας, μέσω του βυθού της Βαλτικής Θάλασσας, παρακάμπτοντας την Πολωνία και τις Βαλτικές Χώρες (εικόνα 3.2). Ο αγωγός αυτός σφραγίζει τη στρατηγική ενεργειακή συμμαχία της Μόσχας με την ηγεμονική δύναμη της Ευρώπης, καθώς ειδικά η Γερμανία, φροντίζει με εξαιρετική επιμέλεια να μην προμηθεύεται πετρέλαιο και φυσικό αέριο από χώρες που είναι υποχείριες του Λευκού Οίκου. Η Μόσχα με μια εξαιρετικής σημασίας κίνηση, τοποθέτησε ως επικεφαλή της εταιρείας εκμετάλλευσής του Nord Stream, τον τέως καγκελάριο της Γερμανίας Γκέρχαρτ Σρέντερ.

Τον Ιανουάριο 2020, ο Ρώσος πρόεδρος Putin δήλωσε ότι οι εργασίες για την κατασκευή του «Nord Stream 2»⁵²⁰, θα ολοκληρωθούν μέχρι το τέλος του 2020 ή το πρώτο εξάμηνο του επομένου "το συντομότερο δυνατό". Ο «Nord Stream 2» είναι έτοιμος να παραδώσει ρωσικό αέριο στη Γερμανία, η οποία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις ρωσικές

⁵¹⁹ Isabel Gorst, "Russia seals Caspian gas pipeline deal", Financial Times 20 December 2007, διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/674201a6-aefe-11dc-880f-0000779fd2ac>, πρόσβαση 16 Απριλίου 2020.

⁵²⁰ Ο Nord Stream 2 αποτελεί προέκταση του ήδη υπάρχοντος σχεδίου με την κατασκευή δύο επιπρόσθετων γραμμών για τον διπλασιασμό της παρεχόμενης ποσότητας αερίου.

εταιρείες για τις ενεργειακές της ανάγκες (εικόνα 3.2). Το έργο αυτό υπήρξε στόχος κυρώσεων από την κυβέρνηση των ΗΠΑ, η οποία υποστηρίζει ότι ο αγωγός που ανήκει στην κρατική εταιρεία πετρελαίου Gazprom, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως «εργαλείο εξαναγκασμού» και θα μπορούσε να μετατρέψει τη Γερμανία σε «όμηρο της Ρωσίας»⁵²¹.

Οι επικριτές του έργου είδαν τον αγωγό ως κίνηση της Ρωσίας να παρακάμψει τις παραδοσιακές χώρες διέλευσης (Ουκρανία, Σλοβακία, Τσεχία, Λευκορωσία και Πολωνία) και να καθιστά τη Δυτική Ευρώπη πολιτικά και οικονομικά εξαρτώμενη από τη Μόσχα⁵²². Από την πλευρά τους οι χώρες διέλευσης, πέραν των οικονομικών απωλειών λόγω του κόστους διαμετακόμισης, ανησυχούν ότι με αυτές τις εξελίξεις, το Κρεμλίνο μακροπρόθεσμα θα έχει τη δυνατότητα να ασκήσει πολιτική επιρροή, απειλώντας τον εφοδιασμό τους με φυσικό αέριο χωρίς να επηρεάσει τον εφοδιασμό της Δυτικής Ευρώπης⁵²³.

⁵²¹ “Angela Merkel and Vladimir Putin push ahead with pipeline”, DW 11 January 2020, διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/angela-merkel-and-vladimir-putin-push-ahead-with-pipeline/a-51968258>, πρόσβαση 16 Απριλίου 2020.

⁵²² Ariel Cohen, *The North European Gas Pipeline Threatens Europe’s Energy Security*, Backgrounder No.1980, The Heritage Foundation 26 October 2006.

⁵²³ “New Twists and Turns in German-Russian Gas Pipeline Saga”, DW 13 July 2007, διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/new-twists-and-turns-in-german-russian-gas-pipeline-saga/a-2679905>, πρόσβαση 16 Απριλίου 2020.

Εικόνα 3.2: Nord Stream και Nord Stream 2. (πηγή: gr.euronews.com)

Προχωρώντας σε μια γεωπολιτικής σημασίας κίνηση, η Ρωσία προχώρησε στην υλοποίηση του σχεδίου Blue Stream. Το σχέδιο αυτό ικανοποιεί δύο στόχους: πρώτον την απεξάρτηση της Μόσχας από χώρες διαμετακόμισης, και δεύτερον την αποτροπή άλλων ανταγωνιστικών δυνάμεων να χρησιμοποιήσουν τη Νότια διαδρομή για μεταφορά υδρογονανθράκων στην ευρωπαϊκή αγορά. Ο Blue Stream είναι ένας σημαντικός αγωγός συνολικού μήκους 1.213 km, που μεταφέρει φυσικό αέριο μέσω της Μαύρης Θάλασσας από τη Ρωσία στην Τουρκία (εικόνα 3.3). Σύμφωνα με την Gazprom, ο αγωγός κατασκευάστηκε με σκοπό τη διαφοροποίηση των ρωσικών οδών παράδοσης φυσικού αερίου στην Τουρκία και την αποφυγή τρίτων χωρών⁵²⁴.

⁵²⁴ “Blue Stream: Russian natural gas supplies to Turkey”, Gazprom, διαθέσιμο στο <https://www.gazprom.com/projects/blue-stream/>, πρόσβαση 15 Απριλίου 2020.

Η ροή του φυσικού αερίου προς την Τουρκία ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2003, ενώ το 2010 ο Blue Stream έφτασε να λειτουργεί στην μέγιστή του απόδοση⁵²⁵. Η διαδρομή διέλευσης φυσικού αερίου προς την Τουρκία, πριν την κατασκευή του αγωγού, διερχόταν από την Ουκρανία, τη Μολδαβία, τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία, κάνοντας το φυσικό αέριο πολύ πιο ακριβό και με συνεχείς κατηγορίες για παράνομη παρακράτηση ποσοτήτων κατά τη μεταφορά τους μέσω της Ουκρανίας και της Μολδαβίας. Η κατασκευή του Blue Stream προοριζόταν να αποτελέσει το θεμέλιο για μια στρατηγική συνεργασία μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας.

Εικόνα 3.3: Blue Stream

⁵²⁵ Το 2010 ο αγωγός παρείχε 16 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα (bcm) φυσικού αερίου ετησίως.

Το 2009, ο Ρώσος πρωθυπουργός Vladimir Putin, πρότεινε μια γραμμή παράλληλη με τον Blue Stream κάτω από τη Μαύρη Θάλασσα, και περαιτέρω από την Samsun στην Ceyhan. Από την Ceyhan το φυσικό αέριο θα μεταφερόταν στη Συρία, το Λίβανο, το Ισραήλ και την Κύπρο, με την μεταφορά προς το Ισραήλ να πραγματοποιείται μέσω του προτεινόμενου υποθαλάσσιου αγωγού Ceyhan-Ashkelon⁵²⁶. Ένας από τους σπουδαίους πολιτικούς στόχους του έργου Blue Stream, ήταν να αποκλειστεί η πρόσβαση αντίπαλων χωρών που στόχευαν να χρησιμοποιήσουν την Τουρκία για τη μεταφορά φυσικού αερίου από την περιοχή της Κασπίας στην Ευρώπη⁵²⁷.

Ωστόσο δεν ήταν όλες οι ρωσικές προσπάθειες επιτυχημένες. Η Δύση και ειδικά οι ΗΠΑ αντιτίθενται σε όποιο σχέδιο αυξάνει τη γεωπολιτική αξία της Ρωσίας, και ενισχύει τη θέση της στην ενεργειακή αγορά της Ευρώπης. Το 2007 υπογράφηκε το αρχικό μνημόνιο για την κατασκευή ενός νότιου αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου, του South Stream. Επρόκειτο για έναν αγωγό μεταφοράς φυσικού αερίου της Ρωσικής Ομοσπονδίας μέσω της Μαύρης Θάλασσας στη Βουλγαρία και από εκεί μέσω Σερβίας, Ουγγαρίας και Σλοβενίας περαιτέρω στην Αυστρία. Η κατασκευή των ρωσικών χερσαίων εγκαταστάσεων για τον αγωγό South Stream άρχισε τον Δεκέμβριο του 2012. Δύο χρόνια αργότερα, το 2014, εν μέσω των εξελίξεων προσάρτησης της Κριμαίας από τη Ρωσία, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενέκρινε ένα μη δεσμευτικό ψήφισμα που αντιτίθεται στον αγωγό φυσικού αερίου South Stream και προτείνει την αναζήτηση εναλλακτικών πηγών εφοδιασμού με φυσικό αέριο για την Ευρωπαϊκή Ένωση⁵²⁸.

⁵²⁶ Nikolas K. Gvosdev and Christopher Marsh, *Russian Foreign Policy: Interests, Vectors, and Sectors*, London: SAGE 2014, pp.306-307

⁵²⁷ Vladimir Socor, "Gazprom, Turkey Revive and Reconfigure Blue Stream Two", The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor 11 August 2009, διαθέσιμο στο <https://jamestown.org/program/gazprom-turkey-revive-and-reconfigure-blue-stream-two/>, πρόσβαση 15 Απριλίου 2020.

⁵²⁸ "MEPs Oppose South Stream, Seek Sanctions against Russian Energy Firms", Novinite Sofia News Agency, 17 April 2014, διαθέσιμο στο <https://www.novinite.com/articles/159923/MEPs+Oppose+South+Stream,+Seek+Sanctions+against+Russian+Energy+Firms>, πρόσβαση 15 Απριλίου 2020.

Το έργο βρέθηκε να μην είναι σύμφωνο ιδίως με την τρίτη δέσμη ενέργειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία ορίζει τον διαχωρισμό μεταξύ των εταιρειών παραγωγής και πώλησης από τα δίκτυα μεταφοράς τους. Τον Δεκέμβριο 2014, κατά τη διάρκεια επίσημης επίσκεψης στην Τουρκία, ο πρόεδρος V. Putin, ανακοίνωσε ότι η Ρωσία αποσύρεται από το έργο, θεωρώντας υπεύθυνη την ΕΕ και την αντίθεσή της στην κατασκευή του έργου αυτού⁵²⁹. Ένα μήνα αργότερα, ο Πρόεδρος V. Putin εξέπληξε τον κόσμο όταν ανακοίνωσε ότι στη θέση του South Stream η Ρωσία θα διοχετεύσει φυσικό αέριο μέσω Τουρκίας⁵³⁰.

Αυτό που από πολλούς στη Δύση θεωρήθηκε ως μπλόφα με στόχο να αναγκάσει την ΕΕ να επανεξετάσει την αντίθεσή της στον South Stream, κατέληξε να είναι η συμφωνία της Gazprom με την τουρκική ηγεσία για την κατασκευή του αγωγού Turkish Stream. Έτσι η επιτυχημένη προσπάθεια της ΕΕ να ματαιώσει τα ρωσικά σχέδια για μια Νότια διαδρομή, αποδείχθηκε ανεπαρκής καθόσον το έργο αντικαταστάθηκε από τα προτεινόμενα Turkish Stream⁵³¹ και Tesla pipeline⁵³² (εικόνα 3.4).

⁵²⁹ “Russia drops South Stream gas pipeline plan”, BBC News 1 Dec 2014, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-europe-30283571>, πρόσβαση 15 Απριλίου 2020.

⁵³⁰ Stanley Reed and Sebnem Arsu, “Russia Presses Ahead With Plan for Gas Pipeline to Turkey”, *The New York Times* 21 January 2015, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2015/01/22/business/international/russia-presses-ahead-with-plan-for-gas-pipeline-to-turkey.html?mabReward=A3>, πρόσβαση 15 Απριλίου 2020.

⁵³¹ Ο Turk Stream είναι ένας αγωγός φυσικού αερίου ο οποίος ξεκινά από το σταθμό συμπίεσης Russkaya κοντά στο Anapa στην περιοχή Krasnodar της Ρωσίας, διασχίζοντας τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι τον τερματικό σταθμό παραλαβής στο Kiyiköy της Τουρκίας.

⁵³² Ο αγωγός Tesla είναι ένας προτεινόμενος αγωγός φυσικού αερίου που θα συνδέει τον αγωγό TurkStream με την Κεντρική Ευρώπη, μέσω Ελλάδας, Βόρειας Μακεδονίας, Σερβίας και Ουγγαρίας, καταλήγοντας στον κόμβο φυσικού αερίου Baumgarten κοντά στη Βιέννη της Αυστρίας.

Εικόνα 3.4: Turkish Stream και Tesla pipeline

Αυτή τη φορά η προσπάθεια της Ρωσίας να προσεγγίσει από το Νότο την Ευρώπη απέτυχε εξ αιτίας των μεθοδευμένων προσπαθειών της ΕΕ. Ταυτόχρονα οι εξελίξεις στην Ουκρανία δεν άφηναν και πολλά περιθώρια στη Ρωσία για διαπραγματεύσεις ή για τυχόν υποστήριξή της από κάποια ευρωπαϊκή χώρα. Ο South Stream θεωρήθηκε ανταγωνιστικός του αγωγού Nabucco, ο οποίος εγκαταλείφθηκε υπέρ του αγωγού Trans Adriatic Pipeline (TAP). Σε αντίθεση με το South Stream, ο TAP συμμορφώνεται πλήρως με τη νομοθεσία της ΕΕ μέσω της απόκτησης εξαίρεσης πρόσβασης τρίτων μερών της ΕΕ.

Ζωτικής σημασίας έργο για τη βιωσιμότητα της ρωσικής οικονομίας αλλά και την επιτυχή άσκηση της ενεργειακής πολιτικής της Ρωσίας αποτελεί και η με κάθε τρόπο αποφυγή υλοποίησης του σχεδίου του «Δια-Κασπιακού» αγωγού αερίου Trans-Caspian Gas Pipeline ή TCGC (εικόνα 3.5). Πρόκειται για έναν προτεινόμενο υποθαλάσσιο αγωγό μεταξύ Τουρκμενιστάν και Αζερμπαϊτζάν, ο οποίος σύμφωνα με ορισμένες προτάσεις, θα

περιλαμβάνει επίσης και το Καζακστάν⁵³³. Το έργο είναι σημαντικής σημασίας τόσο για τη Ρωσία όσο και για την ΕΕ αλλά για διαφορετικούς λόγους. Αποσκοπεί στη μεταφορά φυσικού αερίου από το Τουρκμενιστάν και το Καζακστάν σε χώρες μέλη της ΕΕ, παρακάμπτοντας τόσο τη Ρωσία όσο και το Ιράν και θεωρείται ως φυσική ανατολική προέκταση του Νότιου διαδρόμου φυσικού αερίου (South Gas Corridor).

Το πλεονέκτημα του έργου, είναι ότι θα συνδέσει περιοχές που διαθέτουν τεράστιους πόρους φυσικού αερίου, με μεγάλες περιοχές αυξημένης ζήτησης όπως η Τουρκία και η Ευρώπη. Ωστόσο το θέμα του αγωγού αυτού αποτελεί παίγνιο μηδενικού αθροίσματος για τη Ρωσία. Όσο κερδίζει η Ευρώπη και άλλοι καταναλωτές από την κατασκευή και λειτουργία του TCGC, τόσο χάνει η Ρωσία αφού πλέον το αέριο όχι μόνο θα διοχετεύεται χωρίς καν να περνά από το έδαφός της (απώλεια εσόδων διαμετακόμισης), αλλά θα εξασφαλίζει στην ευρωπαϊκή αγορά μια εναλλακτική λύση που μεταφράζεται για τη ρωσική οικονομία ως «διαφυγόντα κέρδη».

Ο υπουργός Βιομηχανίας και Ενέργειας της Ρωσίας Viktor Khristenko υποστήριξε ότι οι υφιστάμενοι τεχνικοί, νομικοί, περιβαλλοντικοί και άλλοι κίνδυνοι που σχετίζονται με το έργο Trans-Caspian είναι τόσο μεγάλοι που θα ήταν αδύνατο να βρεθεί ένας επενδυτής εκτός εάν υπάρχει πολιτική υποστήριξη για το έργο⁵³⁴. Τον Μάιο 2007, υπογράφηκε συμφωνία μεταξύ της Ρωσίας, του Καζακστάν και του Τουρκμενιστάν που προβλέπει την εξαγωγή φυσικού αερίου της Κεντρικής Ασίας στην Ευρώπη μέσω του ανακατασκευασμένου και διευρυμένου δυτικού κλάδου του συστήματος αγωγών φυσικού

⁵³³ Fabio Indeo, “Settling the Caspian Issue and Realizing the Trans-Caspian Energy Corridor, The Diplomat 10 July 2018, διαθέσιμο στο <https://thediplomat.com/2018/07/settling-the-caspian-issue-and-realizing-the-trans-caspian-energy-corridor/>, πρόσβαση 15 Απριλίου 2020.

⁵³⁴ Ian Greenberg, “Moscow gets Central Asian agreement on pipeline to Russia”, The New York Times 13 May 2017, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2007/05/13/business/worldbusiness/13iht-pipeline.1.5684000.html>, πρόσβαση 15 Απριλίου 2020.

αερίου της Κεντρικής Ασίας. Η εξέλιξη αυτή θεωρήθηκε ως οπισθοδρόμηση για την υλοποίηση του αγωγού Trans-Caspian, παρόλο που ο πρόεδρος του Τουρκμενιστάν δήλωσε ότι το έργο του αγωγού δεν ακυρώθηκε⁵³⁵.

Τον Σεπτέμβριο 2008, η Τεχεράνη δήλωσε την αντίθεσή της στην κατασκευή οποιουδήποτε υποθαλάσσιου αγωγού στην Κασπία λόγω περιβαλλοντικών ανησυχιών, θέτοντας υπο αμφισβήτηση το έργο του αγωγού Trans-Caspian Gas. Το 2013, η ΕΕ με στόχο την αύξηση της ενεργειακής της ασφάλειας, υποστήριξε τη δημιουργία του «Νότιου Διαδρόμου» (Southern Gas Corridor)⁵³⁶, γεγονός το οποίο έφερε και πάλι στο προσκήνιο το ενδιαφέρον για τον αγωγό TCGC ως εναλλακτική διαδρομή εφοδιασμού έναντι του μονοπωλίου της Gazprom προς τις αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα μέρος του νότιου διαδρόμου φυσικού αερίου θα κείται μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας μέσω Αλβανίας (TAP) αρχίζοντας από το 2016. Αυτός ο αγωγός θα ενωθεί με τον αγωγό TANAP⁵³⁷ σε ολόκληρη την Τουρκία, ο οποίος είναι υπό κατασκευή από το 2015, και θα συναντήσει τον υπάρχοντα Νότιο Αγωγό Καυκάσου (South Caucasus Pipeline) στα γεωργιανά σύνορα με την Τουρκία⁵³⁸.

Τον Αύγουστο του 2018 μετά από περισσότερα από 20 χρόνια έντονων διπλωματικών προσπαθειών, τα πέντε παραθαλάσσια κράτη της Κασπίας, Ρωσία, Ιράν, Καζακστάν, Αζερμπαϊτζάν και Τουρκμενιστάν, συμφώνησαν σε ένα νομικό πλαίσιο για

⁵³⁵ Laxmikanth M., *Current Affairs Reckoner*, New Delhi: Tata McGraw-Hill Publishing 2008, p.A.72

⁵³⁶ David Steven, Emily O'Brien and Bruce D. Jones, *The New Politics of Strategic Resources: Energy and Food Security Challenges in the 21st Century*, Washington DC: Brookings Institution Press 2015, p.138

⁵³⁷ Ο αγωγός φυσικού αερίου TANAP (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline) είναι ένας αγωγός φυσικού αερίου στην Τουρκία. Είναι το κεντρικό τμήμα του νότιου διαδρόμου φυσικού αερίου, που συνδέει το γιγαντιαίο πεδίο φυσικού αερίου Shah Deniz στο Αζερμπαϊτζάν με την Ευρώπη μέσω του αγωγού Νότιου Καυκάσου και του αγωγού Trans Adriatic. Ο αγωγός έχει στρατηγική σημασία τόσο για το Αζερμπαϊτζάν όσο και για την Τουρκία. Επιτρέπει τις πρώτες εξαγωγές αερίου του Αζερμπαϊτζάν στην Ευρώπη, πέρα από την Τουρκία.

⁵³⁸ “TAP Awards Onshore Construction Contracts for Albanian and Greek Pipeline Sections”, Trans Adriatic Pipeline 4 March 2016, διαθέσιμο στο, <https://www.tap-ag.com/news-and-events/2016/03/04/tap-awards-onshore-construction-contracts-for-albanian-and-greek-pipeline-sections>, πρόσβαση 16 Απριλίου 2020.

την κοινή χρήση του μεγαλύτερου εσωτερικού υδάτινου χώρου στον κόσμο, το οποίο γεφυρώνει την Ασία με την Ευρώπη και το οποίο διαθέτει σημαντικά αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου, και θεωρείται οικότοπος του ψαριού οξύρρυγχου⁵³⁹. Η εξέλιξη αυτή θεωρείται ως επιτυχία της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και του Ρώσου προέδρου προσωπικά, καθώς ο απώτερος στόχος ήταν η αποτροπή του TCGC. Η Ρωσία ήταν απρόθυμη να επιτρέψει στο Τουρκμενιστάν να συνεχίσει τον προτεινόμενο 300 km αγωγό φυσικού αερίου προς στο Αζερμπαϊτζάν, ο οποίος θα άνοιγε τα τεράστια, φθηνά, αποθέματα φυσικού αερίου του στην ευρωπαϊκή αγορά που επί του παρόντος κυριαρχείται από την Gazprom.

Εικόνα 3.5: Trans-Caspian Gas Pipeline (TCGP)

⁵³⁹ Phoebe Greenwood, “Landmark Caspian Sea deal signed by five coastal nations”, The Guardian 12 August 2018, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/12/landmark-caspian-sea-deal-signed-among-five-coastal-nations>, πρόσβαση 15 Απριλίου 2020.

3.3.2 Η Πολιτική των Αγωγών

Η πολιτική των αγωγών, είναι ένα σημαντικό πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ Δύσης και Ρωσίας. Η τελευταία στην προσπάθεια ανάδυσής της στον ευρασιατικό χώρο, χρησιμοποιεί το συγκριτικό πλεονέκτημα των φυσικών πόρων αλλά και της γεωγραφικής της θέσης για να ανακτήσει το «χαμένο» κύρος της και να εδραιωθεί και πάλι στη διεθνή σκηνή ως Μεγάλη Δύναμη. Οι φυσικοί πόροι προσφέρουν στη Ρωσία το πλεονέκτημα της ενεργειακής ανεξαρτησίας, όσον αφορά τις εσωτερικές της ανάγκες, και της οικονομικής της ανάπτυξης όσον αφορά το ρόλο της ως εξαγωγέα ενός προϊόντος ζωτικής σημασίας για τη λειτουργία των βιομηχανικών ιδιαίτερα ανεπτυγμένων κρατών.

Η γεωγραφική της θέση, πέραν των τεράστιων αποθεμάτων υδρογονανθράκων που διαθέτει, της παρέχει και το πλεονέκτημα της γειννίαςης τόσο με την Ευρώπη όσο και με την Ασία. Η μεταφορά του φυσικού αερίου κατά κύριο λόγο γίνεται μέσω χερσαίων αγωγών, χωρίς τα προβλήματα της θαλάσσιας μεταφοράς που αντιμετωπίζουν οι Αραβικές χώρες. Επιπλέον το υφιστάμενο δίκτυο της σοβιετικής εποχής χρησιμοποιείται για τη μεταφορά φυσικού αερίου των γειτονικών πλέον κρατών της Κεντρικής Ασίας και πρώην «συγκατοίκων» στη Σοβιετική Ένωση, προς την Ευρώπη.

Σύμφωνα με το Κέντρο Ενέργειας Jacques Delors, σήμερα, το φυσικό αέριο αντιπροσωπεύει περίπου το 24% της πρωτογενούς κατανάλωσης ενέργειας της ΕΕ. Στην έρευνα για την προοπτική της παγκόσμιας ενέργειας του Νοεμβρίου 2019, ο Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας (IEA) ανακοίνωσε ότι παρά το γεγονός ότι η ζήτηση φυσικού αερίου αναμένεται να μειωθεί αργά από το 2025, θα εξακολουθεί να αντιπροσωπεύει περίπου το 90% της τρέχουσας κατανάλωσης το 2040. Ενώ πριν από δέκα χρόνια, η εγχώρια παραγωγή φυσικού αερίου στην ΕΕ εξακολουθούσε να αντιπροσωπεύει το 35 έως 40% της κατανάλωσης, η πτώση της τώρα επιταχύνεται με το απροσδόκητο κλείσιμο του κύριου ολλανδικού πεδίου φυσικού αερίου στο Groningen, το οποίο είναι

προγραμματισμένο για το 2022, και το οποίο ανερχόταν περίπου στο 10% της ευρωπαϊκής κατανάλωσης. Ως άμεση συνέπεια, οι ανάγκες για εισαγωγές φυσικού αερίου αυξάνονται ραγδαία και οι εισαγωγές πλησιάζουν τώρα 80% της κατανάλωσης⁵⁴⁰.

Σύμφωνα με την ίδια πηγή, οι κύριοι εκτός Ευρώπης προμηθευτές βρίσκονται κοντά στην ΕΕ, με τη Ρωσία να καταλαμβάνει την πρώτη θέση καλύπτοντας το 35% των ευρωπαϊκών αναγκών, ακολουθούμενη από την Νορβηγία με 22%, και την Αλγερία με 7%. Ο κύριος τρόπος μεταφοράς του φυσικού αερίου είναι οι υπεράκτιοι και χερσαίοι αγωγοί, που συνδέουν τα πεδία φυσικού αερίου με τα κέντρα κατανάλωσης μέσω δικτύου εντός και εκτός της ΕΕ. Τα τελευταία δέκα χρόνια, το υγροποιημένο φυσικό αέριο έρχεται με πλοία που φορτώνονται σε χώρες μεταξύ των οποίων το Κατάρ, η Νιγηρία, το Τρινιντάντ και το Τομπάγκο και πιο πρόσφατα οι ΗΠΑ και η Ρωσία. Το αέριο αυτό εκφορτώνεται σε τερματικούς σταθμούς LNG και πλησιάζει στο 15% της κατανάλωσης της ΕΕ.

Το φυσικό αέριο έχει καταστεί η πιο δημοφιλής μορφή ενέργειας, εξ αιτίας της χαμηλής επιβάρυνσης για το περιβάλλον. Για περισσότερα από 20 χρόνια, οι σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης διέπονται από την πολιτική των αγωγών φυσικού αερίου. Ο Ρώσος πρόεδρος Vladimir Putin από την αρχή της θητείας του στο Κρεμλίνο το 1999, αντιλήφθηκε την αξία της ενέργειας για την ανάπτυξη της νεοσυσταθείσας και εύθραυστης Ρωσικής Ομοσπονδίας και χειρίστηκε επιδέξια το πλεονέκτημα αυτό. Οι αγωγοί φυσικού αερίου αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο, το οποίο χειρίζεται επιδέξια η ρωσική διπλωματία. Με την ανοιχτή υποστήριξη του εργαλείου αυτού, η Ρωσία έχει κατορθώσει μέσω των υπεράκτιων αγωγών φυσικού αερίου NordStream1 και 2, Yamal Europe, Blue Stream καθώς και του TurkStream1 και 2 να «περικυκλώσει» με δίκτυα

⁵⁴⁰ Jean-Arnold Vinois and Thierry Bros, “Russian Gas Pipelines and the European Union: Moving from a Love-Hate Relationship “With Adults in the Room””, Jacques Delors Energy Centre, Policy paper no.247, December 2019

φυσικού αερίου την Ευρώπη, αφήνοντας περιορισμένα περιθώρια σε επίδοξους ανταγωνιστές.

Ταυτόχρονα τα έργα αυτά εξυπηρετούν και έναν άλλο σημαντικό σκοπό. Παρακάμπτουν την Ουκρανία η οποία αν και εξακολουθεί να αποτελεί την κύρια χώρα διέλευσης για το ρωσικό φυσικό αέριο, εν τούτοις μελλοντικά θα μπορούσε να αποτελέσει κίνδυνο για τα ρωσικά συμφέροντα με γεγονότα παρόμοια αυτών του 2009⁵⁴¹. Με τις «ευλογίες» του Ρώσου προέδρου, η κρατική Gazprom, κυριαρχεί στην ευρωπαϊκή αγορά, αποκτώντας τα πλειοψηφικά πακέτα μετοχών κρατικών εταιρειών καυσίμων, σταθμούς αποθήκευσης και διανομής, δίκτυα πρατηρίων και επενδύοντας σε νέα δίκτυα αγωγών φυσικού αερίου. Παρά το γεγονός της προσάρτησης της Κριμαίας το 2014 και τις δυτικές κυρώσεις εναντίον της Ρωσίας που ακολούθησαν, τα ρωσικά έργα αγωγών αποτελούν σημαντικό σημείο τριβής και μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαφωνία της Γερμανίας με την Πολωνία την Ουκρανία και τις Βαλτικές χώρες για τη λειτουργία του αγωγού Nord Stream 2, για τον οποίο η Γερμανίδα καγκελάρια Angela Merkel δήλωσε ότι δεν αποτελεί κίνδυνο για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης⁵⁴².

Η προσφιλής πολιτική του προέδρου Putin είναι η διαπραγμάτευση και σύναψη διμερών συμφωνιών ακόμα και εντός της ΕΕ. Όσο η ΕΕ δεν εφαρμόζει κοινά αποδεκτή ενεργειακή πολιτική, η πολιτική του Ρώσου προέδρου πάντα θα αποδίδει. Η ενέργεια αποτελεί σημαντικό παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας και έτσι μια ευνοϊκότερη τιμή ή προνομιακή συμπεριφορά κατά περίπτωση, είναι ικανό κίνητρο για τη

⁵⁴¹ Το 2009 η Ευρώπη συγκλονίστηκε όταν οι ζωτικές για τη χειμερινή περίοδο προμήθειες ρωσικού φυσικού αερίου μέσω της Ουκρανίας, διεκόπησαν λόγω διαφωνίας μεταξύ των δύο πρώην σοβιετικών χωρών. Αυτό έφερε στην επιφάνεια το ζήτημα της «ενεργειακής ασφάλειας»

⁵⁴² Joseph Nasr and Noah Barkin, “Merkel sees no threat in new gas pipe to Russia, Poland disagrees”, REUTERS 16 February 2018, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-germany-poland/merkel-sees-no-threat-in-new-gas-pipe-to-russia-poland-disagrees-idUSKCN1G01DJ>, πρόσβαση 17 Απριλίου 2020.

διατάραξη της ευρωπαϊκής συνοχής. Στην περίπτωση αυτή ανήκει και η καθαρά διμερής Ρωσο-Γερμανική συνεργασία του αγωγού Nord Stream, παρά τις διαφωνίες άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Μια Γερμανία με την οικονομία της να βασίζεται στη βιομηχανία, και η οποία καταναλώνει το 20% των αναγκών της ΕΕ σε φυσικό αέριο, δεν θα μπορούσε να περιμένει την ομάδα των 28 να αποφασίσουν για αυτήν.

Σε όλες αυτές τις εξελίξεις σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι χειρισμοί και οι πρωτοβουλίες του Ρώσου προέδρου Vladimir Putin. Όταν το σχέδιο για τον αγωγό South Stream άρχισε να ναυαγεί, σκεπτόμενος στρατηγικά δεν δίστασε να παραμερίσει τα προβλήματα με την Τουρκία προχωρώντας σε μια σημαντική ενεργειακή συνεργασία. Η συνεργασία αυτή κατέληξε με την Τουρκία στο πλευρό της Ρωσίας, μηδενίζοντας στην ουσία το κόστος ματαίωσης του αγωγού South Stream με την αποδοχή του Turkish Stream. Παρά τις αντιρρήσεις τόσο της Ευρώπης όσο και των ΗΠΑ, η Μόσχα επέτυχε να βρει εναλλακτική λύση για τη Νότια Διαδρομή του φυσικού αερίου.

Πέραν των ανωτέρω, υπήρχε το πρόβλημα του αγωγού της Κασπίας, αλλά και το θέμα της Ουκρανίας. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις ο Ρώσος πρόεδρος και η ρωσική διπλωματία ενήργησαν έγκαιρα και όπως αποδεικνύεται αποτελεσματικά. Η υπογραφή συμφωνίας με τις χώρες της Κεντρικής Ασίας για τη μεταφορά φυσικού αερίου μέσω των δικτύων της Ρωσίας για περαιτέρω εξαγωγή, ακυρώνει προς το παρόν τον «Δια-Κασπιακό» αγωγό και την ενεργειακή της παράκαμψη. Όσον αφορά την Ουκρανία, τον Δεκέμβριο 2019, Ρωσικές και Ουκρανικές εταιρείες υπέγραψαν μια τελική πενταετή συμφωνία για τη διασφάλιση της ρωσικής διαμετακόμισης φυσικού αερίου στην Ευρώπη μέσω της χώρας⁵⁴³.

⁵⁴³ Vladimir Soldatkin and Natalis Zinets, “Russia Ukraine clinch final gas deal on gas transit to Europe”, REUTERS 30 December 2019, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-russia-gas-deal/russia-ukraine-clinch-final-gas-deal-on-gas-transit-to-europe-idUSKBN1YY1FY>, πρόσβαση 16 Απριλίου 2020.

Με τη συμφωνία αυτή επιτυγχάνονται πολλαπλοί πολιτικοί στόχοι. Πρώτον η συμφωνία αποτρέπει μια πιθανή διακοπή ροής φυσικού αερίου στην Ευρώπη αφού καθορίζονται επακριβώς οι κανόνες συνεργασίας. Δεύτερον βοηθά τη Μόσχα να αποφύγει ένα άλλο πλήγμα στη φήμη της ως μακροπρόθεσμου προμηθευτή ενέργειας μετά τη μόλυνση των ρωσικών εξαγωγών πετρελαίου στην Ευρώπη στα μέσα του 2019⁵⁴⁴. Τρίτον λειτουργεί θετικά για τη βελτίωση της εικόνας της Ρωσίας στο εξωτερικό, αφού προχώρησε σε συζητήσεις και κατέληξε σε συμφωνία με μια χώρα για την οποία η Δύση έχει επιβάλλει στη Μόσχα σοβαρές κυρώσεις. Τέλος, αυξάνει το κύρος της Ρωσίας ως αξιόπιστου ενεργειακού παρόχου, αφού διευθετεί με τις γειτονικές της χώρες τα θέματα που θα μπορούσαν να προκαλέσουν «ενεργειακή κρίση» θέτοντας σε κίνδυνο την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης.

Με τις παρούσες συνθήκες στον τομέα της ενέργειας, δεν μπορούμε να μιλάμε πλέον για Ανάδυση της Ρωσίας στον Ευρασιατικό χώρο. Η Ρωσική Ομοσπονδία απέκτησε ανεξαρτησία το 1991 μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, κληρονομώντας ένα οικονομικό σύστημα σε βαθιά κρίση. Την δεκαετία του 1990 η οικονομική της δραστηριότητα ήταν υποτυπώδης, ενώ ταυτόχρονα η χώρα ταλανιζόταν από σοβαρά πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Η λεγόμενη «ιδιωτικοποίηση» δε ήταν τίποτα άλλο από μια «λεηλασία» της οικονομίας από μια ολιγαρχία επιτήδειων στο όνομα της αποκρατικοποίησης. Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 υπήρχε μείωση του ΑΕΠ, επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου, τρομοκρατικές ενέργειες στο εσωτερικό και σοβαρή μείωση στην παραγωγή και τις εξαγωγές στον ενεργειακό τομέα. Ήταν η περίοδος που η Ρωσία προσπαθούσε να σταθεί στα πόδια της, βαλλόμενη πανταχόθεν.

⁵⁴⁴ Olga Yagova, Gleb Gorodyankin and Dmitry Zhdannikov, “How Russia contaminated \$2.7 billion of oil exports to Europe”, REUTERS 30 April 2019, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-russia-oil-insight/how-russia-contaminated-27-billion-of-oil-exports-to-europe-idUSKCN1S61YM>, πρόσβαση 16 Απριλίου 2020.

Με την έναρξη της νέας δεκαετίας το 2000, η Ρωσία άρχισε να δείχνει σημαντικά σημάδια ανάκαμψης και να αναδύεται από το τέλμα στο οποίο βρισκόταν. Το 2000 σημειώθηκε ριζική αλλαγή στην οικονομία της χώρας, με την οικονομική παραγωγή, το ΑΕΠ και τα εισοδήματα να αρχίζουν να αυξάνονται για πρώτη φορά. Ο ενεργειακός τομέας άρχισε να αναζωογονείται, με τη ζήτηση για περισσότερη ενέργεια, και τις εξαγωγές να αυξάνονται σημαντικά. Η Ρωσία άρχισε να καθιερώνεται ως σημαντικός προμηθευτής υδρογονανθράκων, προβαίνοντας σε διαπραγματεύσεις και υπογράφοντας μακροπρόθεσμες συμβάσεις με γειτονικές χώρες, ενώ ταυτόχρονα ξεκίνησε και ο ενεργειακός διάλογος με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Την δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα η Ρωσία έχει πετύχει πολύ περισσότερα. Τώρα πλέον μπορεί και επηρεάζει τη διεθνή αγορά ενέργειας, προβαίνει σε σημαντικά ανοίγματα στην Ασία και προχωρά στην κατασκευή νέων δικτύων φυσικού αερίου. Η θέση της Ρωσίας ως η «Μέση Ανατολή» της Ευρασίας, την καθιστά ελκυστική για την ανάπτυξη διμερών σχέσεων τόσο με γειτονικά κράτη, όσο και με άλλα στην ευρύτερη περιοχή, με πολιτικά και οικονομικά οφέλη. Ωστόσο η Μόσχα συχνά χρησιμοποιεί την ενέργεια ως μέσο πίεσης και εκβιασμού, ιδιαίτερα σε χώρες που εξαρτώνται σε μεγάλο ποσοστό από αυτήν είτε ενεργειακά είτε οικονομικά.

Τα τεράστια ρωσικά αποθέματα ενέργειας, αποτελούν βασικό πυλώνα της εξωτερικής πολιτικής της Μόσχας, αλλά και της προσπάθειάς της για ανάκτηση ηγετικού ρόλου στο διεθνές σκηνικό. Κατέχοντας το 54% των παγκόσμιων αποθεμάτων φυσικού αερίου, γνωρίζει πολύ καλά ότι η εδραίωσή της στην Ευρασία είναι πλέον θέμα διαχείρισης. Η ίδια η ιδέα του Ευρασιανισμού, της υποδεικνύει ότι ο άμεσος χώρος επιρροής της είναι η Ευρώπη Δυτικά και η Ασία Νότια. Η έννοια της «ξεχωριστής χώρας» έναντι όλων των άλλων, υλοποιείται στην περίπτωση αυτή με την ενεργειακή της επικράτηση στην Ευρασία. Για τον λόγο αυτό εξ άλλου δεν επεδίωξε και δεν επιθυμεί να

γίνει μέλος του ΟΡΕC, παρουσιάζοντας τον εαυτό της ως αξιόπιστο ενεργειακό πάροχο, το κύρος του οποίου εγγυάται την παγκόσμια ενεργειακή ασφάλεια. Η Ρωσία της δεκαετίας του 1990 δεν θυμίζει σε τίποτα την Ρωσία του 2020.

3.4 Η Ρωσική Αρκτική

«Η Ρωσία αυξάνει συνεχώς την παρουσία της στην Αρκτική.

Αυτό είναι φυσιολογικό για τη μεγαλύτερη Αρκτική Χώρα»

Vladimir Putin 2017

Οι κλιματικές αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών, έφεραν ξανά στην επιφάνεια το θέμα της αξιοποίησης και εκμετάλλευσης της Αρκτικής. Το θέμα δεν αφορά μόνο το υπέδαφος και τους ενεργειακούς της πόρους, αλλά και τις νέες θαλάσσιες οδούς που ανοίγονται με την τήξη των πάγων. Οι νέες αυτές προοπτικές, αναμένεται να φέρουν επανάσταση στη ναυσιπλοΐα, αλλά και ανάλογες διαμάχες μεταξύ των κρατών που εμπλέκονται στην περιοχή. Κύριος δρών στην Αρκτική περιοχή είναι η Ρωσία, αφού διαθέτει τον μεγαλύτερο πληθυσμό και ακτογραμμή της καταλαμβάνει το 53% του συνολικού μήκους της αρκτικής ακτογραμμής. Στη μετα-σοβιετική αναβίωση της Ρωσίας και στη μετάβασή της από «μεγάλο κράτος» σε «μεγάλη δύναμη» δεν θα μπορούσαν να λείπουν οι επιδιώξεις για επικράτηση και στην περιοχή αυτή.

Η σύγχρονη Ρωσία, παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στις σχέσεις της με τη Δύση, ιδιαίτερα εξ αιτίας των οικονομικών κυρώσεων που της έχουν επιβληθεί για την προσάρτηση της Κριμαίας, συνεχίζει να έχει φιλόδοξα σχέδια για την εκμετάλλευση της Αρκτικής. Σύμφωνα με το διάταγμα του Προέδρου Vladimir Putin «*Σχετικά με τα βασικά*

στοιχεία της κρατικής πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Арκτική για την περίοδο έως το 2035», οι κύριες προκλήσεις εθνικής ασφάλειας σε αυτόν τον τομέα είναι η συσσώρευση ξένης στρατιωτικής παρουσίας και η δυσφήμιση των δραστηριοτήτων της Ρωσίας. Το κείμενο του εγγράφου που δημοσιεύθηκε στις 5 Μαρτίου 2020, αναφέρει επίσης ότι τα κύρια συμφέροντα της Ρωσίας στην περιοχή είναι: η διασφάλιση της κυριαρχίας, η διατήρηση της Арκτικής ως περιοχής ειρήνης και σταθερότητας, η ανάπτυξη της διαδρομής της Βόρειας Θάλασσας και η εξασφάλιση υψηλής ποιότητας ζωής στην Арκτική περιοχή της Ρωσίας⁵⁴⁵.

3.4.1 Η «ανακάλυψη» της Арκτικής

Το ενδιαφέρον της Μόσχας για την Арκτική δεν είναι νέο. Στις αρχές του 18ου αιώνα, η Ρωσία οργάνωσε και υλοποίησε μια σειρά από μεγάλες αποστολές, με στόχο την εξερεύνηση και τη χαρτογράφηση των ακτών της Σιβηρίας. Οι αποστολές αυτές, γνωστές ως «Μεγάλες Βόρειες αποστολές», ακόμα και για τα σημερινά δεδομένα ήταν μοναδικές και ίσως οι μεγαλύτερες στην ιστορία αυτού του είδους, και σε αυτές συμμετείχαν πολλοί επιστήμονες της εποχής. Ωστόσο το κίνητρο δεν ήταν μόνο οικονομικό. Η ρωσική αυτοκρατορία του 18^{ου} αιώνα, βρισκόταν σε οικονομικό και στρατιωτικό ανταγωνισμό με τις ευρωπαϊκές μοναρχίες, και οι ακτές της Σιβηρίας στον Ειρηνικό και την Αμερική, ήταν οι τελευταίες περιοχές του βορείου ημισφαιρίου που μπορούσαν να διεκδικηθούν με ασφάλεια από τις ναυτικές δυνάμεις⁵⁴⁶.

⁵⁴⁵ “Putin Determined the Main Challenges to Russia in the Arctic”, OREANDA News 5 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.oreanda.ru/en/gosudarstvo/politic1/putin-determined-the-main-challenges-to-russia-in-the-arctic/article1306851/>, πρόσβαση 9 Μαΐου 2020.

⁵⁴⁶ Loren R. Graham, *Science in Russia and the Soviet Union: A Short History*, New York: Cambridge University Press 1993, pp.24-27, ISBN 0-521-24566-4

Ο Δανός πλοίαρχος Vitus Bering με αυτοκρατορική χρηματοδότηση, ηγήθηκε της «Μεγάλης Βόρειας Εξερεύνησης» (1733-1743), χαρτογραφώντας το μεγαλύτερο μέρος της Αρκτικής ακτογραμμής της Σιβηρίας και μέρους της Βορείου Αμερικής. Με την επιστροφή του επιβεβαίωσε στους διαδόχους του Μεγάλου Πέτρου ότι ήταν πράγματι δυνατή η προσέγγιση της αμερικανικής ηπείρου, μέσω της Αρκτικής θάλασσας κατά μήκος των ακτών της Σιβηρίας⁵⁴⁷. Η ενέργειες αυτές δείχνουν τον αυτοκρατορικό χαρακτήρα της Ρωσίας, η οποία με την αίγλη της εποχής που τη διακρίνει επιδιώκει να είναι αυτή που θα ρυθμίζει την ισορροπία ισχύος στην περιοχή, αποτελώντας αν όχι τον μοναδικό, τουλάχιστον τον σημαντικότερο παράγοντα.

Κατά τη διάρκεια της σοβιετικής περιόδου, η σημαντικότερη διαφορά της πολιτικής για την Αρκτική σε σχέση με τις άλλες πτυχές της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, ήταν ότι τα ενδιαφέροντα της πολιτικής αυτής ήταν μακροπρόθεσμα. Η όποια εκμετάλλευση των φυσικών πόρων με τα κλιματολογικά και τεχνολογικά δεδομένα της εποχής ήταν πολύ δύσκολη αν όχι αδύνατη. Μπορεί όλοι να αντιλαμβάνονταν τη δυναμική της Αρκτικής, όμως σχεδόν καμία κυβέρνηση η οποία είχε πρόσβαση ή συμφέροντα στην περιοχή, δεν αναλάμβανε το ρίσκο για κάτι που θα είχε αξία στο μακρινό μέλλον. Ωστόσο επειδή υπήρχε η αντίληψη ότι η Αρκτική θα είχε σημαντική αξία μελλοντικά, η κινητικότητα περιοριζόταν στα διεθνή δικηγορικά γραφεία και δικαστήρια, για την κατοχύρωση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και κυριαρχίας.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα το ενδιαφέρον των χωρών άρχισε να αυξάνεται, με τις ερευνητικές αποστολές να γίνονται όλο και περισσότερες κυρίως για σκοπούς αλιείας στη θάλασσα του Μπάρεντς και κοιτασμάτων άνθρακα στο Spitsbergen στο νησί Svalbard στην ίδια περιοχή. Όπως αναφέρει ο Pier Horensma στο βιβλίο του για τη Σοβιετική

⁵⁴⁷ Marlene Laruelle, *Russia's Arctic Strategies and the Future of the Far North*, New York: M.E. Sharpe 2014, p.25 ISBN 978-0-7656-3501-3

Αρκτική, η Ρωσία θεωρώντας ότι συγκεκριμένες περιοχές της Αρκτικής της ανήκαν ιστορικά, αντιμετώπιζε τις εξερευνητικές αποστολές ως εισβολείς για στρατηγικούς και πολιτικούς κυρίως λόγους.

Από στρατηγική άποψη μια ξένη δύναμη θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τα νησιά της θάλασσας Μπάρεντς για να εμποδίσει τους θαλάσσιους διαδρόμους προς τη Βόρεια Ρωσία. Για το σκοπό αυτό η Ρωσία άρχισε να εμπλέκεται πιο ενεργά στην περιοχή, με αποτέλεσμα το 1899 το πρώτο στον κόσμο παγοθραυστικό *Yermak* να επισκεφθεί το *Spitsbergen*⁵⁴⁸, ενώ το 1912 το ρωσικό υπουργείο εξωτερικών αποφάσισε να συμμετάσχει στην εξόρυξη άνθρακα στην ίδια περιοχή με σκοπό να εδραιώσει τη ρωσική παρουσία στην αρκτική⁵⁴⁹.

Από πολιτική άποψη, και με δεδομένο το γεγονός της αυξημένης δραστηριότητας των εξερευνητικών αποστολών, η Ρωσία θα έπρεπε να αποφασίσει αν θα διατηρήσει τις περιοχές που θεωρούσε ότι της ανήκαν αναλαμβάνοντας δράση, ή να τις αφήσει στα άλλα ενδιαφερόμενα κράτη. Ωστόσο η έκρηξη του Α' ΠΠ και η Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 που ακολούθησε, σταμάτησαν τις περαιτέρω ρωσικές δραστηριότητες⁵⁵⁰. Στην έναρξη του νέου αιώνα, η Ρωσία διαπιστώνει ότι η κυριαρχία της στην περιοχή αμφισβητείται ή τουλάχιστον απειλείται και από άλλες δυνάμεις οι οποίες με το πρόσχημα των εξερευνήσεων, επιχειρούν να αποκτήσουν πρόσβαση στην Αρκτική. Είναι σημαντικό το γεγονός ότι στις προσπάθειες της Ρωσίας να διατηρήσει την υπεροχή της στην περιοχή, περιλαμβάνεται και η κατασκευή και αποστολή του πρώτου παγοθραυστικού, του *Yermak*.

⁵⁴⁸ Kenneth Pletcher (ed), *The Britannica Guide to Explorers and Explorations That Changed the Modern World*, New York: Britannica Educational Publishing 2010, pp.194-195 ISBN 978-1-61530-065-5

⁵⁴⁹ Nina Wormbs, *Competing Arctic Futures: Historical and Contemporary Perspectives*, Cham SW: Springer 2018, p.56 ISBN 978-3-319-91616-3

⁵⁵⁰ Pier Horensma, *The Soviet Arctic*, New York: Routledge 1991, pp.6-16 ISBN 0-415-05537-7

3.4.2 Η σπουδαιότητα της Αρκτικής

Η επιλογή της Ρωσίας για τη χρήση παγοθραυστικών ήταν μιας στρατηγικής σημασίας κίνησης, η σπουδαιότητα της οποίας αποδεικνύεται στη σύγχρονη εποχή. Η ρωσική ηγεσία της εποχής, αντιλήφθηκε έγκαιρα ότι η χρησιμοποίηση των παγοθραυστικών ήταν απαραίτητη για τις ειρηνικές ή μη επιχειρήσεις στις ακραίες συνθήκες της περιοχής, γεγονός το οποίο και την δικαίωσε. Η Ρωσία συνέχισε να στηρίζεται στη χρήση αυτών των ειδικών αποστολών πλοίων, με αποτέλεσμα να αναπτύξει και την κατάλληλη τεχνογνωσία στο αντικείμενο.

Σήμερα που η χρήση της Διαδρομής της Βόρειας Θάλασσας αρχίζει να αποκτά ενδιαφέρον, και η εμπορική χρήση της αρχίζει να αυξάνεται, η Ρωσία διαθέτει τον μεγαλύτερο στόλο σύγχρονων παγοθραυστικών, για τη διευκόλυνση της ναυσιπλοΐας. Οι αποστολές λοιπόν του Yermak, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως η έναρξη της ρωσικής «Αρκτικής Πολιτικής» η οποία συνεχίζεται ακόμα και σήμερα.

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, αρχίζει να γίνεται αντιληπτό ότι η Σοβιετική Ένωση έχει αρχίσει να δραστηριοποιείται και πάλι στον παγωμένο Βορά, με αφορμή τις σοβιετικές πτήσεις στον Βόρειο Πόλο και την εγκατάσταση μόνιμου πλωτού μετεωρολογικού σταθμού στο κέντρο της Αρκτικής. Όπως αναφέρει η συγγραφέας και δημοσιογράφος Η. Ρ. Smolka στο Foreign Affairs το 1938: υπήρχαν σημαντικότερα γεγονότα όπως η τακτική ετήσια λειτουργία της νέας ναυτιλιακής διαδρομής κατά μήκος του «βορειοανατολικού περάσματος», με τη βοήθεια τεσσάρων κύριων βάσεων παγοθραυστικών και ενός στόλου που αριθμούσε πάνω από εκατό αεροσκάφη για την Αρκτική. Επιπλέον αυτών, η λειτουργία ορυχείων νικελίου και πετρελαιοπηγών στη Βόρεια Σιβηρία, η οργάνωση των βαρέων μεταφορών στους ποταμούς Ob, Enisei και Lena, με λιμάνια στις εκβολές τους και η δημιουργία μιας αλυσίδας ανεξάρτητων βάσεων ανεφοδιασμού άνθρακα και πετρελαίου για πλοία και αεροσκάφη. Με άλλα λόγια, η "Πίσω

αυλή της Ασίας" επρόκειτο να καταστεί η «Κύρια είσοδος» της Αρκτικής προσανατολισμένης Ρωσίας.

Παρά το γεγονός ότι η εκμετάλλευση της Αρκτικής για σκοπούς ναυσιπλοΐας ήταν ακόμα δύσκολη, εν τούτοις είχαν αρχίσει να φαίνονται τα πρώτα σημάδια της γεωπολιτικής σπουδαιότητάς της. Έτσι ακόμα πιο σημαντική θεωρείτο η ανάπτυξη της Αρκτικής ενόψει της πιθανότητας εισαγωγής πολεμικών προμηθειών από την Αμερική στη Σοβιετική Άπω Ανατολή, ακολουθώντας τις δυτικές ακτές των ΗΠΑ και του Καναδά και στη συνέχεια μέσω του Βερίγγειου Πορθμού στις εκβολές του ποταμού Lena. Για άλλη μια φορά διαπιστώνεται η επίδραση της Γεωγραφίας στην συμπεριφορά των κρατών και στην περίπτωση αυτή της Ρωσίας.

Μπορεί η Βόρεια θαλάσσια διαδρομή να αποτελούσε μια εναλλακτική, σύντομη και οικονομική λύση για τη ρωσική ναυσιπλοΐα, όμως στην πράξη ήταν πλεύσιμη μόνο για τρεις περίπου μήνες τον χρόνο και ακόμα και τότε η διαδικασία ήταν δαπανηρή και επίπονη. Ωστόσο, αυτή η διαδρομή προσέφερε υπό τις δεδομένες συνθήκες μια μερική λύση ενός κρίσιμου προβλήματος, και εκτιμήθηκε ότι σε σχέση με τα γενικά οφέλη που θα προκύψουν στο έθνος από την επιτυχή πρόοδο του αποικισμού στις πολικές περιοχές, δεν θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι τα στρατηγικά πλεονεκτήματα κόστιζαν πολύ ακριβά⁵⁵¹.

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η Σοβιετική Ένωση ενίσχυσε την παρουσία της στην Αρκτική εγκαθιστώντας αεροπορικές βάσεις, σταθμούς ραντάρ και αντιαεροπορικά συστήματα για την υπεράσπιση των βορείων ακτών της. Οι διαδρομές μέσω του Βόρειου παγωμένου ωκεανού έγιναν προσφιλείς για τα πολεμικά ναυτικά

⁵⁵¹ H.P. Smolka, "Soviet Strategy in the Arctic", Foreign Affairs January 1938, διαθέσιμο στο <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1938-01-01/soviet-strategy-arctic>, πρόσβαση 9 Μαΐου 2020.

Ρωσίας και ΗΠΑ τόσο λόγω της μειωμένης διαδρομής, όσο και για τις επιχειρησιακές ιδιαιτερότητες που προσέφερε το παγωμένο περιβάλλον της Αρκτικής.

Όπως αναφέρει η Suzanne Holroyd, η ακουστική διάθλαση που οφείλεται στις διαφορές στην αλατότητα, οι ακουστικοί θόρυβοι που δημιουργούνται εξαιτίας της μετατόπισης και της θραύσης του πάγου, αλλά και ο ίδιος ο πάγος που αποτελεί εμπόδιο για εναέριο ή ανθυποβρυχιακό πόλεμο επιφανείας, ήταν αντικείμενα εκμετάλλευσης για απόκρυψη και παραπλάνηση και από τις δυο πλευρές⁵⁵². Ταυτόχρονα υπήρχαν και τα θέματα των πυρηνικών εγκαταστάσεων και δοκιμών στην Αρκτική. Στην περιοχή Novaya Zemlya της Αρκτικής, το διάστημα 1955 - 1990 πραγματοποιήθηκαν 130 πυρηνικές δοκιμές, μεταξύ των οποίων και η έκρηξη του μεγαλύτερου στον κόσμο ατμοσφαιρικού θερμοπυρηνικού όπλου το 1961 που ονομάστηκε «Βόμβα του Τσάρου»⁵⁵³.

Η περιοχή της Αρκτικής κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου αποτέλεσε το πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο μεγάλων δυνάμεων ΕΣΣΔ και ΗΠΑ, αφού λόγω των ιδιαιτεροτήτων της ήταν στρατηγικής σημασίας. Με δεδομένο το γεγονός ότι η αντιπαράθεση ήταν κυρίως στρατιωτική, οι δραστηριοποίηση των εμπλεκόμενων στην περιοχή αφορούσε κυρίως θέματα άμυνας. Έτσι κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η Αρκτική ελεγχόταν αυστηρά και από τις δύο πλευρές, καθόσον αντιπροσώπευε τη συντομότερη διαδρομή μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων για εχθρικές ενέργειες διηπειρωτικών βομβαρδισμών.

Ωστόσο και πάλι υπήρχαν για χρήση, έστω και στρατιωτική, οι βόρειες διαδρομές του Ατλαντικού και του Ειρηνικού. Η Σοβιετική Ένωση ακόμη και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, είχε θέσει το θέμα της «Διαδρομής της Βόρειας Θάλασσας». Το 1964,

⁵⁵² Suzanne M. Holroyd, "U.S. and Canadian Cooperative Approaches to Arctic Security", Santa Monica, CA: RAND Corporation June 1990, pp. vi–vii. www.rand.org/pubs/notes/N3111.html.

⁵⁵³ Andrew J. Hund, *Antarctica and the Arctic Circle: A Geographic Encyclopedia of the Earth's polar Regions*, Santa Barbara CA: ABC-CLIO 2014, p.114 ISBN 978-1-61069-392-9

Μόσχα και Ουάσινγκτον είχαν ανταλλάξει διαμαρτυρίες επειδή το Κρεμλίνο ήταν εναντίον της προσέγγισης αμερικανικών πλοίων χωρίς προηγούμενη εξουσιοδότηση κατά μήκος των ακτών της ΕΣΣΔ⁵⁵⁴.

Την 1η Οκτωβρίου 1987, ο Γενικός Γραμματέας της Σοβιετικής Ένωσης Mikhail Gorbachev, σε ομιλία του στο Murmansk, σκιαγράφησε την εξωτερική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης για την Αρκτική. Στην ομιλία αυτή, η οποία είχε μεγάλο αντίκτυπο και συχνά αναφερόταν ως «Πρωτοβουλία Μούρμανσκ», ο Gorbachev περιέγραψε έξι συγκεκριμένους στόχους και δραστηριότητες για την προώθηση της περιοχής ως «ζώνης ειρήνης». Μεταξύ των στόχων αυτών ήταν και το άνοιγμα της «Διαδρομής της Βόρειας Θάλασσας»⁵⁵⁵. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης που ακολούθησε, έδωσε την ευκαιρία να υλοποιηθεί το μεγαλύτερο μέρος των πρωτοβουλιών, ιδιαίτερα αυτών που αφορούσαν τον αποπλισμό και την ασφάλεια, αφού η ευάλωτη μετα-σοβιετική Ρωσία μπορούσε ευκολότερα να καθίσει στο τραπέζι των συνομιλιών.

Σε όλη τη διάρκεια της νεότερης ιστορίας της η Ρωσία δεν έπαψε να ενδιαφέρεται για την Αρκτική, και αυτό είναι εμφανές τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική πολιτική της χώρας με την «Αρκτική Ρωσική Πολιτική». Η Ρωσία είναι μία από τις πέντε χώρες που βρέχονται από τον Αρκτικό Ωκεανό, με μήκος αρκτικής ακτογραμμής 24140 km. Η Αρκτική πολιτική αφορά ένα μεγάλο μέρος της ρωσικής επικράτειας, γνωστό και ως «Μακρινός Βοράς» (Far North) που βρίσκεται κυρίως βόρεια του Αρκτικού Κύκλου και διαθέτει τεράστιους ορυκτούς και φυσικούς πόρους.

⁵⁵⁴ Nurlan Aliyev, “Russia’s Military Capabilities in the Arctic”, ICDS 25 June 2019, διαθέσιμο στο <https://icds.ee/russias-military-capabilities-in-the-arctic/>, πρόσβαση 9 Μαΐου 2020.

⁵⁵⁵ Heather Exner-Pirot, “How Gorbachev shaped future Arctic policy 25 years ago”, Anchorage Daily News 1 October 2012, διαθέσιμο στο <https://www.adn.com/arctic/article/how-gorbachev-shaped-future-arctic-policy-25-years-ago/2012/10/01/>, πρόσβαση 9 Μαΐου 2020.

Η συνολική έκταση του Αρκτικού Κύκλου είναι περίπου 5.5 εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα, και αντιπροσωπεύει το 33% της συνολικής έκτασης της Ρωσικής Ομοσπονδίας⁵⁵⁶. Το 2011, από τα 4 εκατομμύρια κατοίκους της Αρκτικής, περίπου 2 εκατομμύρια ζούσαν στην Αρκτική Ρωσία, καθιστώντας την τη μεγαλύτερη αρκτική χώρα από πλευράς πληθυσμού⁵⁵⁷. Εντός της περιοχής αυτής βρίσκεται και το Βορειο-Ανατολικό πέρασμα (North Eastern Passage - NEP). Το NEP διασχίζει (από δυτικά προς ανατολικά) τη Θάλασσα Barents, τη Θάλασσα Kara, , τη Θάλασσα Laptev, την Ανατολική Σιβηρική Θάλασσα και τη Θάλασσα Chukchi και περιλαμβάνει την NSR. (Εικόνα 1)

3.4.3 Η Διαδρομή της Βόρειας Θαλάσσιας

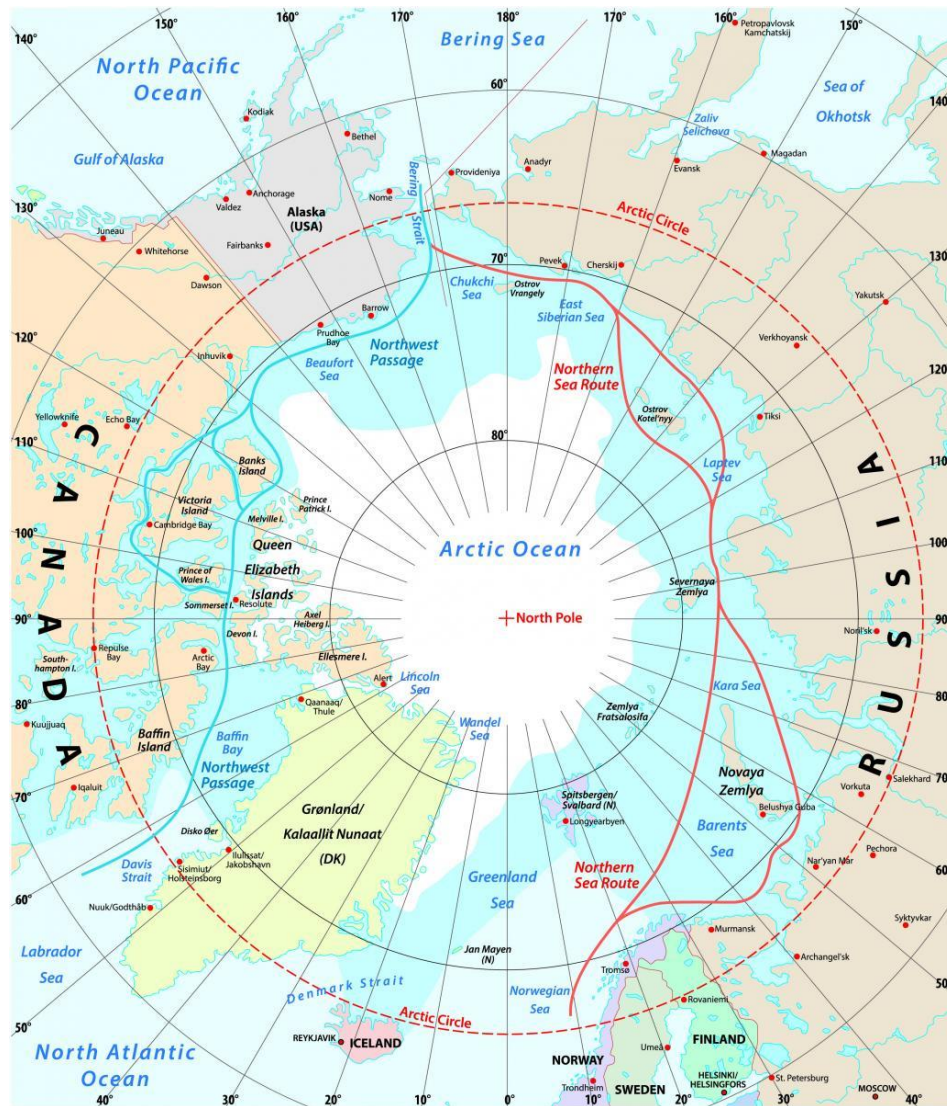
Η Διαδρομή της Βόρειας Θαλάσσιας (NSR) είναι μια θαλάσσια διαδρομή, η οποία ορίζεται επίσημα από τη ρωσική νομοθεσία και διατρέχει κατά μήκος της ρωσικής ακτής της Αρκτικής από τη Θάλασσα Kara, κατά μήκος της Σιβηρίας, προς τον Βερίγγειο Πορθμό. Ολόκληρη η διαδρομή βρίσκεται στα ύδατα της Αρκτικής και στην αποκλειστική οικονομική ζώνη της Ρωσίας (ΑΟΖ). Ορισμένα τμήματα της περιοχής δεν καλύπτονται από πάγο μόνο για δύο μήνες το χρόνο. Η συνολική διαδρομή στη ρωσική πλευρά της Αρκτικής μεταξύ του Βόρειου Ακρωτηρίου και του Βερίγγειου Πορθμού, έχει ονομαστεί «Βορειοανατολικό πέρασμα», ανάλογο με το «Βορειοδυτικό Πέρασμα» από την πλευρά του Καναδά.

⁵⁵⁶ Nicolay Pavlovich Laverov, *Area Studies Russia. Regional Sustainable Development Review, Vol.1*, Oxford UK: Eolss Publishers/ UNESCO 2009, p.87

⁵⁵⁷ “Russia”, The Arctic Institute, διαθέσιμο στο <https://www.thearcticinstitute.org/countries/russia/>, πρόσβαση 10 Μαΐου 2020.

Η ναυσιπλοΐα στην περιοχή της NSR, η οποία έχει ιστορικά αναδειχθεί ως η εθνική οδός μεταφοράς της Ρωσικής Ομοσπονδίας, εκτελείται σύμφωνα με τις κοινά αποδεκτές αρχές και κανόνες του διεθνούς δικαίου, τις διεθνείς συμφωνίες της Ρωσικής Ομοσπονδίας, τη Ρωσική Ομοσπονδιακή Νομοθεσία σχετικά με την NSR, καθώς και άλλους ομοσπονδιακούς νόμους και άλλα ρυθμιστικά νομικά έγγραφα. Επειδή η NSR εμπεριέχεται στο Βορειοανατολικό πέρασμα, με την πρώτη να αφορά τη διαδρομή κατά μήκος των ακτών της Σιβηρίας και τη δεύτερη να συνεχίζει έως τον Ειρηνικό ωκεανό, συχνά οι αναφορές για τον διάπλου του Αρκτικού ωκεανού, από την Ρωσική πλευρά αναφέρονται ως NSR.

Ιστορικά, η έντονη ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας στις διαδρομές της NSR, ήταν συνδεδεμένη κυρίως με την εμπορική εξερεύνηση των περιοχών του Μακρινού Βορρά. Οι στόλοι των παγοθραυστικών και των ειδικά διαμορφωμένων για μεταφορές σκαφών, πραγματοποίησαν και συνεχίζουν να εκτελούν με επιτυχία αποστολές για τη μεταφορά φυσικών πόρων, καθώς επίσης και για την παράδοση εξοπλισμού και εμπορευμάτων στις περιοχές δύσκολης πρόσβασης. Οι κυριότερες προβλέψεις για την ανάπτυξη στον τομέα των μεταφορών στην Αρκτική, σχετίζονται με την αναζήτηση νέων πεδίων και την εξαγωγή πρώτων υλών από την Αρκτική υφαλοκρηπίδα. Η NSR επίσης, παρουσιάζει ευκαιρίες για τη διεθνή ναυτιλία ως διαδρομή διέλευσης μεταξύ της Δυτικής Ευρώπης και της περιοχής Ασίας-Ειρηνικού.

Εικόνα 3.6: Αρκτικός Κύκλος, NEP και NSR. Πηγή: US Naval Institute

Η μοναδική γεωγραφική θέση της NSR, επιτρέπει τη σημαντική μείωση της θαλάσσιας διαδρομής αναφορικά με τις διηπειρωτικές μεταφορές. Το μήκος της διαδρομής είναι περίπου 3000 μίλια, όμως το πραγματικό μήκος της σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση εξαρτάται από τις συνθήκες πάγου και από την επιλογή συγκεκριμένων παραλλαγών διέλευσης των διαφόρων διαδρόμων της διαδρομής. Ο κύριος παράγοντας που επηρεάζει την πλοήγηση μέσω της NSR είναι η παρουσία πάγου. Η ετήσια και εποχιακή μεταβλητότητα των συνθηκών πάγου είναι χαρακτηριστική για όλες τις περιοχές της

διαδρομής, με την περίοδο πλοήγησης για τα περάσματα διέλευσης να αρχίζει περίπου στις αρχές Ιουλίου και να διαρκεί μέχρι το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Νοεμβρίου.

Η NSR εκτείνεται από τη Θάλασσα του Μπάρεντς, κοντά στα σύνορα της Ρωσίας με τη Νορβηγία, μέχρι τον Βερίγγειο Πορθμό μεταξύ της Σιβηρίας και της Αλάσκας (εικόνα 2). Τα πλοία που ταξιδεύουν μέσω της NSR χρειάζονται την άδεια των ρωσικών αρχών, οι οποίες εισπράττουν τέλη διέλευσης και παρέχουν συνοδεία παγοθραυστικών. Η NSR έχει χαρακτηριστεί ως πιθανός ανταγωνιστής του καναλιού του Σουέζ επειδή θα μπορούσε να μειώσει δραματικά τους χρόνους ταξιδιού μεταξύ της Ασίας και της Ευρώπης. Για παράδειγμα, ένα πλοίο που ταξιδεύει από τη Νότια Κορέα στη Γερμανία θα χρειαστεί περίπου 34 ημέρες μέσω του καναλιού του Σουέζ και 23 μέσω του NSR.

Ωστόσο η διαδρομή της Αρκτικής έχει ακόμα κάποια σοβαρά μειονεκτήματα. Η περίοδος πλοήγησης έχει διάρκεια από τρεις έως τέσσερις μήνες κάθε χρόνο, οι καιρικές συνθήκες και οι συνθήκες παγοποίησης της θάλασσας είναι απρόβλεπτες, ενώ τα τέλη ασφάλισης για τη διέλευση από την συγκεκριμένη διαδρομή είναι υψηλά. Επιπλέον, απαιτούνται δαπανηρά και εξειδικευμένα πλοία και υπάρχει έλλειψη ομάδων Έρευνας και Διάσωσης, καθώς και υποδομών υποστήριξης. Αυτοί είναι μερικοί από τους λόγους για τους οποίους οι ειδικοί πιστεύουν ότι η NSR δεν θα γίνει μια οικονομικά εφικτή εναλλακτική λύση πριν από το 2040⁵⁵⁸.

⁵⁵⁸ “What is the Northern Sea Route?”, *The Economist* 24 September 2018, διαθέσιμο στο <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/09/24/what-is-the-northern-sea-route>, πρόσβαση 4 Μαρτίου 2020.

Εικόνα 3.7: Η NSR και η διαδρομή μέσω Σουέζ. Πηγή: Economist

3.4.4 Η Αρκτική Στρατηγική

Η Αρκτική αποτελούσε ανέκαθεν για τη Ρωσία μια περιοχή την οποία θεωρούσε ζωτικής σημασίας για τα συμφέροντά της. Τα συμφέροντα αυτά διέφεραν σε κάθε εποχή μόνο σε λεπτομέρειες που είχαν να κάνουν με τις τεχνολογικές ή τις στρατιωτικές της δυνατότητες, γιατί η σημασία της περιοχής είχε διαπιστωθεί από πολύ νωρίς. Τα συμφέροντα της Ρωσίας στην Αρκτική περιοχή είναι οικονομικά, πολιτικά και στρατιωτικά. Στο σύνολό τους συμβάλλουν στη βελτίωση της εικόνας της χώρας στην προσπάθειά της να καθιερωθεί σαν Μεγάλη δύναμη. Στα πρώτα μετά-σοβιετικά χρόνια η

Μόσχα παρακολουθούσε τις διεθνείς εξελίξεις, στις οποίες δεν συμπεριλαμβανόταν κάτι σημαντικό σχετικά με την Αρκτική. Ωστόσο όταν η Μόσχα άρχισε να στηρίζεται στις δυνάμεις της, επανήλθε στα σχέδια και τις αξιώσεις της για τον Μακρινό Βορά.

Το 2007, το μέλος της ρωσικής Δούμας και πολιτικός εξερευνητής Artur Chilingarov, ηγήθηκε μιας υποβρύχιας αποστολής στο Βόρειο Πόλο, τοποθετώντας μια ρωσική σημαία στο βυθό της θάλασσας. Τον Αύγουστο του 2007, το ρωσικό Υπουργείο Φυσικών Πόρων ανακοίνωσε ότι οι υφαλοράχες Lomonosov και Mendeleev, αποτελούσαν συνέχεια της ηπειρωτικής Σιβηρίας και ότι αυτό το στοιχείο θα υποβαλλόταν στην επιτροπή του ΟΗΕ το 2013. Το γεγονός προκάλεσε αντιδράσεις κυρίως απ τις ΗΠΑ, οδηγώντας στην Αρκτική κρίση του 2007⁵⁵⁹. Η Μόσχα αντιλαμβανόμενη τη γεωπολιτική αξία της Αρκτικής, προσπαθεί να επωφεληθεί από την γεωγραφική της θέση, διεκδικώντας περισσότερα δικαιώματα.

Η Ρωσία προσπαθεί να εξασφαλίσει τις εδαφικές της αξιώσεις στην Αρκτική μέσω της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS) του 1982, την οποία επικύρωσε στις 12 Μαρτίου 1997. Η εν λόγω Σύμβαση καθορίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατών, αναφορικά με τη χρήση και την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος. Για την Αρκτική ειδικότερα, έχει συσταθεί το «Αρκτικό Συμβούλιο», ένα διακυβερνητικό φόρουμ υψηλού επιπέδου που ασχολείται με θέματα που αντιμετωπίζουν οι Αρκτικές κυβερνήσεις και οι αυτόχθονες λαοί της Αρκτικής. Οι οκτώ χώρες με κυριαρχία στα εδάφη του Αρκτικού Κύκλου αποτελούν τα μέλη του συμβουλίου: Καναδάς, Δανία, Φινλανδία, Ισλανδία, Νορβηγία, Ρωσία, Σουηδία και Ηνωμένες

⁵⁵⁹ Norma C. Noonan and Vidya Nadkarni (eds), *Challenge and Change: Global Threats and the State in Twenty-first Century International politics*, New York: Palgrave Macmillan 2016, p.237 ISBN 978-1-137-49264-7

Πολιτείες. Στόχος της Ρωσίας είναι η ανάπτυξη ενός περιφερειακού καθορισμένου συνόλου κανόνων για την ανάπτυξη της περιοχής μέσω του Αρκτικού Συμβουλίου.

Το 2008 η Ρωσία υιοθέτησε την πρώτη ολοκληρωμένη στρατηγική της για την περιοχή της Αρκτικής με τα «Θεμέλια της κρατικής πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Αρκτική έως το 2020 και πέρα». Στην πολιτική αυτή καθορίστηκαν οι κύριοι στόχοι, τα κύρια καθήκοντα, οι στρατηγικές προτεραιότητες και οι μηχανισμοί για την εφαρμογή της κρατικής πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Αρκτική, καθώς και ένα σύστημα μέτρων για τον στρατηγικό σχεδιασμό της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης της Αρκτικής ζώνης της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της διασφάλισης της εθνικής ασφάλειας της Ρωσίας. Σύμφωνα με τη στρατηγική, στο τρίτο στάδιο της υλοποίησης των βασικών αρχών (2016 - 2020), θα πρέπει να διασφαλιστεί η μετατροπή της Αρκτικής ζώνης της Ρωσικής Ομοσπονδίας σε κορυφαία στρατηγική βάση πόρων της Ρωσικής Ομοσπονδίας⁵⁶⁰.

Οι στόχοι αυτοί αντικατοπτρίζονται επίσης και σε άλλα κύρια έγγραφα πολιτικής, όπως «Η Ενεργειακή Στρατηγική»⁵⁶¹ που υιοθετήθηκε το 2009 και έδωσε έμφαση στις αρκτικές θάλασσες για μελλοντική ανάπτυξη από τη ρωσική βιομηχανία πετρελαίου και φυσικού αερίου, και η «Στρατηγική μεταφορών της Ρωσικής Ομοσπονδίας για την περίοδο έως το 2030»⁵⁶² στην οποία τονίζεται ότι η ανάπτυξη της NSR ήταν η βάση για τη βελτίωση της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης του Βορρά.

⁵⁶⁰ Philip Burgess , “Foundations Of The Russian Federation’s State Policy In The Arctic Until 2020 And Beyond”, Arctic Portal 1 December 2010, διαθέσιμο στο https://icr.arcticportal.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1791%3, πρόσβαση 3 Απριλίου 2020.

⁵⁶¹ “Energy strategy of Russia for the period up to 2030”, Ministry of Energy of the Russian Federation, approved by Decree no.1715-r of the Government of the Russian Federation, 13 Nov. 2009, διαθέσιμο στο [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf), πρόσβαση 5 Απριλίου 2020.

⁵⁶² “Transport Strategy of the Russian Federation for the period up to 2030”, Ministry of Transport of the Russian Federation, approved by Decree no 1032-r of the Government of the Russian Federation 11 June 2014, διαθέσιμο στο https://rosavtodor.ru/storage/b/2014/03/23/trans_strat.pdf, πρόσβαση 6 Απριλίου 2020

Τον Μάρτιο του 2020, Ρώσος Πρόεδρος Vladimir Putin, ενέκρινε τις βασικές αρχές της κρατικής πολιτικής στην Αρκτική, υπογράφοντας σχετικό διάταγμα με τίτλο «Βασικές Αρχές της Πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Αρκτική μέχρι το 2035» (Basic Principles of Russian Federation State Policy in the Arctic to 2035). Στο εν λόγω έγγραφο αναφέρεται ότι τα κύρια εθνικά συμφέροντα της Ρωσίας στην Αρκτική είναι: η διασφάλιση της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Ρωσίας, η διατήρηση της Αρκτικής ως εδάφους ειρήνης και σταθερής αμοιβαίας επωφελούς εταιρικής σχέσης, η εγγύηση υψηλού βιοτικού επιπέδου και ευημερίας για τον πληθυσμό της Ρωσικής Αρκτικής, η ανάπτυξη της Ρωσικής Αρκτικής ως στρατηγικής βάσης πόρων και η ορθολογική χρησιμοποίηση για την επιτάχυνση της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης, η ανάπτυξη της Βόρειας Θάλασσας ως ενός παγκόσμιου ανταγωνιστικού εθνικού διαδρόμου μεταφορών και η προστασία του Αρκτικού περιβάλλοντος, της αρχέγονης πατρίδας και του παραδοσιακού τρόπου ζωής των αυτόχθονων μειονοτήτων στη Ρωσική Αρκτική⁵⁶³.

3.4.5 Η γεωπολιτική αξία της Αρκτικής

Η γεωπολιτική αξία της Αρκτικής εντοπίζεται τόσο στους ενεργειακούς της πόρους, όσο και στις νέες θαλάσσιες διαδρομές που ανοίγονται, η εκμετάλλευση των οποίων γίνεται ολοένα και πιο προσιτή καθώς λόγω των περιβαλλοντικών αλλαγών, λιώνουν οι πάγοι. Οι νέες θαλάσσιες διαδρομές, όπως είναι η NSR για τη Ρωσία, θα μειώσουν τον υφιστάμενο χρόνο εμπορικής διέλευσης των Ωκεανών, περιορίζοντας τις δαπάνες των ναυτιλιακών εταιριών, αλλά και τους κινδύνους λαθρεμπορίου και πειρατείας.

⁵⁶³ “Vladimir Putin approved basic principles of state policy in the Arctic”, President of Russia 5 March 2020, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/acts/news/62947>, πρόσβαση 25 Απριλίου 2020.

Το «Βόρειο-Ανατολικό Πέρασμα», είναι πολύ συντομότερο αφού για παράδειγμα για τη θαλάσσια διαδρομή μεταξύ των λιμανιών Yokohama της Ιαπωνίας και Rotterdam της Ολλανδίας, η απόσταση είναι κατά 37% συντομότερη μέσω της NSR σε σχέση με την κλασική διαδρομή της διώρυγας του Suez. Ωστόσο η πλοϊμότητα της Αρκτικής εξ αιτίας της τήξης των πάγων, προσφέρει ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στις χώρες με παρουσία στην περιοχή. Αυτή η αλλαγή των δεδομένων θα διαταράξει την ισορροπία ισχύος στην Αρκτική, αφού θα λειτουργήσει περισσότερο θετικά για κάποιες χώρες, με αποτέλεσμα τις διαμάχες μεταξύ των «πολικών κρατών».

Η κατάσταση αυτή φαίνεται να λειτουργεί υπέρ της Ρωσίας, η οποία επικρατώντας τόσο εδαφικά όσο και πληθυσμιακά στην Αρκτική έναντι των άλλων κρατών, έχει τις προϋποθέσεις να διεκδικήσει μια προνομιακή θέση στην επίλυση των όποιων διαφορών. Όπως και να έχουν τα πράγματα, με την αύξηση των δυνατοτήτων εκμετάλλευσης της Αρκτικής, η γεωπολιτική κατάσταση θα γίνει περισσότερο σύνθετη, μεταβάλλοντας τόσο τις τοπικές, όσο και τη γενικότερη ισορροπία ισχύος του διεθνούς συστήματος. Οι μέχρι τώρα σχέσεις μεταξύ των κρατών της περιοχής δεν θα πρέπει να θεωρούνται δεδομένες και οι κρίσεις που μπορεί να προκύψουν θα έχουν επιπτώσεις σε ολόκληρο τον κόσμο. Η προσπάθεια των κρατών για ευνοϊκότερη συμμετοχή στην εκμετάλλευση της περιοχής, μπορεί να οδηγήσει στη σύναψη συμμαχιών και συμφωνιών οι οποίες μπορούν να μεταβάλλουν την ισορροπία ισχύος.

Η ισορροπία ισχύος αποτελεί τη βασική προϋπόθεση της λειτουργίας του Διεθνούς Δικαίου. Ωστόσο μια τέτοια ισορροπία παρουσιάζει στρεβλώσεις αφού συχνά, όπως υποστηρίζει ο Hedley Bull: διεθνής δράση η οποία, αν και είναι αντίθετη με αναγνωρισμένες αρχές του διεθνούς δικαίου και ηθικής, συνοδεύεται από πρόσχημα που

αναφέρονται σε αυτές τις αρχές, επιβεβαιώνει τη δύναμη στις διεθνείς σχέσεις των εννοιών του σωστού και του λάθους, όπως και η ενέργεια που συμμορφώνεται με αυτές⁵⁶⁴.

Πράγματι αυτό παρατηρείται μεταξύ των δύο μεγάλων παικτών της Αρκτικής, Ρωσίας και ΗΠΑ. Η Ρωσία ενώ έχει επικυρώσει τη Συνθήκη για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS), τοποθετεί τη σημαία της στον βυθό του Αρκτικού ωκεανού, στην υφαλοράχη Lomonosov, διακηρύττοντας τα κυριαρχικά της δικαιώματα στην περιοχή, αδιαφορώντας για τις αντιδράσεις των υπολοίπων κρατών που ισχυρίζονται το ίδιο. Από την άλλη πλευρά, οι ΗΠΑ ενώ δεν έχουν επικυρώσει την UNCLOS επικαλούνται κάποια μέρη της ανάλογα με τα συμφέροντά τους. Συχνά η λογική της ισορροπίας ισχύος ωθεί τα κράτη να συγκροτούν συμμαχίες και να συνεργάζονται εναντίον κοινών εχθρών αλλά και για την επίτευξη κοινών στόχων.

Η Αρκτική μπορεί να χαρακτηριστεί ως «πολυπολική» περιοχή, με κυρίαρχη δύναμη τη Ρωσία η συμπεριφορά της οποίας είναι περισσότερο «ηγετική» παρά συνεργατική. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι άλλοι παράγοντες να υιοθετούν ανάλογες στρατηγικές απέναντι στη Ρωσία μέσω συμφωνιών και κυρίως μέσω του Αρκτικού Συμβουλίου. Η προοπτική εκμετάλλευσης των μέχρι πρότινος παγωμένων θαλάσσιων διαδρομών, δημιουργεί προβλήματα αναφορικά με την εξουσία στην περιοχή.

Η εξουσία στην Αρκτική βασίζεται στην αναγνώριση κυριαρχικών δικαιωμάτων σε μια περιοχή, η οποία μελλοντικά θα δώσει στις χώρες οικονομικές ευκαιρίες, λόγω της τήξης των πάγων. Ωστόσο η Αρκτική λόγω της γεωγραφικής της θέσης, διαφέρει από την υπόλοιπη διεθνή κοινωνία, η οποία γενικά χαρακτηρίζεται από σταθερότητα. Οι μεταβαλλόμενες καταστάσεις στην Αρκτική, οι οποίες αφορούν τα συμφέροντα των

⁵⁶⁴ Kai Alderson and Andrew Hurrell, *Hedley Bull on International Society*, London: Macmillan Press 2000, pp.85-86 ISBN 978-0-333-68450-4

κρατών τα οποία εκφράζονται μέσω των κυριαρχικών δικαιωμάτων για την εκμετάλλευση μιας περιοχής, δεν δίνουν στα κράτη πραγματική κυριαρχία.

Αποτέλεσμα της «Αρκτικής αστάθειας» και των διαφωνιών μεταξύ των πολιικών κρατών είναι να υπάρχουν διαφορές απόψεων και ασάφειες σχετικά με την κυριαρχία, δημιουργώντας ενδιαφέρουσες δυναμικές ισχύος. Οι διαφορές αυτές επιλύονται είτε μέσω θεσμικών διαδικασιών που βασίζονται στο διεθνές δίκαιο, είτε μεταξύ των κρατών όταν μπορούν να καταλήξουν σε συμφωνία που ταιριάζει στο εθνικό τους συμφέρον.

Ωστόσο λόγω της συνεχώς μεταβαλλόμενης φύσης της Αρκτικής, τα συμφέροντα των κρατών προσανατολίζονται περισσότερο στην εξασφάλιση δικαιωμάτων για μελλοντική εκμετάλλευση ευκαιριών. Κυρίαρχο ρόλο και πάλι έχει η Ρωσία η οποία διαθέτει κάτι πολύ σημαντικό σε σχέση με τους άλλους. Διαθέτει πολύτιμη εμπειρία τόσο στις ακραίες συνθήκες διαβίωσης, όσο και τεχνογνωσία στη χρήση και εκμετάλλευση των μέσων για την εξυπηρέτηση των οικονομικών, πολιτικών και στρατηγικών στόχων της χώρας.

Λόγω της ιδιαιτερότητας της γεωγραφίας της περιοχής, η ανάπτυξη ικανοτήτων από την πλευρά της Ρωσίας, με τη δημιουργία μεγάλων έργων, την επέκταση του στόλου των παγοθραυστικών, ακόμα και την εγκατάσταση στρατιωτικών δυνάμεων, δεν δημιουργεί «δίλημμα ασφάλειας» για τα άλλα κράτη. Μια ενδεχόμενη σύγκρουση θεωρείται απίθανη, μιας και δεν υφίστανται «κλασσικές» εδαφικές διεκδικήσεις και οι όποιες διαφορές είναι «διεθνούς επιπέδου» για την έκταση των «κυριαρχικών δικαιωμάτων».

Τα θέματα ασφάλειας που επηρεάζουν την περιοχή δεν αφορούν μια σύγκρουση, αλλά αφορούν περισσότερο το περιβάλλον και τις καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Ωστόσο επειδή οι διαφορές αυτές έχουν οικονομικές προεκτάσεις, η δημιουργία κρίσεων δεν είναι

απίθανη στην περιοχή. Αν η Ρωσία μονοπωλήσει την εκμετάλλευση του Βορειοανατολικού περάσματος, τότε θα προσθέσει ακόμα ένα όπλο «ήπιας ισχύος» στη φαρέτρα της εξωτερικής της πολιτικής.

Μπορεί η κλιματική αλλαγή να προκαλέσει σημαντικές φυσικές, οικολογικές, οικονομικές και κοινωνικές ανακατατάξεις, με επακόλουθη επιβάρυνση του περιβάλλοντος και του παγκόσμιου οικοσυστήματος, όμως για τα κράτη της Αρκτικής και ιδιαίτερα για τη Ρωσία σημαίνει νέες ευκαιρίες για ανάπτυξη. Από τα παράκτια κράτη της Αρκτικής, η Ρωσία είναι αυτή που κερδίζει τα περισσότερα και είναι διατεθειμένη να το εκμεταλλευτεί κατάλληλα.

Όπως αναφέρει ο Patrick Nopens, η κλιματική αλλαγή δίνει την ευκαιρία στη Ρωσία όχι μόνο να διεκδικήσει ένα μεγάλο μέρος της Αρκτικής, αποκτώντας έτσι επιπλέον κυρίαρχα δικαιώματα με σκοπό την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, αλλά να έχει για πρώτη φορά απρόσκοπτη πρόσβαση στην ανοιχτή θάλασσα και να είναι σε θέση να ελέγχει σημαντικές θαλάσσιες διαδρομές. Η τήξη των πάγων της Αρκτικής αποτελεί ευκαιρία για τη Ρωσία, αφού θα ενισχύσει τη θέση της ως παρόχου ενέργειας και θα της δώσει δωρεάν πρόσβαση στους παγκόσμιους ωκεανούς⁵⁶⁵.

Με την πολιτική της για την Αρκτική, η Ρωσία προχωρά στην υλοποίηση στόχων που ανταποκρίνονται στην πολιτική της Μεγάλης Δύναμης. Αυτό μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητό εξετάζοντας την περιοχή από την άποψη της Ισορροπίας Δυνάμεων. Η τοποθέτηση της ρωσικής σημαίας στον πυθμένα κάτω από τον γεωγραφικό Βόρειο Πόλο, δύσκολα μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιστημονική αποστολή. Είναι περισσότερο μια κίνηση επίδειξης ισχύος και δυνατοτήτων μιας Μεγάλης δύναμης στην ιδιαίτερη αυτή

⁵⁶⁵ Patrick Nopens, “The Impact of Global Warming on the Geopolitics of the Arctic. A Historical Opportunity for Russia?”, EGMONT Royal Institute for International Relations Security Policy Brief March 2010

περιοχή. Επιπλέον, η Ρωσία προχωρά σε έρευνες για φυσικούς πόρους, κυρίως υδρογονάνθρακες, σε υπεράκτια πεδία αμφισβητώντας ή διεκδικώντας θαλάσσια όρια, ιδιαίτερα σε σχέση με την υφαλοκρηπίδα.

Αν σε όλα αυτά προστεθούν η μακρά εμπειρία λειτουργίας της Ρωσίας στα ύδατα της Αρκτικής, αλλά και ο μεγαλύτερος στόλος πυρηνικών παγοθραυστικών στον κόσμο, τότε καθίσταται προφανές ότι η ζυγαριά των γεωπολιτικών συμφερόντων, κλίνει χαρακτηριστικά προς τη ρωσική πλευρά. Όταν ανοίξει ο Μακρινός Βοράς για εμπορική χρήση, η Ρωσία θα είναι έτοιμη να παράσχει τις υπηρεσίες, αποκομίζοντας οικονομικά οφέλη τα οποία θα συμβάλλουν εν μέρει σε άλλον έναν στόχο της ρωσικής ηγεσίας. Τη διαφοροποίηση της οικονομίας από την εξάρτησή της στην ενέργεια. Η Μόσχα έχει επενδύσει πολλά στην Αρκτική, υπολογίζοντας ότι τα οφέλη θα είναι πολλαπλάσια.

Από γεωπολιτική σκοπιά, η Ρωσία εξασφαλίζει τα βόρεια σύνορά της, ολοκληρώνοντας τον εσωτερικό δακτύλιο (Rimland) που σταματούσε στην Ανατολική Ευρώπη. Επιπλέον αρχίζει να γίνεται πραγματικότητα η ελεύθερη πρόσβαση τους ωκεανούς, έστω και υπό «κλιματικούς» όρους. Ωστόσο όλη αυτή η επανάσταση με το άνοιγμα του παγωμένου περάσματος, απαιτεί και ανάλογη τεχνολογική επανάσταση, την οποία η Ρωσία δεν διαθέτει. Η έρευνα και εξόρυξη υδρογονανθράκων από μεγάλα βάθη, απαιτεί την ανάπτυξη ιδιαίτερης τεχνολογίας την οποία διαθέτουν ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γερμανία και η Γαλλία, με τις οποίες η Μόσχα ήδη συνεργάζεται.

Όπως και να έχει όμως η κατάσταση, η Ρωσία θέλει να είναι η κυρίαρχη δύναμη στην Αρκτική, έχει τις προϋποθέσεις να τα καταφέρει. Όπως δήλωσε και ο Mathieu Boulegue, ερευνητής στο Πρόγραμμα Ρωσίας και Ευρασίας στο Chatham House, «Η ανάπτυξη της Αρκτικής είναι πράγματι δαπανηρή για τη Ρωσία, αλλά η κυβέρνηση το θεωρεί απαραίτητο και νόμιμο να συμπεριφερθεί ως Μεγάλη Δύναμη σε αυτό το νέο

σύνορο, καθώς και να αναμένει τον αρνητικό αντίκτυπο της κλιματικής αλλαγής στις παράκτιες περιοχές της Αρκτικής Ζώνης της Ρωσικής Ομοσπονδίας»⁵⁶⁶.

3.5 Η Πολιτική της «Ευρύτερης Ευρασίας»

Η νέα ώθηση που δόθηκε στη γεωπολιτική εξέταση των πραγμάτων στη μεταψυχροπολεμική εποχή, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και την επανεμφάνιση της Ρωσίας στον ευρασιατικό και διεθνή χώρο γενικότερα. Η νέας μορφής αντιπαλότητα στη διεθνή σκηνή μεταξύ του μονοπολικού συστήματος των ΗΠΑ και του επιδιωκόμενου πολυπολικού της Ρωσίας, δημιουργεί νέα δεδομένα και νέες διακρατικές σχέσεις μεταβάλλοντας τις ισορροπίες ισχύος. Ο αναδυόμενος σύνθετος κόσμος της Κεντρικής Ευρασίας, επιδιώκει να μετασηματιστεί, αναδιατάσσοντας συμμαχίες και σχέσεις, σε απάντηση τόσο στην περιφερειακή όσο και στην παγκόσμια επικρατούσα τάξη.

Σε αυτές τις σημαντικές αλλαγές που λαμβάνουν χώρα, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η διαρκώς «μεταλλασσόμενη» Ρωσία, η οποία προσπαθεί με κάθε τρόπο να προσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες καταστάσεις και στην αβέβαιη δυναμική μέσα και πέρα από τον ευρύτερο χώρο της Ευρασίας. Στο πλαίσιο των προσπαθειών αυτών, δημιουργεί και προωθεί νέες περιφερειακές πρωτοβουλίες ολοκλήρωσης, συχνά στο πρότυπο των αντίστοιχων δυτικών, με στόχο την αναδιαμόρφωση της διεθνούς τάξης.

Η προσάρτηση της Κριμαίας και κατ' επέκταση η Ουκρανική κρίση που ακολούθησε, αποτέλεσε σημείο καμπής για τη ρωσική εξωτερική πολιτική. Τα γεγονότα

⁵⁶⁶ Holly Ellyatt, “Russia is dominating the Arctic, but it’s not looking to fight over it”, CNBC 27 December 2019, διαθέσιμο στο <https://www.cnbc.com/2019/12/27/russias-dominance-in-the-arctic.html>, πρόσβαση 30 Απριλίου 2020.

του 2014 έθεσαν οριστικό τέλος στις όποιες κατά καιρούς προσπάθειες προσέγγισης Δύσης Ρωσίας, δημιουργώντας και πάλι στην περιοχή της Ευρασίας δύο αντίπαλα στρατόπεδα. Τα χρόνια που ακολούθησαν την κρίση της Ουκρανίας, χαρακτηρίστηκαν από την αυξανόμενη προσπάθεια της Ρωσίας να εμβαθύνει τη στρατηγική εταιρική της σχέση με την Κίνα και να επιταχύνει τη δηλωμένη «στροφή προς την Ανατολή».

Κατά τη διάρκεια των δύο και πλέον δεκαετιών από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έως την κρίση της Ουκρανίας, οι δύο πλευρές παρά τις διαφορές τους είχαν επιχειρήσει να προχωρήσουν στη δημιουργία ενός είδους «Ευρύτερης Ευρώπης» από τη Λισαβόνα στο Βλαδιβοστόκ. Επειδή η αμοιβαία αποκλειστικότητα μεταξύ της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης (EAEU) και της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Καλής Γειτονίας (ENP), είχε συμβάλλει στην αύξηση των εντάσεων μεταξύ ΕΕ και Ρωσίας, η δημιουργία μιας κοινής ζώνης ελεύθερων συναλλαγών, ξεπερνώντας αυτήν την αποκλειστικότητα, θα βοηθούσε να παραμεριστούν οι διαιρέσεις και να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη και η συνεργασία⁵⁶⁷.

Ωστόσο τις όποιες προσπάθειες για Ευρω-Ρωσική προσέγγιση, αντιμάχονταν οι ολοένα και αυξανόμενες διαφορές, με αποτέλεσμα η αρχική αμοιβαία δέσμευση για «Ευρύτερη Ευρώπη» να παραμένει σε επίπεδο προσδοκιών και τελικά να εξανεμιστεί με τα γεγονότα της Euromaidan τον Νοέμβριο του 2013. Έτσι η στροφή της Ρωσίας προς την Ανατολή αποτελεί την δεύτερη φάση των σχέσεων μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, μετά από σχεδόν ένα τέταρτο αιώνα αυξανόμενων διαφορών αλλά προσπαθειών προσέγγισης.

Στη νέα αυτή φάση, η Ρωσία μαζί με τη στροφή προς την Ανατολή, προωθεί και την πρωτοβουλία της «Greater Eurasia», η οποία εμφανίζεται ως προέκταση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης (εικόνα 3.1). Η πρωτοβουλία αυτή, ανακοινώθηκε επίσημα από τον Ρώσο Πρόεδρο Putin στο διεθνές οικονομικό φόρουμ της Αγίας

⁵⁶⁷ Christian Bluth, *Free Trade from Lisbon to Vladivostok*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh Germany, 2016.

Πετρούπολης το 2016. Στην εν λόγω συνάντηση, ο Ρώσος πρόεδρος δήλωσε ότι με βάση τις εντυπωσιακές προοπτικές συνεργασίας της ΕΑΕU με πάνω από 40 κράτη και διεθνείς οργανισμούς να έχουν εκφράσει την επιθυμία να δημιουργήσουν μια ζώνη ελεύθερου εμπορίου μαζί της, η Ένωση θα μπορούσε να γίνει ένα από τα κέντρα μιας ευρύτερης αναδυόμενης περιοχής ολοκλήρωσης.⁵⁶⁸

Εικόνα 3.1: Greater Eurasia. Πηγή: geopolitica.ru

Με τη διαδικασία αυτή, η Μόσχα επιδιώκει να προωθήσει την πανευρασιατική ολοκλήρωση στην οποία η ίδια θα έχει κυρίαρχο ρόλο στη λήψη αποφάσεων. Όπως υποστηρίζει ο Bobo Lo, το σχέδιο της «» έχει εμφανιστεί ως το πρότυπο της εξωτερικής πολιτικής του Putin, συμβολικό μιας αναγεννημένης και γεμάτης αυτοπεποίθησης

⁵⁶⁸ Plenary session of St Petersburg International Economic Forum, 17 June 2016, President of Russia, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52178>, πρόσβαση 28 Ιουνίου 2020.

Ρωσίας⁵⁶⁹. Στη στρατηγική αυτή απόφαση της Ρωσίας συνέβαλλε αφενός η οικονομική ανάπτυξη της Ασίας, η οποία προσέφερε νέες ευκαιρίες για ανάπτυξη στις μέχρι πρότινος υποβαθμισμένες ρωσικές Ανατολικές επαρχίες, αλλά και οι ταραγμένες σχέσεις με την Ευρώπη, το μέλλον των οποίων κάθε άλλο παρά ευοίωνο διαγράφεται.

Ωστόσο η ανάπτυξη της ασιατικής οικονομίας και η επιδείνωση των ευρω-ρωσικών σχέσεων, δεν ήταν οι μοναδικοί παράγοντες οι οποίοι επηρέασαν τη νέα στρατηγική της Μόσχας. Σύμφωνα με την αναφορά του «Valdai Discussion Club» του Αυγούστου 2017, ένας αριθμός ισχυρών τάσεων όπως η αναδιανομή της παγκόσμιας ισχύος, η κατάρρευση και η κρίση της παγκόσμιας τάξης, η «απο-παγκοσμιοποίηση» και «περιφερειοποίηση» της παγκόσμιας οικονομίας και πολιτικής και οι από πολιτικές ατζέντες καθοδηγούμενες οικονομικές σχέσεις, υποστήριξαν τη στροφή αυτή της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής⁵⁷⁰. Με άλλα λόγια η Ρωσία αντιλαμβάνομενη μια γενικότερη τάση για κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές, προσπαθεί να βρεθεί ένα βήμα μπροστά, εκμεταλλευόμενη τις μεταβαλλόμενες καταστάσεις προς όφελός της.

Με το σχέδιο της «Greater Eurasia» γίνονται εμφανείς οι φιλοδοξίες της Μόσχας τόσο για την Ευρασιατική, όσο και για την παγκόσμια εδραίωση και κυριαρχία της, αφού αναφέρεται σαφώς ότι πρόκειται για ένα πλαίσιο το οποίο στοχεύει σε μια κοινή οικονομική, πολιτική και πολιτιστική αναγέννηση και τη μετατροπή της Ευρασίας σε ένα παγκόσμιο οικονομικό και πολιτικό κέντρο⁵⁷¹. Σε αυτή τη νέα κατάσταση η Ρωσία φιλοδοξεί να αποτελεί ένα ανεξάρτητο κέντρο παγκόσμιας εμβέλειας και ανάλογης ισχύος, το οποίο θα αποτελεί μέρος της νέας πολυπολικής παγκόσμιας τάξης, η οποία θα θέσει σε αμφισβήτηση τη μονοκρατορία των ΗΠΑ (εικόνα 3.2). Με την απόφασή της αυτή η

⁵⁶⁹ Bobo Lo, *Greater Eurasia: The Emperor's New Clothes or an Idea whose Time Has Come?*, Russie Nei Reports, No.27, Ifri, July 2019, Paris France, 2019

⁵⁷⁰ S. Karaganov, T. Bordachev, *Toward the Great Ocean-5: From the turn to the East to Greater Eurasia*, Report Valdai Discussion Club, p.6, διαθέσιμο στο <https://valdaiclub.com/files/15300/>, πρόσβαση 23 Ιουνίου 2020.

⁵⁷¹ Ibis p.24

Ρωσική εξωτερική πολιτική επιχειρεί να απαλλαγεί από κάθε σχέση με την εξωτερική πολιτική της Δύσης, προτιμώντας να χαρακτηρίζεται «φιλο-Ανατολική» παρά «φιλο-Δυτική».

Ωστόσο στο σημείο αυτό η ρωσική εξωτερική πολιτική έχει να αντιμετωπίσει μια σοβαρή πρόκληση. Ενώ η Μόσχα επιχειρεί με τη στροφή της στην Ασία να διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο μέσω της προώθησης του σχεδίου «Greater Eurasia», το Πεκίνο επεκτείνεται στην περιοχή της Ευρασίας προωθώντας τη δική του πρωτοβουλία «Belt and Road Initiative (BRI)» στοχεύοντας κατά κύριο λόγο στην οικονομική ανάπτυξη και κυριαρχία της. Η Σινο-Ρωσική συνεργασία στην οποία η Μόσχα έχει επενδύσει πολλά, βρίσκεται στο μέσο δύο διαφορετικών επιδιώξεων στην ίδια περιοχή. Η ισχυρή οικονομικά Κίνα, θεωρεί ως προτεραιότητα την οικονομική ανάπτυξη, πεδίο στο οποίο η Ρωσία δεν έχει και τις καλύτερες επιδόσεις, ενώ η Μόσχα θεωρεί ως προτεραιότητα την πολιτική επικράτηση και κατ' επέκταση την προστασία των εθνικών της συμφερόντων.

Εικόνα 3.2: Multipolar Vision. Πηγή: geopolitica.ru

Η Ρωσία γνωρίζοντας τα αδύναμα σημεία της, χρησιμοποιεί τη συνεργασία με την Κίνα αλλά και τις άλλες μεγάλες δυνάμεις της Ασίας με σκοπό τη δημιουργία μιας «Ασιατικής Δυναμικής» η οποία θα αποτελεί πρόκληση για συνεργασία με άλλα κράτη και οργανισμούς, ακόμα και πέρα από τα σύνορα της Ευρασίας. Αναγνωρίζοντας την οικονομική ισχύ της Κίνας, επιχειρεί την συνεργασία της BRI με την ΕΑΕΥ, δημιουργώντας έναν πολύ ισχυρό θεσμό τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά. Η κινεζική πλευρά θεωρεί στρατηγική επιλογή την «σύνδεση» της BRI με την ΕΑΕΥ έναντι των ΗΠΑ οι οποίες χρησιμοποιούν το «δίκαιο και ελεύθερο εμπόριο» ως πρόσχημα για τη δημιουργία ενός μικρού κύκλου που αποκλείει την Κίνα και τη Ρωσία, οικοδομώντας μια νέα αμερικανικά κυριαρχούμενη εμπορική τάξη⁵⁷². Ενώ το Πεκίνο μιλά για «σύνδεση», οι ρωσικές πηγές μιλούν για «συγχώνευση» που θα προσφέρει νέες ευκαιρίες και θα προάγει την περιφερειακή συνεργασία⁵⁷³.

Για τη Ρωσία η δημιουργία περιφερειακών εταιρικών σχέσεων είναι ένας τρόπος μείωσης της αβεβαιότητας που επικρατεί στις διεθνείς σχέσεις και την παγκόσμια οικονομία, εξ αιτίας διαφόρων παραγόντων. Από την άποψη αυτή, τα ρωσικά συμφέροντα καθορίζονται από την ανάγκη απόκτησης αξιόπιστων εταίρων με σκοπό τον εκσυγχρονισμό και τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη, στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν επίσης να βοηθήσουν και την αντιμετώπιση σοβαρών ζητημάτων ασφάλειας⁵⁷⁴. Απώτερος στόχος της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, είναι η σταδιακή άσκηση επιρροής και επικράτηση στη διεθνή σκηνή.

⁵⁷² Li Ziguo, “Connecting the BRI with Eurasian Economic Union is strategic choice of China, Russia”, China Institute of International Studies, 10 June 2019, διαθέσιμο στο http://www.ciis.org.cn/english/2019-06/10/content_40780998.html, πρόσβαση 23 Ιουλίου 2020.

⁵⁷³ “TASS chief says BRI enhances Russia-China ties, regional partnership”, New China 23 April 2019, διαθέσιμο στο http://www.xinhuanet.com/english/2019-04/23/c_137999368.htm, πρόσβαση 23 Ιουλίου 2020.

⁵⁷⁴ Ivan Timofeev, Yaroslav Lissovlik and Liudmila Filippova, “Russia’s Vision of the Belt and Road Initiative: From the Rivalry of the Great Powers to Forging a New Cooperation Model in Eurasia”, *China & World Economy* / 62–77, Vol.25, No.5, 2017, p.74

Αρχική επιδίωξη της Μόσχας είναι η διατήρηση των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών στη σφαίρα επιρροής της, αποκαθιστώντας τον πλήρη έλεγχο στον πρώην Σοβιετικό χώρο. Η περιοχή αυτή, γνωστή στην πολιτική γλώσσα της Ρωσίας ως «*blizhneye zarubezhye*» δηλαδή «κοντά στο εξωτερικό»⁵⁷⁵, αποτελεί σύμφωνα με τον πρόεδρο Putin, τμήμα της ρωσικής σφαίρας επιρροής και στρατηγικά ζωτικής σημασίας για τα ρωσικά συμφέροντα⁵⁷⁶. Στη συνέχεια τα ρωσικά συμφέροντα και η προβολή της χώρας θα επεκταθούν πέραν της περιφέρειάς της τόσο στην Ευρώπη όσο και την Ασία (Ευρασία). Η υλοποίηση της επιδίωξης αυτής, εκφράζεται με τις επιχειρήσεις στη Συρία και τη γενικότερη ρωσική εμπλοκή στη Μέση Ανατολή, αλλά και την πολιτική εκμετάλλευση των «παγωμένων συγκρούσεων» στην Ευρώπη.

Η επιτυχής υλοποίηση της περιφερειακής και εν συνεχεία της ευρύτερης αναγνώρισής της, σε συνδυασμό με τις στρατηγικές συνεργασίες, θα συμβάλλουν στη δημιουργία μιας νέας διαφορετικής παγκόσμιας τάξης, στην οποία η Ρωσία θα έχει κεντρικό ρόλο, αποτελώντας έναν από τους πόλους της. Με τον τρόπο αυτό η Ρωσία όχι μόνο αναδύεται στον ευρασιατικό χώρο, αλλά επιτυγχάνει και τον στόχο της επανόδου της στη διεθνή σκηνή ως σημαντικός παράγοντας, ανακτώντας μεγάλο μέρος του κύρους και της αίγλης του παρελθόντος.

Οι συνθήκες που επικρατούν στα τέλη της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, φαίνεται ότι ευνοούν ή τουλάχιστον διευκολύνουν τα ρωσικά σχέδια και επιδιώξεις. Η επικρατούσα πολιτική κατάσταση στις ΗΠΑ δεν είναι και η καλύτερη υπό την προεδρία του Ronald Trump, αν λάβει κανείς υπόψη την κρίση που οφείλεται στο ξέσπασμα του κοροναϊού, αλλά και τις ταραγμένες σχέσεις με την Κίνα. Από την άλλη πλευρά του ωκεανού, η ΕΕ βρίσκεται σε μια κρίσιμη καμπή της ιστορίας της μετά το Brexit, με

⁵⁷⁵ Ευρύτερα γνωστός όρος ως «εγγύς εξωτερικό» ή «near abroad».

⁵⁷⁶ Steven Erlanger, “The World; Learning to Fear Putin's Gaze”, The New York Times, 25 February 2001, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2001/02/25/weekinreview/the-world-learning-to-fear-putin-s-gaze.html>, πρόσβαση 2 Ιουνίου 2020.

εσωτερικά πολιτικά αλλά και οικονομικά προβλήματα τα οποία δημιουργούν φυγόκεντρες τάσεις. Η γενικότερη επικρατούσα εικόνα, είναι αυτή μιας αυξανόμενης αβεβαιότητας και πολυπλοκότητας, η οποία με τη σειρά της επηρεάζει τις διεθνείς σχέσεις, με τα κράτη να κλείνονται στον εαυτό τους, ή να αναζητούν νέες λύσεις. Με άλλα λόγια η υφιστάμενη παγκόσμια τάξη διέρχεται μια περίοδο κρίσης, και η αμφισβήτησή της ευνοεί τα σχέδια της ρωσικής εξωτερική πολιτικής.

3.6 Ο Ρεαλισμός στη Ρωσική Εξωτερική Πολιτική

Σύμφωνα με τις βασικές θεωρητικές ιδέες και παραδοχές του ρεαλισμού, υπάρχει μια απαισιόδοξη ερμηνεία της ανθρώπινης φύσης, με την αντιπαράθεση να αποτελεί εγγενές στοιχείο των Διεθνών Σχέσεων, και με πρωταρχικό μέλημα κάθε κράτους την εθνική ασφάλεια και επιβίωσή του. Σύμφωνα με τις παραδοχές αυτές, οι διαφορές και διεθνείς αντιπαραθέσεις επιλύονται με στρατιωτικά μέσα, και η μόνιμη έννοια των ανθρώπων και κατ' επέκταση των κρατών είναι πως θα βελτιώσουν τη θέση και την ισχύ τους έναντι των άλλων. Με άλλα λόγια να επιδείξουν ακόμα και με τη χρήση βίας ποιος είναι ανώτερος, επιβάλλοντας το «δίκαιο του ισχυροτέρου». Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με τη ρεαλιστική θεωρία, αποτελεί μόνιμη επιδίωξη των κρατών η διατήρηση πλεονεκτικής θέσης μέσω της απόκτησης ωφελημάτων έναντι των άλλων, καθώς και η αποφυγή εξάρτησης από άλλους φορείς ή κρατικούς δρώντες οι οποίοι θα τα περιορίσουν σε μικρό ή σε μεγάλο βαθμό να είναι κύριοι του εαυτού τους και ενδεχομένως να τα εκμεταλλευτούν.

Ο Kanet υποστηρίζει ότι λόγω της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης και της αδυναμίας του ρεαλισμού να προβλέψει το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, άλλες προσεγγίσεις και ειδικά ο κονστρουκτιβισμός, αμφισβήτησαν την κυριαρχία του

ρεαλιστικού πλαισίου στις μελέτες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής⁵⁷⁷. Ωστόσο παρά τις αμφισβητήσεις και τις θεωρητικές αντιπαραθέσεις, ο ρεαλισμός εξακολουθεί να αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα επεξηγηματικά εργαλεία της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από πλήθος μελετών και συγγραμμάτων τα οποία ασχολούνται με τη συμπεριφορά της Ρωσίας έναντι των άλλων χωρών, και στα οποία εμφανώς αντικατοπτρίζεται η «ρεαλιστική» συμπεριφορά της Μόσχας.

Στις παραπάνω μελέτες, το αντικείμενο των οποίων δεν είναι απαραίτητα πολιτικό, εντοπίζονται συχνά στοιχεία που αφορούν τις προθέσεις και τη συμπεριφορά της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η Ρωσία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις αποκατεστημένες στρατιωτικές της δυνατότητες, επιδιώκοντας ταυτόχρονα μια πολύ ενεργό διπλωματία έναντι της ΕΕ⁵⁷⁸, έχει καταστήσει την περιοχή του Καυκάσου μια περιοχή διαμάχης μεταξύ Ανατολής και Δύσης δείχνοντας τη βούλησή της να αντιταχθεί στην επέκταση του NATO και της ΕΕ στην περιοχή της πρώην ΕΣΣΔ⁵⁷⁹, ενδιαφέρεται να αυξήσει την ισχύ της έναντι της Δύσης⁵⁸⁰, ενώ χρησιμοποιεί τους φυσικούς της πόρους και ειδικά την ενέργεια ως μοχλό πίεσης και επίδειξη ισχύος έναντι των γειτονικών κρατών⁵⁸¹.

⁵⁷⁷ Kanet, R 2012, 'Russia in the new international order: theories, arguments and debates', *International Politics*, vol. 49, no. 4, pp. 393–399.

⁵⁷⁸ European Parliament, "Russia's national security strategy and military doctrine and their implications for the EU", *European Union*, January 2017, διαθέσιμο στο [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/578016/EXPO_IDA\(2017\)578016_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/578016/EXPO_IDA(2017)578016_EN.pdf), πρόσβαση 30 Μαΐου 2020.

⁵⁷⁹ Ronald Grigor Suny, *The pawn of great powers: The East–West competition for Caucasia*, *Journal of Eurasian Studies*, Vol.1, Issue 1, January 2010, pp.10-25.

⁵⁸⁰ J Mankoff, *Russian foreign policy. The return of great power politics*, 2nd edition, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Toronto, 2011

⁵⁸¹ B Nygren, *The rebuilding of greater Russia. Putin's foreign policy towards the CIS countries*, Routledge, London, 2008.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, φαίνεται ότι η εξωτερική πολιτική της Ρωσικής Ομοσπονδίας αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των θεμελιωδών θέσεων του κλασικού ρεαλισμού. Σύμφωνα με τη ρωσική οπτική και αντίληψη, κύριος παίκτης στις διεθνείς σχέσεις είναι το κράτος, ο κεντρικός ρόλος του οποίου είναι εμφανής σε πολλές περιπτώσεις, με απώτερο στόχο την απόκτηση εξουσίας και με προτεραιότητα την υποστήριξη των εθνικών του συμφερόντων. Είναι προφανές ότι σύμφωνα με τη ρωσική αντίληψη, οι διεθνείς σχέσεις παραμένουν ως οι σχέσεις μεταξύ κυρίαρχων κρατών, με τον ρόλο των άλλων θεσμών και διεθνών οργανισμών να είναι δευτερεύων και να χρησιμοποιούνται κατά περίπτωση. Έτσι στις περιοχές που δραστηριοποιούνται οι «διεθνείς θεσμοί» (NATO, ΕΕ, ΟΗΕ, ΔΝΤ) η ρωσική ηγεσία τους προσεγγίζει με σκοπό να επιτύχει πρόσβαση σε πόρους και για να ομαλοποιήσει τις διαταραγμένες πολιτικές και οικονομικές σχέσεις μαζί τους, ενώ στις περιοχές που είναι εκτός αρμοδιότητάς τους, όπως στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, λαμβάνουν χώρα συχνά πολιτικές, οικονομικές ακόμα και στρατιωτικές συγκρούσεις⁵⁸².

Η προτεραιότητα των εθνικών συμφερόντων συνοδεύεται και από την έλλειψη εμπιστοσύνης του κράτους σε οποιονδήποτε άλλο δρώντα στη διεθνή σκηνή. Οι διεθνείς οργανισμοί και πολύ περισσότερο οι ανεξέλεγκτες ή και κατευθυνόμενες ΜΚΟ, αποτελούν απειλή τόσο για την εσωτερική συνοχή, όσο και για την εξωτερική πολιτική. Ο αναρχικός χαρακτήρας των παγκόσμιων υποθέσεων οδηγεί το κράτος στην αυτοβοήθεια, με την εξωτερική πολιτική του να βασίζεται στην κρατική ικανότητα για την υποστήριξη της εθνικής ασφάλειας και των συμφερόντων του. Η καχυποψία και η έλλειψη εμπιστοσύνης σε άλλους διεθνείς δρώντες (κρατών ή οργανισμών), καθώς και η ρητορική περί εξωτερικών απειλών που στοχεύουν τα νόμιμα συμφέροντα και δίκαια της Ρωσίας, αποτελούν μόνιμα στοιχεία της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Χαρακτηριστικό

⁵⁸² Christer Pursiainen, *Russian Foreign Policy and International Relations Theory*, Routledge, New York, 2017, p.139.

παράδειγμα αποτελεί η έντονη ανησυχία και αντίθεση της Ρωσίας στην πολιτική διεύρυνσης του ΝΑΤΟ και στα σχέδια για την ανάπτυξη της πυραυλικής ασπίδας στο έδαφος της Πολωνίας και της Δημοκρατίας της Τσεχίας.

Σύμφωνα με τον John Mearsheimer, στα σύγχρονα κράτη είναι απαραίτητη η ύπαρξη μιας «τάξης» η οποία θα διευκολύνει την μεταξύ τους αλληλεπίδραση, όμως ο τύπος της τάξης που θα αναδυθεί εξαρτάται κυρίως από την παγκόσμια κατανομή ισχύος. Η «τάξη» που επικράτησε κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου υπό την καθοδήγηση των ΗΠΑ, μπορεί να είχε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που ήταν συνεπή με μια φιλελεύθερη τάξη, όμως αυτά τα χαρακτηριστικά βασίστηκαν στη ρεαλιστική λογική.

Η μεταψυχροπολεμική τάξη που ακολούθησε, είναι φιλελεύθερη και διαφέρει θεμελιωδώς από την προηγούμενη, όμως ήταν καταδικασμένη να καταρρεύσει, επειδή οι βασικές πολιτικές στις οποίες στηριζόταν είναι βαθιά προβληματικές. Ο Mearsheimer υποστηρίζει ότι η διασπορά της φιλελεύθερης δημοκρατίας σε όλο τον κόσμο, στοιχείο απαραίτητο για την οικοδόμηση μιας τέτοιας τάξης, όχι μόνο είναι εξαιρετικά δύσκολη, αλλά συχνά δηλητηριάζει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών και μερικές φορές οδηγεί σε καταστροφικούς πολέμους. Ο εθνικισμός εντός του κράτους-στόχου είναι το κύριο εμπόδιο στην προώθηση της δημοκρατίας, αλλά η ισορροπία της πολιτικής ισχύος λειτουργεί ως σημαντική δύναμη αποκλεισμού⁵⁸³.

Στη σύγχρονη μεταψυχροπολεμική εποχή, το είδος της διεθνούς τάξης που επιδιώκεται να καθιερωθεί, διαφέρει ανάλογα με τη δύναμη που προσπαθεί να την επιβάλλει. Οι ΗΠΑ επιθυμώντας να αποτελούν τη μοναδική δύναμη στον κόσμο, επιδιώκουν μια φιλελεύθερη παγκόσμια τάξη, η οποία θα βασίζεται στη «δυτικού τύπου»

⁵⁸³ John J. Mearsheimer, Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order, International Security, Vol.43, No.4 (Spring 2019), pp.7–8.

δημοκρατία, την οποία και προωθούν στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Είναι αυτό που υποστηρίζει ο Mearsheimer αναφέροντας ότι στο μονοπολικό σύστημα, αυτό που έχει σημασία είναι η πολιτική ιδεολογία του μοναδικού πόλου⁵⁸⁴. Στην περίπτωση της Ρωσίας μια τέτοια κατάσταση είναι ανεπιθύμητη αφού αφενός θα «αποπροσανατολίσει» τις χώρες που η Μόσχα θεωρεί ότι ανήκουν στη σφαίρα επιρροής της, και αφετέρου θα αναγκάσει και την ίδια να συμμορφωθεί κάτω από μια διεθνή τάξη με την οποία διαφωνεί και την οποία θεωρεί ότι δεν της αξίζει.

Με αυτές τις επικρατούσες συνθήκες η Ρωσία επιθυμεί να διαμορφώσει μια διαφορετική διεθνή τάξη η οποία αρχικά θα θέσει σε αμφισβήτηση τη μονοκρατορία των ΗΠΑ και των δυτικών θεσμών γενικότερα, παρουσιάζοντας εναλλακτικές λύσεις, και οδηγώντας στη συνέχεια στη δημιουργία νέων θεσμών και νέων ισορροπιών. Στο «Foreign Policy Concept of the Russian Federation» που υπέγραψε ο πρόεδρος Putin στην αρχή της προεδρικής του θητείας τον Ιούνιο 2000, αναφέρεται σαφώς ότι υπάρχει μια αυξανόμενη τάση προς τη δημιουργία μιας μονοπολικής δομής του κόσμου με την οικονομική και στρατιωτική κυριαρχία των ΗΠΑ, και ότι η Ρωσία θα επιδιώξει να επιτύχει ένα πολυπολικό σύστημα διεθνών σχέσεων προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις του σύγχρονου κόσμου⁵⁸⁵.

Για την υλοποίηση των επιδιώξεων αυτών, η Ρωσία είναι υπέρ της δημιουργίας μιας νέας διεθνούς τάξης στην οποία θα κυριαρχούν τουλάχιστον δύο μεγάλες δυνάμεις είτε με τη μορφή κρατών, είτε με τη μορφή συμμαχιών, όπως αυτή της Μόσχας με το Πεκίνο. Η ύπαρξη παραπάνω από μιας δύναμης αναπόφευκτα θα οδηγήσει στη δημιουργία «διαφορετικών παρατάξεων», οι οποίες μοιραία θα παρασύρουν τα κράτη σε έναν

⁵⁸⁴ John J. Mearsheimer, Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order, International Security, Vol.43, No.4 (Spring 2019), p.7.

⁵⁸⁵ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, Approved by the President of the Russian Federation V.Putin, June 28, 2000, διαθέσιμο στο <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>, πρόσβαση 25 Ιουνίου 2020.

ανταγωνισμό ασφάλειας, με αποτέλεσμα η διεθνής τάξη και οι θεσμοί που θα την απαρτίζουν να ακολουθήσουν τις επιταγές της θεωρίας του ρεαλισμού. Στην περίπτωση αυτή, η μορφή της παγκόσμιας τάξης, αναγκαστικά καθορίζει και το είδος της, ακόμα και αν ένας από τους «πόλους» διαφωνεί.

Εδώ ακριβώς βρίσκεται η ουσία και οι επιδιώξεις της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Η Ρωσία αντιλαμβανόμενη ότι από μόνη της αδυνατεί να αποτελέσει τον δεύτερο πόλο σε ένα διπολικό διεθνές σύστημα, έχει προχωρήσει σε μια στρατηγική συνεργασία με την Κίνα, δημιουργώντας μια δυναμική για έναν πολυπολικό κόσμο. Σκοπός της συνεργασίας αυτής, είναι η αποδυνάμωση της Δύσης, η οποία θα έχει ως αποτέλεσμα μια νέα ισορροπία ισχύος εις βάρος των «αντιπάλων», με ταυτόχρονη αύξηση της δικής της δύναμης, του διεθνούς κύρους της αλλά και της ισχυροποίησής της στο εσωτερικό.

Η ρωσική εξωτερική πολιτική λοιπόν, λειτουργώντας σύμφωνα με τις ρεαλιστικές επιταγές, συμβάλλει στη δημιουργία μιας νέας ισορροπίας ισχύος, η οποία οδηγεί αναγκαστικά σε έναν ανταγωνισμό ασφάλειας μεταξύ των εμπλεκομένων. Πρόκειται για ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, στο οποίο συνεχής επιδίωξη είναι η ισορροπία ισχύος να μην μεταβληθεί εις βάρος της Ρωσίας, και αν είναι δυνατό να αποκτηθεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μερίδιο ισχύος και εξουσίας στη διεθνή τάξη εις βάρος της αντίπαλης Δύσης.

Ο Kenneth Waltz υποστηρίζει ότι τα κράτη συχνά διευθετούν τις υποθέσεις τους κάτω από μια αιωρούμενη σκιά βίας, αναγκάζοντας όλα τα υπόλοιπα είτε να είναι προετοιμασμένα να πράξουν το ίδιο, είτε να υποκύψουν στους στρατιωτικά ισχυρότερους γείτονές τους. Μεταξύ των κρατών επικρατεί μια εν δυνάμει κατάσταση πολέμου, που σημαίνει ότι λαμβάνοντας υπόψη ότι κάθε κράτος αποφασίζει για τον εαυτό του, ο πόλεμος μπορεί να ξεσπάσει ανά πάσα στιγμή. Σύμφωνα με τον Waltz, τα κράτη βρίσκονται σε μια

διαρκή ανησυχία είτε μήπως κάποια άλλα αποκομίσουν οφέλη και ευνοηθούν περισσότερο, είτε για το ενδεχόμενο εξάρτησής τους από άλλους μέσω συνεργατικών προσπαθειών και ανταλλαγών αγαθών και υπηρεσιών. Εξ αιτίας των ανησυχιών αυτών, η δομή της διεθνούς πολιτικής περιορίζει τη συνεργασία των κρατών⁵⁸⁶.

Οι παραπάνω απόψεις αποτελούν επεξηγηματικό εργαλείο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής ειδικά στην περίπτωση των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών. Η Μόσχα ως υπέρμαχος της θεωρίας των σφαιρών επιρροής, θεωρεί ότι όλα τα κράτη που βρίσκονται στην περιφέρειά της, ανεξάρτητα αν απέκτησαν την ανεξαρτησία τους «οφείλουν να την ακολουθούν» εξυπηρετώντας τα συμφέροντά της τα οποία είναι κυρίως πολιτικά και οικονομικά. Η ήπια ισχύς δεν είναι στις προτεραιότητες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, με τη Μόσχα να έχει αποδείξει έμπρακτα ότι δεν διστάζει να προχωρήσει στη χρήση στρατιωτικής βίας όπου το θεωρεί απαραίτητο. Το ενδεχόμενο στρατιωτικής επέμβασης από την πλευρά της Ρωσίας είναι κάτι που ανησυχεί όλα τα κράτη της περιοχής, αφού η Μόσχα ήδη το έχει πράξει ιδιαίτερα στην περίπτωση της Γεωργίας και της Ουκρανίας.

Τα πολιτικά συμφέροντα αφορούν τόσο την εθνική ασφάλεια, όσο και την αποδοχή των ρωσικών απόψεων περί πολυπολικής διεθνούς τάξης. Το αίσθημα της απειλής της εθνικής ασφάλειας της Ρωσίας είναι βαθιά ριζωμένο στη ρωσική συνείδηση και για το λόγο αυτό τα περίξ των συνόρων της κράτη αποτελούσαν ανέκαθεν μια προστατευτική ζώνη έγκαιρης προειδοποίησης από ενδεχόμενη απειλή. Η Ρωσία βλέπει για πρώτη φορά τόσο κοντά στα σύνορά της τη Δύση, και ανησυχεί όχι τόσο για το ενδεχόμενο επέμβασης, αλλά για τον κίνδυνο διάχυσης στο εσωτερικό των «δυτικών αξιών», οι οποίες είναι απαράδεκτες για τα ρωσικά δεδομένα και οι οποίες θα μπορούσαν να προκαλέσουν

⁵⁸⁶ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading Massachusetts 1979, pp.102-127

εσωτερική αναταραχή και αστάθεια. Επιπλέον, στον αγώνα της Μόσχας εναντίον της αμερικανικής μονοκρατορίας η Ρωσία θα επιθυμούσε στο πλευρό της τα κράτη του εγγύς εξωτερικού, τα οποία με τη στάση τους θα έδειχναν ότι η αποδέσμευσή τους από το σοβιετικό άρμα δεν σημαίνει απαραίτητα και αποδοχή του αμερικανικού μονοπολικού συστήματος και των δυτικών αξιών.

Τα οικονομικά συμφέροντα αφορούν κυρίως την παραγωγή και διαμετακόμιση πρώτων υλών και κυρίως υδρογονανθράκων. Η ρωσική οικονομία βασιζόμενη κυρίως στην εξαγωγή υδρογονανθράκων, επιδιώκει μια μονοπωλιακή σχέση με τη Δύση η οποία της εξασφαλίζει πέραν των οικονομικών ωφελημάτων και πολιτικά οφέλη αφού μέσω της «πολιτικής των αγωγών» μπορεί να χειραγωγεί καταστάσεις και να επηρεάζει εξελίξεις ιδιαίτερα στα αδύναμα κράτη που εξαρτώνται από τη ρωσική ενέργεια. Για τον λόγο αυτό μια ανεξάρτητη ενεργειακή πολιτική από κράτη της περιοχής τα οποία είτε διαθέτουν ενεργειακά αποθέματα, όπως τα κράτη της Κεντρικής Ασίας, είτε λειτουργούν ως διαμετακομιστές όπως η Ουκρανία, θα έβλαπτε τα ρωσικά συμφέροντα δημιουργώντας εναλλακτικές λύσεις. Η (ρωσική) λύση είναι να διαχειρίζεται απόλυτα η Μόσχα το εμπόριο ενέργειας όχι μόνο το δικό της αλλά και των άλλων παραγωγών χωρών, αποκλείοντας οποιαδήποτε δυτική παρέμβαση ή μεσολάβηση .

Αποτέλεσμα της «διαρκούς κατάστασης πολέμου» του Waltz, είναι η προετοιμασία των κρατών για την αντιμετώπιση του, μέσω του εξοπλισμού τους και της αναζήτησης συμμαχιών, όπως στην περίπτωση των Βαλτικών χωρών, της Πολωνίας και της Ουγγαρίας που στράφηκαν στο NATO, ή την παραμονή στο ρωσικό στρατόπεδο όπως στην περίπτωση της Λευκορωσίας, της Αρμενίας και των χωρών της κεντρικής Ασίας. Με άλλα λόγια τα κράτη βρίσκονται σε έναν διαρκή ανταγωνισμό που επιβάλλει το αίσθημα ανασφάλειας που έχει προκαλέσει η ισχυρότερη Ρωσία. Η Ρωσία θεωρεί ότι η προσχώρηση των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών στο NATO και την ΕΕ θα προσδώσει

οφέλη που θα ευνοήσουν τη Δύση εις βάρος της και για τον λόγο αυτό την θεωρεί επικίνδυνη. Ο φόβος της εξάρτησης της Μόσχας από τη Δύση είναι άλλη μια αιτία που η πρώτη δεν προχώρησε σε στενότερη συνεργασία με τη δεύτερη ιδιαίτερα μετά την ανάληψη της προεδρίας από τον Vladimir Putin.

Σύμφωνα πάντα με τον Kenneth Waltz, τα κράτη στην προσπάθειά τους να επιτύχουν τους στόχους τους και να διατηρήσουν την ασφάλειά τους σε κατάσταση αναρχίας, πρέπει να βασίζονται στους πόρους που διαθέτουν και στις ρυθμίσεις που μπορούν να κάνουν για τον εαυτό τους. Σε μια άναρχη τάξη, η “αυτοβοήθεια” είναι απαραίτητο στοιχείο δράσης, χαρακτηριζόμενο ως υψηλού κινδύνου για πόλεμο, αλλά και χαμηλού οργανωτικού κόστους σε έναν κόσμο ελεύθερων κρατών. Σε διεθνές επίπεδο προκύπτουν σχέσεις δύναμης, και η ισχύς μιας χώρας χρησιμοποιείται για την προστασία της και την αποκόμιση πλεονεκτημάτων. Οι πόλεμοι μεταξύ των κρατών δεν μπορούν να διευθετήσουν ζητήματα εξουσίας και δικαιωμάτων, αλλά μόνο την κατανομή κερδών και απωλειών μεταξύ των διεκδικητών και τη διευθέτηση στο ερώτημα ποιος είναι ο ισχυρότερος. Η τύχη κάθε κράτους εξαρτάται από τις αντιδράσεις της σε αυτό που κάνουν τα άλλα κράτη, και η πιθανότητα βίαιης σύγκρουσης οδηγεί στον ανταγωνισμό⁵⁸⁷.

Η “αυτοβοήθεια” στην περίπτωση της Ρωσίας είναι προφανής, αφού έχει την τύχη να βρίσκεται πάνω σε τεράστια ενεργειακά πεδία, τα οποία της εξασφαλίζουν τους απαραίτητους πόρους για την (αυτο)συντήρησή της. Η Μόσχα γνωρίζοντας πολύ καλά αυτό το συγκριτικό πλεονέκτημα που διαθέτει, το εκμεταλλεύεται κατάλληλα και στην εξωτερική της πολιτική, όπως στην περίπτωση της κρίσης λόγω της διακοπής παροχής του φυσικού αερίου στην Ουκρανία το 2009, αλλά και στην κατασκευή του αγωγού Nord Stream. Η ενέργεια αποτελεί ένα εργαλείο ήπιας ισχύος για τη ρωσική εξωτερική πολιτική,

⁵⁸⁷ Όπως παραπάνω

το οποίο όμως χρησιμοποιεί πολύ προσεκτικά μιας και γνωρίζει πολύ καλά ότι η ενεργειακή εξάρτηση είναι αμφίδρομη και υπάρχει πάντα ο κίνδυνος των εναλλακτικών πηγών.

Ωστόσο παρά την αναμενόμενη διεθνή κατακραυγή, η Ρωσία δεν δίστασε να επέμβει δυναμικά στην Ουκρανία, αφού θεωρούσε αφενός ότι η κατανομή κερδών και απωλειών δεν θα ήταν εις βάρος της, και αφετέρου ότι με αυτόν τον τρόπο θα έστελνε το μήνυμα για το ποιος είναι ο ισχυρότερος στην περιοχή. Στην μετά την Κριμαία εποχή, οι ρωσικές προβλέψεις φαίνεται ότι επαληθεύτηκαν αφού οι όποιες δυτικές αντιδράσεις και κυρώσεις έναντι της ρωσικής αναθεωρητικής συμπεριφοράς, επισκιάστηκαν σε κάποιο βαθμό από τις υπόλοιπες διεθνείς εξελίξεις, όπως η αντι-δυτική συμπεριφορά της Τουρκίας, οι επιχειρήσεις στη Συρία και η εν εξελίξει κρίση στη Λιβύη.

Σύμφωνα με τη «Νεορεαλιστική Προσέγγιση», η ισχύς αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα στις διεθνείς σχέσεις⁵⁸⁸. Οι σχέσεις της Μόσχας με τις δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, αποτελούν κλασσική περίπτωση εφαρμογής της νεορεαλιστικής προσέγγισης. Πράγματι, εξ' αιτίας της τεράστιας διαφοράς ισχύος μεταξύ της Ρωσίας και των χωρών της Κεντρικής Ασίας, οι σχέσεις τους παρουσιάζονται ως μια «εύκολη περίπτωση» νεορεαλισμού⁵⁸⁹. Σύμφωνα με την «Δημοκρατική Ειρήνη» του Bruce Russett, στο σύγχρονο διεθνές σύστημα οι δημοκρατίες δεν έχουν σχεδόν ποτέ πολεμήσει η μια την άλλη, αφού έχουν στη διάθεσή τους άλλα μέσα για την επίλυση των διαφορών⁵⁹⁰. Ωστόσο ο ίδιος εκφράζει την ανησυχία του ότι η δημοκρατική ειρήνη μπορεί να παραβιαστεί από ορισμένες νέες δημοκρατίες που αναδύθηκαν μετά τον Ψυχρό Πόλεμο,

⁵⁸⁸ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Waveland Press, Long Grove Illinois, 1979, pp.102-128.

⁵⁸⁹ Rajan Menon and Spruyt Hendrik, "The Limits of Neorealism: Understanding Security in Central Asia." *Review of International Studies*, vol.25, No.1, Cambridge University Press, 1999, p.87.

⁵⁹⁰ Bruce Russett, *Grasping the Democratic Peace*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993, p.4

στις οποίες η δημοκρατία συνδέεται με τον μισαλλόδοξο εθνικισμό και την εθνική καταγωγή⁵⁹¹.

Μια τέτοια περίπτωση είναι και η περιοχή της Κεντρικής Ασίας, στην οποία η Μόσχα συσχετίζει κάθε απειλή με την ασφάλεια (securitization) ή την αποσυνδέει (de-securitization) κατά περίπτωση, δικαιολογώντας και νομιμοποιώντας έτσι τις ενέργειές της, και εξασφαλίζοντας τη σύμφωνη γνώμη των εμπλεκόμενων μερών. Σύμφωνα με τους Menon και Spruyt, η εσωτερική σταθερότητα των χωρών της Κεντρικής Ασίας, εξαρτάται από τον τύπο του εθνικισμού, την ανθεκτικότητα των πολιτικών θεσμών και τις επιδράσεις της οικονομικής μεταρρύθμισης. Αν και ο καλύτερος συνδυασμός για τη διατήρηση της ειρήνης είναι μια δημοκρατική Ρωσία και μια σταθερή Κεντρική Ασία, ένα αυταρχικό καθεστώς στην πρώτη είναι πολύ πιθανό να την οδηγήσει σε νέο-ιμπεριαλιστική συμπεριφορά, ακόμα και αν η δεύτερη διατηρήσει τη σταθερότητά της⁵⁹².

Η εξωτερική πολιτική της Ρωσικής Ομοσπονδίας είναι ένα φαινόμενο αρκετά σύνθετο στις σύγχρονες διεθνείς σχέσεις. Παρά τα σοβαρά εσωτερικά της προβλήματα, ιδιαίτερα την πρώτη δεκαετία ως νέου κράτους, η θέση της ως της μεγαλύτερης χώρας στον κόσμο, τα σημαντικά αποθέματα υδρογονανθράκων αλλά και οι πυρηνικές της δυνατότητες, έχουν επηρεάσει σημαντικά τη θέση της Ρωσίας στο διεθνές σύστημα. Όλοι αυτοί οι σημαντικοί παράγοντες, διαμορφώνουν τη ρωσική εξωτερική πολιτική και κατά συνέπεια τις σχέσεις της χώρας με τα άλλα κράτη, με τη θεωρία του ρεαλισμού να παραμένει το κύριο επεξηγηματικό εργαλείο στην προσπάθεια ανάλυσης και ερμηνείας της ρωσικής συμπεριφοράς.

⁵⁹¹ Francis Fukuyama, “Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World, By Bruce Russett”, Foreign Affairs November/December 1993.

⁵⁹² Όπως παραπάνω 52

Κεφάλαιο 4

Οικονομία – Ένοπλες δυνάμεις

Οικονομία και Ένοπλες Δυνάμεις, είναι δύο βασικοί τομείς για την ευημερία ενός κράτους, αποτελώντας σημαντικά εργαλεία της εξωτερικής του πολιτικής. Οι δύο αυτοί τομείς είναι αλληλένδετοι καθώς μια ευημερούσα οικονομία, πέρα από τη θετική επίπτωση στην ποιότητα ζωής των πολιτών της, δίνει τη δυνατότητα για τη διατήρηση ισχυρών και σύγχρονων στρατιωτικών δυνάμεων οι οποίες με την προβολή ισχύος τους, λειτουργούν αφενός αποτρεπτικά για επίδοξους επιβολείς, και αφετέρου ως μοχλός πίεσης για επιρροή έναντι ασθενέστερων.

Στην περίπτωση της Ρωσίας, οικονομία και ένοπλες δυνάμεις ήταν δύο περιοχές του δημόσιου τομέα οι οποίοι επηρεάστηκαν σε σημαντικό βαθμό από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Η «επόμενη» ημέρα, βρήκε τη ρωσική οικονομία σε άθλια κατάσταση, αδυνατώντας να υποστηρίξει την επιβίωση τόσο των ίδιων των πολιτών της, όσο και βασικών τομέων της κρατικής διοίκησης. Στην ίδια άσχημη κατάσταση κληρονόμησε η Ρωσία και τις ένοπλες δυνάμεις, με βασικές ελλείψεις τόσο σε έμπυχο δυναμικό, όσο και σε τεχνολογικό εξοπλισμό, σε βαθμό να αμφισβητείται η ικανότητά τους να εκτελέσουν τη βασική τους αποστολή.

Τρεις δεκαετίες μετά, η κατάσταση είναι τελείως διαφορετική με την οικονομία να έχει ανακάμψει σημαντικά, και τις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις, να καταλαμβάνουν για το 2020 τη δεύτερη θέση παγκοσμίως μετά τις ΗΠΑ⁵⁹³.

⁵⁹³ GFP, 2020 Military Strength Ranking, διαθέσιμο στο <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, πρόσβαση 20 Ιουλίου 2020.

4.1 Η Ρωσική Οικονομία

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης κληροδότησε στη Ρωσία ένα κράτος με κοινωνική αναταραχή, πολιτική αστάθεια και σχεδόν ανύπαρκτη οικονομία. Η οικονομική ισχύς η οποία μακροπρόθεσμα αποτελεί τον καθοριστικότερο συντελεστή της στρατιωτικής ισχύος, χαρακτηριζόταν από παρακμή η οποία ήταν ιδιαίτερα εμφανής και ποσοτικά μετρήσιμη. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης επιβεβαίωσε ότι ένα κράτος δεν μπορεί να διατηρεί επί μακρόν δυσανάλογα με την οικονομία του ένοπλες δυνάμεις. Η κατάσταση της ρωσικής οικονομίας στα πρώτα μετα-σοβιετικά χρόνια, ήταν θλιβερή και άκρως απογοητευτική για μια χώρα η οποία μέχρι πρόσφατα ήταν μία από τις δύο μεγάλες δυνάμεις του διπολικού διεθνούς συστήματος.

Το 1985 όταν αναλάμβανε την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης ο Mikhail Gorbachev, κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί ότι επρόκειτο να είναι ο τελευταίος της ηγέτης, όπως και κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί τις εξελίξεις που θα συνέβαιναν, αλλάζοντας τελείως το σκηνικό που για πάνω από εβδομήντα χρόνια συντηρούσε η Σοβιετική Ένωση. Ο Gorbachev αναλαμβάνοντας την ηγεσία της χώρας, προσπάθησε να θεσπίσει φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις στο σοβιετικό σύστημα, με την εισαγωγή πολιτικών διαφάνειας (Glasnost) και αναδιάρθρωσης (Perestroika), σε μια προσπάθεια να τερματιστεί η περίοδος της οικονομικής στασιμότητας και να εκδημοκρατιστεί η κυβέρνηση. Πριν από το 1991, η σοβιετική οικονομία ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη στον κόσμο, όμως κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών είχε πληγεί από ελλείψεις αγαθών, από μεγάλα ελλείμματα στον προϋπολογισμό και από την εκρηκτική αύξηση της προσφοράς χρήματος, οδηγώντας τον πληθωρισμό στα ύψη.

Με την εφαρμογή της «Διαφάνειας» και της «Αναδιάρθρωσης», η χώρα εισήλθε σε μια περίοδο αστάθειας, η οποία οδήγησε στη σταδιακή αποδόμηση της Σοβιετικής Ένωσης και τελικά τη διάλυσή της. Στις 25 Δεκεμβρίου 1991, ο Gorbachev παραιτείται από το αξίωμα του Προέδρου της Σοβιετικής Ένωσης, και την επόμενη ημέρα το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο ψηφίζει τη μετατροπή της ΕΣΣΔ σε Ρωσική Ομοσπονδία.

Πρώτος Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας εξελέγη ο Boris Yeltsin, όμως δύο χρόνια αργότερα το 1993, οι σχέσεις του με τη Ρωσική Δούμα χειροτερεύουν, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί πολιτική κρίση. Το 1996, ο Yeltsin εκλέγεται για δεύτερη φορά Πρόεδρος, επικρατώντας με σχετικά μικρή πλειοψηφία έναντι του ηγέτη του Κομμουνιστικού Κόμματος, Gennady Zyuganov. Οι κυβερνήσεις Yeltsin που ακολούθησαν, εφάρμοσαν φιλελεύθερη πολιτική, αλλά τον Αύγουστο του 1998 σημειώνεται μεγάλη οικονομική κρίση. Μετά την πρωθυπουργία των Yevgeny Primakov (Σεπτέμβριος 1998 – Μάιος 1999) και Sergei Stepashin (Μάιος 1999 – Αύγουστος 1999), οι οποίοι ακολούθησαν αντίθετη οικονομική πολιτική, τη θέση του πρωθυπουργού αναλαμβάνει ο Vladimir Putin. Στις 31 Δεκεμβρίου 1999, ο Boris Yeltsin ανακοινώνει την παραίτησή του από την Προεδρία, ορίζοντας ως υπηρεσιακό Πρόεδρο τον Putin.

Παρά το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις υπό την ηγεσία του Yeltsin, ακολούθησαν φιλελεύθερες πολιτικές, δεν κατόρθωσαν να σταθεροποιήσουν την δημοσιονομική κατάσταση της χώρας, με αποτέλεσμα τον Αύγουστο του 1998 η Ρωσία να βυθιστεί σε μεγάλη οικονομική κρίση. Μπορεί η οικονομική αυτή κρίση, η οποία υπήρξε αποτέλεσμα του υπερβολικού κρατικού δανεισμού και της κατακόρυφης πτώσης των τιμών πετρελαίου παγκοσμίως, να οδήγησε στην απώλεια του 75% της αξίας του εθνικού νομίσματος, όμως είχε και θετική συμβολή.

Η κρίση ήταν ένα σοβαρό κτύπημα για τους «ολιγάρχες», οι οποίοι «λυμαίνονταν» τις βιομηχανίες πετρελαίου και μεταλλουργίας. Όπως αναφέρει ο Σουηδός οικονομολόγος Anders Aslund, «η ρωσική οικονομική κρίση του 1998, υπονόμωσε τους περισσότερους διεφθαρμένους ολιγάρχες, περιφερειακούς κυβερνήτες και τους κομμουνιστές, οι οποίοι ήταν και οι περισσότερο υπεύθυνοι, οδηγώντας στην εδραίωση του κράτους και στον αυταρχισμό, παρά στη δημοκρατία και τον φιλελευθερισμό»⁵⁹⁴.

Μετά την κρίση η κυβερνητική πολιτική προσανατολίστηκε σταθερά προς την επίτευξη μακροοικονομικής σταθερότητας, ενώ η υποτίμηση είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση των εξαγωγών και την εισροή χρήματος στη χώρα. Παράλληλα η οικονομική κρίση πυροδότησε σημαντικές αλλαγές στις οικονομικές σχέσεις, με το κράτος να σταματά τις επιδοτήσεις των προβληματικών επιχειρήσεων, οι οποίες ανέρχονταν στο 15-20% του ΑΕΠ, να προχωρήσει σε πιο διαφανείς οικονομικές συναλλαγές, και να επιτρέψει στις μεγάλες τράπεζες της Μόσχας να χρεοκοπήσουν. Με την πολιτική αυτή, ελαττώθηκε η διαφθορά και η παραοικονομία που ευημερούσε από επιχειρήσεις που δεν πλήρωναν φόρους αλλά απορροφούσαν επιδοτήσεις, με αποτέλεσμα να αρχίσουν και πάλι να πληρώνονται οι φόροι και οι επιχειρήσεις να γίνονται ανταγωνιστικές⁵⁹⁵.

Στις προεδρικές εκλογές που ακολούθησαν την παραίτηση του Yeltsin τον Μάρτιο 2000, ο Vladimir Putin εκλέγεται Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας λαμβάνοντας το 52,5% του εκλογικού σώματος. Με τη δημοτικότητά του να αυξάνεται συνεχώς, επανεκλέγεται και στις εκλογές του Μαρτίου του 2004 με

⁵⁹⁴ Anders Aslund, *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, The Caucasus, and Central Asia*, New York: Cambridge University Press 2013, p.257.

⁵⁹⁵ *The World Bank, World Development Report 2006: Equity and Development*, New York: World Bank and Oxford University Press, p.201.

71,3% αυτή τη φορά. Μετά το 2000, η Ρωσία αρχίζει να σταθεροποιείται, επωφελούμενη από τη μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και τα έσοδα από τις εξαγωγές καυσίμων. Στο πλαίσιο της αποκαλούμενης «κάθετης πολιτικής», ο Πρόεδρος Putin δήλωσε ότι σκοπεύει να προχωρήσει σε μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στις Περιφερειακές Διοικήσεις, ενώ παράλληλα έχει θέσει την εφαρμογή των νόμων και την καταπολέμηση της διαφθοράς ως πρώτη προτεραιότητα της πολιτικής του.

Όσον αφορά στην εξωτερική πολιτική της χώρας, η επιθυμία του νέου Προέδρου ήταν να αναδυθεί και πάλι η Ρωσία σε μια μεγάλη υπερδύναμη καταλαμβάνοντας τη θέση που της αξίζει. Παράλληλα, ανέλαβε πρωτοβουλίες για μία πολιτική προσέγγισης με τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες και το ΝΑΤΟ. Το 1997 η Ρωσία προστέθηκε στο πολιτικό φόρουμ της «Ομάδας των 7» (G7), η οποία από τον επόμενο χρόνο έγινε γνωστή ως «G8» και το 2006 ανέλαβε την Προεδρία, ενώ τον Αύγουστο του 2012 εντάσσεται στον ΠΟΕ. Τον Μάρτιο του 2014 η συμμετοχή της Ρωσίας στην G8 αναστάλη επ' αόριστο μετά την προσάρτηση της Κριμαίας, οπότε το όνομα του πολιτικού φόρουμ επανήλθε στο G7. Το 2017 η Ρωσία ανακοίνωσε τη μόνιμη αποχώρησή της από την «G8»⁵⁹⁶, παρά το γεγονός ότι αρκετοί εκπρόσωποι των χωρών της G7 δήλωσαν ότι θα ενδιαφέρονταν για την επιστροφή της στην ομάδα.

Στο πλαίσιο της διεθνούς οικονομίας, η Ρωσία εξ αιτίας της έκτασης και του πληθυσμού της, της γειτνιάσής της με την ΕΕ, και της επάρκειάς της σε πρώτες ύλες, διαθέτει πλεονεκτήματα που την τοποθετούν σε ευνοϊκή θέση. Όλοι αυτοί οι παράγοντες, σε συνδυασμό με μια σταθερή οικονομική ανάπτυξη, μπορούν να

⁵⁹⁶ Tom Batchelor, "Russia announces plan to permanently leave G8 group of industrialised nations after suspension for Crimea annexation", *INDEPENDENT* 13 January 2017, διαθέσιμο στο <https://www.independent.co.uk/news/world/politics/russia-g8-kremlin-crimea-ukraine-vladimir-putin-g7-g20-a7525836.html>, πρόσβαση 3 Μαΐου 2020.

καταστήσουν τη Ρωσία μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα αγορά για την είσοδο σε αυτήν επενδυτών και επιχειρήσεων. Ο βαθμός στον οποίο οι επιχειρήσεις αυτές θα επενδύσουν στη Ρωσία, έχει άμεση σχέση με την πολιτική σταθερότητα, ιδιαίτερα στο εσωτερικό της χώρας, την οικονομική πολιτική της ρωσικής κυβέρνησης η οποία θα πρέπει να δημιουργήσει ένα αίσθημα «οικονομικής ασφάλειας», καθώς και μια βιώσιμη και σταθερή ανάπτυξη, με οικονομικούς δείκτες οι οποίοι θα αποδεικνύουν ότι η χώρα πράγματι διανύει μια περίοδο σταθερής και όχι προσωρινής ανάπτυξης.

4.1.1 Πιστοληπτική Ικανότητα

Πιστοληπτική ικανότητα είναι η αξιοπιστία μιας επιχείρησης ή ακόμα και μιας χώρας στην αποπληρωμή των χρεών της, η οποία αποκαλύπτει σε ένα δανειστή ή επενδυτή την πιθανότητα να μπορέσει ο δανειολήπτης να ανταποκριθεί στις δανειακές του υποχρεώσεις χωρίς τον κίνδυνο πτώχευσης. Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό, καθόσον χρησιμοποιείται από κρατικά επενδυτικά και συνταξιοδοτικά ταμεία καθώς και άλλους επενδυτές για να εκτιμήσει την πιστοληπτική ικανότητα της Ρωσίας, επηρεάζοντας έτσι σημαντικά το κόστος δανεισμού της χώρας.

Σύμφωνα με έκθεση εμπειρογνομόνων των διεθνών Οργανισμών εκτιμήσεων, η πιστοληπτική ικανότητα της Ρωσίας ιδιαίτερα μετά την περίοδο 2014-2016 όπου και χαρακτηριζόταν αρνητική, έχει βελτιωθεί σταθερά. Σημειώνεται ότι λόγω των εσόδων από τις εξαγωγές υδρογονανθράκων, η ρωσική οικονομία παρουσιάζει συνεχώς θετικές εξελίξεις. Η πιστοληπτική ικανότητα της «Standard & Poor» για τη Ρωσία τον Φεβρουάριο 2018, την αναβαθμίζει στην κατηγορία «BBB-» με σταθερές προοπτικές, από «BB+» θετική που ήταν τον Μάρτιο του

2017. Ομοίως η πιστοληπτική ικανότητα της «Moody's» τον Φεβρουάριο 2019 την αναβαθμίζει στο «Baa3» με σταθερές προοπτικές από «Ba1» θετική που την είχε χαρακτηρίσει τον Ιανουάριο του 2018. Τέλος η πιστοληπτική ικανότητα της «Fitch» για τη Ρωσία τον Αύγουστο 2019, την αναβαθμίζει στην κατηγορία «BBB» με σταθερές προοπτικές, από «BBB-» θετική που την είχε χαρακτηρίσει τον Σεπτέμβριο του 2017⁵⁹⁷.

Από το 2019, στο πλαίσιο της ανάπτυξης του ρυθμιστικού πλαισίου που ενθαρρύνει την πιστωτική υποστήριξη για την οικονομία, η Τράπεζα της Ρωσίας αναθεωρεί τη διαδικασία υπολογισμού των δεικτών κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών και εφαρμόζει μια νέα τυποποιημένη προσέγγιση για την εκτίμηση κινδύνου της πιστοληπτικής ικανότητας⁵⁹⁸. Το 2017 η κυβέρνηση της Ρωσίας αποφάσισε να ιδρύσει τους δικούς της οίκους αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας, που θα προβαίνουν σε αξιολογήσεις βάσει κριτηρίων εθνικής κλίμακας⁵⁹⁹.

⁵⁹⁷ “Russia Credit Rating”, Trading Economics διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/russia/rating>, πρόσβαση 3 Μαΐου 2020.

⁵⁹⁸ “Introducing new approaches to credit risk in Russian regulatory framework”, Bank of Russia 3 July 2019, διαθέσιμο στο https://www.cbr.ru/eng/press/PR/?file=09072019_150358eng2019-07-09T15_03_22.htm, πρόσβαση 3 Μαΐου 2020.

⁵⁹⁹ Andrey Ostroukh, Alexander Winning and Kira Zavyalova, “Investors cautious as Russia enters new rating era”, REUTERS 14 July 2017, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-russia-ratings/investors-cautious-as-russia-enters-new-ratings-era-idUSKBN19Z1S3>, πρόσβαση 5 Μαΐου 2020.

4.1.2 ΑΕΠ

Το 1959, ο Σοβιετικός ηγέτης Nikita Khrushchev υπερηφανευόταν ότι η Σοβιετική Ένωση θα ξεπεράσει τις ΗΠΑ έως το 1970 ή το 1980. Αντί αυτού όμως, το 1991 η Σοβιετική Ένωση κατέρρευσε, αφήνοντας μια σημαντικά συρρικνωμένη Ρωσία, με τα τρία τέταρτα του εδάφους της ΕΣΣΔ, τον μισό πληθυσμό, το ήμισυ της οικονομίας της και το ένα τρίτο του στρατιωτικού της προσωπικού⁶⁰⁰. Τη δεκαετία του 1990 το ΑΕΠ της Ρωσίας παρουσίαζε δραματική μείωση, κατά μέσο όρο 7% ετησίως. Υπολογίζεται ότι η ζημιά που προκλήθηκε στο Ρωσικό ΑΕΠ ήταν χειρότερη από αυτήν της ναζιστικής εισβολής. Και αυτό διότι τα έτη 1941-45 παρατηρήθηκε μείωση του ΑΕΠ της τάξεως του 24% ενώ η αντίστοιχη μείωση για τα έτη 1991-98 ήταν σχεδόν διπλάσια ανερχόμενη στο 43%⁶⁰¹.

Στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής για τη Ρωσία (Foreign Policy Concept of the Russian Federation) που υπογράφηκε από τον πρόεδρο Putin τον Νοέμβριο 2016, συνεχίζεται η αναφορά, όπως και στις προηγούμενες εκδόσεις της, ότι «*Με σκοπό την προάσπιση των εθνικών συμφερόντων της Ρωσικής Ομοσπονδίας και την επίτευξη των εθνικών στρατηγικών προτεραιοτήτων της, οι δραστηριότητες της εξωτερικής πολιτικής του κράτους στοχεύουν στην επίτευξη των ακόλουθων κύριων στόχων: β. να δημιουργήσει ένα ευνοϊκό εξωτερικό περιβάλλον που θα επιτρέπει στην οικονομία της Ρωσίας να αναπτυχθεί σταθερά και να γίνει πιο ανταγωνιστική και θα προωθεί τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό καθώς και υψηλότερα επίπεδα*

⁶⁰⁰ Joseph S. Nye, "How to deal with a Declining Russia", Project Syndicate 5 November 2019, διαθέσιμο στο <https://www.project-syndicate.org/commentary/dealing-with-danger-of-declining-russia-by-joseph-s-nye-2019-11?barrier=accesspaylog>, πρόσβαση 4 Μαΐου 2020.

⁶⁰¹ Peter Reddaway and Dmitri Glinski, *The Tragedy of Russia's Reforms: Market Bolshevism Against Democracy*, Washington DC: US Institute o Peace Press 2001, *fp.2*.

διαβίωσης και ποιότητας ζωής για τον πληθυσμό της»⁶⁰². Πράγματι, παρά τους κατά καιρούς σοβαρούς κλυδωνισμούς της ρωσικής οικονομίας, από το 2000 και μετά η ρωσική οικονομία άρχισε να ανακάμπτει, με το ΑΕΠ της χώρας να έχει εξαπλασιαστεί μέσα σε 18 χρόνια (Πίνακας 1).

Ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ της Ρωσίας ήταν ο δεύτερος καλύτερος μετά την Κίνα. Υπενθυμίζεται ότι το 2000 ήταν η χρονιά που ο Vladimir Putin ανέλαβε την προεδρία της χώρας και προέβη σε δραστική αναμόρφωση της οικονομίας. Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι ενώ το 1990 το ΑΕΠ της Ρωσίας ήταν 1,5 φορές μεγαλύτερο του αντίστοιχου της Κίνας, οι όροι αντιστράφηκαν δραματικά το 2018, με το ΑΕΠ της Ρωσίας να ισοδυναμεί με το 1/8 του αντίστοιχου της Κίνας. Παρά τη σημαντική βελτίωση που έχει παρουσιάσει το ΑΕΠ της Ρωσίας, παραμένει το χαμηλότερο μεταξύ των επτά αντιπροσωπευτικών μεγάλων χωρών του πίνακα 4.1.

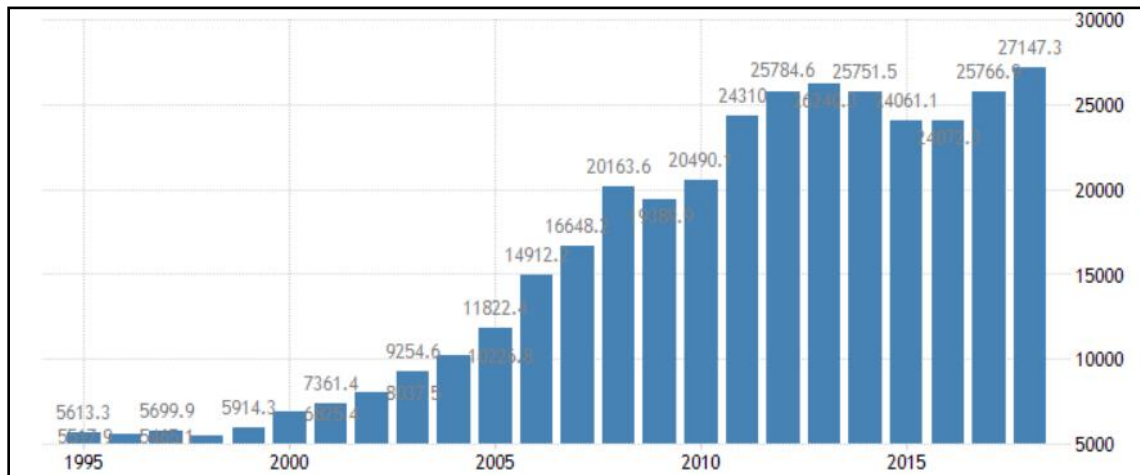
Το σημερινό ΑΕΠ της Ρωσίας, είναι συγκρίσιμο με αυτό του Καναδά ή της Ν. Κορέας. Οι διεθνείς αυτές συγκρίσεις με βάση το ΑΕΠ υπολογιζόμενο σε δολάρια, υποεκτιμούν τη ρωσική οικονομική κατάσταση, καθόσον εάν μελετηθούν σε ευθεία αναλογία τα τελευταία χρόνια δείχνουν βαθμιαία ανάκαμψη. Ως τάξεις μεγέθους ωστόσο λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος και τον πληθυσμό της Ρωσίας, αποδίδουν ορθά το μέγεθος του οικονομικού προβλήματος της Ρωσίας.

⁶⁰² “Foreign Policy Concept of the Russian Federation (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016)”, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 1 December 2016, διαθέσιμο στο https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248, πρόσβαση 4 Μαΐου 2020.

Έτος	ΗΠΑ	Ιαπωνία	Γερμανία	Γαλλία	Βρετανία	Κίνα	Ρωσία
1990	05.96	3.13	1.78	1.27	1.09	0.36	0.52
1995	07.64	5.45	2.58	1.60	1.34	0.74	0.40
2000	10.25	4.9	1.94	1.36	1.66	1.21	0.26
2005	13.04	4.76	2.85	2.20	2.54	2.29	0.76
2010	14.99	5.7	3.37	2.64	2.47	6.08	1.52
2015	18.22	4.39	3.36	2.44	2.93	11.0	1.36
2018	20.54	4.97	3.95	2.79	2.85	13.6	1.67

Πίνακας 4.1: ΑΕΠ μεγάλων χωρών, 1991-2018, σε τρισεκατομμύρια USD
 Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (<https://data.worldbank.org>)

Σημαντική επίσης ήταν και η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ρωσίας όπως φαίνεται σχηματικά στον «Πίνακα 4.2». Από τα 6325 δολάρια που ήταν το κατά κεφαλήν εισόδημα το 2000, με συνεχή άνοδο ανήλθε στα 27147 το 2018, σημειώνοντας αύξηση 430% περίπου. Η αύξηση αυτή είναι αισθητή στον Ρώσο πολίτη, οποίος διαπιστώνει ότι η υπόσχεση του προέδρου Putin για βελτίωση του βιοτικού του επιπέδου, έχει εν μέρει τουλάχιστον υλοποιηθεί.

Πίνακας 4.2: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ Ρωσίας σε USD

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (tradingeconomics.com)

Αντίστοιχη είναι και η εικόνα που αφορά τον επί τοις εκατό ρυθμό αύξησης του ρωσικού ΑΕΠ (Πίνακες 4.3 και 4.4). Και εδώ η εικόνα είναι σαφώς βελτιωμένη από το -5% που ήταν το 1991, στο 2,25% το 2018 και στο 1,3% το 2019, παρουσιάζοντας ωστόσο ενδιάμεσα μεγάλες πτώσεις: το 1998 με -5.3% (κρίση των ολιγαρχών), το 2009 με -7.8% (πόλεμος με την Γεωργία) και το 2015 με -2.3% (προσάρτηση Κριμαίας).

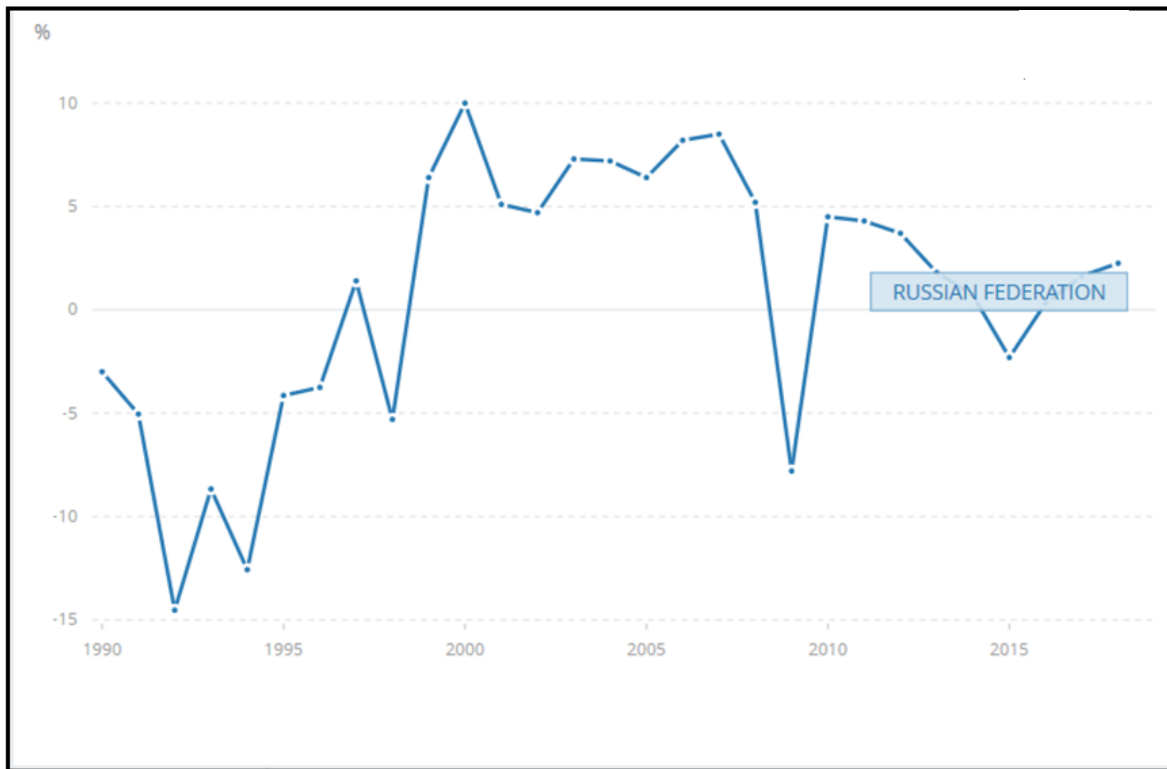
Σημειώνεται ότι η ύφεση που παρατηρήθηκε λόγω της προσάρτησης της Κριμαίας είναι πολύ μικρότερη αυτής του πολέμου με τη Γεωργία. Η ρωσική οικονομία φαίνεται να είναι καλύτερα προετοιμασμένη, απορροφώντας λιγότερο επώδυνα τις επιπτώσεις ή τις όποιες κυρώσεις της επιβάλλονται. Για το 2019 η Ρωσική στατιστική υπηρεσία «Rosstat» ανακοίνωσε ότι η αύξηση του ΑΕΠ ήταν της τάξεως του 1.3%, η χαμηλότερη από την οικονομική κρίση του 2016.

Έτος	ΗΠΑ	Ιαπωνία	Γερμανία	Γαλλία	Βρετανία	Κίνα	Ρωσία
1990	1.89.	4.89.	5.25.	2.93.	0.74.	3.91.	-3.00.
1995	2.68	2.75	1.53	2.1	3.57	10.95	-4.14
2000	4.13	2.78	2.89	3.92	3.44	8.50	10.0
2005	3.51	1.67	0.72	1.67	3.18	11.34	6.40
2009	-2.54	-5.42	-5.7	-2.87	-4.23	9.40	-7.80
2010	2.56	4.19	4.18	1.95	1.95	10.64	4.50
2015	2.9	1.22	1.74	1.11	2.36	6.90	-2.30
2018	2.93	0.79	1.53	1.72	1.39	6.57	2.25
2019							1.3 (Rosstat)

Πίνακας 4.3 : Αύξηση % ΑΕΠ 1991-2018

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα

(<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>)

Πίνακας 4.4: Ρυθμός αύξησης ΑΕΠ % Ρωσίας 1990 - 2018
 Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (tradingeconomics.com)

Η Ρωσία παρουσιάζει γενικά θετικά οικονομικά αποτελέσματα. Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, η επί τοις εκατό μεταβολή του ΑΕΠ της χώρας, έφτασε στο χαμηλότερο σημείο της το 1992 με -14,53%, και στη συνέχεια παρουσίαζε άνοδο με κάποιες διακυμάνσεις για να φτάσει στο 10% το 2000. Μετά από μια σταθερή γενικά περίοδο, το 2008-2009 η χώρα έπεσε σε μεγάλη ύφεση, με το ΑΕΠ να κατακυλά στο -7.8%. Η «Μεγάλη Ύφεση» της περιόδου αυτής, ήταν μια κρίση των ρωσικών χρηματοπιστωτικών αγορών, καθώς και μια οικονομική ύφεση που επιδεινώθηκε από πολιτικούς φόβους μετά τον πόλεμο με τη Γεωργία.

Σε όλα τα παραπάνω ήρθε να προστεθεί και η πτώση της τιμής του αργού πετρελαίου των Ουραλίων, χάνοντας περισσότερο από το 70 % της αξίας της από

την τιμή ρεκόρ των 147 δολαρίων στις 4 Ιουλίου 2008, πριν ανακάμψει μετρίως το 2009⁶⁰³. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, οι ισχυρές βραχυπρόθεσμες μακροοικονομικές θεμελιώδεις αρχές της Ρωσίας, βοήθησαν ώστε να είναι καλύτερα προετοιμασμένα από πολλές άλλες αναδυόμενες οικονομίες για την αντιμετώπιση της κρίσης. Ωστόσο οι υποκείμενες διαρθρωτικές αδυναμίες και η υψηλή εξάρτηση από την τιμή ενός μεμονωμένου προϊόντος, είχαν σοβαρότερο αντίκτυπο στην πορεία της οικονομίας της.

Η επόμενη ύφεση που χτύπησε τη ρωσική οικονομία ήταν το 2015 όταν σημειώθηκε πτώση του ΑΕΠ κατά -2.3%. Σύμφωνα με τον οικονομολόγο Vladimir Miklashevsky της Danske Bank στην Κοπεγχάγη, η ύφεση ήταν αποτέλεσμα των γεωπολιτικών προβλημάτων, των δυτικών κυρώσεων κατά της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της ανταπόκρισης των ρωσικών αρχών το 2014, με συνέπεια να σημειωθεί σημαντική αύξηση τόσο στις τιμές καταναλωτή όσο και στο κόστος της ξένης χρηματοδότησης⁶⁰⁴. Μετά την πτώση του 2015, το ΑΕΠ της Ρωσίας τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει άνοδο.

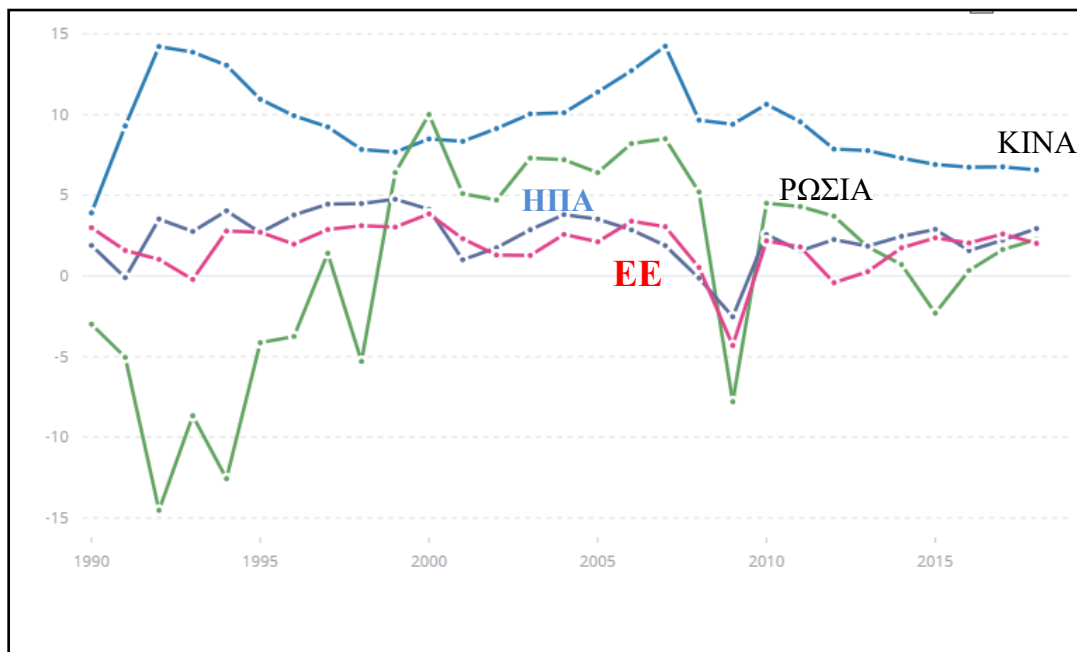
Για το 2019, παρά την επιβράδυνση η οικονομία σημείωσε άνοδο στο τελευταίο εξάμηνο του έτους, καταφέροντας να διαψεύσει τις απαισιόδοξες προβλέψεις οργανισμών όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) οι οποίοι υποστήριζαν ότι η Ρωσία θα πρέπει να αγωνιστεί για να σημειώσει ανάπτυξη πάνω από 1%. Η Rosstat δήλωσε ότι η ανάπτυξη των

⁶⁰³ Gianna Bern, *Investing in Energy: A Primer on the Economics of the Energy Industry*, New Jersey: Bloomberg Press 2011, p.114

⁶⁰⁴ Kira Zavyalova, "Russia in recession in 2015, ruble to stay pressured: Reuters poll", *REUTERS* 22 December 2014, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-russia-crisis-economy-poll/russia-in-recession-in-2015-ruble-to-stay-pressured-reuters-poll-idUSKBN0K01LT20141222>, πρόσβαση 3 Μαΐου 2020.

βιομηχανιών φυσικών πόρων, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής συμπυκνωμένου και μη φυσικού αερίου, η οποία αυξήθηκε περισσότερο από 10%, ήταν η μεγαλύτερη συνεισφορά στην ανάπτυξη κατά τη διάρκεια του έτους⁶⁰⁵.

Στον «Πίνακα 4.5» που ακολουθεί, απεικονίζεται η ετήσια μεταβολή του ΑΕΠ της Ρωσίας, με τα αντίστοιχα της Κίνας, των ΗΠΑ και της ΕΕ. Με εξαίρεση την καμπύλη απεικόνισης της Κίνας η οποία ευρίσκεται πάντα σε υψηλότερα επίπεδα, η μεταβολή του ΑΕΠ της Ρωσίας ακολουθεί σε γενικές γραμμές από το 2000 και μετά, την τάση των υπολοίπων ΕΕ και ΗΠΑ. Αυτό που παρατηρείται είναι ότι σε περιόδους διεθνούς οικονομικής ύφεσης, όπως το 2019, η ρωσική οικονομία επηρεάζεται σε μεγαλύτερο βαθμό, αποδεικνύοντας ότι είναι ακόμα «εύθραυστη» και ευάλωτη σε εξωτερικούς παράγοντες.

Πίνακας 4.5: Σύγκριση αύξησης ετήσιου % ΑΕΠ Ρωσίας, Κίνας, ΗΠΑ, ΕΕ 1990 - 2018

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (data.worldbank.org)

⁶⁰⁵ “Russia GDP Growth Almost Halves in 2019”, The Moscow Times 3 February 2020, διαθέσιμο στο <https://www.themoscowtimes.com/2020/02/03/russia-gdp-growth-almost-halves-in-2019-a69143>,

πρόσβαση 4 Μαΐου 2020.

4.1.3 Πληθωρισμός

Αξιοσημείωτη είναι επίσης και η διαμόρφωση του πληθωρισμού, ο οποίος από το 126% που ήταν το 1991, μειώθηκε σημαντικά στο 4,48% το 2019 (και 2,43% το πρώτο εξάμηνο του 2020). Ωστόσο παραμένει σε υψηλά επίπεδα, συγκριτικά με τις άλλες μεγάλες οικονομίες, δεικνύοντας την οικονομική αστάθεια που επικρατεί στην Ρωσία. Για να κατανοηθούν καλύτερα τα οικονομικά μεγέθη της ρωσικής κοινωνίας, στον «πίνακα 4.6» γίνεται σύγκριση του ετήσιου πληθωρισμού της Ρωσίας, με τις ανεπτυγμένες οικονομίες της Γερμανίας και των ΗΠΑ, όπως επίσης και με τις οικονομίες της Κίνας και της Πολωνίας. Από την σύγκριση των στοιχείων προκύπτει ότι ο πληθωρισμός κυμαινόταν σε πολύ υψηλά επίπεδα μέχρι και το 2016, με μεγάλη διαφορά από τις υπόλοιπες χώρες.

ΕΤ	ΡΩΣΙΑ	ΗΠΑ	ΚΙΝΑ	ΠΟΛ	ΓΕΡΜ	ΕΤ	ΡΩΣΙΑ	ΗΠΑ	ΚΙΝΑ	ΠΟΛ	ΓΕΡΜ
2000	20,97	3,38	0,35	9,91	1,44	2011	08,46	3,16	5,56	4,24	2,07
2001	21,57	2,83	0,73	5,43	1,98	2012	05,07	2,07	2,63	3,56	2,01
2002	15,84	1,59	-0,73	1,92	1,42	2013	06,76	1,47	2,62	0,99	1,51
2003	13,69	2,27	1,13	0,68	1,03	2014	07,80	1,62	1,92	0,05	0,91
2004	10,88	2,68	3,84	3,38	1,65	2015	15,55	0,12	1,44	-0,87	0,51
2005	12,71	3,39	1,78	2,20	1,55	2016	07,07	1,26	2,00	-0,66	0,49
2006	09,68	3,24	1,65	1,28	1,58	2017	03,69	2,13	1,59	2,08	1,51
2007	08,99	2,85	4,82	2,46	2,30	2018	02,88	2,44	2,07	1,81	1,73
2008	14,10	3,85	5,97	4,17	2,63	2019	04,48	1,81	2,90	2,23	1,45
2009	11,70	0,34	-0,72	3,79	0,32	2020	02,43	2,12	4,96	4,57	1,64
2010	06,85	1,64	3,17	2,58	1,10	10	6,42	1,82	2,78	1,7	1,4
						21	10,08	2,2	2,3	2,6	1,5

Πίνακας 4.6: Ετήσιος Πληθωρισμός %

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (data.worldbank.org)

Παρατηρώντας την ετήσια μεταβολή του πληθωρισμού στη Ρωσία, διαπιστώνεται ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, δεν έχει πέσει ποτέ κάτω από το 6%, εκτός από σύντομα διαστήματα όπως μετά τη μεγάλη κρίση του 2008 και τις αλλαγές το 2012 στην εποχική τιμαριθμική αναπροσαρμογή των τιμών. Σύμφωνα με την Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών (BIS)⁶⁰⁶, οι επίμονα υψηλές προσδοκίες για τον πληθωρισμό δημιούργησαν πρόκληση για την Τράπεζα της Ρωσίας, η οποία έθεσε σαν στόχο την επίτευξη πληθωρισμού 4%. Μια περαιτέρω επιπλοκή σε όλη αυτή την προσπάθεια, ήταν η πτώση στις τιμές του πετρελαίου, καθώς και η απότομη αποδυνάμωση του ρουβλίου που παρατηρήθηκε μεταξύ του 2014 και 2015.

Σύμφωνα με την ίδια πάντα πηγή, η πρόβλεψη για τη μελλοντική δυναμική του πληθωρισμού στη Ρωσία λαμβάνει υπόψη τα ακόλουθα στοιχεία: Πρώτον, την αντίληψη και το συναίσθημα των επιχειρήσεων και των καταναλωτών σχετικά με την τιμή του πετρελαίου, δεύτερον, το γεγονός ότι θα πρέπει να γίνουν κατανοητές οι δευτερεύουσες επιπτώσεις των μεταβολών των συναλλαγματικών ισοτιμιών στον πληθωρισμό, τρίτον τον ρόλο του επίμονα υψηλού πληθωρισμού και τις προσδοκίες για αυτόν στη Ρωσία, τέταρτον, την επικοινωνία της Τράπεζας της Ρωσίας με την αγορά και τα νοικοκυριά η οποία αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη του στόχου του 4% μεσοπρόθεσμα, και τέλος το γεγονός ότι η Τράπεζα της Ρωσίας και η κυβέρνηση πρέπει να ακολουθήσουν μια συντονισμένη πολιτική για τον περιορισμό της αύξησης των τιμών⁶⁰⁷.

⁶⁰⁶ Η Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών (Bank for International Settlements - BIS) είναι ένας διεθνής οργανισμός αποτελούμενος από κεντρικές τράπεζες, που "υποβοηθά τη διεθνή νομισματική και χρηματοοικονομική συνεργασία και δρα ως μια τράπεζα για τις κεντρικές τράπεζες". Δεν βρίσκεται υπό τον έλεγχο καμίας εθνικής κυβέρνησης, εδρεύει στη Βασιλεία της Ελβετίας και δημιουργήθηκε με τις Συμφωνίες της Χάγης του 1930.

⁶⁰⁷ "The Bank of Russia's inflation challenge", BIS Papers No 89

Από το 2017 και μετά, ο πληθωρισμός στη Ρωσία πλησιάζει αρκετά τα επίπεδα των άλλων χωρών, διατηρώντας πάντα την τελευταία θέση και μένοντας πάντα εκτεθειμένος σε εξωγενείς παράγοντες οι οποίοι μπορούν να τον επηρεάσουν σημαντικά. Έτσι για το 2020, σύμφωνα με δηλώσεις της Ρωσικής Κεντρικής Τράπεζας, ο πληθωρισμός στη Ρωσία αναμένεται να αυξηθεί στο στόχο του 4% γρηγορότερα από ότι αρχικά αναμενόταν. Αιτία για την αύξηση αυτή είναι το γεγονός ότι η οικονομία της Ρωσίας έχει δεχτεί διπλό χτύπημα τόσο από την πτώση των τιμών του πετρελαίου, όσο και από την αστάθεια της αγοράς που προκλήθηκε από την πανδημία του κορονοϊού, η οποία ώθησε το ρούβλι στα χαμηλότερα επίπεδα των τεσσάρων τελευταίων ετών⁶⁰⁸.

4.1.4 Η Ρωσία και οι οικονομίες της περιοχής

Αναφερόμενοι στην οικονομία της Ρωσίας, είναι χρήσιμο να γίνει μια σύγκριση της οικονομικής της κατάστασης, σε σχέση με τα κράτη της περιφέρειάς της, με ορισμένα εκ των οποίων οι σχέσεις της είναι «ιδιαιτέρες». Μπορεί η Ρωσία να βρίσκεται στην τελευταία θέση μεταξύ των άλλων προηγμένων κρατών και της ΕΕ, όμως σε σύγκριση με τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, τις χώρες του Καυκάσου και τις χώρες της Κεντρικής Ασίας βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση.

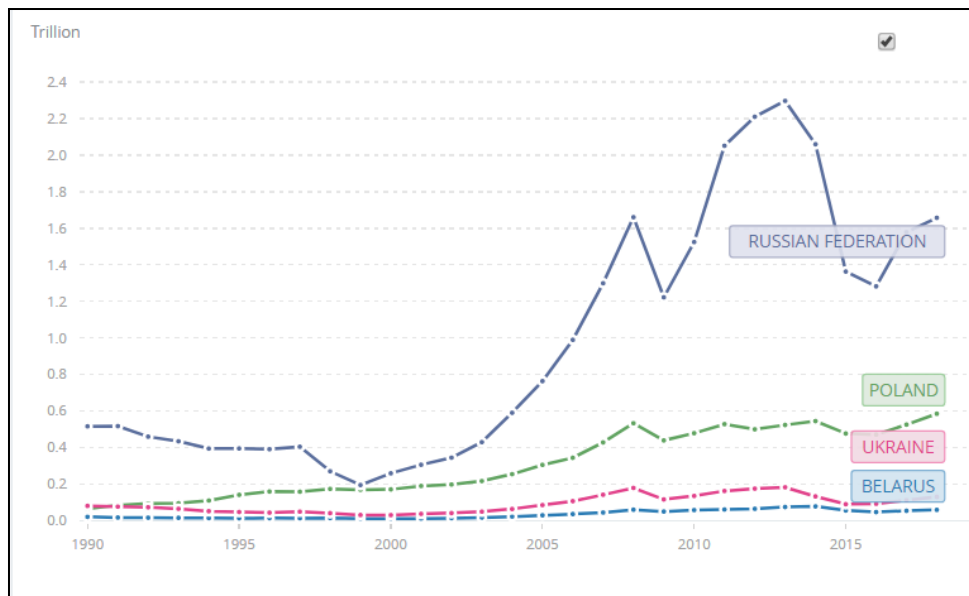
Στον ακόλουθο «πίνακα 7», απεικονίζεται το ΑΕΠ της Ρωσίας, σε σχέση με τα αντίστοιχα της Ουκρανίας, Πολωνίας και Λευκορωσίας. Συγκρίνοντας τις τιμές,

⁶⁰⁸ Maxim Shemetov, “Russian Inflation to return to target faster than expected: central bank”, REUTERS 14 April 2020, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-russia-cenbank/russian-inflation-to-return-to-target-faster-than-expected-central-bank-idUSKCN21W1EA>, πρόσβαση 4 Μαΐου 2020.

οι οποίες αφορούν δισεκατομμύρια δολάρια, διαπιστώνεται ότι το ΑΕΠ της Ρωσίας το έτος 2018 ήταν 3πλάσιο του αντίστοιχου της Πολωνίας, 12πλάσιο της Ουκρανίας και 28πλάσιο της Λευκορωσίας. Οι μεγάλες αυτές διαφορές φαίνονται παραστατικότερα στο γράφημα του «πίνακα 4.8».

Έτος	Ρωσία	Πολωνία	Ουκρανία	Λευκ
1991	0554.7	65.98	81.46	21.65
1995	0395.5	142.14	48.21	13.97
2000	0259.7	171.89	31.26	12.74
2005	0764.0	306.12	86.06	30.21
2010	1525.0	479.32	136.01	58.66
2015	1364.0	477.58	91.03	56.45
2018	1658.0	585.66	130.8	59.67

Πίνακας 4.7 : ΑΕΠ σε δις USD
Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (data.worldbank.org)

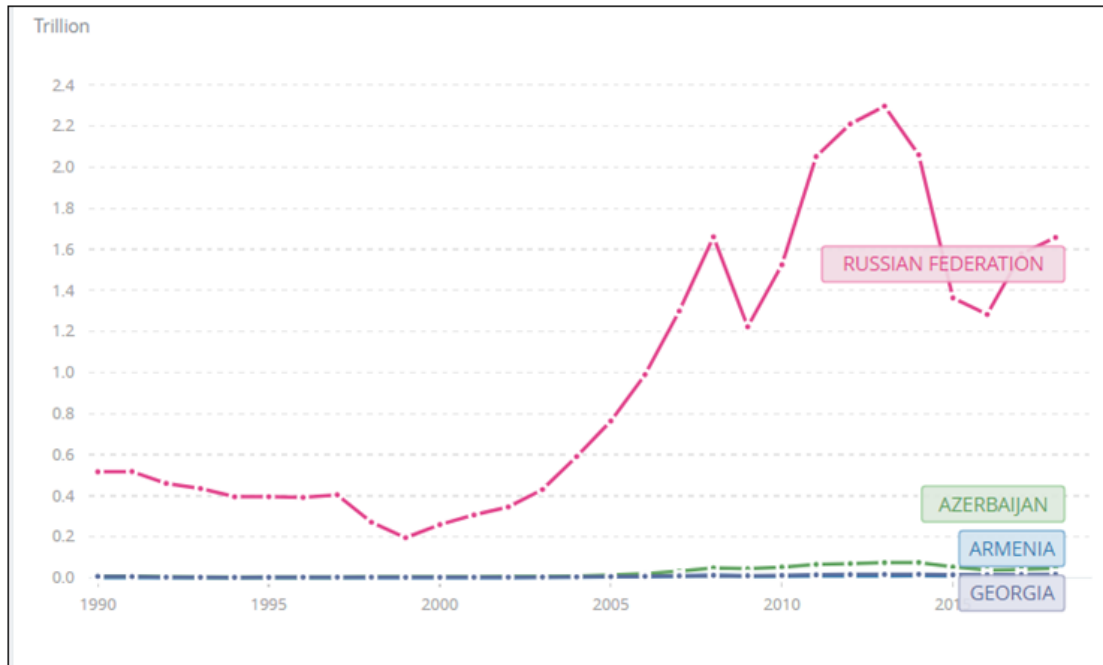
Πίνακας 4.8 : ΑΕΠ Ρωσίας, Ουκρανίας, Πολωνίας και Λευκορωσίας 1990-2018
Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (data.worldbank.org)

Η εικόνα είναι ακόμα πιο έντονη συγκρίνοντας τα ΑΕΠ της Ρωσίας με τα αντίστοιχα των χωρών του Καυκάσου Γεωργίας, Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν (πίνακας 4.9). Η συγκριτική υπεροχή της Ρωσικής οικονομίας είναι εντυπωσιακή αφού το ΑΕΠ της είναι 35 φορές μεγαλύτερο από αυτό του Αζερμπαϊτζάν, 94 φορές από της Γεωργίας και 133 φορές από το αντίστοιχο της Αρμενίας. Μπορεί η αναλογία αυτή να είναι εν μέρει φυσιολογική λόγω μεγέθους, όμως δεν αναιρεί το γεγονός ότι οι οικονομίες των χωρών του Καυκάσου είναι ευάλωτες μπροστά στα ρωσικά μεγέθη. Η διαφορά αυτή απεικονίζεται χαρακτηριστικά στο γράφημα του «πίνακα 10».

Έτος	ΕΕ	Ρωσία	Αζερμπαϊτζάν	Γεωργία	Αρμενία
1991	07.90	0554.7	08.86	07.75	02.26
1995	09.64	0395.5	03.05	02.69	01.47
2000	08.92	0259.7	05.27	03.06	01.90
2005	14.44	0764.0	13.25	06.41	04.90
2010	17.01	1525.0	52.90	12.24	09.26
2015	16.47	1364.0	53.07	14.95	10.55
2018	18.77	1658.0	46.94	17.60	12.43

Πίνακας 4.9 : ΑΕΠ σε δις USD

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (data.worldbank.org)

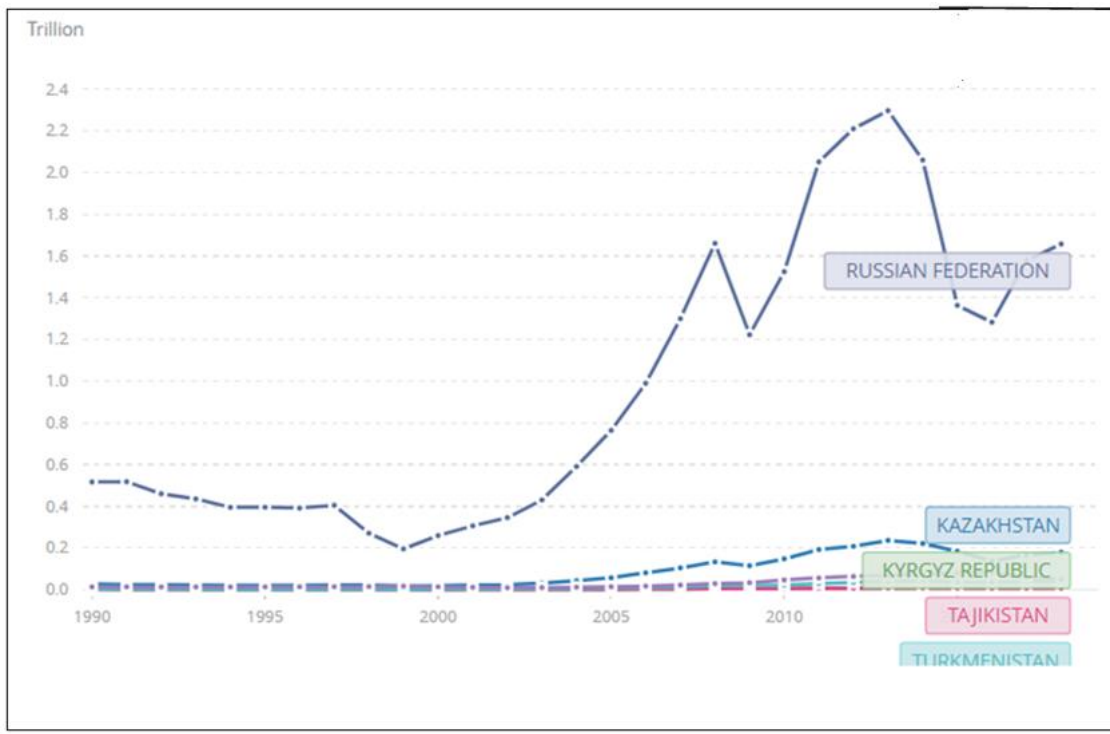
Πίνακας 4.10 : ΑΕΠ Ρωσίας, Γεωργίας, Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν 1990-2018
 Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (data.worldbank.org)

Η υπεροχή της Ρωσίας σε απόλυτους αριθμούς αφορά και την σύγκρισή της με τα κράτη της Κεντρικής Ασίας (Πίνακας 4.11). Από την σύγκριση προκύπτει ότι το ΑΕΠ της Ρωσίας είναι 9 φορές μεγαλύτερο από το αντίστοιχο του Καζακστάν, 33 φορές μεγαλύτερο από του Ουζμπεκιστάν, 41 φορές μεγαλύτερο από του Τουρκμενιστάν, 221 φορές μεγαλύτερο από του Τατζικιστάν και 205 φορές μεγαλύτερο από του Κιργιστάν. Η διαφορά αυτή σχηματικά απεικονίζεται στο γράφημα του «πίνακα 4.12».

Έτος	Ρωσία	Καζακστάν	Ουζμπεκιστάν	Τουρκμενιστάν	Τατζικιστάν	Κιργιστάν
1990	0554.7	26.9	13.4	3.19	2.6	2.68
1995	0395.5	20.4	13.4	2.5	1.2	1.66
2000	0259.7	18.3	13.8	2.9	1.0	1.4
2005	0764.0	57.1	14.3	8.1	2.3	2.5
2010	1525.0	148.0	46.7	22.6	5.6	4.8
2015	1364.0	184.4	81.8	35.8	7.9	6.7
2018	1658.0	179.3	50.5	40.8	7.5	8.1

Πίνακας 4.11 : ΑΕΠ σε δις USD
 Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (data.worldbank.org)

Η οικονομική υπεροχή της Ρωσίας έναντι των κρατών της περιφέρειάς της, της επιτρέπει να ασκεί επιθετική οικονομική πολιτική, ιδιαίτερα στα περισσότερα αδύναμα κράτη. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το ΑΕΠ της Ρωσίας είναι 1,5 φορές μεγαλύτερο από το συνολικό άθροισμα των ΑΕΠ των χωρών Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, των χωρών του Καυκάσου και των χωρών της Κεντρικής Ασίας. Η ενέργεια είναι το κύριο όπλο της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας έναντι των χωρών αυτών. Η τιμή του φυσικού αερίου καθορίζεται εν πολλοίς από την συμπεριφορά των κρατών έναντι των ρωσικών επιταγών.

Πίνακας 4.12 : ΑΕΠ Ρωσίας και χωρών Κεντρικής Ασίας, 1990-2018
 Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα (data.worldbank.org)

Χώρες όπως η Ουκρανία και η Πολωνία «εκβιάζονται» μέσω της παράκαμψής τους για τη μεταφορά του φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή αγορά, γεγονός το οποίο μεταφράζεται σε σημαντικές απώλειες εσόδων λόγω διαμετακόμισης. Η Λευκορωσία και η Αρμενία έχουν πιο ευνοϊκή μεταχείριση καθώς παραμένουν πιστά φιλορωσικές. Όσον αφορά τις χώρες της Κεντρικής Ασίας, η Μόσχα εφαρμόζοντας την πολιτική της «στρατηγικής υπομονής», έχει κατορθώσει μέχρι στιγμής να αποκλείσει κάθε δυτική παρέμβαση και να διαχειρίζεται σε μεγάλο βαθμό την εκμετάλλευση των φυσικών τους πόρων.

4.1.5 Συμπεράσματα

Η ρωσική οικονομία έχει το μειονέκτημα ότι βασίζεται σε μεγάλο ποσοστό στις πωλήσεις υδρογονανθράκων. Οι αυξομειώσεις στις διεθνείς τιμές των καυσίμων καθορίζουν και τον ρυθμό της οικονομικής της ευημερίας. Ωστόσο η εμπειρία των υφέσεων του παρελθόντος, φαίνεται ότι έχει ληφθεί σοβαρά υπόψη από την ηγεσία της Ρωσίας, η οποία έχει σαν στόχο τη διαφοροποίησή της. Αναμφίβολα η ρωσική οικονομία έχει κάνει μεγάλα βήματα αν λάβει κανείς υπόψη τους κλυδωνισμούς και τις ακραίες καταστάσεις μέσα από τις οποίες αναγκάστηκε να διέλθει.

Στα τριάντα και πλέον χρόνια της ζωής της σαν κράτος, η ρωσική οικονομία έχει πετύχει πολλά, αλλά όχι αρκετά για να μπορεί να ρυθμίζει την παγκόσμια οικονομία. Η οικονομική της κατάσταση είναι υπολογίσιμη αλλά εύθραυστη. Φαίνεται ότι όλα αυτά έχουν ληφθεί σοβαρά υπόψη από τη ρωσική ηγεσία η οποία προσπαθεί να προσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες καταστάσεις με τις λιγότερες απώλειες. Παραδοσιακά το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο συνιστούν τα δύο τρίτα των ρωσικών εξαγωγών. Ευρισκόμενοι σχεδόν στα μέσα του 2020 η τιμή του πετρελαίου διεθνώς έχει κατακυλίσει κάτω από τα 30\$ το βαρέλι, ενώ δυό μήνες πριν ήταν διπλάσια.

Η αιτία για τη διεθνή ύφεση είναι ο εξωγενής απρόβλεπτος παράγοντας του κορονοϊού. Ωστόσο, όπως αναφέρει ο «Economist», η Ρωσία δεν φαίνεται να επηρεάζεται όσο αναμενόταν. Η αιτία δεν είναι οι πάταξη της διαφθοράς, ούτε οι διαρθρωτικές αλλαγές, αλλά η «αυτό-απομόνωσή» της τα τελευταία έξι χρόνια. Μετά την προσάρτηση της Κριμαίας, η Δύση επέβαλλε κυρώσεις στη Μόσχα, αλλά ανάλογους περιορισμούς επέβαλλε και ο Putin για τα δυτικά προϊόντα. Έκτοτε, ο στόχος της μακροοικονομικής πολιτικής της Ρωσίας δεν ήταν να προωθήσει την

ανάπτυξη, αλλά να οικοδομήσει μια «οικονομία φρούριο» που θα μπορούσε να αντέξει σε ένα σοβαρό σοκ.

Η υποστήριξη αυτής της πολιτικής ήταν ένας δημοσιονομικός κανόνας το 2017, ο οποίος απαιτούσε την εξισορρόπηση του προϋπολογισμού με την τιμή του πετρελαίου λίγο πάνω από 40 \$ το βαρέλι. Οτιδήποτε πάνω από αυτό το ποσό διοχετευόταν σε ένα ταμείο για τις «δύσκολες ημέρες» το οποίο είχε φτάσει στο 7,3% του ΑΕΠ την 1η Μαρτίου 2020⁶⁰⁹.

Παρά τα όποια προβλήματα και παθογένειες που παρουσιάζει η ρωσική οικονομία, θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι αποτελεί ίσως τον μοναδικό τομέα του κράτους ο οποίος άλλαξε τόσο γρήγορα και απροσδόκητα. Όταν ανέλαβε πρόεδρος ο Vladimir Putin, παρέλαβε ένα χρεωκοπημένο στην ουσία κράτος, με τα χρέη του στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) να υπερβαίνουν τα αποθεματικά σε ξένο νόμισμα. Παρόλα αυτά, εκμεταλλευόμενος τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα και τις διεθνείς συγκυρίες, κατόρθωσε να ανακάμψει σε σημείο να είναι ένας από τους σημαντικότερους πιστωτές του χρέους των ΗΠΑ στον κόσμο⁶¹⁰.

Παρόλα αυτά, η παγκόσμια οικονομική ύφεση έχει επισημάνει τις σοβαρές ελλείψεις στις οικονομικές πολιτικές του Κρεμλίνου και της ίδιας της ρωσικής οικονομίας. Αν θέλει η Ρωσία να εδραιωθεί στη διεθνή σκηνή ως ένας από τους πόλους του πολυπολικού διεθνούς συστήματος που υποστηρίζει, θα πρέπει να προχωρήσει γρήγορα στη διαφοροποίηση των ροών των εσόδων της οικονομίας της

⁶⁰⁹ “Russia’s economy is isolated from the global rout», *Economist* 26 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.economist.com/europe/2020/03/26/russias-economy-is-isolated-from-the-global-rout>, πρόσβαση 5 Μαΐου 2020.

⁶¹⁰ Michael Moran, *The Reckoning: Debt, Democracy, and the Future of American Power*, New York: Palgrave Macmillan 2012, p.10

και να προβεί σε αναγκαίες οικονομικές και νομισματικές μεταρρυθμίσεις. Ωστόσο την παρούσα περίοδο είναι πολύ δύσκολο αν όχι αδύνατο να προβλεφθούν τα αποτελέσματα των όποιων προσπαθειών για μεταρρυθμίσεις.

Η πανδημία του COVID-19, έχει επηρεάσει σημαντικά την παγκόσμια οικονομία, με την οικονομική ύφεση να είναι βαθιά, και την παγκόσμια βιομηχανική παραγωγή να υφίσταται απότομη πτώση. Από την κρίση αυτή επηρεάζεται και η ρωσική οικονομία, αφού οι τιμές του αργού πετρελαίου, τη μεγαλύτερη εξαγωγική δραστηριότητα της Ρωσίας, σημείωσαν μείωση 65% μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου, ενώ η ζήτηση πετρελαίου αναμένεται να μειωθεί κατά 8% μέχρι τα τέλη του 2020. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της παγκόσμιας τράπεζας, η Ρωσία προχωρά σε ύφεση, με αρνητική ανάπτυξη στους περισσότερους τομείς το 2020. Αν και οι προβλέψεις υπόκεινται σε υψηλή αβεβαιότητα, ένα βασικό σενάριο υποδηλώνει ότι το ΑΕΠ της Ρωσίας θα μπορούσε να συρρικνωθεί έως και 6,0% το 2020, το χαμηλότερο των 11 τελευταίων ετών, με μέτρια ανάκαμψη το 2020-2021⁶¹¹.

Με τις συνταγματικές αλλαγές που έχουν γίνει στη Ρωσία, ο πρόεδρος Vladimir Putin αναμένεται να συνεχίσει να κυριαρχεί στην πολιτική σκηνή ακόμα και μετά το 2024. Ομοίως και οι εντάσεις μεταξύ Ρωσίας και Δύσης θα συνεχίσουν να παραμένουν, συμπεριλαμβανομένων και των κυρώσεων ΕΕ και ΗΠΑ. Παρά το γεγονός ότι η Ρωσία μετά την Ουκρανική κρίση του 2014 αντιμετωπίζει αποτελεσματικότερα τις όποιες εξωτερικές πιέσεις, οι απρόβλεπτες συνέπειες του κορονοϊού με αποτέλεσμα την κατάρρευση των παγκόσμιων τιμών πετρελαίου και την επιδείνωση της εγχώριας ζήτησης, δημιουργούν σοβαρό πρόβλημα στο

⁶¹¹ World Bank Group, Russia: Recession and Growth Under the Shadow of a Pandemic, 43 Russia Economic Report, July 2020.

οικονομικό επιτελείο του Προέδρου Putin. Το θετικό είναι ότι οι επιπτώσεις αυτές αφορούν την παγκόσμια οικονομία και δεν οφείλονται σε λανθασμένη οικονομική πολιτική, η οποία θα μπορούσε να χρεωθεί στον Ρώσο Πρόεδρο. Το αρνητικό όμως είναι ότι συμβαίνουν σε μια κρίσιμη για τη ρωσική οικονομία στιγμή, και η ρωσική ηγεσία πρέπει να βρει τη λύση μόνη της.

4.2 Ρωσικές Ένοπλες Δυνάμεις

Η Σοβιετική Ένωση με την επίσημη διάλυσή της στις 25 Δεκεμβρίου 1991, άφησε μεταξύ άλλων και τον σοβιετικό στρατό σε μια μετέωρη κατάσταση. Για τον επόμενο ενάμισι χρόνο απέτυχαν οι όποιες προσπάθειες διατήρησης της ενότητας και της μετατροπής του σε στρατό της Κοινοπολιτείας των Ανεξάρτητων Κρατών (CIS). Με την πάροδο του χρόνου, στρατιωτικές μονάδες των οποίων οι βάσεις ευρίσκονταν στην επικράτεια των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, εντάχθηκαν στις νέες εθνικές κυβερνήσεις τους, ενώ μια σειρά συνθηκών και διμερών συμφωνιών μεταξύ των πρόσφατα ανεξάρτητων κρατών καθόρισε την κατανομή των μονάδων και των υπηρεσιών των ΕΔ.

Οι Σοβιετικές Ένοπλες Δυνάμεις, οι οποίες μετονομάστηκαν σε Ρωσικές μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, πέρασαν από τρεις κύριες φάσεις όσον αφορά τη σχέση και την υπαγωγή τους με την εκάστοτε κρατική διοίκηση. Αμέσως μετά την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917, ιδρύεται ο «Κόκκινος Στρατός», με σκοπό κυρίως την αντιμετώπιση του αντίπαλου «Λευκού Στρατού» και των άλλων αντιπάλων τους στο ρωσικό εμφύλιο πόλεμο⁶¹². Επρόκειτο για τις δυνάμεις της

⁶¹² N. Kurov, “Birth of the Army”, Soviet Military Review, No.2, February 1983, pp.9-11.

Ρωσικής SFSR (Soviet Federative Socialist Republic), μιας ανεξάρτητης μέχρι το 1922 χώρας, μετά την οποία δημιουργήθηκε η Σοβιετική Ένωση.

Με το τέλος του ρωσικού εμφυλίου και την επικράτηση των Μπολσεβίκων, ενώνονται μέσω συμφωνίας με τη ρωσική δημοκρατία και οι δημοκρατίες της Τρανσκαυκασίας, της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας δημιουργώντας την Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ), ή Σοβιετική Ένωση. Οι ένοπλες δυνάμεις της νέας κρατικής μορφής ονομάστηκαν Ένοπλες Δυνάμεις της ΕΣΣΔ, αποτελούμενες πλέον και από προσωπικό προερχόμενο από τις νέες δημοκρατίες έως το 1991 που διαλύθηκε η Σοβιετική Ένωση. Η σύνθεση του στρατιωτικού προσωπικού που αποτελείτο από «σοβιετικούς» προερχόμενους από περιοχές με διαφορετική εθνοτική καταγωγή, διαφορετική θρησκεία και διαφορετική γλώσσα, θεωρήθηκε ότι θα λειτουργούσε καταλυτικά για τη συνοχή της χώρας. Για το λόγο αυτό οι Σοβιετικές Ένοπλες Δυνάμεις, εκπροσωπούσαν το ίδιο το κράτος, την πολιτική του και τις δυνατότητές του.

4.2.1 Οι ΕΔ στη Μετασοβιετική Περίοδο

Η επόμενη ημέρα από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης βρήκε τις Ένοπλες Δυνάμεις στην ίδια άσχημη κατάσταση όπως και τους άλλους τομείς της δημόσιας διοίκησης. Στην κατάσταση αυτή είχαν περιέλθει σταδιακά, και για τον λόγο αυτό είχαν ξεκινήσει συζητήσεις για μεταρρυθμίσεις στον χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων στη Σοβιετική Ένωση ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Η απόσυρση της Σοβιετικής Ένωσης από το Αφγανιστάν τον Φεβρουάριο του 1989, εξέλιξη η οποία ισοδυναμούσε με ήττα, έφερε στην επιφάνεια τις αδυναμίες του ρωσικού στρατού, επηρεάζοντας σημαντικά την εσωτερική σοβιετική πολιτική, και προαναγγέλοντας

τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Η απόφαση της αποχώρησης, έφερε στην επιφάνεια τη σοβιετική στρατιωτική αδυναμία και απέδειξε ότι ο στρατός ήταν ευάλωτος. Αυτός ο πόλεμος ήταν μια δυσφήμιση για τον σοβιετικό στρατό, οποίος υποτίθεται ότι λειτουργούσε συνεκτικά μεταξύ των διαφορετικών Σοβιετικών Δημοκρατιών, και η ήττα στο Αφγανιστάν ήρθε να αποδείξει το αντίθετο, με βαθιές επιπτώσεις στην επιβίωση της Σοβιετικής Ένωσης.

Σύμφωνα με τους Rafael Reuveny και Aseem Prakash, οι συνέπειες των αποτελεσμάτων του πολέμου, είχαν επίπτωση στην «αντίληψη» για τη συνοχή της χώρας στις Ένοπλες Δυνάμεις οι οποίες με την «διαφορετικότητα του προσωπικού» τους εκλαμβάνονταν ως οι εγγυητές του κομμουνισμού, στην αμφισβήτηση της νομιμότητας της επιχείρησης από τους σοβιετικούς μη Ρώσους στρατιωτικούς, και στη διαφάνεια (Glasnost) η οποία δεν ήταν όσο διάφανη είχε παρουσιαστεί. Από όλες αυτές τις συνέπειες, πιο σημαντική θεωρείται αυτή που επηρέασε τις Ένοπλες Δυνάμεις. Η κακή απόδοση του στρατού στο Αφγανιστάν ήταν άκρως απογοητευτική τόσο για τους στρατιωτικούς, όσο και για τα στελέχη του κόμματος αλλά και τους απλούς πολίτες. Αφού λοιπόν είχε δοθεί έμφαση τόσο από την «perestroika» όσο και από την «glasnost» στην αποστρατικοποίηση της σοβιετικής κοινωνίας, ο πόλεμος στο Αφγανιστάν ήταν η αφορμή λόγω της κακής απόδοσης του σοβιετικού στρατού, και του μεγάλου αριθμού των θυμάτων, να πυροδοτηθούν απαιτήσεις για αλλαγή του ρόλου του⁶¹³.

Ωστόσο, ακόμα και πριν από την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, δεν υιοθετήθηκαν ολοκληρωμένα σχέδια μεταρρύθμισης. Παρά τις εντυπωσιακές παγκόσμιες αλλαγές που λάμβαναν χώρα μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου και το

⁶¹³ Rafael Reuveny and Aseem Prakash, "The Afghanistan war and the breakdown of the Soviet Union", *Review of International Studies* 1999, 25, pp.693–708

τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η σοβιετική στρατιωτική ηγεσία αναλωνόταν στην απόσυρση όπλων και στρατευμάτων, καθώς το σύμφωνο της Βαρσοβίας είχε διαλυθεί, όπως επίσης και στη μετακίνηση ξεπερασμένων οπλικών συστημάτων ανατολικά των Ουραλίων, για να τα «σώσουν» από τους περιορισμούς της Συνθήκης CFE⁶¹⁴.

Συνεχίζοντας τη σοβιετική τακτική της εξαπάτησης, και στην προσπάθεια να διατηρηθούν στρατιωτικές δυνάμεις χωρίς να εμφανίζουν στρατιωτικές δραστηριότητες, οι οποίες υπάγονταν στους περιορισμούς της συνθήκης CFE, το Σοβιετικό Γενικό Επιτελείο άρχισε τη «μεταφορά» προσωπικού σε άλλες δραστηριότητες. Η τακτική αυτή συνεχίστηκε και μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα πολύπλοκο και δυσλειτουργικό σύστημα «Ενόπλων Δυνάμεων» με διάφορες αποστολές όπως Εσωτερικές Δυνάμεις, Συνοριακή Φρουρά, Δυνάμεις αντιμετώπισης Φυσικών Καταστροφών, Σιδηροδρομικές Δυνάμεις κ.α.⁶¹⁵

Σημαντικό πρόβλημα υπήρξε επίσης και η χρηματοδότηση, η οποία εμπόδισε την αναμόρφωση των ΕΔ. Από την περίοδο του Gorbachev έως το τέλος του 20^{ου} αιώνα, η οικονομική δυσπραγία δημιούργησε σοβαρά προβλήματα στην κάλυψη των μισθών, στον εφοδιασμό με κατάλληλο υλικό, στη συντήρηση και στον εξοπλισμό. Από το 1991 και μετά δεν πραγματοποιήθηκε παραλαβή νέων όπλων, με αποτέλεσμα η ανάπτυξη νέων οπλικών συστημάτων και αμυντικού εξοπλισμού σχεδόν να μηδενιστεί. Αυτό που είχε απομείνει ήταν η πολεμική βιομηχανία η οποία επιβίωνε λόγω των εξαγωγών, ιδιαίτερα προς την Κίνα λόγω του εμπάργκο που της

⁶¹⁴ Colonel Jeffrey D. McCausland, “NATO and Russian Approaches To Adapting the CFE Treaty”, Arms Control Association, διαθέσιμο στο <https://armscontrol.org/act/1997-08/features/nato-russian-approaches-adapting-cfe-treaty>, πρόσβαση 6 Μαΐου 2020.

⁶¹⁵ Pavel Felgenhauer, “Russian Military Reform: Ten Years of Failure”,

είχε επιβληθεί από τη Δύση στο Πεκίνο, εξ αιτίας των γεγονότων της πλατείας Tiananment⁶¹⁶.

Οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις αλλά και η ρωσική αμυντική βιομηχανία βρίσκονταν σε αναταραχή από το 1992, αφού η προνομιακή μεταχείριση που είχαν στον σοβιετικό κρατικό προϋπολογισμό, αποτελούσε πλέον παρελθόν. Μεγάλος αριθμός στρατευμάτων και εξοπλισμού αποσύρθηκαν από την Ανατολική Ευρώπη, την πρώην Σοβιετική Ένωση και τον Τρίτο Κόσμο, ενώ οι περικοπές στον προϋπολογισμό δημιούργησαν σοβαρά προβλήματα τόσο στο προσωπικό όσο και στην ποιότητα και αξιοπιστία των συστημάτων. Η δύναμη των στρατευμάτων ανερχόταν πλέον σε 1,2 εκατομμύρια περίπου, όταν ο σοβιετικός στρατός το 1986 ανερχόταν σε 4,3 εκατομμύρια⁶¹⁷. Ουσιαστικά ο εφοδιασμός των μονάδων σε στρατιωτικό εξοπλισμό, σταμάτησε τη δεκαετία του 1990, και άρχισε να πραγματοποιείται και πάλι με αργό ρυθμό.

Όλα τα παραπάνω, οδήγησαν στη δημιουργία γραφειοκρατικών και αδύναμων ένοπλων δυνάμεων, με αμφισβητούμενες ικανότητες τόσο για την άμυνα της χώρας, όσο και για την υποστήριξη των συμφερόντων της στο εξωτερικό. Η κατάσταση των ρωσικών ΕΔ την πρώτη δεκαετία της Ρωσικής Ομοσπονδίας, δεν διέφερε και πολύ από την εικόνα που χαρακτήριζε τον ρωσικό δημόσιο τομέα γενικότερα. Η διαφθορά, η αδιαφορία, η έλλειψη οργάνωσης και η αδυναμία αναπροσαρμογής στα δεδομένα της νέας εποχής, είναι μερικά από τα στοιχεία που προκάλεσαν δυσλειτουργία και αναποτελεσματικότητα. Αποτέλεσμα όλων αυτών

⁶¹⁶ Bates Gill and Taeho Kim, China's Arms Acquisitions from Abroad A Quest for 'Superb and Secret Weapons', SIRPI Research Report No.11, New York: Oxford University Press

⁶¹⁷ Richard Felix Staar, The new Russian armed forces, Stanford University USA: Hoover Press 1992, pp.16-20.

υπήρξε η ήττα στην Τσετσενία το 1995, παρά τη ρωσική υπεροχή σε ισχύ πυρός, προσωπικό, πυροβολικό, εναέριες επιχειρήσεις και υποστήριξη⁶¹⁸.

Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, διαλύθηκε και ο Σοβιετικός Στρατός, με τα «περιουσιακά του στοιχεία» να μοιράζονται μέσω διμερών συμφωνιών μεταξύ των διάδοχων κρατών της ΕΣΣΔ. Η κατανομή του ανθρώπινου δυναμικού πραγματοποιήθηκε κυρίως σε περιφερειακή βάση, με τους σοβιετικούς στρατιώτες από τη Ρωσία να καθίστανται μέρος του νέου ρωσικού στρατού, ενώ οι σοβιετικοί στρατιώτες που προέρχονταν από τις άλλες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, αποτέλεσαν μέρος του νέου στρατού των δημοκρατιών αυτών. Στις 7 Μαΐου 1992, ο Ρώσος πρόεδρος Boris Yeltsin, υπέγραψε διάταγμα για τη σύσταση του Ρωσικού Υπουργείου Άμυνας, θέτοντας το σύνολο των στρατευμάτων των Σοβιετικών Ενόπλων Δυνάμεων που βρίσκονταν στο έδαφος της Ρωσικής Σοβιετικής Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας, υπό ρωσικό έλεγχο.

Σύμφωνα με το προεδρικό διάταγμα, οι Ρωσικές Ένοπλες Δυνάμεις ιδρύθηκαν το 1992, και ως αρχηγός τους ορίζεται ο Πρόεδρος της Ρωσίας. Πρόκειται για την έναρξη της τρίτης φάσης, με τη δημιουργία των «Ενόπλων Δυνάμεων της Ρωσικής Ομοσπονδίας», με τον πρόεδρο Yeltsin να αναλαμβάνει τον Μάρτιο 1992 και τα καθήκοντα του Υπουργού Άμυνας. Με σχετικό διάταγμα που ακολούθησε τον Μάιο του ίδιου έτους, ο Yeltsin θεσπιζόταν Αρχηγός του ρωσικού στρατιωτικού προσωπικού, το οποίο ανερχόταν σε 2.63 εκατομμύρια άνδρες, έναντι 3.7 των πρώην Σοβιετικών Ενόπλων δυνάμεων, και με σκοπό να μειωθεί περαιτέρω σε 1.5 εκατομμύριο έως το 2000⁶¹⁹. Οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις, αποτελούν μια

⁶¹⁸ Anatoli Lieven, *Chechnya: Tombstone of Russian Power*, New York: Yale University Press, 1999

⁶¹⁹ Ian Jeffries, *Socialist Economies and the Transition to the Market: A Guide*, New York: Routledge 1993, pp.110-114

από τις μεγαλύτερες στρατιωτικές δυνάμεις του κόσμου, καθιστώντας την Ρωσία ως την πιο ισχυρή στρατιωτική δύναμη στην Ευρώπη. Σύμφωνα με το Oxford Handbook, η Ρωσία έχει τον δεύτερο ισχυρότερο στρατό στον κόσμο, καθιστώντας την σημαντικό δρώντα σε νένα ευρύ πλαίσιο περιφερειακών συγκρούσεων παγκοσμίως⁶²⁰.

4.2.2 Η Αναδιάρθρωση των ΕΔ

Η ήττα του πρώτου πολέμου της Τσετσενίας, η οποία κατέληξε στην υπογραφή συμφωνίας ειρήνης το 1996, έπληξε ανεπανόρθωτα το γόητρο του ρωσικού στρατού, με αποτέλεσμα στο τέλος του 1997 να ξεκινήσει η επιχείρηση ριζικής αναδιάρθρωσής του σε όλα τα επίπεδα. Σύμφωνα με τον Michael Orr, η αναδιάρθρωση αυτή καθοδηγείται κυρίως από εσωτερικούς ή τεχνικούς, και από εξωτερικούς ή γεωπολιτικούς λόγους. Οι εσωτερικοί λόγοι αφορούν την «επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις», σύμφωνα με την οποία απαιτούνται μικρότερες σε μέγεθος ευκίνητες μονάδες, στις οποίες η αυξημένη ισχύς πυρός και οι αυξημένες δυνατότητες C3I⁶²¹, θα αντισταθμίζουν την αριθμητική μείωση. Οι εξωτερικοί ή γεωπολιτικοί λόγοι, αφορούν την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και του Συμφώνου της Βαρσοβίας, με επακόλουθο την υποβάθμιση του παγκόσμιου κύρους της χώρας, αφού αναγκάστηκε να αποσύρει μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις από την Ανατολική Ευρώπη⁶²².

⁶²⁰ Michael Alexeev and Shlomo Weber (eds), “The Oxford Handbook of the Russian Economy”, New York: Oxford University Press 2013, p.1

⁶²¹ C3I: Command, Control, Communications & Intelligence

⁶²² Michael Orr, “New Structures, Old Thinking”, in The Russian Armed Forces at the Dawn of the Millennium, Carlisle PA: Center for Strategic Leadership, U.S. Army War College 2000, pp.157-168

Πράγματι, στο πλαίσιο της αναδιάρθρωσης το βασικό πρόβλημα που εξετάστηκε αρχικά ήταν το υπερβολικά μεγάλο μέγεθος του στρατεύματος, το οποίο το καθιστούσε δυσκίνητο καταναλώνοντας αρκετούς πόρους χωρίς ανάλογο αποτέλεσμα. Για τη «θεραπεία» του προβλήματος αυτού εφαρμόστηκε μια τακτική ριζικών περικοπών, η οποία εκτός από την οικονομική ελάφρυνση που επέφερε στα διατιθέμενα κονδύλια, βελτίωσε την ευελιξία και τη λειτουργικότητα του στρατεύματος. Έτσι από το 1996 όπου το προσωπικό του συνόλου των ΕΔ αριθμούσε περίπου 1,5 εκατομμύριο, το 1999 ο αριθμός αυτός μειώθηκε σε 1,1 εκατομμύρια με προοπτική να φθάσει τις 800000 με 900000 ως το τέλος του 2001.

Βασικό επίσης οργανωτικό πρόβλημα των ενόπλων δυνάμεων της Ρωσίας ήταν και η σύνθεση του στρατού ξηράς. Η πλειονότητα των υπαξιωματικών, οι οποίοι αποτελούν τον συνδετικό κρίκο μεταξύ αξιωματικών και στρατιωτών, προερχόταν από την Ανατολική Ουκρανία και ήταν πρόθυμοι να υπηρετήσουν στο ρωσικό στρατό. Με την ανεξαρτητοποίηση της Ουκρανίας το 1991 όμως, και με την αδιαφορία της ρωσικής στρατιωτικής ηγεσίας, η τάξη αυτή των στρατιωτικών εξέλειπε, δημιουργώντας τεράστια οργανωτικά κενά, με αντίκτυπο και στο αξιόμαχο του στρατεύματος⁶²³.

Ο Yeltsin και στη συνέχεια ο Putin, χαρακτήρισαν τη στρατιωτική μεταρρύθμιση ως κορυφαία προτεραιότητα, αλλά η θεμελιώδης μεταρρύθμιση των ενόπλων δυνάμεων και των αμυντικών βιομηχανιών ήταν μια δύσκολη και δαπανηρή διαδικασία. Η σύγκρουση στην Τσετσενία καθυστέρησε επίσης τη στρατιωτική μεταρρύθμιση. Ο πρόεδρος Putin δεσμεύτηκε να ενισχύσει και να εκσυγχρονίσει τις ένοπλες δυνάμεις και για το σκοπό αυτό πραγματοποίησε κάποια

⁶²³ René De La Pedraja, *The Russian Military Resurgence: Post-Soviet Decline and Rebuilding, 1992-2018*, Jefferson, North Carolina: McFarland Publishers 2019, pp.79-81

βήματα προς αυτή την κατεύθυνση. Οι αποφάσεις που ανακοινώθηκαν τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο του 2000 για τις στρατηγικές πυρηνικές δυνάμεις της Ρωσίας, μειώνοντας τις πυρηνικές πολεμικές κεφαλές από 6.000 σε 1.500, όπως και για τη μεταφορά πόρων από τις στρατηγικές στις συμβατικές δυνάμεις, και η μετάβαση από την υποχρεωτική στην εθελοντική στράτευση, υποδηλώνει την σοβαρή πρόθεση που είχε για την πραγματοποίηση στρατιωτικών μεταρρυθμίσεων⁶²⁴.

Σύμφωνα με τον ειδικό σε θέματα Ρωσίας και Ευρασίας Stuart D. Goldman, το 2006, οι ένοπλες δυνάμεις της Ρωσίας ανέρχονταν πλέον σε 1.2 εκατομμύρια περίπου, από τα 4,3 εκατομμύρια που αριθμούσαν τα σοβιετικά στρατεύματα το 1986. Στη δεκαετία του 1990 και σε μεγάλο μέρος της δεκαετίας του 2000, η ετοιμότητα των στρατευμάτων, η εκπαίδευση, το ηθικό και η πειθαρχία ήταν σε χαμηλό επίπεδο και οι περισσότερες βιομηχανίες όπλων δεν είχαν εκσυγχρονιστεί. Η οικονομική ανάπτυξη της Ρωσίας τα τελευταία χρόνια ενίσχυσε σημαντικά τις αμυντικές δαπάνες για την αναδιάρθρωση των ενόπλων δυνάμεων και τη βελτίωση της ποιότητας τους. Ο κρατικός προϋπολογισμός για το 2006 αύξησε τις στρατιωτικές δαπάνες κατά 22% σε σχέση με το 2005.

Με την επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία, ο προϋπολογισμός για την άμυνα ανερχόταν σε 24 δις δολάρια από έναν συνολικό ομοσπονδιακό προϋπολογισμό περίπου 150 δις δολαρίων⁶²⁵. Η βελτίωση της οικονομίας της Ρωσίας από το 1999, που τροφοδοτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την εισροή χρημάτων από την απότομα αυξανόμενη παγκόσμια τιμή του πετρελαίου και του φυσικού αερίου, επέτρεψε

⁶²⁴ Anthony H. Cordesman, *Terrorism, Asymmetric Warfare, and Weapons of Mass Destruction: Defending the US Homeland*, London: Praeger 2002, p.205

⁶²⁵ Stuart D. Goldman, *Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests*, CRS Report for Congress 19 October 2006, διαθέσιμο στο CRS Web, πρόσβαση 7 Μαΐου 2020.

στον Putin να αντιστρέψει τη δημοσιονομική πείνα του στρατού κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Ως αποτέλεσμα αυτού, οι αμυντικές δαπάνες αυξήθηκαν σημαντικά, με τον αμυντικό προϋπολογισμό του 2007 να αγγίζει τα 31,6 δισεκατομμύρια δολάρια, μια τετραπλάσια αύξηση από το 2002⁶²⁶. Εάν ληφθούν υπόψη και τα κονδύλια που διατέθηκαν το 2007 για δραστηριότητες πυρηνικής ενέργειας, ασφάλειας και άμυνας που σχετίζονται με την επιβολή του νόμου στις συνολικές αμυντικές δαπάνες, οι συνολικές δαπάνες προϋπολογισμού για την άμυνα ανέρχονταν στα 58 δισεκατομμύρια δολάρια περίπου.

Τον Οκτώβριο του 2008, στον απόηχο του πολέμου με τη Γεωργία τον προηγούμενο Αύγουστο, οι πολιτικές και στρατιωτικές ελίτ της Ρωσίας ξεκίνησαν ένα εξαιρετικά φιλόδοξο πρόγραμμα για τη μεταρρύθμιση και τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων έως το 2020. Το πρόγραμμα αυτό προέβλεπε την εγκατάλειψη της αρχής της «μαζικής κινητοποίησης», υπέρ του σχηματισμού κινητών, μόνιμων δυνάμεων ετοιμότητας, ικανών να αντιδράσουν στην εντολή ανάπτυξης εντός «μίας ώρας».

Μέχρι τον Ιούνιο του 2009, το σύστημα της μαζικής κινητοποίησης, είχε εξαφανιστεί σε μεγάλο βαθμό, και στη θέση του σχηματίστηκαν περισσότερες από τις μισές ταξιαρχίες, οι οποίες μετείχαν σε ασκήσεις με σκοπό τη δοκιμή και την ανάπτυξη αυτών των νέων δομών⁶²⁷. Με τις μεταρρυθμίσεις αυτές η ρωσική ηγεσία στόχευε στη δημιουργία «νέων» ενόπλων δυνάμεων, οι οποίες θα μπορούν να

⁶²⁶ Olga Olikier, Keith Crane, Lowell H. Schwartz and Catherine Yusupov, *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*, Santa Monica CA: RAND 2009, pp.63-72

⁶²⁷ Roger McDermott, "Russia's Armed Forces Undergoing 'Unparalleled' Transformation", RFE/RL 13 Aug 2019, https://www.rferl.org/a/Russias_Armed_Forces_Undergoing_Fundamental_Transformation/1798944.html, πρόσβαση 7 Μαΐου 2020.

ικανοποιήσουν τις ανάγκες μιας σύγχρονης και δυναμικά αναζωογονητικής Ρωσίας, ενισχύοντας την ικανότητά της να προβάλλει την εξουσία της στο «εγγύς εξωτερικό».

Τον Οκτώβριο 2009, με νομοθετικό διάταγμα παρασχέθηκε στο Συμβούλιο της Ομοσπονδίας η αρμοδιότητα να εγκρίνει τη χρήση στρατευμάτων στο εξωτερικό για την προστασία των «ειρηνευτικών δυνάμεων», των πολιτών, και για την καταπολέμηση της πειρατείας στη θάλασσα⁶²⁸. Το γεγονός αυτό αν και επιφανειακά φαίνεται λογικό, στην ουσία νομιμοποιεί την επέμβαση της Μόσχας στο εξωτερικό. Λαμβάνοντας υπόψη τις περιοχές με «παγωμένες συγκρούσεις», στις οποίες υπάρχουν ρωσικές «ειρηνευτικές δυνάμεις», όπως επίσης και την ύπαρξη ρωσικών μειονοτήτων, σημαντικών σε κάποιες περιπτώσεις, το μήνυμα απευθύνεται σε συγκεκριμένους αποδέκτες.

Η Ρωσία ανακτώντας σταδιακά την παλιά της αίγλη και αποκαθιστώντας την αξιοπιστία και τις δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεών της, επανέρχεται στο διεθνές σκηνικό, ιδιαίτερα στην περιφέρειά της γνωστοποιώντας ότι τα ρωσικά συμφέροντα εκτείνονται και εκτός των συνόρων της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Με τη νομοθεσία αυτή η Μόσχα υπογραμμίζει στα «αδύναμα» κράτη της περιοχής, ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική της ισχύ όταν θεωρεί ότι διακινδυνεύει η ίδια ή τα συμφέροντά της.

Στην αναφορά που ετοιμάστηκε για το Κογκρέσο το 2014, αναφέρεται ότι αμέσως μετά την επανεκλογή του Putin τον Μάιο 2012, υπεγράφησαν σχετικά

⁶²⁸ Douglas C. Lovelace, Jr., *Terrorism: Commentary on Security Documents Vol.146: Russia's Resurgence*, New York: Oxford University Press 2017, p.76

διατάγματα για την οικονομική ενίσχυση των στρατιωτικών, την αύξηση του αριθμού των επί συμβάσει στρατευσίμων, τη δημιουργία στρατού εφέδρων, και τον εκσυγχρονισμό των αμυντικών βιομηχανιών. Στην κριτική που του ασκήθηκε υποστηρίχθηκε ότι οι δαπάνες αυτές δεν είχαν συμπεριληφθεί στον προϋπολογισμό, με αποτέλεσμα να αυξήσουν τις στρατιωτικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ πάνω από 4%, πλησιάζοντας το ποσοστό των ΗΠΑ⁶²⁹. Σε συνέδριο για την αμυντική βιομηχανία που έλαβε χώρα τον Μάιο του 2012, ο Πρόεδρος Putin τόνισε ότι τα 89 από τα 700 δις δολάρια που έχουν διατεθεί για τον εκσυγχρονισμό των οπλικών συστημάτων έως το 2020, έχουν ως στόχο τον εκσυγχρονισμό του αμυντικού βιομηχανικού τομέα και την αύξηση των αμοιβών και των επιμορφωτικών ευκαιριών για τους εργαζόμενους στον αμυντικό τομέα⁶³⁰.

Το 2014, ο ρωσικός κρατικός προϋπολογισμός που αφορά τις ΕΔ, ανερχόταν σε 69.3 δις δολάρια, ο τέταρτος μεγαλύτερος παγκοσμίως μετά τις ΗΠΑ, την Κίνα και τη Σαουδική Αραβία. Ο προϋπολογισμός αυτός ήταν ο μεγαλύτερος στην Ευρώπη, και αντιστοιχούσε στο 14% του αντίστοιχου αμερικάνικου. Για το διάστημα 2010–14, η Ρωσία με μερίδιο 27% επί του συνόλου των εξαγωγών, κατείχε την δεύτερη θέση στις παγκόσμιες εξαγωγές όπλων, αποτελώντας μαζί με τις ΗΠΑ από το 1950, μακράν τους μεγαλύτερους προμηθευτές⁶³¹.

Τον Μάρτιο 2014, στον απόηχο της «Ουκρανικής επανάστασης» του προηγούμενου Φεβρουαρίου, η Ρωσία προχώρησε στην προσάρτηση της Κριμαίας.

⁶²⁹ Jim Nichol, Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests, Congressional Research Service 31 March 2014

⁶³⁰ Douglas C. Lovelace, Jr., Terrorism: Commentary on Security Documents Vol.146: Russia's Resurgence, Oxford University Press, New York, 2017, p.78.

⁶³¹ “10 International arms transfers and arms production”, SIRPI Yearbook 2015, διαθέσιμο στο <https://www.sipri.org/yearbook/2015/10>, πρόσβαση 6 Μαΐου 2020.

Η Δύση αντέδρασε με κυρώσεις εναντίον της Ρωσικής Ομοσπονδίας, γεγονός το οποίο έξι χρόνια μετά δεν φαίνεται να επηρέασε δραματικά την οικονομία της χώρας και την πορεία της διεθνώς. Αντιθέτως εξετάζοντας τις εξελίξεις, εκτιμάται ότι η Ρωσία μπορεί να έχασε πολιτικά διεθνώς, όμως εξετάζοντας την κατάσταση και την νέα ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή, στρατηγικά και οικονομικά φαίνεται να βγαίνει ωφελημένη. Το οικονομικό όφελος προέρχεται από την ακύρωση της συνθήκης μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας για τη ρωσική μίσθωση των ναυτικών εγκαταστάσεων στην Κριμαία, η οποία είχε υπογραφεί το 2010 και είχε επεκταθεί έως το 2042⁶³².

Επιχειρησιακά η απόκτηση της Κριμαίας αυξάνει σημαντικά τις δυνατότητες του ρωσικού στόλου της Μαύρης Θάλασσας, αφού θα έχει πλήρη ελευθερία όσον αφορά το είδος και τον αριθμό των ναυτικών μονάδων (πολεμικών πλοίων) που θα κινούνται στην περιοχή, καθώς και τη δυνατότητα συντήρησης και εκσυγχρονισμού τους. Μέχρι στιγμής, περιοριζόταν από τη ρωσική-ουκρανική συμφωνία του 1997, η οποία ρύθμιζε τη θέση μονάδων των Ενόπλων Δυνάμεων της Ρωσικής Ομοσπονδίας στο έδαφος της Ουκρανίας.

Το 2017, η Ρωσία μείωσε τα αμυντικά της έξοδα κατά 20%, εξ αιτίας των εκκλήσεων του Putin για διάθεση των χρημάτων σε άλλες πρωτοβουλίες όπως η υγεία και η εκπαίδευση. Η μείωση αυτή ελάττωσε το διατιθέμενο ποσό στα 66.3 δις δολάρια, καταλαμβάνοντας την τέταρτη θέση μεταξύ των χωρών με τα μεγαλύτερα αμυντικά έξοδα⁶³³. Για το 2018 η Ρωσία διέθεσε για τον αμυντικό τομέα 61.4 δις δολάρια ποσό που αντιστοιχεί στο 3.9% του ΑΕΠ, καταλαμβάνοντας την έκτη θέση

⁶³² Alexander Astrov, *The Great Power (mis)management: The Russian-Georgian War and Its Implications for Global Political Order*, Burlington USA: Ashgate Publishing Company 2011, p.82.

⁶³³ *Russia Political Atlas: Political Situation, Elections, Foreign Policy*, Washington DC: International Business Publications, p.48

μεταξύ των χωρών με τις υψηλότερες στρατιωτικές δαπάνες⁶³⁴. Ωστόσο ορισμένες πηγές υποστηρίζουν ότι στην πραγματικότητα η Ρωσία διαθέτει πολύ περισσότερα κονδύλια, με υψηλότερα ποσοστά από αυτά των δυτικών προϋπολογισμών αφιερωμένα στις προμήθειες, την έρευνα και την ανάπτυξη, τα οποία την κατατάσσουν στην Τρίτη θέση της παγκόσμιας κατάταξης⁶³⁵.

Το 2019 η Ρωσία επανήλθε στις πέντε πρώτες χώρες με τις μεγαλύτερες αμυντικές δαπάνες στον κόσμο, καταλαμβάνοντας την τέταρτη θέση, αφού αύξησε τις στρατιωτικές της δαπάνες κατά 4,5% σε 65,1 δισεκατομμύρια δολάρια. Σύμφωνα με την ερευνήτρια του SIPRI Alexandra Kuimova, «με 3,9% του ΑΕΠ της, ο αμυντικός προϋπολογισμός της Ρωσίας ήταν από τους υψηλότερους στην Ευρώπη το 2019»⁶³⁶.

Το 2020, σύμφωνα με το SIPRI⁶³⁷, η Ρωσία ήταν ο δεύτερος μεγαλύτερος εξαγωγέας κύριων οπλικών συστημάτων παγκοσμίως για την περίοδο 2015-19, και παρά το γεγονός ότι οι εξαγωγές της σε σχέση με την περίοδο 2010-14 είχαν μειωθεί κατά 18%. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, στις ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν την περίοδο 2015-2019, η Ρωσία αντιπροσώπευε σχεδόν όλες τις εισαγωγές όπλων της πρώτης και το 31% της δεύτερης⁶³⁸.

⁶³⁴ Nan Tian, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman, "Trends in World Military Expenditure", SIPRI Fact Sheet April 2019

⁶³⁵ Michael Kofman, "Russian defense spending is much larger, and more sustainable than it seems", Defense News 3 May 2019, διαθέσιμο στο <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/05/03/russian-defense-spending-is-much-larger-and-more-sustainable-than-it-seems/>, πρόσβαση 7 Μαΐου 2020.

⁶³⁶ "Global military expenditure sees largest annual increase in a decade reaching \$1917 billion in 2019", SIPRI 27 April 2020, διαθέσιμο στο <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-military-expenditure-sees-largest-annual-increase-decade-says-sipri-reaching-1917-billion>, πρόσβαση 7 Μαΐου 2020.

⁶³⁷ SIPRI: Stockholm International Peace Research Institute

⁶³⁸ Nan Tian, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman, "Trends in World Military Expenditure", SIPRI Fact Sheet April 2020

4.2.3 Οι Ένοπλες Δυνάμεις της Ρωσικής Ομοσπονδίας

Σημαντικό στοιχείο της ισχύος κάθε χώρας, αποτελεί και το έμψυχο δυναμικό, το οποίο είναι άμεσα συνδεδεμένο με τη δημογραφική της κατάσταση. Δηλαδή όχι μόνο με τον πληθυσμό σε απόλυτους αριθμούς, αλλά και με το πόσο «νέος» ή «γερασμένος» είναι ο πληθυσμός αυτός. Στον τομέα αυτό, και παρά το γεγονός ότι η Ρωσία αντιμετωπίζει σοβαρό δημογραφικό πρόβλημα, κατατάσσεται στην ένατη θέση παγκοσμίως από άποψη πληθυσμού και τέταρτη σε αριθμό ενεργού στρατιωτικού προσωπικού μεταξύ των οκτώ χωρών του «πίνακα 4.13», με ένα εκατομμύριο περίπου στρατό.

Χώρα	Πληθυσμός	Διαθέσιμο Προσωπικό	Διαθέσιμοι στράτευσης ετησίως	Σύνολο Στρατιωτικού Προσωπικού	Ενεργό προσωπικό
Ρωσία	142.122.776	69.640.160	1.306.449	3.013.628	1.013.628
ΗΠΑ	329.256.465	144.872.845	4.188.274	2.260.000	1.400.000
Κίνα	1.384.688.986	752.855.402	19.614.518	2.693.000	2.183.000
Σ. Αραβία	33.091.113	17.703.745	583.161	803.000	478.000
Ινδία	1.296.834.042	622.480.340	23.116.044	3.544.000	1.444.000
ΗΒ	65.105.2462	29.948.413	745.117	275.660	192.660
Γερμανία	80.457.737	37.010.559	7.905.455	212.650	182.650
Ιαπωνία	126.168.156	53.873.803	11.782.201	303.160	247.160

Πίνακας 4.13: Ανθρώπινο Δυναμικό 2020

Πηγή: Global Firepower

Οι ένοπλες δυνάμεις της Ρωσίας διακρίνονται σε πέντε «σώματα»: τις Χερσαίες δυνάμεις, τις δυνάμεις Αεροδιαστήματος, το Πολεμικό Ναυτικό, τις δυνάμεις Στρατηγικών Πυραύλων και τις δυνάμεις Αλεξιπτωτιστών. Όπως φαίνεται και στον ακόλουθο «πίνακα 4.14», η Ρωσία κατατάσσεται μεταξύ των οκτώ χωρών με τον μεγαλύτερο αμυντικό προϋπολογισμό.

ΗΠΑ	Κίνα	ΣΑ	Ινδία	ΗΒ	Γερμανία	Ιαπωνία	Ρωσία
750	237	67.6	61	55,1	50	49	48

Πίνακας 4.14: Αμυντικός Προϋπολογισμός 2020 (δισ δολάρια)
 Πηγή: Global Fire Power

4.2.4 Χερσαίες Δυνάμεις

Οι ρωσικές χερσαίες δυνάμεις, όπως φαίνεται και στον «πίνακα 4.15», διαθέτουν τον μεγαλύτερο αριθμό σε τεθωρακισμένα οχήματα, σε αυτοκινούμενο και συρόμενο πυροβολικό και στους εκτοξευτές ρουκετών, και την Τρίτη θέση σε αριθμό θωρακισμένων οχημάτων. Ο αριθμός όλων των προαναφερθέντων οπλικών συστημάτων της Ρωσίας, πλην των θωρακισμένων οχημάτων, είναι υπερδιπλάσιος έναντι της δεύτερης στην κατάταξη ΗΠΑ.

Ο μεγάλος αριθμός των επίγειων οπλικών αυτών συστημάτων δικαιολογείται από την μεγάλη έκταση των συνόρων και την υποστήριξη που παρέχει σε ορισμένα κράτη της Κεντρικής Ασίας, αλλά και την υποστήριξη στον θύλακα του Καλίνιγκραντ και τη χερσόνησο της Κριμαίας.

Χώρα	Τεθωρακισμένα Οχήματα	Θωρακισμένα Οχήματα	Αυτοκινούμενο Πυροβολικό	Συρόμενο Πυροβολικό	Εκτοξευτές Ρουκετών
Ρωσία	12950/1	27038/3	6083/1	4465/1	3860/1
ΗΠΑ	6289/2	39253/1	1465/4	2740/5	1366/5
Κίνα	3500/7	33000/2	3800/2	3600/4	2650/2
Σ. Αραβία	1060/20	12825/5	705/9	1818/10	122/27
Ινδία	4292/5	8686/12	235/21	4060/2	266/13
ΗΒ	227/57	5000/18	89/33	126/55	35/48
Γερμανία	245/55	4583/20	108/29	0/138	38/46
Ιαπωνία	1004/21	3130/23	238//20	500/23	99/32

Πίνακας 4.15: Χερσαίες Δυνάμεις 2020
Πηγή: Global Firepower

4.2.5 Πολεμική Αεροπορία

Σημαντικό μέρος της κληρονομιάς της Σοβιετικής Ένωσης που αφορούσε την πολεμική αεροπορία, ευρισκόταν στο έδαφος άλλων χωρών, πρώην σοβιετικών δημοκρατιών. Ωστόσο, με διάφορες συμφωνίες κι εξαγορές που πραγματοποιήθηκαν, η Ρωσία απέκτησε ένα μεγάλο μέρος του αεροπορικού τους οπλοστασίου, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την αγορά των αεροσκαφών Tu-160 και Tu-95 από την Ουκρανία.

Οι χώρες αυτές, αδυνατούσαν να συντηρήσουν τα αεροσκάφη αλλά και να εκπαιδεύσουν κατάλληλα το προσωπικό που θα τα χρησιμοποιούσε. Εκτός από τις εξαγορές όμως, έχει δοθεί έμφαση και στην αναβάθμιση των ήδη υπαρχόντων αεροσκαφών, αλλά και την παραγωγή νέων. Έτσι στα MiG και στα Sukhoi που ήδη

υπάρχουν προστίθενται νέες εκδόσεις που χρηματοδοτούνται εν μέρει από την αγορά τους από άλλες χώρες.

Τα νέα αεροσκάφη της ρωσικής αεροπορικής βιομηχανίας, είναι εξοπλισμένα με την τελευταία λέξη της τεχνολογίας και της αεροδυναμικής, φέρουν εξελιγμένα οπλικά συστήματα και είναι ανταγωνίσιμα των αμερικανικών ΑΦ τελευταίας γενιάς. Αριθμητικά η Ρωσία, όπως φαίνεται και στον «πίνακα 4.15», καταλαμβάνει την πρώτη θέση στα επιθετικά αεροσκάφη, την δεύτερη στα μεταφορικά αεροσκάφη και στα ελικόπτερα, και την Τρίτη θέση στα μαχητικά και στα αεροσκάφη ειδικών αποστολών.

Χώρα	Μαχητικά	Επιθετικά	Μεταφορικά	Εκπ/κα	Ειδικών Αποστολών	ΕΠ	Μαχ. ΕΠ
Ρωσία	873	742	424	497	127	1522	531
ΗΠΑ	2085	715	945	2643	742	5768	967
Κίνα	1232	371	224	314	111	911	281
Σ.	270	81	49	208	13	283	34
Αραβία							
Ινδία	538	172	250	359	77	722	23
ΗΒ	133	15	44	241	28	312	49
Γερμανία	128	74	71	26	40	386	56
Ιαπωνία	279	12	60	427	152	637	119

Πίνακας 4.15: Συγκριτικός Πίνακας Αεροπορικών Δυνάμεων 2020
Πηγή: Global Firepower

4.2.6 Πολεμικό Ναυτικό

Το Πολεμικό Ναυτικό είναι οργανωμένο σε τέσσερις μεγάλους στόλους. Της Β. Θάλασσας με έδρα το Σεβερομόρσκ, της Βαλτικής με έδρα το Καλίνινγκραντ, της Μαύρης Θάλασσας με έδρα τη Σεβαστούπολη και Ειρηνικού με έδρα το Βλαδιβοστόκ. Επίσης υπάρχει και ο στολίσκος της Κασπίας Θάλασσας με έδρα το Αστραχάν. Οι πιο ισχυροί στόλοι είναι αυτοί της Βόρειας Θάλασσας και του Ειρηνικού, οι οποίοι διαθέτουν τα πιο σύγχρονα πλοία αλλά και μεγάλες μονάδες στρατηγικών και τακτικών υποβρυχίων, τα οποία αποτελούν την αιχμή του δόρατος του Ρώσικου Ναυτικού.

Στον στόλο της Βόρειας θάλασσας είναι ενταγμένο και το αεροπλανοφόρο «Admiral of the Fleet of the Soviet Union N.G. Kuznetsov». Αριθμητικά η Ρωσία είναι πρώτη σε Ναρκαλιευτικά και Κορβέτες, τέταρτη σε αεροπλανοφόρα, αντιτορπιλικά και υποβρύχια και όγδοη σε φρεγάτες (Πίνακας 4.16).

Χώρα	Αεροπλανοφ.	Αντιτορπ.	Φρεγατ	Κορβέτ	ΥΒ	Περιπολ.	Ναρκ.
Ρωσία	1	16	10	79	62	41	48
ΗΠΑ	20	91	0	19	66	13	11
Κίνα	2	36	52	50	74	220	29
Σ. Αραβία	0	0	3	4	0	9	3
Ινδία	1	10	13	19	16	139	3
ΗΒ	2	6	13	0	10	22	13
Γερμανία	0	0	9	5	6	0	12
Ιαπωνία	4	40	0	6	20	6	25

Πίνακας 4.16: Ναυτικές Δυνάμεις 2020
Πηγή: Global Firepower

4.2.7 Πυρηνικό Οπλοστάσιο

Όταν η ΕΣΣΔ κατέρρευσε το 1991, πάνω από το 80% των στρατηγικών πυρηνικών όπλων της ήταν εγκατεστημένα στη Ρωσία. Τα υπόλοιπα είχαν αναπτυχθεί στην Ουκρανία, τη Λευκορωσία και το Καζακστάν. Τα τρία αυτά κράτη ολοκλήρωσαν τη μεταφορά όλων των πυρηνικών όπλων στη Ρωσία και επικύρωσαν τη συνθήκη για τη μη διάδοση των πυρηνικών ως κράτη μη πυρηνικών όπλων έως το 1995-1996. Όλα τα σοβιετικά τακτικά πυρηνικά όπλα, τα οποία είχαν διασκορπιστεί ευρύτερα, σύμφωνα με πληροφορίες μεταφέρθηκαν στη Ρωσία έως το 1992.

Το σύστημα διοίκησης και ελέγχου για τα στρατηγικά πυρηνικά όπλα, πιστεύεται ότι ελέγχεται στενά και κεντρικά, με τον Ρώσο πρόεδρο και τον υπουργό Άμυνας να είναι υπεύθυνοι για την έγκριση της χρήσης τους. Το 1999, το πυρηνικό οπλοστάσιο των χερσαίων δυνάμεων της Ρωσίας, αποτελείτο από πέντε μονάδες βλημάτων, περιλαμβάνοντας κάθε μία εκτοξευτήρες, δέκα σιλό και ένα κέντρο ελέγχου. Ο αριθμός των βαλλιστικών πυραύλων ανερχόταν σε 756 και το προσωπικό σε 100000 (50000 στρατεύσιμοι)⁶³⁹.

Ωστόσο το σύστημα λογιστικής και ελέγχου του πυρηνικού υλικού, ήταν πολύ προβληματικό, δημιουργώντας εκτεταμένες ανησυχίες σχετικά με τον κίνδυνο διάδοσης των πυρηνικών, ενώ υπήρχαν και ανησυχίες για απειλές, οι οποίες προέκυπταν από την υποβάθμιση του συστήματος ραντάρ και δορυφόρων έγκαιρης προειδοποίησης. Τον Ιούνιο του 2000 στη σύνοδο κορυφής, οι Πρόεδροι Κλίντον και Πούτιν συμφώνησαν να δημιουργήσουν ένα μόνιμο κέντρο στη Μόσχα για

⁶³⁹ B. Turner, *The Statesman's Yearbook 2001: The Politics, Cultures and Economies of the World*, Macmillan Press, London, 2000, p.1281

κοινή ενημέρωση σε πραγματικό χρόνο για την εκτόξευση πυραύλων, όμως η συμφωνία αυτή δεν έχει ακόμη υλοποιηθεί⁶⁴⁰.

Κατά τη διάρκεια της Προεδρίας Putin, η Ρωσία ακολούθησε μια περισσότερο αποφασιστική πυρηνική πολιτική, λαμβάνοντας την περίοδο 2007 – 2008 μια εξαιρετικά σημαντική πολιτική απόφαση, απορρίπτοντας την θέση του Προέδρου Γκορμπατσόφ για μια πολιτική η οποία θα έχει ως τελικό στόχο έναν κόσμο χωρίς πυρηνικά. Έτσι το ρωσικό πρόγραμμα πυρηνικού επανεξοπλισμού που ακολούθησε αποκατέστησε σχεδόν όλα όσα είχαν χαθεί εξ αιτίας της πολιτικής Γκορμπατσόφ. Εκτιμάται ότι στο ρωσικό πυρηνικό οπλοστάσιο υπάρχουν διαθέσιμα πυρηνικά όπλα τα οποία καλύπτουν όλο το φάσμα των αποστάσεων, ξεκινώντας από την πυρηνική οβίδα των 152 mm έως πολύ μεγάλες διηπειρωτικές περιοχές, όπως επίσης και ένα πλήρες φάσμα απόδοσης πυρηνικών φορτίων, ξεκινώντας από μίνι-πυρηνικά έως κεφαλές ICBM πολλών μεγατόνων⁶⁴¹.

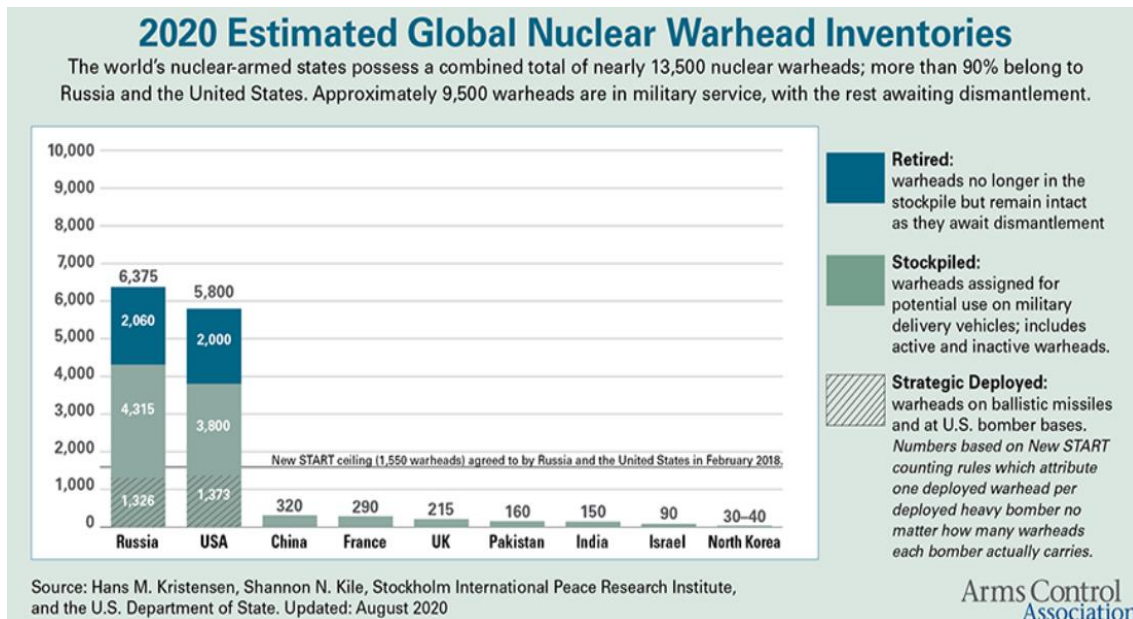
Σύμφωνα με τα στοιχεία της “Arms Control Association”, του Αυγούστου 2020, και την δήλωση της νέας «START» του Μαρτίου 2020, η Ρωσία διαθέτει 6375 πυρηνικές πολεμικές κεφαλές, από τις οποίες 2060 είναι σε απόσυρση, 4315 σε απόθεση και 1326 είναι στρατηγικά αναπτυγμένες σε 485 διηπειρωτικούς βαλλιστικούς πυραύλους, βαλλιστικούς πυραύλους που εκτοξεύονται από υποβρύχια και στρατηγικά βομβαρδιστικά αεροσκάφη⁶⁴² (πίνακας 4.17). Σύμφωνα με το ρωσικό στρατιωτικό δόγμα του 2015, τα πυρηνικά όπλα θα μπορούσαν να

⁶⁴⁰ Stuart D. Goldman, Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests, CRS Report for Congress, 6 Oct 2008

⁶⁴¹ Glen E. Howard and Matthew Czekaj (eds), Russia’s Military Strategy and Doctrine, The Jamestown Foundation, Washington, DC, 2019, p.231

⁶⁴² Kelsey Davenport and Kingston Reif, “Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance”, Arms Control Association, July 2019, διαθέσιμο στο <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>, πρόσβαση 23 Ιουλίου 2020.

χρησιμοποιηθούν από τη Ρωσία ως απάντηση στη χρήση πυρηνικών και άλλων τύπων όπλων μαζικής καταστροφής εναντίον της ή των συμμάχων της, καθώς και σε περίπτωση επιθετικότητας κατά της Ρωσίας με τη χρήση συμβατικών όπλων όταν απειλείται η ίδια η ύπαρξη του κράτους⁶⁴³.

Πίνακας 4.17: Παγκόσμιο πυρηνικό οπλοστάσιο 2020 (πηγή armscontrol.org)

Η ανωτέρω διατύπωση επαναλαμβάνεται και στις «Βασικές Αρχές της Κρατικής Πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας για την Πυρηνική Αποτροπή», η οποία υπογράφηκε από τον Ρώσο Πρόεδρο στις 2 Ιουνίου 2020⁶⁴⁴. Επιπλέον το έγγραφο αναφέρει ότι η Ρωσία θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει το πυρηνικό της

⁶⁴³ “The Military Doctrine of the Russian Federation”, Approved by the President of the Russian Federation on December 25, 2014, διαθέσιμο στο <https://rusemb.org.uk/press/2029>, πρόσβαση 23 Ιουλίου 2020.

⁶⁴⁴ Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 8 June 2020, διαθέσιμο στο, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/international_safety/disarmament/-/asset_publisher/rp0fiUBmANaH/content/id/4152094, πρόσβαση 23 Ιουνίου 2020.

οπλοστάσιο εάν λάβει «αξιόπιστες πληροφορίες» σχετικά με την εκτόξευση βαλλιστικών πυραύλων που στοχεύουν στην επικράτειά της ή στους συμμάχους της και επίσης στην περίπτωση του «εχθρικής επίθεσης εναντίον κρίσιμων κυβερνητικών ή στρατιωτικών εγκαταστάσεων της Ρωσικής Ομοσπονδίας, η εξουδετέρωση των οποίων θα μπορούσε να οδηγήσει σε αδυναμία αντιπoίνων με πυρηνικές δυνάμεις".

Είναι η πρώτη φορά που κυκλοφορεί δημόσια έγγραφο που αφορά την επίσημη πολιτική της Ρωσίας για την πυρηνική αποτροπή, και όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό πρόκειται για μια πολιτική που απευθύνεται κυρίως σε ξένο ακροατήριο και δείχνει πώς σκέφτεται η Ρωσία σχετικά με την χρήση των πυρηνικών. Παρά το γεγονός ότι παραμένουν κάποιες ερωτήσεις αναπάντητες, το ανωτέρω έγγραφο προσφέρει ένα πολύτιμο βοήθημα σχετικά με τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες της Ρωσίας, όπως αυτά εμφανίζονται από την πλευρά της Μόσχας⁶⁴⁵.

4.2.8 Η Εμπλοκή στη Συρία

Στα τέλη Μαΐου του 2011, ο Ρώσος υπουργός Εξωτερικών Sergei Lavrov δήλωνε ότι η Ρωσία αντιτάχθηκε στη συμμετοχή των Ηνωμένων Εθνών στη Συρία επειδή η κατάσταση δεν αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, είναι μια πολύ σημαντική χώρα στη Μέση Ανατολή, και η αποσταθεροποίηση της θα είχε

⁶⁴⁵ Sarah Bidgood, Russia's new nuclear policy could be a path to arms control treaties, Defense News, 8 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2020/06/08/russias-new-nuclear-policy-could-be-a-path-to-arms-control-treaties/>, πρόσβαση 29 Ιουνίου 2020.

επιπτώσεις πολύ πέρα από τα σύνορά της⁶⁴⁶. Σε ολόκληρη τη διάρκεια του 2011, η Ρωσία παρείχε πολιτική υποστήριξη στο συριακό καθεστώς, με την αντίθεσή της για επιβολή κυρώσεων, ή τη δημιουργία «no fly zone», υποστηρίζοντας ότι δεν θα επέτρεπε να επαναληφθεί αυτό που έγινε με τη Λιβύη, εξυπηρετώντας τα δυτικά συμφέροντα⁶⁴⁷.

Η Συρία ήταν μιας κρίσιμης σημασίας περιοχή για τη Ρωσία, με πολιτικές και στρατιωτικές προεκτάσεις. Πολιτικά ήταν μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία να επιστρέψει σε μια περιοχή από την οποία ήταν απύσχα μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Η επιστροφή αυτή σημειολογικά αντιπροσώπευε την επάνοδο της Ρωσίας ως ρυθμιστικού παράγοντα σε μια ευαίσθητη περιοχή, γεγονός το οποίο θα αποκαθιστούσε το κύρος της χώρας διεθνώς. Ουσιαστικά όμως εξυπηρετούσε και άλλους σκοπούς όπως την καταπολέμηση της τρομοκρατίας έξω από το έδαφός της, καθώς και την αποφυγή εμπλοκής της Δύσης σε μια περιοχή που θεωρούσε ότι εξυπηρετούσε τα ρωσικά συμφέροντα.

Τον Σεπτέμβριο του 2015, ο Πρόεδρος Putin δήλωνε ότι περισσότεροι από 2000 μαχητές τρομοκράτες από τη Ρωσία και τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες βρίσκονται στο έδαφος της Συρίας και μπροστά στον κίνδυνο να επιστρέψουν, είναι προτιμότερο η Μόσχα να τους πολεμήσει στη Συρία⁶⁴⁸. Με τη δήλωση αυτή, και με

⁶⁴⁶ Henry Meyer, Brad Cook and Ilya Arkhipov, “Russia Warns US, EU not to Aid Syria Protests After Libya”, Bloomberg, 2 June 2011, διαθέσιμο στο <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-06-01/russia-warns-u-s-nato-against-military-aid-to-syria-protests-after-libya>, πρόσβαση 30 Ιουνίου 2020.

⁶⁴⁷ “Russia will not allow Libya-style military intervention in Syria”, Middle East On Line, 1 November 2011, διαθέσιμο στο <https://middle-east-online.com/en/russia-will-not-allow-libya-style-military-intervention-syria>, πρόσβαση 23 Ιουλίου 2020.

⁶⁴⁸ Kim Sengupta, “Russia in Syria: President Putin's Middle East adventure exposes terrorist threat now facing Moscow”, Independent, 9 October 2015, διαθέσιμο στο <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-in-syria-president-putins-middle-east-adventure-exposes-terrorist-threat-now-facing-russia-a6688661.html>, πρόσβαση 29 Ιουνίου 2020.

την κάλυψη που της παρείχε το κίνητρο της καταπολέμησης της τρομοκρατίας και ιδιαίτερα του ISIS, η Ρωσία «νομιμοποίησε» την στρατιωτική εμπλοκή της στην περιοχή. Η ρωσική ηγεσία εκμεταλλεύτηκε κατάλληλα τη διεθνή ανησυχία για την ισλαμική τρομοκρατία του ISIS, εμφανιζόμενη πρόθυμη να απαλλάξει τον κόσμο από την απειλή αυτή. Ο χειρισμός αυτός της εξασφάλισε την διεθνή αποδοχή, η οποία λόγω της Ουκρανίας βρισκόταν στα χαμηλότερα επίπεδα, και ταυτόχρονα της έδωσε ελευθερία κινήσεων αφού εύκολα μπορούσε να εκτελεί σχεδιασμούς στο όνομα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας, προς όφελός της.

Οι εξελίξεις στο μέτωπο της Συρίας, είτε με το πρόσχημα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας, είτε με την υποστήριξη του συριακού καθεστώτος, ήταν μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για τη ρωσική ηγεσία να δοκιμάσει την αποτελεσματικότητα των εκσυγχρονισμένων ενόπλων δυνάμεων τόσο σε επίπεδο εξοπλισμού, όσο και σε επίπεδο διοίκησης και ελέγχου. Το πλεονέκτημα που της παρείχε η εμπλοκή αυτή, ήταν ότι επιχειρούσε σε γνώριμο και φίλιο έδαφος, η έκθεση των δυνάμεών της στον εχθρό ήταν ελεγχόμενη αφού υπήρχαν και φίλιες (Συριακές) δυνάμεις, και επομένως το ρίσκο των επιχειρήσεων ήταν μικρό.

Με αυτά τα δεδομένα, η εμπλοκή στη συριακή κρίση αποτελούσε για τη Ρωσία μια «πρόβα τζενεράλε» για τη διαχείριση ευαίσθητων διεθνών θεμάτων πέραν των συνόρων της. Ήταν η πρώτη φορά μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης που η ρωσική ηγεσία επιχείρησε να βγει πέρα από την άμεση περιφέρειά της, και μάλιστα να επιχειρήσει στρατιωτικά. Η σύγκρουση στη Συρία έδωσε στη Ρωσική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία τη δυνατότητα να δοκιμάσει στην πράξη νέα όπλα και τεχνολογίες, όπως επίσης και τακτικές που έχουν άμεση σχέση με τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων. Στον τομέα των εξοπλισμών, οι επιχειρήσεις αποτέλεσαν μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για την προβολή και

διαφήμιση της ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας, ενώ το πεδίο της μάχης έδωσε την ευκαιρία σε ένα πλήθος ηγετών σε όλα τα επίπεδα διοίκησης, να αποκτήσει μαχητική εμπειρία.

Ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου της Ρωσίας, Valery Gerasimov, τόνισε στην ομιλία του για το 2019 στην Ακαδημία Στρατιωτικών Επιστημών (AMS), ότι η επιχειρήσεις στη Συρία ήταν κάτι νέο, καθώς επέτρεψαν στη Ρωσία να εκτελέσει «καθήκοντα για την υπεράσπιση και την προώθηση των εθνικών της συμφερόντων εκτός των συνόρων της ρωσικής επικράτειας». Σημαντική ήταν επίσης η επισήμανσή του στην ίδια ομιλία, ότι παρά το γεγονός ότι η Ρωσία είχε την ευχέρεια να αποφασίζει για το ρυθμό και το πλαίσιο των επιχειρήσεων, έπρεπε να μάθει να συνεργάζεται στενά με εταίρους οι οποίοι διέφεραν κατά 180 μοίρες από τους συμμάχους τους της εποχής του Ψυχρού Πολέμου, όπως μια τοπική συριακή δύναμη, μια πιο τρομερή περιφερειακή δύναμη (Ιράν), μια τρομοκρατική ομάδα (Χεζμπολάχ), ακόμα και με τις ΗΠΑ σε θέματα αεροπορικών και ειδικών επιχειρήσεων⁶⁴⁹.

Πέραν των ανωτέρω επιχειρησιακών ωφελημάτων, υπήρξαν και πολιτικά οφέλη που έχουν να κάνουν με την ανάδυση της Ρωσίας στην Ευρασία και την επάνοδό της στις περιοχές ενδιαφέροντός της. Η εμπλοκή της Μόσχας στη Μέση Ανατολή δεν είναι κάτι νέο, αφού η χώρα έχει εμπλακεί στην περιοχή εδώ και δεκαετίες, ιδρύοντας στρατιωτικές βάσεις και υποστηρίζοντας καθεστώτα. Για το σκοπό αυτό δεν είναι διατεθειμένη να παραιτηθεί των πλεονεκτημάτων και της επιρροής που έχει αναπτύξει, επιτρέποντας στη Δύση να υλοποιεί απερίσπαστη τα παιχνίδια εξουσίας της. Η παρουσία της Ρωσίας στην περιοχή, αφενός εξυπηρετεί

⁶⁴⁹ Timothy Thomas, Russian Combat Capabilities for 2020: Three Developments to Track, MITRE Corporation, US European Command, 2019, p.6

άμεσα τα εθνικά της συμφέροντα τα οποία αφορούν τις ναυτικές βάσεις που διατηρεί στην Ανατολική Μεσόγειο και την πρόσβαση της στους φυσικούς πόρους της Συρίας, και αφετέρου ενισχύει το κύρος της διεθνώς.

4.2.9 Συμπεράσματα

Από το 2008, η Ρωσία έχει ξεκινήσει ένα πρόγραμμα εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεών της, συμμετέχοντας ταυτόχρονα σε διάφορες ένοπλες επεμβάσεις εκτός των συνόρων της. Τα επίσημα στοιχεία, σύμφωνα με σχετική έρευνα μελών του Αμερικάνικου Κογκρέσου, δείχνουν ότι οι στρατιωτικές δαπάνες της Ρωσίας κυμαίνονταν μεταξύ 60 και 65 δισεκατομμυρίων δολαρίων ετησίως, ή περίπου το 4% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος της (ΑΕΠ). Ωστόσο, η έκταση των αμυντικών δαπανών μπορεί να είναι μεγαλύτερη εάν αξιολογηθεί βάσει της ισοτιμίας της αγοραστικής δύναμης και όχι των συναλλαγματικών ισοτιμιών της αγοράς.

Σύμφωνα με την ίδια πηγή, οι μακροπρόθεσμες προτεραιότητες των αμυντικών δαπανών της Ρωσίας, περιγράφονται λεπτομερώς στα εξοπλιστικά σχέδια του κράτους (GPV), τα οποία ορίζονται σε βάθος δεκαετιών. Το GPV 2020, το οποίο αφορούσε τη δεκαετία 2011- 2020, επικεντρώθηκε στην αύξηση του συνολικού μεριδίου των ενόπλων δυνάμεων για τον εκσυγχρονισμό του εξοπλισμού, στο 70%. Το νεότερο σχέδιο, GPV 2027, προβλέπει συνολική δαπάνη περίπου 330 δισεκατομμυρίων δολαρίων (σε δολάρια 2018) και 3% -4% του ΑΕΠ από το 2018 έως το 2027⁶⁵⁰.

⁶⁵⁰ Andrew Bowen, “Report to Congress on Capabilities of Russian Armed Forces”, Congressional Report Service, 30 June 2020, διαθέσιμο στο <https://crsreports.congress.gov>, πρόσβαση 23 Ιουνίου 2020.

Παρά την παγκόσμια πανδημία του κορονοϊού, η Μόσχα αναλαμβάνει δράση για να τροποποιήσει την πολεμική εκπαίδευση και τις στρατιωτικές της ασκήσεις, καθώς και να ενισχύσει περαιτέρω τη Δυτική Στρατιωτική Περιοχή (MD)⁶⁵¹, εν μέσω εντάσεων με την ατλαντική συμμαχία⁶⁵². Ο Ρώσος υπουργός Άμυνας Sergei Shoigu, τον Ιούνιο 2020 δήλωσε ότι ο δυτικός στρατηγικός προσανατολισμός παραμένει η περιοχή που βρίσκεται κάτω από τη μεγαλύτερη απειλή από την άποψη της στρατιωτικής ασφάλειας, και για τον λόγο αυτό, σύμφωνα με το σχέδιο δράσης 2019-2025, η Ρωσία θα λάβει μια ολοκληρωμένη σειρά μέτρων για την εξουδετέρωση πιθανών προκλήσεων⁶⁵³.

Στο πλαίσιο αυτό η Μόσχα σκοπεύει να επιταχύνει τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεών της, ενώ ταυτόχρονα προσφέρεται να αλλάξει σχέδια για τις ετήσιες στρατιωτικές ασκήσεις στρατηγικού επιπέδου, για να αποφύγει δραστηριότητες κοντά στα σύνορα με το ΝΑΤΟ⁶⁵⁴. Σύμφωνα με το Υπουργείο Άμυνας της Ρωσικής Ομοσπονδίας, οι Ρωσικές Ένοπλες Δυνάμεις εκπαιδεύονται έτσι ώστε να είναι ικανές να εμπλακούν ευθέως σε ένοπλες συγκρούσεις, καθώς και σε τοπικούς, περιφερειακούς και μεγάλης κλίμακας πολέμους⁶⁵⁵.

Σε σχετική έρευνα του ινστιτούτου RAND, εκτιμάται ότι οι βασικοί παράγοντες που διαμορφώνουν την ικανότητα της Ρωσίας να παράγει και να

⁶⁵¹ Πρόκειται για μια από τις πέντε στρατιωτικές περιοχές των Ρωσικών Ένοπλων Δυνάμεων, με τη δικαιοδοσία της κυρίως εντός της δυτικής κεντρικής περιοχής της Ευρωπαϊκής Ρωσίας.

⁶⁵² Roger McDermott, “Russia’s Armed Forces Strengthen Western Military District”, Eurasia Daily Monitor Vol.17, Issue 91, 24 June 2020

⁶⁵³ Rafael Fakhrutdinov, “Well-founded fears: why NATO poses a threat to Russia”, gazeta.ru, 13 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.gazeta.ru/army/2020/06/13/13116259.shtml>, πρόσβαση 23 Ιουλίου 2020

⁶⁵⁴ “Russia abandons military exercises near NATO borders in 2020”, Izvestia, 1 June 2020, διαθέσιμο στο <https://iz.ru/1018266/2020-06-01/v-rossii-otkazalis-ot-voennykh-uchenii-u-granits-stran-nato-v-2020-godu>, πρόσβαση 23 Ιουνίου 2020.

⁶⁵⁵ Ministry of Defence of the Russian Federation, “Mission and Objectives of the Russian Armed Forces”, διαθέσιμο στο <https://eng.mil.ru/en/mission/tasks.htm>, πρόσβαση 3 Αυγούστου 2020.

διατηρεί στρατιωτικές δυνάμεις έχουν αλλάξει σημαντικά την τελευταία δεκαετία, όμως αυτοί οι παράγοντες δείχνουν σημάδια μεσοπρόθεσμης σταθερότητας⁶⁵⁶. Στην ενημέρωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Εξωτερικών Υποθέσεων, υποστηρίζεται ότι η Ρωσία έχει υλοποιήσει μεταρρυθμίσεις για τη δημιουργία ενός πιο επαγγελματικού και ετοιμοπόλεμου στρατού, ικανού να αναπτυχθεί γρήγορα στο εξωτερικό, υποστηριζόμενος από ειδικούς σε μη συμβατικές τακτικές πολέμου, γεγονός το οποίο έχει υποτιμήσει η Δύση όπως αποδείχθηκε στην Ουκρανία⁶⁵⁷.

Ωστόσο παρά τις όποιες δυσκολίες, οικονομικές ή οργανωτικές, ο ρωσικός στρατός παραμένει ισχυρός και είναι μακράν ο μεγαλύτερος στην περιοχή. Πέραν των προσπαθειών εκσυγχρονισμού, η Ρωσία συνεχίζει να βασίζεται και στις πυρηνικές της δυνάμεις για να διατηρήσει και να υποστηρίξει το καθεστώς της Μεγάλης Δύναμης, όπως αυτό επιβεβαιώθηκε και από την πρόσφατη υπογραφή του εγγράφου «Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence». Στο «εγγύς εξωτερικό», περιοχή την οποία η Μόσχα θεωρεί ως σφαίρα επιρροής της, προσπαθεί να αυξήσει τη συνεργασία στον τομέα της ασφάλειας, διατηρώντας στρατιωτικές βάσεις στο έδαφος όλων των κρατών της Κοινοπολιτείας, πλην του Αζερμπαϊτζάν, και επιδιώκοντας να αναλάβει ή να μοιραστεί την ευθύνη για την προστασία των εξωτερικών συνόρων της.

Η επιτυχία των μεταρρυθμίσεων τις οποίες η ρωσική ηγεσία έχει δρομολογήσει, δεν θα αλλάξει ουσιαστικά την ισορροπία δυνάμεων σε σχέση με το ΝΑΤΟ, αλλά θα επιτρέψει στη Μόσχα να ενισχύσει την υπεροχή της στο μετασοβιετικό χώρο. Η επιτυχία αυτή θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την ανεύρεση

⁶⁵⁶ Andrew Radin and all, *The Future of the Russian Military*, RAND Corporation, Santa Monica Calif, 2019, p.44

⁶⁵⁷ Gustav Gressel, “Russia’s Quiet Military Revolution, and What it Means for Europe”, European Council on Foreign Relations, October 2015 Brief Policy

των κατάλληλων χρηματοδοτικών πόρων, οι οποίοι θα μπορούν να υποστηρίξουν μια τέτοια προσπάθεια σε βάθος χρόνου. Η Ρωσική αμυντική βιομηχανία δεν φαίνεται ικανή από μόνη της να καλύψει τις τεράστιες απαιτήσεις για εκσυγχρονισμό, και για το λόγο αυτό η ρωσική ηγεσία θα πρέπει να στραφεί και σε άλλες πηγές στο εξωτερικό.

Ανεξαρτήτως όμως όλων των ανωτέρω, οι ρωσικές στρατιωτικές δυνατότητες είναι ισχυρές και σε ισχύ πυρός, αλλά και σε ανθρώπινο δυναμικό, αποτελώντας ένα αποτελεσματικό εργαλείο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής για την υποστήριξη των εθνικών συμφερόντων της Ρωσίας και την υπεράσπιση της επικράτειάς της. Η εμπλοκή στη Συριακή κρίση αποτελεί μια επιβράβευση των προσπαθειών αυτών, αφού η Ρωσία πέραν του γεγονότος ότι με την παρέμβασή της έσωσε τον Σύριο ηγέτη με σχετικά μικρό κόστος για τον εαυτό της, επέστρεψε και ως διαμεσολαβητής στη Μέση Ανατολή για πρώτη φορά μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.

Η συμβολή των Ενόπλων Δυνάμεων στην επιτυχία αυτή ήταν καθοριστική, αφού παρουσίασαν πολύ υψηλότερο βαθμό ικανότητας από αυτήν του παρελθόντος (πόλεμος Γεωργίας, Τσετσενία) και δεν αντιμετώπισαν τις κυρώσεις που προέκυψαν από τις δραστηριότητές τους στην Ουκρανία και την Κριμαία. Αναμφισβήτητα ο Πρόεδρος Putin έχει αφήσει ανεξίτηλα σημάδια στη ρωσική εξωτερική πολιτική, η οποία υπό την ηγεσία του εξελίσσεται συνεχώς από το 2000 με στόχο να ανακτήσει το χαμένο καθεστώς της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης. Στην επιδίωξη αυτή σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι ένοπλες δυνάμεις ως ένα ζωτικής σημασίας εργαλείο της ρωσικής διπλωματίας, με το οποίο μπορεί να υποστηρίξει ή ακόμα και να επιβάλλει τις εθνικές της επιδιώξεις. Το σχέδιο αναμόρφωσης και εκσυγχρονισμού των ρωσικών ΕΔ μέχρι στιγμής λειτουργεί αποδοτικά και η

ρωσική ηγεσία μπορεί να υπερηφανεύεται και πάλι ότι είναι μια υπολογίσιμη δύναμη με διεθνή προβολή και κύρος.

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα

5.1 Η Ανάδειξη της Ευρασίας και η θέση της Ρωσίας σε αυτήν

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου, Ευρώπη και Ασία αν και γεωγραφικά γειτονικές, πολιτικά ήταν αρκετά απομακρυσμένες αφού ήταν χωρισμένες σε σφαίρες επιρροής με διαφορετικές αντιλήψεις και επομένως διαφορετικές επιδιώξεις και συμφέροντα. Τα «πολιτικά σύνορα» που χώριζαν τις δύο ηπείρους ήταν ισχυρότερα και δυσκολότερο προσπελάσιμα από τα γεωγραφικά, με κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις στα εμπλεκόμενα κράτη. Στην καρδιά της Ευρώπης, το τείχος του Βερολίνου χώριζε μια πόλη στα δύο, αποτελώντας μια μικρογραφία της χωρισμένης στα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα Ευρώπης. Στην Ασιατική ήπειρο, η Κίνα του Μάο ήταν και αυτή απομονωμένη και εξαιρετικά εσωστρεφής. Γενικά η διακίνηση ανθρώπων και εμπορίου από την μια περιοχή στην άλλη, ήταν εξαιρετικά δύσκολη έως επικίνδυνη, και κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί ότι τα «πολιτικά σύνορα» θα μπορούσαν να καταργηθούν και ότι η διακίνηση μεταξύ των κρατών θα ήταν απλά μια τυπική διαδικασία.

Με την πτώση του τείχους του Βερολίνου, το τέλος του Ψυχρού πολέμου και το άνοιγμα της Κίνας προς τα έξω, αυτά τα πολιτικά κυρίως εμπόδια καταλύθηκαν δίνοντας στις ηπείρους της Ευρώπης και της Ασίας διαφορετική αξία. Η ευρασιατική πλέον ξηρά, εμφανίζεται ως μια ξεχωριστή οντότητα, με μεγάλη οικονομική και στρατηγική σημασία. Το άνοιγμα της Κίνας με την πρωτοβουλία "Belt and Road", δημιούργησε νέες προοπτικές

για την ανάπτυξη του εμπορίου και τη διασύνδεση Ευρώπης και Ασίας δια ξηράς⁶⁵⁸. Στην νέα αναδυόμενη παγκόσμια τάξη, η επάνοδος της Ευρασίας ως συνεκτικής περιοχής, της προσδίδει αυξημένη δυναμική και συγκριτικά πλεονεκτήματα, για τη διεκδίκηση ενός σημαντικού γεωπολιτικού ρόλου. Στον 21ο αιώνα, η Ευρασία έχει όλες τις προϋποθέσεις να κυριαρχήσει στο διεθνές σκηνικό, στο εσωτερικό της οποίας θα αλληλοεπιδρούν οι μεγάλες δυνάμεις της περιοχής και κυρίως η Κίνα, η Ρωσία και η ΕΕ. Φαίνεται ότι η μεγαλύτερη γήινη μάζα της υδρογείου, ο τόπος όπου αναπτύχθηκαν οι περισσότεροι από τους μεγάλους πολιτισμούς της ανθρώπινης ιστορίας, επανέρχεται στο προσκήνιο δυναμικά.

Η Ευρασία αναδύεται ως μια υπερ-ήπειρος, μέσα στην οποία η επανεμφάνιση και δραστηριοποίηση της Ρωσίας, καθώς επίσης και της άλλης μεγάλης δύναμης της Κίνας, απειλεί να ανατρέψει την πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ ως παγκόσμιου ρυθμιστή, και να περιθωριοποιήσει την Ευρώπη. Παρά τα διαφορετικά τους συμφέροντα, Μόσχα και Πεκίνο φαίνεται ότι έχουν βρει κοινούς τόπους συνεργασίας, διασυνδέοντας τα δύο μεγάλα προγράμματα ευρασιατικής ολοκλήρωσης: την κινεζική πρωτοβουλία «Belt and Road» (BRI) και την ρωσικής έμπνευσης «Ευρασιατική Οικονομική Ένωση» (EAEU). Η υλοποίηση της συνεργασίας μεταξύ των δύο αυτών πρωτοβουλιών αν ευοδωθεί, θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στην εμπορικής και ρυθμιστικής εξουσίας της Ευρώπης στην Ευρασία.

Ο τεράστιος χώρος της Ευρασίας που εκτείνεται από την Ανατολική Ευρώπη ως την Κεντρική και Ανατολική Ασία, και από τη Βαλτική θάλασσα έως τον Ινδικό Ωκεανό, μετατρέπεται σε μια κρίσιμη γεωπολιτική και γεωοικονομική περιοχή, με τεράστιες δυνατότητες αλλά και τεράστια συμφέροντα. Σε αυτή την τόσο κρίσιμη περιοχή,

⁶⁵⁸ “China wants to put itself back at the centre of the world”, The Economist 6 February 2020, διαθέσιμο στο <https://www.economist.com/special-report/2020/02/06/china-wants-to-put-itself-back-at-the-centre-of-the-world>, πρόσβαση 7 Φεβρουαρίου 2020

πρωταγωνιστές είναι η Ρωσία και η Κίνα. Οι δύο αυτές χώρες, με μακρά ιστορία στην περιοχή, έχουν αποδεχθεί ότι μόνο η συνεργασία θα εξυπηρετήσει τα συμφέροντά τους, τα οποία δεν είναι απαραίτητα κοινά. Αυτό που είναι κοινό, είναι η βούληση αμοφτέρων για αλλαγή του διεθνούς συστήματος από τη σημερινή «μονοπολική» του μορφή, θέτοντας τη βάση για ένα εναλλακτικό σύστημα που θα διαφέρει πολύ από το σημερινό.

Η ανάδειξη της Ευρασίας οφείλεται σε μια συγκυρία οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων που έλαβαν χώρα την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008-2009, σε συνδυασμό με τις αρνητικές εξελίξεις στη Μέση Ανατολή και την παθητική στάση της Ευρώπης, επέφερε σημαντικό πλήγμα στο κύρος και την αυτοπεποίθηση της Δύσης. Επιπλέον, η οικονομική κρίση ήταν η αφορμή να αυξηθούν και να διαφοροποιηθούν οι ευρασιατικοί εμπορικοί δεσμοί μεταξύ διαφορετικών χωρών και περιφερειών της Ευρασίας. Ένας άλλος παράγοντας που συνέβαλλε στη στροφή της Ρωσίας προς την Ευρασιατική προοπτική της, ήταν και η σύγκρουση στην Ουκρανία το 2014. Η σύγκρουση αυτή, δημιούργησε χάσμα στις σχέσεις Ρωσίας Δύσης, με την τελευταία να υιοθετεί σκληρές οικονομικές κυρώσεις εναντίον της. Η εξέλιξη αυτή επιτάχυνε και δυνάμωσε την ήδη αναπτυσσόμενη σινο-ρωσική γεωπολιτική συνεννόηση. Σε αυτό το διαμορφούμενο πλαίσιο, τα συμφέροντα των δυο δυνητικών δημιουργών της Ευρασίας, της Κίνας και της Ρωσίας φαίνεται, τουλάχιστον επιφανειακά, να συγκλίνουν. Οι δύο χώρες, για δικούς τους λόγους η κάθε μία, βλέπουν στην Ευρασία διέξοδο αλλά και ευκαιρίες για την επίλυση των προβλημάτων και προώθηση των οραμάτων τους⁶⁵⁹.

Η οικονομία της Κίνας, βασισμένη σε μεγάλο βαθμό στην εξαγωγή φθηνών μεταποιημένων προϊόντων στις ανεπτυγμένες χώρες, εξαντλείται. Η κινεζική ηγεσία, γνωρίζοντας ότι πρέπει να αποκατασταθεί η ισορροπία της οικονομίας από τις επενδύσεις και τις εξαγωγές, και μπροστά στον κίνδυνο να προκληθούν σοβαρά εγχώρια πολιτικά

⁶⁵⁹ Robert Skidelsky, “Eurasia is an idea whose time has come around again”, The Guardian, 21 June 2015, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/business/2015/jun/21/eurasia-idea-time-come-around-again-china-russia>, πρόσβαση 11 Φεβρουαρίου 2020.

προβλήματα, βλέπει ότι ο αναπροσανατολισμός των επενδύσεων και των εξαγωγών προς την Ευρασία προσφέρει μια εναλλακτική λύση. Επιπλέον, καθώς το κόστος εργασίας της Κίνας αυξάνεται, η παραγωγή μεταφέρεται από τις παράκτιες περιοχές στις δυτικές επαρχίες. Η φυσική διέξοδος για την παραγωγή αυτή είναι κατά μήκος της νέας «οδού του μεταξιού». Η ανάπτυξη του δρόμου αυτού (συμπεριλαμβανομένης μιας νότιας θαλάσσιας διαδρομής) θα απαιτήσει τεράστιες επενδύσεις στις μεταφορές και τις αστικές υποδομές. Όπως και στον 19ο αιώνα, η μείωση του κόστους μεταφοράς θα ανοίξει νέες αγορές για το εμπόριο⁶⁶⁰.

Η Ρωσία από την άλλη πλευρά έχει οικονομικό κίνητρο για την ανάπτυξη της Ευρασίας, αφού δεν κατόρθωσε να εκσυγχρονίσει και να διαφοροποιήσει την οικονομία της. Αποτέλεσμα της αδυναμίας αυτής ήταν να παραμένει κατά κύριο λόγο εξαγωγέας πετρελαϊκών προϊόντων και εισαγωγέας μεταποιημένων. Η Κίνα με την αλματώδη ανάπτυξη και τις τεράστιες ανάγκες σε καύσιμα, προσφέρει μια ασφαλή και διευρυνόμενη αγορά για τις ρωσικές εξαγωγές ενέργειας. Επιπλέον, τα μεγάλα έργα μεταφορών και κατασκευών που απαιτούνται για την υλοποίηση του οικονομικού δυναμικού της Ευρασίας, μπορούν να βοηθήσουν τη Ρωσία να ανακτήσει τη βιομηχανική και τεχνολογική της ισχύ που έχασε με την πτώση του κομμουνισμού. Το 2015, Ρωσία, Αρμενία, Λευκορωσία, Καζακστάν και Κιργιζιστάν συνενώθηκαν σε μια τελωνειακή ένωση με αμυντική συνιστώσα. Η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (EAEU)⁶⁶¹, θεωρείται από τους υποστηρικτές της ως ένα βήμα προς την αποκατάσταση των παλαιών Σοβιετικών συνόρων με τη μορφή μιας εθελοντικής οικονομικής και πολιτικής ένωσης, με βάση το πρότυπο της ΕΕ⁶⁶².

Στο πλαίσιο της συνεργασίας Ρωσίας Κίνας, προβλέπεται και η «αλληλοδιείσδυση και ενσωμάτωση» της EAEU, και της πρωτοβουλίας «Belt and Road» (BRI) σε μια

⁶⁶⁰ Ibid 2

⁶⁶¹ Eurasian Economic Union

⁶⁶² Ibid 2

«Ευρύτερη Ευρασία», η οποία θα προσφέρει μια "σταθερά αναπτυσσόμενη κοινή γειτονιά" μεταξύ Ρωσίας και Κίνας. Στις 8 Μαΐου 2015, ο Ρώσος πρόεδρος Vladimir Putin και ο κινέζος ομόλογός του Xi Jinping, υπέγραψαν συμφωνία στη Μόσχα, για τη δημιουργία μιας τεράστιας ζώνης ελευθέρων συναλλαγών, η οποία στην τελική της μορφή θα συνδέει την Κίνα με την Ευρώπη, και την Αφρική⁶⁶³.

Αν υλοποιηθούν οι στόχοι της σινο-ρωσικής συνεργασίας στην Ευρασία, η Ευρώπη και η Δύση γενικότερα θα περιθωριοποιηθούν τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά από την περιοχή. Η δυσκολία της αντιμετώπισης του προβλήματος για τη Δύση έγκειται στο γεγονός ότι Ρωσία και Κίνα αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές προκλήσεις, κάτι που τόσο η Μόσχα όσο και το Πεκίνο γνωρίζουν πολύ καλά. Η Ρωσία γίνεται αντιληπτή ως βραχυπρόθεσμη απειλή γεωπολιτικής ασφάλειας, επιχειρώντας να ανακτήσει την αίγλη της Σοβιετικής εποχής και να επανέλθει ως ρυθμιστικός παράγοντας στην περιοχή που θεωρεί δικαιωματικά ως σφαίρα επιρροής της. Η Κίνα με το τεράστιο ανθρώπινο δυναμικό της και την ταχεία βιομηχανική, τεχνολογική και οικονομική της ανάπτυξη, θεωρείται ως ο αναδυόμενος γεωοικονομικός και συστημικός ανταγωνιστής των επόμενων δεκαετιών. Ωστόσο τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Οι δύο χώρες παρά τη βούληση τους για συνεργασία, έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για τη «διαλειτουργικότητα» των δύο πρωτοβουλιών, οι οποίες απορρέουν από τη διαφορετική αντίληψή της εφαρμογής τους στην περιοχή.

Η Μόσχα με γνώμονα τις γεωπολιτικές προσδοκίες της στον πρώην σοβιετικό χώρο και με στόχο την επιστροφή στη σφαίρα επιρροής της των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών, δημιούργησε την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση προωθώντας έναν κλειστό οικονομικό περιφερειακό χαρακτήρα. Τα μέλη της Ένωσης είναι περιορισμένα,

⁶⁶³ Andrew Roth, "Russia and China Sign Cooperation Pacts", The New York Times, 8 May 2015, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2015/05/09/world/europe/russia-and-china-sign-cooperation-pacts.html>, πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2020

με οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα, τα οποία μπορεί να της δίνουν την δυνατότητα άσκησης «προστατευτισμού», όμως ταυτόχρονα περιορίζουν την εξωστρέφεια και τη δυνατότητα μιας πιο φιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής. Όμως και η ίδια η Ρωσία περιορίζεται από τους περιορισμένους πόρους που διαθέτει, οι οποίοι σε σημαντικό ποσοστό εξαρτώνται από τις εξαγωγές ενέργειας και οι οποίοι σε συνδυασμό με την έλλειψη οικονομικής συμπληρωματικότητας μεταξύ των μελών της ΕΑΕΥ, δεν της αφήνουν περιθώρια για μεγάλες επενδύσεις και αναπτυξιακά έργα.

Αντίθετα η Κίνα με την πρωτοβουλία «Belt and Road», φιλοδοξεί να διαμορφώσει μια παγκοσμιοποίηση που θα φέρει κινεζικά χαρακτηριστικά και πρότυπα σε όλες τις εμπλεκόμενες χώρες. Καθώς η πρωτοβουλία εξαπλώνεται, εκφράζονται ανησυχίες ότι πρόκειται για μια μορφή οικονομικού ιμπεριαλισμού από την πλευρά του Πεκίνου, με σκοπό τη χειραγώγηση μικρών και οικονομικά αδύναμων χωρών. Χώρες όπως το Τζιμπουτί, το Κιργιστάν, το Λάος, οι Μαλδίβες, η Μογκολία, το Μαυροβούνιο, το Πακιστάν και το Τατζικιστάν, είναι από τις φτωχότερες της περιοχής τους και χρωστούν πάνω από το μισό του εξωτερικού χρέους τους στην Κίνα. Πολλοί επικρίνουν την Κίνα ότι χρησιμοποιεί τη «Διπλωματία του χρέους» για να επιτύχει στρατηγικές παραχωρήσεις ή να αποσιωπήσει παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁶⁶⁴.

Με αυτά τα δεδομένα γίνεται αντιληπτό το μέγεθος της γεωπολιτικής αξίας της Ευρασίας και το πως αυτή επηρεάζει τους κρατικούς και άλλους δρώντες στην περιοχή. Ο αυξανόμενος γεωπολιτικός συγχρονισμός Μόσχας Πεκίνου με τη μορφή συνεργαζόμενων πρωτοβουλιών, η οικονομική συνεργασία με τη μορφή τελωνειακών και εμπορικών διευκολύνσεων, και η συνεργασία σε έργα υποδομών και τεχνολογίας για την προώθηση

⁶⁶⁴ Lily Kuo and Niko Kommenda, “What is China's *Belt and Road Initiative*?”, The Guardian, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer>, πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2020.

των συμφερόντων και επιδιώξεων των δύο χωρών, εγκυμονεί τον κίνδυνο παραγκωνισμού τη Ευρώπης.

Η διαδικασία επανασύνδεσης της Ευρασίας που επιχειρείται, εάν επιτύχει θα δημιουργήσει μια υπερ-ήπειρο, τα ηνία της οποίας θα μοιράζονται Ρωσία και Κίνα, οι οποίες και θα καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τις τύχες του εμπορίου και της οικονομίας σε αυτό το μεγάλο τμήμα της υδρογείου. Επειδή όμως τα συμφέροντα του Πεκίνου και της Μόσχας ενδέχεται να μην ευθυγραμμιστούν παντού, καθόσον οι γεωοικονομικές στρατηγικές τους διαφέρουν, αποτελεί ευκαιρία για την Ευρώπη να εντοπίσει τα κενά και τις αδυναμίες και να λειτουργήσει ως ασφαλιστική δικλείδα για την εξασφάλιση της ευημερίας στην περιοχή.

Προς την κατεύθυνση αυτή, τον Σεπτέμβριο 2018 η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικών Δράσεων (EEAS), παρουσίασε μια στρατηγική σχετικά με τη στάση της ΕΕ προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης και διασύνδεσης με τον ευρύτερο ευρασιατικό χώρο⁶⁶⁵. Η στρατηγική αυτή αν και αποτελεί βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση, δεν διαθέτει προσδιορισμό πρωταρχικών στρατηγικών στόχων για τον καθορισμό διμερών σχέσεων με την Κίνα και τη Ρωσία σε ένα ευρύτερο όραμα για την Ευρασία. Αυτό που προξένησε εντύπωση, ιδιαίτερα στη ρωσική πλευρά, ήταν το γεγονός ότι στην ευρωπαϊκή αυτή πρωτοβουλία δεν γινόταν καμία αναφορά στους δύο μεγάλους οργανισμούς της, την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση, και την πρωτοβουλία Belt and Road⁶⁶⁶.

Η στάση αυτή φυσικά δεν είναι τυχαία, αλλά αντιθέτως ως πρώτο βήμα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «διερευνητική». Η Ευρώπη, αναγνωρίζοντας την αυξανόμενη γεωπολιτική αξία της Ευρασίας, προσπαθεί να αξιολογήσει τα δεδομένα και να

⁶⁶⁵ Ο τίτλος του εγγράφου ήταν: Joint Communication: Connecting Europe and Asia – Building blocks for an EU Strategy.

⁶⁶⁶ Yuri Kofner, “Brussels’ approach to Greater Eurasia in need of revision”, EURACTIV 31 Oct 2018, διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/brussels-approach-our-rules-our-interests-in-greater-eurasia-in-need-of-revision/>, πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2020.

προσδιορίσει τη θέση της σε αυτήν. Για το λόγο αυτό, η ΕΕ θέλοντας να διατηρήσει το διεθνές κύρος της, και τον κυρίαρχο ρόλο της στην Ευρώπη, δεν θα μπορούσε εξ αρχής να θεωρήσει την ΕΑΕU και την BRI ισότιμους εταίρους. Με την μη αναφορά της στους ευρασιατικούς οργανισμούς, αναμένει τις ρωσικές και κινεζικές αντιδράσεις έτσι ώστε να κερδίσει χρόνο και να απαντήσει αφού τις αξιολογήσει και εντοπίσει τυχόν σημεία «ασυμφωνίας».

Η νέα στρατηγική της ΕΕ για την Κεντρική Ασία που εγκρίθηκε τον Ιούνιο 2019, δείχνει ότι οι Βρυξέλλες αντιλαμβάνονται όλο και περισσότερο τη σημασία της περιοχής για τα ευρωπαϊκά συμφέροντα⁶⁶⁷. Για τον λόγο αυτό προσεγγίζοντας διάφορες χώρες της περιοχής, επιδιώκει να θέσει στο τραπέζι τη δική της ελκυστική εμπορική και επενδυτική προσφορά, παρέχοντας κίνητρα στις χώρες της Ευρασίας να διατηρήσουν μια ανοικτή οικονομία και ίσους όρους ανταγωνισμού για όλους τους ξένους παράγοντες. Στόχος είναι να διασφαλιστεί ότι οι χώρες που έχουν σημασία για τη σύνδεση της ΕΕ, δεν θα δεσμευτούν έναντι της Κίνας ή της Ρωσίας σε σημείο που να διαπιστώσουν ότι έχουν εξαντλήσει την κυριαρχία τους⁶⁶⁸.

Ωστόσο η αύξηση των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ Μόσχας και Κίνας προέκυψε άμεσα από το γενικό επανα-προσανατολισμό του Πεκίνου προς την Ευρασία μετά τις οικονομικές και χρηματοπιστωτικές κρίσεις του 2008. Η ρωσική πολιτική ελίτ φάνηκε να θεωρεί την «παρακμή της Δύσης» ως μια ιδανική ευκαιρία για την πραγματοποίηση του μετα-Δυτικού πολυπολικού κόσμου, όπως απεικονίζεται στην ομιλία του προέδρου Βλαντιμίρ Πούτιν στη Διάσκεψη Ασφαλείας του Μονάχου το 2007, ο οποίος δήλωσε ότι «Το μονοπολικό μοντέλο είναι όχι μόνο μη αποδεκτό, αλλά και αδύνατο στις

⁶⁶⁷ European Union, “New EU Strategy on Central Asia,” *European Union External Action*, June 24, 2019, sec. EEAS, διαθέσιμο στο https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/64930/new-eu-strategy-central-asia_en, πρόσβαση 1 Φεβρουαρίου 2020.

⁶⁶⁸ Sven Biscop, “Connectivity with Consent: The EU in Eurasia”, Australian Institute of International Affairs, 01 OCT 2019, διαθέσιμο στο <http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/connectivity-with-consent-the-eu-in-eurasia/>, πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2020.

ημέρες μας»⁶⁶⁹. Επιπλέον η αυξανόμενη απομόνωση της Ρωσίας από τη Δύση, ανάγκασε τη Μόσχα να αναζητήσει νέες αγορές, ιδιαίτερα στον τομέα της ενέργειας. Ένας στρατηγικός άξονας με το Πεκίνο θα προσέφερε στη Μόσχα την ιδανική ευκαιρία να επωφεληθεί από την οικονομική δύναμη της Ασίας και την αλματώδη ανάπτυξη της Κίνας.

Για την επίτευξη της στενότερης συνεργασίας με την Κίνα, η ρωσική ηγεσία θεώρησε ότι αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί θέτοντας τη Ρωσία στο επίκεντρο ενός τελωνειακού και οικονομικού μπλοκ της Κεντρικής Ευρασίας, δηλαδή της Ευρασιατικής Τελωνειακής Ένωσης και αργότερα της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης (ΕΑΕΥ), που θα διευκόλυνε το εμπόριο μεταξύ Ασίας και Ευρώπης. Έτσι η προσέγγιση Μόσχας Πεκίνου οδήγησε σε αυξημένες οικονομικές, πολιτικές και στρατιωτικές σχέσεις οι οποίες διαρκούν έως σήμερα⁶⁷⁰. Ως αποτέλεσμα ο σινο-ρωσικός εμπορικός κύκλος εργασιών κέρδισε τόσο από τους βαθύτερους δεσμούς της Κίνας με την Ευρασία, όσο και από την αυξανόμενη ζήτηση ενέργειας από το Πεκίνο. Σε λιγότερο από 7 δεκατομμύρια δολάρια πριν από το 2000, έφθασε περισσότερο από 80 δεκατομμύρια δολάρια το 2017 και αυξήθηκε ακόμα στα 110 δις. δολάρια το 2018⁶⁷¹.

Παρά το γεγονός ότι οι σινο-ρωσικές εμπορικές σχέσεις σε σύγκριση με το Ρωσο-ευρωπαϊκό ή το Σινο-ευρωπαϊκό εμπόριο, συνεχίζουν να είναι περιορισμένες και να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την τιμή των υδρογονανθράκων, εν τούτοις έχουν αναπτυχθεί γρήγορα την τελευταία δεκαετία, καθώς το ρωσικό εμπόριο αρχίζει να απομακρύνεται από την Ευρώπη και να προχωρά γρήγορα προς την Κίνα. Ωστόσο, ενώ η προσέγγιση Ρωσίας-Κίνας έχει μακρά ιστορία, οι καταλύτες που επιταχύνουν τον άξονα

⁶⁶⁹ Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, President of Russia 10 February 2008, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, πρόσβαση 4 Φεβρουαρίου 2020.

⁶⁷⁰ Holly Ellyatt, "Are Russia and China the best of friends now? It's complicated, analysts say". CNBC 27 Sep 2019, διαθέσιμο στο <https://www.cnbc.com/2019/09/27/russia-and-chinas-relationship--how-deep-does-it-go.html>, πρόσβαση 6 Φεβρουαρίου 2020.

⁶⁷¹ "Russia-China trade turnover may grow to \$200 bln in near future", TASS 14 June 2019, διαθέσιμο στο <https://tass.com/economy/1063412>, πρόσβαση 3 Φεβρουαρίου 2020.

της Ρωσίας στην Ασία ήταν αναμφισβήτητα, στη Δύση η κρίση της Ουκρανίας, και στην Ανατολή η έναρξη της πρωτοβουλίας Belt and Road. Η πρώτη όχι μόνο απομόνωσε την Μόσχα από την Ευρώπη, αλλά ακόμα περισσότερο άλλαξε και το πεδίο δράσης της Μόσχας στην Κεντρική Ευρασία. Η Ρωσία θέλοντας αφενός να «απεξαρτηθεί» από την Ευρώπη και αφετέρου να στείλει το μήνυμα ότι έχει εναλλακτικές, προχώρησε στην υπογραφή της συμφωνίας πώλησης αερίου με το Πεκίνο το 2014, και ταυτόχρονα πρότεινε να μετατρέψει την επερχόμενη ΕΑΕU σε κλειστό περιφερειακό μπλοκ που θα συγχρονιστεί με την BRI της Κίνας.

Οι αλλαγές που συντελούνται καθημερινά στις διεθνείς σχέσεις και οι οποίες επηρεάζουν την παγκόσμια τάξη, έχουν επαναφέρει στο προσκήνιο την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων καθώς και των περιφερειακών σφαιρών επιρροής. Οι αλλαγές αυτές συνδεδεμένες πάντα με οικονομικά και πολιτικά κίνητρα και στόχους, έχουν σημαντικές επιπτώσεις στις σχέσεις μεταξύ κρατών και οργανισμών, αλλάζοντας το διεθνές σκηνικό. Η Ευρασία με τη σημαντική γεωπολιτική της αξία, είναι μια περιοχή στην οποία όλα τα παραπάνω φαινόμενα είναι υπαρκτά, με αποτέλεσμα οι συνέπειές τους να επηρεάσουν σημαντικά τόσο την Ευρώπη, όσο και ολόκληρη την ευρασιατική μεγα-ηπειρό.

Στην Ευρασία, η Κίνα και η Ρωσία αναδύονται ως πρωταγωνιστές ενός παγκόσμιου συστήματος, το οποίο όμως είναι ασταθές μιας και συνεχίζουν να υφίστανται στην περιοχή εστίες προβλημάτων. Περιοχές κρίσης που εκτείνονται από τη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή και περιλαμβάνουν την Τουρκία, το Ιράν, το Αφγανιστάν και το Πακιστάν, είναι εν δυνάμει περιοχές αστάθειας, αποτελώντας έναν συνεχόμενο γεωγραφικά χώρο, στον οποίο διασταυρώνονται διαρκώς οι θαλάσσιες και ηπειρωτικές εμπορικές οδοί, με αποτέλεσμα η διάχυση της αστάθειας από μια περιοχή στην άλλη να είναι εύκολη.

5.2 Η Ρωσία Υπέρ του Πολυπολικού Συστήματος

Το τέλος του ψυχρού πολέμου σήμανε την αρχή μιας νέας εποχής για το διεθνές σύστημα, καθώς και την αλλαγή στην κατανομή ισχύος, αφού η ισορροπία δυνάμεων ήταν τελείως διαφορετική. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, η παγκόσμια τάξη χαρακτηριζόταν από την επικράτηση δύο ιδεολογικά αντίθετων και αντίπαλων παρατάξεων. Του Βορειοατλαντικού Συμφώνου με επικεφαλής τις ΗΠΑ (ΝΑΤΟ) και του Συμφώνου της Βαρσοβίας με επικεφαλής τη Σοβιετική Ένωση (Warsaw Pact). Τα δύο αυτά αντίπαλα στρατόπεδα, ανέπτυξαν σταδιακά τις δικές τους σφαίρες επιρροής, με ξεχωριστούς πολιτικούς και οικονομικούς προσανατολισμούς και μεθοδολογίες, και με αυξημένο βαθμό επιρροής στα κράτη που τους ακολουθούσαν.

Σαν αποτέλεσμα των παραπάνω, οι περισσότερες Δυτικές και Καπιταλιστικές χώρες βρέθηκαν κάτω από τη σφαίρα επιρροής των ΗΠΑ, ενώ οι περισσότερες κομμουνιστικές κάτω από την αντίστοιχη της τότε ΕΣΣΔ⁶⁷². Έτσι όλες οι οικονομικές, στρατιωτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες των μεταπολεμικά «ελεύθερων κρατών», βρέθηκαν κάτω από τον άμεσο έλεγχο και επιρροή είτε της καπιταλιστικής Δύσης, είτε της Κομμουνιστικής Σοβιετικής Ένωσης. Εξαίρεση σε όλη αυτή την «εξαρτημένη» κατάσταση των κρατών της ψυχροπολεμικής περιόδου, αποτελούσαν οι χώρες του Κινήματος των Αδεσμεύτων (NAM)⁶⁷³.

Η ύπαρξη του Κινήματος των Αδεσμεύτων, δεν είχε τη δύναμη αλλά ούτε και τη βούληση να επηρεάσει την υφιστάμενη διεθνή τάξη της εποχής, αφήνοντας στην «ηγεσία» του τότε «ελεύθερου κόσμου» τις δύο υπερδυνάμεις ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Το σύστημα αυτό, αποτελούσε χαρακτηριστικό παράδειγμα «Διπολικού Συστήματος» ισορροπίας δυνάμεων,

⁶⁷² ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

⁶⁷³ Non-Aligned Movement: διεθνής οργάνωση, αναγνωρισμένη από τον ΟΗΕ, η πολιτική των οποίων δεν ευθυγραμμίζεται με την πολιτική των μεγάλων δυνάμεων (ΗΠΑ-Ρωσίας).

ενώ χαρακτηριστική ήταν η δήλωση του Σοβιετικού πρωθυπουργού Γκεόργκι Μαλένκοφ το 1953 ο οποίος μεταξύ άλλων δήλωνε ότι «Υποστηρίζουμε, όπως έχουμε υποστηρίξει και στο παρελθόν, την ειρηνική συνύπαρξη των δύο συστημάτων»⁶⁷⁴.

Η κατάσταση άλλαξε το 1991 με το τέλος του υπαρκτού σοσιαλισμού και την επακόλουθη εκτόπιση της ΕΣΣΔ από την τάξη των Μεγάλων Δυνάμεων. Η νέα κατάσταση που διαμορφώθηκε στη μεταψυχροπολεμική εποχή, λειτούργησε υπέρ των ΗΠΑ οι οποίες τώρα φαίνονταν ως η μοναδική «υπερδύναμη» στον πλανήτη. Το διεθνές σύστημα περνούσε τώρα στη φάση της «Μονοπολικής» ισορροπίας δυνάμεων, αφού οι ΗΠΑ κατόρθωσαν να επικρατήσουν στον μακροχρόνιο ανταγωνισμό τους με την ΕΣΣΔ, τόσο στον εξοπλιστικό, όσο και στον οικονομικό, πολιτιστικό και κυρίως ιδεολογικό τομέα.

Η νέα κρατική οντότητα που προέκυψε από τη διάλυση της ΕΣΣΔ, η Ρωσική Δημοκρατία, αρχικά προσπάθησε να διατηρήσει μια «αξιοπρεπή» στάση μέσα στο νέο γεωπολιτικό περιβάλλον, περισώζοντας ότι ήταν δυνατό από την παλαιά αίγλη και επιρροή της στην περιοχή. Αυτό που απασχολούσε ιδιαίτερα τη νεοσύστατη Ρωσία, ήταν η σταθεροποίηση στο εσωτερικό της και η προστασία της ασφάλειάς της στο εξωτερικό.

Το κενό εξουσίας που δημιουργήθηκε στην καρδιά της Ευρασίας με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, προκάλεσε σύγχυση στις πρώην σοβιετικές και νυν ελεύθερες δημοκρατίες, αφού η πολυπόθητη για πολλούς αποδέσμευση από τη «Σοβιετική Καταπίεση» δημιούργησε νέα προβλήματα. Η ταχύτητα με την οποία «έτρεχαν» οι εξελίξεις δημιούργησαν «πολιτική αστάθεια» όχι μόνο στην περιοχή, αλλά και στο εσωτερικό των νέων κρατών, αφού η μετάβαση από την «υποτέλεια» στην «Εθνική

⁶⁷⁴ Εξαγγελία της πολιτικής της ειρηνικής συνύπαρξης από τον Σοβιετικό πρωθυπουργό Γκεόργκι Μαλένκοφ, σε ομιλία του στο Ανώτατο Σοβιέτ στις 8 Αυγούστου 1953.

Ανεξαρτησία» συνέβη σχετικά γρήγορα, με αποτέλεσμα να εμφανιστούν προβλήματα προσαρμογής στη νέα κατάσταση.

Η νέα διαμορφούμενη κατάσταση, δημιούργησε στις νέες δημοκρατίες αισθήματα ανασφάλειας εξ αιτίας νέων απειλών με κυριότερες την κρίση στη Γιουγκοσλαβία και τις συγκρούσεις στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες του Καυκάσου. Από την πλευρά της Ρωσίας όμως, η ανασφάλεια αφορούσε μια άλλη πτυχή των εξελίξεων, η οποία μάλιστα εκλαμβάνόταν ως άμεση απειλή. Η πτυχή αυτή αφορούσε την εθελοντική ή υποκινούμενη στροφή των πρώην δορυφορικών κρατών της Κεντρικής Ευρώπης προς το ΝΑΤΟ και την ΕΕ και μάλιστα με ταχύ ρυθμό. Το γεγονός αυτό απειλούσε τη Ρωσία γιατί πέραν της άμεσης απειλής με την ενδεχόμενη απόσχιση και άλλων περιοχών της ρωσικής επικράτειας, μακροπρόθεσμα μπορούσε να επηρεάσει σημαντικά την ύπαρξή της σαν ρυθμιστικού παράγοντα στην περιοχή.

Η λύση σε όλη αυτή τη διαμορφούμενη και διαρκώς μεταβαλλόμενη κατάσταση, ήταν ο σαφής καθορισμός των στόχων και των επιδιώξεων του κράτους, γεγονός το οποίο θα έδινε νέα ώθηση τόσο στη ρωσική εξωτερική πολιτική, όσο και στο πεσμένο ηθικό των Ρώσων πολιτών. Λίγες ημέρες μετά την επανεκλογή του το 1996, ο Ρώσος πρόεδρος Boris Yeltsin δήλωνε ότι *«Στη ρωσική ιστορία του 20^{ου} αιώνα, υπήρχαν διάφορες περίοδοι, μοναρχίας, απολυταρχίας, περεστρόικα και τελικά μια δημοκρατική πορεία ανάπτυξης. Κάθε περίοδος είχε τη δική της ιδεολογία, αλλά τώρα δεν έχουμε τίποτα»*⁶⁷⁵. Ήταν απαραίτητος λοιπόν ο καθορισμός μιας νέας στρατηγικής, η οποία θα έθετε τις βάσεις για μια νέα πορεία της χώρας στο διεθνές σύστημα, και την επαναφορά της στις πρώτες θέσεις της διαμορφούμενης παγκόσμιας τάξης.

⁶⁷⁵ Peter Baker and Susan Glasser, "Kremlin Rising: Vladimir Putin's Russia and the End of Revolution", Simon & Schuster Pubs, New York, 2005, p.64.

Η Σοβιετική Ένωση και η ιδεολογία της, κληρονόμησαν στη Ρωσία σοβαρά προβλήματα το οποία οδήγησαν σε μια περίοδο χαρακτηριζόμενη από βαθιά κρίση τόσο εσωτερική όσο και εξωτερική. Η εσωτερική κρίση αφορούσε τους ίδιους τους πολίτες οι οποίοι είχαν «ανατραφεί» με κοινωνικά και οικονομικά πρότυπα τα οποία τώρα αποδείχθηκαν ανίκανα να τους υποστηρίξουν, με αποτέλεσμα τη δημιουργία εσωτερικής πολιτικής αναστάτωσης. Η εξωτερική κρίση αφορούσε τη θέση και το κύρος της χώρας στο διεθνές σύστημα, στοιχεία τα οποία είχαν επιδεινωθεί σημαντικά, υποβαθμίζοντας τη χώρα διεθνώς και επηρεάζοντας δυσμενώς τη γεωπολιτική της κατάσταση. Η Ρωσία δεν ήταν πλέον ο «Δεύτερος Πόλος» του διπολικού συστήματος της περιόδου του ψυχρού πολέμου, αφού ήταν σημαντικά συρρικνωμένη τόσο δημογραφικά, όσο και εδαφικά, με αποτέλεσμα η σφαίρα της γεωπολιτικής της επιρροής να έχει συρρικνωθεί.

Η νέα αυτή πραγματικότητα, ήταν ασυμβίβαστη με το ρόλο που η ίδια θεωρούσε ότι της άξιζε να διαδραματίζει στη διεθνή σκηνή, και για τον λόγο αυτό ήταν απαραίτητη η δημιουργία ενός νέου πλαισίου το οποίο βασιζόμενο σε μια εμπνευσμένη ιδέα σχετικά με την ιδιαιτερότητα της Ρωσίας, θα επανάφερε τη χώρα στη θέση που της άξιζε δικαιωματικά. Η αναζήτηση της Ρωσίας για μια νέα εθνική ταυτότητα, συνέπεσε με την άνοδο του Vladimir Putin στην εξουσία, ο οποίος συμφωνούσε με τις απόψεις αυτές. Εκμεταλλευόμενος τις υψηλές τιμές των καυσίμων και τα μεγάλα ενεργειακά αποθέματα της χώρας, κατόρθωσε να απαλλαγεί από τους ολιγάρχες που λυμαίνονταν την οικονομία της χώρας και να πετύχει πολιτική και οικονομική σταθερότητα.

Με μια εσωτερικά σταθερή κατάσταση, η χώρα άρχισε να ανακάμπτει και να προχωρά στην υλοποίηση του σχεδίου για μια «ξεχωριστή Ρωσία» η οποία δεν είναι ούτε Ευρωπαϊκή αλλά ούτε και Ασιατική, και ως μοναδικός και ξεχωριστός πολιτισμός από μόνος του, έπρεπε να προχωρήσει σύμφωνα με τους δικούς του κανόνες και αρχές. Ως τέτοιος, δεν θα μπορούσε να παραμένει θεατής στα διεθνή δρώμενα, αλλά θα έπρεπε να συμβάλλει καθοριστικά στην εξέλιξή τους, σύμφωνα πάντα με τα εθνικά συμφέροντα. Στη

νέα τάξη πραγμάτων δεν είχε θέση ξανά ένα «Διπολικό Σύστημα» το οποίο συνειρμικά θα δημιουργούσε αντιπάθειες, αλλά ένα νέο σύστημα το οποίο εκμεταλλευόμενο τις νέες κοινωνικές τάσεις, θα συνέβαλλε στην αποβολή των ΗΠΑ από την πρωτοκαθεδρία του «μονοπολικού» συστήματος το οποίο είχαν δημιουργήσει.

Η λύση σε αυτή την επιδίωξη, δεν ήταν άλλη από την υποστήριξη και προώθηση ενός πολυπολικού συστήματος. Στην κοινή τους διακήρυξη Ρωσία και Κίνα το 1997, οι δύο χώρες δήλωναν υπέρ ενός «Πολυπολικού κόσμου και της δημιουργίας μιας νέας διεθνούς τάξης»⁶⁷⁶. Η θέση αυτή επαναδιατυπώθηκε και το 2005 όταν οι δύο χώρες υπέγραψαν από κοινού την «Κινεζο-Ρωσική διακήρυξη για τη Διεθνή Τάξη για τον 21^ο αιώνα», με την οποία για άλλη μια φορά έδωσαν έμφαση στην ανάγκη για έναν «Πολυπολικό κόσμο». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται «*Τα φαινόμενα αστάθειας και συγκρούσεων υφίστανται ακόμα στην πορεία ανάπτυξης μιας παγκόσμιας πολυπολικότητας και οικονομικής παγκοσμιοποίησης, αποτελώντας σημαντικές τάσεις στην παρούσα φάση εξέλιξης της ανθρωπότητας. Οι σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ κρατών έχουν ενισχυθεί σημαντικά*»⁶⁷⁷.

Το ερώτημα όμως που προκύπτει, είναι αν η Ρωσία είναι πράγματι υπέρμαχος του πολυπολικού συστήματος, ή προσαρμοζόμενη στις επικρατούσες συνθήκες υποστηρίζει τη δημιουργία μιας νέας Διεθνούς Τάξης Πραγμάτων, απλά γιατί δεν έχει άλλη επιλογή. Όποια και να είναι η απάντηση, ο στόχος και οι επιδιώξεις της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής παραμένουν ίδιες. Η Ρωσία αφενός δεν μπορεί να δεχθεί την έστω και προσωρινή πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ σε ένα «μονοπολικό» σύστημα και αφετέρου θεωρεί

⁶⁷⁶ «Ρωσο-Κινεζική κοινή διακήρυξη για έναν Πολυπολικό Κόσμο και τη δημιουργία μιας νέας διεθνούς τάξης» η οποία υιοθετήθηκε στις 23 Απριλίου 1997 στη Μόσχα. Αποτελούσε παράρτημα επιστολής που διαβιβάστηκε στον ΓΓ του ΟΗΕ με ημερομηνία 15 Μαΐου 1997, από τις μόνιμες αντιπροσωπείες των δύο χωρών. Διαθέσιμη στο <http://www.fas.org/news/russia/1997/a52--153en.htm> (πρόσβαση 27 Φεβρ 2015).

⁶⁷⁷ Κοινή διακήρυξη Ρωσίας Κίνας αναφορικά με τη διεθνή τάξη στον 21ο αιώνα, η οποία δόθηκε στη δημοσιότητα την 1η Ιουλίου 2005 στη Μόσχα. Το πλήρες κείμενο διαθέσιμο στο <http://www.freerepublic.com/focus/f-news/1436001/posts>, πρόσβαση 28 Φεβρουαρίου 2015.

ότι η ίδια, στην παρούσα φάση τουλάχιστον, δεν μπορεί να μην διαδραματίζει ρυθμιστικό ρόλο στις διεθνείς εξελίξεις. Αποτελεί λοιπόν μονόδρομο για τη Ρωσία η υποστήριξη ενός «πολυπολικού συστήματος».

Σε ένα «πολυπολικό» σύστημα, πολλές χώρες ανταγωνίζονται για την επιβολή της ισχύος και της επιρροής τους, με αποτέλεσμα την αύξηση της ανταγωνιστικότητας. Η αβεβαιότητα που επικρατεί για τις προθέσεις του «άλλου», δημιουργεί αίσθημα ανασφάλειας αυξάνοντας τις πιθανότητες σύγκρουσης, όμως ταυτόχρονα η ισορροπία ισχύος αλλάζει σταθερά ως αποτέλεσμα της αλλαγής των συμμαχιών. Σύμφωνα με τον Michael Haas, ενώ η πολυπολικότητα συνεπάγεται περισσότερη βία, περισσότερες χώρες σε πόλεμο και περισσότερα θύματα, η διπολικότητα προκαλεί λιγότερους αλλά μεγαλύτερους σε διάρκεια πολέμους⁶⁷⁸.

Η «μονοπολικότητα» χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη δομή ισχύος όταν στο διεθνές σύστημα κυριαρχεί μια υπερδύναμη. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου σήμαινε και το τέλος της αντιπαλότητας των προηγούμενων δεκαετιών. Η «παραδοσιακή» σύγκρουση μεταξύ Ανατολής και Δύσης, τουλάχιστον με τον τρόπο που ήταν γνωστή νωρίτερα τον 20ο αιώνα, είχε λάβει τέλος. Οι ΗΠΑ εμφανίστηκαν ως η μόνη κυρίαρχη δύναμη στην παγκόσμια πολιτική σκηνή, καθώς δεν υπήρχαν άλλες δυνάμεις να αμφισβητήσουν την ηγεμονική τους θέση.

Στην παγκόσμια ιστορία, ο τίτλος των «Μεγάλων Δυνάμεων» συχνά άλλαζε «ιδιοκτήτες», επηρεάζοντας την εκάστοτε ισορροπία ισχύος, ενώ και το διεθνές σύστημα περνούσε από τη μια φάση «πολικότητας» στην άλλη. Χαρακτηριστικές είναι οι περιόδους του «πολυπολικού συστήματος» των Ελληνιστικών Χρόνων, του «διπολικού» μεταξύ

⁶⁷⁸ Michael Haas, "International Subsystems: Stability and Polarity", *The American Political Science Review* Vol.64, No.1, March 1970, p.121.

Αθήνας και Σπάρτης και του «μονοπολικού» της περιόδου της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Ακόμα και στη νεότερη ιστορία του, το διεθνές σύστημα πέρασε από την κατάσταση της στρατιωτικής «πολυπολικότητας» των Μεγάλων Δυνάμεων της περιόδου 1815-1945, σε αυτήν της «διπολικότητας» της περιόδου του ψυχρού πολέμου (1945-1991) και στη συνέχεια στην υφιστάμενη της «μονοπολικότητας» της αμερικανικής μονοκρατορίας.

Η παρούσα μονοπολική ισορροπία ισχύος υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, φαίνεται να συνεχίζει να επικρατεί, καθόσον προς το παρόν κανένα κράτος δεν μπορεί να τις αμφισβητήσει στρατιωτικά. Η γεωγραφική θέση των ΗΠΑ σε σχέση με τις άλλες Μεγάλες Δυνάμεις, κυρίως της Ασίας, είναι πλεονεκτικότερη, καθόσον δεν αμφισβητείται, άμεσα τουλάχιστον, από άλλους ανταγωνιστές. Αντιθέτως, οι «αμφισβητίες» του μονοπολικού συστήματος όπως η Κίνα, η Ιαπωνία, η Ινδία και η Ρωσία κατέχουν λιγότερο ευνοϊκές στρατηγικές θέσεις, καθώς βρίσκονται εν μέσω περισσότερο πολυπολικών περιοχών, με τον μεταξύ τους ανταγωνισμό να είναι αναπόφευκτος.

Σύμφωνα με τον πρώην Γερμανό καγκελάριο Helmut Schmidt «Οι Αμερικανοί τώρα νομίζουν ότι είναι η μόνη υπερδύναμη στον κόσμο. Αυτή είναι μια παρανόηση της πραγματικής τους κατάστασης. Η Ρωσία θα παραμείνει «αδύναμη» για τουλάχιστον είκοσι πέντε χρόνια, ίσως και πενήντα, δύο γενιές. Κανείς δεν ξέρει πραγματικά. Είναι μια χώρα σε αναταραχή. Ωστόσο, είναι ακόμα μια υπερδύναμη»⁶⁷⁹.

Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, το διεθνές πολιτικό σύστημα έγινε μονοπολικό. Σύμφωνα με τον Kenneth Waltz, η «μονοπολικότητα» εμφανίζεται ως το λιγότερο ανθεκτικό διεθνές σχήμα για δύο βασικούς λόγους: Πρώτον οι κυρίαρχες δυνάμεις αναλαμβάνουν πάρα πολλά καθήκοντα πέρα από τα σύνορά τους, με συνέπεια την αποδυνάμωσή τους μακροπρόθεσμα, και δεύτερον ακόμα και αν μια κυρίαρχη δύναμη

⁶⁷⁹ Paul Dukes, *The Superpowers: A short history*, Taylor & Francis, New York 2002, p.155.

συμπεριφέρεται με μετριοπάθεια, αυτοσυγκράτηση και ανεκτικότητα, τα πιο αδύναμα κράτη θα ανησυχούν για τη μελλοντική της συμπεριφορά⁶⁸⁰.

Σύμφωνα με την παραπάνω θέση, οι ΗΠΑ κινδυνεύουν να εξασθενίσουν με την πάροδο του χρόνου λόγω της υπερβολικής δέσμευσής τους διεθνώς. Όσο όμως οι ΗΠΑ μπορούν να ανταποκρίνονται στις ανάγκες ασφάλειας του κόσμου, η μονοπολική ισορροπία ισχύος θα συνεχίσει να υφίσταται, και μάλιστα αν δεν συμβεί κάτι απροσδόκητο, θα μπορούσε να έχει μεγάλη διάρκεια ζωής. Μια τέτοια εξέλιξη φυσικά είναι αντίθετη προς τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις της ρωσικής ηγεσίας.

Το πολυπολικό διεθνές σύστημα ήταν λιγότερο σταθερό από το διπολικό που ακολούθησε, αφού είχε ως αποτέλεσμα δύο παγκόσμιους πολέμους. Η διπολική εποχή της περιόδου του ψυχρού πολέμου, ήταν πιο σταθερή λόγω της κυριαρχίας μόνο δύο Μεγάλων Δυνάμεων, των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης. Η μετάβαση στη σημερινή μονοπολική δομή εξουσίας έχει φέρει σημαντικές αλλαγές στην παγκόσμια πολιτική, με τις ΗΠΑ να αναδύονται ως η μοναδική υπερδύναμη. Αν και η κατάσταση αυτή μέχρι στιγμής χαρακτηρίζεται περισσότερο σταθερή, εν τούτοις δεν ικανοποιεί τις Μεγάλες Δυνάμεις «δεύτερης κατηγορίας», οι οποίες παραμένουν στη σκιά της αμερικάνικης μονοκρατορίας.

Οι αποκαλούμενες Μεγάλες Δυνάμεις «δεύτερης κατηγορίας», μεταξύ των οποίων και η Ρωσία, ανησυχώντας για την αυξανόμενη μονοκρατορία των ΗΠΑ και την τάση τους να επεμβαίνουν στο εσωτερικό κυρίαρχων κρατών, ακολουθούν πολιτικές με στόχο αφενός να περιορίσουν την αμερικανική ισχύ, και αφετέρου να διατηρήσουν τη δική τους επιρροή και ασφάλεια. Στο ίδιο πλαίσιο κινούμενες, έχουν αρχίσει να εμπλέκονται στην «ήπια ισορροπία», με τη δημιουργία διπλωματικών συμμαχιών ή συμφωνιών, ειδικά στον

⁶⁸⁰ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Vol.25, No.1, Summer 2000, pp.27-28.

ΟΗΕ, με την έμμεση απειλή της αναβάθμισης των συμμαχιών αυτών, αν οι ΗΠΑ προχωρήσουν πέρα από τους δηλωμένους στόχους⁶⁸¹.

Η προσέγγιση της Μόσχας στην πολυπολικότητα διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον πρώην Ρώσο πρωθυπουργό Yevgeny Primakov στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Ο Primakov θεωρείται ως ο θεωρητικός του σχεδίου για έναν πολυπολικό κόσμο, ο οποίος θα αποτελεί την αρένα για διάφορους παγκόσμιους δρώντες να συντονίσουν την εξωτερική τους πολιτική μέσω διαλόγου και στο πλαίσιο διεθνών επίσημων και άτυπων οργανισμών, όπως ο ΟΗΕ ή η «Ομάδα των 20» (G20)⁶⁸². Στόχος της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, είναι να μετατοπίσει το διεθνές σύστημα από μια μονοπολική τάξη που κυριαρχείται από τις ΗΠΑ σε μια πολυπολική, στην οποία η Ρωσία θα χρησιμεύσει ως βασικός πόλος που θα κυριαρχεί στην περιοχή της Ευρασίας.

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή, η Ρωσία έχει συνειδητοποιήσει ότι δεν έχει τη δυνατότητα να έλθει σε ευθεία αντιπαράθεση με τις ΗΠΑ ή τους συμμάχους της στη διεθνή σκηνή. Η δημιουργία επομένως συμμαχιών όπως η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (EAEU), ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης (SCO), και σε μικρότερο βαθμό η ομάδα BRICS (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα και Νότια Αφρική) θα της παρέχουν τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει τη δυτική επιρροή στην Ευρασία, να διαχειριστεί τις σχέσεις της σε ένα πιο ανταγωνιστικό τοπίο, να αποτρέψει τις δυτικές προσπάθειες για απομόνωση της, και να προβάλλει τη ρωσική ισχύ και επιρροή, ενισχύοντας τη διεθνή της θέση⁶⁸³.

⁶⁸¹ T.V. Paul, *Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy*, *International Security*, Vol.30, No.1, Summer 2005, MIT Press, p.47

⁶⁸² Gorokhov Andrey Anatolyevich, “Multipolar World of the XXI Century”, *Russian Political Science*, No.1, 2016.

⁶⁸³ Paul Stronski and Richard Sokolsky, *Multipolarity in Practice: Understanding Russia's Engagement With Regional Institutions*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC, 2020, p.1.

Ο Πρόεδρος Putin συνεχίζει την παράδοση του Primakov, και η ρωσική στρατηγική σήμερα είναι ακόμα πραγματιστική, προβλέψιμη και μάλλον χωρίς εκπλήξεις⁶⁸⁴. Η ιδέα μιας πολυπολικής παγκόσμιας τάξης έχει αναδειχθεί ως η κύρια ιδεολογική θέση της Ρωσίας, και προωθείται στη διεθνή σκηνή. Άλλωστε είναι και η μόνη επιλογή της Μόσχας με δεδομένο το βεβαρυμένο πρόσφατο παρελθόν του διπολικού συστήματος, και το μη αποδεκτό υφιστάμενο μονοπολικό. Η Ρωσία δεν μπορεί να παραμένει θεατής των εξελίξεων οι οποίες καθοδηγούνται από την αμερικανική μονοκρατορία. Για μια χώρα με τις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές φιλοδοξίες της Ρωσίας, η πλήρης ανεξαρτησία αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της ύπαρξής της.

Η υφιστάμενη μορφή παγκόσμιας τάξης, δεν είναι δυνατό να γίνει αποδεκτή από τη Ρωσική ηγεσία, για πολλούς λόγους. Πρώτον είναι αντίθετη στη λογική μιας χώρας η οποία υποστηρίζει ότι ως Μεγάλη Δύναμη, έχει λόγο στις διεθνείς εξελίξεις. Δεύτερον της περιορίζει τον βαθμό ελευθερίας που η Μόσχα θεωρεί ότι δικαιούται για την υποστήριξη των εθνικών της συμφερόντων. Τρίτον αποτελεί τροχοπέδη στη διατήρηση της επιρροής της Μόσχας στο Μετα-Σοβιετικό χώρο. Τέταρτον δημιουργούνται ευνοϊκότερες συνθήκες για την περαιτέρω επέκταση του NATO, γεγονός το οποίο αυξάνει το αίσθημα ανασφάλειας της ρωσικής κοινωνίας. Τέλος, η παραμονή της Ρωσίας, έστω και σαν δεύτερης κατηγορίας μεγάλη δύναμη, στη σκιά ενός μονοπολικού συστήματος, σημαίνει κάτι πολύ περισσότερο για την ίδια τη ρωσική εθνική ταυτότητα. Σημαίνει την αποποίηση του χαρακτηριστικού της «διαφορετικότητας», του «αυτοκρατορικού» χαρακτήρα του κράτους το οποίο είναι ανεξάρτητο και ακολουθεί τους δικούς του κανόνες, και την παραίτηση από τις ιδιαίτερες μοναδικές αξίες που χαρακτηρίζουν τη ρωσική κοινωνία, εις βάρος των της επιβίωσής της.

⁶⁸⁴ Elizabeth Buchanan, “What Russia wants in a multipolar world”, The Interpreter, 31 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/what-russia-wants-multipolar-world>, πρόσβαση 24 Ιουλίου 2020.

Μετά την κρίση της Ουκρανίας το 2014, η Ρωσία απομακρύνθηκε από την ούτως ή άλλως καταδικασμένη προοπτική της Δυτικής ολοκλήρωσης, επαναπροσδιοριζόμενη ως αυτόνομο και ανεξάρτητο έθνος στο κέντρο της Ευρασίας. Ένα έθνος το οποίο δεν είναι ούτε Δυτικό ούτε Ασιατικό, αλλά μια μεγάλη και ισχυρή χώρα που προωθεί και υπερασπίζεται τα εθνικά της συμφέροντα όπως αυτή τα αντιλαμβάνεται, και υποστηρίζει μια νέα παγκόσμια τάξη στην οποία θα «ακούγονται» παραπάνω από μία φωνές.

5.3 Η Ανάδυση της Ρωσίας στον Ευρασιατικό χώρο

Η περίπτωση της Ρωσίας θυμίζει το μύθο του Φοίνικα που αναγεννιέται από τις στάχτες του. Αν και η εμφάνιση μιας νέας κρατικής οντότητας στη θέση της Σοβιετικής Ένωσης που αναπόφευκτα κατέρρεε ήταν φυσικό επακόλουθο, εν τούτοις πολύ λίγοι μπορούσαν φανταστούν ότι το «νέο κράτος» θα διέφερε κατά πολύ από τις υπόλοιπες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Η ανάδυση της Ρωσικής Ομοσπονδίας από τα ερείπια της Σοβιετικής Ένωσης, δημιούργησε νέα δεδομένα στη διεθνή πολιτική σκηνή, αλλάζοντας τις συνθήκες στη μετά-ψυχροπολεμική εποχή, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Μπορεί η νέα κρατική μορφή να είναι πλέον κατά πολύ μικρότερη τόσο εδαφικά όσο και πληθυσμιακά από την προκάτοχό της ΕΣΣΔ, ωστόσο διεκδικεί μια θέση μέσα στην παγκόσμια διεθνή σκηνή αντίστοιχη και ίσως ισχυρότερη από αυτήν της Σοβιετικής Ένωσης.

5.3.1 Η εμφάνιση της «νέας» Ρωσίας

Η επιβίωση του «νέου» κράτους στα πρωτόγνωρα για τη Ρωσία διεθνή δεδομένα, ανάγκασε τη ρωσική πολιτική ελίτ να δημιουργήσει νέες μορφές κρατικής διοίκησης στο

εσωτερικό, όπως επίσης και νέες αντιλήψεις για τα εθνικά συμφέροντα όσον αφορά τις σχέσεις της με τα άλλα κράτη στο εξωτερικό. Η συμπεριφορά του «νέου κράτους» στις σχέσεις του με άλλους κρατικούς δρώντες ή οργανισμούς, δεν ήταν η αναμενόμενη σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα και προσδοκίες, επιβραβεύοντας τους υποστηρικτές του ρεαλισμού, σύμφωνα με τους οποίους τα εθνικά συμφέροντα κυριαρχούν έναντι των άλλων στις διεθνείς σχέσεις.

Το πρώτο παγκοσμίως Μαρξιστικό – Κομμουνιστικό κράτος, το οποίο για επτά δεκαετίες ήταν από τα ισχυρότερα κράτη της υφηλίου, καταλαμβάνοντας το ένα έκτο της επιφάνειας της γης και με πληθυσμό 293 εκατομμύρια κατοίκους, κατέρρευσε με γεωπολιτικό πάταγο το 1991, «σπάζοντας» σε δεκαπέντε κομμάτια. Από τα δεκαπέντε νέα κράτη που δημιουργήθηκαν, η Ρωσική Ομοσπονδία ήταν αυτή η οποία σήκωσε το βάρος των νέων εξελίξεων, και ως διάδοχη κατάσταση της ΕΣΣΔ είχε να διευθετήσει πλήθος προβλημάτων τόσο παλαιών, όσο και νέων. Η Ρωσία αποτελούσε τη συνέχεια της Σοβιετικής Ένωσης τόσο πολιτικά, όσο και ιστορικά στην εξελικτική πορεία της «Ρωσικής Αυτοκρατορίας», ενώ τα υπόλοιπα δεκατέσσερα κράτη απλά απέκτησαν την ανεξαρτησία τους μετά τη μακροχρόνια σοβιετική κατοχή. Η Μόσχα μαζί με τα προβλήματα, κληρονόμησε και το σοβιετικό παρελθόν με ότι αυτό συνεπάγεται για τη θέση της στην άμεση περιφέρειά της αλλά και στον κόσμο γενικότερα.

Η κατάρρευση του σοβιετικού κομμουνισμού αποτελεί ορόσημο στην ιστορία των κρατών της περιοχής, για άλλους θετικό και για άλλους αρνητικό. Για τη Ρωσία ήταν «η μεγαλύτερη γεωπολιτική καταστροφή του 20^{ου} αιώνα»⁶⁸⁵, ενώ για τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες αποτελεί «εθνική εορτή». Ενώ το σοβιετικό παρελθόν λειτούργησε σαν άλλοθι για την άσχημη πολιτική και οικονομική κατάσταση των δεκατεσσάρων πρώην

⁶⁸⁵ Paul J. Bolt and Sharyl Cross, *China, Russia, and Twenty-First Century Global Geopolitics*, Oxford University Press, Oxford UK, 2018, p.167.

σοβιετικών δημοκρατιών, δεν συνέβη το ίδιο και με την δέκατη πέμπτη Ρωσία. Η τελευταία είχε να αντιμετωπίσει από τη μια πλευρά τις υποχρεώσεις και τα προβλήματα που της κληρονόμησε η Σοβιετική Ένωση, και από την άλλη την μήνι όχι μόνο των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, αλλά και αρκετών άλλων πρώην μελών του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Όλοι αυτοί έβλεπαν στο πρόσωπο της Ρωσίας τον «Σοβιετικό Δυνάστη» ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την κατάσταση τους και για τον αποκλεισμό τους από τις ελεύθερες κοινωνίες της Δύσης με ότι αυτό συνεπάγεται για την χαμένη τους πρόοδο.

Αρκετοί από τους πρώην «συντρόφους», έσπευσαν από την πρώτη κιόλας στιγμή να ενταχθούν στους Δυτικούς θεσμούς (NATO, ΕΕ), θεωρώντας ότι με την κίνησή τους αυτή θα εύρισκαν λύση σε όλα τους τα προβλήματα. Ακόμα και η Ρωσία την πρώτη δεκαετία μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, δεν θεωρούσε ότι κάτι τέτοιο ήταν επικίνδυνο, με φήμες να θέλουν τον Ρώσο πρόεδρο Vladimir Putin να είχε δηλώσει σε συνέντευξή του στον Αμερικανό σκηνοθέτη Oliver Stone, ότι είχε προτείνει στον πρώην Πρόεδρο των ΗΠΑ Bill Clinton κατά τη διάρκεια της συνάντησής τους το 2000 στη Μόσχα, το ενδεχόμενο να ενταχθεί η Ρωσία στο NATO⁶⁸⁶. Ήταν η εποχή που η Δύση θεωρούσε ότι με την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, ο κόσμος θα εισερχόταν σε μια νέα εποχή απαλλαγμένη από προβλήματα και αντιπαραθέσεις, τουλάχιστον από την ρωσική πλευρά.

Ανεξάρτητα από την ακρίβεια όχι του γεγονότος, αλλά του «ύφους» με το οποίο η παραπάνω πρόταση ενδεχομένως να είχε συζητηθεί, η συνέχεια ήταν τελείως διαφορετική. Η επέκταση του NATO προς Ανατολάς, αποτέλεσε ένα σημαντικό σημείο τριβής μεταξύ Δύσης και Ρωσίας, με την τελευταία να θεωρεί μια τέτοια κίνηση ως ευθεία απειλή κατά της εθνικής της ασφάλειας. Σαν αποτέλεσμα αυτού, όσο το NATO επεκτείνεται και η ΕΕ υποστηρίζει την Ουκρανία, τόσο θα παραμένει απίθανο η Ρωσία να διαφοροποιήσει την

⁶⁸⁶ “Putin asked Bill Clinton to consider option Russia might join NATO”, TASS Russian News Agency, 3 June 2017, διαθέσιμο στο <https://tass.com/politics/949712>, πρόσβαση 4 Ιουνίου 2020.

εξωτερική της πολιτική, ακολουθώντας κάποιες προσεγγίσεις για συνεργασία εντός του ΟΑΣΕ (Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη), οι οποίες θα μπορούσαν να αλλάξουν ουσιαστικά τη δύσπιστη συνεργασία εντός του οργανισμού⁶⁸⁷.

Στο εσωτερικό της χώρας, η μετάβαση της μεγαλύτερης κρατικά ελεγχόμενης οικονομίας στον κόσμο σε ελεύθερη οικονομία της αγοράς, ήταν εξαιρετικά δύσκολη. Ο πληθωρισμός αυξανόταν με διψήφια νούμερα κάθε μήνα, το βιοτικό επίπεδο των πολιτών ήταν σε κατακόρυφη πτώση και οι οικονομίες μιας ζωής των Ρώσων πολιτών εξαφανίστηκαν. Η ρωσική ηγεσία είχε να αντιμετωπίσει σοβαρές προκλήσεις οι οποίες αφορούσαν τόσο πολιτικές μεταρρυθμίσεις, όσο και την ανόρθωση της οικονομίας. Ο ιδιαίτερος «κρατικός» τρόπος με τον οποίον ήταν δομημένη και λειτουργούσε η σοβιετική οικονομία, κληρονόμησε στη Ρωσία σοβαρά έως ανεπίλυτα προβλήματα. Μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού της Σοβιετικής Ένωσης απασχολούνταν στις κρατικές αμυντικές βιομηχανίες οι οποίες πλέον υπολειπούνταν «παράγοντας» κυρίως ανέργους. Το κράτος ήταν ο εργοδότης σε όλες τις μορφές παραγωγής, με τις περισσότερες βιομηχανίες τις οποίες επέπτευε να έχουν χρεοκοπήσει, παρασύροντας μαζί τους και ολόκληρο το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας.

5.3.2 Η Κρίση Εθνικής Ταυτότητας

Με αυτές τις επικρατούσες συνθήκες, ο μέσος Ρώσος πολίτης αισθανόταν απογοητευμένος, ανασφαλής και καθόλου υπερήφανος για μια πατρίδα που δεν ήξερε που πήγαινε και ποια ήταν η θέση της στον κόσμο. Από τη μια αισθανόταν υπερηφάνεια για την μεγαλοπρέπεια που προσέδιδαν στην καταγωγή του ο Τολστόι, ο Ραχμάνινοφ, ο

⁶⁸⁷ Graham H. Turbiville, *Russian Special Forces: Issues of Loyalty, Corruption and the Fight Against Terror*, JSOU Pamphlet 05-1, The JSOU Press, Florida 2005, p.71

Πάστερνακ, ο Μεντελέγιεφ και τόσοι άλλοι, και από την άλλη έπρεπε να παλέψει με το φάντασμα της Κομμουνιστικής Ρωσίας, και την πολιτική, οικονομική και πολιτιστική παραλυσία που κληρονομήθηκε από τη Σοβιετική Ένωση. Η κρίση «εθνικής ταυτότητας» ήταν ίσως το μεγαλύτερο κοινωνικό πρόβλημα που δημιούργησε η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και που έπρεπε να επιλύσει η νέα ρωσική ηγεσία.

Το πρόβλημα του καθορισμού της Ρωσικής εθνικής ταυτότητας, το οποίο είναι τόσο παλιό όσο και η ίδια η Ρωσία, έχει καταστεί ιδιαίτερα επώδυνο τις τελευταίες δεκαετίες⁶⁸⁸. Όπως ανέφερε ο ρωσικής καταγωγής Νομπελίστας Zinovy Zinik το 2005, «Οι Ρώσοι βρίσκονται σε μια κατάσταση μόνιμης κρίσης ταυτότητας. Δεν γνωρίζουν πλέον ποιοι και τι είναι, και έτσι αισθάνονται πικραμένοι σε οποιαδήποτε προσπάθεια προσδιορισμού τους»⁶⁸⁹. Ο ιστορικός Michael Khodarkovsky υποστηρίζει ότι την τελευταία δεκαετία, ο πρόεδρος Putin προσπάθησε να βρει έναν δρόμο για την αποκατάσταση της αυτοκρατορικής ταυτότητας της Ρωσίας μέσω μιας σειράς αποτυχημένων έργων: της Ευρασιατικής Κοινοπολιτείας, του Ρωσικού Κόσμου και του Ρωσικού Πολιτισμού - όλα σε αντίθεση με τη Δύση και τα φιλελεύθερα πολιτικά της ιδανικά⁶⁹⁰.

Στο πλαίσιο όλων όσων αναφέρθηκαν, εντάσσεται και η προσπάθεια της Ρωσίας να διατηρήσει στο εξωτερικό το στάτους της μεγάλης δύναμης. Μιας κατάστασης η οποία θα συμβάλλει μεταξύ άλλων και στην επαναβεβαίωση της εθνικής ταυτότητας των πολιτών. Ωστόσο για να είναι επιτυχής η ρωσική προβολή διεθνούς επιρροής, θα πρέπει και στο εσωτερικό η κατάσταση να είναι ανάλογη. Στην επιστημονική βιβλιογραφία σχετικά με τη μετα-σοβιετική εξωτερική πολιτική, αναφέρονται μια σειρά από διαπιστώσεις σχετικά με

⁶⁸⁸ Sara Salmon, *Melancholic Identities, Toska and Reflective Nostalgia*, Firenze University Press, Firenze, 2015, p.164.

⁶⁸⁹ Donald Winchester, "Russia's Identity Crisis", *Vision*, Summer 2008, διαθέσιμο στο, <https://www.vision.org/russias-identity-crisis-836>, πρόσβαση 8 Ιουνίου 2020.

⁶⁹⁰ Michael Khodarkovsky, "Russia's Age-Old Question: Who Are We?", *The New York Times*, 18 May 2017, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2017/05/18/opinion/russia-putin-national-identity.html>, πρόσβαση 16 Ιουνίου 2020.

το εσωτερικό και το διεθνές πλαίσιο της ρωσικής πολιτικής, με κυριότερες τις ακόλουθες⁶⁹¹:

- Το Ρωσικό κράτος που εμφανίστηκε μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, αντιμετωπίζει μια προφανή κρίση πολιτικής και εθνικής ταυτότητας, η οποία ωθεί τη ρωσική εξωτερική πολιτική σε μονόπλευρες και εθνικιστικές κατευθύνσεις.
- Το κράτος έχει βιώσει μια άνευ προηγουμένου αποσύνθεση των κλασικών στοιχείων προβολής της διεθνούς του ισχύος, όπως η βιομηχανία, οι ένοπλες δυνάμεις και το εξωτερικό χρέος.
- Η διαδικασία λήψης αποφάσεων στους τομείς της εξωτερικής πολιτικής και της ασφάλειας είναι σε μεγάλο βαθμό άμορφη, μη δομημένη και συχνά μη συναφής με τους διάφορους θεσμούς να λειτουργούν συχνά προς ίδιο όφελος όχι πάντα σύμφωνα με τα εθνικά συμφέροντα.
- Από το 1993, σε αντίδραση της ανατροπής των ρωσικών φιλοδοξιών για προσχώρηση στις δυτικές οικονομικές, πολιτικές κοινότητες, η Ρωσική διπλωματία έχει προχωρήσει σε μια αποφασιστικά μονομερή και συχνά αντι-δυτική πολιτική.

Η ρωσική εξωτερική πολιτική έχει θέσει ξεκάθαρους στόχους όσον αφορά τα εθνικά συμφέροντα της χώρας. Οι στόχοι αυτοί χαρακτηρίζουν την συμπεριφορά της Ρωσίας τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό και σε γενικές γραμμές έρχονται σε αντίθεση με τα δυτικά συμφέροντα. Αν και υπήρξαν περίοδοι προσέγγισης και συνεργασίας μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, εν τούτοις η βαθιά ριζωμένη ρωσική αντίληψη ότι αποτελεί ένα ολοένα και περισσότερο περικυκλωμένο κράτος του οποίου η ασφάλεια και η ίδια η ύπαρξή του απειλείται, συνεχίζει να αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία θεμελιώνεται η ρωσική εσωτερική και εξωτερική πολιτική. Συχνά η αντίληψη αυτή

⁶⁹¹ Allen C. Lynch, "The Realism of Russia's Foreign Policy." *Europe-Asia Studies*, Vol.53, No.1, 2001, pp.7-31, διαθέσιμο στο www.jstor.org/stable/826237, πρόσβαση 20 Ιουνίου 2020.

καλλιεργείται και χρησιμοποιείται κατάλληλα από τη ρωσική πολιτική τάξη αφενός για τη νομιμοποίηση των ενεργειών της, και αφετέρου για την αποκόμιση πολιτικών ωφελημάτων και την ενίσχυση του καθεστώτος.

5.3.3 Ο Πραγματιστής Putin

Με την άφιξη του ο Vladimir Putin στην πολιτική σκηνή της Ρωσίας ως πρωθυπουργός το 1999, προχώρησε σε δραστικές αλλαγές τόσο στο εσωτερικό όσο και στις εξωτερικές σχέσεις της χώρας. Στο εσωτερικό, ξεκίνησε εκ νέου τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις που είχαν αδρανήσει στην περίοδο Γέλτσιν, ενώ ταυτόχρονα έθεσε υπό τον έλεγχό του τους ολιγάρχες ακόμα και δια της βίας, ενισχύοντας τις στρατιωτικές και τις δυνάμεις ασφαλείας. Στο εξωτερικό, έκανε ότι μπορούσε για να στηρίξει τις Ηνωμένες Πολιτείες και πραγματοποίησε μια τεράστια φιλοδυτική μεταστροφή μετά το 2001⁶⁹².

Ο Putin ως πραγματιστής, είχε συγκεκριμένους στόχους και ήξερε πολύ καλά ότι έπρεπε να λάβει δραστικά μέτρα για να τους επιτύχει. Ο James Scott Johnston, σημειώνει ότι για τον πραγματιστή, διαφορετικά πλαίσια, στα οποία εξετάζονται διάφορα αντικείμενα, απαιτούν διαφορετικές τεχνικές και διαφορετικές προσεγγίσεις⁶⁹³. Ο Ρώσος πρωθυπουργός αποδείχθηκε αρκετά ικανός στην αντιμετώπιση διαφορετικών καταστάσεων, γεγονός το οποίο συνέβαλλε σημαντικά στη μετέπειτα πολιτική του ανέλιξη.

Καθώς ο 20^{ος} αιώνας πλησίαζε στο τέλος του, η Ρωσία αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα με κυριότερα αυτά της οικονομίας και της ασφάλειας. Οι προκλήσεις που είχε

⁶⁹² Sumantra Maitra, "Realism in Russian Foreign Policy: The Crimean Case", CLAWS Journal, Summer 2014, p.120.

⁶⁹³ James Scott Johnston, *Deweyan Inquiry: From Education Theory to Practice*, Albany: State University of New York Press, New York 2009, p.33.

να αντιμετωπίσει ο Putin, ήταν πως θα βγάλει από το τέλμα και θα εκσυγχρονίσει τη ρωσική οικονομία, και ταυτόχρονα πως θα αντιμετώπιζε την επεκτατική πολιτική του ΝΑΤΟ. Ο ρωσικής καταγωγής ακαδημαϊκός και συγγραφέας Andrei Tsygankov, υποστηρίζει ότι ο Putin αντικατέστησε την πολιτική των προκατόχων του με τη στρατηγική του «πραγματισμού»⁶⁹⁴.

Ο Tsygankov υποστηρίζει ότι πραγματισμός για τον Πούτιν, σήμαινε τον πλήρη τερματισμό της ρωσικής απομόνωσης και την καθιέρωση της Ρωσίας ως πλήρους μέλους της διεθνούς κοινότητας, τη διασφάλιση της εσωτερικής σταθερότητας καθώς και της ασφάλειας από υπαρκτές απειλές και τέλος την επιδίωξη του οικονομικού εκσυγχρονισμού⁶⁹⁵. Όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, ο πραγματισμός του Putin ήταν αρκετά επιτυχημένος τόσο στην ανόρθωση της οικονομίας και την αντιμετώπιση των θεμάτων ασφάλειας, όσο και του κύρους και της αποκατάστασης της εθνικής ταυτότητας, ταυτόχρονα.

Στην ετήσια ομιλία του προς τη Συνέλευση της Ρωσικής Ομοσπονδίας τον Ιούλιο του 2000, ο Ρώσος πρόεδρος Putin επεσήμανε ότι αν η Ρωσία επιλέξει να στηριχθεί στις συμβουλές, τη βοήθεια και τα δάνεια των άλλων θα παραμείνει μια αδύναμη χώρα. Για τον λόγο αυτό η μόνη πραγματική επιλογή, είναι η επιλογή μιας ισχυρής χώρας η οποία θα είναι σίγουρη για τον εαυτό της, δεν θα περιφρονεί τη διεθνή κοινότητα, ούτε θα είναι ενάντια σε άλλα ισχυρά έθνη, αλλά θα είναι μαζί με αυτά⁶⁹⁶. Ο Ρώσος πρόεδρος από την αρχή της θητείας του έκανε γνωστές τις προθέσεις τόσο τις προσωπικές, όσο και της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Ο Bertrand Russell αναφέρει ότι οι κυριότεροι πόθοι του

⁶⁹⁴ Andrei Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity* (4th ed.), Rowman & Littlefield, London, 2016, p.167

⁶⁹⁵ Andrei Tsygankov, "Two Faces of Putin's Great Power Pragmatism." *Soviet and Post-Soviet Review*, Vol.33, No.1 (Winter 2008): 103-19, p.103

⁶⁹⁶ President of Russia, "Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation", 8 July 2000 Moscow, The Kremlin, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21480>, πρόσβαση 3 Ιουλίου 2020.

ανθρώπου είναι οι πόθοι για ισχύ και δόξα. Ο ευκολότερος τρόπος για να κερδίσει κανείς δόξα είναι μέσω της απόκτησης ισχύος και επομένως ο πόθος για την πρώτη υπαγορεύει τις ίδιες ενέργειες που υπαγορεύονται για τη δεύτερη και για πρακτικούς λόγους τα κίνητρα θεωρούνται κοινά⁶⁹⁷.

Η Ρωσία λοιπόν, μέσω των προσωπικών φιλοδοξιών του Vladimir Putin, βλέπει τον εαυτό της να καταλαμβάνει μία από τις θέσεις των ισχυρών δυνάμεων στον κόσμο η οποία δεν θα έρχεται σε αντιπαράθεση με τα άλλα κράτη, τα οποία φυσικά θα πρέπει να συμφωνούν με τη ρωσική αντίληψη περί της διεθνούς τάξης και ισορροπίας. Για πολλούς, ο πόλεμος της Τσετσενίας, οι επιχειρήσεις στη Γεωργία και τέλος η προσάρτηση της Κριμαίας αποτελούν απόδειξη ότι και η διεθνής κοινότητα περιφρονείται, και η Μόσχα δεν διστάζει να έρθει ενάντια σε άλλα έθνη όταν τα συμφέροντά της απειλούνται.

5.3.4 Η Ρωσική Ανασφάλεια

Ωστόσο οι συμπεριφορικές «διαφορές» της Ρωσίας με τη Δύση, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η Μόσχα «ψεύδεται», ούτε ότι επιχειρεί να παραπλανήσει τη διεθνή κοινή γνώμη. Απλά η ρωσική αντίληψη περί «σεβασμού της διεθνούς κοινότητας» και «συνεργασίας» με τα άλλα ισχυρά έθνη είναι τελείως διαφορετική από την αντίστοιχη δυτική. Η αντίληψη αυτή κυριαρχείται και υπαγορεύεται από το αίσθημα «ανασφάλειας» και την καχυποψία έναντι της Δύσης και των θεσμών που την εκπροσωπούν.

Η προσάρτηση της Κριμαίας και η κρίση της Ουκρανίας, αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα της ρωσικής ανησυχίας για την εθνική της ασφάλεια. Αποτελούν επίσης και έμπρακτη απόδειξη τόσο στο εξωτερικό αλλά κυρίως στο

⁶⁹⁷ Bertrand Russell, *Ισχύς: Μια Νέα Κοινωνική Ανάλυση*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα 2001, σελ.15-16

εσωτερικό, ότι η Ρωσία δεν διστάζει να αντιδράσει δυναμικά όταν αισθάνεται ότι παραβιάζεται ο ζωτικός χώρος και τα συμφέροντά της. Πέραν αυτών όμως, η Ουκρανική κρίση σηματοδοτεί καθοριστικά τον ρόλο και τις σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Δύσης. Η επανάσταση στην Ουκρανία με την υποκίνηση ή έστω την ανοχή της Δύσης, καθώς και τα γεγονότα που ακολούθησαν, ήταν σίγουρο ότι θα οδηγούσαν σε εξελίξεις οι οποίες θα άλλαζαν τις ισορροπίες στην περιοχή.

Ωστόσο αυτό που ίσως δεν υπολόγιζε η Δύση, ήταν η επιστροφή σε μια πρακτική η οποία θεωρείτο «ξεπερασμένη». Την κατάληψη εδαφών με στρατιωτικά μέσα. Οι αιτίες ενός πολέμου είναι τα επιθυμητά οφέλη που αναμένονται μετά την επιτυχή κατάληξη του από την απόκτηση εδαφών, την εξασφάλιση εύκολης πρόσβασης σε διάφορες περιοχές οικονομικού ενδιαφέροντος ή την εξασφάλιση πηγών ενέργειας⁶⁹⁸. Όλα αυτά φαίνεται ότι ικανοποιήθηκαν με τις ρωσικές επιχειρήσεις στην Ουκρανία, αιφνιδιάζοντας τη Δύση η οποία παρά τις κυρώσεις που επέβαλλε στη Ρωσία, για να δικαιολογήσει την αποτυχημένη πολιτική της στην Ουκρανία, δεν φαίνεται να πέτυχε ουσιαστικά αποτελέσματα.

Σε αντίθεση με τη Δύση η Ρωσία βγήκε περισσότερο ωφελημένη από την κρίση της Ουκρανίας. Η υπόθεση της Κριμαίας είναι η επικύρωση και η απόλυτη απόδειξη της επιστροφής της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης, γεγονός το οποίο στέλνει μηνύματα σε πολλαπλούς αποδέκτες. Στο εσωτερικό ενισχύει το εθνικό αίσθημα των Ρώσων πολιτών, συμβάλλοντας στην δημιουργία μια «εθνικής ταυτότητας» η οποία στηρίζεται στη δύναμη και την αποφασιστικότητα της Μεγάλης Ρωσίας, ανακαλώντας μνήμες από την αυτοκρατορική εποχή. Στο εξωτερικό επιβεβαιώνει έμπρακτα τη βούλησή της τόσο για την υποστήριξη των «Ρώσων συμπατριωτών» που ζουν σε άλλες χώρες και κυρίως πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, όσο και των εθνικών συμφερόντων όταν παραβιάζονται οι «κόκκινες γραμμές» που η ίδια έχει θέσει. Ωστόσο το πιο σημαντικό ίσως από όλη αυτή

⁶⁹⁸ Θεόδωρος Π. Λιανός, *Ενημερία χωρίς ανάπτυξη*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2016, σελ. 144

τη συμπεριφορά, είναι η δικαίωση των ρεαλιστών έναντι τόσο των φιλελεύθερων, όσο και των κονστρουκτιβιστών ότι τα κρατικά συμφέροντα είναι αυτά που κυριαρχούν και θριαμβεύουν στις σχέσεις μεταξύ των κρατών, έναντι οποιασδήποτε άλλης πτυχής.

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή, η «ήπια ισχύς» άρχισε να γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλής στις σχέσεις μεταξύ των κρατών, αφού αποδείχθηκε περισσότερο αποτελεσματική από τη στρατιωτική ισχύ η οποία παραμένει ως η τελευταία λύση όταν όλα τα άλλα μέσα έχουν αποτύχει. Έτσι στη σύγχρονη εποχή, η χρήση στρατιωτικής ισχύος έχει γίνει συνώνυμη με την παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου και τα κράτη που την εφαρμόζουν θεωρούνται ως απειλή για την περιφερειακή ή τη διεθνή ασφάλεια. Στο πλαίσιο αυτό από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, η Ρωσία προσπάθησε να αναπτύξει την ιδέα της ήπιας ισχύος, η οποία επίσημα εισήχθη στο ρωσικό δόγμα εξωτερικής πολιτικής το 2013, στο οποίο αναφέρεται ότι «Η ήπια ισχύς, ένα ολοκληρωμένο σύνολο εργαλείων για την επίτευξη στόχων εξωτερικής πολιτικής με βάση το δυναμικό της κοινωνίας των πολιτών, την πληροφόρηση, την πολιτιστική και άλλες μεθόδους και τεχνολογίες εναλλακτικές της παραδοσιακής διπλωματίας, καθίσταται απαραίτητο συστατικό των σύγχρονων διεθνών σχέσεων»⁶⁹⁹.

Ωστόσο, η Μόσχα έχει χρησιμοποιήσει επανειλημμένα μέσα «σκληρής ισχύος» στον μετα-Σοβιετικό χώρο, με πιο χαρακτηριστικές τις περιπτώσεις της Γεωργίας το 2008 και της Ουκρανίας το 2014. Τέτοιες ενέργειες δεν συμφωνούν με την επίσημη διακήρυξη της Ρωσίας για μη βίαιες μεθόδους εξωτερικής πολιτικής, τις οποίες επανέλαβε και στο δόγμα εξωτερικής πολιτικής το 2016, αναφέροντας ότι «*Εκτός από τις παραδοσιακές μεθόδους διπλωματίας, η ήπια ισχύς έχει γίνει αναπόσπαστο μέρος των προσπαθειών για*

⁶⁹⁹ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, 18 February 2013, διαθέσιμο στο https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/122186, πρόσβαση 26 Ιουνίου 2020.

την επίτευξη των στόχων της εξωτερικής πολιτικής»⁷⁰⁰. Ο «πόλεμος των πέντε ημερών» με τη Γεωργία τον Αύγουστο του 2008, καθώς και οι δημόσιες διαμαρτυρίες κατά της φερόμενης απάτης κατά τη διάρκεια των κοινοβουλευτικών και προεδρικών εκλογών του 2011 και 2012 αντίστοιχα, ανάγκασαν τη Ρωσία να εφαρμόσει τεχνικές ήπιας ισχύος, με σκοπό να βελτιώσει τη διεθνή εικόνα της και να αυξήσει την ελκυστικότητά της τόσο στις ελίτ όσο και στις κοινωνίες των χωρών της ΚΑΚ, όπως επίσης και της βελτίωσης της διεθνούς εικόνας της παγκοσμίως⁷⁰¹.

Παρά το γεγονός ότι η ρωσική ηγεσία προσπαθεί να εναρμονιστεί με τις τακτικές της σύγχρονης αντίληψης των διεθνών σχέσεων, εν τούτοις φαίνεται ότι παραμένει δέσμια των παραδοσιακών μεθόδων επιβολή ισχύος, με την ήπια ισχύ να μην απολαμβάνει την εκτίμηση των Ρώσων διαμορφωτών πολιτικής, τουλάχιστον στο βαθμό που της αξίζει. Μιλώντας στο συνέδριο ασφάλειας του Μονάχου το 2007, ο πρόεδρος Πούτιν κατέκρινε το μονοπολικό σύστημα το οποίο εκπροσωπούν οι ΗΠΑ, οι οποίες με τη σειρά τους προσπαθούν να επιβληθούν πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά έναντι άλλων χωρών, υποστηρίζοντας ότι ένας κόσμος που κυριαρχείται από μια υπερδύναμη είναι εγγενώς ασταθής. Υποστηρίζοντας την πολυπολικότητα, ο Ρώσος πρόεδρος δήλωσε ότι λαμβάνοντας υπόψη ότι το συνδυασμένο ΑΕΠ Ινδίας, Κίνας και Ρωσίας είναι μεγαλύτερο από αυτό των ΗΠΑ και της ΕΕ, το οικονομικό δυναμικό των νέων κέντρων της παγκόσμιας οικονομικής ανάπτυξης, θα μετατραπεί αναπόφευκτα σε πολιτική επιρροή και θα ενισχύσει την πολυπολικότητα⁷⁰².

⁷⁰⁰ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 1 December 2016, διαθέσιμο στο https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248, πρόσβαση 26 Ιουνίου 2020.

⁷⁰¹ Alexander Sergunin and Leonid Karabeshkin, *Understanding Russia's Soft Power Strategy*, Politics, Vol.35(3-4), 2015, p.349

⁷⁰² President of Russia, "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", 10 February 2007, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, πρόσβαση 20 Ιουνίου 2020.

Βασική επιδίωξη της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, αποτελεί η προστασία των συμφερόντων της χώρας τόσο στην περιφέρειά της, ιδιαίτερα στην πρώην σοβιετική επικράτεια, όσο στην Ευρώπη και την Ασία. Η θέση της άλλωστε στην Ευρασία δικαιολογεί μια τέτοια συμπεριφορά. Ένας από τους βασικούς στόχους της πολιτικής αυτής είναι η αντίθεση στην αμερικανική μονοκρατορία, προωθώντας την ιδέα της πολυπολικότητας ως μοντέλου σταθερότητας. Η αντίθεση αυτή δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο από τη Ρωσία, αλλά από μια ομάδα κρατών τα οποία ασπάζονται την ιδέα ενός πολυπολικού κόσμου και τα οποία θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως αντίβαρο στην αμερικανική ισχύ στη διεθνή σκηνή. Τα κράτη αυτά θα πρέπει να έχουν κάποιο «ειδικό βάρος» διεθνώς, έτσι ώστε η συνεργασία τους να δημιουργεί μια υπολογίσιμη δύναμη η οποία θα μπορεί να επηρεάζει τις διεθνείς εξελίξεις.

Για την υλοποίηση του σχεδίου αυτού, η Ρωσία χρησιμοποιεί τις σχέσεις που έχει αναπτύξει με την Ινδία, τη Βραζιλία, την Κίνα, ακόμα και τη Νότια Αφρική ως μέλη του διεθνούς πολιτικού οργανισμού BRICS. Έτσι τον Ιούνιο 2009, οι ηγέτες των χωρών BRIC⁷⁰³, στην πρώτη σύνοδο κορυφής που πραγματοποιήθηκε στο Αικατερίνμπουργκ της Ρωσίας, εξέδωσαν δήλωση με την οποία ζητούσαν τη δημιουργία μιας «δίκαιης, δημοκρατικής και πολυπολικής παγκόσμιας τάξης⁷⁰⁴. Η Ρωσία γνωρίζοντας πολύ καλά ότι δεν διαθέτει τις απαιτούμενες ικανότητες να δημιουργήσει και πάλι τον διπολικό κόσμο του δεύτερου μισού του του 20^{ου} αιώνα, πασχίζει να δημιουργήσει μια κατάσταση που μοιάζει αρκετά στο σύστημα ισορροπίας ισχύος του 19^{ου} αιώνα, όπου η Ευρώπη και κατ' επέκταση ο κόσμος διαχειριζόταν από μια ομάδα μεγάλων δυνάμεων⁷⁰⁵.

⁷⁰³ Η Νότια Αφρική προσχώρησε στον οργανισμό το 2010.

⁷⁰⁴ President of Russia, ‘‘Joint Statement of the BRIC Countries’ Leaders’’, 16 January 2009, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/supplement/209>, πρόσβαση 30 Μαΐου 2020.

⁷⁰⁵ Ashley J. Tellis, Mercy Kuo and Andrew Marble, Strategic Asia 2008–09: Challenges and Choices, The national Bureau of Asian Research, Washington DC 2008, p.171

5.3.5 Η «Έξοδος» της Ρωσίας

Για την επάνοδό της στην Παγκόσμια Σκηνή ως βασικός δρών, η Ρωσία έπρεπε και πάλι να επανέλθει στις περιοχές εκείνες τις οποίες είτε θεωρούσε ως σφαίρες επιρροής της, είτε με την πολιτική της είχε αναπτύξει ιδιαίτερες σχέσεις, ή ακόμα και να δημιουργήσει νέα πλαίσια συνεργασίας μέσω των οποίων θα μπορούσε να αναδειχθεί σε έναν υπολογίσιμο αντίπαλο. Η επιστροφή της στην «ενεργό δράση» έπρεπε να γίνει σταδιακά ξεκινώντας από το άμεσο οικείο περιβάλλον της, και εκτιμώντας τις δυνατότητες και τα αποτελέσματα της πολιτικής της να προχωρήσει περαιτέρω.

Ανάμεσα στις βασικές προτεραιότητες της Ρωσικής ηγεσίας, ήταν και η διατήρηση της επιρροής στις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, όσες τουλάχιστον είχαν απομείνει και δεν είχαν ακόμα στραφεί προς τη Δύση όπως αυτές της Κεντρικής Ασίας. Αυτό ήταν και το πρώτο βήμα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, το οποίο είχε ως στόχο πρώτον την αναχαίτηση της προσχώρησης των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών στους δυτικούς θεσμούς και την συνεπακόλουθη απομόνωσή της, και δεύτερον τη διατήρηση του κύρους της στο «εγγύς εξωτερικό», γεγονός το οποίο πέραν των αισθημάτων ασφάλειας, παρείχε στη ρωσική κοινωνία την ηθική ικανοποίηση ότι η Ρωσία συνεχίζει να είναι μεγάλη. Οι χώρες του «εγγύς εξωτερικού», συνέχιζαν να αποτελούν για τη Μόσχα τμήμα της σφαίρας επιρροής της, για τη διατήρηση της οποίας ακολουθεί διαφοροποιημένες πολιτικές προσεγγίσεις.

Οι πέντε χώρες της Κεντρικής Ασίας αποτελούν μια ιδιαίτερη περιοχή με τη Μόσχα να εστιάζει την πολιτική της για τα κράτη αυτά στη διαχείριση των ενεργειακών αποθεμάτων, και την αντιμετώπιση των θεμάτων ασφάλειας. Οι κίνδυνοι τους οποίους επικαλείται η Ρωσία για το αυξημένο ενδιαφέρον της στον έλεγχο των κρατών αυτών, αφορούν τη Δυτική επιρροή, το ενδεχόμενο διάχυσης της αστάθειας από το «εύθραυστο» καθεστώς του Αφγανιστάν, την αστάθεια που μπορούν να προκαλέσουν τυχόν εσωτερικές

διαμάχες στην περιοχή, καθώς και την οικονομική εισβολή της Κίνας. Όλοι αυτοί οι κίνδυνοι απειλούν τον ηγετικό ρόλο της στην περιοχή, υπονομεύουν το κύρος της και εγκυμονούν κινδύνους για την ρωσική οικονομία.

Η ρωσική ηγεσία, αντιλαμβανόμενη τη γεωπολιτική σημασία της περιοχής, αλλά και των πλεονεκτημάτων που η ίδια διαθέτει λόγω γεωγραφικής θέσης αλλά και λόγω της εμπειρίας του σοβιετικού παρελθόντος, επιχειρεί να διατηρήσει την ηγετική της θέση, συνεργαζόμενη με τα κράτη της Κεντρικής Ασίας στον στρατιωτικό, οικονομικό, πολιτιστικό και στον τομέα των πληροφοριών. Η συνεργασία αυτή γίνεται διακριτικά υπό όρους «ηγέτη - υποτελούς» με στόχο την αποτροπή ενδεχόμενης προσπάθειας για «δυτική επιρροή», η οποία θα έθετε σε κίνδυνο το ρωσικό μονοπώλιο. Η Μόσχα έχει κατορθώσει να επιβάλλει τους όρους της στην περιοχή, χωρίς να απειλείται η επιρροή της και ανακτώντας σταδιακά την αίγλη και το κύρος της Μεγάλης Ρωσίας. Στο ευμετάβλητο περιβάλλον της Κεντρικής Ασίας, η Ρωσία παραμένει η πιο εξέχουσα εξωτερική δύναμη, απειλούμενη μόνο οικονομικά από την ισχυρότερη Κίνα.

Με την επιτυχημένη πολιτική στην Κεντρική Ασία, σειρά στον κατάλογο της Ρωσικής πολιτικής είχε η ταραγμένη περιοχή των Βαλκανίων με την οποία την συνδέουν ιδιαίτεροι δεσμοί. Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας στα Δυτικά Βαλκάνια ιδιαίτερα, πέρασε από διάφορα στάδια, τα οποία ήταν άμεσα συνδεδεμένα με τις σχέσεις της Μόσχας με τη Δύση. Στην πρώτη δεκαετία μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η Ρωσία είχε εστιάσει την προσοχή της στην οικοδόμηση σχέσεων με την ΕΕ και τις ΗΠΑ, αφήνοντας την περιοχή των Βαλκανίων στο περιθώριο. Κατά τη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας, η φαινομενικά ρεαλιστική συνεργασία Μόσχας Βρυξελλών είχε ως αποτέλεσμα τη ρωσική παρουσία στην περιοχή μέσω της οικονομικής διπλωματίας. Ωστόσο στη συνέχεια τα πράγματα διαφοροποιήθηκαν εντελώς, με τη Ρωσία να εκλαμβάνει τη Δυτική παρέμβαση στην περιοχή, είτε με το θέμα της Γιουγκοσλαβίας, είτε με την προσέλευση κρατών για ένταξη στους δυτικούς θεσμούς, ως προσπάθεια «παραγκωνισμού» της. Έτσι οι διαφωνίες

και οι αντιφάσεις που προέκυψαν μεταξύ των δύο πλευρών, οδήγησαν στη σύγκρουση συμφερόντων, κυρίως στρατιωτικών, πολιτικών και οικονομικών, με αποτέλεσμα η περιοχή να καταστεί πεδίο αντιπαράθεσης.

Τα Βαλκάνια έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ρωσική εξωτερική πολιτική αλλά και για τη ρωσική κοινωνία, καθόσον τις δύο πλευρές συνδέουν ισχυροί ιστορικοί και πολιτιστικοί δεσμοί οι οποίοι και της «απαγορεύουν» να αδιαφορήσει. Η Ρωσία έχει επανέλθει στην περιοχή «εισβάλλοντας» οικονομικά, ενεργειακά, πολιτιστικά αλλά και πολιτικά, επιχειρώντας να εμφανιστεί ως εναλλακτική δύναμη σε έναν νέο πολυπολικό κόσμο, και ως αξιόπιστος μεσολαβητής έναντι των «αναξιόπιστων» δυτικών θεσμών. Η διείσδυση της Μόσχας στις βαλκανικές υποθέσεις, έχει ως προτεραιότητα την προαγωγή του «Ευρωσκεπτικισμού» και της αμφισβήτησης του Δυτικού παράγοντα γενικότερα ως εγγυητή της ασφάλειας και της ευημερίας. Παρά τις προσπάθειες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, η Μόσχα δεν είναι σε θέση να προσφέρει πειστικές εναλλακτικές λύσεις, αφού αδυνατεί να διαδραματίσει σημαντικό οικονομικό ρόλο στα Δυτικά Βαλκάνια, πλην του τομέα της ενέργειας τον οποίο χρησιμοποιεί κατά περίπτωση ως μοχλό πίεσης.

Αν και η περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων δεν βρίσκεται στις πρώτες θέσεις των προτεραιοτήτων της Μόσχας, όπως διαπιστώνεται από την ένταση των δράσεων της ρωσικής ηγεσίας, η Ρωσία δεν είναι διατεθειμένη να παραμελήσει την περιοχή, ιδιαίτερα όταν υπάρχουν φιλικά προσκείμενες χώρες όπως η Σερβία και η Σλοβενία. Τα Δυτικά Βαλκάνια αποτελούν μια αρένα η οποία μπορεί να εξασφαλίσει στη Ρωσία πολιτικά οφέλη με μικρό σχετικά κόστος, στην προσπάθεια της τελευταίας αφενός να αποδυναμώσει τη Δυτική προσέγγιση, και αφ' ετέρου να την εμφανίσει ως τον νέο ισχυρό παράγοντα στο κομμάτι αυτό της Ευρώπης. Η επάνοδος της Μόσχας στην περιοχή των Βαλκανίων, πέραν των ιστορικών δεσμών που την συνδέουν, σηματοδοτεί τη βούλησή της να συμμετέχει ως ρυθμιστικός παράγοντας σε όποια περιοχή απαιτεί διεθνή διαμεσολάβηση.

Καθώς η Ρωσία της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα διαφέρει κατά πολύ από αυτήν της τελευταίας του προηγούμενου αιώνα, έπρεπε να αποδείξει ότι είναι ικανή να παρεμβαίνει και πέραν των συνόρων της. Για την ικανοποίηση του σκοπού αυτού η Μέση Ανατολή αποτελούσε μοναδική ευκαιρία για να αποδείξει ότι δίκαια διεκδικεί το ρόλο της Μεγάλης Δύναμης. Η ευκαιρία δόθηκε με την εμπλοκή της στη Συριακή κρίση, τα αποτελέσματα της οποίας διέψευσαν τις δυτικές προσδοκίες για αποτυχία που θα οδηγούσε στο διεθνή «διασυρμό» της Μόσχας, αυξάνοντας το διεθνές κύρος και την αποδοχή της από τα κράτη της περιοχής. Η ρωσική ηγεσία κατόρθωσε να δημιουργήσει την εντύπωση ότι κερδίζει στη Μέση Ανατολή εις βάρος των ΗΠΑ, επαναφέροντας στο προσκήνιο το ρωσικό ενδιαφέρον για την περιοχή. Η ρωσική εμπλοκή στη Μέση Ανατολή, αν και προσανατολισμένη σχεδόν αποκλειστικά στα θέματα που αφορούν στην άμυνα και στην ασφάλεια, έδωσε την ευκαιρία στη Μόσχα να εμφανιστεί ως περισσότερο αξιόπιστος εταίρος.

Στην προσπάθεια της Μόσχας να καθιερωθεί ως ένας από τους βασικούς πόλους του πολυπολικού συστήματος διεθνούς τάξης το οποίο προωθεί, η Μέση Ανατολή είναι μία από τις περιοχές την οποία η Ρωσία θεωρεί ως την αρένα του γεωπολιτικού της ανταγωνισμού με τη Δύση, αποσκοπώντας στην εδραίωσή της ως κύριου ρυθμιστή σταθερότητας. Η ρωσική διπλωματία λειτούργησε αποτελεσματικά, αποδεχόμενη την υφιστάμενη πολιτική κατάσταση των χωρών, καθώς και την αντίθεσή τους για εκδημοκρατισμό και μεταρρυθμίσεις κατά τα δυτικά πρότυπα. Με τη στάση και την συμπεριφορά της, η Ρωσία πραγματοποιεί δυναμική επιστροφή στην παγκόσμια πολιτική σκηνή, και ιδιαίτερα στις ευαίσθητες περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, αυξάνοντας σταδιακά τα διπλωματικά και οικονομικά της ερείσματα, και κάνοντας δυναμικά αισθητή την παρουσία της.

Ο πρόεδρος Putin έχοντας ως απόλυτη προτεραιότητα της εξωτερικής του πολιτικής την αποκατάσταση της Ρωσίας ως Μεγάλης Δύναμης, δεν αρκείται στον τίτλο της

«Περιφερειακής Υπερδύναμης» στον πρώην σοβιετικό χώρο, αλλά επιδιώκει την διεθνή αναγνώριση και αποδοχή της χώρας ως ίσου εταίρου στις σχέσεις της με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις. Στην προσπάθειά της Ρωσίας να εδραιωθεί ως ο μοναδικός κυρίαρχος στην περιφέρειά της, εκμεταλλεύεται τόσο το συγκριτικό πλεονέκτημα της ενέργειας που διαθέτει, όσο και την εμπειρία της από τη συμβίωση με τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Η ρωσική ηγεσία, αντιλαμβανόμενη την αδιαφορία της Δύσης απέναντί της, και αισθανόμενη ότι απειλείται η σταθερότητα και η ασφάλεια της, θεώρησε ότι θα έπρεπε να αποφύγει τη μονομερή εξάρτηση της από τη Δύση, βρίσκοντας λύση στην «Στροφή προς την Ασία». Με τη στρατηγική αυτή κίνηση, διατήρησε την εικόνα και το κύρος ενός ισχυρού κράτους, ενώ ταυτόχρονα παρέμεινε ο συνδετικός κρίκος μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, επιβεβαιώνοντας τον ευρασιατικό ρόλο και χαρακτήρα της.

Η στροφή της Ρωσίας προς την Ασία, αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα εξ αιτίας της προσέγγισης με την Κίνα. Οι δύο χώρες έχουν κοινά ενδιαφέροντα αλλά και απόψεις περί της διεθνούς τάξης, με κυρίαρχη αυτήν της αμφισβήτησης της «μονοκρατορίας» των ΗΠΑ και της προστασίας των καθεστώτων τους από τις «διεφθαρμένες δυτικές αξίες», προχώρησαν σε στενότερη συνεργασία, παραβλέποντας τις διαφορές του παρελθόντος. Με την κίνησή της αυτή, η Μόσχα πέτυχε την αναβάθμιση της θέσης και του κύρους της στην Ευρασία, αφού εμφανίζεται ενεργά μαζί με μια αποδεκτά μεγάλη ασιατική δύναμη. Ωστόσο αν και τα συμφέροντα των δύο χωρών συμπίπτουν όσον αφορά στις προκλήσεις ασφάλειας, η Κίνα δεν επιθυμεί να δραστηριοποιηθεί στρατιωτικά, δίνοντας έμφαση στον οικονομικό τομέα.

Η παραπάνω κινεζική αντίληψη και στάση αποτελεί ταυτόχρονα πλεονέκτημα αλλά και μειονέκτημα για τη ρωσική εξωτερική πολιτική. Πλεονέκτημα διότι το Πεκίνο αφήνει στη Μόσχα ελεύθερο το πεδίο της ασφάλειας και των στρατιωτικών συνεργασιών, και μειονέκτημα γιατί ο κινεζικός οικονομικός γίγαντας αποτελεί μια εν δυνάμει μελλοντική απειλή για την επικράτηση στην περιοχή της Ευρασίας. Παρά τον σκεπτικισμό με τον οποίο μια μερίδα της ρωσικής ελίτ αντιμετωπίζει τη Σινο-Ρωσική συνεργασία, καθώς και

τους κινδύνους που ενδεχομένως επιφυλάσσει η «Στροφή στην Ασία» και ιδιαίτερα στην Κίνα, η πρωτοβουλία αυτή αποτελεί μιας στρατηγικής σημασίας κίνηση η οποία δημιούργησε νέους συσχετισμούς δυνάμεων ιδιαίτερα στην περιοχή της Ευρασίας. Στη νέα διαμορφούμενη κατάσταση, η Μόσχα διατηρεί ηγετική θέση ελπίζοντας να γίνει αποδεκτή ως Μεγάλη Δύναμη.

Η «Στροφή στην Ασία» της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, δεν σημαίνει ασφαλώς και την διακοπή των σχέσεων με τη Δύση και κυρίως την Ευρώπη. Αντιθέτως μάλιστα η στροφή αυτή εξυπηρετεί δύο σκοπούς. Πρώτον να επιβεβαιώσει το ρόλο της ότι δεν ανήκει ούτε στην Ευρώπη αλλά ούτε και στην Ασία αποτελώντας μια ξεχωριστή «Ευρασιατική Οντότητα», και δεύτερον να περάσει το μήνυμα στην Ευρώπη ότι η ενεργειακά βασισμένη οικονομία της, δεν εξαρτάται από αυτήν, αλλά υπάρχουν και άλλες εναλλακτικές αγορές. Ωστόσο στην πραγματικότητα στην προσπάθεια της ρωσικής ηγεσίας για την ανάπτυξη της οικονομίας της και τη διατήρηση του τίτλου του μεγαλύτερου προμηθευτή ενέργειας, είναι απαραίτητη η συνεργασία με κράτη που διαθέτουν κύρος αλλά και τεχνογνωσία, στοιχεία απαραίτητα για να προχωρήσει η Ρωσία στη νέα εποχή και να ανταποκριθεί στις νέες ενεργειακές προκλήσεις.

Η Ρωσία επιδιώκοντας να εδραιωθεί ενεργειακά, πρέπει να συνεργαστεί με κράτη τα οποία θα της προσδώσουν πλεονέκτημα έναντι κυρίως της δυτικής αντίδρασης και των εμποδίων που κάθε φορά συναντά στην προσπάθεια υλοποίησης των επιδιώξεών της. Για τον λόγο αυτό ανέπτυξε ιδιαίτερες με δύο σημαντικές χώρες, τη Γερμανία και την Τουρκία, ενώ ταυτόχρονα εκμεταλλεύτηκε κατάλληλα προς όφελός της πάντα το Κουρδικό ζήτημα.

Μόσχα και Βερολίνο ανέπτυξαν μια «Στρατηγική Εταιρική Σχέση» με επίκεντρο την ενέργεια. Με τη γερμανική βαριά βιομηχανία να διψά για ενέργεια, και τη Ρωσία να αναζητά μεγάλες επενδύσεις αλλά και τεχνογνωσία για την ανάπτυξη της ενεργειακής της υποδομής, οι δύο χώρες προχώρησαν στην υλοποίηση ενός συστήματος υπεράκτιων αγωγών φυσικού αερίου του «Nord Stream». Παρά τις αντιρρήσεις τόσο των ΗΠΑ, όσο και των ηγετών των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, για την ενεργειακή αιχμαλωσία της

Ευρώπης, το σχέδιο προχώρησε, ικανοποιώντας τη ρωσική πλευρά, αφού είχε ως υποστηρικτή τη μεγαλύτερη οικονομία της Ευρώπης. Παράλληλα μεγάλοι ευρωπαϊκοί κολοσσοί, παρέχουν στη Ρωσία την απαραίτητη τεχνογνωσία αλλά και τεχνολογικό εξοπλισμό για τον εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεών της.

Η υλοποίηση του σχεδίου του Nord Stream πέραν των οικονομικών ωφελημάτων είχε και πολιτικές προεκτάσεις, αφού η Μόσχα βρήκε έναν υποστηρικτή μέσα στην καρδιά της ΕΕ, γεγονός το οποίο φάνηκε χαρακτηριστικά τόσο στην υποστήριξη της Γερμανίας για τη συμμετοχή της Ρωσίας στην «Ομάδα των 8», όσο και στις αντιρρήσεις της για την ένταξη της Ουκρανίας και της Γεωργίας στο ΝΑΤΟ το 2008. Με την υλοποίηση του σχεδίου, επιτυγχάνεται η ενεργειακή επιδίωξη της Ρωσίας αφενός για την περαιτέρω ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης, και αφετέρου για την παράκαμψη χωρών που ενώ στο παρελθόν ανήκαν στη σοβιετική σφαίρα επιρροής, στη μετα-σοβιετική εποχή δημιουργούσαν προβλήματα στη μεταφορά του φυσικού αερίου μέσα από το έδαφός τους.

Κινούμενη στο ίδιο μήκος κύματος, η Μόσχα παρά τις διαφορές που είχε στο μέτωπο της Συρίας, προχώρησε στην εμβάθυνση των σχέσεων της με την Τουρκία σε διάφορους τομείς, μεταξύ των οποίων και η ενέργεια. Η Τουρκία αποτελεί για τη Ρωσία σημαντικό εταίρο τόσο πολιτικά όσο και οικονομικά. Πολιτικά ως το «άτακτο» μέλος του ΝΑΤΟ, εξυπηρετεί τις ρωσικές επιδιώξεις για τη δημιουργία κρίσης στο εσωτερικό της Συμμαχίας, καθώς και την αμφισβήτηση του κύρους της διεθνώς. Οικονομικά, λόγω της γεωγραφικής θέσης της, θεωρεί ότι μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο, στη διακίνηση των υδρογονανθράκων, εξελισσόμενη σε βασικό ενεργειακό κόμβο. Για τον σκοπό αυτό η Μόσχα επιδιώκει και προωθεί την ενεργειακή συνεργασία με την Άγκυρα με στόχο να εξυπηρετήσει τους δικούς της ενεργειακούς γεωπολιτικούς σχεδιασμούς, αλλά και για να διατηρήσει και αν είναι δυνατόν να διευρύνει το χάσμα που έχει δημιουργηθεί στους κόλπους του ΝΑΤΟ.

Παρά την Ρωσο Τουρκική προσέγγιση όμως, η Μόσχα δεν είναι διατεθειμένη να επιτρέψει στην Άγκυρα να απλωθεί περισσότερο από όσο επιτρέπουν τα ρωσικά

συμφέροντα. Η εμπλοκή της Τουρκίας στην κρίση της Λιβύης αρχίζει να ενοχλεί τη ρωσική εξωτερική πολιτική, η οποία χρησιμοποιεί και πάλι τους Κούρδους για να την συνετίσει. Έτσι στις 32 Αυγούστου, την παραμονή άφιξης της τουρκικής αντιπροσωπείας στη Μόσχα για συζητήσεις σχετικά με το συριακό και το λιβυκό ζήτημα, ο Ρώσος υπουργός εξωτερικών Sergei Lavrov δεχόταν αντιπροσωπεία του συροκουρδικού κόμματος PYD, το οποίο χαρακτηρίζεται από την Τουρκία «τρομοκρατική» οργάνωση, δηλώνοντας ότι είναι απολύτως αναγκαία η συμμετοχή των Κούρδων της «Ρατζάβα» στις συνομιλίες της Γενεύης για την πολιτική επίλυση του Συριακού⁷⁰⁶.

⁷⁰⁶ Πέτρος Παπακωνσταντίνου, «Το τίμημα της μεγαλομανίας Ερντογάν», εφημερίδα Καθημερινή, 9 Σεπτεμβρίου 2020.

Βιβλιογραφία

Διεθνής Βιβλιογραφία

- Adamsky Dmitry, *Russian Nuclear Orthodoxy: Religion, Politics and Strategy*, Stanford California: Stanford University Press 2019.
- Agnew A. John, Virginie Mamadouh, Anna Secor and Joanne Sharp, *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*, John Wiley & Sons, West Sussex UK, 2017.
- Agnew John, *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*, Routledge, New York, 1998.
- Agnia Grigas, *The Politics of Energy and Memory between the Baltic States and Russia*, New York: Routledge 2016.
- Alexeev Michael and Shlomo Weber (eds), “The Oxford Handbook of the Russian Economy”, New York: Oxford University Press 2013.
- Alderson Kai and Hurrell Andrew, Hedley Bull on International Society, London: Macmillan Press 2000, pp.85-86 ISBN 978-0-333-68450-4
- Ali Askerov, *Contemporary Russo–Turkish Relations: From Crisis to Cooperation*, London: Lexington Books 2018.
- Aslund Anders, *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, The Caucasus, and Central Asia*, New York: Cambridge University Press 2013.
- Astrov Alexander, *The Great Power (mis)management: The Russian-Georgian War and Its Implications for Global Political Order*, Burlington USA: Ashgate Publishing Company 2011.
- Atabaki Touraj and Sanjyot Mehendale, *Central Asia and the Caucasus: transnationalism and diaspora*, Routledge, New York, 2005.

-
- Baker Peter and Susan Glasser, “Kremlin Rising: Vladimir Putin's Russia and the End of Revolution”, Simon & Schuster Pubs, New York, 2005.
- Banks S. Arthur and Thomas C. Muller (eds), *Political Handbook of the World 1998*, CSA Publications, New York, 1998.
- Baofu Peter, *The Future of Post-Human War and Peace*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2010.
- Basaran Ezgi, *Frontline Turkey: The Conflict at the Heart of the Middle East*, London: Tauris Co 2017.
- Bechev Dimitar and Branislav Radelji, “Russian Analytical Digest No 226: Russia and the Balkans”, Center for Security Studies, ETH Zurich, 6 Dec 2018.
- Bechev Dimitar, “The 2016 Coup Attempt in Montenegro: Is Russia’s Balkans Footprint Expanding”, Foreign Policy Research Institute, April 2018.
- Bechev Dimitar, *Russia’s Influence in Bulgaria*, NEW DIRECTION The Foundation for European Reform, Brussels 2015.
- Bengio Ofra (editor), *Kurdish Awakening: Nation Building in a Fragmented Homeland*, University of Texas Press, Austin 2014.
- Benjamin Thomas (ed), *Encyclopedia of western colonialism since 1450*, Vol.1, Macmillan Reference, New York, 2007.
- Bern Gianna, *Investing in Energy: A Primer on the Economics of the Energy Industry*, New Jersey: Bloomberg Press 2011.
- Bernard Cohen Saul, *Geopolitics of the World System*, Rowman & Littlefield Publishers, New York, 2003.
- Bjelic I. Dusan, *Balkan Transnationalism at the Time of Neoliberal Catastrophe*, Routledge, New York, 2019.
- Blakkisrud Helge and Elana W. Rowe, *Russia’s Turn to the East: Domestic Policymaking and Regional Cooperation*, Palgrave MacMillan, Cham, Switzerland, 2017.
- Blank Stephen, Stephen J. Blank and Alvin Z. Rubinstein, *Imperial Decline: Russia's Changing Role in Asia*, Duke University Press, USA, 1997.

- Blouet Brian, *Global Geostrategy: Mackinder and the Defence of the West*, Frank Cass, New York, 2005.
- Blum W. Douglas, *Russia and Globalization: Identity, Security, and Society in an Era of Change*, John Hopkins University Press, Baltimore, 2008.
- Bluth Christian, *Free Trade from Lisbon to Vladivostok*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh Germany, 2016.
- Bolt J. Paul and Sharyl Cross, *China, Russia, and Twenty-First Century Global Geopolitics*, Oxford University Press, Oxford UK, 2018.
- Boris Naimushin, “Slavic Culture and Slavic Civilization or Communities Imagined and Communities Imposed.”, In Thracia XV, In honorem Annorum LXX Alexandri Fol. Sofia 2003.
- Borshchevskaya Anna and Mohamed Eljarh, “Russia in the Mediterranean: Strategies and Aspirations”, Mediterranean Dialogue Series, No.12.
- Bova Russell, *Russia and Western Civilization: Cultural and Historical Encounters*, M.E. Sharpe, New York.
- Bozkurt Giray, *Blue Black Sea: New Dimensions of History, Security, Strategy, Energy and Economy*, Newcastle UK: Cambridge Scholars Publishing 2013.
- Braden E. Kathleen, Fred M Shelley, *Engaging Geopolitics*, Routledge, New York, 2014.
- Bursens Peter, Christ'l De Landtsheer, Luc Braeckmans and Barbara Segaeert, *Complex Political Decision-Making: Leadership, Legitimacy and Communication*, Routledge, New York, 2017.
- Chrzová Barbora, Anja Grabovac, Martin Hála, Jan Lalić (Eds.), *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*, Prague Security Studies Institute May 2019, Prague.
- Clover Charles, *Black Wind, White Snow: The Rise of Russia's New Nationalism*, London: Yale University Press 2016.
- Cohen Ariel, *The North European Gas Pipeline Threatens Europe's Energy Security*, Backgrounder No.1980, The Heritage Foundation 26 October 2006.

-
- Cohen B. Saul, *Geopolitics of the World System*, Rowman & Littlefield Publishers, Oxford UK, 2003.
- Cohen B. Saul, *Geopolitics of the World System*, Rowman and Littlefield Publishers Inc, Boston, 2003.
- Cohen S. Raphael and Andrew Radin, *Russia's Hostile Measures in Europe: Understanding the Threat*, Kalifornia USA 2018, RAND Corporation.
- Conley Heather et al. *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, CSIS, October 2016.
- Cordesman H. Anthony, *Terrorism, Asymmetric Warfare, and Weapons of Mass Destruction: Defending the US Homeland*, London: Praeger 2002.
- Corley F., *Religion in the Soviet Union: An Archival Reader*, New York: New York University Press 1996.
- Crampton J. R., *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, New York, 2005.
- Crandall S. Maureen, *Energy, Economics, and Politics in the Caspian Region: Dreams and Realities*, Westport CT USA: Greenwood Publishing Group 2006.
- Cufrin I. Gennadij, *The Security of the Caspian Sea Region*, New York: Oxford University Press 2001.
- Danilevsky N., "Russia and Europe. The View on Cultural and Political Relations of the Slavic World with the German-Roman". St. Petersburg, 1869, In: Thomas Riha, *Readings in Russian Civilization*. 1964.

- Danks J. Catherine, *Russian Politics and Society: An Introduction*, Pearson Education, Essex UK, 2001.
- De La Pedraja René, *The Russian Military Resurgence: Post-Soviet Decline and Rebuilding, 1992-2018*, Jefferson, North Carolina: McFarland Publishers 2019.
- Dellecker Adrian and Thomas Gomart, *Russian Energy Security and Foreign Policy*, Routledge, New York, 2011.
- Dettker Dieter, *Germany Says "No": The Iraq War and the Future of German Foreign and Security Policy*, Washington DC: Woodrow Wilson Center Press 2009.
- Devetak et al. (eds), *An Introduction to International Relations*, Cambridge University Press, New York, 2012.
- Dikshit Ramesh, *Political Geography 3E*, Tata McGraw-Hill Education, New Delhi, 1999.
- Dimandja O. Berthold., *Essentiel de la géopolitique*, Editions L' Harmattan, Paris, 2017.
- Dittmer Jason and Jo Sharp, *Geopolitics: An Introductory Reader*, Routledge, New York, 2014.
- Dittmer Jason and Joanne Sharp (eds), *Geopolitics: An Introductory Reader*, Routledge, New York, 2014.
- Dittmer Jason and Joanne Sharp (eds), *Geopolitics: An Introductory Reader*, Routledge, New York, 2014.
- Dodds Klauss, *Geopolitics: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, GB, 2007.
- Donaldson H. Robert, Joseph L. Noguee and Vidya Nadkarni, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, M.E. Sharpe, New York, 2014.
- Dueck Colin, *Age of Iron: On Conservative Nationalism*, New York:Oxford University Press 2019.
- Dugin Alexander, *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*, Arktos Media Ltd, UK, 2014.
- Dukes Paul, *The Superpowers: A short history*, Taylor & Francis, New York 2002.

-
- Dunbar S. Gary, *Modern Geography: An Encyclopaedic Survey*, Routledge, New York, 2016.
- Duverger M., *The Study of Politics*, Springer Science & Business Media, New York, 2012.
- El Shakry Omnia, *The Great Social Laboratory: Subjects of Knowledge in Colonial and Postcolonial Egypt*, Stanford University Press, Stanford California, 2007.
- Falk L. Kevin, *Why Nations Put to Sea: Technology and the Changing Character of Sea Power in the Twenty – First Century*, Taylor & Francis, New York, 2000.
- Fawcett Louise. *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, New York, 2005.
- Felgenhauer Pavel, “Russian Military Reform: Ten Years of Failure”,
- Flint Colin and Peter Taylor, *Political Geography: World-economy, Nation-state and Locality*, Routledge, New York.
- Flint Colin, *Introduction to Geopolitics*, Routledge, New York, 2017.
- Freedman Eric and Mark Neuzil, *Environmental Crises in Central Asia: From steppes to seas, from deserts to glaciers*, Routledge New York, 2015.
- Galeotti Mark, *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, New York: Routledge 2019.
- German Tracey, *Regional Cooperation in the South Caucasus*, New York: Routledge 2016.
- Goldman D. Stuart, Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests, CRS Report for Congress, 6 Oct 2008.
- Gower J., Slovenia, chapter 15, in M. David, J. Gower and H. Haukkala, “national Perspective on Russia: European Foreign Policy in the Making?” Routledge, New York, 2013.
- Graham R. Loren, *Science in Russia and the Soviet Union: A Short History*, New York: Cambridge University Press 1993, pp.24-27, ISBN 0-521-24566-4
- Gray S. Colin and Geoffrey Sloan (eds), *Geopolitics, Geography and Strategy*, Routledge, New York, 2013.

- Gray S. Colin, *Strategy and Politics*, Routledge, New York, 2016.
- Gressel Gustav, “Russia’s Quiet Military Revolution, and What it Means for Europe”, European Council on Foreign Relations, October 2015 Brief Policy.
- Gulshan Dietl, *India and the Global Game of Gas Pipelines*, Routledge, New York, 2016.
- Gvosdev K. Nikolas and Christopher Marsh, *Russian Foreign Policy: Interests, Vectors, and Sectors*, London: SAGE 2014.
- Hager Carol and Christoph H. Stefes, *Germany's Energy Transition: A Comparative Perspective*, New York: Springer 2016.
- Hajnal I. Peter, *The G8 System and the G20: Evolution, Role and Documentation*, New York: Routledge 2016.
- Hänsel Lars and Florian C. Feyerabend, *The influence of external actors in the Western Balkans*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Sankt Augustin/Berlin, 2018.
- Hattendorf B. John, *Naval Policy and Strategy in the Mediterranean: Past, Present, and Future*, Frank Cass Publishers, New York 2005.
- Heiskala Risto and Jari Aro, *Policy Design in the European Union: An Empire of Shopkeepers in the Making?*, Cham, Switzerland:Springer 2018.
- Hesterman Jennifer, *Soft Target Hardening: Protecting People from Attack*, New York:Taylor and Francis 2015.
- Hicks H. Kathleen and Lisa Sawyer Samp, *Recalibrating U.S. Strategy toward Russia: A New Time for Choosing*, New York: CSIS 2017.
- Hierman Brent, *Russia and Eurasia 2017-2018*, Rowman & Littlefield Publishing Group, Lanham MD, 2017.
- Holroyd M. Suzanne, “U.S. and Canadian Cooperative Approaches to Arctic Security”, Santa Monica, CA: RAND Corporation June 1990, pp. vi–vii. www.rand.org/pubs/notes/N3111.html.
- Horensma Pier, *The Soviet Arctic*, New York: Routledge 1991, pp.6-16 ISBN 0-415-05537-7

- Horesh Niv, *Toward Well-Oiled Relations?: China's Presence in the Middle East following the Arab Spring*, Hampshire UK: Palgrave Macmillan 2016.
- Howard E. Glen and Matthew Czekaj (eds), *Russia's Military Strategy and Doctrine*, The Jamestown Foundation, Washington, DC, 2019.
- Hund J. Andrew, *Antarctica and the Arctic Circle: A Geographic Encyclopedia of the Earth's polar Regions*, Santa Barbara CA: ABC-CLIO 2014, p.114 ISBN 978-1-61069-392-9
- Hunter Shireen, Jeffrey L. Thomas and Alexander Melikishvili, *Islam in Russia: The Politics of Identity and Security*, M.E. Sharpe, New York, 2004.
- Isakova Irina, *Russian Governance in the 21st Century: Geo-Strategy, Geopolitics and New Governance*, Frank Cass, New York, 2005.
- Ismael Y. Tareq, *The Communist Movement in the Arab World*, Routledge Curzon, New York, 2005.
- Ismael Y. Tareq, *The Communist Movement in the Arab World*, Routledge, New York, 2004.
- Issaev Leonid & Serafim Yuriev, "The Christian Dimension of Russia's Middle East Policy", Alsharq Forum, Expert Brief Regional Politics, Istanbul, March 2017.
- Jain M. B., *India-US Relations in the Age of Uncertainty: An uneasy courtship*, New York: Routledge 2016.
- Jeffries Ian, *Socialist Economies and the Transition to the Market: A Guide*, New York: Routledge 1993.
- Johnston Scott James, *Deweyan Inquiry: From Education Theory to Practice*, Albany: State University of New York Press, New York 2009.
- Jones Martin, Rhys Jones, Michael Woods, Mark Whitehead, Deborah Dixon and Matthew Hannah, *An Introduction to Political Geography: Space, Place and Politics*, Routledge, New York.
- Jones W. Richard, *Security, Strategy, and Critical Theory*, Lynne Rienner Publishers, London, 1999.

- Kanat Kilic, Ahmet Tekelioglu and Kadir Ustun, *Politics and Foreign Policy in Turkey: Historical and Contemporary Perspectives*, Ankara Turkey: SETA Publications 2015.
- Kaplan D. Robert, *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the battle against fate*, Random House Publishing Group, New York, 2012.
- Kaplan Robert, *The Revenge of Geography*, New York: Random House 2012.
- Kaplan Robert, *The Revenge of Geography*, Random House, New York, 2012.
- Karlsen GH, *Tools of Russian influence: Information and propaganda*. In: Matlary JH, Heier T (eds) *Ukraine and beyond: Russia's strategic security challenge to Europe*. Palgrave MacMillan, London 2016.
- Katzenstein J. Peter, Robert Owen Keohane and Stephen D. Krasner, *Exploration and Contestation in the Study of World Politics*, Cambridge Massachusetts: The MIT Press 1999.
- Keegan John, *The American Civil War*, Knopf, New York, 2009.
- Keir Giles, "Russia's 'New' Tools for Confronting the West: Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power," Chatham House, Russia and Eurasia Programme, March 2016.
- Kelkitli Aslı Fatma, *Turkish-Russian Relations: Competition and Cooperation in Eurasia*, New York: Routledge 2017.
- Kissinger Henry, *World Order*, New York: Penguin Press 2014.
- Klieman Aharon, *Great Powers and Geopolitics: International Affairs in a Rebalancing World*, New York: Springer 2015.
- Kristiansen J. Stale and Svein Rise, *Key Theological Thinkers: From Modern to Postmodern*, Ashgate Publishing, Burlington USA, 2013.
- Kudors Andis, "Russian World"—Russia's Soft Power Approach to Compatriots Policy, Russian Analytical Digest. Research Centre for East European Studies. 81/2010.
- Kumar Niraj, *Asia in Post-Western Age*, KW Publishers Pvt Ltd, New Delhi India, 2014.

- Kurov N., "Birth of the Army", Soviet Military Review, No.2, February 1983.
- Kuzio Taras, *Aspects of the Orange Revolution VI: Post-Communist Democratic Revolutions in Comparative Perspective*, Stuttgart: Ibidem Press 2014.
- Larsen B.L. Henrik, *NATO's Democratic Retrenchment: Hegemony After the Return of History*, Routledge, New York, 2019.
- Laruelle Marlene, *Eurasianism and the European Far Right: Reshaping the Europe–Russia Relationship*, Lexington Books, London, 2015.
- Laruelle Marlene, *The Nazarbayev Generation: Youth in Kazakhstan*, Rowman & Littlefield Publishing Group, Lanham USA, 2019.
- Laruelle Marlene, *Russia's Arctic Strategies and the Future of the Far North*, New York: M.E. Sharpe 2014, p.25 ISBN 978-0-7656-3501-3.
- Laverov Pavlovich Nicolay, *Area Studies Russia. Regional Sustainable Development Review*, Vol.1, Oxford UK: Eolss Publishers/ UNESCO 2009, p.87
- Laxmikanth M., *Current Affairs Reckoner*, New Delhi: Tata McGraw-Hill Publishing 2008.
- Leal-Arcas Rafael and Jan Wouters, *Research Handbook on EU Energy Law and Policy*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing 2017.
- Leal-Arcas Rafael, Costantino Grasso and Juan Alemany Ríos, *Energy Security, Trade and the EU: Regional and International Perspectives*, Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing 2016.
- Lenozowski George, *The Middle East in World Affairs*, 4th ed. Ithaka, Cornell University Press, New York, 1980.
- Leroux-Martin Philippe, *Diplomatic Counterinsurgency: Lessons from Bosnia and Herzegovina*, Cambridge University Press, New York, 2014.
- Lieven Anatoli, *Chechnya: Tombstone of Russian Power*, New York: Yale University Press, 1999.
- Livingstone N. David and Charles W. J. Withers, *Geography and Enlightenment*, University of Chicago Press, Chicago, 1999.

- Lo Bobo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*, Brookings Institution Press, Washington DC, 2009.
- Lo Bobo, *Greater Eurasia: The Emperor's New Clothes or an Idea whose Time Has Come?*, Russie Nei Reports, No.27, Ifri, July 2019, Paris France, 2019.
- Lovelace C. Douglas, Jr., *Terrorism: Commentary on Security Documents Vol.146: Russia's Resurgence*, New York: Oxford University Press 2017.
- Lovelace C. Douglas, Jr., *Terrorism: Commentary on Security Documents Vol.146: Russia's Resurgence*, Oxford University Press, New York, 2017.
- Lukin Alexander, "Pivot to Asia: Russia's Foreign Policy Enters the 21st Century", Vij Books Pvt, New Delhi India, 2017.
- Mackinder J. H., "Democratic Ideals and Reality", Constable and Company Ltd, London, 1919.
- Mackinder J. H., *Democratic Ideals and Reality*, National Defence University Press, Washington DC, 1942.
- Mackinder J. Halford, *Democratic Ideals and Reality: A Study in Politics of Reconstruction*, Washington DC: National Defense University 1919, 1942.
- Mahapatra Aurobinda Debidatta, *Conflict and Peace in Eurasia*, Routledge, New York 2013.
- Mankoff J., *Russian foreign policy. The return of great power politics*, 2nd edition, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Toronto, 2011.
- Marcel H. Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, London UK: Rowman & Littlefield 2016.
- Mark J. M., *The Handbook of the Geopolitics of Business*, Edward Elgar Publishing, UK, 2013.
- Marusic Damir, Sarah Bedenbaugh and Damon Wilson, *Balkans Forward: A New Strategy for the Region*, Atlantic Council, November 2017.
- McDowall David, "A Modern History of the Kurds", I.B. Tauris, London 2007.

-
- McMeekin Sean, *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Cambridge: Harvard University Press 2010.
- Milevski Lukas, *The West's East: Contemporary Baltic Defense in Strategic Perspective*, Oxford University Press, New York, 2018.
- Milevski Lukas, *The West's East: Contemporary Baltic Defense in Strategic Perspective*, Oxford University Press New York, 2018.
- Miller E. Steven, Dmitri Trenin, *The Russian Military: Power and Policy*, MIT Press, Cambridge Massachusetts, 2004.
- Moran Michael, *The Reckoning: Debt, Democracy, and the Future of American Power*, New York: Palgrave Macmillan 2012.
- Moore R. Rebecca and Damon V. Coletta (eds), *NATO's Return to Europe: Engaging Ukraine, Russia, and Beyond*, Georgetown University Press, Washington DC, 2017.
- Nichol Jim, Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests, Congressional Research Service 31 March 2014.
- Nicolai N. Petro, *Russia's Orthodox Soft Power*. Carnegie Council for Ethics in International Affairs. March 23, 2015.
- Nissen E. Thomas, *The Weaponization of Social Media*, Copenhagen Denmark: Royal Danish Defense College, 2015.
- Noonan C. Norma and Nadkarni Vidya (eds), *Challenge and Change: Global Threats and the State in Twenty-first Century International politics*, New York: Palgrave Macmillan 2016, p.237 ISBN 978-1-137-49264-7
- Nopens Patrick, "The Impact of Global Warming on the Geopolitics of the Arctic. A Historical Opportunity for Russia?", EGMONT Royal Institute for International Relations Security Policy Brief March 2010
- Norwitz H. Jeffrey, *Armed groups: Studies in National Security, Counterterrorism, and Counterinsurgency*, US Naval War College, Newport RI, 2008.
- Nye J., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs 2004.

- Nye Joseph and David A. Welch, *Understanding Global Conflict and Cooperation*, Pearson, New York, 2012.
- Nygren B., *The rebuilding of greater Russia. Putin's foreign policy towards the CIS countries*, Routledge, London, 2008.
- Ó Tuathail G. Parker, *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, Routledge, London, 1996.
- Ó Tuathail Gearóid, Simon Dalby and Paul Routledge (eds), *The Geopolitics Reader*, Routledge, London, 1998.
- Olcott B. Martha, *Central Asia's Second Chance*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2010.
- Olcott B. Martha, *Tajikistan's Difficult Development Path*, Carnegie Endowment, Washington D.C., 2012.
- Oliker Olga, Keith Crane, Lowell H. Schwartz and Catherine Yusupov, *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*, Santa Monica CA: RAND 2009.
- Olimat Muhamad, *China and the Middle East: From Silk Road to Arab Spring*, Routledge, New York, 2013.
- Olsakova Doubravka, *In the Name of the Great Work: Stalin's Plan for the Transformation of nature and its Impact in Eastern Europe*, New York: Berghahn 2016.
- Orlik I. I., *Rossija i Central'no-Vostochnaja Evropa v pervoj polovine 90-h godov. Part II*. Moscow, 1997.
- Orr Michael, "New Structures, Old Thinking", in *The Russian Armed Forces at the Dawn of the Millennium*, Carlisle PA: Center for Strategic Leadership, U.S. Army War College 2000.
- Ottanelli M. Fraser, *The Communist Party of the United States: From the Depression to World War II*, Rutgers University Press, London, 1991 .
- Overland Indra, Heidi Kjaernet and Andrea Kendall-Taylor, *Caspian Energy Politics: Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan*, Routledge, New York, 2010.
- Parker Geoffrey, *Geopolitics: Past, Present and Future*, Printer, London, 1998.

- Parvizi Amineh Mehdi, *Towards the Control of Oil Resources in the Caspian Region*, New York: St. Martin Press 1999.
- Paul V. T., *The China-India Rivalry in the Globalization Era*, Washington DC: Georgetown University Press 2018.
- Payerhin Marek, *Nordic, Central, and Southeastern Europe 2017-2018*, Lanham MD: Rowman & Littlefield Publishing Group 2017.
- Perrie Maureen and Andrei Pavlov, *Ivan the Terrible*, Routledge, New York, 2013.
- Péter Krekó, Gyóri, Lóránt, and Dunajeva, Katya. *Russia is Weaponizing culture in CEE by creating a traditionalist “counter-culture”*. Political Capital Institute. December 01, 2016.
- Petersen Alexandros, *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*, California Praeger, Santa Barbara.
- Petersen Alexandros, *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*, Santa Barbara, California: Praeger 2011.
- Pizzolo Paolo, *Eurasianism: An Ideology for the Multipolar World*, Lexington Books, London, 2020.
- Pletcher Kenneth (ed), *The Britannica Guide to Explorers and Explorations That Changed the Modern World*, New York: Britannica Educational Publishing 2010, pp.194-195 ISBN 978-1-61530-065-5
- Porche R. Isaac, *Cyberwarfare: An Introduction to Information-Age Conflict*, Boston USA: Artech House 2019.
- Pursiainen Christer, *Russian Foreign Policy and International Relations Theory*, Routledge, New York, 2017.
- Raaflaub A. Kurt and Richard J. A. Talber, *Geography and Ethnography: Perceptions of the World in Pre-Modern Societies*, Blackwell Publishing, Chichester UK, 2010.
- Radin Andrew and all, *The Future of the Russian Military*, RAND Corporation, Santa Monica Calif, 2019.

- Radin Andrew, Clint Reach, *Russian Views of the International Order*, RAND, Santa Monica, 2017.
- Rangsimaporn P., *Russia as an Aspiring Great Power in East Asia: Perceptions and Policies from Yeltsin to Putin*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.
- Reddaway Peter and Dmitri Glinski, *The Tragedy of Russia's Reforms: Market Bolshevism Against Democracy*, Washington DC: US Institute of Peace Press 2001.
- Reiter Erich and Peter Hazdra (eds), *The Impact of Asian Powers on Global Developments*, Springer, New York, 2004.
- Rhodes Ron, *Israel on High Alert: What Can We Expect Next in the Middle East?*, Oregon: Harvest House Publishers 2018.
- Rieger René, *Saudi Arabian Foreign Relations: Diplomacy and Mediation in Conflict Resolution*, Routledge, New York, 2017.
- Russett Bruce, *Grasping the Democratic Peace*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993.
- Russett Bruce, *Grasping the Democratic Peace*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993.
- Saikal Amin and Kirill Nourzhanov, *Afghanistan and Its Neighbors after the NATO Withdrawal*, Lexington Books, Lanham USA, 2016.

-
- Sakamoto Yoshikazu, *Strategic Doctrines and Their Alternatives*, Gordon and Breach Science Pub, New York, 1987.
- Salmon Sara, *Melancholic Identities, Toska and Reflective Nostalgia*, Firenze University Press, Firenze, 2015.
- Samaan E. A., *From a Race of Masters to a Master Race: 1948 to 1848*, A.E. Samaan, New York.
- Sériot Patrick, *Structure and the Whole: East, West and Non-Darwinian Biology in the Origins of Structural Linguistics*, Walter De Gruyter, Boston, 2014.
- Shambaugh David and Michael Yahuda, *International Relations of Asia*, Rowman & Littlefield, New York, 2014.
- Shen Zhihua, *A Short History of Sino-Soviet Relations 1917–1991*, Springer Nature, Gateway East, Singapore, 2019.
- Shenfield Stephen, *Russian Fascism: Traditions, Tendencies, Movements*, M. E. Sharpe, New York, 2001.
- Shenin Y. Sergei, *America's Helping Hand: Paving the Way to Globalization*, New York: Nova Science Publishers 2005.
- Shentov Ognian, Ruslan Stefanov and Martin Vladimirov (eds), *The Russian Economic Grip on Central and Eastern Europe*, Routledge, New York, 2019.
- Sherr James and Kaarel Kullamaa, *The Russian Orthodox Church: Faith, Power and Conquest*, Estonian Foreign Policy Institute, Talin Estonia December 2019.
- Shiraev Eric and Konstantin Khudoley, *Russian Foreign Policy*, Macmillan International Higher Education, 2018.
- Shlapentokh Dmitry, *Russia Between East and West: Scholarly Debates on Eurasianism*, Brill, Boston.
- Shoemaker Wesley, *Russia and the Commonwealth of Independent States 2013*, Rowman & Littlefield Publishing Group, Lanham UK, 2013.

- Slobodchikoff O. Michael, *Building Hegemonic Order Russia's Way: Order, Stability, and Predictability in the Post-Soviet Space*, Lexington Books, New York, 2014.
- Slobodchikoff O. Michael, *Building Hegemonic Order Russia's Way: Order, Stability, and Predictability in the Post-Soviet Space*, Lexington Books, New York, 2014.
- Spykman J. Nicholas, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Transaction Publishers, London, 2008.
- Staar Felix Richard, *The new Russian armed forces*, Stanford University USA: Hoover Press 1992.
- Starr S. and Svante E. Cornell, *Uzbekistan's New Face*, Rowman & Littlefield, New York, 2018.
- Stein Gustav, Udo Steinbach, *The Contemporary Middle Eastern Scene: Basic Issues and Major Trends*, Leske Verlag, Opladen, 1979.
- Steven David, Emily O'Brien and Bruce D. Jones, *The New Politics of Strategic Resources: Energy and Food Security Challenges in the 21st Century*, Washington DC: Brooking Institution Press 2015.
- Stogiannos Alexandros, *The Genesis of Geopolitics and Friedrich Ratzel*, Springer, Cham SW, 2013.
- Stronski Paul and Richard Sokolsky, *Multipolarity in Practice: Understanding Russia's Engagement with Regional Institutions*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC, 2020.
- Taylor R. Alan, *The Superpowers and the Middle East*, Syracuse University Press, New York, 1991.
- Tchoubarian Alexander, *The European Idea in History in the Nineteenth and Twentieth Centuries: A View from Moscow*, Frank Cass, Essex UK, 1994.
- Tellis J. Ashley, Mercy Kuo and Andrew Marble, *Strategic Asia 2008–09: Challenges and Choices*, The national Bureau of Asian Research, Washington DC 2008.
- Thackrah R. John, *Routledge Companion to Military Conflict Since 1945*, Routledge, New York, 2009.

- Thayer A. Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, Dover Publications 2012.
- Thayer A. Mahan, *The Problem of Asia and the Effects upon International Politics*, Kennikat Press, Washington DC, 1920.
- Thomas Timothy, *Psycho Viruses and Reflexive Control: Russian Theories of Information-Psychological War*, στο *Information at War: From China's Three Warfares to NATO's Narratives*, The Legatum Institute, September 2015.
- Thomas Timothy, *Russian Combat Capabilities for 2020: Three Developments to Track*, MITRE Corporation, US European Command, 2019.
- Thorsten Botz and Jürgen Bornstein, *Re-ethnicizing the Minds?: Cultural Revival in Contemporary Thought*, Rodopi Pub, Amsterdam, 2006.
- Tian Nan, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman, "Trends in World Military Expenditure", SIPRI Fact Sheet April 2019.
- Tian Nan, Aude Fleurant, Alexandra Kuimova, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman, "Trends in World Military Expenditure", SIPRI Fact Sheet April 2020.
- Toktomushev Kemel, *Kyrgyzstan - Regime Security and Foreign Policy*, Routledge, New York, 2017.
- Toncea Vladimir, *Geopolitical evolution of borders in Danube Basin*, 2006.
- Torkunov V., William C. Wohlforth and Boris F. Martyn, *History of International Relations and Russian Foreign Policy in the 20th century*, Vol.1, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle UK, 2020.
- Treadgold W. Donald, *The West in Russia and China: Russia, 1472-1917*, Cambridge University Press, London, 1973.
- Tsygankov Andrei, *Russia and the West from Alexander to Putin*. New York: Cambridge University Press, 2012.
- Tsygankov Andrei, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity* (4th ed.), Rowman & Littlefield, London, 2016.

- Tsygankov P. Andrei, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth UK, 2013.
- Tunsjo Oystein, *Security and Profit in China's Energy Policy: Hedging Against Risk*, Columbia University Press, New York, 2013.
- Turbiville H. Graham, *Russian Special Forces: Issues of Loyalty, Corruption and the Fight Against Terror*, JSOU Pamphlet 05-1, The JSOU Press, Florida 2005.
- Turner B., *The Statesman's Yearbook 2001: The Politics, Cultures and Economies of the World*, Macmillan Press, London, 2000.
- Vatansever Adnan, *Russian Involvement in Eastern Europe's Petroleum Industry: The Case of Bulgaria*, GMB Publishing, London, 2016.
- Vavilov A. and David Nicholls, *Gazprom: An Energy Giant and Its Challenges in Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2015.
- Vlček Tomáš and Martin Jirušek, *Russian Oil Enterprises in Europe: Investments and Regional Influence*, New York, Springer 2019.
- Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading Massachusetts 1979.
- Waltz N. Kenneth, *Theory of International Politics*, Waveland Press, Long Grove Illinois, 1979.
- Wormbs Nina, *Competing Arctic Futures: Historical and Contemporary Perspectives*, Cham SW: Springer 2018, p.56 ISBN 978-3-319-91616-3
- White W. George, *Nation, State, and Territory: Origins, Evolutions, and Relationships*, Vol 1, Rowman & Littlefield, New York, 2004.
- Wolchik L. Sharon and Jane Leftwich Curry, *Central and East European Politics: From Communism to Democracy*, London: Rowman & Littlefield 2018.
- Wu Fuzuo, *Energy and Climate Policies in China and India: A Two-Level Comparative Study*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 2018.
- Yarmolinsky Abraham (ed), *The Memoirs of Count Witte*, New York: Doubleday, Page and Company 1921.

Zasurskii Ivan, *Media and Power in Post-Soviet Russia*, New York: M.E. Sharpe 2004.

Ziegler E. Charles, *Civil Society and Politics in Central Asia*, Lexington
Kentucky:University Press of Kentucky 2015.

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Βέργος Κώστας, *Γεωπολιτική των Εθνών και της Παγκοσμιοποίησης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Βιδάκης Ιωάννης, Ιωάννης Καρκαζής, Αρεφ Αλομπέιντ και Γεώργιος Μπάλτος, «Προς μια Νέα Μεσογειακή Γεωπολιτική Αρχιτεκτονική», Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Κέντρο Αμυντικών Ενεργειακών και Γεωπολιτικών Ερευνών, Χρονικά Άμυνας και Ασφάλειας, Τεύχος 2, Απρίλιος 2012.
- Ηρακλείδης Αλέξης, *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική*, ΣΕΑΒ, Ζωγράφου, 2015.
- Κολιόπουλος Κ., *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2008.
- Κόλμερ Κωνσταντίνος, *Σφαίρες Επιρροής – Η οδός της Εθνικής Ανεξαρτησίας*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 2020.
- Λιανός Π. Θεόδωρος, *Ευημερία χωρίς ανάπτυξη*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2016.
- Μάζη Ι., *Γεωπολιτική, η θεωρία και η πράξη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2002, σελ. 217.
Επίσης στο Δημήτρης Παπανδρέου, *Σημειώματα για την Μέση Ανατολή*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2005.
- Παγκόσμιος Εγκυκλοπαίδεια των Νέων, Τόμος 11^{ος}, Εκδόσεις Λαοδικεία, Μιλάνο, 1957.
- Παπακωνσταντίνου Πέτρος, «Το τίμημα της μεγαλομανίας Ερντογάν», εφημερίδα Καθημερινή, 9 Σεπτεμβρίου 2020.
- Παμπούκης Πάνος, Γεωπολιτική Θεώρησης του Νέου Ελληνισμού, Αρχείον Οικονομικών και Κοινωνικών Ερευνών, τομ.19, τεύχος Α', 1939.
- Νικήτας Σίμος, *Η πορεία προς το Ανεξάρτητο Ελληνικό κράτος του 1821-32*, εκδόσεις Παπαζήση, 2018.
- Σιούσιουρας Πέτρος, Γεωπολιτική και Ζωτικός Χώρος: Η Μικρασιατική Εκστρατεία και ο Ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 2012.

- Σιούσιουρας Πέτρος, Γεωπολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων: Από τον Α ΠΠ στην Κοινωνία των Εθνών, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 2011.
- Brzezinsky Zbigniew, *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 1998.
- Dalaklis D. and P. Siousiouras and J. Karkazis, *Scrutinizing the European Security and Integration Effort: The Question of the Western Balkans*, University of the Aegean, Chios, 2008.
- Dugin Alexander, *Η Τέταρτη Πολιτική Θεωρία*, Εκδόσεις Έσσοπτρον, Αθήνα, 2013.
- Karkazis John, *The Pursuit of a New Order in Europe and the Middle East*, Middle East Forum, Issue 10, June 2012.
- Karkazis John, *The Syrian Crisis as the Prelude of a New Order in the Region*, University of the Aegean, Chios, September 2003.
- Russell Bertrand, *Ισχύς: Μια Νέα Κοινωνική Ανάλυση*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα 2001.

Επιστημονικά Περιοδικά

- Abrams Steve, “Beyond Propaganda: Soviet Active Measures in Putin’s Russia”, *Connections*, QJ15, no1, 2016.
- Anatolyevich Andrey Gorokhov, “Multipolar World of the XXI Century”, *Russian Political Science*, No1, 2016.
- Anton Barbashin and Thoburn Hannah, “Putin's Brain. Alexander Dugin and the Philosophy Behind Putin's Invasion of Crimea”, *Foreign Affairs* 31 Mar 2014.
- Barmin Yuri, “Russian Energy Policy in the Middle East” at Muhittin Ataman, *Insight Turkey* 2017, Summer 2017, Vol 19, No 4.
- Bechev Dimitar, “Russia’s Strategic Interests and Tools of Influence in the Western Balkans”, NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- BIS Papers No 89, “The Bank of Russia’s inflation challenge”.
- Boerk J. Brian, “When Peter I Was Forced to Settle for Less: Coerced Labor and Resistance in a Failed Russian Colony (1695-1711)”, *The Journal of Modern History*, Vol.80, No 3, The University of Chicago Press, Chicago, Sep 2008.
- CIA Directorate of Intelligence, “Soviet Policy Toward the Middle”, , Research Paper December 1986, Sanitized Copy Approved for Release 2011/12/29:CIA-RDP87T00787R000400440001-4.
- CSD, “Assessing Russia’s Economic Footprint in Macedonia”, Policy Brief No 71, January 2018.
- Dunlop John, “Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics”, *Demokratizatsiya* 12(1), 31 Jan 2004: 41.
- Dura Codruta and Imola Driga, “Russian Multinationals in Romania and their Impact upon the Romanian Economy”, *Annals of the University of Petrosani, Economics* 12(1) 2012.
- Foreign Policy, “Russia Political Atlas: Political Situation, Elections”, Washington DC: International Business Publications.

-
- Fukuyama Francis, “Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World, By Bruce Russett”, *Foreign Affairs* November/December 1993.
- Garnett Sherman, “Slow dance: the evolution of Russia–Chinese relations”, *Harvard International Review*, Vol.19, No.1, Winter 1996/97).
- Georges Nicolas, Sériot Patrick, Lavroukhin V, Vullioud, V and Wenker, L, “Russia-Eurasia according to Savitsky”, *Cahiers de Géographie du Québec*, Vol42, n° 115, avril 1998.
- Gerhardt Christina, “Germany’s Renewable Energy Shift: Addressing Climate Change”, in *Capitalism Nature Socialism*, Vol.28, 2017, Issue 2.
- Gill Bates and Taeho Kim, “China’s Arms Acquisitions from Abroad A Quest for ‘Superb and Secret Weapons’”, *SIRPI Research Report No.11*, New York: Oxford University Press.
- Gorvet Jonathan, “Russian Prayers. The Struggle for Orthodox Christianity”, *Foreign Affairs* 14 July 2016.
- Haas Michael, “International Subsystems: Stability and Polarity”, *The American Political Science Review*, Vol.64, No.1, March 1970.
- Heininen Lassi, “Arctic Geopolitics from classical to critical approach–importance of immaterial factors”, *Geography, Environment, Sustainability* 2018, Vol.11, No 1.
- Ištók Robert and Dominika Plavčanová, “Russian geopolitics and geopolitics of Russia – phenomenon of space”, *European Journal of Geopolitics*, Vol.1, 2013.
- Kanet, R, “Russia in the new international order: theories, arguments and debates”, *International Politics*, vol. 49, no. 4, 2012.
- Kosmarskaya Natalya, “The Russian Language in Kyrgyzstan: Changing Roles and Inspiring Prospects,” *Russian Journal of Communication*, Vol. 7, No. 2, 2015.
- Kotkin Stephen, “The Unbalanced Triangle. What Chinese-Russian Relations Mean for the United States”, *Foreign Affairs*, Issue September/October 2009.
- Labuerie Guy, “The Oceans and Geopolitics”, *US Naval War College Review* Vol 46/3, Summer 1993.

- Liparteliani Vladimir, "Russia's Use of the Orthodox Church as a Tool of Influence", *Journal of Political Sciences & Public Affairs*, Vol.7, Iss.4, No:369, 2019.
- MacFarquhar Roderick and John King Fairbank, "The Cambridge History of China", Volume 15, New York: Cambridge University Press, 1991.
- Mackinder J. H., "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Vol. 23, No.4, April 1904.
- Maitra Sumantra, "Realism in Russian Foreign Policy: The Crimean Case", *CLAWS Journal*, Summer 2014.
- Malashenko Alexei, "The Islam Factor in Russia's Foreign Policy", *Russia in Global Affairs*, Vol.5, No.3, July-September. 2007.
- McDermott Roger, "Russia's Armed Forces Strengthen Western Military District", *Eurasia Daily Monitor* Vol.17, Issue 91, 24 June 2020.
- Mearsheimer J. John, "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", *International Security*, Vol.43, No.4 (Spring 2019).
- Menon Rajan and Spruyt Hendrik, "The Limits of Neorealism: Understanding Security in Central Asia", *Review of International Studies*, vol.25, No.1, Cambridge University Press, 1999.
- Menon Rajan and Spruyt Hendrik, "The Limits of Neorealism: Understanding Security in Central Asia." *Review of International Studies*, vol.25, No.1, Cambridge University Press, 1999.
- Mujanovic Jasmin, "Russia's Bosnia Gambit: Intrigue in the Balkans", *Foreign Affairs* 6 Sep 2017.
- Owen Catherine, "Making Friends with Neighbors? Local Perceptions of Russia and China in Kyrgyzstan", *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol.4, No.3, 2018, World Century Publishing Corporation and Shanghai Institutes for International Studies.
- Paul V. T., "Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy", *International Security*, Vol.30, No.1, Summer 2005, MIT Press.

-
- Reuveny Rafael and Aseem Prakash, "The Afghanistan war and the breakdown of the Soviet Union", *Review of International Studies* 1999, 25.
- Samuels J. Richard, "Encyclopedia of United States", *National Security Vol 1*, Sage Pub, London, 2006.
- Secieru Stanislav, "Russia in the Western Balkans", *EUISS, Brief 8*, Jul 2019.
- Sergunin Alexander and Leonid Karabeshkin, "Understanding Russia's Soft Power Strategy", *Politics*, Vol.35(3-4), 2015.
- Shambaugh David, "China's Military Views the World, in *International Security*", Vol.24, No.23, Winter 1999/2000.
- Stephen M. Walt, "Alliance Formation and the Balance of World Power." *International Security*, Vol.9, No.4, 1985.
- Strategic Information and Contacts, "Russia Oil Refining and Gas Processing Industry Handbook", Volume 1, Washington DC: International Business Publications 2016.
- Sultănescu D., "Challenges in Strategic Communication and Fighting Propaganda in Eastern Europe", *IOS Press BV, NATO Science for Peace and Security Series*, Vol 142, Amsterdam 2019.
- Suny Grigor Ronald, "The pawn of great powers: The East–West competition for Caucasia", *Journal of Eurasian Studies*, Vol.1, Issue 1, January 2010.
- Swanstrom Niklas, "Central Asia and Russian Relations: Breaking Out of the Russian Orbit?", *The Brown Journal of World Affairs*, Vol.19, no.1, Fall/Winter 2012.
- Tekin Ali and Iva Walterova, "Turkey geopolitical role: The Energy angle" *Middle East Policy*, Vol XIV, No1, Spring 2007.
- Thomas Timothy, "Russia's 21st century information war: Working to undermine and destabilize populations", *Defence Strategic Communications Journal*, Volume 1, No.1, Winter 2015.
- Timofeev Ivan, Yaroslav Lissovolik and Liudmila Filippova, "Russia's Vision of the Belt and Road Initiative: From the Rivalry of the Great Powers to Forging a New

- Cooperation Model in Eurasia”, *China & World Economy* / 62–77, Vol.25, No.5, 2017.
- Tsygankov Andrei, "Two Faces of Putin’s Great Power Pragmatism." *Soviet and Post-Soviet Review*, Vol.33, No.1 (Winter 2008): 103-19.
- Verma Bharat, “South Asian Region”, *Indian Defence Review*, April-June 2007, Vol 22(2).
- Vinois Jean-Arnold and Thierry Bros, “Russian Gas Pipelines and the European Union: Moving from a Love-Hate Relationship “With Adults in the Room” ”, Jacques Delors Energy Centre, Policy paper no.247, December 2019.
- Waltz N. Kenneth, “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol.25, No.1, Summer 2000.
- White S. and McAllister I., “Orthodoxy and Political Behavior in Postcommunist Russia, *Review of Religious Research*”, Vol. 41, No. 3, Mar 2000.

Επίσημες Εκθέσεις

Annual Report of the US Commission on International Religious Freedom, U.S. Commission on International Religious Freedom, March 2012, Washington, DC.

China President Jiang Zemin Handbook - Strategic Information and Materials, International Business Publications, Washington DC, 2015.

Compilation of Hearings Held Before the U.S.-China Security Review Commission, US Government printing office, Washington, 2002.

IMF Country Reports 16/56, “Kyrgyz Republic: Selected Issues”, , 19 Nov 2015.

The World Bank, *World Development Report 2006: Equity and Development*, New York: World Bank and Oxford University Press.

Turkey’s Energy Strategy, Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Deputy Directorate General for Energy, Water and Environment, January 2019.

World Bank Group, *Russia: Recession and Growth Under the Shadow of a Pandemic*, 43 Russia Economic Report, July 2020.

Διαδικτυακές Πηγές

- Ahmed Rashid, “They’re Only Sleeping”, *The New Yorker* 14 January 2002, διαθέσιμο στο <https://www.newyorker.com/magazine/2002/01/14/theyre-only-sleeping>.
- Ahval News, “Russian Sputnik shuts down Kurdish Website at Turkey’s request”, 30 June 2018, διαθέσιμο στο <https://ahvalnews.com/media/russian-sputnik-shuts-down-kurdish-website-turkeys-request>.
- AL Jazeera, “Full text of Turkey, Russia agreement on northeast Syria”, 22 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/full-text-turkey-russia-agreement-northeast-syria-191022180033274.html>.
- Aliyev Nurlan, “Russia’s Military Capabilities in the Arctic”, ICDS 25 June 2019, διαθέσιμο στο <https://icds.ee/russias-military-capabilities-in-the-arctic/>, πρόσβαση 9 Μαΐου 2020.
- Alterman John, “Russia, the United States, and the Middle East”, *Center for Strategic and International Studies*, July 21, 2017, διαθέσιμο στο <https://www.csis.org/analysis/russia-united-states-and-middle-east>.
- Auyezov Olzhas, “Gazprom signs five-year natural gas contract with Turkmenistan”, REUTERS 3 July 2019, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-russia-gazprom-turkmenistan-deal/gazprom-signs-five-year-natural-gas-contract-with-turkmenistan-idUSKCN1TY1X5>.
- Avril Pierre, “TurkStream : la Russie étend sa toile gazière sur l’ Europe via son allié turc”, *LE FIGARO* 20 Nov 2018, διαθέσιμο στο <http://www.lefigaro.fr/conjoncture/2018/11/20/20002-20181120ARTFIG00279-turkstream-la-russie-etend-sa-toile-gaziere-sur-l-europe-via-son-allie-turc.php>.
- Ayres Sabra, “Russian gas pipeline to Germany sows divisions in Europe and beyond, Los Angeles Times 25 June 2019, διαθέσιμο στο <https://www.latimes.com/world/la-fg-russia-nordstream2-gas-pipeline-20190625-story.html>.

-
- Balanche Fabrice, “Kurdish Forces Bolster Assad in Aleppo”, *The Washington Institute* 29 July 2016, διαθέσιμο στο <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/kurdish-forces-bolster-assad-in-aleppo>.
- Balkan Energy, “Construction of Klecovce-Stip gas pipeline completed-Macedonia, Aug 2016”, διαθέσιμο στο <http://balkanenergy.com/construction-of-klecovce-stip-gas-pipeline-completed-macedonia-1-august-2016/>.
- Bank of Russia, “Introducing new approaches to credit risk in Russian regulatory framework”, 3 July 2019, διαθέσιμο στο https://www.cbr.ru/eng/press/PR/?file=09072019_150358eng2019-07-09T15_03_22.htm.
- Barnardjan Anne, “U.S.-Backed Force Could Cement a Kurdish Enclave in Syria”, *The New York Times* 16 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2018/01/16/world/middleeast/syria-kurds-force.html>.
- Batchelor Tom, “Russia announces plan to permanently leave G8 group of industrialised nations after suspension for Crimea annexation”, *INDEPENDENT* 13 January 2017, διαθέσιμο στο <https://www.independent.co.uk/news/world/politics/russia-g8-kremlin-crimea-ukraine-vladimir-putin-g7-g20-a7525836.html>.
- Bauomi Jasmin, “TurkStream: Europe needs gas and Russia has it - the story behind that new pipeline”, *Euronews* 08 January 2020, διαθέσιμο στο <https://www.euronews.com/2020/01/08/turkstream-europe-needs-gas-and-russia-has-it-the-story-behind-that-new-pipeline>.
- BBC News Magazine Monitor, “Who, What, Why: Who are the Yazidis?”, διαθέσιμο στο http://www.bbc.com/news/blogs-magazine-monitor-28686607?ocid=socialflow_gplus.
- BBC News, “Iraqi forces enter Kirkuk as Kurds flee”, 16 October 2017, διαθέσιμο στο <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-41641563>.

- BBC News, “Russia drops South Stream gas pipeline plan”, 1 Dec 2014, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-europe-30283571>.
- BBC News, “Trump: What does the US contribute to Nato in Europe?”, 3 December 2019, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-44717074>.
- BBC News, “Turkey Syria offensive: Erdogan and Putin strike deal over Kurds”, 23 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50138121>.
- BBC News, “Turkey targets Kurdish forces in Afrin: The short, medium and long story”, 22 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42704542>.
- BBC News, “Turkey v Syria's Kurds v Islamic State”, 23 August 2016, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33690060>.
- Belarusian Diplomatic Service, “Shanghai Cooperation Organization”, διαθέσιμο στο <http://mfa.gov.by/en/organizations/membership/list/c2ee3a2ec2158899.html>.
- Ben Aris in Berlin, “Is the Russian business of German engineering giant Siemens in danger?”, bne IntelliNews 17 April, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.intellinews.com/is-the-russian-business-of-german-engineering-giant-siemens-in-danger-140126/>.
- Bidgood Sarah, Russia’s new nuclear policy could be a path to arms control treaties, Defense News, 8 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2020/06/08/russias-new-nuclear-policy-could-be-a-path-to-arms-control-treaties/>.
- Biscop Sven, “Connectivity with Consent: The EU in Eurasia”, Australian Institute of International Affairs, 01 OCT 2019, διαθέσιμο στο <http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/connectivity-with-consent-the-eu-in-eurasia/>.
- Blagov Sergei, “Turkmenistan is eyeing revived ties Russia”, ASIA TIMES 4 Nov 2016, διαθέσιμο στο <https://asiatimes.com/2016/11/turkmenistan-eyeing-revived-ties-russia/>.

- Blank Stephen, “The Foundations of Russian Policy in the Middle East”, Russia in the Middle East, The Jamestown Foundation, October 5, 2017, διαθέσιμο στο <https://jamestown.org/program/foundations-russian-policy-middle-east/>.
- BNR, “Russian Spy Had Tried to Recruit Director of Bulgarian State Service”, BNR Radio Bulgaria 1 Nov 2019, διαθέσιμο στο <https://bnr.bg/en/post/101186229/russian-spy-has-trying-to-recruit-director-of-bulgarian-state-service>.
- Borger Julian, “Barack Obama: Russia is a regional power showing weakness over Ukraine”, The Guardian 25 March 2014, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/25/barack-obama-russia-regional-power-ukraine-weakness>.
- Borshchevskaya Anna, “Russia’s Military Activity in the East Mediterranean Echoes Its Approach to Syria”, The Washington Institute, 17 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russias-military-activity-in-the-east-mediterranean-echoes-its-approach-to>.
- Bowen Andrew, “Report to Congress on Capabilities of Russian Armed Forces”, Congressional Report Service, 30 June 2020, διαθέσιμο στο <https://crsreports.congress.gov>.
- Buchanan Elizabeth, “What Russia wants in a multipolar world”, The Interpreter, 31 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/what-russia-wants-multipolar-world>.
- Burgess Philip, “Foundations Of The Russian Federation’s State Policy In The Arctic Until 2020 And Beyond”, Arctic Portal 1 December 2010, διαθέσιμο στο https://icr.arcticportal.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1791%3, πρόσβαση 3 Απριλίου 2020.
- Cassata Peter, “Pipeline Politics: Gazprom Seals Serbia Deal”, Atlantic Council 29 Dec 2008, διαθέσιμο στο <https://atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/pipeline-politics-gazprom-seals-serbia-deal/>.

- Central Asia: “Uzbekistan”, CIA The World Factbook, διαθέσιμο στο <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html> .
- Chief of the General Staff of the Russian Federation Armed Forces Valery Gerasimov, “The Value of Science Is in the Foresight New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations”, MILITARY REVIEW Jan-Febr 2016, διαθέσιμο στο <https://jmc.msu.edu/50th/download/21-conflict.pdf> .
- CIA The World Factbook, “Central Asia: Kyrgystan”, 15 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/kg.html> .
- CIA, “The World Fact Book”, διαθέσιμο στο <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html> .
- Civil Society Forum of the Western Balkans, “The Berlin Process”, , διαθέσιμο στο <https://berlinprocess.info/about/> .
- Clarke P. Colin, William Courtney, Bradley Martin and Bruce McClintock, “Russia Is Eyeing the Mediterranean. The U.S. and NATO Must Be Prepared”, RAND 30 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.rand.org/blog/2020/06/russia-is-eyeing-the-mediterranean-the-us-and-nato.html> .
- Clover Charles, “Lev Gumilev: passion, Putin and power”, Financial Times 11 March 2016, διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/ede1e5c6-e0c5-11e5-8d9b-e88a2a889797> .
- CNN Greece, «Τραμπ: Η εμπλοκή μας στη Μέση Ανατολή ήταν η χειρότερη απόφαση στην ιστορία των ΗΠΑ», 09 Οκτωβρίου 2019, διαθέσιμο στο <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/193370/tramp-h-emploki-mas-sti-mesi-anatoli-itan-i-xeiroteri-apofasi-stin-istoria-ton-hpa> .
- CNN, “Gas row sends shiver through freezing Europe”, 7 January 2009, διαθέσιμο στο <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/europe/01/07/europe.russia.gas/index.html> .
- Conley A. Heather, “Russian Malign Influence in Montenegro: The Weaponization and Exploitation of History, Religion, and Economics”, CSIS report, 14 May 2019,

- διαθέσιμο στο <https://www.csis.org/analysis/russian-malign-influence-montenegro>
- Cristiani Dario, “Framing Russia's Mediterranean Return: Stages, Roots and Logics”, Istituto Affari Internazionali, 12 August 2020, p.1, διαθέσιμο στο <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/framing-russias-mediterranean-return-stages-roots-and-logics> .
- Cyprus Mail, “Pro-Syrian govt forces enter Afrin to aid Kurds against Turkey”, 20 Feb 2018, διαθέσιμο στο <http://cyprus-mail.com/2018/02/20/syrian-state-tv-shows-pro-government-fighters-enter-afrin/>, καθώς και στο “Erdogan says 'no step back' in operation against Kurds in Syria”, The National 22 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.thenational.ae/world/mena/erdogan-says-no-step-back-in-operation-against-kurds-in-syria-1.697586> .
- Daily Sabah, “Turk Stream natural gas pipeline to impact region’s gas flow”, 23 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.dailysabah.com/energy/2019/10/22/turkstream-natural-gas-pipeline-to-impact-regions-gas-flow>.
- Daily Sabah, “Turkish residential investments in Montenegro up-22 fold”, 28 Sep 19, διαθέσιμο στο <https://www.dailysabah.com/real-estate/2019/09/28/turkish-residential-investments-in-montenegro-up-22-fold>.
- Davenport Kelsey and Kingston Reif, “Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance”, Arms Control Association, July 2019, διαθέσιμο στο <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat> .
- Defence Democracy Press, 13/2/2018, All Western leaders were lying, promising not to expand NATO. See Frank Elbe, “The Diplomatic Path to Germany Unity”, Bulletin of the German Historical Institute 46 (Spring 2010) pp.33-46, διαθέσιμο στο <http://www.defenddemocracy.press/all-western-leaders-were-lying-promising-not-to-expand-nato/>.

- Dimitrievska Valentina, “Russia’s Protek opens 3.8 mln euro factory in Macedonia”, See News 31 Oct 2012, διαθέσιμο στο <https://seenews.com/news/russias-protek-opens-38-mln-euro-factory-in-macedonia-312807>.
- Donald Winchester, “Russia’s Identity Crisis”, Vision, Summer 2008, διαθέσιμο στο, <https://www.vision.org/russias-identity-crisis-836>.
- Dueck Colin, “Mackinder’s Nightmare: Part One”, Foreign Policy Research Institute 8 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.fpri.org/article/2019/10/mackinders-nightmare-part-one/> .
- Dueck Colin, “Mackinder’s Nightmare: Part One”, Foreign Policy Research Institute 8 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.fpri.org/article/2019/10/mackinders-nightmare-part-one/> .
- DW, “Angela Merkel and Vladimir Putin push ahead with pipeline”, DW 11 January 2020, διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/angela-merkel-and-vladimir-putin-push-ahead-with-pipeline/a-51968258> .
- DW, “New Twists and Turns in German-Russian Gas Pipeline Saga”, 13 July 2007, διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/new-twists-and-turns-in-german-russian-gas-pipeline-saga/a-2679905> .
- Economist, “Russia’s economy is isolated from the global rout», 26 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.economist.com/europe/2020/03/26/russias-economy-is-isolated-from-the-global-rout> .
- Ellyatt Holly, “Are Russia and China the best of friends now? It’s complicated, analysts say”. CNBC 27 Sep 2019, διαθέσιμο στο <https://www.cnbc.com/2019/09/27/russia-and-chinas-relationship--how-deep-does-it-go.html> .
- Ellyatt Holly, “Russia is dominating the Arctic, but it’s not looking to fight over it”, CNBC 27 December 2019, διαθέσιμο στο <https://www.cnbc.com/2019/12/27/russias-dominance-in-the-arctic.html>, πρόσβαση 30 Απριλίου 2020

- EnerPub, “Eni and Gazprom sign gas pipeline accord for EU”, 23 June 2007, διαθέσιμο στο <http://www.energypublisher.com/article.asp?id=10031> .
- Entina Ekaterina and Dejan Novakovic, “Negotiations on Kosovo 2019”, RIAC 17 January 2019, διαθέσιμο στο <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/negotiations-on-kosovo-2019-opportunities-and-limitations-for-russia/> .
- Erlanger Steven, “The World; Learning to Fear Putin's Gaze”, The New York Times, 25 February 2001, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2001/02/25/weekinreview/the-world-learning-to-fear-putin-s-gaze.html> .
- EU, Speech by HR/VP Federica Mogherini on the situation in the Sea of Azov, European Union, Strasbourg, 23 October 2018, διαθέσιμο στο https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/52626/speech-hrvp-federica-mogherini-situation-sea-azov_en .
- Eurasianet, “Turkmenistan: Russia Suspends Gas Supplies”, 4 January 2014, διαθέσιμο στο <https://eurasianet.org/turkmenistan-russia-suspends-gas-supplies> .
- Eurasiasnet, “Tajikistan: Russia Shows Off Jeweler-Like Accuracy of Iskander-M Missile”, 17 November 2017, διαθέσιμο στο <https://eurasianet.org/tajikistan-russia-shows-off-jeweler-like-accuracy-of-iskander-m-missile> .
- European Commission, “Strategy for the Western Balkans”, 6 Febr 2018, διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/commission/news/strategy-western-balkans-2018-feb-06_en .
- European Commission, “Strategy for the Western Balkans”, Strasbourg 6 Febr 2018, διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/commission/news/strategy-western-balkans-2018-feb-06_en .

European Parliament, “MEPs debate gas: How to move from crisis to security”, 13 Jan 2009, διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20090108STO45594+0+DOC+XML+V0//EN> .

European Parliament, “Russia’s national security strategy and military doctrine and their implications for the EU”, European Union, January 2017, διαθέσιμο στο [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/578016/EXPO_IDA\(2017\)578016_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/578016/EXPO_IDA(2017)578016_EN.pdf) .

European Union, “New EU Strategy on Central Asia,” *European Union External Action*, June 24, 2019, sec. EEAS, διαθέσιμο στο https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/64930/new-eu-strategy-central-asia_en..

Exner-Pirot Heather, “How Gorbachev shaped future Arctic policy 25 years ago”, Anchorage Daily News 1 October 2012, διαθέσιμο στο <https://www.adn.com/arctic/article/how-gorbachev-shaped-future-arctic-policy-25-years-ago/2012/10/01/>, πρόσβαση 9 Μαΐου 2020.

EXPRESS, “Putin’s ‘troll army’: bloggers forced to 'flood websites with pro-Russian propaganda”, EXPRESS 4 April 2015, διαθέσιμο στο <https://www.express.co.uk/news/world/568443/Vladimir-Putin-bloggers-flood-websites-pro-Russian-propaganda> .

Fakhrutdinov Rafael, “Well-founded fears: why NATO poses a threat to Russia”, gazeta.ru, 13 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.gazeta.ru/army/2020/06/13/13116259.shtml> .

Faulconbridge Guy, “Britain says uneasy after evidence of Kurdish coordination with Syria and Russia”, REUTERS 23 february 2016, διαθέσιμο στο <https://uk.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-syria-kurds-idUKKCN0VW16Z> .

Forbes, “Despite Montenegro's 'Westward Ho', Russian Investment Unlikely To Dissipate”, 30 November 2015, διαθέσιμο στο

- <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2015/11/30/despite-montenegros-westward-ho-russian-investment-unlikely-to-dissipate/#4f3e8ac95f7c> .
- Foy Henry, Madhumita Murgia and Michael Peel, “EU Scrambles to Stop Russian Interference ahead of May Elections”, Financial Times, 28 Febr 2019, διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/d8205ea0-3a6a-11e9-b72b-2c7f526ca5d0> .
- Francis Ellen, “Russia invites Syrian Kurds to people's congress: Kurdish official”, Reuters 31 Oct 2017, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-kurds/russia-invites-syrian-kurds-to-peoples-congress-kurdish-official-idUSKBN1D016J>.
- Fritze John and David Jackson, “Trump administration to reduce NATO aid days before European summit with allies”, USA Today 16 December 2019, διαθέσιμο στο <https://eu.usatoday.com/story/news/politics/2019/11/27/trump-administration-pay-less-nato-eve-london-summit/4322267002/>.
- Gazette of Central Asia, “Russian FSKN Chief against Introducing Visas for Central Asians”, 18 January 2013, διαθέσιμο στο <http://gca.satrapia.com/+russian-fskn-chief-against-introducing-visas-for-central-asians+> .
- Gazprom EP International, “Gazprom EP International in Tajikistan”, , διαθέσιμο στο <https://www.gazprom-international.com/en/operations/country/tajikistan> .
- GazProm Neft, “NIS Acquires OMV Petrol Stations in BiH”, 30 November 2012, διαθέσιμο στο <https://www.gazprom-neft.com/press-center/news/841515/> .
- Gazprom, “Blue Stream: Russian natural gas supplies to Turkey”, διαθέσιμο στο <https://www.gazprom.com/projects/blue-stream/> .
- GAZPROM, “GAZPROM petrol stations network opened in Bosnia and Herzegovina”, GAZPROM Press Release 24 July 2013, διαθέσιμο στο <https://www.gazprom-neft.com/press-center/news/gazprom-petrol-stations-network-opened-in-bosnia-and-herzegovina/> .

- GAZPROM, “Gazprom receives construction permit for second string of Turk Stream”, 19 Jan 2018, διαθέσιμο στο <https://www.gazprom.com/press/news/2018/january/article398360/> .
- Gertie Barbara, “Russian investors to loose Montenegro”, Invest Foresight 25 April 2018, διαθέσιμο στο <https://investforesight.com/russian-investors-to-loose-montenegro/> .
- GFP, 2020 Military Strength Ranking, διαθέσιμο στο <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> .
- Goldman Stuart, Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests, CRS Report for Congress 19 October 2006, διαθέσιμο στο CRS Web .
- Gorst Isabel, “Russia seals Caspian gas pipeline deal”, Financial Times 20 December 2007, διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/674201a6-aefe-11dc-880f-0000779fd2ac> .
- Gotkowska Justyna & Piotr Szymański, “Russia and the security in the Baltic Sea region Some recommendations for policy-makers”, Baltic Sea Region Policy Briefing series 2017, διαθέσιμο στο http://www.centrumbalticum.org/files/2157/BSR_Policy_Briefing_1_2017.pdf .
- Graeberoct David, “Democracy Is Possible in Syria. My Friend Knew How”, The New York Times 16 Oct 2017, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2017/10/16/opinion/syria-isis-kurds.html> .
- Green Michael, “Should America Fear a New Sino-Russian Alliance?”, Foreign Policy 13 August 2014, διαθέσιμο στο <https://foreignpolicy.com/2014/08/13/should-america-fear-a-new-sino-russian-alliance/> .
- Greenberg Ilan, “Moscow gets Central Asian agreement on pipeline to Russia”, The New York Times 13 May 2007, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2007/05/13/business/worldbusiness/13iht-pipeline.1.5684000.html> .
- Greenwood Phoebe, “Landmark Caspian Sea deal signed by five coastal nations”, The Guardian 12 August 2018, διαθέσιμο στο

- <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/12/landmark-caspian-sea-deal-signed-among-five-coastal-nations> .
- Grigas Agnia, “Anatomy of Russia’s Information Warfare in the Baltic States”, Delfi.en, 29 December 2014 διαθέσιμο στο <http://en.delfi.lt/lithuania/foreign-affairs/anatomy-of-russias-information-warfare-in-the-baltic-states.d?id=66767990> .
- Gunther Maik, “What Nord Stream 2 means for Europe”, Atlantic Council 5 November 2019, διαθέσιμο στο <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/what-nord-stream-2-means-for-europe/> .
- Guschin Arthur, “China, Russia and the tussle for influence in Kazakhstan”, The Diplomat 23 March 2015, διαθέσιμο στο <https://thediplomat.com/2015/03/china-russia-and-the-tussle-for-influence-in-kazakhstan/> .
- Gusev Leonid, “The Importance of Central Asia for Russia’s Foreign Policy”, Italian Institute for International Political Studies (ISPI), 03 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.ispionline.it/en/publicazione/importance-central-asia-russias-foreign-policy-24071> .
- Hacaoglu Selcan, “U.S. Sanctions Against NATO Ally Turkey Put Ties at Crossroads”, Bloomberg 3 August 2018, διαθέσιμο στο <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-08-03/u-s-sanctions-against-nato-ally-turkey-puts-ties-at-crossroads> .
- Hajdari Una and Michael Colborne, “There’s One Country in Europe Where Putin Is a Rock Star”, Foreign Policy 25 Jan 2019, διαθέσιμο στο <https://foreignpolicy.com/2019/01/25/theres-one-country-in-europe-where-putin-is-a-rock-star-russia-serbia-vucic-belgrade-kosovo/> .
- Hajiev Shahnar, “Turkmenistan should promote the Trans-Caspian Pipeline more actively”, EURACTIV 3 Sep 2019, διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/opinion/turkmenistan-should-promote-the-trans-caspian-pipeline-more-actively/> .

- Harper Tom, “Towards an Asian Eurasia: Mackinder’s heartland theory and the return of China to Eurasia”, Cambridge Journal of Eurasian Studies 25 September 2017,1:#CRZXUW, διαθέσιμο στο, <https://doi.org/10.22261/CRZXUW> .
- Herpen Van Marcel, “The Political Role of the Russian Orthodox Church”, National Interest 19 November 2019, διαθέσιμο στο <https://nationalinterest.org/feature/political-role-russian-orthodox-church-97647> .
- Hess Maximilian, “Rubles in the Near Abroad: Rockets and pipelines”, Eurasiasnet 6 Feb 2020, διαθέσιμο στο <https://eurasianet.org/rubles-in-the-near-abroad-rockets-and-pipelines> .
- HINA, ”Croatia-Russia Economic Relations Strengthening”, Total Croatia News 25 Febr 2019, διαθέσιμο στο <https://www.total-croatia-news.com/business/34346-croatia-russia-economic-relations> .
- Indeo Fabio, “Settling the Caspian Issue and Realizing the Trans-Caspian Energy Corridor, The Diplomat 10 July 2018, διαθέσιμο στο <https://thediplomat.com/2018/07/settling-the-caspian-issue-and-realizing-the-trans-caspian-energy-corridor/> .
- Interfax-Ukraine, “Russian ambassador:Croatia to import 70 percent of gas from Russia in 2018”, Kyiv Post 10 June 2018, διαθέσιμο στο <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/russian-ambassador-croatia-to-import-70-percent-of-gas-from-russia-in-2018.html?cn-reloaded=1>.
- Issaev Leonid, “Why is Russia helping Turkey in Afrin?”, AL Jazeera 29 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/russia-helping-turkey-afrin-180125122718953.html>.
- Izvestia, “Russia abandons military exercises near NATO borders in 2020”, 1 June 2020, διαθέσιμο στο <https://iz.ru/1018266/2020-06-01/v-rossii-otkazalis-ot-voennykh-uchenii-u-granitc-stran-nato-v-2020-godu>.
- Junes Tom, “Bulgaria: how not to mistake Russian propaganda for Russian policy”, openDemocracy 30 Nov 2016, διαθέσιμο στο

- <https://www.opendemocracy.net/en/odr/bulgaria-how-not-to-mistake-russian-propaganda-for-russian-policy/> .
- Karaganov S., T. Bordachev, *Toward the Great Ocean-5: From the turn to the East to Greater Eurasia*, Report Valdai Discussion Club, p.6, διαθέσιμο στο <https://valdaiclub.com/files/15300/> .
- Karasik Theodore, “Croatia’s claims that it is reforming are paper thin. What’s more, endemic corruption not only plays a key role in its financial woes but it has facilitated Russian efforts to infiltrate the Balkans”, EuroNews 22 Jan 2019, διαθέσιμο στο <https://www.euronews.com/2019/01/22/if-croatia-joins-the-eurozone-it-would-give-russia-its-greatest-weapon-in-europe-view> .
- Karasz Palko, “Germany Imports Gas From Russia. But Is It a ‘Captive?’”, New York Times 11 July 2018, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2018/07/11/world/europe/trump-germany-russia-gas.html> .
- Keating Elizabeth and Zacc Ritter, “Many in Balkans Still See More Harm From Yugoslavia Breakup”, Gallup 18 May 2017, διαθέσιμο στο <https://news.gallup.com/poll/210866/balkans-harm-yugoslavia-breakup.aspx> .
- Khodarkovsky Michael, “Russia’s Age-Old Question: Who Are We?”, The New York Times, 18 May 2017, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2017/05/18/opinion/russia-putin-national-identity.html> .
- Khrushcheva Nina, “Putin’s new ‘values pact’”, Reuters 26 March 2014, διαθέσιμο στο <http://blogs.reuters.com/great-debate/2014/03/26/putins-new-values-pact/> .
- Kimmage Daniel, “SCO: Shoring Up the Post-Soviet Status Quo”, Eurasiasnet 9 Jul 2005, διαθέσιμο στο <https://eurasianet.org/sco-shoring-up-the-post-soviet-status-quo> .
- Kirkpatrick D. David, Ben Hubbard and David M. Halbfinger, “Trump’s Abrupt Shifts in Middle East Unnerve U.S. Allies”, The New York Times 14 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2019/10/12/world/middleeast/trumps-abandonment-of-the-kurds-in-syria-has-other-allies-worried.html> .

Kofman Michael, “Russian defense spending is much larger, and more sustainable than it seems”, Defense News 3 May 2019, διαθέσιμο στο <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/05/03/russian-defense-spending-is-much-larger-and-more-sustainable-than-it-seems/> .

Kofner Yuri, “Brussels’ approach to Greater Eurasia in need of revision”, EURACTIV 31 Oct 2018, διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/brussels-approach-our-rules-our-interests-in-greater-eurasia-in-need-of-revision/> .

Kolouskova Hedvika and Martin Jirusek, “Cancellation of South Stream makes economic sense”, EURACTIV, 12 Dec 2014, διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/cancellation-of-south-stream-makes-economic-sense/> .

Kramer E. Andrew, “Russian Lender Building Its Own Bloc in Eastern Europe”, The New York Times, 13 April 2012, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2012/04/14/business/global/sberbank-expanding-in-eastern-europe.html> .

Kuczyński Grzegorz, Russia’s Hybrid Warfare in the Western Balkans, Warsaw Institute 26 March 2019, διαθέσιμο στο <https://warsawinstitute.org/russias-hybrid-warfare-western-balkans/> .

Kuo Lily and Niko Kommenda, “What is China's *Belt and Road* Initiative?”, The Guardian, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer> .

Lakimova Milena and Dimitar Vatsov, “Co-opting discontent: Russian propaganda in the Bulgarian media”, EUROZINE 18 Oct 2017, διαθέσιμο στο <https://www.eurozine.com/co-opting-discontent-russian-propaganda-in-the-bulgarian-media/> .

Latal Srecko, Arben Cirezi and Milos Damnjanovic, “Revealing Corruption Remains Challenge for Balkan Media”, Balkan Insight 25 Jan 18, διαθέσιμο στο

- <https://balkaninsight.com/2018/01/25/revealing-corruption-remains-challenge-for-balkan-media-01-24-2018/> .
- Lauter David, “As Trump brings his distinctive brand of chaos to Europe, the big question is why”, Los Angeles Times 13 July 2018, διαθέσιμο στο <https://www.latimes.com/politics/la-na-pol-essential-politics-20180713-story.html> .
- Legucka Agnieszka, “Russia’s Eastern Mediterranean Policy”, Polski Instytut Spraw Miedzynarodowch (The Polish Institute of International Affairs), 22 May 2020, διαθέσιμο στο https://pism.pl/publications/Russias_Eastern_Mediterranean_Policy .
- Lenta Ru, “Labor migrants from Kyrgyzstan transferred a record amount from Russia”, 26 May 2017, διαθέσιμο στο <https://lenta.ru/news/2017/05/26/guestworker/> .
- Levinson Alexey, “Public opinion and propaganda in Russia”, European Council on Foreign Relations, 28 July 2015, διαθέσιμο στο http://www.ecfr.eu/articublic_opinion_and_propaganda_in_russia3080 .
- Li Chenghong, “Limited Defensive Strategic Partnership: Sino–Russian rapprochement and the driving forces”, Journal of Contemporary China, Routledge 13 July 2007, διαθέσιμο στο <https://doi.org/10.1080/10670560701314271> .
- Liuhto Kari, “The economic relations between Croatia and Russia”, ResearchGate March 2018, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/323995938_The_economic_relations_between_Croatia_and_Russia .
- Lukoil Press Center, “Lukoil Plans to Increase the Investment in Macedonia”, 21 June 2012, διαθέσιμο στο <https://lukoil.com.mk/en/News/News?rid=92070> .
- LUKOIL, LUKOIL SRBIJA AD, διαθέσιμο στο <https://lukoil.rs/en/> .

MacDonald Neil, “Gazprom clinches gas deal with Serbia”, Financial Times, 24 Dec 2008, διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/ca0d242c-d122-11dd-8cc3-000077b07658>.

Macias Amanda, “India, facing sanctions for Russian arms deals, says it wants to pivot spending to the US”, CNBC 23 May 2019, διαθέσιμο στο <https://www.cnbc.com/2019/05/23/india-to-pivot-spending-to-the-us-amid-russia-arms-deals-sanctions.html> .

Mamchits Roman, “Russian investors to loose Montenegro”, Invest Foresight, 25 April 2018, διαθέσιμο στο <https://investforesight.com/russian-investors-to-loose-montenegro/> .

Manaranche Martin, “Russia Builds Up Mediterranean Naval Force”, NAVALNEWS 06 May 2020, διαθέσιμο στο <https://www.navalnews.com/naval-news/2020/05/russia-builds-up-mediterranean-naval-force/> .

Marcus Jonathan, “Russia S-400 Syria missile deployment sends robust signal”, BBC News 1 Dec 2015, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-europe-34976537> .

Marusic J. Sinisa, “North Macedonia PM: Working with Russia ‘Not an Alternative to EU’”, Balkan Insight 14 Nov 2019, διαθέσιμο στο <https://balkaninsight.com/2019/11/14/north-macedonia-pm-working-with-russia-not-an-alternative-to-eu/> .

Mashrab Fozil, “Uzbekistan Turns to Russia in Search of Modern Weapons,” Eurasia Daily Monitor, 15 February 2017, διαθέσιμο στο <https://jamestown.org/program/uzbekistan-turns-russia-search-modern-weapons/> .

McCausland Jeffrey Colonel, “NATO and Russian Approaches To Adapting the CFE Treaty”, Arms Control Association, διαθέσιμο στο <https://armscontrol.org/act/1997-08/features/nato-russian-approaches-adapting-cfe-treaty> .

- McDermott Roger, “Russia’s Armed Forces Undergoing 'Unparalleled' Transformation”, RFE/RL 13 Aug 2019, https://www.rferl.org/a/Russias_Armed_Forces_Undergoing_Fundamental_Transformation/1798944.html .
- MENA Research Study Center, “Iran’s New Geopolitical Goals – Regional Continuity From Tehran to the Mediterranean”, 11 August 2020, διαθέσιμο στο <https://mena-studies.org/irans-new-geopolitical-goals-regional-continuity-from-tehran-to-the-mediterranean/> .
- Meyer Henry, Brad Cook and Ilya Arkhipov, “Russia Warns US, EU not to Aid Syria Protests After Libya”, Bloomberg, 2 June 2011, διαθέσιμο στο <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-06-01/russia-warns-u-s-nato-against-military-aid-to-syria-protests-after-libya> .
- MIC, “ITERA Group and TOPLIFICACIJA enter a project valued at 120 million euros”, 23 Aug 2005, διαθέσιμο στο <http://micnews.com.mk/node/394> .
- Middle East On Line, “Russia will not allow Libya-style military intervention in Syria”, 1 November 2011, διαθέσιμο στο <https://middle-east-online.com/en/russia-will-not-allow-libya-style-military-intervention-syria> .
- Milacic B. Slavisha, “Russian – Serbian military cooperation”, Modern Diplomacy, 26 November 2019, διαθέσιμο στο <https://moderndiplomacy.eu/2019/11/26/russian-serbian-military-cooperation/> .
- Ministry of Energy of the Russian Federation, “Energy strategy of Russia for the period up to 2030”, approved by Decree no.1715-r of the Government of the Russian Federation, 13 Nov. 2009, διαθέσιμο στο [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf), πρόσβαση 5 Απριλίου 2020.
- Ministry of Defence of the Russian Federation, “Mission and Objectives of the Russian Armed Forces”, διαθέσιμο στο <https://eng.mil.ru/en/mission/tasks.htm> .

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, "Conclusion of the "Sino-Soviet Treaty of Friendship, Alliance and Mutual Assistance", , διαθέσιμο στο https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18011.shtml.

Ministry of Transport of the Russian Federation, "Transport Strategy of the Russian Federation for the period up to 2030", approved by Decree no 1032-r of the Government of the Russian Federation 11 June 2014, διαθέσιμο στο https://rosavtodor.ru/storage/b/2014/03/23/trans_strat.pdf, πρόσβαση 6 Απριλίου 2020

Nasr Joseph and Noah Barkin, "Merkel sees no threat in new gas pipe to Russia, Poland disagrees", REUTERS 16 February 2018, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-germany-poland/merkel-sees-no-threat-in-new-gas-pipe-to-russia-poland-disagrees-idUSKCN1G01DJ> .

National Security Strategy of the Russian Federation to 2020, Chapter 7 Culture, διαθέσιμο στο <https://www.files.ethz.ch/isn/154915/Russia's%20National%20Security%20Strategy%20to%202020%20-%20Rustrans.pdf> .

NATO STRATCOM, "Analysis on Russia's Footprint in the Nordic-Baltic Information Environment", 25 Jan 2018, διαθέσιμο στο <https://www.stratcomcoe.org/analysis-russias-footprint-nordic-baltic-information-environment> .

Navy Recognition, "Russian Navy reinforces its naval group in the Mediterranean Sea", 6 May 2020, διαθέσιμο στο <https://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/2020/may-2020/8376-russia-navy-reinforces-its-naval-group-in-the-mediterranean-sea.html> .

New China, "TASS chief says BRI enhances Russia-China ties, regional partnership", 23 April 2019, διαθέσιμο στο http://www.xinhuanet.com/english/2019-04/23/c_137999368.htm .

- Nicol Mark, “Sergei and Julia Skripal are desperate to start a new life in Australia following two years in an MI6 safe house after surviving a novichok poisoning attack”, DailyMail 1 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8060769/Sergei-Yulia-Skripal-desperate-start-new-life-Australia.html> .
- NIS PETROL, διαθέσιμο στο <https://www.nispetrol.rs/en/card/nis-petrol-guide> .
- Nixon Ron, “U.S. Groups Helped Nurture Arab Uprisings”, The New York Times 14 April 2011, διαθέσιμο στο https://www.nytimes.com/2011/04/15/world/15aid.html?_r=3D0 .
- Nord Stream 2, “Espoo Process for the Approved South-Eastern Route in Denmark”, διαθέσιμο στο <https://www.nord-stream2.com/environment-permitting/international-consultation-process/espoo-process-south-eastern-route-denmark/> .
- Novinite Sofia News Agency, “MEPs Oppose South Stream, Seek Sanctions against Russian Energy Firms”, 17 April 2014, διαθέσιμο στο <https://www.novinite.com/articles/159923/MEPs+Oppose+South+Stream,+Seek+Sanctions+against+Russian+Energy+Firms> .
- Novinite, “Aleksandar Vucic: Serbia Doesn’t Intend to Be a NATO or CSTO Member”, Πρακτορείο Ειδήσεων Σόφιας novinite.com, 22 November 2019, διαθέσιμο στο <https://www.novinite.com/articles/201816/Aleksandar+Vucic%3A+Serbia+Doesn%E2%80%99t+Intend+to+Be+a+NATO+or+CSTO+Member> .
- Nye Joseph, “How to deal with a Declining Russia”, Project Syndicate 5 November 2019, διαθέσιμο στο <https://www.project-syndicate.org/commentary/dealing-with-danger-of-declining-russia-by-joseph-s-nye-2019-11?barrier=accesspaylog> .
- Nye Joseph, “The Benefits of Soft Power”, HBS edu 2 August 2004, διαθέσιμο στο <http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html> .
- Ostroukh Andrey, Alexander Winning and Kira Zavyalova, “Investors cautious as Russia enters new rating era”, REUTERS 14 July 2017, διαθέσιμο στο

- <https://www.reuters.com/article/us-russia-ratings/investors-cautious-as-russia-enters-new-ratings-era-idUSKBN19Z1S3> .
- OREANDA News, “Putin Determined the Main Challenges to Russia in the Arctic”, 5 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.oreanda.ru/en/gosudarstvo/politic1/putin-determined-the-main-challenges-to-russia-in-the-arctic/article1306851/>, πρόσβαση 9 Μαΐου 2020.
- Panfilova Victoria, “Central Asian countries take first step towards unification”, Vestnik Kavkaza 3 Dec 2019, διαθέσιμο στο <https://vestnikkavkaza.net/analysis/Central-Asian-countries-take-first-step-towards-unification.html> .
- Pannier Bruce, “A New Chinese Interest In Central Asian Security”, RFE/RL 30 March 2017, διαθέσιμο στο <https://www.rferl.org/a/china-central-asia-security-uyghurs-russia/28400327.html> .
- Pannier Bruce, “Tajik Claim of Pipeline Progress is Welcomed News in Turkmenistan”, RFE/RL 31 January 2020, διαθέσιμο στο <https://www.rferl.org/a/tajik-claim-of-pipeline-progress-is-welcome-news-in-turkmenistan/30410670.html> .
- Parlapiano Alicia and Jasmine C. Lee, “The Propaganda Tools Used by Russians to Influence the 2016 Election”, The NY Times, 16 February 2018, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/interactive/2018/02/16/us/politics/russia-propaganda-election-2016.html> .
- Pomerantsev Peter, “We Need to Stop Thinking of Conflict with Russia as an 'Information War'”, TIME 9 November 2019, διαθέσιμο στο <https://time.com/5722805/rethink-information-war-russia/> .
- Power Engineering, “Siemens signs contract for industrial power plant in Tatarstan”, 2 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.power-eng.com/2019/10/02/siemens-signs-contract-for-industrial-power-plant-in-tatarstan/#gref> .
- President of Russia, Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, 10 February 2008, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> .

- President of Russia, “Joint Statement of the BRIC Countries’ Leaders”, 16 January 2009, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/supplement/209> .
- President of Russia, “Address to the Federal Assembly”, 12 December 2012, διαθέσιμο στο, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/17118> .
- President of Russia, “Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”, 8 July 2000 Moscow, The Kremlin, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21480> .
- President of Russia, “Conference of Russian ambassadors and permanent representatives”, 1 July 2014, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46131> .
- President of Russia, “Joint news conference of Vladimir Putin and Recep Tayyip Erdogan”, 3 April 2018, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/57192> .
- President of Russia, “Plenary session of St Petersburg International Economic Forum”, 17 June 2016, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52178> .
- President of Russia, “Russian – Turkmen negotiations”, 2 October 2017, διαθέσιμο στο <http://kremlin.ru/events/president/news/page/140> .
- President of Russia, “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, 10 February 2007, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> .
- President of Russia, “Vladimir Putin and German Federal Chancellor Gerhard Schroeder signed a Joint declaration on strategic partnership in the areas of education, scientific research and innovation”, 11 April 2005, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/33133> .
- President of Russia, “Встреча с Президентом Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедовым” (Συνάντηση με τον Πρόεδρο του Τουρκμενιστάν Gurbanguly Berdimuhamedov), 11 October 2019, διαθέσιμο στο <http://kremlin.ru/events/president/news/61779> .

President of Russia, 19 Sep 2013, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19243> .

President of the Russian Federation, “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, Approved by the President of the Russian Federation V.Putin, June 28, 2000, διαθέσιμο στο <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> .

President of Russia, “Vladimir Putin approved basic principles of state policy in the Arctic”, 5 March 2020, διαθέσιμο στο <http://en.kremlin.ru/acts/news/62947>, πρόσβαση 25 Απριλίου 2020.

Prothero Mitch, “All Eyes Are On The Balkans As The World Retreats”, BuzzFeed News, 19 March 2017, διαθέσιμο στο <https://www.buzzfeed.com/mitchprothero/all-eyes-are-on-the-balkans-as-the-world-retreats> .

Prtoric Jelena, “Is the EU locking into natural gas despite its promise to lead the global phase-out of fossil fuels?”, Equal Times 9 March 2020, διαθέσιμο στο <https://www.equaltimes.org/is-the-eu-locking-into-natural-gas?lang=en#.Xn3iM4gzYb4> .

Putz Catherine, “Are Kazakhstan and Kyrgyzstan on the Path Back to Brotherly Relations?”, THE DIPLOMAT 2 December 2017, διαθέσιμο στο <https://thediplomat.com/2017/12/are-kazakhstan-and-kyrgyzstan-on-the-path-back-to-brotherly-relations/> .

RAS, “Russia and Serbia signed an Agreement on Cooperation”, RAS Development Agency of Serbia, 18 Jan 2019, διαθέσιμο στο <https://ras.gov.rs/en/russia-and-serbia-signed-an-agreement-on-cooperation> .

Reed Stanley and Sebnem Arsu, “Russia Presses Ahead With Plan for Gas Pipeline to Turkey”, *The New York Times* 21 January 2015, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2015/01/22/business/international/russia-presses-ahead-with-plan-for-gas-pipeline-to-turkey.html?mabReward=A3> .

Relman Eliza, “Trump Thanks Russia and other nations for helping with the US mission to kill ISIS leader Al Baghdati”, Businessinsider 27 Oct 2019, διαθέσιμο στο

- <https://www.businessinsider.com/trump-thanks-russia-help-mission-kill-abu-bakr-al-baghdadi-2019-10> .
- Republic of Kazakhstan, “Foreign Policy Concept for 2014 – 2020 Republic of Kazakhstan”, The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan, διαθέσιμο στο <http://www.mfa.kz/en/content-view/kontseptsiya-vneshnoj-politiki-rk-na-2014-2020-gg> .
- Republic of Tajikistan, “Relations of Tajikistan with Russia”, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, διαθέσιμο στο <https://mfa.tj/en/main/view/142/relations-of-tajikistan-with-russia> .
- Republic of Turkey, “Natural Gas Pipelines and Projects», Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources, διαθέσιμο στο <https://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Natural-Gas-Pipelines-and-Projects> .
- Rettman Andrew, “EU and Russia step into Macedonia crisis”, EU observer, 3 march 2017, διαθέσιμο στο <https://euobserver.com/foreign/137100> .
- REUTERS, “Overhaul of Bosnian oil refinery to be completed in mid-2020”, 26 Nov 2019, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/rafinerija-nafte-operations/overhaul-of-bosnian-oil-refinery-to-be-completed-in-mid-2020-idUSL8N2863E9> .
- REUTERS, “Putin says Russia has "very friendly" relations with Saudi crown prince”, 13 October 2019, διαθέσιμο στο <https://af.reuters.com/article/worldNews/idAFKBN1WS084?feedType=RSS&feedName=worldNews> .

- REUTERS, “Russia's Lavrov, in Turkey, calls U.S. sanctions policy illegitimate”, 14 August 2018, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/russia-turkey-us-sanctions-idUSR4N1V0039> .
- REUTERS, “Syrian army, allies capture Idlib air base”, 20 January 2018, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-airport/syrian-army-allies-capture-idlib-air-base-state-tv-idUSKBN1F90M7> .
- RFE/RL, “Lavrov Calls Russian Military Base In Tajikistan 'Important Security Factor”, 5 February 2019, διαθέσιμο στο <https://www.rferl.org/a/lavrov-calls-russian-military-base-in-tajikistan-important-security-factor-/29752743.html> .
- RFERL, “Russia: Orthodox Church Abroad Head Wants Closer Moscow Ties», 23 June 2006, διαθέσιμο στο <https://www.rferl.org/a/1069400.html>.
- RIAC, RUSSIA IN THE BALKANS: “The Evolution of Russia’s Presence in Southeast Europe”, διαθέσιμο στο <https://russiancouncil.ru/en/russia-balkans>.
- Rossiiskaya Gazeta, “National Security Concept of the Russian Federation”, 17 Dec 1997, 26 Dec 1997 pp. 4-5, διαθέσιμο στο <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html>.
- Roth Andrew and Harriet Sherwood, “Russian Orthodox Church cuts ties with Constantinople”, The Guardian, 15 Oct 2018, διαθέσιμο στο https://www.theguardian.com/world/2018/oct/15/russian-orthodox-church-cuts-ties-with-constantinople?CMP=tw_t_gu.
- Roth Andrew, “Russia and China Sign Cooperation Pacts”, The New York Times, 8 May 2015, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2015/05/09/world/europe/russia-and-china-sign-cooperation-pacts.html>.
- Rudaw, “Russian FM: Moscow respects the national aspirations of Kurds”, 27/9/2017, διαθέσιμο στο <http://www.rudaw.net/english/world/27092017>.
- Rumer B. Eugene, “Russia, the Indispensable Nation in the Middle East”, Foreign Affairs 31 October 2019, διαθέσιμο στο <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2019-10-31/russia-indispensable-nation-middle-east>.

- Russia Republic, «Зарубежнефть» будет искать нефть в Боснии, 16 ИЮЛЯ 2010 (Η Zarubezhneft θα προχωρήσει σε έρευνες για πετρέλαιο στη Βοσνία, 16 Ιουλ 2010), διαθέσιμο στο <https://republic.ru/posts/1/424277>.
- Russia Today, “Russia revives \$5bn Yamal-Europe pipeline project”, RT 4 April 2013, διαθέσιμο στο <https://www.rt.com/business/gazprom-yamal-europe-project-5bn-328/>.
- Russia, «Ρωσο-Κινεζική κοινή διακήρυξη για έναν Πολυπολικό Κόσμο και τη δημιουργία μιας νέας διεθνούς τάξης» η οποία υιοθετήθηκε στις 23 Απριλίου 1997 στη Μόσχα. Αποτελούσε παράρτημα επιστολής που διαβιβάστηκε στον ΓΓ του ΟΗΕ με ημερομηνία 15 Μαΐου 1997, από τις μόνιμες αντιπροσωπείες των δύο χωρών. Διαθέσιμη στο <http://www.fas.org/news/russia/1997/a52--153en.htm>.
- Russian Federation, “Foreign Policy Concept of the Russian Federation (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016)”, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 1 December 2016, διαθέσιμο στο https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248.
- Russian Government, “Russia-Slovenia talks”, The Russian Government 10 Sep 2019, διαθέσιμο στο <http://m.government.ru/en/all/37832/>.
- Russian Ministry of Defense, “Three years ago, the operational command of the permanent task force of the Russian Navy in the Mediterranean was formed”, 22 September 2016 https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12096837@egNews#txt.
- Russian Patriarch, “Report of the Holy Patriarch Kirill at the Meeting of Archbishops”, 2 February 2010, διαθέσιμο στο <http://www.patriarchia.ru/db/text/1061651.html>.
- Russkiy Mir, “About Russkiy Mir Foundation”, διαθέσιμο στο <https://russkiymir.ru/en/fund/index.php>.
- Schwartz Michael and Clifford J. Levy, “In Reversal, Kyrgyzstan Won’t Close a U.S. Base”, The New York Times 23 June 2009, διαθέσιμο στο

<https://www.nytimes.com/2009/06/24/world/asia/24base.html?scp=24&sq=manas&st=cse> .

Scott Marc and Laurens Cerulus, “Russian groups targeted EU election with fake news, say European Commission”, Politico 14 June 2019, διαθέσιμο στο <https://www.politico.eu/article/european-commission-disinformation-report-russia-fake-news/> .

Sengupta Kim, “Russia in Syria: President Putin's Middle East adventure exposes terrorist threat now facing Moscow”, Independent, 9 October 2015, διαθέσιμο στο <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-in-syria-president-putins-middle-east-adventure-exposes-terrorist-threat-now-facing-russia-a6688661.html> .

Serbian Armed Forces, “Joint Tactical Exercise Slavic Shield 2019 Finished”, 28 Oct 2019, διαθέσιμο στο <http://www.vs.rs/en/news/C242902DF97211E9AC980050568F5424/joint-tactical-exercise-slavic-shield-2019-finished>.

Serwin Emily, “Kazakhstan rewrites its alphabet to shed its soviet past”, DW 1 July 2019, διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/kazakhstan-rewrites-its-alphabet-to-shed-its-soviet-past/a-49434285> .

Shemetov Maxim, “Russian Inflation to return to target faster than expected: central bank”, REUTERS 14 April 2020, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-russia-cenbank/russian-inflation-to-return-to-target-faster-than-expected-central-bank-idUSKCN21W1EA> .

SIEMENS, “Siemens Mobility awarded billion-euro order for high-speed trains”, 7 June 2019, διαθέσιμο στο <https://press.siemens.com/global/en/pressrelease/siemens-mobility-awarded-billion-euro-order-high-speed-trains> .

Silva Marco, “Is Russia trying to sway the European elections?”, 20 May 2019, BBC Trending, διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-48296557>, και Matt Apuzzo and Adam Satariano, “Russia Is Targeting Europe’s Elections. So Are

- Far-Right Copycats”, The NY Times, 12 May 2019, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2019/05/12/world/europe/russian-propaganda-influence-campaign-european-elections-far-right.html>.
- Simmons Andrew, “Iran, Turkey vow to stand with Iraq against Kurdish independence”, Aljazeera 27 Sept 2017, διαθέσιμο στο <http://www.aljazeera.com/news/2017/09/iran-turkey-vow-stand-iraq-kurdish-independence-170927081656736.html> .
- SIRPI Yearbook 2015, “10 International arms transfers and arms production”, διαθέσιμο στο <https://www.sipri.org/yearbook/2015/10>.
- SIRPI, “Global military expenditure sees largest annual increase in a decade reaching \$1917 billion in 2019”, 27 April 2020, διαθέσιμο στο <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-military-expenditure-sees-largest-annual-increase-decade-says-sipri-reaching-1917-billion>.
- Skidelsky Robert, “Eurasia is an idea whose time has come around again”, The Guardian, 21 June 2015, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/business/2015/jun/21/eurasia-idea-time-come-around-again-china-russia>.
- Slovenian educational agency 2TM, “Russian Interests and Capital in Slovenia”, 2TM 28 July 2016, διαθέσιμο στο <https://2tm.si/russian-interests-and-capital/?lang=en>.
- Smith Saphora and Mac William Bishop, “Kurdish forces strike deal with Damascus, Moscow to repel Turkey”, NBC News 14 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.nbcnews.com/news/world/kurdish-forces-strike-deal-damascus-moscow-repel-turkey-n1065636>.
- Smolka H.P., “Soviet Strategy in the Arctic”, Foreign Affairs January 1938, διαθέσιμο στο <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1938-01-01/soviet-strategy-arctic>, πρόσβαση 9 Μαΐου 2020.
- Socor Vladimir, "Gazprom, Turkey Revive and Reconfigure Blue Stream Two", The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor 11 August 2009, διαθέσιμο στο

- <https://jamestown.org/program/gazprom-turkey-revive-and-reconfigure-blue-stream-two/>.
- Sökmen J. Melike, Irene Martínez and Nicolás de Pedro, “Russia, Iran and Turkey, a common strategy in Syria?”, Barcelona Centre for International Affairs, May 2018, διαθέσιμο στο https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionals/n1_196/russia_iran_and_turkey_a_common_strategy_in_syria .
- Soldatkin Vladimir and Natalis Zinets, “Russia Ukraine clinch final gas deal on gas transit to Europe”, REUTERS 30 December 2019, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-russia-gas-deal/russia-ukraine-clinch-final-gas-deal-on-gas-transit-to-europe-idUSKBN1YY1FY> .
- Sputnic, “Analyst Explains Why Turkey Can Calmly Withdraw From NATO After Putin’s Speech”, 3 March 2018, διαθέσιμο στο <https://sputniknews.com/analysis/201803031062188502-russia-turkey-nato-deterrence/> .
- Sputnik, “Russia drops second leg of gas pipeline via Belarus”, 1 November 2007, διαθέσιμο στο <https://sputniknews.com/russia/2007110186223448/> .
- St. John (Maximovich) of Shanghai and San Francisco, History of the Russian Orthodox Church Abroad, Orthodox Christian Information Center, διαθέσιμο στο http://orthodoxinfo.com/ecumenism/roca_history.aspx .
- Staalesen Atle, “Foreigners take lead in planning of Russia’s second Arctic LNG project”, The Barents Observer 10 January 2018, διαθέσιμο στο <https://thebarentsobserver.com/en/industry-and-energy/2018/01/foreigners-take-lead-planning-russias-second-arctic-lng-project>.
- Staudenmaier Rebecca, “EU Elections: Commissioner warns of Russian meddling”, DW 13 May 2019, διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/eu-elections-commissioner-warns-of-russian-meddling/a-48712195>.

- Stronski Paul and Richard Sokolsky, “The Return of Global Russia: An Analytical Framework”, Carnegie Endowment for International Peace, 14 December 2017, διαθέσιμο στο <https://carnegieendowment.org/2017/12/14/return-of-global-russia-analytical-framework-pub-75003>.
- Stuart D. Goldman, “Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests”, CRS Report for Congress 19 October 2006, διαθέσιμο στο CRS Web.
- Sulaivany Karzan, “Russian oil giant Rosneft signs deal with Kurdistan to develop five projects”, Kurdistan 24, 19 October 2017, διαθέσιμο στο <http://www.kurdistan24.net/en/news/eadc50a3-e87c-4a17-b5fc-c2bcb639fc98>.
- Sullivan Eileen, “Trump Questions the Core of NATO: Mutual Defense, Including Montenegro”, The New York Times, 18 July 2018, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2018/07/18/world/europe/trump-nato-self-defense-montenegro.html>.
- Szpala Marta, “Russia in Serbia – soft power and hard interests”, OSW (Polish Center for Eastern Studies), 29 Oct 2014, διαθέσιμο στο <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2014-10-29/russia-serbia-soft-power-and-hard-interests>.
- TAP, “TAP Awards Onshore Construction Contracts for Albanian and Greek Pipeline Sections”, Trans Adriatic Pipeline 4 March 2016, διαθέσιμο στο, <https://www.tap-ag.com/news-and-events/2016/03/04/tap-awards-onshore-construction-contracts-for-albanian-and-greek-pipeline-sections>.
- TASS Russian News Agency, “Kazakhstan’s Su-30 fighters to first follow Russia’s Tu-95 bombers at drills in Tajikistan”, 14 November 2017, διαθέσιμο στο <https://tass.com/defense/975482>.

- TASS Russian News Agency, “Putin asked Bill Clinton to consider option Russia might join NATO”, 3 June 2017, διαθέσιμο στο <https://tass.com/politics/949712>
- TASS, “Russia to support solution of Kosovo problem acceptable for Serbia”, TASS 29 Sep 2018, διαθέσιμο στο <https://tass.com/politics/1023605>.
- TASS, “Russia-China trade turnover may grow to \$200 bln in near future”, 14 June 2019, διαθέσιμο στο <https://tass.com/economy/1063412>.
- TASS, “Russian Navy ship holds mine countermeasures exercise in Mediterranean Sea”, 6 August 2020, διαθέσιμο στο <https://tass.com/defense/1186415>.
- TASS, “Russian-Chinese cooperation strengthens global security — Putin”, TASS Russian News Agency, 6 June 2019, διαθέσιμο στο <https://tass.com/politics/1061933>.
- TASS, “Serbia to get Russian MiG-29 fighter jets 'within weeks'”, Russian News TASS, 27 March 2017, διαθέσιμο στο <https://tass.com/defense/937813>.
- TASS, “Syrian National Dialogue Congress to be held in Sochi on January 29-30”, 22 Dec 2017, διαθέσιμο στο <https://tass.com/world/982520>.
- TASS, Turkey never supported anti-Russian sanctions — top diplomat”, 14 August 2018, διαθέσιμο στο <https://tass.com/world/1017180>.
- The Arctic Institute, “Russia”, διαθέσιμο στο <https://www.thearcticinstitute.org/countries/russia/>, πρόσβαση 10 Μαΐου 2020.
- The Economist, “China wants to put itself back at the centre of the world”, 6 February 2020, διαθέσιμο στο <https://www.economist.com/special-report/2020/02/06/china-wants-to-put-itself-back-at-the-centre-of-the-world>.
- The Economist, “What is the Northern Sea Route?”, 24 September 2018, διαθέσιμο στο <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/09/24/what-is-the-northern-sea-route>, πρόσβαση 4 Μαρτίου 2020.
- The Guardian, “More than 90% of Russian airstrikes in Syria have not targeted Isis, US says”, 7 Oct 2015, διαθέσιμο στο

<https://www.theguardian.com/world/2015/oct/07/russia-airstrikes-syria-not-targeting-isis>.

The Guardian, “More than 92% of voters in Iraqi Kurdistan back independence”, 27 Sep 2017, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/27/over-92-of-iraqs-kurds-vote-for-independence>.

The Guardian, “Russia steps up its presence in north-east Syria after Turkey deal”, 23 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/23/russia-steps-up-presence-north-east-syria-after-turkey-deal>.

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, 18 February 2013, διαθέσιμο στο https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186.

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 1 December 2016, διαθέσιμο στο https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248.

The Moscow Times, “Belarus Ready to 'Unite' With Russia, Lukashenko Says”, 15 February 2019, διαθέσιμο στο <https://www.themoscowtimes.com/2019/02/15/were-ready-unite-with-russia-belarus-leader-lukashenko-says-a64517>.

The Moscow Times, “Russia GDP Growth Almost Halves in 2019”, 3 February 2020, διαθέσιμο στο <https://www.themoscowtimes.com/2020/02/03/russia-gdp-growth-almost-halves-in-2019-a69143>.

The Republic of Kazakhstan, “The Republic of Kazakhstan”, Official Site of the President of The Republic of Kazakhstan, διαθέσιμο στο http://www.akorda.kz/en/republic_of_kazakhstan/kazakhstan.

The Russian Federation Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 8

- June 2020, διαθέσιμο στο, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/international_safety/disarmament/-/asset_publisher/rp0fiUBmANaH/content/id/4152094.
- The Russian Federation, “The Military Doctrine of the Russian Federation”, par 27, Approved by the President of the Russian Federation on December 25, 2014, διαθέσιμο στο <https://rusemb.org.uk/press/2029>.
- The Russian Orthodox Church, “Present-day Activities”, , Department for External Church Relations 31 March 2009, διαθέσιμο στο <https://mospat.ru/en/department/today/> .
- The Russian Orthodox Church, Department for External Church Relations, διαθέσιμο στο <https://mospat.ru/en/documents/ustav/i/> .
- The Shanghai Cooperation Organization, “Cooperation with CIS”, διαθέσιμο στο <http://eng.sectsco.org/cooperation/#3> .
- The Shanghai Cooperation Organization, “Press Release on the Shanghai Cooperation Organisation Heads of State Council Meeting” (Bishkek, 13-14 June 2019), SCO, διαθέσιμο στο <http://eng.sectsco.org/documents/> .
- The Slovenia Times, “Terme Maribor Sold to Russians”, 2 April 2012, διαθέσιμο στο <http://www.sloveniatimes.com/terme-maribor-sold-to-russians> .
- Tisdall Simon, “Turkey's ever-closer ties with Russia leave US lacking key ally on Syria”, The Guardian 11 April 2018, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/11/turkey-ever-closer-ties-with-russia-leave-us-lacking-key-ally-on-syria>.
- Trading Economics, “Russia Credit Rating”, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/russia/rating>.
- Traynor Ian, “Kazakhstan is latest Russian neighbour to feel Putin's chilly nationalist rhetoric”, The Guardian 1 sep 2014, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/01/kazakhstan-russian-neighbour-putin-chilly-nationalist-rhetoric>.

- Troianovski Anton and Patrick Kingsley, “Putin and Erdogan Announce Plan for Northeast Syria, Bolstering Russian Influence”, The New York Times 22 Oct 2019, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/europe/erdogan-putin-syria-cease-fire.html> .
- UN, “Security Council, Adopting Resolution 2183 (2014), Renews European Union-led Multinational Stabilization Force in B&H for 12 Months”, UN Security Council, 7307th Meeting, 11 Nov 2014, διαθέσιμο στο <https://www.un.org/press/en/2014/sc11641.doc.htm> .
- US Department of State, “International Religious Freedom Report for 2015, Russia”, διαθέσιμο στο <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom//index.htm#wrapper> .
- Vandiver John, “Russia turning eastern Mediterranean into a militarized hot spot”, Navy’s Foggo says, Star and Stripes, 26 June 2020, διαθέσιμο στο <https://www.stripes.com/news/europe/russia-turning-eastern-mediterranean-into-a-militarized-hot-spot-navy-s-foggo-says-1.635306> .
- Walker Shaun and Andrew MacDowall, “US-backed Kosovo land-swap border plan under fire from all sides”, The Guardian 3 Sep 2018, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/03/us-backed-kosovo-land-swap-border-plan-under-fire-from-all-sides> .
- Walker Shaun, “Alleged Russian spies sentenced to jail over Montenegro 'coup plot'”, The Guardian 9 May 2016, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2019/may/09/montenegro-convicts-pro-russia-politicians-of-coup-plot> .
- Williams Stuart, “Could Russia Go to War With Turkey in Syria?”, The Moscow Times 28 February 2020, διαθέσιμο στο <https://www.themoscowtimes.com/2020/02/28/could-russia-go-to-war-with-turkey-in-syria-a69460> .

- Wintershall Dea, “Russia Reliable Partner”, διαθέσιμο στο <https://wintershalldea.com/en/where-we-are/russia> .
- World Nuclear News, “Putin: Russia ready to build 'more than' 20 reactors in India”, 11 December 2014, διαθέσιμο στο <https://www.world-nuclear-news.org/NP-Putin-Russia-ready-to-build-more-than-20-reactors-in-India-11121401.html> .
- Yagova Olga, Gleb Gorodyankin and Dmitry Zhdannikov, “How Russia contaminated \$2.7 billion of oil exports to Europe”, REUTERS 30 April 2019, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-russia-oil-insight/how-russia-contaminated-27-billion-of-oil-exports-to-europe-idUSKCN1S61YM> .
- Yermolenko Volodymyr, “We do far more than meddle in foreign elections, top Putin aide taunts”, Atlantic Council, 13 February 2019, διαθέσιμο στο <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/we-do-far-more-than-meddle-in-foreign-elections-top-putin-aide-claims/> .
- Zaniewicz Maciej, “New Gas Pipeline Geopolitics in Central and Eastern Europe”, Warsaw Institute 21 December 2019, διαθέσιμο στο <https://warsawinstitute.org/new-gas-pipeline-geopolitics-in-central-and-eastern-europe/> .
- Zavyalova Kira, “Russia in recession in 2015, ruble to stay pressured: Reuters poll”, REUTERS 22 December 2014, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-russia-crisis-economy-poll/russia-in-recession-in-2015-ruble-to-stay-pressured-reuters-poll-idUSKBN0K01LT20141222> .
- Zhdannikov Dmitry, “Russia becomes Iraq Kurds' top funder, quiet about independence vote”, REUTERS 20 Sep 2017, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-kurds-referendum-russi/russia-becomes-iraq-kurds-top-funder-quiet-about-independence-vote-idUSKCN1BV1IH> .
- Ziguo Li, “Connecting the BRI with Eurasian Economic Union is strategic choice of China, Russia”, China Institute of International Studies, 10 June 2019, διαθέσιμο στο http://www.ciis.org.cn/english/2019-06/10/content_40780998.html .

-
- Zivanovic Maja, “Serbian Bishops Back Russian Patriarch on Ukraine”, BalkanInsight 17 October 2018, διαθέσιμο στο <https://balkaninsight.com/2018/10/17/serbian-orthodox-church-align-stance-with-russian-patriarch-10-17-2018/>.
- Zuvela Maja, “Go West, VP Pence tells Balkan leaders”, Reuters, 2 Aug 2017, διαθέσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-usa-balkans-pence/go-west-vp-pence-tells-balkan-leaders-idUSKBN1AI166>.
- Κοινή διακήρυξη Ρωσίας Κίνας αναφορικά με τη διεθνή τάξη στον 21ο αιώνα, η οποία δόθηκε στη δημοσιότητα την 1η Ιουλίου 2005 στη Μόσχα. Το πλήρες κείμενο διαθέσιμο στο <http://www.freerepublic.com/focus/f-news/1436001/posts>.
- Κωνσταντάρης Νίκος, “Μεταξύ τεχνολογίας και προπαγάνδας”, Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 04.11.2017, διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/933261/opinion/epikairothta/politikh/meta3y-technologias-kai-propagandas>.